

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

НОВА ФІЛОЛОГІЯ

Збірник наукових праць

№ 69

ЗАПОРІЖЖЯ
2017

УДК 80(082)
ББК 80я43
Н 72

**Друкується за рішенням Вченої ради Запорізького національного університету
від 28 лютого 2017 року (протокол № 8).**

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Головний редактор: С. М. Єнікєєва, доктор філологічних наук, професор
Заступник головного редактора: М. В. Залужна, кандидат філологічних наук
Відповідальний редактор: М. В. Воробйова, кандидат філологічних наук, доцент

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Алексєєв А. Я., доктор філологічних наук, професор
Бехта І. А., доктор філологічних наук, професор
Білоусенко П. І., доктор філологічних наук, професор
Бурде Ж.-Ф., доктор філології, професор (Франція)
Бялик В. Д., доктор філологічних наук, професор
Гарай К. Х., доктор філології (Іспанія)
Градінарова А., доктор філології, професор (Болгарія)
Зацний Ю. А., доктор філологічних наук, професор
Кияк Т. Р., доктор філологічних наук, професор
Кораза Е., доктор філології, професор (Канада)
Манакін В. М., доктор філологічних наук, професор
Морошкіна Г. Ф., кандидат філологічних наук, доцент
Нацистйоне А., доктор філології, професор (Латвія)
Озкан Й., доктор філософії, доцент (Туреччина)
Піхтовнікова Л. С., доктор філологічних наук, професор
Приходько Г. І., доктор філологічних наук, професор
Прохоров В. Ф., кандидат філологічних наук, доцент
Самохіна В. О., доктор філологічних наук, професор
Семенець О. О., доктор філологічних наук, професор
Швачко С. О., доктор філологічних наук, професор
Шевченко О. І., кандидат філологічних наук, доцент

Адреса редакційної колегії: 69096, Запоріжжя, ЗНУ, вул. Жуковського, 66а, корп. 2,
ауд. 319. E-mail: novafilologia@ukr.net

Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2017. – № 69. –
Н 72 246 с.
ISSN 2414-1135

До збірника увійшли статті, присвячені актуальним проблемам когнітивного, зіставного мовознавства, дискурсивної лінгвістики, перекладознавства, лінгвосинергетики тощо. Результати досліджень висвітлюються переважно з позиції новітніх наукових підходів, що є характерними для філологічної думки початку ХХІ століття. Для філологів: науковців, викладачів, аспірантів, магістрантів та студентів старших курсів.

**УДК 80(082)
ББК 80я43**

© Автори статей, 2017
© Запорізький національний університет, 2017

ЗМІСТ

АНАСТАСЬЄВА О. А. Прагматична настанова на естетичний вплив в англomовному афоризмі.....	5
БАНДУРКО З. В. Лексичне розмаїття у німецькомовній поезії літературного напрямку «Нова Діловитість»	9
БИСТРОВ Я. В. Актуалізація фрактальної моделі-матриці ЖИТТЯ Є РОЗПОВІДЬ в англomовному біографічному наративі	14
ВЕЛИКА І. О., БОНДАРЕНКО Н. Б. Мовна особистість адресанта в контексті віртуального шлюбного дискурсу (на матеріалі німецької мови)	20
ВЕРЕМЧУК Е. О. Етимологія конститuentів лексико-семантичного поля SPACE в англійській мові у світлі теорії самоорганізації	26
ВОРОБИЙОВА М. В., БОКОВНЯ К. Ю. Французькі варваризми у сучасній британській прозі: специфіка перекладу російською мовою (на матеріалі творчості Дж. Барнса).....	30
ВОРОНИНА К. В., ВАЛІЙОВА Т. Б. Jabberwocky українською	34
ГОЛУБ Ю. І. Лексикон англійської мови у світлі загальної теорії систем.....	41
DOMBROVAN T. I. Synergetics: Emergence, Status and Tasks	45
ЕЙГЕР Г. В. Феномен фракталов в філологіческих исследованиях	50
ЗАЛУЖНА М. В. Принцип синергії у мові й мовленні (на матеріалі англomовного постмодерного художнього дискурсу)	60
ЗАПОЛЬСЬКИХ С. П., СОЛОВЬЄВА А. О. Трудности перевода аудиомедийного текста с английского языка на русский (на примере фильма База Лурмана “Moulin Rouge”).....	65
КАРП М. А. Контамінована когерентність у наративному фреймі англійської мультимодальної літературної казки Філіпа Арда	69
КИРИЛЮК С. В. Вербалізація просторового параметру в тексті народної казки (на матеріалі німецьких народних казок)	74
КІЗІЛЬ М. А. Соціофункціональні характеристики англійськомовної інноваційної лексики комп’ютерної техносфери	79
КІЙКО С. В. Міжмовна омонімія у світлі різних лінгвістичних дисциплін	86
КЛИМЕНКО О. Л., ТОЛМАТОВА А. О. Особливості формування авторського ономастикону циклу романів Дж. Р. Р. Мартіна “A Song of Ice and Fire”	95
КОЗЛОВА Т. О., ХВОСТИК М. М. Когнітивно-комунікативні особливості актуалізації концепту ОБЕРТАЛЬНИЙ РУХ у британському науковому дискурсі ..99	99
КУЛИНА О. В. Структурно-типологічні параметри жанру заповіту: на матеріалі англійських заповітів 1837-1858 років	107
ЛИТВАК С. Я. Теоретико-методологический анализ взаимодействия различных уровней языковой структуры (на материале английского языка)	113
МАМЕДОВА А. И. Концепт MENSCH в берлинском диалекте современного немецкого языка	118
МУКНАУЛЕНКО V. V. On Conveying the English Lexeme “Public” into Ukrainian	122
МОСІЄВИЧ Л. В. Термін “News Management” як особливість англomовного політичного дискурсу	128

НИЦПОЛЬ В. І. Мовна особистість персонажа-маніяка Патріка Бетмена у романі Брета Істона Елліса “American Psycho”	133
НОВИКОВ В. П. Суб’єкт комунікативної оцінки: параметри дослідження.....	139
ОРЛОВА Г. Г. До питання класифікації фразеологічних одиниць англійської мови з антропонімами	144
ПАДАЛКА О. В. Інтонаційні моделі у промовах сучасних німецьких політиків	148
ПЕТРОВ О. О. Основоположні принципи зіставної лінгвокультурології	155
ПИХТОВНИКОВА Л. С. Эвристическая и интегрирующая роль синергетики в лингвистике	160
ПІДГОРНА А. Б. Вербалізація концепту FEAR в оповіданнях Едгара Аллана По.....	164
ПОГОНЕЦЬ В. В. Номінації та характеристики сучасних військових конфліктів в англійській мові	168
ПРИХОДЧЕНКО О. О. Фонетичні засоби об’єктивації концептуальної опозиції ‘ЖИТТЯ – СМЕРТЬ’ в англійськомовних романах про вампірів	173
ПРИХОДЬКО Г. І. Біокогнітивні виміри оцінки	178
ПРУС С. І. Негативні етнономінації як маркери мови ворожнечі та особливості англоукраїнського перекладу	182
РУСАКОВА А. В. Поняття «лінгвокультурний типаж» у зіставленні з іншими поняттями у системі гуманітарних наук	187
СОЛОГУБ Л. В. Засоби реалізації тактики апелювання до авторитету в науково-дидактичному дискурсі (на матеріалі сучасних підручників з екології)	191
ХАВКІНА О. М. Способи компенсації асиметрії категорії ввічливості в українській та англійській мовах у перекладацькому аспекті	197
ХАЦЕР Г. О. Використання лексико-семантичного аналізу при машинному перекладі та побудові електронних систем пошуку	202
ЧАПЛІНСЬКА Т. А. Опис пейзажу як елемент хронотопу художнього тексту	207
ЧЕРЕДНИЧЕНКО В. П. Самоорганізація німецькомовної новели: синергетичний аспект	211
ЧУЯН С. О. Експресивна цінність концептів авторської моделі світу роману Г. Мелвілла «Мобі Дік»	215
ШАБАЛІНА О. О. Основні зміни в синтактико-функційній парадигмі прикметників при переході від давнього до середньоанглійського етапу розвитку мови (на базі дослідження середньоанглійських прозових творів)	220
ШВАЧКО С. О. Синкретизм квантитативних конструювань (на матеріалі числівників англійської мови)	226
ШЕВЧЕНКО В. М. Історична динаміка комісивних перформативів у німецькомовному діалогічному дискурсі XV–XXI ст.	234
ШЕВЧУК О. В. Історичні витoki та об’єкт дослідження граматики конструцій	240

УДК: 811.111'42

АНАСТАСЬЄВА О. А.

(Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка)

ПРАГМАТИЧНА НАСТАНОВА НА ЕСТЕТИЧНИЙ ВПЛИВ В АНГЛОМОВНОМУ АФОРИЗМІ

У статті досліджується питання мовної реалізації прагматичних настанов англomовного афоризму. Розкрито співвідношення понять «естетична функція» та «настанова на естетичний вплив» в текстах цього жанру. Продемонстровано роль настанови на естетичний вплив як основної в ієрархії прагматичних настанов англomовного афоризму. Розглянуто мовностильові засоби реалізації цієї прагматичної настанови.

Ключові слова: прагматична настанова, естетична функція, прагматична настанова на естетичний вплив, мовностильові засоби.

Анастасьєва О. А. Прагматическая установка на эстетическое воздействие в англоязычном афоризме. В статье исследуется вопрос языковой реализации прагматических установок англоязычного афоризма. Раскрыто соотношение «эстетическая функция» и «установка на эстетическое воздействие» в текстах этого жанра. Продемонстрирована роль установки на эстетическое воздействие как основной в иерархии прагматических установок англоязычного афоризма. Рассмотрены лингвостилистические средства реализации данной прагматической установки.

Ключевые слова: прагматическая установка, эстетическая функция, прагматическая установка на эстетическое воздействие, лингвостилистические средства.

Anastasiyeva O. A. Pragmatic Attitude towards Aesthetic Effect in English Aphorism. The paper deals with the problem of the language implementation of pragmatic attitudes of English aphorism. The problems of pragmatic aspect of English aphorisms have been observed. The paper contains a brief review of the scientific approaches to the conception of pragmatic attitude. The relationship between the concepts «aesthetic function» and «attitude towards aesthetic effect» in the texts of this genre has been revealed. Several interpretations of the concept of pragmatic attitude coexist in linguistic science. The concept of pragmatic attitude is closely linked with the notion of pragmatic function as a focused use of language units aimed to achieve a certain effect on the recipient, which facilitates conventional contact between the author and the recipient through appropriate verbal and non-verbal means, the use of which implements a pragmatic attitude of the author.

During the implementation of pragmatic attitude for aesthetic effect in the English aphorism aesthetic function texts of this genre is objectified. The principal role of attitude towards aesthetic effect in the hierarchy of pragmatic attitudes of English aphorism has been demonstrated. Pragmatic attitude towards aesthetic effect is realized in almost every English aphorism due to the fact that aphorisms are expressed in a bright easy to remember form. The importance of this attitude is caused by the constitutional features of texts of this type. This pragmatic attitude is realized through a wide range of stylistic means, in particular, metaphor, simile and syntactic stylistic means. These tools are often combined within one aphorism to enforce the stylistic and pragmatic effect. Special attention is given to metaphors as means of image creation. The language means of the realization of pragmatic attitude towards aesthetic effect in English aphorisms are presented and illustrated by examples.

Key words: pragmatic attitude, aesthetic function, pragmatic attitude for aesthetic effect, stylistic means.

Об'єктом дослідження в цій статті є англomовний афоризм, а **предметом** – прагматичні настанови афоризму та засоби їх мовленнєвої реалізації. **Мета** дослідження полягає в дослідженні ролі прагматичної настанови на естетичний вплив в текстах цього жанру. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі **завдання**: проаналізувати співвідношення понять «естетична функція» та «настанова на естетичний вплив», визначити роль прагматичної настанови на естетичний вплив в ієрархії прагматичних настанов англomовного афоризму, дослідити мовностильові засоби реалізації цієї прагматичної настанови.

У лінгвістичній науці існують декілька підходів до концепції прагматичної настанови. Поняття прагматичної настанови тісно пов'язане із поняттям прагматичної функції як цілеспрямованого використання мовних одиниць для досягнення певного впливу на адресата, яка сприяє встановленню умовного контакту між автором та реципієнтом за допомогою відповідних вербальних і невербальних засобів, вживання яких реалізує прагматичну настанову автора.

Так, згідно Т. М. Дридзе, мовленнєвий твір – це насамперед втілення комунікативно-пізнавального наміру автору [Дридзе 1984, с. 58]. Характерною рисою такого підходу є прагнення реконструювати фазу текстової діяльності, яка передуює появі тексту як продукту цієї текстової діяльності [там само]. Іншими словами, такий аналіз дозволяє відстежити передтекстову, невербальну стадію створення тексту, спробувати відновити за певними

мовленнєвими сигналами деякі етапи його когнітивного процесу та в результаті – проникнути в задум автора.

У цьому дослідженні розглядаємо прагматичну настанову за В. Л. Наєром як «матеріалізований в тексті усвідомлений конкретний намір адресанта здійснити відповідний вплив на адресата» [Наєр 1985, с. 3]. Прагматична настанова розглядається поруч з іншими прагматичними складовими тексту, а саме такими як адресант, адресат, прагматичний зміст, прагматичний ефект. Ці складові є взаємопов'язаними елементами системи. Іntenція автора, реалізуючись в тексті, перетворюється в прагматичну настанову. На підставі прагматичної настанови створюється прагматичний зміст. Прагматичний зміст формує прагматичну спрямованість твору та сприяє реалізації прагматичного ефекту, що визначається як «з'ясування і активне сприйняття адресатом, шляхом декодування прагматичного змісту тексту, тієї прагматичної настанови, яка лежить в його основі» [Наєр 1985, с. 11]. Таким чином, прагматична настанова є ядром прагматики тексту в цілому.

Н. С. Валгіна наполягає на розмежуванні понять «прагматична настанова тексту» та «прагматична настанова автора». На її думку, кожен текст має свою прагматичну настанову. Саме вона визначає форму тексту, відбір матеріалу; загальну стилістику та ін. Однак автор як певний суб'єкт, підкорюючись загальним правилам побудови тексту певного спрямування, вносить свої, особистісні корективи в побудову тексту, тобто здійснює свою, авторську настанову [Валгіна 2003].

З давніх часів афоризми впливали на свідомість людей, ставали гаслом як для окремих особистостей, так і країн чи людства в цілому. Природа та механізм цього лінгвістичного та культурного феномену викликає глибоку зацікавленість. Адже сучасній лінгвістиці притаманна пильна увага до тексту та мовної особистості. З урахуванням визначення афоризму як стислою вислову, який належить певному авторові, стверджує загально значущу істину, володіє значним прагматичним потенціалом та має художньо завершену форму, що характеризується стилістичною експресивністю, аналіз прагматичних настанов англomовного афоризму потребує значної уваги. Отже, прагматичний потенціал є конституційною рисою афоризму та зумовлює його специфіку.

Внаслідок високої інформативної щільності афоризму як стильової риси, в одному афористичному висловлюванні можуть водночас реалізовуватися декілька прагматичних настанов. Крім того, прагматична настанова автора може відрізнитися від фактично досягнутого прагматичного результату, адже «... читачі читають текст по-різному, і не існує закону, який диктував би їм, як саме читати, тому вони часто використовують текст як умістилище своїх власних емоцій, зароджених поза текстом або випадково текстом навіяних» [Еко 2002, с. 19].

Прагматичний аналіз показує, що афоризму властиві такі потенційні прагматичні настанови: 1) естетичний вплив; 2) парування; 3) урезонювання; 4) застереження, погроза; 5) викриття, докір; 6) нарікання; 7) (само)виправдання; 8) (само)приниження; 9) обґрунтування; 10) заспокоєння; 11) спонування; 12) порада; 13) апеляція до авторитету автора; 14) лозунг; 15) констатація, резюмування; 16) потрясіння несподіваною аргументацією; 17) пізнання.

Варто зауважити, що кожен афоризм може об'єктивувати декілька настанов водночас. При цьому ці настанови знаходяться в певній ієрархії, що зумовлює вибір релевантних мовностильових засобів.

Термін «естетична функція» був запропонований Л. П. Якубинським. Зміст цього поняття трактується вченими по-різному. Існує точка зору (Б. Кроче, Л. О. Новіков, Д. М. Шмельов, Р. О. Якобсон та ін.) [Эстетика как наука 1920; Новіков 1979; Якобсон 1975; Шмелев 1977], згідно якої, естетична функція – це настанова на форму чи вираження. Інших поглядів дотримуються Л. А. Кисельова, Г. Я. Солганик та ін. [Киселева 1978; Солганик 1997, с. 196-197]. Цими вченими естетична функція визначається як настанова на вплив. У цьому сенсі естетична функція перетворюється на різновид прагматичної функції.

В лінгвістиці існує також точка зору, згідно з якою естетична функція мови розуміється як спрямованість мови на власну досконалість, яка викликає естетичне враження. Якщо «практичні» функції мови вимагають роботи над словом з метою якомога більш точного, ясного і загальнодоступного вираження інформації, то естетична функція мови вимагає роботи над словом з метою відкрити читачеві і слухачеві прекрасне в самому слові [Горшков 2001, с. 316]. Дослідники визнають, що естетична функція, або функція емоційно-образного впливу на читача чи слухача, є основною функцією мови художнього стилю.

Прагматичні функції реалізуються через певні прагматичні настанови, які складають ієрархію, притаманну кожному окремому стилю чи жанру. Оскільки прагматичні настанови належать до сфери психічної діяльності людини, виявити та дослідити їх можливо шляхом аналізу мовних (стилістичних, синтаксичних, лексичних тощо) засобів реалізації прагматичних настанов в тексті, через які вони об'єктивовані. Е. С. Азнаурова зазначає, що саме прагматична настанова на естетичний вплив є загальною для всієї художньої літератури [Азнаурова 1988, с. 104]. За певних умов ситуації літературного спілкування вона може реалізовуватися різними шляхами. Це, на думку Е. С. Азнаурової, дає підстави стверджувати, що прагматична настанова в окремих типах тексту здатна виконувати різні прагматичні функції [там само]. Багатозначність художнього тексту, яка апіорі припускає можливість різних інтерпретацій, часто трансформує його прагматичну настанову з експліцитного до імпліцитного плану [там само].

Для ефективної реалізації прагматичної настанови на естетичний вплив текст повинен мати продуману та відточену художню структуру, кожен елемент якої, за визначенням Е. С. Азнаурової, є «максимально доречним» в плані втілення творчої концепції суб'єкта мовлення, у відкритті і розробці глибинної істини життя, спрямованої на естетичний вплив, в плані реалізації прагматичної настанови тексту [там само, с. 103]. У лінгвістичному плані створення мовної образності базується на здатності слова як знака до подвійного значення, яке спрямоване на активізацію конкретно-чуттєвого аспекту семантики слова, що визначає його «потенціал до впливу» [Телия 1986, с. 5].

Естетичний вплив передбачає насамперед активізацію художнього мислення адресата, стимулювання його емоційних реакцій; це настанова на декодування смислової, образної та емоційної інформації, а в кінцевому підсумку концептуальних смислів тексту через творче осмислення, зокрема метафоричної тропіки як складової макроструктури цілого тексту [Азнаурова 1988, с. 107]. Важливість прагматичної настанови на естетичний вплив в англійському афоризмі зумовлена конституційними рисами текстів цього типу. Ця настанова об'єктивована майже в кожному афоризмі, що зумовлено тим, що афоризми виражені в яскравій формі, яка легко запам'ятовується.

Англійські афоризми містять майже весь спектр стилістичних фігур та тропів. Досить часто для створення образності та естетичної краси вживається порівняння: *Suspicious amongst thoughts are like bats amongst birds, they ever fly by twilight.* (Francis Bacon from 'Essays' (1625) 'Of Suspicion') [The Oxford Dictionary of Quotations, с. 162]. Або: *Wit is like caviar. It should be served in small, elegant portions and not splashed about like marmelade.* (Noël Coward) [Gray, с. 123].

Іноколи використання порівняння має на меті приголомшити, а не зачарувати. Адже порівняння грошей із навозом є досить незвичним і викликає певні емоції: *Money is like manure; it's not worth a thing unless it's spread around encouraging young things to grow.* (Thornton Wilder, The Matchmaker) [https://en.wikiquote.org/wiki/Thornton_Wilder]. Ефект порівняння може підсилюватися морфологічним повтором: *The world is becoming like a lunatic asylum run by lunatics.* (David Lloyd George) [The Oxford Dictionary of Quotations 1999, с. 471].

Внаслідок незначного об'єму тексту афоризмів та їх високої інформативної стислості в одному афоризмі можна зустріти декілька мовних прийомів створення образності. Так,

наступний афоризм містить такі фігури як метонімія, антитеза, гіпербола: *Knowledge slowly builds up what Ignorance in an hour pulls down.* (George Eliot, 'Daniel Deronda'). [<http://www.brainyquote.com/quotes/quotes/g/georgeelio383338.html>].

В цьому афоризмі '*Knowledge*' та '*Ignorance*' є прикладами метонімії (синецдохи), адже '*Knowledge*' вжито на позначення досвідчених, розумних людей, а '*Ignorance*', навпаки, – на позначення невігласів. Позначення короткого часового відрізка '*in an hour*' є гіперболою. Також вжито антитезу як протиставлення контрастних понять '*builds up*' – '*pulls down*'.

Крім того в афоризмах зустрічаються:

- антитеза та еліпсис: *To err is human, to forgive divine.* (Alexander Pope) [The Oxford Dictionary of Quotations, с. 613];

- метафора, антитеза, симплока: *Hope is a good breakfast, but it is a bad supper.* (Francis Bacon) [<http://www.brainyquote.com>];

- симплока, градація: *There is no reciprocity. Men love women, women love children, children love hamsters.* (Alice Thomas Ellis) [Gray, с. 133].

Наступний афоризм містить антитезу та симплоку: *Life's tragedy is that we get old too soon and wise too late.* (Benjamin Franklin).

Загалом, метафора є найпоширенішим мовним засобом для створення образності та емоційності в англomовному афоризмі, і, таким чином досягнення ефекту естетичного впливу: *And when it rains on your parade, look up rather than down. Without the rain, there would be no rainbow.* (Gilbert K. Chesterton) [<http://www.brainyquote.com>]; *Genius is one per cent inspiration, ninety-nine per cent perspiration.* (Thomas Alva Edison) [<http://www.brainyquote.com>]. У цьому афоризмі '*perspiration*' вжито метафорично на позначення тяжкої праці.

Метафори можуть бути досить розгорнутими: *You never really understand a person until you consider things from his point of view – until you climb into his skin and walk around in it.* (Nelle Harper Lee 'To Kill A Mockingbird'). Метафора '*climb into his skin and walk around in it*' означає '*пожити життям іншої людини, пізнати її труднощі*'.

Висновки. Таким чином, настанові на естетичний вплив належить головуюча роль в ієрархії настанов англomовного афоризму. Крім того, ця прагматична настанова є найпоширенішою серед текстів цього жанру. Майже кожен афоризм наділений потенціалом до естетичного впливу. Стилiстична експресивність є однією зі стилєвих рис афоризму, що обумовлює обов'язковість застосування широкого спектру мовностилєвих засобів, при чому ці засоби часто застосовуються одночасно, що обумовлює значний прагматичний ефект.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо вивчення засобів мовностилєстичної реалізації інших прагматичних настанов в англomовному афоризмі.

Література

- Азнаурова Э. С. Прагматика художественного слова / Э. С. Азнаурова. – Ташкент : Фан, 1988. – 122 с.
Валгина Н. С. Теория текста : Учебное пособие / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
Горшков А. И. Русская стилистика: учеб. пособие / А. И. Горшков. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2001. – 367 с.
Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Проблемы семисоциопсихологии / Т. М. Дридзе. – М., 1984. – 232 с.
Киселева Л. А. Вопросы теории речевого воздействия / Л. А. Киселева. – Л. : ЛГУ, 1978. – 160 с.
Наер В. Л. Прагматика текста и ее составляющие // Сб. науч. тр. МГЛУ / В. Л. Наер. – Вып. 245. – М., 1985. – С. 4-13.
Новиков Л. А. Лингвистическое толкование художественного текста / Л. А. Новиков. – М. : Русский язык, 1979. – 250 с.
Солганик Г. Я. Стилистика текста : учеб. пособие для студентов, преподавателей-филологов, аспирантов / Г. Я. Солганик. – М. : Флинта : Наука, 1997. – 253 с.
Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986 – 135 с.
Узнадзе Д. Н. Психологические исследования / Д. Н. Узнадзе. – М. : Наука, 1966. – 413 с.
Шмелев Д. Н. Русский язык в его функциональных разновидностях / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1977. – 168 с.
Эко У. Шесть прогулок в литературных лесах / Умберто Эко. – М. : Симпозиум, 2002. – 288 с.
Эстетика как наука о выражении и как общая лингвистика. Часть I. Теория / Пер. с ит. В. Яковенко. – М. : Изд. М. и С. Сабашниковых, 1920. – 172 с.
Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика / Р. О. Якобсон // Структурализм «за» и «против». – М. : Прогресс, 1975. – С. 193-230.
Gray R. A treasury of memorable quotations / Rosemary Gray. – Macmillan Collector's Library, 2003. – 416 p.
The Oxford Dictionary of Quotations / Elizabeth Knowles. – Oxford University Press, 2004. – 1768 p.
<http://www.brainyquote.com>

УДК: 811.112.2'373:82-1 „19”

БАНДУРКО З. В.
(Херсонський державний університет)

ЛЕКСИЧНЕ РОЗМАЇТТЯ У НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ПОЕЗІЇ ЛІТЕРАТУРНОГО НАПРЯМКУ «НОВА ДІЛОВИТІСТЬ»

У статті розглядаються властивості лексичного складу німецькомовних поетичних творів напрямку «Нова діловитість» з точки зору стилю, територіальної, історичної та соціальної диференціації. У роботі звернено увагу на використання історизмів, архаїзмів, діалектизмів, професіоналізмів, іншомовної лексики, поетизмів тощо. Саме ці лексичні пласти віддзеркалюють стан суспільства та відтворюють основні характерні риси естетики нової діловитості – репортажний стиль, наближеність до розмовного мовлення, спрямованість творів на масову дійсність, зображення економічних та соціальних проблем.

Ключові слова: естетика, лексика, «Нова діловитість», розмовне мовлення, стиль.

Бандурко З. В. Лексическое разнообразие в немецкоязычной поэзии литературного направления «Новая деловитость». В статье рассматриваются свойства лексического состава немецкоязычных поэтических произведений направления «Новая деловитость» с точки зрения стиля, территориальной, исторической и социальной дифференциации. В работе обращено внимание на использование историзмов, архаизмов, диалектизмов, профессионализмов, иноязычной лексики, поетизмов и тому подобное. Именно эти лексические пласты отражают состояние общества и воспроизводят основные характерные черты эстетики новой деловитости – репортажный стиль, приближенность к разговорной речи, направленность произведений на массовую действительность, изображение экономических и социальных проблем.

Ключевые слова: эстетика, лексика, «Новая деловитость», разговорная речь, стиль.

Bandurko Z. V. The Lexical Variety in the German Poetry of the Literary Trend “New Objectivity”. The represented article deals with the properties of the lexical structure of German poetry of the “New objectivity”, one of the brightest phenomena in the social and cultural life of Germany. The material of the article is a poetry by the most known authors of the “New objectivity”: M. Kaleko, E. Kästner, J. Ringelnatz. The lexical structure is investigated from the point of view of the style, of the territorial, historical and social differentiation. In this article the attention is drawn to the usage of historicisms, archaisms, dialecticisms and the national variants of the German language, professionalisms and the terms. The office words, the book words, dates, toponyms and appellatives are considered apart. The Latin loan-words and Latin constructions, as well as the foreign language vocabulary, are investigated as a part of the idiostyle of M. Kaleko, E. Kästner, J. Ringelnatz. The other objects of the investigation were the elevated style, the poetisms and the conversational style. The authors use the conversational style most of all because of its leading role in the characteristic of the “New objectivity” and its reason – the poetry must be understandable for each ordinary person. The figurative sense is also used in the poetry of the “New objectivity” and is reviewed in these article. All these lexical formations reflect the state of the German society and reproduce the main characteristic features of the aesthetics of the “New objectivity” – it must be written in the reportage style, it must be close to the spoken language and all the figures of speech must be used in a conversational way. The focus of the poetry is directed at the mass reality and at the detailed, factual representation of the economic and social problems, at the condition of the whole society of Germany at the time of the Weimar Republic.

Key words: aesthetics, vocabulary, “New objectivity”, conversational speech, style

Лірико-поетичний дискурс німецькомовної поезії напрямку «Нова діловитість» становить плідний матеріал для дослідження з точки зору лінгвістики. Естетика будь-якого літературного напрямку знаходить відображення в мові, тому мовні й естетичні показники завжди є взаємопов'язаними й взаємозумовленими. Яскрава й точна мова поезії напрямку «Нова діловитість» не може не привертати увагу лінгвіста.

Метою даної статті є визначення властивостей лексичного складу поетичних творів М. Калеко, Е. Кестнера та Й. Рінгельнатца як найбільш відомих представників літературного напрямку «Нова діловитість».

Завдання даного дослідження полягає у встановленні основних груп лексичних одиниць, притаманних поезії М. Калеко, Е. Кестнера та Й. Рінгельнатца.

Об'єктом дослідження є поетичні твори М. Калеко, Е. Кестнера та Й. Рінгельнатца.

Предмет дослідження становить виокремлення основних засобів словотворчого вираження поетичного мовлення, які застосовують зазначені автори у своїй поетичній творчості.

Літературний напрямок «Нова діловитість», витоки якого сягають 20-х років ХХ ст., став одним із яскравих проявів культурного і політичного життя Німеччини за часів Веймарської республіки (1919-1933 рр.) [Млечина 2008]. З огляду на виклики та нове становище суспільства після першої світової війни, письменники цього часу переживали

руйнування традиційних літературних технік та тем, що спричинило стрімке поєднання різноманітних тенденцій та напрямків не лише у мистецтві в цілому, але й у літературі зокрема.

Внаслідок цього відбулося й становлення особливих характерних рис естетики нової діловитості та її лірико-поетичного дискурсу, серед яких [Piehler 2001]:

- докладний стиль мовлення як поєднання функціональних (розповідь) і нефункціональних (документальний спосіб написання, репортажний стиль) елементів;
- розмовне використання риторичних фігур;
- спрямованість творів на масову дійсність, намагання по можливості звертатися до людей із різноманітних соціальних верств;
- зображення економічних та соціальних проблем, стану всього покоління.

Саме на підтвердження вказаних вище характеристик літературного напрямку нової діловитості доцільним вважаємо дослідження особливостей лексичного складу його лірико-поетичного дискурсу.

У поетичних творах М. Калеко, Е. Кестнера та Й. Рінгельнатца відзначається наявність застарілої лексики, а саме історизмів та архаїзмів. Услід за Матвеевою Т. В., під терміном **історизми** розуміємо слова або вирази, що вийшли з широкого вжитку у зв'язку з тим, що перестали існувати або стали неактуальними ті реалії, що вони позначають (тут і далі – переклад наш. З. Б.) [Матвеева 2010, с. 138]. Наприклад: *Wenn Siegfried seine **Lanze** zog, / Don Carlos seinen **Degen**...* (Kaleko); *Ich werde irgendwo ins Kino gehen. Mit **Ellen** konnte ich mich gut verstehen* (Kaleko); *Vom Hof her klingt des Scherenschleifers Locken / Und auch der **Leiermann** ist wieder hier* (Kaleko); *Nichtsdestotrotz geschieht auch heutzutage / noch manches, was der **Steinzeit** ähnlich sieht.* (Kästner); *Ach, kein Mensch kauft handgemalte / Ansichtskarten, denn ich hab kein Glück. / Einen **Groschen**, Stück für Stück!* (Kästner); *Ich werde Gedanken tragen / Als **Knecht**.* (Ringelnatz); *Ich werde nie verschmerzen, / Wie vieles Goldene sie stahl, / Das Mädchen mit dem Muttermal / Zwei **Handbreit** unterm Herzen* (Ringelnatz); *Ein schmuckes Laken macht einen **Knicks** / Und gratuliert mir zum Baden. Zwei schwarze Schuhe in blankem **Wichs** / Betiteln mich "**Euer Gnaden**".* (Ringelnatz); *Wir saßen im Freien, gezwungen ganz frei, / In dem **böhmischen** Orte Grün.* (Ringelnatz).

Архаїзми у нашому дослідженні ми розглядаємо як слова або вирази, витіснені з широкого вжитку більш пізніми синонімами [Матвеева 2010, с. 27-28]. Наприклад: *Du halfst dem **Taugenichts**, als er zu spät / Das Einmaleins der Lebensschule lernte...* (Kaleko); *... Draußen sang schmetternd die **Magd**...* (Kaleko); *Der Jüngling heißt, immer noch, **Taugenichts**.* (Kästner). Слід відзначити досить незначне використання М. Калеко, Е. Кестнером та Й. Рінгельнатцем архаїзмів у порівнянні з історизмами, що, на нашу думку, зумовлено відсутністю необхідності у зображенні якої-небудь історичної епохи або події, особи тощо, а отже спрямованістю творів на масову дійсність, на сприяння актуалізованого та правдивого зображення економічного та соціального стану всього тогочасного суспільства. На нашу думку, слід окремо відзначити використання М. Калеко слів, які були характеристикою тогочасного суспільства Веймарської республіки, але, є історизмами з точки зору сучасного дослідника, наприклад: *Hat man genug von Weekendfahrt und Küssen, / Läßt mans einander durch die **Reichspost** wissen / Per Stenographenschrift ein Wörtchen: »aus«!*; *Spielt ihr manchmal noch die **Schubertplatten** / Auf dem altersschwachen **Grammophon**?* (Kaleko); *Doch leider steht nichts in den Sternen drin, / Naht Mars sich in Gestalt des **Schupos** eilig* (Kaleko).

Ми вважаємо, що наявність таких понять підтверджує намагання автора якомога правдивіше зобразити оточуючу дійсність та колорит епохи, яка зрозуміла кожному читачеві її поезії (назва щоденної газети, грамофон та платівки до нього тощо).

Стосовного територіального розгалуження лексичного складу поетичних творів М. Калеко, Й. Рінгельнатца та Е. Кестнера, виокремлюємо **національні варіанти** – загальна сукупність стандартного варіанту мови та діалектного розмаїття (територіального та

соціального) в межах однієї території [Posner, Green 1993, с. 97] та **діалектизми** – позанормативні слова та словосполучення, характерні для мовлення жителів певного краю, не введені до складу активного словника загальнонаціональної (літературної) мови, які є невичерпним джерелом її поповнення та оновлення [Ковалів 2007, т. 1, с. 286].

На нашу думку, використання діалектизмів та національних варіантів німецької мови спричинене намаганням авторів надати власному мовленню своєрідного смислового забарвлення, особливого колориту, наприклад: *Ein Sauerampfer auf dem Damm / Stand zwischen Bahngleisen, / Machte vor jedem D-Zug stramm, / Sah viele Menschen reisen.* (Ringelnatz) (австрійський та швейцарський застарілий варіант); *Die Zimmermädchen der Hotels, / Die meine Betten schlagen und dann glätten, / Ach wenn sie doch ein wenig Ahnung hätten / Vom Unterschiede zwischen Polster und Fels* (швейцарський та австрійський варіант) (Ringelnatz); *Der Weihnachtswald ging heim in seinen Wald. / Doch riecht es noch nach Krapfen auf der Stiege.* (Kästner); *Und schon hoppeln die Hasen, / mit Pinseln und Tuben / und schnuppernden Nasen, / .. und über den Rasen / in Ställe und Stuben.* (Kästner); *Die Apfelbäume hinterm Zaun erröten./ Die Birken machen einen grünen Knicks.* (Kästner); *Es war eine Schnupftabaksdose, / Die hatte Friedrich der Große / Sich selbst geschnitzelt aus Nussbaumholz.* (Ringelnatz); *Und Menschen kommen und gehen. / Und es lügt ein Getu und Getön.* (Ringelnatz); *Ich hab's abgerufen. Unser Herz hat gehupft.* (Ringelnatz); *Ich ziehe retour / Meine kleinliche Überlegung.* (Ringelnatz); *Wenn ich in die Stube speie / Lacht mein Bruder wie ein Schwein ...* (Ringelnatz). Слід відзначити, що використання національних варіантів німецької мови та діалектизмів не характерне для М. Калеко та Е. Кестнера, проте зустрічається у творчості Й. Рінгельнатца, що свідчить про точне зображення ним оточуючої дійсності та зрозумілість думки автора кожному читачеві.

Відповідно до соціального розподілу, виокремлюємо **термінологічну лексику** (слово або словосполучення, що позначає поняття спеціальної галузі знання або діяльності) та **професіоналізми** (слова і вирази, властиві мовленню представників тієї чи іншої професії або сфери діяльності, що проникають в загальнолітературне вживання (переважно в усне мовлення) і зазвичай виступають як просторічні, емоційно забарвлені еквіваленти термінів) [Ярцева 1990].

Слід відзначити, що у поетичних творах М. Калеко, Й. Рінгельнатца та Е. Кестнера відсутні професіоналізми, а отже, використано лише термінологічну лексику, наприклад: *Verspätet spielt ein Klavier. / – Dem ist auch recht bange ums Herze. / Adagio in Moll – so wie mir.* (Kaleko); *Wir hatten uns das viel schöner gedacht. / Wir waren nur Konfirmanden.* (Kästner); *...dann kamen die Frauen, wie früher schon, und dann kamen die Gonokokken.* (Kästner); *Und sie stellen durch Stiluntersuchungen fest, / daß Cäsar Plattfüße hatte.* (Kästner); *Die Seele saß nicht in der Zirbeldrüse. / Falls sie vorhanden war, war sie nichts wert.* (Kästner); *Und die Federwolken gleichen / weißen, zart getuschten Zeichen, / wie wir sie auf Schalen sahn.* (Kästner); *Darf ich dich mit der linken Hand begleiten? / Doch bei Crescendo etwas mehr Pedal! / Oh deine Klangfigur! Oh die Akkorde! / Und der Synkopen rhythmischer Kontrast! / Nun senkst du deine Lider ohne Worte. ... / Sag einen Ton, falls du noch Töne hast!* (Kästner); *Vorbei – verjährt – / Doch nimmer vergessen.* (Ringelnatz); *Am selben Tag, da ich erfuhr, / man habe mich entmündigt.* (Ringelnatz).

На нашу думку, використання саме термінологічної лексики, а не професіоналізмів, пов'язане з намаганням авторів по можливості звертатися до людей із різноманітних соціальних верств, при цьому зрозуміло та якомога точніше зображати стан та проблеми суспільства. Наявність у творі термінологічної лексики дає авторові можливість звернути увагу читача на певні окремі смисли та поняття, оскільки для напрямку нової діловитості найважливішим є зміст, а не форма висловлюваної думки.

Канцеляризми як слова, стійкі словосполучення, граматичні форми і конструкції, вживання яких у літературній мові закріплено традицією за офіційно-діловим стилем, особливо за канцелярсько-діловим підстилем [Ярцева 1990], майже не використовуються,

адже існує ймовірність того, що вони не завжди будуть зрозумілі кожному читачеві або порушуватимуть ритм, метрику вірша, звертатимуть увагу на себе, а не на всю думку, у якій вони використані, наприклад: *Nichtsdestotrotz geschieht auch heutzutage / noch manches, was der Steinzeit ähnlich sieht.* (Kästner).

Книжна лексика, властива писемній формі літературної мови, вживана в науковій літературі, публіцистичних творах, офіційно-ділових документах тощо [Ганич 1985, с. 118] практично не використовується у творчості М. Калеко та Е. Кестнера. Лише декілька прикладів можна знайти у віршах Й. Рінгельнатца, як от: *Sie nannte den alten Fritz generös.* (Ringelnatz).

Досить рідкісним є і використання **переносного значення слів** – похідного, вторинного значення багатозначного слова, яке служить цілям виразності [Матвеева 2010, с. 303], що відображає специфіку поезії нової діловитості – поезія має бути зрозумілою та зображати актуальну дійсність. Наприклад: *All meinen Schmerz ertränke ich in Küssen. / All mein Geheimnis trag ich wie ein Kind* (Kaleko); *Lass mich das Pochen deines Herzens spüren, / dass ich nicht höre, wie das meine schlägt* (Kaleko); *Fror ich mich durch die finsternen Jahre.; Nun aber ist das starke Seil gerissen: / Und meine Brücke ragt ins Niemandsland.* (Kaleko); *Weil im Bezirk der Helden und der Sagen / die Überlebenden nicht wichtig sind.* (Kästner); *Du wirst in meiner Seele lesen, / Wie mich ergreift dies harte Wort.* (Ringelnatz); *Kurz, eines Tages entfernten sie sich / Und ließen den armen Nagel im Stich.* (Ringelnatz); *Ein Herz laviert nicht* (Ringelnatz); *Ich hab's abgerupft. Unser Herz hat gehupft.* (Ringelnatz).

Використання **власних назв (онімів** – слово, словосполучення або речення, яке служить для виділення об'єкту, яке називає, з ряду подібних, індивідуалізуючи і ідентифікуючи даний об'єкт) [Ярцева 1990] є ще одним засобом точного надання інформації, звертання уваги на окрему визначну особистість чи важливий елемент думки автора: *Wenn Siegfried seine Lanze zog, / Don Carlos seinen Degen...* (Kaleko); *Ein Horaz, Aristophanes, Werther, / Aus Simsons Stamme, von Davids Geschlecht, / Worob die Philister ihn höhnten; / Denn er spießte den speißigen Goliath / Auf haarfein geschliffene Pointen.* (Kaleko); *...Daß von Urvater Heine ich stamme, / Wie Tucholsky und Mann, Giraudoux und Verlaine – / Wir lieben das Licht und die Flamme!* (Kaleko); *Das Zitat aus dem Götz stammt von Goethe.* (Kaleko); *Da trübte Wehmut seinen Turnerblick. / Er dachte an die Loreley von Heine.* (Kästner); *Hand schmiegt sich an Hand im engen Kreise, / und das alte Lied von Gott und Christ ...* (Ringelnatz); *Die Nacht war kalt und sternenklar, / Da trieb im Meer bei Norderney / Ein Suahelischnurrbarthaar.* (Ringelnatz); *Es war eine Schnupftabaksdose, / Die hatte Friedrich der Große / Sich selbst geschnitzelt aus Nussbaumholz* (Ringelnatz) тощо.

Серед лексичного складу слід виокремити **дані та топоніми** (власне ім'я будь-якого географічного об'єкта) [Ганич 1985, с. 310] як один із засобів точної передачі фактів, що становить докладне, точне, об'єктивне відображення подій, фактів, дійсності в цілому: *Das war zu Hamburg, im April, / Und ich war achtzehn Jahr* (Kaleko); *Dezemberlich kühl sank – ein Dollar aus Gold – / Die Sonne am Strand von Manhattan; Nach siebzehn Jahren in „U.S.A.“ / Ergriff mich das Reisefieber* (Kaleko); *Das seine stand am Rheine, / Das meine auf märkischem Sand* (Kaleko); *Berlin, wo bleibst du? Ja, wo bleibst du nur?* (Kaleko); *In Steglitz sprach mich gestern eine Meise / Im Schloßpark an.* (Kaleko); *Wir haben der Welt auf die Weste gespuckt, / soweit wir vor Ypern nicht fielen.* (Kästner); *Die Loreley, bekannt als Fee und Felsen, / ist jener Fleck am Rhein, nicht weit von Bingen, / wo früher Schiffer mit verdrehten Hälsen, / von blonden Haaren schwärmend, untergingen.* (Kästner); *Man fragt doch, wenn man Logik hat, / Was sucht ein Suahelihaar / Denn nachts um drei am Kattegatt?* (Ringelnatz); *Ob sie anders oder so sind, ... / Aus Madrid oder Berlin sind...* (Ringelnatz) тощо.

Залучення окремих **слів іншомовного походження** теж властиве авторам нової діловитості, але не в рівній мірі. Дещо більше використання слів або висловів, власних назв, що мають іншомовне походження, переважно з англійської мови, характерне для творчості

М. Калеко. Ми вважаємо цю особливість відображенням біографії письменниці, а як наслідок, одним із аспектів ідіостилію авторки. У поезії Е. Кестнера якщо і є іншомовна лексика, то переважно із французької мови, та становить лише незначну частку від усього лексичного складу, про що свідчать наведені нижче приклади.

Показовим з огляду на це вбачаємо майже повну відсутність іншомовних слів у віршах Й. Рінгельнатца, особливо у відношенні до окремих фактів з його біографії: *Es sprach zum Mister Goodwill / ein deutscher Emigrant: .../ sag ich für Heimat homeland / und poem für Gedicht. / Gewiss, ich bin sehr happy ...* (Kaleko); *Und doch, trotz Talmi und Lametta -/ In "poetry" und auch in "rose" / Sing ich dein Lob, my dear Minetta ...* (Kaleko); *- Es lebe „la petite différence“! / Satiriker, Lyriker und Patriot / Sans Eichenlaub und Schwerter, / Ein Rebell sans peur et reproche ...* (Kaleko); *Ein Fenster schielt durch schräge Jalousien. / Und welke Blumen blühen auf den Balkonen.* (Kästner); *Sie loben unermüdlich unsre Zeit, / ganz als erhielten sie von ihr Tantiemen.* (Kästner).

Серед слів іншомовного походження окреме місце займає **латинізм** – слово чи зворот, запозичені з латинської мови і такі, що сприймаються як чужорідні елементи [Ганич 1985, с. 117]: *Auf hohem Fuß leb ich, verbatim – / Vier Treppen hoch - mit Mann und Kind* (Kaleko); *P.S. Eins wäre allerdings noch nachzutragen: / Der Turner hinterließ uns Frau und Kind.* (Kästner); *Wie ? – ich jemals auch in Büchern lese?? / Oh, sie unerhörter Eise – / Nein, pardon! – Doch positus, ich säße / Auf dem Lokus und Sie harrten / Draußen meiner Rückkehr...* (Ringelnatz). Хоча таких слів і не багато, вони зосереджують увагу читача на думці автора, змушуючи його замислитися над думкою автора, можливо, навіть, знайти у ній більш глибокий зміст, ніж це здавалося на перший погляд.

З огляду на це, особливе місце займають і **поетизми** – слово або мовний зворот естетичного змісту з додатковим стилістичним забарвленням, яке породжує стан духовного піднесення [Ковалів 2007, т. 2, с. 233] – через їх можливість впливу на стиль поетичного мислення та світосприйняття: *Bleibt doch zuletzt, dass man hienieden / All'seine Fehler selbst begehen muss* (Kaleko); *Ich freu mich, dass der Mond am Himmel steht / ... / Dass Herbst dem Sommer folgt und Lenz dem Winter...* (Kaleko); *Es überblüht sich, er braucht nur zu winken./ Er winkt! Und rollt durch einen Farbenhain.* (Kästner).

Окреме місце займає використання **високого стилю мовлення** (спосіб викладу, сповнений глибокого змісту; піднесений, значний, урочистий. Забезпечується стильовою єдністю змісту та мовної форми, неквапливістю і розміреністю ритму, використанням слів з високим стилістичним забарвленням, застосуванням періодів, інтонацією піднесеності [Матвеева 2010, с. 66]), переважно із залученням іншомовної лексики, задля підкреслення іронічного чи презирливого ставлення автора до зображуваної дійсності, наприклад: *Und was greifbar im Lichte des Tages mir schien, / Entschwebte in Silhouetten ... Mir bangte ein wenig. Schon sah man New York / Und die Freiheits-Statue schwinden ...* (Kaleko); *Und war nur ein Deutscher. Ein Deutscher, kein „Boche“ / – Es lebe „la petite différence“!* (Kaleko); *Es schwankten die bunten Laternen an Bord, / Vom B-Deck erscholl ein Orchester. / – Ich schwänzte das ‚Festliche Gala-Souper‘ / Und hatte mein eignes ‚Sylvester‘...* (Kaleko); *Die nächste Schiffsuhr wies auf drei.* (Ringelnatz); *Der du meine Wege mit mir gehst, / Jede Laune meiner Wimper spürst, / Meine Schlechtigkeiten duldest und verstehst ...* (Ringelnatz); *Ach wie schön ist's im Frein / Und im Hellen zu sein!* (Ringelnatz). Високий стиль мовлення найбільш характерний для поезії Й. Рінгельнатца, хоча поетизми у його віршах відсутні.

Слід зазначити, що автори нової діловитості використовують у своїх творах лише окремі лексеми, характерні для високого стилю, саме з метою підкреслення провідної позиції інформації у тексті, а отже, змісту, а не форми: *Seit langem bin ich tief in deiner Schuld* (Kaleko); *Der Freiheit Fackel leuchtet uns im Traume – / Bewahr' den Tropfen Öl im alten Krug!* (Kaleko); *Sei eingedenk, / daß Dein Geschenk / Du selber bist.* (Ringelnatz); *Wenn die bedachten /*

die Gaben wiegen, / sei Dein Gewissen rein. (Ringelnatz); Wir spielten nur, wir scherzten nur; / Wir haben nie gesündigt. (Ringelnatz).

Окремої уваги заслуговує й використання елементів *розмовного стилю мовлення* – різновид усної літературної мови, що забезпечує повсякденне побутове спілкування і виконує функції спілкування і впливу. «У художньому творі ... в першу чергу використовуються ті явища, які пов'язані з його стилістичною експресією, виразністю і на тлі нейтральних і книжкових засобів літературної мови марковані як елементи зниженого стилістичного забарвлення» [Ярцева 1990]. (*Die Zahl ging auf. Wir waren beide quitt; Flicke heiter den Zaun / Und auch die Glocke am Tor (Kaleko); – Dass Amseln flöten und dass Immen summen, / Dass Mücken stechen und dass Brummer brummen. (Kaleko).*)

Розмовний стиль слугує об'єктивному, буденному зображенню дійсності, намаганням звернутися до читача із різноманітних верств населення, щоб він міг самостійно дати оцінку фактам, обставинам тощо та зробити певні висновки: “*Wieviel Jahre willst du mich noch hassen?*” / *rief sie aus und lag unheimlich still. (Kästner); Doch ihr Tun ist nur Getue, / und es kleidet sie nicht gut. (Kästner); Die Blätter treiben und trudeln, / Gewendet von Winden und Strudeln / Gezügig, und sinken dann still (Ringelnatz).*

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Таким чином, наближеність до розмовного мовлення поетичних текстів М. Калеко, Е. Кестнера та Й. Рінгельнатца, зображення економічних та соціальних проблем, загального стану суспільства, докладний стиль мовлення, намагання звертатися до людей із різноманітних соціальних верств стає можливим значною мірою завдяки використанню практично усіх різновидів лексики словникового складу німецької мови.

Перспективним вважаємо подальший розгляд поетичних текстів літературного напрямку нової діловитості з огляду на виокремлення тематичних полів їх лексичного складу, морфологічної диференціації, художніх засобів та прагматичної спрямованості.

Література

- Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
Лингвистический энциклопедический словарь; ред. В. Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 672 с.
Літературознавча енциклопедія : У двох томах. Т. 1. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 608 с. (Енциклопедія ерудита)
Літературознавча енциклопедія : У двох томах. Т. 2. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 624 с. (Енциклопедія ерудита)
Матвеева Т. В. Полный словарь лингвистических терминов / Т.В. Матвеева. – Ростов н/Д : Феникс, 2010. – 562, [1] с. - (Словари).
Млечина И. / Энциклопедический словарь экспрессионизма / И. Млечина; гл. редактор П. М. Топер. – М. : ИМЛИ РАН, 2008. – 736 с.
Piehler N. Neue Sachlichkeit – Antwort auf den Expressionismus. – 2001. – 9 S. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hausarbeiten.de/faecher/vorschau/100656.html>
Posner R., Green J. N. Trends in Romance Linguistics and Philology : Bilingualism and Linguistic Conflict in Romance (Том 5) / Trends in linguistics / Studies and monographs (Том 71) / Rebecca Posner, John N. Green. – Mouton de Gruyter : Berlin, New York, 1993. – 630 p.

УДК: 811.111-26:81'42

БИСТРОВ Я. В.

(Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника)

АКТУАЛІЗАЦІЯ ФРАКТАЛЬНОЇ МОДЕЛІ-МАТРИЦІ ЖИТТЯ Є РОЗПОВІДЬ В АНГЛОМОВНОМУ БІОГРАФІЧНОМУ НАРАТИВІ

У статті обґрунтовано роль фрактальної моделі-матриці LIFE IS A STORY у процесі фрактальної концептуалізації життєвого досвіду біографічного суб'єкта на прикладі англomовного біографічного нарративу. В рамках теорій когнітивної метафори і концептуальної інтеграції встановлено міждоменні відповідники у структурі фрактальної моделі. Доведено, що поняттєві сфери у макроструктурі біографічного нарративу розширюють фрактальну структуру домена STORY.

Ключові слова: фрактальна модель-матриця, фрактальна концептуалізація, концептуальна метафора, концептуальна сфера, біографічний нарратив.

Быстров Я. В. Актуализация фрактальной модели-матрицы LIFE IS A STORY в англоязычном биографическом нарративе. В статье обоснована роль фрактальной модели-матрицы LIFE IS A STORY в процессе фрактальной концептуализации жизненного опыта биографического субъекта на примере англоязычного биографического нарратива. В рамках теории когнитивной метафоры и концептуальной интеграции установлены междоменные соответствия в структуре фрактальной модели. Показано, что понятийные сферы в макроструктуре биографического нарратива расширяют фрактальную структуру домена STORY.

Ключевые слова: фрактальная модель-матрица, фрактальная концептуализация, концептуальная метафора, концептуальная сфера, биографический нарратив.

Bystrov Ya. Fractal Model-Matrix LIFE IS A STORY in English Biographical Narrative. The article reveals the role of fractal model-matrix LIFE IS A STORY in the process of fractal conceptualization of life experience of the biographical subject in English biographical narrative. The hypothesis of the research lies in the fact that the degree of embodiment of the conceptual metaphor depends upon the multi-layered and non-linear relations which are built up on the principle of similarity as parts of multi-faceted fractals. The formation of methodology of fractal modeling of the processes of metaphorical meaning as a result of fractal conceptualization of text worlds in the narrative is one of the topical problems in cognitive linguistics. This approach is concerned with the theory of conceptual metaphor and theoretical foundations of cognitive linguistics, on the one hand, and the study of conceptual metaphor as a fractal metaphor, on the other hand. Metaphor as an abstract scheme is gradually transformed from the artificial construct into the heuristic means of the humanities because it can appear or disappear, it can also be specified or even transformed into other entities.

The concept of LIFE also undergoes the process of metaphorization in biographical narrative. At the same time the concept of STORY in the whole macrostructure of biographical narrative based on the binary opposition "truth – fiction" is semantically extended by means of similarities between real and fictional. The interdependence of two domains is revealed in various correspondences, for example, a biographical subject correlates with a real person, the beginning of a story correlates with the birth of the subject, varied interpretations of life correlate with succession of life events, and finally, the end of the story with the death of the subject. Cross-domain correspondences of fractal model are analysed within the framework of cognitive metaphor theory and conceptual integration theory. It is proved that conceptual spheres in the macrostructure of biographical narrative extend the fractal structure of the domain STORY.

Key words: fractal model-matrix, fractal conceptualization, conceptual metaphor, conceptual sphere, biographical narrative.

За останні десятиріччя поняття фрактальності втратило статус чисто математичного і стало загальнонауковим, увійшовши до поняттєво-термінологічного апарату загальної теорії систем загалом і синергетичних систем, до яких належить, зокрема, і природна мова.

На теренах сучасного мовознавства в Україні фрактальність з екстраполяцією на мовні явища германських мов почала застосовуватися зовсім недавно, головним чином у зв'язку із вивченням формотвірних параметрів художнього дискурсу в межах мультимодальних стилістичних студій (О. П. Воробйова [2010]), суб'єктно-предикатних структур (Т. І. Домброван [2013]), властивостей фреймів та процесу їх інтегрування (С. А. Жаботинська [2004]), синергодериватології сучасної англійської мови (С. М. Єнікєєва [2011]), лексичної омонімії німецької мови (С. В. Кійко [2015]), фрактальної семіотики мови емоцій (Ю. Ю. Шамаєва [2012]) та ін.

У сучасній лінгвістиці тексту робляться спроби інтегрувати методи фрактального моделювання у дослідженні структури різножанрових текстів, а також застосуванню теорії хаосу й теорії біфуркації до аналізу фрактальної структури тексту з метою формалізації нарративних правил конструювання тексту із застосуванням процедур фрактальної геометрії й математичних методів. Однак лінгвістичне застосування теорії текстових фракталів у багатьох випадках обмежується фрактальним аналізом метафори, питаннями фрактальної моделі метафоричного дерева на основі перетворень подібності та розмірностей мовних одиниць або ж розробкою синергетичних основ метафоричного смислотворення в художньому тексті тощо.

Мета статті – розкрити специфіку концептуалізації життєвого досвіду біографічного суб'єкта, яку маніфестує фрактальна модель-матриця (ФММ) ЖИТТЯ Є РОЗПОВІДЬ у макроструктурі англomовного біографічного нарративу (БН). **Завданнями** статті є: 1) обґрунтування ролі ФММ ЖИТТЯ Є РОЗПОВІДЬ у макроструктурі БН; 2) встановлення поняттєвих сфер, які актуалізують фрактальну модель-матрицю у макроструктурі БН із залученням когнітивної теорії метафори.

Спроби залучення фрактальних структур для формалізації нарративу, які акцентувались найперше в розрізі літературознавства, естетики, соціології й соціальної психології, стимулювали розвиток сучасної когнітивної лінгвістики у частині використання фрактальних

структур для аналізу художнього тексту. Фрактали можуть бути різних розмірів і здебільшого є результатом ітеративних чи рекурсивних конструкцій. У цьому зв'язку, на думку А. Венауса, роль фракталів можна порівняти із значенням метафор у постмодерністських текстах: «Фрактальна сутність самоподібності на всіх шаблях ітерації має особливе значення для аналізу нарративних структур, які переходять на інші онтологічні рівні» [Wenaus 2011, с. 159]. Звернення до теорії хаосу дозволяє по-новому поглянути на такі вже відомі стилістичні засоби, як метафора чи метонімія і дослідити їхню роль у регулюванні хаотичних систем, і вужче – як способів саморегуляції хаосу.

Синергетична парадигма передбачає розуміння тексту як складної, відкритої і нелінійної системи, що функціонує завдяки взаємозв'язку власних елементів та підсистем під впливом регуляторних механізмів самоорганізації [Бабелюк 2010, с. 12]. У нашому дослідженні одним із таких механізмів самоорганізації БН вважаємо концептуалізацію життєвого досвіду, яку маніфестує фрактальна модель концептуальної метафори. До уваги беремо той факт, що фрактальна метафора як концептуальна структура проливає світло на синергетичну (самоорганізовану) систему БН у тому сенсі, що вона експлікує якісну сутність самоподібності фрактальних структур, здійснюючи дію, на кшталт, «упорядкування частини і цілого, поєднуючи тим самим частину і ціле» [Finan 2012, с. 68–69].

Якщо нарратив у найширшому його розумінні організовує, структурує та артикулює життєвий досвід людини, то в макроструктурі БН відтворюються співвідношення ключових фактів чи подій із життям окремого біографічного суб'єкта, які описуються із перспективи іншого суб'єкта. Висувається гіпотеза про те, що ступінь утілення концептуальної метафори залежить від багаторівневих (нелінійних) зв'язків, які вибудовуються за принципом подібностей у формі багатовекторного фракталу.

Спроба поширити ідеї самоподібності на структуру нарративу відкриває перспективи в переосмисленні фрактальної форми та її конфігурації у стосунку до когнітивного потенціалу метафори. Процес концептуалізації життєвого досвіду суб'єкта в нарративі забезпечують актуалізовані контексти, які розширюють концептуальний простір БН за допомогою фрактальних структур. Процес осмислення концептуальної метафори відбувається шляхом інтерпретації життєвого досвіду людини шляхом накладання фрактальних форм або «патернів самоподібності» [Домброван 2013] на нарративну схему біографії.

Явні зрушення, які відбулися у вивченні метафори як мовної одиниці в бік визнання її конструктором свідомості, що є посередником між світом реальним і світом уявним, не викликають сумнівів, оскільки «наша поняттєва система відіграє важливу роль у визначенні повсякденної реальності, вона носить переважно метафоричний характер, а наше мислення, повсякденний досвід і поведінка значною мірою зумовлені метафорою» [Lakoff 2003, с. 4]. Однак становлення методології фрактального моделювання процесів метафоричного смислотворення і метафоричних смислів у фрактальній концептуалізації текстових світів, у т.ч. оповідного тексту, ще має стати предметом дискусій у когнітивній лінгвістиці.

У відносно недавньому використанні метафори як засобу аналізу в нелінгвістичних галузях науки на перший план виходить одне із понять синергетики – чинник нелінійності (дискретності). Нелінійна структура тексту актуалізується залежностями самоподібності, рекурсивності, динамічності, роздрібненості, ізоморфізму, які беруть безпосередню участь у побудові моделі фрактальної метафори у нарративі.

Справедливе зауваження В. Тарасенка про те, що фрактальна геометрія зорієнтована на «образно-метафоричні асоціації» [Тарасенко 2009, с. 55], дає підстави стверджувати про двоякий підхід щодо осмислення фрактальної метафори у нарративі крізь призму постулатів синергетики. По-перше, такий підхід стосується залучення концептуальної метафори й теоретичних постулатів когнітивної лінгвістики, а по-друге, побудова фрактальних моделей вигідно вирізняє дослідження фрактальної метафори від попередніх розвідок у світлі лінгвокогнітивного підходу.

Сама по собі метафора як абстрактна схема відображення дійсності поступово перетворюється із штучного конструкту в евристичний засіб гуманітарної науки, оскільки вона може з'являтися, зникати, трансформуватися, розвиватися, уточнюватися і т.ін. Саме ці ознаки фрактальності роблять концептуальну метафору гнучкою до зміни принципів її аналізу, які б ураховували рівні складності процесу наукового пізнання тих чи інших явищ. З одного боку, пізнання передбачає нескінченність пізнаваності людиною природи, а з іншого, – пізнаване завжди функціонує як обмежене явище. Тому метафора як засіб осмислення певної абстрактної сфери у термінах конкретної сфери, набуває ознак самоподібності у процесі ототожнення різноманітних об'єктів та явищ.

Метафора ЖИТТЯ Є ПОДОРОЖ (LIFE IS A JOURNEY) Дж. Лакоффа стала типовим прикладом мисленневої структури, яка виникла з повсякденного людського досвіду, де домен цілі концептуалізується в термінах домена джерела. Специфіку кореляції між двома доменами, а також поширення сфери застосування «метафори-подорожі» як взаємодії двох мисленневих сутностей або концептуальних областей, Дж. Лакофф і М. Тернер пояснюють так: «Наше осмислення життя як подорожі відбувається через наше знання про неї. Усі подорожі включають мандрівників, маршрут, місьць, з яких розпочинається подорож, і місьць, які вже відвідані. Деякі із подорожей можуть бути підготовлені і свідомо переслідують певну мету, інші схожі на мандрівку без особливої мети, усвідомлено чи більшою мірою несвідомо, вони стосуються взаємозалежностей між подорожуючим і людиною, яка проживає життя, маршрутом і плином життя, початком подорожі і часом народження людини і т.ін.» [Lakoff 1989, с. 60–61].

У відомій методологічній праці “Metaphor: A Practical Introduction” З. Кьовечеш звертає увагу на структурні складники метафори в художній літературі, зауважуючи, що такий літературний субжанр, як біографія, ґрунтується на метафорі ЖИТТЯ Є РОЗПОВІДЬ: «Форма розповіді про життя людини є структурою на кшталт концептуальної метафори ЖИТТЯ Є РОЗПОВІДЬ» (переклад наш. – Я. Б.) [Kövecses 2002, с. 65]. Рекурентний лейтмотив БН підтверджує ідею про те, що міждоменні проєкції концептуальної метафори ЖИТТЯ Є РОЗПОВІДЬ виходять за межі універсальної метафори ЖИТТЯ Є ПОДОРОЖ.

При побудові мережі концептуальної інтеграції БН застосовується методика концептуального блендингу [Fauconnier, Turner 1998]. Міждоменні відповідники, які стосуються життя як розповіді, зокрема проєкції життєвої історії на наративний світ, не випадкові, навпаки, вони вже стали конвенціалізованими. Французький письменник М. Бютор, який був прихильником аналогії «подорож – це письмо, а письмо – це подорож» (*‘travel as writing and writing as travel’*) вважав, що «подорожувати в особливий спосіб означає писати (принаймні через те, що подорожувати означає читати), а писати означає подорожувати» [Butor 1992, с. 53].

Оскільки концепт ЖИТТЯ не є чітко окресленою когнітивною структурою, він у будь-якому випадку підпадає під процес метафоризації у межах БН. Концептуальні уявлення про життя як розповідь займають чільне місце у мережі «метафор подорожі» і є результатом концептуального блендингу у вигляді міждоменних проєкцій життя біографічного суб'єкта і розповіді про біографічний суб'єкт. Крім того, взаємодія міждоменних аналогій концептуального корелята (домена-джерела) і концептуального референта (домена-цілі) виявляється у різноманітних співвідношеннях, на кшталт, біографічний суб'єкт корелює із реальною особою, початок розповіді із народженням суб'єкта, множинні інтерпретації життя із перебігом життєвих подій і, нарешті, кінець розповіді зі смертю суб'єкта. Виявлена сукупність міждоменних аналогій утворює когнітивну метафоричну систему – універсальну динамічну фрактальну модель-матрицю ЖИТТЯ Є РОЗПОВІДЬ, яка накладається на самоорганізовану синергетичну систему БН.

ФММ ЖИТТЯ – РОЗПОВІДЬ є нелінійною когнітивною структурою, яка бере участь у процесі фрактальної концептуалізації життєвого досвіду біографічного суб'єкта БН. Для

осмислення концептуального обсягу ФММ встановлюємо концептуальні співвідношення двох доменів ЖИТТЯ і РОЗПОВІДЬ.

Контейнер із характерними елементами, які стосуються біографічного суб'єкта, який проживає життя, його народження, життєвий досвід, смерть, структурують ментальний простір уже відомих знань про концепт ЖИТТЯ, вербалізаторами якого є семантичні складники лексеми "life": *'human existence', 'experience', 'activities', 'state of being alive', 'the period of time', 'the quality of being alive'* [LDCE]. У БН саме людський суб'єкт (найчастіше автор, персонаж або читач) уявно проходить крізь власне або чуже життя, переказуючи, розповідаючи або створюючи розповідь, де є початок, розвиток подій, розв'язка й закінчення життєвої історії.

Взаємодія ментальних просторів підтримується дзеркальною мережею концептуальної інтеграції, а результатом кореляції стає новоутворений бленд, який уміщує міждоменні проєкції ФММ БН ЖИТТЯ Є РОЗПОВІДЬ:

- Життя реальної особи проєктується на життя фікціонального біографічного суб'єкта або наратора БН.
- Народження біографічного суб'єкта асоціюється із початком біографічної розповіді.
- Життєвий досвід біографічного суб'єкта проєктується на його альтернативні інтерпретації у розповіді.
- Смерть біографічного суб'єкта асоціюється із закінченням розповіді про його життєвий шлях.

Ментальна репрезентація концептуального корелята РОЗПОВІДЬ охоплює такі елементи: фікціональний біографічний суб'єкт, початок біографічної оповіді, кількість інтерпретацій життя біографічного суб'єкта, закінчення історії про життя біографічного суб'єкта. Всі ці елементи структурують ментальний простір відповідних знань про біографічні розповіді.

На основі даних лексикографічних джерел виокремлюємо множину інтегральних та диференційних концептуальних ознак концептуального корелята РОЗПОВІДЬ. Інтегральні концептуальні ознаки *'true or imaginary', 'an account of something which may not be true', 'one that you have invented', 'the events in someone's life'* становлять найзагальніші інтерпретаційні параметри БН. Диференційні концептуальні ознаки концептуальної сфери РОЗПОВІДЬ – *'a copy', 'like a real material or object', 'to make something seem real', 'copied illegally', 'from another person's work', 'a story that is not true', 'imaginary', 'not real'*, які виявлено в актуальному обсязі значення лексем *fake, forgery, plagiarism, imitation, invention, pretend*, стають домінуючими при її метафоризації. Отже, концептуальний корелят РОЗПОВІДЬ у макроструктурі БН актуалізується концептуальною опозицією «правда – вигадка», яка семантично розширюється у подібностях між реальним (актуальним) і вигаданим.

Концептуальна структура корелята РОЗПОВІДЬ у ФММ ЖИТТЯ Є РОЗПОВІДЬ є самоподібною у тому сенсі, що вона повторюється певну кількість разів у структурі цілої матриці у меншому масштабі в актуалізованих контекстах. Отже, ФММ ЖИТТЯ Є РОЗПОВІДЬ як конструктор синергетичної системи БН знаходить відображення у функції фракталу, яка полягає у неперервному множенні самоподібних частин тексту – актуалізованих контекстів БН концептуального корелята РОЗПОВІДЬ. Фрактальна модель метафори розкриває евристичний потенціал БН, виводячи його вивчення, насамперед, у площину багатовимірності когнітивних моделей.

Екстраполюючи таку логіку на встановлені домени та ментальні простори в контексті метафоричної фракталізації БН, нерегулярна взаємодія самоподібних підструктурних елементів концептуального корелята РОЗПОВІДЬ з елементами концептуального референта ЖИТТЯ набуває усіх параметрів упорядкованої динамічної структури, яка спроможна до фрактальної розмірності: $1 + 2 + 3 + \dots + n$. Актуалізовані контексти, які об'єктивують ФММ

ЖИТТЯ Є РОЗПОВІДЬ, до того ж семантично розширюють концептуальний зміст опозиції «правда – вигадка» у макроструктурі БН.

На цьому етапі аналізу доцільно встановити множину актуалізованих контекстів «вигаданих історій» про життя суб'єкта, які визначають фрактальні подібності із реальними подіями у житті біографічного суб'єкта і сферами людського життя. Тут визначальну роль відіграє уява автора БН щодо створення ідеалізованого образу біографічного суб'єкта, де «метафоричний корелят завжди є продуктом образного, творчого, позанаукового переосмислення» [Бондаренко 2012, с. 15]. Наприклад, актуалізовані у контекстах поняттєві сфери у макроструктурі БН розширюють фрактальну структуру метафоричного корелята РОЗПОВІДЬ.

(ПС₁) Поняттєва сфера «спогади»: біографічна розповідь про минуле завжди має елементи вигадки (дієслово *pretend* реалізує своє прототипове значення 'to behave as if something is true when you know that it is not'): <...> *[H]istory is merely another literary genre: the past is autobiographical fiction pretending to be a parliamentary report* [Barnes, *Flaubert's Parrot*, с. 90].

(ПС₂) Поняттєва сфера «нежива природа (книги)», яка переноситься на життя людини: книги живуть своїм життям, а відгуки читачів не завжди збігаються із думкою автора (в іменнику *response* імплікується концептуальна ознака 'something that is said or written as a reply'): *His statue was a retread; his house had been knocked down; his books naturally had their own life – responses to them weren't responses to him* [там само, с. 16].

(ПС₃) Поняттєва сфера «вироснування рослин»: ідея створення біографічної розповіді не народжується так часто, як плоди на дереві (у дієслові *crop* актуалізується концептуальна ознака 'grow'): *The imagination doesn't crop annually like a reliable fruit tree. The writer has to gather whatever's there: sometimes too much, sometimes too little, sometimes nothing at all* [там само, с. 115].

(ПС₄) Поняттєва сфера «гра»: часто життєва історія уподібнюється грі, у якій багато несподіванок (у дієслові *play* актуалізується концептуальна ознака 'not be serious about doing something'): *And so I played with life until the end, even though I knew that life was also playing with me. We understood each other completely and, when life and imagination are so much in harmony, only comedy can properly express it* [Ackroyd, *The Last Testament of Oscar Wilde*, с. 124].

(ПС₅) Поняттєва сфера «вигаданий об'єкт»: ототожнення із вигаданим персонажем свідчить про амбівалентність і багатовимірність людського буття. У дієслові *create* концептуальна ознака 'to make something exist that did not exist before' змушує повірити в реальне життя ченця Роулі: *Our dear dead poet created the monk Rowley out of thin air, and yet he has more life in him than any medieval priest who actually existed. The invention is always more real* [Ackroyd, *Chatterton*, с. 157].

(ПС₆) Поняттєва сфера «час»: ми маємо справу із часовою розмірністю фізичної подорожі, яку здійснює біографічний суб'єкт протягом життя, і яка певною мірою може переживатися як ментальна часова подорож із початком і кінцем (реалізація концептуальної ознаки 'continuation' прикметника *long*): *Of course exile, for me, has been a life-long romance* [Ackroyd, *The Last Testament of Oscar Wilde*, с. 7].

(ПС₇) Поняттєва сфера «смерть»: як життя суб'єкта, так і розповідь про життя суб'єкта, мають своє логічне завершення (актуалізація концептуальної ознаки 'end' іменників *death, denouement*): *As with Félicité's final heartbeats, the story was dying away 'like a fountain running dry, like an echo disappearing'. Well, perhaps that's as it should be* [Barnes, *Flaubert's Parrot*, p. 189]; *Life is worse than the poorest novel: devoid of narrative, peopled by bores and rogues, short on wit, long on unpleasant incidents, and leading to a painfully predictable denouement* [там само, с. 171].

Висновок. Фрактальність у БН покликана перетворити концептуальну метафору в гнучку і динамічну структуру, яка може стати засобом різного роду трансформацій і конфігурацій концептуальних доменів. ФММ ЖИТТЯ Є РОЗПОВІДЬ актуалізується у характерних конфігураціях різних поняттєвих сфер (частинах цілого), які структурно і семантично інтегруються у концептуальному референті РОЗПОВІДЬ (ціле). На величину фрактальної розмірності впливає процес семантичного наповнення концептуального простору опозиції «правда – вигадка» у макроструктурі БН: чим більша кількість поняттєвих сфер, тим щільніше заповнюється концептуальний простір БН. **Перспективи подальшого дослідження** вбачаємо у дослідженні лінгвокогнітивної об'єктивації життєвого досвіду біографічного суб'єкта із залученням фрактальної моделі ризому.

Література

- Бабелюк О. А. Стилістичні засоби і прийоми крізь призму лінгвосинергетики / О. А. Бабелюк // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2010. – Т. 14, № 1. – С. 7-21.
- Бондаренко Є. В. Матричне моделювання як метод лінгвокогнітивного дослідження / Є. В. Бондаренко, І. С. Шевченко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2012. – Т. 15, № 2. – С. 9-17.
- Вороб'єва О. П. Словесная голография в пейзажном дискурсе Вирджинии Вулф : модусы, фракталы, фузии / О. П. Вороб'єва // Когніція, Коммуникація, Дискурс. – 2010. – № 1. – С. 47-74.
- Домброван Т. И. Фрактальность как фундаментальное свойство языковой материи / Т. И. Домброван // Записки з романо-германської філології. – Одеса, 2013. – Вип. 1 (30). – С. 57-67.
- Єнікеева С. М. Синергодериватологія : синергетичний аспект дослідження вербокративних процесів [Електронний ресурс] / С. М. Єнікеева // Мова і культура. – 2011. – Вип. 14. – Т. 7. – С. 442-448. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mik_2011_14_7_78.pdf.
- Жаботинская С. А. Геометрия смысла : концептуальные модели языка и фрактальные формы / С. А. Жаботинская // Первая российская конференция по когнитивной науке. Тезисы докладов. – Казань : Казанский гос. ун-т, 2004. – С. 85-87.
- Кійко Ю. Є. Мовна система із фрактальної перспективи / Ю. Є. Кійко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту. Серія Філологія. Вип. 16. / відп. ред. д-р філол. наук, проф. І. В. Ступак. – Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2015а. – С. 117-120.
- Тарасенко В. В. Фрактальная семиотика : «слепые пятна», перипетии и узнавания : [закл. ст. Ю. С. Степанова] / Владислав Валерьевич Тарасенко. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 232 с.
- Шамаева Ю. Ю. Фрактальная семиотика языка эмоций : лингвокогнитивное измерение / Ю. Ю. Шамаева // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». – Х., 2012. – № 1003. – С. 45-52.
- Ackroyd P. Chatterton / Peter Ackroyd. – London : Abacus, 1991. – 234 p.
- Ackroyd P. The Last Testament of Oscar Wilde / Peter Ackroyd. – London : Abacus, 1991. – 185 p.
- Barnes J. Flaubert's Parrot / Julian Barnes. – London : Vintage Books, 1990. – 190 p.
- Butor M. Travel and Writing / M. Butor // Temperamental Journeys. Essays on the Modern Literature of Travel ; [M. Kowalewski, ed., J. Powers and K. Lisker, transl.]. – Athens : University of Georgia Press, 1992. – P. 53-70.
- Fauconnier G. Conceptual Intergration Networks / G. Fauconnier, M. Turner // Cognitive Science. – 1998. – Vol. 22(2). – P. 133-187.
- Finan T. E. The "Lords of Life" : Fractals, Recursivity, and "Experience" / T. E. Finan // Philosophy and Rhetoric. – 2012. – Vol. 45, No. 1. – P. 65-88.
- Kövecses Z. Metaphor : A Practical Introduction / Zoltan Kövecses. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 375 p.
- Lakoff G. Metaphors We Live by / George Lakoff, Mark Johnson. – [Second ed.]. – London : The University of Chicago Press, 2003. – 193 p.
- Lakoff G. More than Cool Reason : A Field Guide to Poetic Metaphor / George Lakoff, Mark Turner. – London : The University of Chicago Press, 1989. – 237 p.
- (LDCE) Longman Dictionary of Contemporary English. New edition. – Harlow : Pearson Education Limited, 2006. – 1950 p.
- Wenaus A. Fractal Narrative, Paraspace, and Strange Loops : The Paradox of Escape in Jeff Noon's *Vurt* / A. Wenaus // Science Fiction Studies. – 2011. – Vol. 38, No. 1. – P. 155-174.

УДК: 811.112.2'42

ВЕЛИКА І. О., БОНДАРЕНКО Н. Б.
(Запорізький національний університет)

МОВНА ОСОБИСТІТЬ АДРЕСАНТА В КОНТЕКСТІ ВІРТУАЛЬНОГО ШЛЮБНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

У статті розглядається поняття «мовна особистість», наводиться його власна дефініція, розглядаються конститuentи. Наводиться дефініція поняття «віртуальний шлюбний дискурс», на матеріалі якого встановлюються нові типи мовної особистості. Встановлення нових типів мовної особистості відбувається на основі аналізу мовних засобів віртуальних шлюбних оголошень. Нові типи мовної особистості надають змогу встановити гендерні стереотипи фемінності, прослідити динаміку їх зміни відносно до класичних гендерних стереотипів.

Ключові слова: мовна особистість, дискурс, віртуальних шлюбний дискурс, гендер, гендерний стереотип.

Великая И. О., Бондаренко Н. Б. Языковая личность адресанта в контексте виртуального брачного дискурса (на материале немецкого языка). В статье рассматривается понятие «языковая личность», приводится его определение, рассматриваются составляющие. Приводится дефиниция понятия «виртуальный брачный дискурс», на материале которого выделяются новые типы языковой личности. Выделение новых типов языковой личности происходит на основе анализа языковых средств виртуальных брачных объявлений. Новые типы языковой личности представляют возможным рассматривать гендерные стереотипы феминности, проследить динамику их изменения относительно классических гендерных стереотипов.

Ключевые слова: языковая личность, дискурс, виртуальный брачный дискурс, гендер, гендерный стереотип.

Velyka I. O., Bondarenko N. B. Linguistic Personality in Virtual Marital Discourse (on the Material of the German Language). This paper is focused on linguistic personality from the perspective of different theories and scientific directions. Various interpretations of the term “linguistic personality” are given. Also our own definition of this term is worked out. The structure of linguistic personality is described as a complex phenomenon consisting of various components. Linguistic personality is considered in the article from the point of view of its actualization in German virtual marital discourse. The interpretation of virtual marital discourse is given in the article. Under it we understand the unity of marital announcements that are published on different Internet-resources of German-speaking countries. The aim of announcements can be various – from the search of partner for marriage to the search of partner for leisure and amusement. On the basis of different lexical means of virtual marital announcements three types of feminine linguistic personality are distinguished. These are the dominant woman, provocateur woman and romantic woman. These new types of feminine linguistic personality are basis for distinguishing of feminine gender stereotypes. Some of them like “Woman has to be weak and gentle, she needs protection” and “Woman is romantic” are based on classical vision of women’s role and her function in society. The other type of feminine linguistic personality – the dominant woman – is the basis for a new feminine stereotype that is connected with new tendencies in society and classical masculine stereotypes. In such a way we can see the tendencies for changing of gender roles. In this context we can speak about new epoch – the epoch of masculine women and feminine men, or about the epoch of mixed gender roles and stereotypes.

Key words: linguistic personality, discourse, virtual matrimonial discourse, gender, gender stereotype.

З античних часів поняття «мова» та «особистість» представляли значний інтерес для науковців. В європейському мовознавстві на дану проблему звернули увагу в контексті вивчення соціальної природи мови, взаємодії мови і мовлення, вивчення мови окремого індивіда і соціуму. Цією проблемою займалися такі науковці, як В. Гумбольдт, І. О. Бодуен де Куртене, Ф. де Соссюр, Е. Сепір. Також і вітчизняні вчені внесли значний вклад у дослідження цієї проблематики – наукові розвідки у цій площині в російському мовознавстві представлені роботами В. В. Віноградова, Р. О. Будагова, О. М. Пешковського.

Дана стаття присвячена дослідженню мовної особистості на матеріалі німецькомовного шлюбного дискурсу, адже, по-перше, мовна особистість є не до кінця дослідженим явищем сьогодення, а, по-друге, віртуальний дискурс є невід’ємною часткою сучасного соціуму, явищем новим і надзвичайно важливим, на матеріалі якого можна дослідити сучасні тенденції соціуму, стереотипи і тенденції розвитку. Саме цим і визначається **актуальність** нашого дослідження.

Об’єктом дослідження є віртуальний німецькомовний шлюбний дискурс. **Предметом** дослідження є засоби вербалізації мовної особистості на матеріалі німецькомовного віртуального шлюбного дискурсу.

Мета нашої наукової розвідки полягає у встановленні засобів об’єктивації різних типів мовної особистості у віртуальному шлюбному дискурсі німецькомовних країн. Мета статті обумовлює постановку наступних **завдань**:

- 1) дати визначення поняттю «мовна особистість»;
- 2) встановити конституенти мовної особистості, розкрити сутність цього наукового феномену;
- 3) визначити поняття «віртуальний шлюбний дискурс»;
- 4) на основі аналізу мовних засобів виокремити нові типи мовної особистості, які аткуалізуються на матеріалі сучасного німецькомовного віртуального шлюбного дискурсу.

Говорячи про дослідження мовної особистості в контексті лінгвістики, слід виокремити декілька актуальних наукових напрямів: перехід від мовної особистості до мовленнєвої особистості (Л. П. Клобукова, Є. Ю. Прохоров, В. В. Красних); виділення соціолінгвістичного або психологічного підтипу мовної особистості – наприклад, мовна

особистість провінціала, інтелігента, науковця, бізнесмена (А. В. Захарова, Л. П. Крисін, Г. Н. Беспамятнова, Т. О. Івушкіна, М. В. Ляпон); мовна особистість в контексті національної мови і культури (Н. Л. Чулкіна, Н. В. Уфимцева, В. М. Богуславський); аналіз мовної особистості як *homo loquens* (І. А. Раппопорт, О. О. Залевська, Г. В. Ейгер, С. В. Лебедева); розробка моделі мовної особистості (Ю. Н. Караулова, Г. І. Богіна, С. Г. Воркачова).

Сам термін «мовна особистість» у вітчизняну лінгвістику було вперше введено В. В. Віноградовим у 1930-х роках. Наукові розвідки у цьому напрямі, що було започатковано В. В. Віноградовим, було спрямовано на особистість персонажа та особистість автора художніх творів [Віноградов 1930, с. 91]. Але вважається, що вперше до цього поняття звернувся німецький вчений Й. Вейсгербер.

На сьогоднішній день єдиного погляду на «мовну особистість» як об'єкт наукових розвідок не існує, адже це поняття є комплексним, воно поєднує у собі сукупність соціологічних, психологічних, філософських поглядів на фізичну та духовну природу людини. У лінгвістичній думці під «мовною особистістю» розуміється, перш за все, особистість мовленнєва, що є здатною до мовленнєвої діяльності. Отже, це особистість, яка з точки зору своїх психофізіологічних можливостей може продукувати та сприймати мовленнєві повідомлення [Богин 1986, с. 3]. Таке визначення мовної особистості є узагальненим, та, з нашої точки зору, воно потребує подальшого уточнення.

На увагу заслуговує тлумачення «мовної особистості», що надав Ю. Н. Караулов, який під цим науковим феноменом розуміє *homo loquens* взагалі, а мовленнєву діяльність сприймає як те, що є характерним для *homo sapiens* в цілому. Отже, під мовною особистістю в контексті цієї концепції розуміється «сукупність здібностей і характеристик людини, що обумовлює створення і сприйняття нею мовленнєвих творів (текстів), які відрізняються ступенем структурно-мовної складності, глибиною і точністю відображення дійсності, цілевою спрямованістю» [Караулов 2002, с. 38]. Ця теорія «мовної особистості» є настільки популярною, що деякі вчені (серед яких, наприклад, лінгвіст І. Т. Вєпрева) вважають, що всі подальші дефініції цього феномену є варіаціями до трактовки Ю. Н. Караулова [Дронсейка]. Цього визначення поняття «мовна особистість» будемо дотримуватись і ми в нашому дослідженні, адже ця дефініція в повному обсязі розкриває сутність даного міждисциплінарного феномену.

Слід зазначити також, що за кожною особистістю стоїть загальнолюдська культура як щось глобальне, універсальне; національна культура як щось загальне; професійна, соціальна як щось особливе; індивідуальна культура як щось неповторне та одиничне [Пузыр'єв 2002, с. 14]. Параметри мовної особистості тільки починають розроблятися. Мовна особистість характеризується певним запасом слів, які мають різний ступінь вживання і заповнюють певні синтаксичні моделі. Якщо синтаксичні моделі є типовими для певного соціуму, то у сукупності з лексиконом, що вживається, а також манерою спілкуватись, можна віднести індивіда до певного культурного, соціального класу, до певної гендерної та національної групи. Також слід зауважити, що обираючи мовні ролі в умовах комунікації в рамках певної мовної спільноти, людина повинна послуговуватись тими правилами мовленнєвого етикету, що прийнято в цьому соціумі.

Мовна особистість існує в рамках певної культури, суспільної свідомості на різних її рівнях (науковому, побутовому), у стереотипах поведінки і культури, у матеріальних предметах культури. Визначальна роль тут належить цінностям нації, які визначають особистість, формують її. Серед компонентів особистості, згідно з концепцією А. В. Пузыр'єва, можна виокремити: особистість мисленнєву (ту, якій притаманно мислення) як всезагальний складник; мовну особистість (ту особистість, яка володіє певною мовою) як загальний складник; особистість мовленнєву (ту, що розмовляє) як особливий складник; особистість комунікативну (або ту, яка приймає участь у комунікації) як прояв одиничного.

Саме останній складник створює унікальність та неповторність особистості [Пузырєв 2002, с. 25]. Звернемося також до інших теорій, які розкривають та уточнюють поняття «мовна особистість» та називають його конституенти.

В. В. Красних також виокремлює у мовній особистості певні компоненти – людина, що говорить (одним із видів діяльності такої особистості є мовлення); саме мовна особистість, яка проявляє себе у мовленнєвій діяльності і володіє певними навичками і вміннями; комунікативна особистість – це особистість, що безпосередньо приймає участь у конкретному акті комунікації [Красных 1999]. Отже, трактувань елементів мовної особистості існує немало, кожний вчений виокремлює свої конституенти цього поняття і доповнює дане поняття новим змістом.

Слід також виділити основні риси і характеристики мовної особистості, які їй притаманні. Серед них слід назвати мовну свідомість, мовну здатність, комунікативну потребу. Компонентами мовної особистості є лексичний, синтаксичний, морфологічний та фонетичний складники [Цой 2008, с. 6]. Слід наголосити на тому, що саме мовна здатність та комунікативна потреба є необхідними передумовами для вибудовування акту комунікації. А вже успіх акту комунікації, здатність досягти її мети, залежать від вдалого володіння та впровадження мовних і немовних прийомів комунікації, від мовної і немовної поведінки під час комунікації, під чим розуміється комунікативна компетенція особистості. Людина, що має високий рівень комунікативної компетенції, може вдало застосувати певні засоби комунікації залежно від обставин.

Кожна мовна особистість є носієм мовної свідомості, яка у свою чергу являє собою образ тієї або іншої культури, що відображено у мові. Мовна свідомість індивіда має своє відбиття у його мовній поведінці, на яку впливають безліч факторів, як, наприклад, комунікативна ситуація, у якій знаходиться індивід, його соціальний і мовний статус, культурний статус, світобачення [Толмачева]. Під мовною свідомістю, у свою чергу, розуміється «суб'єктивна форма людської життєдіяльності по відношенню до об'єктивного світу, найвища форма нервової діяльності мовної особистості, сукупність психічних і ментальних систем, а також когнітивних здібностей людини» [Цой 2008, с. 44].

Дослідниця Н. О. Маркіна наголошує на тому факті, що мовна особистість краще дозволяє зрозуміти функції і особливості мови і розуміє під мовною особистістю «сукупність і результат соціальних законів, продукт історичного розвитку етносу, творця та користувача знакових, тобто системно-структурних за своєю природою утворень» [Маркіна 2001, с. 31]. Таке тлумачення мовної особистості також представляє інтерес для дослідників, доповнюючи і уточнюючи їх та наголошуючи на зв'язку мовної особистості із розвитком соціуму, його історією.

Впродовж останніх років вчені намагаються створити інтегральне визначення поняття «мовна особистість», адже мова є психічною, системною, історичною та соціально обумовленою. Ці чотири пункти надають змогу об'єднати чотири аспекти мови та чотири лінгвістичні парадигми, з чого можна дійти висновку, що такий підхід до аналізу цього наукового феномену є найбільш повним і здатним охопити всі сторони цього складного та досі не до кінця розглянутого наукового феномена. Впродовж останніх років навіть можна говорити про виникнення такого нового лінгвістичного напрямку у лінгвістиці як «лінгвоперсоналія» (В. П. Нерознак) або «лінгвопортретологія» [Ольшанский 2004, с. 80]. Це свідчить про те, що наукові розвідки у цій площині є надзвичайно актуальними і перспективними для подальшого вивчення.

Мовна особистість розглядається з позицій лінгвокультурології, прагматики, психолінгвістики, когнітології, прагмалінгвістики, соціолінгвістики, лінгвістики тексту, етнолінгвістики та інших антропоцентричних напрямів. Таким чином, на сьогоднішній день слід говорити про міждисциплінарність цього поняття, що зумовлює складність його

структури, багатоманітність підходів до його тлумачення, а також про значну кількість дефініцій, якими послуговуються вчені для його визначення.

У нашому науковому дослідженні ми розглянемо це поняття в контексті німецькомовного віртуального дискурсу шлюбних оголошень. Вибір дискурсивного типу зумовлено тим, що саме шлюбний дискурс є одним із найпопулярніших дискурсивних типів сьогодення. В еру індустріалізації, значного прискорення темпу життя та комп'ютеризації, люди все частіше звертаються до Інтернет-простору для вирішення широкого кола завдань. Адже Інтернет – це засіб, який дозволяє не виходячи за межі офісу або дому, швидко знайти рішення будь-якої проблеми, зробити покупки, поговорити із друзями, або навіть знайти партнера. Інтернет-знайомства стають все більш популярними, вони все частіше заміщують знайомства в реальному житті.

Тому дискурс шлюбних оголошень віртуального простору якнайточніше віддзеркалює тенденції розвитку міжстатевих відносин, гендерні стереотипи, що панують у сучасному соціумі, вподобання та табу. Саме Інтернет-простір, враховуючи всі вищезгадані фактори, все більш приваблює лінгвістів та представників інших гуманітарних наук, адже досліджуючи мовні та позамовні засоби Інтернет-дискурсу, можна прослідити і найважливіші соціальні тенденції, що є характерними для певної лінгвокультури, спрогнозувати їх подальший розвиток.

Слід також уточнити, що ми розуміємо під поняттям «німецькомовний віртуальний шлюбний дискурс». Німецькомовний віртуальний шлюбний дискурс тлумачиться у нашому дослідженні як сукупність шлюбних оголошень, що розміщено на Інтернет-ресурсах німецькомовних країн. Мета повідомлень – це не тільки укладання шлюбу між партнерами, а й пошук партнерів для проведення часу та розваг. Адже інститут шлюбу також зазнав зміну у сучасну епоху розвитку суспільства, дуже часто партнери проживають у цивільному шлюбі, або віддають перевагу зустрічам, які взагалі не враховують будь-яких обов'язків відносно партнера, а спрямовані лише на отримання задоволення і відпочинок.

Отже, нами проаналізовано значний масив оголошень, авторами яких є жінки, що намагаються знайти партнера. В залежності від мети оголошень, а також від самопрезентації адресантів тексту, нами виділено певні групи мовних особистостей жіночої статі. В рамках даної статті нами буде розглянуто три основні типи, що представляють собою інтерес не тільки з лінгвістичної точки зору, а й з точки зору суспільних тенденцій розвитку та трансформації гендерних ролей.

1. Домінатна жінка. До такої категорії належать жінки, що, як правило, займають певну позицію у соціумі та схильні до домінування у всіх сферах життя. Отже, це жінки, які проявляють маскулінну поведінку і почувають себе комфортно у цьому образі, мають схильність до пошуку фемінних чоловіків.

Прикладом повідомлення, на основі якого розкриваються такий тип фемінної мовної особистості є: „*Suche meinen persönlichen Traummann: Bist du zwischen 39 und 48? Schon mal gut, liebst du Tiere, aber kein Bauer, weiter solltest du gerne kuscheln und mehr..., Charakter haben, eher der feminine Typ sein, ein kleines Bäuchlein stört mich auch nicht, du solltest einfach für meinen Geschmack sexi sein. Wenn du glaubst, du könntest zu mir passen, meld dich doch.....es kostet nichts*“.

Аналіз лексичних конститuentів цього оголошення демонструє, що жінка-адресант дуже чітко окреслює рамки свого пошуку – у повідомленні зазначаються як вікові параметри чоловіка (*zwischen 39 und 48*), так і його вподобання (*liebst du Tiere, weiter solltest du gerne kuscheln und mehr, Charakter haben*), а також фізичні параметри (*ein kleines Bäuchlein stört mich auch nicht*). Отже, жінка сама чітко окреслює, хто їй потрібен, при цьому нічого не кажучи про себе. Цей факт свідчить про тенденцію жінки до домінування, про те, що вибір робить саме вона, а не чоловік. На велику увагу заслуговує лексема “*feminin*” відносно партнера як ознака того, що маючи маскулінну сутність, жінка-адресант тяжіє до фемінного

начала. Цікавим є те, що жінка не тільки не намагається приховати свої вподобання, що протирічать загальноприйнятим уявленням про гендерні ролі, а навпаки, з самого початку наголошує на них.

2. Жінка-провокатор. Такий адресант шлюбного оголошення віддає перевагу чоловікам сильним, які не шукають легких шляхів. Провокація та незвичний спосіб подачі інформації застосовується жінкою для привернення до себе уваги, таким чином вона виділяє себе серед інших, робить незвичною та особливою.

Розглянемо оголошення, яке розкриває такий тип мовної особистості: *“Suchst Du die Herausforderung? Ich lache viel, habe manchmal aber auch ruhige Tage. Ich bin anfänglich eher schüchtern, aber wenn ich aufgetaut bin, dann kann man mit mir Pferde stehlen. Freunde können sich zu 100% auf mich verlassen. Ich suche Bereicherungen in meinem Leben, Dinge, die ich noch nie gemacht habe, noch nie erfahren habe. Ich suche Menschen, die mir diese neuen Erfahrungen geben können. Ich stehe eindeutig auf starke Männer die wissen was sie wollen. Wenn du also eher die Herausforderung als das Einfache suchst, lieber jagst als dich mit einfacher Beute zufrieden zu geben und den Wildfang der Schmusekatze vorziehst könnte es passen”*.

Лексеми, що вказують на комунікативну інтенцію адресанта, спровокувати і зацікавити адресата, такі: *“Herausforderung”, “jagst”, “Wildfang”*. Таким чином, жінка-адресант апелює до класичних уявлень про те, що чоловік є мисливцем, який повинен полювати, а не отримувати свою здобич легко. В оголошенні робиться акцент на те, що жінка віддає перевагу сильним чоловікам *“Ich stehe eindeutig auf starke Männer”*, підкреслюючи тим самим свою фемінність і загадковість, та, таким чином, розпалюючи інтерес адресата повідомлення. Такий підхід до пошуку партнера відповідає класичним уявленням про розподіл гендерних ролей у соціумі, вербалізуючи стереотипи «Жінка повинна бути ніжною і слабкою, вона потребує захисту», «Чоловік повинен бути сильним і вести за собою».

3. Жінка-романтик. Цей тип мовної особистості є доволі розповсюдженим у сучасному Інтернет-просторі, адже дуже часто люди, які проявляють зацікавленість до всього нового, інтерес та жагу до життя, проявляють інтерес також і до нових відносин. Активна життєва позиція і життєлюбство є поштовхом до пошуку щастя, романтики, взаємної любові.

Розглянемо оголошення, що актуалізує мовну особистість такого типу: *“Per zufall hier anzutreffen, willkommen :-) Ich wünsche mir eine warmherzige, erfüllende und lebendige Verbindung als Kraftquelle und Inspiration. Ich möchte Dich Einladen Deine individuelle Art mit all Deinen Ecken und Kanten einzubringen damit wir einen gemeinsamen Weg beschreiten können, denn ich bin ein bisschen Optimist, etwas Realist, mit einer Prise Pfeffer und einem Schuss Romantik, gut gerührt mit viel Spontaneität und ein wenig unkonventionell, dann aber auch je nach Angelegenheit konventionell. Für mich ist das Leben ein Abenteuer, das es zu entdecken lohnt. Ich bin neugierig und freue mich Neues zu erfahren, Unbekanntes zu ergründen und Geheimnisse zu lüften. Ich möchte oft wissen, warum die Dinge so sind wie sie sind, und die Freiheit haben, danach zu fragen - manchmal auch bis ins kleinste Detail. Im Alltag nehme ich mir Zeit, bevor ich mich bei etwas (Menschen oder Dinge) entscheide; ich drehe und wende meine Gedanken...”*.

По-перше, слід наголосити на тому факті, що оголошення є великим за обсягом – у самопрезентації індивіда наявна значна кількість лексем, що уточнюють вподобання, розкривають інтереси та сутність особистості. Жінка-адресант з великою жагою береться не тільки за все нове у житті, але й за створення оголошення для пошуку партнера. Темперамент такої особистості проявляється у всьому. Про любов до життя, позитивне ставлення адресанта до будь-якого починання свідчать такі лексичні одиниці та словосполучення: *“Kraftquelle”, “Inspiration”, “Optimist”, “mit einer Prise Pfeffer”, “mit einem Schuss Romantik”, “Spontaneität”, “Abenteuer”, “neugierig”, “freue mich Neues zu erfahren, Unbekanntes zu ergründen und Geheimnisse zu lüften”*. Отже, лексичний матеріал, що

проаналізовано, демонструє, яким чином актуалізується наведений нами тип мовної особистості.

В результаті дослідження можна прийти до **висновку**, що сучасні типи мовної особистості з одного боку, відповідають класичним уявленням про вимоги до особи жіночої статі, але з іншого боку унаочнюють зміну стереотипів, тенденцію до маскулінізації жінок у сучасному німецькомовному суспільстві.

Серед **перспектив подальших досліджень** слід назвати виокремлення інших типів фемінної та маскуліної мовної особистості на матеріалі німецькомовного віртуального шлюбного дискурсу; порівняння типів мовних особистостей німецькомовного соціуму з типами мовних особистостей, які є характерними для інших лінгвокультур.

Література

- Богин Г. И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов: автореф. дис. на соискание учён. степени докт. филол. наук / Г.И. Богин. – Калинин : КГУ, 1986. – 86 с.
- Виноградов В. В. О языке художественной прозы / В.В. Виноградов. – М. : Наука, 1930. – 230 с.
- Дронсейка Р. П. Понятие языковая личность [Электронный ресурс] / Р. П. Дронсейка. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/13_NPT_2008/Philologia/31792.doc.htm.
- Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 2002. – 305 с.
- Красных В. В. Структура коммуникации в свете лингвокогнитивного подхода (коммуникативный акт, дискурс, текст): автореф. дис. на соискание учён. степени д-ра филол. наук. / В. В. Красных. – М., 1999. – 72 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : Научная библиотека КиберЛенинка : <http://cyberleninka.ru/article/n/o-terminy-yazykovaya-lichnost-istoki-problemy-perspektivy-ispolzovaniya#ixzz4LNe2mnp5>.
- Маркина Н. А. Текст как способ презентации языкового сознания : дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Н.А. Маркина. – М., 2001. – 146 с.
- Ольшанский И. Г. Язык и языковая личность в условиях современного социального контекста / И. Г. Ольшанский // РГСУ. Ученые записки. – 2004. – № 1. – С. 79-80.
- Пузырев А. В. Попыты целостно-системных подходов к языковой и неязыковой реальности / А.В. Пузырев. – Пенза : Мир, 2002. – 276 с.
- Толмачева Т. А. Теория языковой личности и процесс обучения межкультурной коммуникации / Т. А. Толмачева. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://e-lib.gasu.ru/vmu/archive/>.
- Цой А. С. Антропоцентрическая лексикография / А. С. Цой // Русский язык за рубежом. – 2008. – № 1. – С. 43-48.
- Gratis-Kleinanzeigen – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.anibis.ch/de/date--partnersuche-frau-sucht-mann-745/suche-meinen-pers%c3%b6nlichen-traummann--16703661.aspx?fcid=745>.
- Gratis-Kleinanzeigen – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.anibis.ch/de/date--partnersuche-frau-sucht-mann-745/suchst-du-die-herausforderung--16701339.aspx?fcid=745>.
- Gratis-Kleinanzeigen – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.anibis.ch/de/date--partnersuche-frau-sucht-mann-745/per-zufall-hier-anzutreffen,-willkommen--16692010.aspx?fcid=745>.

УДК: 81'37:81'373:81'373.612.2

ВЕРЕМЧУК Е. О.

(Запорізький національний університет)

ЕТИМОЛОГІЯ КОНСТИТУЕНТІВ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ SPACE В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ

Стаття присвячена розгляду лексико-семантичного поля SPACE як складної динамічної відкритої нерівноважної та нелінійної системи. Висвітлюється роль етимологічного компоненту в семантичній структурі слова. Досліджуються синергетичні механізми найменування нових референтів та аналізується співвідношення внутрішньої форми слова-етимона із його сучасним значенням.

Ключові слова: етимологія, засіб номінації, самоорганізація, синергетика, метафоричний перенос.

Веремчук Э. А. Этимология компонентов лексико-семантического поля SPACE в английском языке в свете теории самоорганизации. Статья посвящена рассмотрению лексико-семантического поля SPACE как сложной динамической открытой неравновесной нелинейной системы. Определяется роль этимологического компонента в семантической структуре слова. Исследуются синергетические механизмы номинации новых референтов, а также анализируется соотношение внутренней формы слова-этимона с его современным значением.

Ключевые слова: самоорганизация, синергетика, способ номинации, метафорический перенос, этимология.

Veremchuk E. O. Etymology of the Constituents of the Lexico-Semantic Field SPACE in English according to the Theory of Self-Organization. The article considers the lexico-semantic field SPACE as a complex dynamic open unbalanced non-linear

system. This assumes that it can organize and regulate itself. Under organization we understand the ability of language system to create its lexicon by the intrinsic means. These self-regulatory mechanisms reveal themselves on the paradigmatic language layer and they consist in the derivational mechanisms of the language, due to which appear new lexical units. Under self-regulation we understand the further adaptation of the lexical units to the communicative requirements, which consists in their semantic transformations and modifications. The paramount characteristic of the process of self-organization is that the newly coined lexical units must necessarily bear motivation, that is they are not created randomly but they must have lexico-semantic warrant, that is they must have morphological and associative bond with the already existing lexical units.

One of the main verbal kinship parameters is etymological ties. Therefore, the investigation of etymology of the new lexemes enables to understand from one hand the motivation of their creation and from the other – to research the tendencies of word-formation that depict the mentality of the speakers. The motivated character of the new words that appear in the language reflects human way of thinking and cognizing the world which is characterized by law of apperception. It means cognition and understanding of something new by means of something already known. The new concepts which get into the focus of perception are comprehended through the ones which human cognized before. It is commonly known, that language depicts the way humans think and perceive the world. Therefore, apperception as the key feature of human cognition is revealed in the motivated character of the newly coined lexical units. In these terms etymology of the lexemes can be regarded as their imagery basis which correlates them with the ones which they are derived from and its role is analyzed in the article.

Key-words: etymology, metaphorical transference, self-organization, synergetics, way of nomination.

Етимологічні дослідження завжди привертати увагу дослідників, адже їх результати дозволяють простежити походження та діахронічний розвиток слова як у формальному, так і в змістовному плані. Інтерес до походження слів виник ще в епоху античності. Одним з перших філософів, який звернувся до внутрішньої форми слова був Платон в діалозі «Кратіл» [Платон Діалоги], який вважав, що слова є результатом роботи законодавців. Питанню походження слів відводили досить велике значення і, як результат, в епоху античності виникли дві протилежні концепції походження слів – фюсей і тюсей. Згідно теорії фюсей (гр. *physis* – «природа») ім'я кожної речі існує «за природою» тобто є єдиним і таким, що цілком відповідає її сутності. Так вважав Геракліт, а також стоїки та Піфагорійці. Фюсеїсти аргументували «природну» вмотивованість слів з одного боку здатністю мовних звуків зображувально позначати позамовні об'єкти, а з іншого – тим, що, власне, сама річ викликає в людини ті самі відчуття, що і звукова форма слів, яка її позначає. Так, відомий вислів Августина про те, що як мед солодко діє на смак, так і слово «мед» солодко діє на слух, відображає безпосередній зв'язок позначувального та позначального.

Прихильники теорії тюсей (гр. *thesis* – «встановлення, домовленість») вважали, що зв'язку між позначуваним і позначальним не існує, тобто вони вказували на умовне встановлення найменування, яке є прийнятим людською спільнотою. Пізніше, у середні віки, ця проблематика трансформувалася в суперечку номіналістів та реалістів, що зводилась до визначення співвідношення між реально існуючими речами та певними універсаліями, які лежать в їх основі і можуть складати підґрунтя для їх номінації.

Асиметричний дуалізм мовного знаку спричинив те, що у сучасній лінгвістиці питанням номінації займаються семасіологія та ономасіологія. Двоїста природа лінгвальних одиниць полягає в тому, що кожний мовний знак намагається розширити свій екстенціонал позначуваних речей, що призводить до полісемії. Кожна річ, навпаки, намагається отримати своє мовне вираження за допомогою більшої кількості номінацій, і це призводить до виникнення синонімії. У цьому сенсі ці два розділи семантики взаємно доповнюють одне одного: ономасіологія вивчає слова від плану змісту до плану вираження, тоді як семасіологія рухається від плану вираження до плану змісту.

Застосування синергетичної методології в лінгвістиці пожвавило інтерес до вивчення етимології, оскільки саме внутрішня форма слів дає змогу дослідити процеси самоорганізації та саморегуляції лексикону, пояснити чому певна форма застосовується для вираження певного змісту. Людське мислення побудоване за принципом апперцепції, відповідно до якого щось нове усвідомлюється на основі вже пізнаного. Цей ментальний процес покладено в основу мовної вербокративної деривації, коли на основі певних етимологічних значень слів утворюються нові значення, які уможливають входження нового лексико-семантичного варіанту у відповідне лексико-семантичне поле.

Отже, **актуальність** дослідження полягає в тому, що застосування етимологічних даних дозволяє пояснити механізми самоорганізації лексичного складу мови, що, власне, є одним із магістральних завдань лінгвосинергетики.

Метою дослідження є визначення ролі етимології лексичної одиниці в процесі самоорганізації мовного лексикону.

Для цього необхідно виконати наступні завдання:

- 1) обрати вибірку лексичних одиниць з лексико-семантичного поля (далі – ЛСП) SPACE та встановити їх етимологію;
- 2) проаналізувати семантичні трансформації обраних лексичних одиниць у діахронії;
- 3) пояснити синергетичні принципи їхнього семантичного розвитку.

Об'єктом дослідження виступають компоненти ЛСП SPACE, а **предметом** – етимологічна складова лексем як мотиваційна основа його самоорганізації.

Під лексико-семантичним полем ми розуміємо сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту та відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ [Лингв. Енцикл. Словарь / Ярцева, с. 380; Єнікеєва 2011; Кочерган 2003, с. 265; Кобозева 2000, с. 99]. Самоорганізація і подальша саморегуляція ЛСП у мові здійснюється за принципами синергетики, зокрема динамічності, нерівноважності, відкритості та нелінійності.

ЛСП SPACE постійно надає засоби номінації для відповідних екстралінгвістичних об'єктів, процесів та характеристик і його динамізм проявляється у їх постійному мовленнєвому використанні. З часом ЛСП досягає стану нерівноважності, коли жоден з його синхронно існуючих компонентів є нездатним вербалізувати певне новоутворене поняття. Тоді, відповідно до принципу відкритості, ЛСП поповнює свій склад необхідною вербалізаторською одиницею. Цей процес можна описати як нелінійний, оскільки нова одиниця може виникнути різними шляхами та із застосуванням різних механізмів. У нашій роботі зупинимося на ролі внутрішньої форми слова як мотивуючої основи для виникнення нових одиниць.

Почнемо зі слова *star*. З приводу його походження до сих пір немає одностайної думки, однак за деякими етимологічними даними воно є спорідненим з такими словами як Proto-Germanic *sterron*, Old Saxon *sterro*, Old Frisian *stera*, Dutch *ster*, Old High German *sterro*, які в свою чергу мають споріднені слова в PIE *ster* ("star") Споріднені слова також зустрічаємо в інших мовах, зокрема Sanskrit *star*, Hittite *shittar*, Greek *aster*, *astron*, Latin *stella*, Breton *sterenn*, Welsh *seren* у значенні "star" [Etymology dictionary]. Існує думка, що в етимоні сучасного слова *star* є значення одного з вищеперерахованих коренів, а саме – "strew, scatter" («розкидати, розсипати»). Тобто, зорі усвідомлювались людиною не як поодинокі об'єкти, а як купа об'єктів, які є начебто розкиданими по небосхилу, а, отже, і назва цим об'єктам ґрунтується саме на цій їх якості, про що і засвідчує етимологічний аналіз.

Дещо відмінно сприймалися інші, схожі на зорі астрономічні об'єкти – планети. Так, зокрема, в етимології номінації *planet* знаходимо значення "wandering star" («подорожуюча зірка»). Це слово походить від Old French *planete* (Modern French *planète*), Late Latin *planeta*, Greek *planetes*, від *planasthai* "to wander" [Etymology dictionary]. Наявність семантики «подорожувати» у слові *planet* пояснюється тим, що планети знаходяться на меншій відстані від Землі у порівнянні із зорями, а, отже, їх паралактичне зміщення (переміщення на небосхилі відносно далеких зірок) є значно більшим. Отже, при спостереженні із Землі вони не знаходяться на одному місці, а постійно рухаються, при цьому вони візуально виглядають як зорі, оскільки є видимі завдяки відбиванню від них сонячного світла. Таким чином, це пояснює закріплення саме форми *planet* для позначення відповідного об'єкту, що є схожим на рухливу зірку.

Наступною лексемою із семантичним компонентом «зірка» в етимоні є *asteroid* (*астероїд*). Це слово утворилося від лексичної одиниці Greek *asteroeides* "star-like", яке, в

свою чергу, утворилось від слів *aster* “star” та *-eidos* “form, shape”, від якого виник сучасний продуктивний англійський суфікс *-oid* [Etymology dictionary]. Так, зокрема, астероїд здатен відбивати світло та рухатись по небосхилу. Таким чином, для позначення об’єкту, який є схожим за своїми властивостями на зірку, в ЛСП як синергетичній системі не виникло щось абсолютно нове, а утворилась вмотивована номінація із внутрішньою формою «схожий на зірку». Це зайвий раз доводить той факт, що в мові не вникає спонтанних невмотивованих назв, а, навпаки, вони виникають у відповідності до законів людського мислення, які знаходять своє відображення у мові.

Лексична одиниця *comet*, що має значення “the Sun's outer layer” [Glossary of space terms] утворилось внаслідок бленду двох давньогрецьких слів *kome* «волосся на голові» та *aster* «зірка» [Etymology Dictionary], і у своїй внутрішній формі поєднує ці значення. Аналіз етимологічних значень складових номінаційної одиниці *comet* дозволяє пояснити, чому саме така мовна форма почала позначати такий зміст. Отже, в основу створення номінації для позначення яскравого рухомого об’єкту на небі покладено його візуальні характеристики, які асоціювалися в давніх греків вже з відомими речами, зокрема, зіркою та волоссям, оскільки голова комети з Землі візуально виглядає так само, як зірка, а довгий сяючий хвіст є подібний людському волосся. Такий яскравий образний компонент у внутрішній формі слова дозволив йому міцно закріпитися в лексико-семантичному полі та регулярно використовуватися для позначення відповідного об’єкту.

Із відкриттям у 1967 невідомого джерела електромагнітного випромінювання у мові виникла необхідність для його номінації, яка утворилась відповідно до синергетичних принципів самоорганізації лексикону, що полягає у вмотивованості новоутворених лексичних одиниць. Мотиваційна основа лексичної одиниці ґрунтується на асоціативній подібності її внутрішньої форми з властивостями об’єкту. Основною рисою цього об’єкту було те, що він випромінював порції енергії з певними сталими проміжками часу і був схожим на зірку. Тому, первинною його номінацією стала фразема *pulsing stellar radio source*.

Однак, з огляду на те, що вона була досить громіздкою в плані вираження, мова ситема завдяки механізмам саморегуляції скоротила його до форми *pulsar*. Бленд двох слів *pulsing* та *stellar* виражає основні властивості об’єкту, а тому є адекватною вмотивованою формою номінації. Однак, цей референт отримав також й іншу назву, зокрема *Little Green Man*, яка часто, виходячи із закону мовної економії, зазнавала аббревіації *LGM*. Цей тип назви утворився тому, що спочатку вважалося, що джерелом випромінювання була позаземна цивілізація, а оскільки прибульці асоціюються із зеленими чоловічками, то в наслідок метонімічного перенесення, їх випромінювання також отримала таку ж назву.

Розглянемо лексичну одиницю *mantle*, яка в астрономії означає “middle layer of the Earth between the crust and the core” [Glossary of space terms] і за етимологічними даними виникла в 1940-х роках. Вона походить від Latin *mantellum* та OE *mentel*, які мали значення “loose, sheeveless cloak” [Etymology dictionary]. Використання цієї одиниці в астрономічному сенсі пов’язано з тим, що мантия, як складова Землі огортає Земне ядро подібно тому, як звичайна мантия огортає того, хто її носить. У цьому випадку самоорганізація ЛСП SPACE відбулася внаслідок інтеграції нової одиниці, яка була створена шляхом термінологізації загальноновживаної лексичної одиниці на основі метафоричної спільності функцій предмету одягу та частини Землі.

Наступний приклад, лексема *filament* має астрономічне значення “a narrow streamer from the sun's chromosphere or in its corona” [Glossary of space terms]. Внутрішня форма слова містить значення “fine untwisted thread, separate fibril”, що утворилось від Latin *filare* “to spin, draw out in a long line”, яке, в свою чергу, утворилось від Latin *filum* “thread” [Etymology dictionary]. Такий семантичний розвиток відбувся знову завдяки метафоричному перенесенню, зокрема подібності за формою звичайної нитки та протуберанця на Сонці. Таким чином аналіз етимології дозволяє говорити, що до ЛСП SPACE потрапляють нові

компоненти, які створюються на основі вже існуючих в мові слів і цей процес можна простежити, вивчаючи їх етимологію.

Отже, процес самоорганізації мовного лексикону відбувається за синергетичними принципами самоорганізації та саморегуляції. Основою процесу самоорганізації є створення нових слів за принципом вмотивованості. Під вмотивованістю ми розуміємо асоціативну подібність внутрішньої форми новоутвореного слова, із основними рисами або властивостями об'єкту, що цілком відповідає природі людського мислення – апперцепції. Вона полягає у пізнанні чогось нового через порівняння із вже відомим і проведенні асоціативних паралелей.

Таким чином, кожне новоутворене слово запозичує певну внутрішню форму, яка має морфологічне вираження, і яка складає основу його семантичного інваріанту. Така внутрішня форма утворює певний місток між старим та новим поняттям, уможливаючи входження нового слова у мовний лексикон, і цим самим забезпечується неперервність мовного семантичного простору.

Література

- Єнікеева С. М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект : дис. ... доктора філ. наук : 10.02.04 / Єнікеева Санія Маратівна. – Запоріжжя, 2011. – 423 с.
- Кобозева И. М. Лингвистическая семантика / И. М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
- Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган // Дивослово. – 2003. – № 5. – С. 24-29.
- Лингвистический энциклопедический словарь* / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд., дополненное. – М. : Большая Российская Энциклопедия, 2002. – 709 с.
- Платон Диалоги / Платон. – К. : 2Альфа-книга, 2013. – 1311 с.
- Glossary of Space Exploration Terminology* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thespacepace.com/glossary/index.php?letter=f> – Заголовок з екрану.
- Online Etymology Dictionary* / уклад. Douglas Harper. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com/>. – Заголовок з екрану.

УДК 811.111:81'06:'25:'38(05)

ВОРОБЬОВА М. В., БОКОВНЯ К. Ю.
(Запорізький національний університет)

ФРАНЦУЗЬКІ ВАРВАРИЗМИ У СУЧАСНІЙ БРИТАНСЬКІЙ ПРОЗІ: СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ДЖ. БАРНСА)

Стаття присвячена особливостям перекладу французьких варваризмів у сучасній британській прозі російською мовою. Дослідження спиралось на класифікацію С. Влахова та С. Флоріна, які серед реалій виокремлюють географічні, етнографічні та суспільно-політичні. З'ясовано, що географічні реалії відтворювались за допомогою транскодування та традиційної транскрипції та не становлять труднощів для перекладача. Стосовно етнографічних та суспільно-політичних реалій виявлено, що найчастіше у тексті перекладу відтворювався варваризм, присутній у тексті оригіналу, з метою зберегти колорит та локалізацію подій. Однак невдалим вважається наведення перекладу варваризмів у кінці книги, у примітках, оскільки це порушує процес читання, а отже зможе спровокувати викривлення образності оповідей та навіть викликати у читача негативні емоції, що, у свою чергу, може призвести до припинення читання. Збереження варваризмів вважається вдалим перекладацьким рішенням, водночас автори пропонують подавати переклад відповідних варваризмів у примітках унизу кожної сторінки.

Ключові слова: варваризми, реалії, переклад реалій, адекватний переклад, перекладацькі трансформації.

Воробьева М. В., Боконья К. Ю. Французские варваризмы в современной британской прозе: специфика перевода на русский язык (на материале творчества Дж. Барнса). Статья посвящена особенностям перевода французских варваризмов в современной британской прозе. Исследование опиралось на классификацию С. Влахова и С. Флорина, которые среди реалий выделяют географические, этнографические и общественно-политические. Выявлено, что географические реалии воспроизводились с помощью транскодирования и традиционной транскрипции и не составляют трудностей для переводчика. Касательно этнографических и общественно-политических реалий обнаружено, что чаще всего в тексте перевода сохранялся варваризм, присутствующий в тексте оригинала, с целью сохранить колорит и локализацию событий. Однако неудачным видится размещение перевода варваризмов в конце книги, в примечаниях, потому что это нарушает процесс чтения, а значит может нарушить образность рассказов и даже вызвать у читателя перевода негативные эмоции вплоть до полного прекращения чтения текста. Сохранение варваризмов в первоначальном виде представляется удачным переводческим решением, в то же время авторы статьи предлагают размещать перевод соответствующих варваризмов в сносках внизу страницы.

Ключевые слова: варваризмы, реалии, перевод реалий, адекватный перевод, переводческие трансформации.

Vorobiova M. V., Bokovnia K. Yu. French Barbarisms in Modern British Prose: the Peculiarities of Translation into the Russian Language (Case Study: Works by J. Barnes). The article is devoted to the peculiarities of the translation of barbarisms. It is based on the analysis of some Julian Barnes's stories interpretation into Russian. The object of the research is the process of translating realia of modern British prose from English into Russian, the subject is the transformations used in the this process of translation. The objective is to identify the realia in the stories by J. Barnes and to consider the ways of their translation into Russian. The study is based on the classification of realia by S. Vlahov and S. Florin, which divides realia in geographical, ethnographical, political and social (the latter two being united in one group). The research revealed that the most numerous French realia in J. Barnes' short stories are ethnographical, political and social. Geographical realia are less frequent and they are not a challenge for a translator because usually transcoding and traditional transcription are applied. Both ethnographical and political and social realia were most often reproduced in the target text by preserving the barbarism used in the source text. This was caused by striving to keep the national colouring and the function of the realia to locate the events of a text. Every time when a barbarism was preserved, its translation into Russian was offered in the notes at the end of the book. The authors of the article consider this to be not a very appropriate solution for such translation problems because a future reader of the target text has to interrupt the process of reading and to address a different page of the book to find out the meaning of a barbarism, which may distort the images created in the book and even make a reader irritated and, consequently, he/she will put the book away.

The perspective of the research is to examine the peculiarities of functioning of realia belonging to non-English-speaking nations in modern English texts and the ways of their translation into Ukrainian and Russian.

Key words: realia, realia translation, adequate translation, translation transformations.

Актуальність даної теми полягає у тому, що завдяки розвитку інформаційного суспільства міжнаціональні контакти значно поживались, а отже, перекладачі у своїй практиці стали стикатись з проблемою перекладу варваризмів та реалій набагато частіше. Реалії, які відносяться до невід'ємних елементів мови, позначають поняття, що є далекими для інших культур, завжди становлять в процесі перекладу неабияку складність. Ці складності, з іншого боку забезпечують інтерес до даної проблеми.

Об'єктом дослідження є особливості процесу перекладу реалій сучасної британської прози з англійської мови на російську, а **предметом** – трансформації, які використовувалися у процесі перекладу. **Мета** роботи полягає у дослідженні французьких варваризмів та реалій у текстах англомовних прозових творів Дж. Барнса та способів їх трансформацій при перекладі російською мовою. Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**: 1) ідентифікувати французькі реалії у творах Дж. Барнса та класифікувати їх; 2) окреслити найбільш ефективні перекладацькі трансформації, застосовані для перекладу реалій.

Мета і завдання роботи зумовили використання таких **методів**: 1) *метод порівняльного аналізу*, що дозволяє виявити французькі реалії як одиниці французької мови, що детермінують її національно-культурну специфіку і не мають корелятивів в англійській та російській мовах; 2) комплексний *порівняльно-перекладознавчий і семантичний аналіз, трансформаційний і контекстуальний методи*, на основі яких виявлено адекватне та неадекватне застосування перекладацьких трансформацій для відтворення французьких реалій у творчості Дж. Барнса. **Матеріалом дослідження** стали варваризми та реалії, виявлені у розповідях Дж. Барнса, які входять до збірки "Cross Channel", та їх відтворення у перекладі російською мовою І. Гуровою та І. Стам.

Оскільки засоби створення адекватного перекладу реалій залежать від їх типу, вважаємо необхідним окреслити класифікацію, яка була взята за основу у нашому дослідженні. Це тематична класифікація реалій С. Влахова та С.Флоріна, згідно з якою ми розподілили відібрані реалії на такі: 1) географічні (об'єкти фізичної географії та метеорології, назви географічних об'єктів, пов'язаних з людською діяльністю, назви ендеміків); 2) етнографічні (побут, праця, мистецтво та культура, етнічні об'єкти, міри та гроші); 3) суспільно-політичні (адміністративно-територіальний устрій, органи та носії влади, суспільно-політичне життя, військові реалії) [Влахов 2009, с. 51].

Для виявлення залученої перекладацької трансформації, ми скористалися класифікацією прийомів передачі реалій у художньому перекладі, запропонованими С. Влаховим і С. Флорінім, яка виглядає таким чином:

1. Транскрипція (і транслітерація).

2. Переклад (заміна):

1) неологізм (а) калька, (б) напівкалька, (в) освоєння, (г) семантичний неологізм;

2) заміна реалій;

3) приблизний переклад: (а) родовидова заміна, (б) функціональний аналог, (в) опис, пояснення, тлумачення;

4) контекстуальний переклад [Влахов 2009, с. 93].

Використання тільки одного прийому при перекладі реалій може бути причиною неправильного сприйняття, перевантаження іншомовними словами, втрати національного колориту чи збіднення смислу; отже, доцільно використовувати декілька засобів для адекватного перекладу.

Географічні реалії у тексті перекладу передані за допомогою транскрипції (переважно традиційної) та транскодування: *Coulommiers* – Кулумье; *Menton* – Ментон; *Antibes* – Антиб; *Toulon* – Тулон. Переклад є адекватним, такий тип реалій не викликав труднощів у перекладачів. До географічних реалій відносять, крім назв географічних об'єктів, назви ендеміків, об'єктів фізичної географії та метеорології, однак у нашому фактичному матеріалі серед географічних реалій наявні лише власні назви (населених пунктів тощо). Напевно, це обумовлено тим, що ми досліджували художній текст. Більш складними для перекладу виявились етнографічні реалії:

*She fussed with his blankets and he pretended to object; but as she bent beside him, he laid his hand on her nape, just below her coiled and greying bun, and called her **ma Berlinoise**.* – Она начала поправлять его одеяла, а он делал вид, будто противится, но когда она нагнулась возле него, он положил ладонь ей на шею под туго стянутым узлом сидящих волос и назвал ее **ma Berlinoise**.

У кінці книги бачимо примітку з перекладом словосполучення: «*ma Berlinoise* – моя берлиночка». *Ma Berlinoise* – найменування осіб за місцем проживання. Словосполучення «*ma Berlinoise*» перекладається як «моя берлиночка». У мові перекладу перекладач не використала можливу трансформацію, а перенесла реалію з вихідної мови у мову перекладу в незмінному вигляді. Ми вважаємо такий варіант незрозумілим для цільової аудиторії, проте можливим, оскільки переклад подано у примітках у кінці книги.

*He had not left England, thank you very much, in order to attend **a vin d'honneur** at the **mairie**, or to tap his thigh at the local **kermesse** and offer a cretinous grin of approval to a squawking bugler.* – Большое спасибо, он не для того покинул Англию, чтобы посещать **vin d'honneur** в **mairie** или шлепать себя по бедрам на местном **kermesse**, одобрительно улыбаясь идиотской улыбкой квакающему трубочу.

У тексті розповіді перекладач залишила французькі слова, а у кінці книги подано примітку: «*A vin d'honneur* – культурное мероприятие; *kermesse* – ярмарка». У мові перекладу перекладач зберегла надані варваризми для локалізації подій. Ми вважаємо цей прийом адекватним та обґрунтованим.

*After they had been living in Saint-Maure for ten or so years, the baker, who played third cornet in the band of the **sapeurs-pompiers**, shyly asked her if M'sieur would as a special honour write a dance, preferably a polka, for their twenty-fifth anniversary.* – После того, как они прожили в Сен-Море лет десять, булочник, который был третьим корнетом в оркестре **sapeurs-pompiers**, робко спросил ее, не окажет ли Мсье им великую честь и не напишет ли для них какой-нибудь танец, предпочтительно польку, к празднованию их двадцать пятой годовщины?

У тексті розповіді перекладач залишила французькі слова, а у кінці книги подано примітку: «*Sapeurs-pompiers* – пожарный». У даному випадку перекладач знову використовує збереження похідної реалії, не подаючи її відповідник у тексті перекладу. У нашій культурі таке слово має відповідний функціональний аналог. Однак перекладач зберігає варваризм для локалізації подій твору, що є обґрунтованим, оскільки одиниця *sapeurs-pompiers* є варваризмом як для мови оригіналу (англійської), так і для мови перекладу (російської).

The baker was delighted and asked her to convey his particular thanks and respects to

*M'sieur. A week later, when she entered the **boulangerie**, he would not look at her or speak to her. Finally, he asked why M'sieur had chosen to laugh in their faces.* – Булочник был в восторге и просил ее передать Мсье его чрезвычайную благодарность и глубокое почтение. Неделю спустя, когда она вошла в *boulangerie*, он не смотрел на нее и не желал говорить с ней. Наконец он спросил, почему Мсье счел нужным посмеяться над ними.

У тексті розповіді перекладач залишив французькі слова, а у кінці книги подано примітки: «*Boulangerie* – булочная». У мові перекладу перекладач зберегла наданий варваризм для локалізації подій. Ми вважаємо цей прийом адекватним.

*A **kermesse** had started in her head with traction engines and flood-lamps, the comic frippery of the roundabout organ, the tinny clatter of the shooting range, the careless blast of cornet and bugle, laughter, fake fear, flashing bulbs, and stupid songs. She ran down the track to the first of these orgiastic sites. The old **boulangier** turned inquisitively as the wild, wet, under-dressed woman irrupted into his son's shop, gave him a mad stare, howled, and ran out again.* – Kermesse захопотав у неї в голові тягачами і прожекторами, ярмарочна розряженість карусельної шарманки, жостяна трескотня тира, беззаботний вопль корнета і горна, смех, притворний смех, вспыхивающие і гаснущіє лампочки і глупіє песни. Она сбежала вниз по дороге к первому из этих оргиастических мест. Старый *boulangier* вопросительно обернулся, когда обезумевшая, промокшая, полуодетая женщина ворвалась в лавку его сына, бросила на него сумасшедший взгляд, взвыла и выбежала вон.

У тексті розповіді перекладач залишив французькі слова, а у кінці книги примітки («*kermesse* – ярмарка; *boulangier* – булочник») не повторюються. У мові перекладу, перекладач зберегла надані варваризми для локалізації подій. Ми вважаємо цей прийом адекватним та обгрунтованим.

Звичайно, можна зауважити, що такі феномени як *kermesse*, *boulangier*, *sapeurs-pompiers* існують як у культурі мови оригіналу, так і в культурі мови перекладу і реаліями не є. Однак ми вбачаємо певну інтенціональність у використанні Дж. Барнсом вищезазначених французьких лексичних одиниць, незважаючи на існування функціональних аналогів. Вважаємо, що це було зроблено для підкреслення того факту, що, хоча подібні феномени існують як у Франції, так і у Британії, між ними є суттєва різниця і французька *boulangerie* зовсім не така як британська *baker's*, а французькі *sapeurs-pompiers* радикально відрізняються від британських *firefighters*. Ми вважаємо правильним не перекладати французькі одиниці російською мовою для збереження колориту, однак вбачаємо доцільність надання приміток унизу сторінки, а не у кінці книги.

Таким чином, етнографічні реалії у переважній більшості (72 %) передавались зі збереженням французького варваризму в тексті перекладу. Це робилось для збереження колориту та просторової локалізації подій. Кожного разу, коли було збережено варваризм, переклад його російською мовою надавався у примітках у кінці книги. Ми це вважаємо не досить вдалим перекладацьким рішенням, оскільки майбутній читач, щоб дізнатись значення варваризму, повинен перервати процес читання та звернутись до іншої сторінки книги, що може спричинити порушення створення образної картини твору, навіть спровокувати негативні емоції. На додаток, якщо французьке слово повторювалось, посилення на його переклад вже не повторювалось (наприклад, для слів *kermesse*, *boulangier*). Оскільки ці слова не входять до мінімуму, з яким може бути знайомий пересічний читач (до розповсюджених фраз, знайомих слов'янському читачеві, відносимо такі як *chercher la femme*), вони будуть ускладнювати сприйняття тексту, що ми вважаємо недоліком перекладу. Подекуди етнографічні реалії передано функціональним аналогом. У такому випадку труднощів із сприйняттям не виникає, однак втрачається колорит реалії.

Нашу увагу також привернули суспільно-політичні реалії та їх переклад:

Punaise de sacristie, he had challenged. – Punaise de sacristie - с'язвил он.

She did, however, resent being called a punaise de sacristie. - Однако вызывало возмущение, что ее называют punaise de sacristie.

У тексті розповіді перекладач залишив французькі слова, а у кінці книги подано примітки: «punaise de sacristie – святоша, ханжа». При цьому у першому випадку, коли зустрічаємо це словосполучення, посилання на примітку є, а у другий раз – немає. У мові перекладу реалія не була трансформована. Перекладач перенесла її у незмінному вигляді, що, на нашу думку, є незрозумілим для цільової аудиторії. Ми вважаємо, що було б доречно адаптувати її та надати адекватну заміну знайомим поняттям.

[...] *at the mairie.* – ... в мэрии.

У тексті розповіді перекладач залишив французьке слово, а у кінці книги подано примітку: «mairie – мэрия». У мові перекладу автор зберегла реалію. На нашу думку таке рішення є обґрунтованим, оскільки подану лексичну одиницю можна вважати інтернаціональним словом в багатьох мовах, що робить його впізнаваним читачами і не вимагає додаткового розтлумачення.

In the kitchen Marie-Thérèse was standing in awkward conspiracy with the curé. – В кухне Мари-Тереза стояла в неуклюжем сговоре с кюре.

Перекладацька трансформація, що була використана, – функціональний аналог. У мові перекладу слово «кюре» функціонує і має асоціації саме із західноєвропейськими служителями церкви. Ми вважаємо такий переклад адекватним.

Отже, у процесі перекладу суспільно-політичних реалій найчастіше залучався такий самий спосіб перекладу, що й при перекладі етнографічних реалій – збереження варваризму та надання його перекладу у формі примітки у кінці книги, що ми не вважаємо вдалим перекладацьким рішенням.

Висновки. Проаналізувавши варваризми та реалії зі збірки розповідей Дж. Барнса “Cross Channel”, ми виявили, що більшість реалій в розповідях є етнографічними або суспільно-політичними, хоча у меншій кількості зустрічаються також і географічні реалії. Що стосується структури реалій, вони представлені окремими словами, словосполученнями; немає реалій-речень та реалій-фразеологічних зворотів. Проаналізувавши переклад творів, представлений І. Гуровою та І. Стам, бачимо, що частіше перекладачі зберігали варваризми у тексті перекладу та надавали переклад з французької на російську мову у кінці книги. **Перспективою** дослідження вбачаємо подальше дослідження функціонування реалій, які належать народам, що не є носіями англійської мови, у текстах англійською мовою та особливості їх перекладу українською та російською мовами.

Література

- Барнс Дж. По ту сторону Ла-Манша / Дж. Барнс; пер. с англ. И. Гуровой и И. Стам. – АСТ, 2005. – 224 с.
Влахов С. Непереваемое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М.: Международные отношения, 2009. – 360 с.
Barnes J. Cross Channel / Barnes J. – ed. Jonathan Cape, 1996. – 156 p.

УДК: 811.111'255.4

ВОРОНИНА К. В., ВАЛІЙОВА Т. Б.

(Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
Харківський національний університет радіоелектроніки)

JABBERWOCKY УКРАЇНСЬКОЮ

Статтю присвячено вивченню особливостей перекладу лексичного нонсенсу в контексті поетичного твору. Встановлено, що онтологічні характеристики нонсенсу чинять суттєвий вплив як на інтерпретацію лексем-нонсенсів, так і на створення перекладацьких відповідників. Розкрита провідна роль перекладача, його професійних та особистісних характеристик під час здійснення обох етапів процесу перекладу: етапу сприйняття твору, що містить нонсенс, та етапу створення остаточного відповідника. У результаті дослідження зроблено висновок, що провідною задачею перекладача є утворення функціональних відповідників лексичному нонсенсу в мові перекладу.

Ключові слова: інтерпретація, лексичний нонсенс, переклад, перекладач, відповідник.

Воронина К. В., Валиєва Т. Б. *Jabberwocky* по-українски. Стаття посвячена изучению особенностей перевода лексического нонсенса в контексте поэтического произведения. Установлено, что онтологические характеристики нонсенса оказывают значительное влияние как на интерпретацию лексем-нонсенсов, так и на создание переводческих соответствий. Раскрыта ведущая роль переводчика, его профессиональных и личностных качеств в осуществлении обоих этапов процесса перевода: этапа восприятия произведения, содержащего нонсенс, и этапа создания окончательного соответствия. В результате исследования делается вывод, что основной задачей переводчика является создание функциональных соответствий лексическому нонсенсу в языке перевода.

Ключевые слова: интерпретация, лексический нонсенс, перевод, переводчик, соответствие.

Voronina K. V., Valiyova T. B. *Jabberwocky* in Ukrainian. The paper focuses on particularities of translating lexical nonsense inserted into a poetical work. *Jabberwocky* by L. Carroll is of a particular interest for the purposes of the present research as the verse abounds with lexical nonsense units which present a lot of difficulties while translating. We claim that ontological characteristics of nonsense have a great impact on both its interpreting and creating translation equivalents. Coined to meet pragmatic intentions of a literary work's author, nonsensical units are structurally non-conventional, which greatly hampers their interpretation by the recipient. Besides, the ability of nonsensical lexemes to simultaneously refer to several objects leads to the recipient's indeterminateness as to which possible meaning to choose. Moreover, semantic ambiguity of lexical nonsense results in the fact that different recipients can attribute to one and the same nonsensical lexeme completely different meanings.

The characteristics of lexical nonsense mentioned above have a huge impact on both the process and the result of its translation. On the one hand, nonsensical units have no direct equivalents in other languages, which considerably complicates the process of their conveying into the target language. On the other hand, lexical nonsense allows creating multitude of translator equivalents, which in its turn makes it difficult for the translator to take a final decision. As a result of the research, it has been revealed that translator's competency as well as his/her personal characteristics are of primary importance while interpreting lexical nonsense units and creating their equivalents. Lexical nonsense allows translators free up their imagination, revealing the full extent of their creative potential. The conclusion is made that translators are to create functional equivalents to nonsense lexemes taking into account that the means of implementing the same functions in the source language and in the target languages can be different.

Key words: equivalent, interpretation, lexical nonsense, translation, translator.

Вивчення нонсенсу привертає все більш пильну увагу представників різноманітних гуманітарних дисциплін. Цей складний феномен привертає увагу та зацікавленість як перекладознавців, так і перекладачів-практиків, оскільки під час перекладу його численних репрезентацій виникають труднощі, подолання яких потребує нових нестандартних рішень та активізації усіх наявних ресурсів та творчого потенціалу. Дослідницька зацікавленість спрямована, в першу чергу, на особливості вибору/утворення перекладацьких відповідників, а також на фактори, які впливають на їх остаточний вибір. Поступова зміна дослідницьких пріоритетів – зосередження уваги не стільки на тексті перекладу як на результаті перекладацької діяльності, скільки на безпосередньо перекладачеві як агенті креації – обумовлює **актуальність** даної розробки.

Об'єктом дослідження є нонсенсні одиниці лексичного рівня, а **предметом** – шляхи подолання перекладацьких труднощів, які виникають під час перекладу лексичного нонсенсу. Дослідження здійснено на **матеріалі** вірша *Jabberwocky* всесвітньо відомого майстра жанру нонсенс Льюїса Керрола та 6 перекладів українською, виконаних Миколою Лукашем, Тетяною Тарабукіною, Марією Коливай, Інною Коваль, Галиною Висоцькою, Сергієм Ковальчуком.

Льюїс Керрол – видатний діяч XIX сторіччя, один з «найвідоміших та водночас загадкових особистостей Вікторіанської Англії» [<http://lewis-carroll.ru/>]. Його казки «Аліса в Країні Чудес» та «Аліса у Задзеркаллі», що були перекладені багатьма мовами, принесли авторові світове визнання, зробили його твори третіми серед найчастіше цитованих, поступаючись лише Біблії та творам Шекспіра. Льюїса Керрола прийнято вважати засновником та неперевершеним майстром літературного жанру нонсенс [Демурова 1978; Демурова 1979; Демурова 1998] – явища, визнаного «виключно британським», що пройнято «особливим почуттям гумору, заснованому на підтексті, іронії та грі слів, тобто тим, що в значній мірі й визначає британську культуру» [Соболева 2008].

Не викликає сумнівів, що «монополію на нонсенс у світовій літературі утримують англійці» [Демурова 1979, с. 53], оскільки саме твори видатних англійців – Л. Керрола та Е. Ліра – є зразком «чистого нонсенсу» [Красавченко 2001, кол. 631]. Дослідники цього жанру погоджуються, що нонсенс «переінакшує, “вивертає навиворіт” звичайні життєві

зв'язки» [Демурова 1979, с. 53], але зовсім не означає повної відсутності сенсу. У нонсенсі «приховується певний глибинний сенс» [Демурова 1979, с. 53], однак, що це за сенс, кожен розуміє та трактує по-своєму.

Передумови розквіту цього жанру слід шукати в особливостях національного менталітету, що було сформованого внаслідок певного історичного розвитку та соціально-психологічних типів людей, які з'явилися та закріпилися у складі даного етносу [Карасик, Ярмахова 2006; Карасик 2009; Скуратовская, Матвеева 1972]. Провідними факторами, що обумовили своєрідність англійського менталітету, є острівне географічне положення Англії, висока щільність заселення, неодноразові напади, завоювання та, як наслідок, етнічні трансформації [Карасик, Ярмахова 2006]. Оскільки типовими рисами англійського характеру визнані прагнення до свободи, пошана традицій, високий емоційний самоконтроль [Карасик, Ярмахова 2006], не дивно, що прагнення перекрутити реальність, побудувати нові сенси шляхом відмови від традиційних трактувань прийшлися англійцям до вподоби.

Нонсенс Льюїса Керрола – надзвичайне явище, де знайшли втілення численні різнобічні таланти письменника. Л. Керрол відомий як математик, логік, філософ, який випередив деякі наукові відкриття ХХ сторіччя [Демурова 1978]. Серед його видатних досягнень в першу чергу називають праці в галузі математичної логіки. Так, його розробки дозволили «вирішувати не тільки силізи, але й складніші логічні задачі – так звані сорити» [Данилов, Смородинский 1991].

Не залишається поза увагою і внесок Л. Керрола в один з розділів сучасної математики – теорію ігор. Гру, яка пронизує творчість Керрола, представники точних наук сприймають як «формальну модель пошуку у тому чи іншому сенсі оптимального рішення в умовах конфлікту, де протилежною стороною є пресловутий “здоровий глузд”» [Данилов, Смородинский 1991]. Саме гра з сенсами й становить основу нонсенсу Л. Керрола. Його «смісловий зсув» призводить до «безглуздя з конвенційної точки зору», що в свою чергу стає причиною «критики конвенційно-логічного сприйняття світу» [Фиртич 2000, с. 245]. Нонсенс Керрола – це можливості безкінечного породження смислів [Чарская-Бойко 2011]. Відсутність одного заданого сенсу та, відповідно, здатність створювати потенційно необмежену кількість сенсів й робить його твори цікавими та привабливими для всіх прихильників інтелектуальних ігор.

Балада *Jabberwocky* є одним з найвизначніших творів англійського нонсенсу. Її герої – вигадані істоти, до того незвичайні, що їх навіть уявити складно. Крім того, вони «подібно до математичного символу» допускають «безкінечну множинність підстановок» [Демурова 1978], що призводить до потенційно необмеженої кількості їх інтерпретацій. Особливістю цього неповторного вірша є вживання разом з узуальними одиницями лексичних нонсенсів – інноваційних одиниць, створених за рахунок неконвенційного поєднання конвенційних елементів фонемного та/або морфемного рівнів мовної системи, які характеризуються референційно-сигніфікативною невизначеністю та семантичною неоднозначністю [Вороніна 2012, с. 18].

Наявність лексичних нонсенсів у літературному творі суттєво ускладнює здійснення обох етапів процесу перекладу. Сприйняття тексту мовою оригіналу, його осмислення та інтерпретування прийнято вважати першим етапом перекладацького процесу [Виноградов 2001; Комиссаров 1990; Минченков 2001]. На цьому етапі труднощі пов'язані з непрозорістю морфемної структури лексичного нонсенсу та, відповідно, неможливістю зробити остаточні висновки щодо його сенсу.

Інший фактор, що ускладнює розуміння, – це здатність лексеми-нонсенсу одночасно співвідноситися з потенційно необмеженою кількістю об'єктів позамовної дійсності. Відповідно, лексичний нонсенс неможливо одночасно зіставити з якимось одним об'єктом, що, в свою чергу, робить неможливим однозначне визначення його поняттєвої складової. Семантична неоднозначність лексеми-нонсенсу – одночасна реалізація множинності

потенційних сенсів – призводить, щонайменш, до двох наслідків. Перший має прояв у невизначеності реципієнта, яке само значення обрати з множинності можливих значень. Другий – у тому, що різні реципієнти можуть приписувати однієї й тій самій лексичній одиниці принципово різні значення. Відповідно, кількість варіантів інтерпретації може потенційно дорівнювати кількості реципієнтів. Таким чином, інтерпретація нонсенсу «не відбувається автоматично» [Dolitsky 1984, с. 1]; у ряді випадків перекладачеві доводиться докласти зусиль та активізувати весь творчий потенціал для тлумачення тієї чи іншої нонсенсної репрезентації.

Необхідно підкреслити, що під час перекладу творів, які містять лексичний нонсенс, значно зростає роль перекладача. Він «позбувається свого “фонового” статусу, перетворюючись на впливового агента креації» [Ребрій 2012, с. 331]. На передній план виходять його особистісні та професійні характеристики, перш за все, схильність розпізнавати сенси в умовах ускладненої інтерпретації, тобто його здатність «надавати значення непрозору, незрозумілому для реципієнта тексту» [Dolitsky 1984, с. 11]. Нонсенс вочевидь реалізує основний постулат герменевтики щодо суттєвого зростання ролі реципієнта: діяльність інтерпретатора майже дорівнює ролі автора. Інтерпретатор обов'язково вносить у текст щось нове, щось своє, оскільки «інтерпретація (і в цьому полягає її природа) спрямована й на осягнення, й на “довідтворення” того, що має бути зрозумілим» [Хализев 2000, с. 109].

Активне ставлення перекладача як реципієнта до тексту художнього твору корелює з широко відомим у психологічних дослідженнях поняттям *співтворчості*, яке визначається як «активна творча психічна діяльність читачів, яка відбувається переважно у галузі уяви, що відновлює зв'язки між художньо-умовним відображенням дійсності та самою дійсністю, між художнім образом та образами самого життя, що асоціативно виникають, у тих його явищах, які входять у досвід, емоційну пам'ять та внутрішній світ (інтелектуальний та чуттєвий, свідомий та неусвідомлений) реципієнта» [Блок 1991]. Співтворчість «не просто розшифровує те, що зашифроване іншим, але й творчо конструє за допомогою уяви свої образи у відповідь, що не збігаються прямо з баченням автора твору, хоча й близькі їм за змістовими ознаками, водночас оцінюючи талант, майстерність митця з своєї точки зору на життя та мистецтво» [Блок 1991]. Нонсенс – це феномен сприйняття [Dolitsky 1984, с. 11], стимул для привнесення розуміння реципієнта до тексту твору. Позбавлений одного заданого сенсу, нонсенс передбачає активну взаємодію з художнім текстом того, хто його сприймає та інтерпретує.

Другий етап перекладацького процесу – етап остаточного вибору/створення власного відповідника – зазвичай називають найскладнішим. На цьому етапі можуть виникнути «‘муки творчості’, пов'язані з пошуками потрібного слова та функціонально-стилістичних та жанрових відповідників, передачею реалій та гри слів, уточненням синтаксичного малюнку та кінцевою шліфовкою перекладу» [Виноградов 2001, с. 34]. На другому етапі перекладацькі труднощі пов'язані з тим, що лексеми-нонсенси відносяться до безеквівалентної лексики, а отже вони не мають та не можуть мати прямих відповідників у мові перекладу. Тож, головним завданням перекладача є створення мовою перекладу функціональних відповідників, тобто відповідників, «які виконують функцію, аналогічну функції мовних засобів оригіналу» [Маркіна 2008, с. 187]. Здійснення цього складного завдання потребує від перекладача «особливого чуття мови» [Демурова 1998, с. 10], високої майстерності в оперуванні засобами художньої виразності мови перекладу, уміння знаходити нові нестандартні рішення. У випадку з поетичним творами, які містять лексичний нонсенс, усі перекладацькі труднощі «багаторазово підсилюються» [Демурова 1998, с. 10], особливо, коли йдеться про таких неперевершених майстрів нонсенсу як Л. Керрол.

Проаналізуємо можливі підходи до вирішення перекладацьких труднощів. Одним з широко вживаних перекладацьких рішень під час перекладу лексичних нонсенсних одиниць

є транскодування – такий спосіб, коли «звукова та/або графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу» [Карабан 2004, с. 282]. До такого варіанту створення відповідників звертаються найчастіше у тому випадку, коли та чи інша лексична одиниця сприймається як власне ім'я. Наприклад:

Оригінал	Переклад Т. Тарабукіної
<i>Beware the Subjub bird, and shun</i>	<i>Дзубдзуб — це гнівоттах страшний.</i>

Запропонований відповідник *Дзубдзуб* утворено шляхом транслітерування – відтворення графічної форми лексеми оригіналу.

У прикладах нижче бачимо приклади як транслітерування, так і транскрибування:

Оригінал	Переклад Т. Тарабукіної	Переклад М. Коливай
<i>So rested he by the Tumtum tree</i>	<i>Та й сів під дерево Тумтум</i>	<i>Спочив під деревом Там-Там</i>

Відповідник *дерево Тумтум* створено шляхом відтворення графічної форми оригіналу, а відповідник *дерево Там-Там* – звукової.

Іншим широко вживаним способом перекладу лексичного нонсенсу є калькування – «спосіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин – морфем або слів (у випадку сталих словосполучень) – їх лексичними відповідниками у мові перекладу» [Паршин 1999]. Сутність цього способу полягає у створенні в мові перекладу нової лексичної одиниці, яка повторює структуру одиниці мови оригіналу. У перекладі художньої літератури цей прийом широко застосовується саме для передачі індивідуально-авторських утворень, «коли перекладач, змагаючись з автором, вигадує такі ж виразні, як і в оригіналі, оказіональні слова» [Виноградов 2001, с. 118]. Так, наприклад:

Оригінал	Переклад М. Лукаша	Переклад Т. Тарабукіної
<i>Twas brillig, and the slithy toves Did gyre and gimble in the wabe</i>	<i>Був смажень, і швимкі яски Сверли-спіралили в кружві,</i>	<i>Варчилось... Хлив'язкі тхурки Викрули, свербчись навкрузі,</i>

До аналізу перекладацьких відповідників звернемо увагу на особливості одного з улюблених способів створення лексичних нонсенсів Л. Керрола – на телескопію (блендінг). Значна частина авторських нонсенсних лексем є новими одиницями, утвореними «з частин (морфем або довільних сегментів) двох або більше лексем» [Bauer 1983, с. 234]. Л. Керролу належить й термін, що позначає ці одиниці – «слова-портмоне» (portmanteau words), тобто слова «у два відділка, в яких наче запаковані два різних значення» [Carroll 1871]. Серед авторських новотворів є одиниці, які увійшли до словників із зазначенням: «складено Л. Керролом». Одним з таких слів є *galumph*, яке складається з фрагментів двох одиниць: *gallop* та *triumph*, та позначає *to move with a clumsy and heavy tread* [http://www.merriam-webster.com]. Керролівські слова-портмоне у більшості випадків побудовані із компонентів узуальних лексичних одиниць, усічених довільним чином, що в багато разів ускладнює їх інтерпретацію. Для допомоги читачеві в тлумаченні новотворів автор сам наводить детальні пояснення своїм нонсенсам.

Так, лексема-нонсенс *slithy* побудована шляхом об'єднання сегментів узуальних одиниць *lithe* – гнучкий, податливий та *slimy* – 1) мулистий, грузлий; липкий 2) слизуватий; покритий слизом; слизький [АВВУУ Lingvo x 3]. Вочевидь, що під час створення власних відповідників деякі перекладачі керувалися керролівськими підказками. Так, Т. Тарабукіна створює лексему-нонсенс *хлив'язкі* із фрагментів двох узуальних *хлипкі* та *в'язкі*. Варіант М. Лукаша – *швимкі* – бленд, побудований із усічених компонентів узуальних лексем *швидкі* та *цемкі*. Вказаний відповідник демонструє рішення перекладача відійти від підказки автора; напевно, його варіант продиктовано особливостями індивідуального сприйняття.

Окрему увагу слід приділити назві вірша у мові оригіналу та її українським відповідникам. Так, можна припустити, що лексичний нонсенс *Jabberwocky* складається з двох компонентів: першим його компонентом є узуальна одиниця *Jabber* – 1) балаканина 2) бурмотання; белькотання 3) тарабарщина, а другим – випадок авторської орфографії узуальної одиниці *wasky* – ексцентричний; дивакуватий; безглуздий, ідіотський [АВВУУ Lingvo x 3]. Аналіз будови українських варіантів перекладу демонструє тенденцію перекладачів до збереження авторської структури: у 4 випадках зафіксовано утворення відповідника на основі злиття двох узуальних одиниць.

Так, відповідник Т. Тарабукіної *Бурмоковт* – телескопічне поєднання, до складу якого належать фрагменти узуальних *бурмотати* та *ковтати*, на основі чого читачеві легше зорієнтуватися щодо потенційного сенсу утворення. Будова відповідника М. Коливай *Бормоглуп*, першим елементом якого є фрагмент *бурмотати*, другим – *глупак*, так само досить красномовно підказує читачеві, який сенс сповістив перекладач всьому новотвору. Структура варіанту І. Коваль *Бурмозвій* також досить прозора – нонсенсна одиниця складається з фрагменту *бурмотати* та лексеми *звій*, що також значним чином полегшує інтерпретування. З точки зору техніки утворення відповідник Г. Висоцької *Жабохряк* можна розглядати як випадок словоскладання, адже до його складу належать основи узуальних одиниць *жаба* та *хряк*. Але, незважаючи на прозорість структури, уявити істоту, яка б поєднувала ознаки вказаних тварин, надзвичайно складно.

У випадку з відповідником С. Ковальчука *Жербельковт* складніше зробити висновки щодо його структури утворення. Так, ця нонсенсна одиниця може бути результатом поєднання трьох узуальних лексем, де першим елементом є довільно усічений фрагмент *жерти*, другим – *белькотіти*, третім – *ковтати*, при чому другий та третій елементи поєднані між собою за допомогою міжслівного накладання. Однак, не виключеними є інші варіанти утворення. Створюючи такий відповідник, перекладач в свою чергу грає з читачем, спонукаючи його самостійно шукати відповіді на питання не тільки щодо значення цього утворення, але й щодо способу його створення.

Ще одним способом утворення перекладацьких відповідників лексичним нонсенсам є компенсація. Цей спосіб перекладу передбачає, що елементи сенсу тієї чи іншої одиниці мови оригіналу «передаються в тексті перекладу якимось іншим засобом, причому зовсім необов'язково у тому ж самому місці тексту, що в оригіналі» [Паршин 1999]. У результаті аналізу перекладів в рамках компенсації виділяємо 3 способи утворення перекладацьких відповідників: телескопія, авторська орфографія, анаграми. Розглянемо кожен з цих способів перекладу та наведемо відповідні приклади.

До формування перекладацьких відповідників за допомогою телескопії звертаються з метою створити лексичні одиниці з яскравим емоційно-експресивним забарвленням. Так, наприклад, для нонсенсу *raths*, який автор вустами Шалама-Балама трактує як *зелені свині*, Т. Тарабукіна запропонувала варіант *зехряки*, побудований шляхом злиття фрагменту узуальної лексеми *зелені* + *хряки*. Для незвичних істот *toves* М. Лукаш утворив відповідник *яски* з довільно усічених фрагментів одиниць *ящірки* та *борсуки*. А такий нонсенс як *gyre* Т. Тарабукіна перекладає за рахунок поєднання вичленованих сегментів одиниць *вихрити* + *кружляти*, у результаті чого утворюється *викрули*. Експресивний потенціал наведених одиниць надає потужний вплив на читача, його уяву, почуття, змушуючи шукати нестандартні шляхи до тлумачення як лексичних нонсенсів, так і всього вірша.

У наступних прикладах знаходимо випадки авторської орфографії:

Оригінал	Переклад М. Коливай	Переклад І. Коваль
<i>Did gyre and gimble in the wabe:</i>	<i>На хвиді кружали й спірли,</i>	<i>В трамичці дзигали якраз</i>

Сам автор наводить підказку для допомоги тлумачення нонсенсного *in the wabe: the wabe* – це трава під сонячним годинником. Варіант перекладу І. Коваль в *травичці* можна зіставити з узуальним в *травичці*, що свідчить про його утворення з опорою на авторську підказку. Відповідник М. Коливай на *хвуді* можна зіставити з узуальним на *хвилі*, що зможе скерувати читача стосовно сенсу перекладацького нонсенсу. Відмінний від авторського тлумачення, наведений відповідник передає інтенцію автора – повертає увагу читачів до незвичного місця, де знаходяться герої твору.

У певних випадках перекладацькі відповідники створюються шляхом анаграм – довільної перестановки букв у слові [Лимбах 2000]. Читач має розпізнати сенс таких одиниць самостійно, хоча, їх схожість з узуальними одиницями дозволяє керуватися асоціаціями, які викликають нонсени зі значеннями узуальних слів. У результаті аналізу нами зафіксовані випадки метатезного словотвору – взаємної перестановки звуків у словах, що контактують [Пулина 2008, с. 15]. Так, авторське сполучення *tulgey wood* у перекладі Г. Висоцької передано як *дісом ликовий*, що можна співвіднести з *лісом диким*.

Здійснене дослідження дозволяє дійти певних **висновків**. Лексичний нонсенс – унікальне явище як з точки зору особливостей його утворення, так і перекладу. Його онтологічні характеристики – структурна неконвенційність, референційно-сигніфікативна невизначеність та семантична неоднозначність – суттєво впливають на інтерпретацію лексем-нонсенсів та на створення перекладацьких відповідників. Під час перекладу художніх творів, які містять лексичні нонсени, значно зростає роль перекладача; його професійні та особистісні якості чинять колосальний вплив на процес та результат перекладу.

У процесі роботи з нонсенсом провідним завданням перекладача є створення функціонального відповідника мовою перекладу. У мові оригіналу та мові перекладу реалізація одних й тих самих функцій може досягатися за рахунок різних способів, що необхідно враховувати під час утворення перекладацьких відповідників. Гра з сенсом Л. Керрола у перекладах українською відтворюється за рахунок створення неконвенційних лексичних одиниць – лексичних нонсенсів. Перекладацькі відповідники авторським лексичним нонсенсам утворюються у більшості випадків шляхом використання таких способів, як транскодування, калькування та компенсація.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні особливостей перекладу лексичних нонсенсних одиниць у прозових творах.

Література

- Блок В. Б. Сопереживание и сотворчество // Художественное творчество и психология : сборник. – М. : Наука, 1991. – С. 31-55. – URL: <http://www.aquarun.ru/psih/tvor/tvor25.html>.
- Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
- Вороніна К. В. Структурно-семантичні та функціональні особливості лексичного нонсенсу в англomовному поетичному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. філ. наук : спец. 10.02.04 – «Германські мови». – Харків, 2012. – 20 с.
- Данилов Ю. А. Физик читает Кэрролла / Ю. А. Данилов, Я. А. Смородинский. // Льюис Кэрролл. Приключения Алисы в стране чудес. Сквозь зеркало и что там увидела Алиса, или Алиса в зазеркалье. – 2-е стереотипное издание. – М. : «Наука», Главная редакция физико-математической литературы, 1991. – URL: http://lib.ru/CARROLL/carrol0_8.txt.
- Демурова Н. М. Эдвард Лир и английская поэзия нонсенса // Topsy-Turvy World, English Humor in Verse. – М. : Progress Publishers, 1978. – С. 5-22. – URL: <http://www.limericks.narod.ru/lear.htm>.
- Демурова Н. М. Льюис Кэрролл. Очерк жизни и творчества – М. : Наука, 1979. – 200 с.
- Демурова Н. М. Вступительная статья (предисловие) // Английская абсурдная поэзия. Эдвард Лир. Хилэр Беллок. Сэр Уильям Гилберт. Роальд Даль. Перевод с англ. и сост. М. Фрейдкина. Рисунки Э. Лира, Б.Т.Б., Н. Бентли. – М. : «Carte Blanche», 1998. – С. 3-10.
- Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жарново-стилістичні проблеми. – Вінниця, Нова книга, 2004. – 576 с.
- Карасик В. И. Лингвокультурный типаж «английский чужак» / В. И. Карасик, Е. А. Ярмахова. – М. : Гнозис, 2006. – 240 с.
- Карасик В. И. Языковые ключи. – Москва: Гнозис, 2009. – 406 с.
- Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.
- Красавченко Т. Н. Нелепица, поэзия нонсенса // Литературная энциклопедия терминов и понятий. – М. : НКП «Интелвак», 2001. – кол. 631.
- Кэрролл Льюис. 1832-1898 гг. – [Электронный ресурс]. – URL: <http://lewis-carroll.ru/>.

- Лимбах Е. Н. Прагматический потенциал русского окказионального слова в газетных текстах // Русская филология. Украинский вестник : республиканский научно-методический журнал. – Харьков. – 2000. – № 3-4 [17]. – С. 59-61.
- Маркина М. Г. Адекватность как переводческая проблема (функциональный подход) // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство. – 2008. – Т. 16. – Вип. 14. – С. 184-189.
- Минченков А. Г. Русские частицы в переводе на английский язык. – СПб.: ООО «Издательство «Химера», 2001. – 96 с.
- Паршин А. Теория и практика перевода. – СПб. : СГУ, 1999. – 202 с. – URL : http://teneta.rinet.ru/rus/pe/parshin-and_theoria-i-praktika-perevoda.htm.
- Пулина Е. А. Окказиональное слово в художественном тексте: способы образования и межязыковой трансляции (на материале романа Дж. Джойса «Улисс» и его переводов на русский и немецкий языки) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19. «Теория языка». – Пермь, 2008. – 23 с.
- Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
- Скуратовская Л. И. Из истории английской детской литературы / Л. И. Скуратовская, И. С. Матвеева. – Днепропетровск, 1972. – 55 с.
- Соболева Н. В. Английская абсурдная поэзия: проблемы поэтики и перевода (на примере творчества Э. Лира) : дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.03 – «Литература народов стран зарубежья (английская литература)» [Электронный ресурс]. – Екатеринбург, 2008. – URL : <http://www.dissercat.com/>.
- Фиртич Н. Льюис Кэрролл и русский алогизм // Русский авангард 1910-1920х годов в европейском контексте. – М. : Наука, 2000. – С. 245-252.
- Хализев В. Е. Герменевтика (раздел 1 главы III Функционирование литературы) // Теория литературы : учебник. – [2-е изд.]. – М. : Высш. шк., 2000. – С. 106-112.
- Чарская-Бойко В. Ю. Категория нонсенса и фольклорные традиции в английской детской литературе второй половины XIX века (на примере произведений Э. Лира и Л. Кэрролла) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.03 – «Литература народов стран зарубежья (европейская и американская литературы)». – Санкт-Петербург, 2011. – URL : <http://cheloveknauka.com/>.
- ABBYY Lingvo x 3 : Словарь. – [Electronic resource] – Вып. 14.0.0.715. – 2008.
- Bauer L. English Word-Formation / L. Bauer. – Cambridge : Cambridge University Press, 1983. – 296 p.
- Carroll Lewis, Through The Looking-Glass. – [Electronic resource]. – URL: <http://www.gutenberg.org/files/12/12-h/12-h.htm>.
- Dolitsky M. Under the tumtum tree: From nonsense to sense, a study in nonautomatic comprehension / M. Dolitsky. – Amsterdam, 1984. – 119 p.
- Merriam-Webster. – [Electronic recourse]. – URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/galumph>.

УДК: 81 : 811, 111 '42

ГОЛУБ Ю. І.

(Запорізький національний університет)

ЛЕКСИКОН АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СВІТЛІ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ СИСТЕМ

У статті представлено результати теоретичного осмислення системності словникового складу англійської мови шляхом екстраполяції на нього сутнісних системних ознак, які виділяються у межах загальної теорії систем. Лексикон розглядається як цілісна система, що складається із взаємозумовлених і взаємодіючих елементів. Серед сутнісних системних ознак виділяють діалектичну двоїстість, відносну неподільність одиниць, ієрархічність, структурність, відкритість, мінливість, динамізм. Стосовно лексичної системи ці ознаки наповнюються специфічним змістом при наявності пріоритетної значущості одних і скритої актуалізації інших.

Ключові слова: лексикон, лексична одиниця, системний підхід, системні параметри, системні відношення.

Голуб Ю. І. Лексикон англійського языка в свете общей теории систем. В статье представлены результаты теоретического осмысления системности словарного состава английского языка путём экстраполяции на него существенных системных признаков, выделяемых в рамках общей теории систем. Лексикон рассматривается как целостная система, состоящая из взаимообусловленных и взаимодействующих элементов. Среди существенных системных признаков выделяют диалектическую двойственность, относительную неделимость единиц, иерархичность, структурность, открытость, изменчивость, динамизм. По отношению к лексической системе эти признаки наполняются специфическим содержанием при наличии приоритетной значимости одних и скрытой актуализации других.

Ключевые слова: лексикон, лексическая единица, системный подход, системные параметры, системные отношения.

Golub Yu. I. Lexicon of the English Language from the Point of View of the General System Theory. The given article represents the results of the interpretation of the wordstock as a system, consisting of the interacting elements that are organized into the integral object. Systemic organization of the wordstock has been the subject of heated discussion and controversy among scientists. This fact is determined by a number of objective factors, among which we can distinguish certain basic features of the lexicon, such as semantic indefiniteness, heterogeneous character of its elements, difficulties in understanding of lexical groups it consists of, constant violation of the balance of lexical units. In the given article the character of the lexical system is shown through the universal principles of the general system theory. According to basic systemic parameters the lexicon is a hierarchical, structural, changeable, dynamic phenomenon that is characterized by relative indivisibility of its elements and by dialectical duality. The author comes to the conclusion that all the parameters mentioned above, that initially characterize language system as a whole, are applicable to the lexicon, in which they acquire specific manifestation. Thus, the lexicon can be described as a structured network of

intersecting, semantically defined classes that reflect distinctions we make in segmenting our experience. It includes lines of synonyms and antonyms, lexical semantic and word formation groups, terminological systems, semantic and association fields. Systemic approach helps to understand how lexical units are used to shape reality, how they divide the semantic space to reflect our perception of the world. Thus, systemic organization of the lexicon is determined not only by internal factors, but also by systemic nature of the extra-linguistic world. Profound analysis of the English wordstock systemic organization is important for its adequate lexicographic presentation.

Key words: lexicon, lexical unit, systemic approach, systemic parameters, systemic relations.

Розвиток ідеї мовної системності має довгу історію. Ще філософи давніх часів намагалися зрозуміти будову мови, виділити її важливі елементи і простежити існуючі між цими елементами зв'язки. Дослідження системних властивостей мови, як свідчать збережені письмові пам'ятки, завжди починалося з практичного опису словникового складу. При цьому лексичні одиниці об'єднувалися у групи понять, класи предметів або у словотвірні гнізда в межах всіляких переліків, списків і словникових довідників. Надалі словники ставали досконалішими і багатшими. В них приводились синоніми, розкривалися складні співвідношення між значеннями слів, висвітлювалася етимологічна інформація. Це дає підстави припустити, що сприйняття лексики як певним чином упорядкованої сукупності взаємодіючих елементів формувалося на протязі тисячоліть.

Однак теоретичне осмислення системних властивостей лексики почалося порівняно недавно, коли учені-лінгвісти звернулися до дослідження специфічних системних характеристик лексичних одиниць і існуючих між ними складних і різноманітних зв'язків. В залежності від методу, предмету і цілей вивчення лексичної системи дослідження велись у різних напрямках, серед яких тематична, понятійна, польова, соціолінгвістична інтерпретація словникового складу, розгляд лексики як імовірнісної системи, системи кодів і кодових переходів. Але незважаючи на багатоплановість і глибину проведених досліджень, у науці немає єдності у поглядах учених на сутність системних властивостей лексики. Ідея системної організації лексики не стала аксіоматичною. Це, скоріше, теорема, яку необхідно доводити знов і знов.

Підставою для дискусійності вищезазначеного питання є певні характеристики лексичної системи. До їх числа належить, насамперед, властива лексиці семантична невизначеність, неоднорідний характер його елементів, складновивідність утворюючих його мікросистем, постійні порушення збалансованості його одиниць. Так, семантична невизначеність виражається у відсутності регулярних семантичних протиставлень, що особливо чітко проявляється у порівнянні із системою граматичних значень, яка має жорстку сітку опозицій, тоді як «наявність тих чи інших членів лексико-семантичної парадигми не дає, як правило, підстави припустити про існування якихось інших членів» [Шмелев 1973, с. 21].

Неоднорідний характер лексики, що складається із взаємодіючих елементів «різної величини, конфігурації і структурації» [Маковский 1980, с. 17], обумовлюється об'ємністю і багатовимірністю його основної одиниці – слова. Маючи складну внутрішню організацію, слово встановлює численні зв'язки з іншими словами. Різними лексико-семантичними варіантами воно одночасно входить до безлічі великих і малих мікросистем, починаючи з антонімічних пар і синонімічних рядів, до семантичних полів і асоціативних груп.

Складність зв'язків і відношень, що встановлюються між елементами лексичної системи, участь одних і тих же елементів у різних словникових угрупованнях обумовлює складновивідність лексичних мікросистем, наявність яких у словниковому складі не є очевидною. Ситуація ускладнюється відкритістю лексики, в результаті якої «відбуваються постійні доповнення до існуючих модифікацій системи» [Delbridge, Peters 1988, с. 40]. Ці доповнення порушують збалансованість одиниць складної архітектури лексики, оскільки вони сприяють нескінченному перерозподілу зв'язків усередині словникових угруповань. Усі вищевикладені фактори перешкоджають швидкій актуалізації віртуально існуючих у лексиці мікросистем, вимагаючи комплексного підходу при проведенні їх аналізу.

Однак вищенаведені асистемні явища не свідчать про асистемність самого лексикону, а ще раз підтверджують його складну системну організацію. Вони відносяться не до факторів, що підривають мовну системність, а до факторів, що провокують і стимулюють мовний розвиток. Вони належать до потенцій, які, за словами Ф. П. Філіна [Филин 1980, с. 9], можуть реалізуватися одночасно і вступати у притиріччя одна з одною. Ці потенції закладені в самій мові.

Специфіка системної організації лексикону потребує подальшого вивчення. Саме на це спрямовані праці багатьох лінгвістів [Уфимцева 1962; Маковский 1980; Вердиева 1986; Соколовская 1990]. **Метою** даної статті є представлення результатів теоретичного осмислення системності словникового складу англійської мови шляхом екстраполяції на нього сутнісних системних ознак, які виділяються у межах загальної теорії систем.

Суть системного принципу опису полягає у представленні об'єкта в його цілісності і в одночасному виділенні його складових елементів, у визначенні їх взаємовідношень усередині цілого. Отже, відповідно до універсальних принципів загальної теорії систем будь-яка система являє собою цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів, які в свою чергу виступають системами більш низького порядку [Уемов 1978, с. 117]. Цілісність системи досягається за рахунок оптимальної узгодженості структури і субстанції при заданій функції. Отже, визначення системності будь-якого об'єкта передбачає всебічний розгляд його субстанціонального, структурного і функціонального аспектів. У світлі вищевикладеного мовна система може бути визначена як «певним чином організоване ієрархічне ціле, що має структуру і втілює дану структуру в дану субстанцію для виконання певних цілей» [Общее языкознание 1972, с. 30]. Серед сутнісних системних ознак виділяють діалектичну двоїстість, відносну неподільність одиниць, ієрархічність, структурність, відкритість, мінливість, динамізм.

Треба думати, що підставою розгляду лексикону як системи є наявність у нього всіх або більшості вказаних ознак з можливим їх модифікуванням, зумовленим структурною і функціональною специфікою об'єкта дослідження. Розглянемо більш конкретно зміст кожної з ознак стосовно до лексичної системи.

Діалектична двоїстість лексикону виражається у співвідношенні звучання і значення, зовнішньої і внутрішньої форми, плану вираження і плану змісту його одиниць. Відносна неподільність одиниць лексичної системи проявляється у тому, що слова, які представляють собою єдність цілого послідовного звучання і певного, закріпленого за цим звучанням поняття і образу, здатні інтегрувати одиниці нижчих рівнів – морфеми і фонеми. Але «зв'язок елементів слова робить неможливим появу між ними нового елемента» [Kramsky 1969, с. 37].

Ієрархічність лексикону передбачає його входження в систему більш високого порядку – мову в цілому. При цьому сам лексикон об'єднує в собі безліч мікросистем, що відображають різноманітні характеристики його одиниць. Так, на лексичному рівні виділяють предметно-тематичні і лексико-семантичні групи, синонімічні ряди і антонімічні пари, семантичні і асоціативні поля, словотвірні гнізда, термінологічні системи.

Структурність лексичної системи проявляється в наявності певної сітки відношень і зв'язків між її одиницями. У сфері лексики простежуються всі ті види відношень між мовними елементами, які властиві мовній системі в цілому: відношення «засобу - функції», маніфестації, репрезентації (або варіантності), парадигматичні, синтагматичні, епідигматичні (або дериваційні) відношення [Кузнецова 1980, с. 20].

Для лексичної системи характерна відкритість, тобто незамкненість і безмежність при діахронічному розгляді. Лексикон можна визначити як величезний список одиниць, «цей список буде безкінечним і ніколи не стане вичерпним» [Bolton 1982, с. 31]. Відкритість – це необхідна властивість лексикону, що дозволяє йому в кожний відрізок часу відповідати конкретному стану позамовної реальності, яка знаходиться в процесі постійного

трансформування. Лексикон найбільш чутливий до соціальних факторів і підданий впливу індивідуальної мовної практики, оскільки його одиниці «безпосередньо використовуються в актах здійснення думки і спілкування» [Панфилов 1982, с. 117].

Ці особливості зумовлюють найбільш експліковане виявлення саме на лексичному рівні однієї із важливих властивостей мови – мінливості. Якщо зміни в інших мовних підсистемах відбуваються протягом тривалого періоду часу, а тому не завжди доступні безпосередньому спостереженню, то в лексиконі зміни відбуваються досить швидко, і результати цих змін не можуть не бути поміченими користувачами мови. Діахронічні дослідження свідчать, що ні одне слово в мові не є незмінною, непорушною спадщиною минулого, яким би постійним, суттєвим і лінгвістично обумовленим воно не здавалося у визначений період часу. Слід відзначити, що зміни, які відбуваються у лексичній системі, є результатом не тільки зовнішніх впливів, але й діяльності більш витончених прихованих внутрішніх процесів. Слово – це живий організм, який «несе в собі потенцію своєї зміни» [Морковкин 1981, с. 154]. Розширення і звуження значення, його погіршення і покращення, всілякі обмежування, архаїзація, асоціативні прирощення обумовлені самою природою мови і її основної одиниці – слова [Burchfield 1985, с. 116]. Зовнішні впливи накладаються на внутрішні процеси, що призводить до змін, які визначають динамізм лексикону.

Парадокс полягає у тому, що саме мінливість, яка є однією із основоположних ознак лексичної системи, зумовлює наявність численних асистемних явищ, поверхове трактування яких може привести навіть до заперечення системної організації лексикону. Ще раз підкреслюючи помилковість подібної інтерпретації словникового складу, ми хочемо відзначити, що динамізм лексичної системи, який виражається у постійному перерозподілі словотвірних типів, зміні лексичної і синтаксичної сполучуваності, проявляється неоднаково на різних її ділянках.

Тут, певно, доречно згадати про теорію ядра – периферії, яка багато в чому пояснює механізм зберігання системності об'єкта при постійних кількісних і якісних змінах, що відбуваються у ньому. Згідно з цією теорією, системі властива максимальна концентрація системоутворюючих ознак у ядрі і неповний набір цих ознак з можливим ослабленням їх інтенсивності на периферії. Тому порушення системності на периферійних ділянках компенсується стійкістю ядра. За спостереженнями, наприклад, Уолліса Л. Чейфа цей механізм діє і в лексиконі, ядро якого лише поступово змінюється у часі, тоді як периферія знаходиться у постійному русі, «причому нові одиниці додаються, а старі зникають із швидкістю, надзвичайною у порівнянні з темпами зміни мови в цілому» [Чейф 1975, с. 125].

Викладені вище аргументи показують, що лексикон має всі сутнісні ознаки системності, тому можливість його системного опису набуває переконливого обґрунтування. Стосовно лексичної системи ці ознаки наповнюються специфічним змістом при наявності пріоритетної значущості одних і скритої актуалізації інших. Продовжуючи висувати аргументи за системність лексикону, ми б хотіли торкнутися ще одного аспекту розгляду цієї системності, а саме її обумовленості системністю і цільністю світу, що відображається мовою.

Дійсно, виходячи із визнання сучасною філософською думкою мудрої узгодженості елементів всесвіту, справедливо припустити, що організація лексикону, який відображає взаємодіючі предмети, процеси і явища зовнішньої дійсності, визначається характером їх упорядкування в реальному світі, але не зводиться до нього. У протилежному разі лексикон не міг би успішно використовуватися носіями мови, оскільки людський розум може відбивати не всю, а лише пізнану системність світу. Крім того, значні системні відношення в дійсності тільки припускаються людиною на тому чи іншому етапі пізнання, але пізніше не підтверджуються. Неповнота і відносність знань про світ як універсум обумовлює неповноту лінгвістичного універсума як результату відбиття цих знань. Таким чином, якби системна організація лексикону пояснювалася тільки екстралінгвістичним впливом, то для нього була

б характерна відсутність багатьох елементів, що ускладнювало б процес створення і декодування повідомлень у ході функціонування мови.

Отже, необхідно визнати, що хоч у лексиконі відбиваються системні відношення, властиві дійсності, його організація не зумовлюється впливом тільки цих відношень. Визначення характеру організації лексичних одиниць ґрунтується на аналізі як екстралінгвістичних, так і мовних критеріїв системності.

Системна організація є однією із сутнісних характеристик лексикону. Вона впливає як із властивостей його складових одиниць, так і із особливостей їх функціонування. Саме тому дослідження специфіки системної організації лексикону в усіх її проявах є властивим для сучасного стану науки про мову. Виявлення особливостей мікро- та макросистемної структурованості словникового складу англійської мови є важливим в контексті завдань його адекватної лексикографічної репрезентації, у чому ми вбачаємо **перспективи** подальших наукових пошуків.

Література

- Вердиева З. Н. Семантические поля в современном английском языке / З. Н. Вердиева. – М. : Высш. шк., 1986. – 118 с.
- Кузнецова Э. В. Русская лексика как система / Э. В. Кузнецова. – Свердловск : Изд-во Урал. гос. ун-та, 1980. – 88 с.
- Маковский М. М. Системность и асистемность в языке / М. М. Маковский. – М. : Наука, Гл. ред. вост. л-ры, 1980. – 209 с.
- Морковкин В. В. Лексическая многозначность и некоторые вопросы её лексикографической интерпретации / В. В. Морковкин // Русский язык. Проблемы художественной речи. Лексикология и лексикография. – М. : Наука, 1981. – С. 153-166.
- Общее языкознание. Внутренняя структура языка / [Отв. ред. Б. А. Серебrenников]. – М. : Наука, 1972. – 564 с.
- Панфилов В. З. Гносеологические аспекты философских проблем языкознания / В. З. Панфилов. – М. : Наука, 1982. – 356 с.
- Соколовская Ж. П. Проблемы системного описания лексической семантики / Ж. П. Соколовская. – К. : Наук. думка, 1990. – 182 с.
- Уемов А. И. Системный подход и общая теория систем / А. И. Уемов. – М. : Мысль, 1978. – 272 с.
- Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы / А. А. Уфимцева. – М. : Изд-во Акад. Наук СССР, 1962. – 287 с.
- Филин Ф. П. Противоречия и развитие языка / Ф. П. Филин // Вопросы языкознания. – 1980. – №2. – С. 8-21.
- Чейф У. Л. Значение и структура языка / У. Л. Чейф. – М. : Прогресс, 1975. – 430 с.
- Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 279 с.
- Bolton W. F. A living language: The history and structure of English / W. F. Bolton. – New York : Random House, 1982. – 461 p.
- Burchfield R. W. The English language / R. W. Burchfield. – Oxford; New York: Oxford univ. press, 1985. – 194 p.
- Delbridge A., Peters P. H. Dictator, gatekeeper or harmless drudge / A. Delbridge, P. H. Peters // Lexicographical and linguistic studies. Essays in honour of G. W. Turner / [Ed. by T. L. Burton and Jill Burton]. – Cambridge : Brewer, 1988. – P. 33-41.
- Kramsky J. The word as a linguistic unit / Juri Kramsky. – The Hague, Paris: Mouton, 1969. – 82 p.

УДК: 81:1

DOMBROVAN T. I.

(Odessa I. I. Mechnikov National University)

SYNERGETICS: EMERGENCE, STATUS AND TASKS

Modern science is characterized by heterogeneity of investigational paradigms, each of which has its own history and is represented by a number of methodological and conceptual mainstreams and schools. Today they all are relevant. However, a need for a new conceptual net to study evolving dynamic complex systems has brought about emergence of synergetics. The article gives a brief outline of a history of synergetics and considers emergence of synergetics as a new stage of General Systems Theory, on the one hand, and as a complement to cybernetics, on the other. Synergetics is understood as a science of complexity, dealing with principles of emergence, self-organisation and self-regulation of complex systems of various ontology – human-made (artificial) or natural (self-organizing). Synergetics focuses on evolving self-organizing complex systems. The notion of ‘a complex system’ is revealed through a number of characteristic features, including integrity, hierarchy, (in)stability, asymmetry.

The multidimensional character of synergetics is reflected in a wide range of its status and predetermines a number of tasks to be solved. The latter include, among others, the study of a wide variety of states of an open, dynamic, non-linear self-governed system in order to obtain the whole spectrum of possible structures of a given complex system in a non-linear environment; the study and modelling of self-organization processes (phase shifts) of a synergetic system; description of a synergetic system as a unity of co-evolving complex sub-systems. Due to the multidimensional character of synergetics, it is defined differently by various scholars – as a new style of scientific thinking, identified with non-linear thinking; as a theory of evolution and self-organization of complex systems of the world; as a scientific mainstream aiming at uniting natural sciences and humanities on the basis of a common method of generalization. In this article synergetics is seen as a science of complexity, as a specific theoretical and methodological platform, systematizing numerous fragments of knowledge about the outer world obtained by sciences and integrating them into a comprehensive image of the world.

Key words: synergetics, complex systems, interdisciplinarity.

Домброван Т. І. Синергетика: виникнення, статус і завдання. Стаття розглядає появу синергетики як нового етапу у розвитку загальної теорії систем. Синергетика сфокусована на вивченні динамічних самоорганізованих складних систем різноманітної природи. Багатовимірний характер синергетики відбито у неоднозначному розумінні її статусу та широкому спектрі завдань.

Ключові слова: синергетика, складні системи, міждисциплінарність.

Домброван Т. И. Синергетика: рождение, статус и задачи. В статье рассматривается появление синергетики как нового этапа в развитии общей теории систем. Синергетика сфокусирована на изучении динамических самоорганизующихся сложных систем различной природы. Многогранный характер синергетики отражен в неоднозначном понимании ее статуса, а также в широком спектре задач.

Ключевые слова: синергетика, сложные системы, междисциплинарность.

Modern science is characterized by heterogeneity of investigational paradigms, each of which has its own history and is represented by a number of methodological and conceptual mainstreams and schools. Today they all are relevant. However, a need for a new conceptual net to study evolving dynamic complex systems has brought about emergence of synergetics. *The objective of this article* is to give a brief outline of a history of synergetics, to consider its status as it is understood by scholars, and to set main tasks of synergetics, predetermined by its multidimensionality.

Synergetics within a historical retrospective

The early years of the 20th century witnessed a revival of the concept ‘system’ known since ancient times. It was a great number of scientific discoveries, the rise of new scientific disciplines (such as genetics in biology, thermodynamics and quantum mechanics in physics and others), as well as rapid development of new technologies, that brought about significant changes into our understanding of the system and its ubiquity.

The outer world began to be seen as a dynamic conglomeration of systems – biological, chemical, physical, social, etc. Researchers were eager to construct a comprehensive scientific view of the world based on laws common for both organic and inorganic nature, or put differently, to create a new complex systems paradigm. New scientific theories were suggested (such as General Systems Theory, Quantum Theory, Irreversible Thermodynamics Theory, Instability Theory, Dynamic Chaos Theory, Catastrophe Theory, Phase-Transition Theory, the theory of bifurcations, the theory of Autowave Processes, the theory of oscillation, to mention but a few) within which new concepts and methods of investigation were developed, which later on provided a foundation for synergetics as a unified approach to various complex systems study.

Cybernetics is also considered a precursor of synergetics. In the words of Norbert Wiener (1894-1964), the founder of this interdisciplinary science, cybernetics is a theory of ‘control and communication in the animal and the machine’. The word is of Greek origin meaning ‘governance, government’. Cybernetics focused on negative-feedback-based complex systems of causal-chain circularity, i.e. automatic systems capable of restoring their stability within a desired range regardless any disturbances. It is within cybernetics that the notion of ‘homeostasis’, meaning invariability and balance of states, came to be applied not only to living beings, but also to technological systems. This notion is seen as one of the most important aspect of a system, necessary for maintaining its stability and functioning.

Unlike cybernetics studying relatively balanced, stable, homeostatic systems, synergetics focuses its attention on hysteretic, i.e. evolving, positive-feedback-based complex systems. The notion ‘hysteresis’ (from Greek “lagging behind”) means a delay in the production of an effect by a cause [NWDT 1993, p. 478]. In other words, it’s a history dependence of a system. To predict such a system’s behaviour, it is necessary to know the ‘history’ of all external influences upon the given system.

The term ‘*synergetics*’ (from Greek ‘coherent action’) was coined by the German physicist Hermann Haken in the mid-1970s to name a science of complexity, dealing with principles of emergence, self-organisation and self-regulation of complex systems of various ontology – human-made (artificial) or natural (self-organizing).

But what is understood by ‘complex systems’?

A naïve assumption is based on a description of a complex system as having numerous components connected to one another. However, this interpretation is insufficient for research purposes: “A modern definition is based on the concept of algebraic complexity” [Haken 2000, p. 4], i.e. includes a sequence of data describing both the interconnected network and cooperativity of the system’s elements and their complex behaviour.

Robert C. Bishop considers it more informative to characterize complex systems phenomenologically and lists the following most important features in these characterizations:

- *Many-body systems*. Some systems exhibit complex behaviour with as few as three constituents, while others require large numbers of constituents.

- *Broken symmetry*. Various kinds of symmetries, such as homogeneous arrangements in space, may exist before some parameter reaches a critical value, but not beyond.

- *Hierarchy*. There are levels or nested structures that may be distinguished, often requiring different descriptions at the different levels (e.g., large-scale motions in fluids vs. small-scale fluctuations).

- *Irreversibility*. Distinguishable hierarchies usually are indicators of or result from irreversible processes (e.g., diffusion, effusion).

- *Relations*. System constituents are coupled to each other via some kinds of relations, so are not mere aggregates like sand grain piles.

- *Situatedness*. The dynamics of the constituents usually depend upon the structures in which they are embedded as well as the environment and history of the system as a whole.

- *Integrity*. Systems display an organic unity of function which is absent if one of the constituents or internal structures is absent or if relations among the structures and constituents is broken.

- *Integration*. Various forms of structural/functional relations, such as feedback loops couple the components contributing crucially to maintaining system integrity.

- *Intricate behaviour*. System behaviour lies somewhere between simple order and total disorder such that it is difficult to describe and does not merely exhibit randomly produced structures.

- *Stability*. The organization and relational unity of the system is preserved under small perturbations and adaptive under moderate changes in its environment.

- *Observer relativity*. The complexity of systems depends on how we observe and describe them. Measures of and judgments about complexity are not independent of the observer and her choice of measurement apparatus [Bishop 2011, p. 111-112]

A complex system manifests its phenomenal richness; consequently, it requires new ways of scientific analysis, as well as a new framework of categories. Synergetics suggests integrity of methods elaborated in various disciplines and variety of models to represent complexity of organic and inorganic systems.

Successful application of concepts and methods of the synergetic approach to the description of biological, physical, historic, social, and even economic phenomena has revealed similarity, if not universality of principles of evolution of complex systems. As a result, synergetics has made it possible to launch a wide variety of interdisciplinary interrelationships, among them mathematical physics, mathematical history, social government, neurosynergetics, meteorology, geodynamics, prognostics, to mention but a few. The new disciplines, in their turn, require specialists with a profound knowledge of complex systems methodology. Otherwise, as Cliff Hooker points out, people whose education does not include relevant competency in complex systems are excluded from science, policy and large scale business or find themselves increasingly dependent on those who have it [Hooker 2011, p. 6].

Nowadays, the necessity of integration of different sciences calls for no argument and most scholars agree that the future of science lies within interdisciplinary research of complex systems

[see, e.g. Чернавский 2009, p.235; Князева, Курдюмов 2010, p. 8; Hooker 2011]. In the words of George Malinetsky, the 21st century is bound to become a century of re-establishment of holism and deep understanding of common problems [Малинецкий, Потапов 2011, p. 42]. It is interdisciplinary orientation that helps scientists think globally, i.e. beyond the borders of particular disciplines.

On Status and Tasks of Synergetics

The review of available special theoretical literature on synergetics – articles, essays, and manuscripts – has revealed absence of unanimity among scientists as to the status of synergetics. Some authors speak of synergetics as a *new style of scientific thinking*, identified with non-linear thinking, or even a specific *meta-science* [Котельников 2000]. For others synergetics is a *theory* of evolution and self-organization of complex systems of the world [Князева, Курдюмов 2010]. Still others consider synergetics to be a *scientific mainstream* aiming at uniting natural sciences and humanities on the basis of a common method of generalization [Чернавский, Чернавская 2006, p. 33].

There are many who regard synergetics as a *new scientific paradigm* [Белавин; Князева 2006; Бородкин]. Synergetics is also seen as “*an interdisciplinary approach* founded on intersection of the subject knowledge, mathematical modelling and philosophical reflection” [Малинецкий 2013(a), p. 17] or even as *an interdisciplinary methodology* for explanation of emergence of definite macroscopic phenomena due to non-linear interrelationships among microscopic elements in complex systems [Майндер 2009, p. 26].

Figure 1 shows a wide diversity of understanding the status of synergetics.

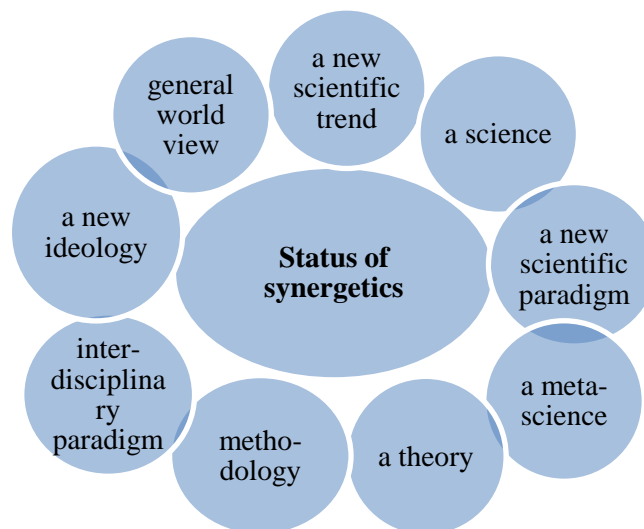

Fig.1 The Status of Synergetics

As seen from Fig. 1, scholars define synergetics differently. Such a situation can be explained by multi-dimensional character of synergetics. Thus, Helena Knyazeva in [Князева, Курдюмов 2011, p. 70-71] speaks of the following dimensions of synergetics:

- *A scientific dimension.* Synergetics is defined as a peculiar mainstream of scientific investigations focusing on the study of complexity, non-linearity and chaos, on outlining and mathematical modelling of the so-called blow-up stages described by the hyperbolic law.

- *A philosophical dimension.* Here the focus is shifted to explanatory possibilities and an interdisciplinary character of synergetics. The author warns against reducing synergetics to particular disciplines, such as physics or chemistry within which it emerged. On the contrary, synergetics studies universal principles of self-organisation, as well as emergence and co-evolution of complex systems.

• *A methodological dimension.* It consists in drastic changes taking place in the conceptual network of man: “There appears a new synergetic view of the world – evolutionary, non-linear and holistic. The old paradigm is being broken by a conceptual shift from ‘being’ to ‘becoming’, from stability and equilibrium to instability and non-linear phase transitions, from order to chaos serving as a basis for innovative changes in complex systems”.

• *An epistemic dimension* of synergetics is seen in application of models in the study of cognitive and creative processes.

• *A social dimension* of synergetics is perceived in application of synergetic models in social studies, including prognoses of social processes development. Such models are believed to serve as foundation for further scientific research of the so-called non-linear methods of social government.

• *A prognostic dimension* of synergetics. It is claimed that synergetics can become a novel methodology in the study of the future (prognostication).

I think that synergetics has one more dimension, let’s call it *humanitarian*. It concerns application of the synergetic methodology to the study of human language as a complex system. This dimension is close to the epistemic one, but unlike the latter dealing with man’s cognitive activity, the former focuses on complex systems as a *result* of such activity and studies further behaviour and development of constructed complex systems.

All above mentioned proves that synergetics as a unified theory of complex systems is multi-dimensional, which on the one hand, makes it hard to strictly define its status, but, on the other hand, outlines main tasks of this theory. They are connected with:

• the study of a wide variety of states of an open, dynamic, non-linear self-governed system in order to obtain the whole spectrum of possible structures of a given complex system in a non-linear environment;

• the study and modelling of self-organization processes (phase shifts) of a synergetic system. This presupposes analysis of existing attractors of the system;

• singling out and description of the system’s ‘life’ stages within a non-linear environment – emergence, functioning, and decay;

• reanalysis of concepts ‘chaos’, ‘order’, ‘chance’ in the light of synergetic methodology. This will enable a scientist to predict possible alternatives in the development of a complex system;

• description of a synergetic system as a unity of co-evolving complex sub-systems of various ‘age’ [see works by H. Knyazeva and S. Kurdyumov]. A synergetic system is heterogeneous not only because it consists of various subsystems and elements of different types: it may include (and it usually does!) components of various stages of development. A wide-known example is the human body: on the one hand, it contains a coccyx – a rudimentary tail which is of little use in the life of a body; and on the other hand, the cerebral cortex which has no analogy in the organic world.

Scientists strongly believe that application of principles of complex systems co-evolution, as well as principles of non-linear development of open dissipative environments, will result in formation of a new efficient approach to solution of global problems of mankind and contemporary science [Белавин].

Needless to say, the common feature of all synergetic systems is their uniqueness: the Universe, our life on the planet Earth, languages and cultures of peoples of the world, ecosystems and so on are unprecedented and one-off. Consequently, man’s responsibility for his actions (most of which are irreversible) is increasing. I can’t but agree with George Malinetsky who says: “We must think, foresee and plan our actions in this only world where we live and in this only life at our disposal. It is a challenge to many sciences” [Малинецкий 2013, p. 21].

Conclusion. Future of science lies within interdisciplinary research of complex systems. Synergetic systems can be defined as multi-component systems characterized by complex behavior of their parts and sub-systems. Since human language is also a complex system, it can be studied with the help of the universal principles of the complex system’s behavior revealed within the theory of synergetics. All things considered, synergetics is to help us understand the principles of

complex systems, predetermining our present day and our tomorrow. Synergetics is seen as a specific theoretical and methodological platform, systematizing numerous fragments of knowledge about the outer world obtained by sciences and integrating them into a comprehensive image of the world.

Literature

- Белавин В. А., Курдюмов С. П., Князева Е. Н. Режимы с обострением и законы коэволюции сложных систем. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/Belavin.htm>
- Бородкин Л. И. «Порядок из хаоса»: концепции синергетики в методологии исторических исследований / Л. И. Бородкин. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <file:///C:/Documents%20and%20Settings/%D0%90%D0%b4%>
- Князева Е. Н. Мир философских идей С. П. Курдюмова // «Курдюмовские чтения»: Международная междисциплинарная научная конференция «Идеи синергетики в естественных парадигмах», 20-23 апреля 2006 г. – Тверь, 2006. – С.29-32.
- Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Основания синергетики: Синергетическое мировидение / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 256 с. (Серия «Синергетика: от прошлого к будущему».)
- Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Синергетика: Нелинейность времени и ландшафты коэволюции / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов / Вступ ст. Г. Г. Малинецкого. – М.: КомКнига, 2011. – 272 с. (Серия «Синергетика: от прошлого к будущему».)
- Котельников Г. А. Теоретическая и прикладная синергетика / Геннадий Алексеевич Котельников. – Белгород: БелГТАСМ, 2000. – 162 с.
- Майнцер К. Сложносистемное мышление: Материя, разум, человечество. Новый синтез. Пер. с англ. / Под ред. и с предисл. Г. Г. Малинецкого. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 464 с. (Серия «Синергетика: от прошлого к будущему».)
- Малинецкий Г. Г. Чудо самоорганизованной критичности / Г. Г. Малинецкий // Бак П. Как работает природа: Теория самоорганизованной критичности. Пер. с англ. – М.: УРСС: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013 (б). – 276 с. – С. 13-46. (Серия «Синергетика: от прошлого к будущему».)
- Малинецкий Г. Г., Потапов А. Б. Нелинейная динамика и хаос: Основные понятия / Георгий Геннадьевич Малинецкий, Алексей Борисович Потапов. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 240 с. (Серия «Синергетика: от прошлого к будущему».)
- Синергетическая парадигма. Многообразие поисков и подходов / Под ред. Аршинова В. И., Буданова В. Г., Войцеховича В. Э. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 536 с.
- Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве / сост. и отв.ред. В. А. Копчик. – М.: Прогресс-Традиция, 2002. – 496 с.
- Чернавский Д. С. Синергетика и информация (динамическая теория информации) / Д. С. Чернавский. – Изд. 3-е, доп. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 304 с. (Серия «Синергетика: от прошлого к будущему».)
- Чернавский Д. С., Чернавская Н. М. Что такое синергетика? // «Курдюмовские чтения»: Международная междисциплинарная научная конференция «Идеи синергетики в естественных парадигмах», 20-23 апреля 2006 г. – Тверь, 2006. – С. 32-34
- Bishop, Robert C. Metaphysical and epistemological issues in complex systems / R. C. Bishop // Hooker, Cliff (ed.) Philosophy of Complex Systems [Handbook of the Philosophy of Science. Vol. 10]. – Amsterdam; Boston, Heidelberg, London, etc.: Elsevier B.V., 2011. – PP. 106-136.
- Haken, Hermann. (ed.) Pattern Formation by Dynamic Systems and Pattern Recognition. (Springer Series in Synergetics) – Berlin: Springer-Verlag, 1979. – 305 p.
- Haken, Hermann. Information and Self-organization: A Macroscopic Approach to Complex Systems. – 2nd enlarged ed. – (Springer Series in Synergetics) – Berlin: Springer-Verlag, 2000. – 226 p.
- Hooker, Cliff. Introduction to Philosophy of Complex Systems: A / C. Hooker // Hooker, Cliff (ed.) Philosophy of Complex Systems [Handbook of the Philosophy of Science. Vol. 10]. – Amsterdam; Boston, Heidelberg, London, etc.: Elsevier B.V., 2011. – PP. 3-90. NWDТ – New Webster's Dictionary and Thesaurus. 1993.

УДК: 81'42:82-1.09

ЕЙГЕР Г. В.

(Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина; Хамельн, Германия)

ФЕНОМЕН ФРАКТАЛОВ В ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

В статье исследуется фрактальная природа языковых и текстовых структур. Обоснована синергетическая роль фрактальных явлений при построении текста в плане самоорганизации его структуры, а также в плане самоорганизации смысла текстового сообщения. Изучена важная роль оператора связи (генератора фрактала), порождающего текст-фрактал. В зависимости от вида оператора связи показаны порожденные им фигуры текстовых фракталов, классифицировано многообразие их структур. Приведены краткие характеристики признаков фрактальности в различных типах текстов.

Поставлено перспективное задание: на основании этого многообразия создать своеобразную «геометрию текстов» и построить соответствующие концепты.

Ключевые слова: фрактал, самоподобие, бифуркация, оператор связи (генератор фрактала).

Ейгер Г. В. Феномен фракталів у філологічних дослідженнях. У статті досліджено фрактальну природу мовних і текстових структур. Обґрунтовано синергетичну роль фрактальних явищ при побудованні тексту в плані самоорганізації його структури, а також в плані самоорганізації смислу текстового повідомлення. Вивчено важливу роль оператора зв'язку (генератора фрактала), котрий породжує текст-фрактал. В залежності від виду оператора зв'язку показано породжені ним фігури текстових фракталів, класифіковано різноманіття їх структур. Наведено короткі характеристики ознак фрактальності в різних типах текстів. Поставлено перспективне завдання: на основі цього різноманіття створити своєрідну «геометрію текстів» та побудувати відповідні концепти.

Ключові слова: фрактал, самоподібність, біфуркація, оператор зв'язку (генератор фрактала).

Yeyger G. W. The Phenomenon of Fractals in Philological Researches. The article concerns with the research of the fractal nature of language and text structures. The role of fractal synergistic effects when constructing the text in terms of self-organization of its structure as well as in terms of sense self-organization of the text message has been substantiated. The importance of a linkage operator (fractal generator) generating a fractal text has been studied. According to the operator type, the figures of text fractals generated by it have been shown; the diversity of their structures has been classified. The prospective task has been set: to create a kind of 'text geometry' on the basis of this variety and to construct the corresponding concepts.

Brief characteristics of fractal features in different types of texts (self-similarity of individual fragments of a text, creating a fractal text on the whole): in the megatexts such 'A Thousand and One Nights', short stories by Boccaccio, short stories by O'Henry, anecdotes, proverbs, folk songs, riddles, aphorisms, ethnoscience, epigrams, etiquette phraseology, film and dramatic arts, poetry.

The generalization of the fractal principle of the text consists in its self-similarity on the basis of different types of linkage operator (fractal generator). These types can be: syntactic indicators (e.g., copulatives), a sequence of sentences, explication of presuppositions, and even the type of narration. The fractals in the form of short and long chains of linearly arranged text fragments, as well as non-linear arrangement of self-similar fragments ('matryoshka doll' type) have been investigated. The factor of fractal inclusion into general, non-fractal text has been considered.

The conclusions and prospects for the development of this work are summarized in the further research program:

- structural, structural-meaningful and substantive aspects of fractals can be useful while describing the phenomenon of a fractal as a field;

- in the evolutionary aspect, it's possible to consider time and conditions of fractal emergence in the language and the text (in the case of a practicability, with the assistance the ideas of synergetics);

- the comparison of prevalence and typology of fractals in different languages and literatures will be of interest for linguistics and literary theory;

- it's possible to create a philological similarity theory (PhStH), the following problems can be considered on the base of this development, as well as numerous text linguistics and literary research data: the definition of basic concepts, goals and ways of achieving them in PhStH; the similarity of a text and the reality displayed in it (naturalism, realism, avant-garde, symbolism, abstraction, modernism and postmodernism); similarity of fractal components in different aspects; similarity of secondary modeling systems and texts; modeling as a means of solving the problems posed.

Key words: fractal self-similarity, bifurcation, linkage operator (fractal generator).

В последние годы синергетические понятия начинают использоваться и в филологии [Пихтовникова 1999, 2000, 2009, 2012; Семенець 2004; Єнікєєва 2011; Домброван 2013; Синергетика...2015]. Поэтому представляет интерес рассмотрение возможностей применения понятия «фрактал» при анализе текстов в филологическом аспекте и анализе языковых структур, что составляет **цель** данной работы. **Задачи** исследования заключаются в изучении потенциала различных типов текста для проявления фрактальных особенностей. **Объектом** исследования является структура различных типов текста, **предметом** послужили повторяющиеся формы, воспроизводимые на разных уровнях текстовой структуры.

Фракталы могут возникать в процессе развития языка при бифуркации. Этот феномен был обнаружен Б. Мандельбротом, который впервые описал его в 70-х годах прошлого столетия и получил признание как создатель «геометрии природы». Мандельброт заметил, что природные формы кажутся случайными лишь на первый взгляд, а в действительности они следуют геометрическому образцу, и если присмотреться, то в них можно выделить повторяющиеся формы. Фрактал – самоподобная фигура, ее отдельные части повторяют рисунок в целом. Самый простой пример – цветная капуста, каждый отдельный цветок которой воспроизводит форму целой головки. Концепция Мандельброта произвела революцию в области математики. С ее помощью стало возможным геометрически описать облака, воду, снег, рельефы местности или, например, человеческие легкие. Теория фракталов нашла применение во многих областях: в геометрии, физике, астрономии, химии и даже в музыке и живописи.

В тексте, естественно, фракталы носят специфический характер. Мы будем здесь считать основным признаком фрактала принадлежность частей и целого к одному типу.

1. Тексты «Тысячи и одной ночи».

Этот «мегатекст» или совокупность ряда текстов состоит из «матричного» текста, в котором в форме рассказа описываются события, обусловившие появление последующих рассказов Шахерезады, т.е. мегатекст состоит сам из последовательности других текстов. Этот фрактал можно представить в следующем виде: $M \rightarrow T_1, T_2, T_3, \dots T_n$, где M – матричный текст, а n в данном случае равно 1000.

2. Новеллы Боккаччо.

Новеллам здесь также предшествует некая матрица, в которой описывается повод для появления новелл.

3. Рассказы О. Генри «Дороги, которые мы выбираем» и «Дороги судьбы» [Генри 2005].

В первом рассказе матрица отсутствует, весь текст состоит из двух рассказов с разными героям, у которых весьма схожи судьбы. В этой совокупности двух текстов имплицитно содержится мысль: «Существуют ситуации, когда, что бы герой не предпринимал, судьба решает иначе». Из рассказа «Дороги судьбы» возникла крылатая фраза «Боливар не вынесет двоих». Второй рассказ построен по модели первого, но $n = s$.

Фрактальный текст может быть представлен следующей схемой, где овал означает структурное объединение двух текстов:

 $T_1 - T_2$

4. Рассказ «Скамейка выздоравливающих» [Агранович 2006].

Рассказам, входящим в «мегарассказ», предшествует краткое вступление, где описываются причины появления этих рассказов – выздоравливающие бойцы собираются перед корпусом больницы и рассказывают интересные события из их недавнего боевого прошлого. Рассказы связаны только репликами других рассказчиков. В конце – краткое послесловие, где указаны названия рассказов. Если отвлечься от послесловия, то эту совокупность рассказов можно рассматривать как фрактальное образование типа новелл Боккаччо ($n = 3$). Поскольку предисловие-матрица и послесловие не представляют сюжетного рассказа, то данный случай можно рассматривать как фрактал с «обрамлением».

5. Фракталы в фольклорных текстах.

5.1. Фракталы в анекдотах.

«Zwei sitzen in einer Kneipe. Der Erste: „Wissen Sie, welchen Unterschied es zwischen einem Glas Bier und Wilhelm Pieck gibt? Das Bier ist flüssig und Pieck ist überflüssig.“ Der Zweite: „Wissen Sie, welchen Unterschied es zwischen Ihnen und diesem Glas Bier gibt? Das Glas bleibt hier und Sie gehen mit mir.« (Запись устной речи). Структура: ----|----→, где вертикальная черта обозначает конец первой части структуры; $n = 2$.

5.2. Фракталы в пословицах.

а) «Линивий двічі ходить, скупий двічі платить» [Українські народні прислів'я та приказки 1955]. Здесь фрактал состоит из двух пословиц, в целом имеющих обобщенный смысл «Не делай ничего такого, что требуется для достижения цели повторения». В этом случае оператор связи двух высказываний выражен только последовательностью предложений; сопоставление их и порождает смысл. Понятие «оператор связи» мы вводим по аналогии с общепринятым понятием «генератор фрактала», играющим ключевую роль в его конструировании [Пихтовникова 2015; Пайтген 1993]. Генератор задает параметры базовой фигуры фрактала (они же – лейтмотив, идея фрактала, его композиция).

В следующих примерах оператор выражен союзами «а» и «що, ... що»:

б) «З лежні не буде одежі, а з спання – коня», «Що край – то звичай, що сторона – то новина» [Українські народні прислів'я та приказки 1955]. От этих случаев следует отличать структуры, в которых вторая часть не имеет без первой пословичного смысла. Такие структуры (как и множество других) считать фракталами нельзя. Отметим, однако, что многие антонимичные пословицы можно превратить в фракталы путем трансформаций,

например: *“Eigenes Kleid wärmt am besten, ein fremder Pelz wärmt nicht”*. (Каждая из этих частей существует самостоятельно в виде пословиц). Возможно, что такие структуры вообще создаются путем объединения по аналогии. В афоризмах и шуточных аналогах пословиц это нередкое явление.

5.3. Фракталы в народных приметах [Bauernkalender 1996].

Народные приметы (Bauernregeln) отличаются от пословиц конкретным значением, определенной тематикой (явления природы, фауны и флоры, релевантные для крестьянина) и часто были развернутой формой, вплоть до стихотворения. Поэтому, хотя по синтаксической структуре и художественным средствам они близки к пословицам, представляется целесообразным их рассмотреть отдельно.

а) *„Wächst das Gras im Januar, wächst es schlecht im ganzen Jahr, wächst die Frucht auf dem Feld, wird sie teuer in aller Welt“* и *„Schläft im Januar das Grün, werden Feld und Wald bald blühen, wächst das Korn im Januar, wird es auf dem Markte rar“*. Приметы здесь выражены сочетанием нескольких высказываний, каждое из которых описывает явление природы и его последствия в январе.

б) В следующем стихотворении, состоящем почти сплошь из предложений, общих по форме и выражающих соотношение природных явлений при жаркой погоде и их последствий, фрактальность выражена особенно ярко, поэтому мы приводим его полностью:

*„Das gute Wetter reißt bald aus,
wenn früh rumort und pfeift die Maus,
wenn 's Vöglein ängstlich heimwärts zieht
und flink ins Nestchen schlüpft,
wenn Kräh und Rabe krächzend fliegt,
die Henne im Sand wühlt, die Taube sich badet
und die Schwalbe sich über dem Wasser wiegt,
wenn der Esel im Gras sich dreht
und man an den Stichen der Mücken vergeht,
wenn die Spinne ihr Netz nicht weiter baut,
sich verkriecht und es mit dem Rücken anschaut,
wenn den Hunden die Bäuche knurren,
sie viel Gras fressen und murren,
so bleibt der Regen
selten unterwegs.“*

в) Обнаруживаются и такие сложные приметы, когда каждая часть может быть в принципе независимой, но в совокупности вторая часть может рассматриваться как разъяснение первой, по сути представляя собой экспликацию пресуппозиций первой:

*„Bienen haben kurze Schnäbel
und scharfe Säbel
und machen kleine Wunden,
die schmerzen etliche Stunden.“*

г) *„Ostwind bringt Heuwetter,
Westwind Krautwetter,
Südwind Hagelwetter,
Nordwind Hundewetter.“*

В этом примере каждая часть может в зависимости от времени года употребляться самостоятельно; в совокупности это компоненты целого – «особенности ветра разных направлений».

6. Фрактальность в афоризмах.

Афоризмы отличаются от пословиц разнообразием синтаксических форм и содержания и наличием конкретного автора. Поэтому они могут быть как краткими, так и более длинными, чем пословицы, например:

а) „*Ein Buch ist ein Spiegel, wenn ein Affe hineinguckt, so kann freilich kein Apostel heraussehen. Wir haben keine Worte, mit dem Dummen von Weisheit zu sprechen. Der ist schon weise, der den Weisen versteht*“ [Lichtenberg 1963].

б) Следующий случай любопытен тем, что первый компонент – афоризм, а второй – пословица, в целом – это двухкомпонентный афоризм: „*Die gemeinen Leute unter den Katholiken beten lieber einen Heiligen an oder richten ihr Gebet an ihn als an den lieben Gott, so wie sich die Bauern immer lieber an die Bedienten halten. Gleich und gleich gesellt sich gern*“ [Lichtenberg 1963].

в) Приводимый ниже пример иллюстрирует еще более сложный случай: „*Wir haben nunmehr vier Prinzipien der Moral:*

1. *Ein philosophisches: Tue das Gute um sein selbst willen aus Achtung fürs Gesetz.*

2. *Ein religiöses: Tue es darum, weil es Gottes Wille ist, aus Liebe zu Gott.*

3. *Ein menschliches: Tue es, weil es deine Glückseligkeit befördert, aus Selbstliebe.*

4. *Ein politisches: Tue es, weil es die Wohlfahrt der großen Gesellschaft befördert, von der du ein Teil bist, aus Liebe zur Gesellschaft, mit Rücksicht auf dich...*

Sollte dieses nicht alles dasselbe Prinzip sein, nur von andern Seiten angesehen? “

Этот «мегаафоризм» представляет собой совокупность четырех речевых актов типа «совет» («Действуй так, потому что...»), заключенных в рамочное обрамление; верхняя часть рамки информирует, о чем идет речь, нижняя – риторический вопрос – выражает по сути смысл всего афоризма. Трудность заключается в том, что эти четыре принципа – каждый в отдельности – носят характер афоризма.

г) Ближе к афоризму следующий текст, построенный по типу цепочки, состоящей их элементов, которые можно считать афоризмами; хотя эти конституэнты последовательно связаны один с другим, но каждый из них мог бы употребляться отдельно как самостоятельный афоризм, т.е. является потенциально автосемантическим:

Из Талмуда

Следи за своими мыслями, ибо они становятся словами.

Следи за своими словами, ибо они становятся действием.

Следи за своими действиями, ибо они становятся привычками.

Следи за своими привычками, ибо они становятся твоим характером.

Следи за своим характером, ибо он становится твоей судьбой.

Такие структуры распространены на Востоке. Трудность анализа состоит здесь в том, что не ясно, частями какого целого являются эти советы. По-видимому, их объединяет некая общая мысль, которую трудно сформулировать, напр.: «Следи за своими мыслями и поступками, ибо они определяют твою судьбу».

д) Более распространены короткие цепочки. Следующие примеры взяты из граффити [Graffiti 1984]:

„in“ is „out“, „out“ is „in“.

To be is to do (Sartre).

To do is to be (Camus).

Do be do be do (Sinatra).

Во втором примере смысл имеют первые два афоризма, третий только по звуковой аналогии с другими – в сущности, это звукоподражание мелодии Ф.Синатры.

7. Фрактальность в загадках.

Много загадок построено на перечислении противоречивых или парадоксальных свойств. Сокращение частей возможно, поскольку каждая может рассматриваться как отдельная загадка. Такое сокращение, конечно, затруднило бы решение загадки, поскольку

возникающие при решении ее гипотезы при их интерпретации способствуют решению задачи.

Приводим несколько примеров.

а) *Бел как снег, зелен как лук, черен как жук, повертка в лес, а поет как бес* (сорока).

б) *Без ног бежит безо рта кричит, дороги не знают, а других провожают* (сани).

в) *Ворон, да не конь, черен, да не медведь; шесть ног без копыт, рогат, а не бык* (таракан).

Поскольку многие загадки в разных культурах построены по принципу «не А, не Б, но все же С», то фрактальность может считаться признаком определенного типа загадок.

8. Фрактальность в этикетных фразах.

а) В немецкой речи бытует т.н. расширенное прощание: „*Bis dann / Bis morgen. Auf Wiedersehen.*“ (вариант: *Tschüs*). Здесь каждая часть может быть употреблена и отдельно.

б) Выражение благодарности: „*Danke, danke.*“ Вторая часть с более сильным ударением и тональностью. Ср. русс. «Спасибо, спасибо», «Ну, пока! – Пока, пока!», «Пожалуйста, пожалуйста», «До встречи! До свидания!»

9. Фрактальность в кино- и театральном искусстве.

Мы включаем сюда этот вид фракталов, поскольку фильмы основаны на специальном виде текстов – сценариях, напр.:

“*8 Blickwinkel*” – «Точка обстрела»

Во время публичного выступления на антитеррористическом форуме в Испании от рук экстремистов погибает президент США – так, по крайней мере, событие выглядит на первый взгляд. Случившееся показано с разных точек зрения: сотрудников спецслужб, случайных прохожих, террориста-фанатика. Только проследив за происходящим через призму восприятия каждым из этих людей, можно приблизиться к пониманию истинной сути событий...

Режиссер – Пит Трэвис.

В ролях: Деннис Куэйд, Мэттью Фокс, Форест Уитакер.

В некоторых фильмах разные позиции персонажей маркируются разным цветом кадров. В литературе это могут быть разные шрифты.

Фрактальность в драматургии может носить в сложных текстах соответственно сложный характер. Так, пьеса Дж. Б. Пристли «Опасный поворот» состоит из описаний разными персонажами (каждого со своей позиции) умершего родственника, релевантного для всех персонажей. В результате возникает его интегрированный психологический портрет, совершенно противоположный нравственному облику, который представлялся главному персонажу пьесы.

Поскольку не каждый акт пьесы посвящен изложению точки зрения одного персонажа, то здесь можно говорить о неполной фрактальности.

10. Фракталы в поэзии.

В рассмотренных выше случаях фракталы могут иметь как прозаическую, так и стихотворную форму. В поэзии как литературном жанре фракталы выступают в разных видах:

а) в виде развернутого стихотворного афоризма, где каждая строфа – авторское универсальное утверждение или сокращенная пословица. Последние две строфы – своего рода обобщающий афоризм.

Не пробуй этот мед: в нем ложка дегтя.

Чего не заработал – не проси.

*Не плюй в колодец. Не кичись. До локтя
один вершок – попробуй укуси.*

*Час утренний – делам, любви – вечерний,
раздумьям – осень, бодрости – зима...*

*Ves' mir ustroen iz ograničenij,
čtob ot vезenij ne сойти с ума.* (Булат Окуджава)

*Oft gibt es Wehrmutstropfen in dem Freundesbecher,
Hast du die Arbeit nicht gemacht – so fordere keinen Lohn.
Spei in den Brunnen nicht; du darfst den Schwur nicht brechen,
Streb nicht nach allzu hohem Ziel – du erntest Hohn.
Der Morgen ist die Arbeits-, der Abend – Liebeszeit.
Im Herbst – da muss man grübeln, im Winter – munter sein.
Verbote und Gebote sieht man weit und breit –
Sonst würden wir verrückt sein, doch vom Glück allein.* (Перевод автора).

б) Следующая эпиграмма поэта XVII-го столетия Каспара Кирхнера состоит из 4-х частей, обобщенных в четвертой части, как и в тексте а). Эпиграмма здесь рассматривается в том значении, которое она имела в эту эпоху – вид сатирической поэзии, высмеивающий какое-либо лицо или общественное явление. В этом значении к эпиграмме близки «Ксении» Гете и Шиллера, однако фрактальность выражена в них не так четко, как у К. Кирхнера.

EPIGRAMM

*Phoebus pfl eget jetzt zu rennen
Durch des runden Himmels Saal,
Da er pfl eget überall
Den Erdboden zu verbrennen.
Doch brennt Phoebus nicht so sehr,
Weil mein Herze brennt viel mehr.*

*Hat doch Troja nach zehn Jahren,
Nicht durchs ganze Griechenland,
Sondern durch Ulyssis Brand,
Seinen Untergang erfahren.
Doch brennt Troja nicht so sehr,
Weil mein Herze brennt viel mehr.*

*Die hochtrabenden Poeten
Setzen einen Berg, genannt
Ätna, der durch seinen Brand
Die Beiwohner sollte töten.
Doch brennt Ätna nicht so sehr,
Weil mein Herze brennt viel mehr.*

*Bleibet Phoebus gleich im Rennen,
Troja gehet auf im Brand,
Ätna brennt durchs ganze Land:
Phoebus, Troja, Ätna brennen,
Alle drei doch nicht so sehr,
Weil mein Herze brennt viel mehr.* [Deutsche Gedichte des 17. Jahrhunderts 1983]

в) Фрактальность, конечно, достаточно распространена в обычных несюжетных стихах:

LIEBE

*Was die Liebe kann begehren,
Liebe darf es frei gewähren.*

*Was von Liebe ward verschuldet,
gern von Liebe wird's geduldet.*

*Alles Fehlen, alles Irren
Liebe weiß es zu entwirren;*

*trägt mit seliger Gebärde
alle Not und Schuld der Erde;*

*am Geliebten jede Flecken
weiß sie sorgsam zu verdecken;*

ja, ihn völlig freizusprechen,

lächelnd teilt sie sein Verbrechen. (Robert Prutz) [Deutsche Gedichte des 17. Jahrhunderts 1983].

Здесь большую роль играет название стихотворения; без него последняя строфа не может выступать как самостоятельное короткостихие.

г) В русской фольклорной поэзии фракталы возможны в таком специфическом жанре как частушка (на всем протяжении ее развития).

Дореволюционные частушки

*1. У нас фабрика высока,
На ней крыша зелена.
Помолитесь богу, бабы, –
Провалилась бы она!*

*Дома с полем уберутся –
И сидят, как господа.
А мы фабричную работу
Не окончим никогда.*

*Ай, подруженьки мои –
Все при радости они.
А я, девка, при печали:
Меня на фабрику вкачали.*

*Ах, поработаю на фабрике
Я последненький годок:
Заработаю на фабрике
Себе шелковый платок!*

*Кто бы, кто бы догадался –
Нашу фабрику сожжет...
А покамест ее строят,
Погуляли бы годок!*

*2. Царь посеял пашенцу,
А царица – виноград.
Царь пропил всею Россию,
А царица – Петроград.*

*Николай Второй, Романов,
Ты наймись пасти баранов!*

Частушки советского времени:
*Вот окончилась война,
Я осталась одна.*

Я и лошадь, я и бык,

Я и баба, и мужик. [Русская

частушка 2007]

11. Фракталы типа «матрешка» (текст в тексте).

Это – особая фигура фракталов, отличающаяся от всех предыдущих рассмотренных типов, которые были построены по линейному принципу. Покажем это на следующих примерах:

а) В рассказе О. Генри с характерным названием «Среди текста» речь идет о том, что персонаж – основной рассказчик – встречается с другим персонажем, который в свою очередь рассказывает занимательную историю типа сюжета пьесы «Сирано де Бержерак», якобы случившуюся с ним. Позже, в конце всего рассказа О. Генри выясняется, что это – вымысел. Последний используется основным рассказчиком для создания своего рассказа, который он и публикует.

б) Роман М. Булгакова «Мастер и Маргарита» построен как переплетение двух самостоятельных текстов: один – о событиях в Москве, другой – в древнем Иерусалиме; первый текст – создание автора, второй создают герои романа. «Рассказ о рассказе» представлен также в «Рукописи, найденной в Сарагосе» Яна Потоцкого.

в) В стихотворной форме фракталы такого вида обнаруживаются в текстах, описывающих сон во сне, как, например, в стихотворении «Сон» Ю. Лермонтова, где

умирающий герой видит во сне героиню, которая видит во сне умирающего героя (Описание примеров г) и в) взято из [Лотман 1992, с. 59]; там же дана развернутая характеристика исследования проблемы «текст в тексте» в разных аспектах).

Случай б) нельзя считать совершенным фракталом, если придерживаться принятого в начале статьи определения; внутри романа не другой роман, а рассказ (м.б., притча). Общее у обеих частей то, что они представляют собой прозаический нарратив.

г) То же касается и рассказа Х.-Л. Борхеса «Сад расходящихся тропок» [Современный детектив 1986], где криминальный рассказ переплетается с философско-фантастической притчей о выборе:

«<...> я задумался над фразой: «Оставляю разным (но не всем) будущим временам мой сад расходящихся тропок». И тут я понял, что бессвязный роман и был «садом расходящихся тропок», а слова «разным (но не всем) будущим временам» натолкнули меня на мысль о развилках во времени, а не в пространстве. Бегло перечитав роман, я утвердился в этой мысли. Стоит герою любого романа очутиться перед несколькими возможностями, как он выбирает одну из них, отменяя остальные; в неразрешимом романе Цюй Пэна он выбирает все разом. Тем самым он творит различные будущие времена, которые, в свою очередь, множатся и ветвятся. Отсюда и противоречия в романе. Скажем, Фан владеет тайной; к нему стучится неизвестный; Фан решает его убить. Есть, видимо, несколько вероятных исходов: Фан могут убить незваного гостя; гость может убить Фана; оба могут уцелеть; оба могут погибнуть и так далее. Так вот, в книге Цюй Пэна реализуются все эти исходы и каждый из них дает начало новым развилкам. Иногда тропки этого лабиринта пересекаются: вы, например, явились ко мне, но в каком-то из возможных вариантов прошлого вы – мой враг, а в ином – друг». [Современный детектив 1986, с. 543].

Фрактальные структуры могут быть включены в текст, но не являются его обязательным компонентом, например, клятва демона в поэме Ю. Лермонтова «Демон», где каждая строка является клятвой внутри общей клятвы: «Клянусь я первым днем творенья, клянусь его последним днем, клянусь позором отреченья и вечной правды торжеством...». Хотя, конечно, клятва, даваемая при присяге, является отдельным жанром и представляет собой фрактал.

В языке также имеется фрактальные образования рассмотренных выше двух типов: 1) последовательность одинаковых составляющих и 2) включение компонентов в матричную часть: сложные слова (включая телескопические, особенно распространенные в английском языке), словосочетания, сложные предложения, обособленные обороты, распространенные определения. Последние три типа языковых структур допускают конструирование их в виде «матрешки».

Выводы и перспективы дальнейшего исследования.

I. Поскольку фрактальность – достаточно распространенный и интересный способ построения текстов разных жанров и видов, дальнейшее ее изучение представляется актуальным.

II. В первую очередь следует исследовать более подробно и на текстах других жанров и типов структурные, структурно-содержательные и содержательные аспекты фракталов. В результате таких исследований, возможно, окажется полезным описание фрактальности в виде поля.

III. В эволюционном аспекте можно рассмотреть время и условия возникновения фракталов в языке и тексте (в случае целесообразности с привлечением идей синергетики).

IV. Для лингвистики и теории литературы представит интерес сравнение распространенности и типологии фракталов в разных языках и литературах.

V. Работа над данной статьей привела автора к мысли о создании филологической теории подобия (ФТП), в которой, опираясь на вышеизложенное, а также многочисленные

данные лингвистики текста и литературоведческих исследований можно было бы рассмотреть следующие проблемы:

1. Определение основных понятий, целей и путей их достижения в ФТП.

2. Подобие текста и отображаемой им действительности (натурализм, реализм, авангардизм, символизм, абстракционизм, модернизм и постмодернизм). В лингвистике – проблема иконизма.

3. Подобие компонентов фрактала в разных аспектах.

4. Подобие других вторичных моделирующих систем и текстов.

5. Моделирование как средство решения поставленных проблем.

Здесь можно было бы создать своего рода «геометрию текстов»: а) планиметрию, включив в нее и фигуры речи: прямые, параллели, окружности, треугольник, хиазм, повтор, цепочки, спирали, лучи, сегменты, круги и т.п.; б) стереометрию (возможно, для описания сложных текстов понадобится тест типа используемых для изучения интеллекта или – в тех случаях, когда речь идет о моделировании текстов со многими компонентами – более сложный аппарат с использованием математических идей, так, например, много лет назад был предложен для описания взаимодействия между героями «Горя от ума» аппарат «клубных систем» (к сожалению, исходные данные утеряны)); в) «тригонометрию» – формульное описание фигур. Понятия а) и б) при таком подходе дают возможность наглядно представить изучаемый объект, а в) удобно для их сравнения и систематизации.

В результате таких исследований можно было бы построить соответствующие концепты. Если данная работа привлечет внимание читателя к феномену фрактальности и проблеме подобия в филологии, автор будет считать свою задачу выполненной.

Литература

- Агранович Е. Скамейка выздоравливающих // Литературный альманах «Складчина», Москва. – 2006. – № 7, январь – апрель.
- Генри О. Собрание сочинений. – Т.3. Дороги судьбы. – М.: Литература, 2005.
- Домброван Т. И. Синергетическая модель развития английского языка : дис... докт. филол. наук: 10.02.04 «германские языки» / Т. И. Домброван. – Одесса, 2013. – 462 с.
- Єнікєєва С. М. Система словотвору сучасної англійської мови : синергетичний аспект. – АДД, 10.02.04 / С. М. Єнікєєва; Київ. нац. лінгвістичний ун-тет. – К., 2011. – 35 с.
- Лотман Ю. М. Текст в тексте. Избранные статьи // Ю. М. Лотман. Избранные статьи : В 3-х томах. – Т. 1. – Таллинн : Александра, 1992. – С. 148-161.
- Пайтген Х.-О. Красота фракталов. Образы комплексных динамических систем / Х.-О. Пайтген, П. Х. Рихтер. – М.: Мир, 1993. – 176 с.
- Піхтовнікова Л. С. Еволюція німецької віршованої байки : Жанрово-стилістичні аспекти : дис. на здобуття наук. ступеня д. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови», 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / Л. С. Піхтовнікова. – К., 2000. – 427 с.
- Піхтовнікова Л. С. Лингвосинергетика. Основы и очерк направлений. / Л. С. Піхтовнікова. – Харьков, 2012. – 179 с.
- Піхтовнікова Л. С. Самоорганизация речевых произведений : информационно-когнитивный аспект / Синергетика в филологических исследованиях : монография / под ред. проф. Піхтовнікової Л. С. – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015.– 340 с.
- Піхтовнікова Л. С. Синергетический метод для исследования дискурса в прагматилистическом аспекте / Л. С. Піхтовнікова // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2009. – № 848. – С. 48–52.
- Піхтовнікова Л. С. Синергія стилю байки : німецька віршована байка 13–20 ст. : [монографія] / Л. С. Піхтовнікова. – Харків : Бізнес Інформ, 1999. – 220 с.
- Русская частушка. – Санкт-Петербург : Азбука-классика. – 2007. – 272 с.
- Семенець О. О. Синергетика поетичного слова / О. О. Семенець. – Кіровоград : Імекс ЛТД, 2004. – 338 с.
- Синергетика в філологічних дослідженнях : колективна монографія / Т. І. Домброван, С. М. Єнікєєва, Л. С. Піхтовнікова, А. Н. Приходько, Е. А. Семенець, В. І. Силантьєва, Е. Г. Фоменко; С. Н. Коринь, О. Н. Гончарук, І. М. Яремчук, А. Н. Судья, Н. Н. Пильгуй, Е. В. Богатырева, В. П. Чередниченко, М. В. Залужная, О. А. Анастасєва ; под общ. ред. проф. Л. С. Піхтовнікової. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 340 с.
- Современный детектив. – М.: Радуга, 1986. – 607 с.
- Українські народні прислів'я та приказки / В. Бобкова, Ф. Лавров, М. Ліждвой, Г. Сухобрус, Ф. Ткаченко. Відп. ред. М. Т. Рильський. – Київ : видавництво Академії наук Української РСР, 1955. – 446 с.
- Bauernkalender / A. Vanyler. – Stuttgart : Verlagshaus, 1996. – 121 S.
- Deutsche Gedichte des 17. Jahrhunderts. – В. 7. – Berlin : Loening-Verlag, 1983. – 559 S.
- Graffiti. – München : Heyne-Verlag, 1984. – 239 S.
- Lichtenberg. Aphorismen. – Leipzig, 1963. – 693 S. (Sammlung Dietrich).

ПРИНЦИП СИНЕРГІЇ У МОВІ Й МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ПОСТМОДЕРНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ)

Стаття присвячена дослідженню особливостей мовної та мовленнєвої реалізації принципу синергії. Встановлено, що засадничий для синергетичної наукової парадигми принцип синергії зумовлює провідну роль взаємодії, зв'язку між складниками у мовних і мовленнєвих процесах. На мовному рівні принцип синергії виявляється в актуалізації семантичних потенцій слова у його зв'язках з іншими словами у складі сталого словосполучення. На мовленнєвому рівні принцип синергії реалізується через функціонування категорії інтертекстуальності як форми інтеракції між текстами у складі дискурсу, що маніфестована в постмодерному художньому дискурсі у формі цитувань і самоцитувань, алюзій, посилань, «мандрівних» сюжетів.

Ключові слова: принцип, принцип синергії, дискурс, постмодерний художній дискурс, інтертекстуальність.

Залужная М. В. Принцип синергии в языке и речи (на материале англоязычного постмодернистского художественного дискурса). Статья посвящена исследованию особенностей языковой и речевой реализации принципа синергии. Установлено, что основополагающий для синергетической научной парадигмы принцип синергии обуславливает ведущую роль взаимодействия, связи между составляющими в языковых и речевых процессах. На языковом уровне принцип синергии выявляется в актуализации семантических потенций слова в его связях с другими словами в составе устойчивого словосочетания. На речевом уровне принцип синергии реализуется через функционирование категории интертекстуальности как формы интеракции между текстами в составе дискурса, которая проявляется в постмодернистском художественном дискурсе в форме цитирований и самоцитирований, аллюзий, ссылок, «бродячих» сюжетов.

Ключевые слова: принцип, принцип синергии, дискурс, постмодернистский художественный дискурс, интертекстуальность.

Zaluzhna M. V. The Principle of Synergy in Language and Speech (Based on the English Postmodern Fiction Discourse). The article is devoted to the investigation of peculiarities of the lingual and speech realization of the synergy principle. It is stated in the paper that the synergy principle which is considered to be basic for synergetic scientific paradigm provides the leading role of interaction between the constituents in lingual or speech processes. The investigation focuses on a complex of ways in which the synergy principle is realized in the English language. The research outlines that on the lingual level the synergy principle acts as the actualization of the semantic potentials of a word in its connections with the other words, e. g. inside a set-expression. The study reveals that on the speech level the synergy principle is realized as the connections of words, expressions, phrases, superphrasal unities in context generating new senses. The results of the analysis of the British postmodern fiction texts (by D. Lodge, I. McEwan, D. Mitchell) prove that another way of synergy principle acting is via functioning of the category of intertextuality as a form of interaction between the texts which make up a discourse. The paper also shows that in the postmodern fiction discourse the intertextuality category functions in various ways: as different forms of quoting and self-quoting, allusions, references, "wandering" plots. The principle provides the multi-level links between different language and speech units that evoke new contextual meanings and new senses. The wide range of means of the synergy principle realization determines its relevance for modern linguistics.

Key words: principle, the principle of synergy, discourse, postmodern fiction discourse, intertextuality.

З розповсюдженням у мовознавстві методології новітньої синергетичної парадигми особливого значення набувають теоретичні засади останньої, залучення яких розкриває нові перспективи для лінгвістичних студій. Розгляд засадничих принципів синергетики постає **актуальним** для лінгвістики з огляду на синергетичну спрямованість сучасної науки, зокрема й мовознавчої. Відтак **метою** цього дослідження виступає з'ясування лінгвальних аспектів функціонування принципу синергії на матеріалі англомовного постмодерного художнього дискурсу. Задля досягнення мети передбачається виконати низку **завдань**: визначити сутність принципу синергії у термінах лінгвістики, виявити особливості його функціонування у мові й мовленні, проаналізувати специфіку реалізації цього принципу в англійській мові, зокрема у британському постмодерному художньому дискурсі.

Теоретичні положення нової пізнавальної парадигми – *синергетичної* (І. Пригожин, Г. Гакен, І. Стенгерс, С. П. Курдюмов, Г. Г. Малінецький, О. М. Князева) – отримують дедалі більше застосування в мовознавчих розвідках. Синергетика складає «міждисциплінарне ядро постнекласичної науки» [Буданов 2008, с. 63]. У її дослідницькому просторі відбувається осягнення дійсності на нових засадах, з урахуванням «стохастичних процесів з різними невизначеностями і можливою локальною непередбачуваністю» [Ратников 2003, с. 50], а також чинників мовної реальності: «проблема синергетики мови й мовлення стане однією з

центральної проблем мовознавства XXI століття» [Пиотровский 1995, с. 418]. Синергетика виступає «методологією визначення базових характеристик сучасності» [Шейко 2012, с. 179], зокрема й мови.

Основні положення синергетичного підходу отримують застосування для опису явищ лінгвальних і дискурсивних, які розглядаються як складні нерівноважні системи. Представники сучасної *лінгвосинергетики* (І. О. Герман, Т. І. Домброван, Л. С. Піхтовнікова, С. М. Єнікєєва, О. О. Семенець) спираються у своїх розвідках на базові поняття синергетики (самоорганізація, біфуркація, неусталеність, відкритість, нерівноважність, збалансованість), які вживають відносно лінгвальних явищ. Студії мови як динамічної нерівноважної системи виступають центральним завданням сучасної мовознавчої науки у зв'язку зі значною комунікативною спрямованістю синергетики [Микешина 2005], оскільки «синергетичне мислення – це мультипарадигмальне ... комунікативне мислення» [Аршинов 1999, с. 13], унаслідок цього здобутки синергетики мають значний вплив на розвиток когнітивної лінгвістики як галузі вивчення механізмів пізнання [Величковский 2006].

У межах синергетичної парадигми мова постає як «динамічний простір, що є послідовною зміною в часі станів мінливої мовної мегасистеми» [Домброван 2013, с. 112], підпорядкованою певним закономірностям та принципам. Принцип у мовознавчому вимірі – це «фундаментальна закономірність роботи мовленнєвих механізмів людини» [Селіванова 2011, с. 600]. У цьому ракурсі важливим є дослідження принципу, сутність якого стала однією із засад лінгвосинергетики, – «**мовної синергії**» – «комбінованого впливу кількох лінгвальних чинників, дія яких переважає ефект кожного окремо взятого складника» [Селіванова 2011, с. 647]. Увага мовознавців до принципу синергії співвідносна з розглядом мовних феноменів крізь призму таких надбань сучасної наукової картини світу, як принципи невизначеності та додатковості. На разі у лінгвістичній науці спостерігаємо лише поодинокі випадки докладних студій мовного функціонування фундаментальних наукових принципів (напр., дослідження лінгвальних засобів реалізації принципу невизначеності [Залужна 2016]).

Зауважимо, що **принцип синергії** – це визначальний тип відносин між парами взаємно пов'язаних характеристик явищ, що відбиває їхню одночасну спільну дію, що дає в сукупності ефект більший, ніж просто сума їхніх дій. Він полягає у спільному ефекті, утвореному взаємовідносинами між кількома чинниками в певному контексті, при якому сукупна дія перевищує дію кожного окремого елемента [Corning 2003, с. 2].

Природній мові притаманні синкретичність і **синергійність** [Киященко 2000, с. 99], що відбиває інтегровану дію кількох чинників і поширюється на текстуально-дискурсивні параметри реалізації англійського тексту, тому що у спільній взаємодії різнорівневих засобів відбувається його мовленнєве втілення. Завдяки розробці синергетичної методології стало очевидним, що «мовні об'єкти не можуть бути завдані мінімальним набором необхідних і достатніх властивостей» [Герман 2000, с. 13]. Мова представляє «класичний приклад складної відкритої нелінійної системи» [Єнікєєва 2006, с. 44], що перебуває у стані більшої чи меншої рівноваги за рахунок взаємодії власних підсистем. Принцип синергії у лінгвальному вимірі здобуває вияв у функціонуванні різнорівневих мовних явищ, «зміст яких значно більший, ніж зміст кожного елемента їх структури й сума значень цих елементів; це висловлення, текст, дискурс... концептуальні структури» [Селіванова 2011, с. 647]. Задовго до появи перших робіт із синергетики П. О. Флоренський писав, що «слово синергетичне, воно виражає зв'язок буттів, їхню співдіяльність» [цит. за: Борботько 2011], оскільки слово як синергетичний феномен є образ взаємодії суб'єкта й об'єкта [Борботько 2011, с. 66], у ході якої виникає або есплікується деякий сенс.

Так, семантичні потенції слова здобувають реалізацію у його зв'язках з іншими словами у складі сталого словосполучення, в результаті чого трансформується смислове навантаження слова (за рахунок появи «фразеологічно зв'язаного значення слова» [Арнольд 2002]). Фразеологічним одиницям притаманне загальне значення більше за обсягом, аніж

сума значень слів-складників (активовано принцип синергії). Комбінаторні та ідіоматичні характеристики лексем у складі фразеологізмів англійської мови виявляють контекстуальні значення цих лексем.

Приміром, у фразеологізмах *“a pig in a poke”* (кіт у мішку), *“to sit on the fence”* (займати очікувальну позицію), *“with a pinch of salt”* (недовірливо, скептично) жоден з компонентів не має семи, пов'язаної з неясністю, сумнівом. Проте в сукупності взаємозв'язків слів у складі наведених фразеологічних одиниць з'являється сема невизначеності. Такі нашарування значень свідчать про можливість дії принципу синергії в процесі функціонування фразеологізмів: коли у фокусі уваги реципієнта перебувають значення окремих слів, загальний зміст сталого словосполучення «розмивається». І навпаки, їхня рецепція як цілого виявляє нові сенси, не закладені в семантиці кожного окремого слова-складника фразеологізму.

На рівні мовлення принцип синергії здобуває реалізацію в тексті й дискурсі. Текст в сучасній лінгвістиці розглядають, з одного боку як статичний складник динамічного дискурсу, його матеріальну фіксацію, а з іншого як «продукт людської діяльності, детермінований різноманітними чинниками й синергетично вбудований до семіотичного універсуму» [Селіванова 2011, с. 334]. «Зміст тексту не складається зі змісту окремих його одиниць» [Герман 2000, с. 13], а здобуває вияв у їх взаємодії, тому що «мовні об'єкти не можуть бути завдані мінімальним набором необхідних і достатніх властивостей» [Герман 2000, с. 13], що власне і відбиває їх синергію, інтеракційний зв'язок.

Текстові категорії як основні параметри тексту (змістові, структурні, функціональні), реалізуючись, утворюють систему зв'язків, у взаємодії яких виникає текст, цілісність якого відрізняється від суми складників. Розбіжності між функціональним навантаженням окремої категорії та їх сукупним ефектом зумовлює дія принципу синергії. Внаслідок цього параметри принципу синергії яскравіше виявляються саме у мовленні, тобто на рівні тексту та дискурсу, а не дискретних мовних одиниць. Без урахування цього неможливо адекватно оцінювати взаємодію між параметрами мовних явищ, реалізованих у мовленні. Як зазначає Л. С. Піхтовнікова, «основна мета дискурсу будь-якого типу – організувати комунікативну взаємодію адресанта і адресата і при цьому в контексті сказати більше, ніж містить текст» [Піхтовнікова 2009, с. 50].

У сучасній лінгвістиці текст розглядають не просто як фрагмент мовлення, а радше як «структурно-семантичну єдність, здатну передавати організовану і спрямовану інформацію» [Тураєва 1986, с. 11]. Завдяки здобуткам лінгвосинергетики новітнє бачення художнього тексту спирається на осягнення його як складної відкритої системи, оскільки він постає як водночас і детермінований певними чинниками, і «розмитий» [Гальперин 2006, с. 4]. Подібна думка висловлена в сучасній текстології: «в художньому тексті збільшення контекстних зв'язків не зв'язує, а розкриває, звільняє. Що більше перетинів і зв'язків, то вища непередбачуваність його прочитання» [Сулименко 2009, с. 364].

Чи не найповніше основні поняття синергетики втілюють постмодерні тексти, оскільки близькість методологічних положень постмодернізму та синергетики великою мірою зумовлена наявністю в їхніх засадах «акцентування ролі випадкових флуктуацій і нестабільності в породженні якісно нових, непередбачуваних станів систем, що розвиваються» [Сильницький 2008, с. 131]. У такому ракурсі постмодернізм віддзеркалює новітній тип світобачення на засадах синергетики.

Наслідком такого підходу є проголошення «відкритості» художнього тексту, викликане новим розумінням світу. Постмодернізм сукупно із підвалинами синергетики наголошує на таких параметрах тексту як множинність, амбівалентність, плюралістичність, нелінійність, підкреслює велику кількість систем кодування тексту та потенційних його інтерпретацій та пропонує читачеві безліч можливих варіантів, які виникають при розгалуженні художньої дійсності у точці біфуркації.

Аналіз творчого доробку британських постмодерністів виявив дію текстової «семантичної ізопоїї» [Растье 2001, с. 114], одним з чинників якого є принцип синергії. Ізотопія в тексті здобуває експлікацію за рахунок «семної рекурсії» у мовному фрагменті («ітеративності сем у синтагмі» [Есо 1986, с. 190]). Так, у вузькому контексті лексика із повторюваною семою невизначеності забезпечує взаємодоповнення значень лексем і змістову перенасиченість: “*My eyes adjusted to the gloom & revealed a sight at once indelible, fearsome & sublime. First one, then ten, then hundreds of faces emerged from the perpetual dim*” [Mitchell 2004, с. 12], утворюючи характерну для постмодерних текстів семантичну ізопоїю невизначеності як ключового постмодерністського постулату. Приміром може слугувати роман Д. Лоджа “Deaf Sentence”, у різних частинах якого періодично повторюються численні лексеми, що містять сему невизначеності: “*Alex Loom is an intriguing person, but a bit of an enigma. Even her name is a puzzle*” [Lodge 2008, с. 37]. Вони насичують семантичну структуру тексту й утворюють його «ізотопічну мережу» – «сукупність семантичних відносини між лексемами» [Филиппов 2003, с. 262], що забезпечує внутрішньотекстові змістові зв’язки та зв’язність тексту.

У новітніх наукових студіях дискурсу дослідниками наголошено на можливості його розгляду як синергетичної системи, що має ознаки нелінійності, нерівноважності, здатності до самоорганізації (Л. С. Піхтовнікова, О. О. Семенець, О. О. Селіванова): «Синергетичний ефект ґрунтується на процесах інтеграції й емерджентності та зумовлює значне збільшення ефективності діяльності системи» [Селіванова 2011, с. 647]. Специфіка ментальних процесів, задіяних у сприйнятті дискурсу, полягає у їх неподільності, симультанності та синергічності.

Зумовлена принципом синергії необхідність урахування усіх зв’язків між текстами спричиняє релевантність для його виявлення категорії *інтертекстуальності*, що постає як «діалогічна взаємодія модулів комунікантів і тексту з семіотичним універсумом» [Селіванова 2002, с. 236], тобто *актуалізація зв’язків* тексту з іншими текстами того самого або різних авторів, оскільки «парадигматика художнього тексту встановлює інтерсеміотичні відповідності між текстами» [Тураева 1994, с. 106].

Інтертекстуальність як форма інтеракції між текстами у складі дискурсу маніфестована в постмодерному дискурсі у формі цитувань і самоцитувань, алюзій, посилань, «мандрівних» сюжетів. У функціонуванні цієї категорії реалізований принцип синергії, що спричиняє загострення уваги на взаємодії іншотекстових «вкраплень» із текстом та залучає до сприйняття інші контексти. Так, роман І. МакЮена “Atonement” містить численні посилання на літературні твори, зокрема “The Tempest”, “Macbeth”, “Hamlet”, “Twelfth Night” В. Шекспіра, “Clarissa” С. Річардсона, “The Waves”, “Gray’s Anatomy” В. Вульф, “Lolita” В. Набокова.

В іншому тексті І. МакЮена “Saturday” знаходимо посилання на “Анну Кареніну” Л. Толстого та “Madame Bovary” Г. Флобера. В кульмінації роману цитована відома поезія Метью Арнолда “Dover Beach”. В момент смертельної небезпеки донька протагоніста декламує нападнику цю поезію, викликаючи в нього зміну настрою, чим рятує родину від загибелі: “*It’s hard to tell, for his face is never still, but Baxter appears suddenly elated. His right hand has moved away from Rosalind’s shoulder and the knife is already back in his pocket... ‘Nah. I’ve changed my mind’*” [McEwan 2006, с. 222-223]. Посилання на інший реальний художній текст виконує тут важливу сюжетну функцію – спричиняє кардинальний сюжетний поворот.

Цитування художніх творів у британському постмодерному дискурсі мають особливий характер – стають основою для комічних обігрувань. Так, у романі Д. Лоджа “Deaf Sentence” герой спотворює цитату, іронізуючи з приводу своєї глухоти: “*Milton’s Samson: ‘O dark, dark, dark, amid the blaze of noon, / Irrecoverably dark, without all hope of day.’ What a heartbreaking cry of despair! ‘O deaf, deaf, deaf...’ doesn’t have the same pathos somehow. How would it go on? ‘O deaf, deaf, deaf, amid the noise of noon, / Irrecoverably deaf, without all*

hope of sound” [Lodge 2008, с. 13]. Наведена цитата розкриває трагічність ситуації, але її ступінь знижено завдяки пародіюванню.

Навіть цитати з Біблії подані в романі в іронічному контексті: “*‘Thou shalt not curse the deaf, nor put a stumbling-block before the blind,’ says the Bible (Leviticus, 19.14). Well, only a sadist would deliberately trip up a blind person, but even Fred lets out the occasional ‘Bloody hell!’ when she can’t get through to me*” [Lodge 2008, с. 13]. Підсилює комічний ефект використання антитези *Bible – Bloody hell*, що підкреслює контраст між «святістю» (на думку головного героя) сліпоти та буденною нікчемністю глухоти. Така багаточасова реалізація цитувань відповідає ігровим настановам постмодернізму і забезпечує іронічний модус оповіді через синергію текстів.

Ще однією особливістю інтертекстуальності постмодерного художнього дискурсу є його *взаємодія з іншими типами дискурсу*, насамперед науковим. Так, специфічною рисою інтертекстуальності «університетського роману» Д. Лоджа “*Deaf Sentence*” постає цитування реально існуючих лінгвістичних праць: “*How To Do Things With Words*” Дж. Остіна, “*Discourse Analysis*” М. Стабза, “*English Phonetics and Phonology*” П. Роуча. Стаття Ч. Осгуда “*Some Effects of Motivation on Style of Encoding*” прямо не цитована, однак, за визнанням автора, саме вона навіяла йому тему роману. Подібні виходи художнього дискурсу за власні межі є проявами його інтертекстуальності та задіюють функціонування принципу синергії, утворюючи у взаємодії дискурсів вельми специфічний інтелектуалізований британський постмодерний художній дискурс.

Отже, вищезазначені чинники дозволяють дійти **висновку**, що засадничий для синергетичної парадигми принцип синергії полягає в тому, що головним, визначальним чинником мовних процесів постає не сукупність складників, а їх взаємодія, зв’язок між ними. **Перспективним** напрямом подальших досліджень вважаємо з’ясування способів реалізації принципу синергії на інших мовних рівнях – фонетичному, граматичному, а також його роль у процесі вербалізації когнітивних структур, пов’язаних з мовними явищами.

Література

- Аршинов В. А. Событие и смысл в синергетическом измерении / В. А. Аршинов // Событие и смысл (Синергетический опыт языка) / Под ред. Л. П. Киященко, П. Д. Тищенко. – М. : ИФ РАН, 1999. – С. 11-38.
- Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд. – М. : Флинта : Наука, 2002. – 384 с.
- Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса : От психолингвистики к лингвосинергетике / В. Г. Борботько. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 288 с.
- Буданов В. Г. Квантово-синергетические онтологии и постнеклассические практики / В. Г. Буданов // Постнеклассические практики : определение предметных областей. – М. : Макс-Пресс, 2008. – С. 63-75.
- Величковский Б. М. Когнитивная наука : Основы психологии познания : в 2 т. – Т. 1 / Б. М. Величковский. – М. : Смысл : Издательский центр «Академия», 2006. – 448.
- Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – Изд. 4-е, стереотипное. – М. : КомКнига, 2006. – 144 с.
- Герман И. А. Лингвосинергетика : [монография] / И. А. Герман. – Барнаул : Изд-во Алтайской академии экономики и права, 2000. – 168 с.
- Домброван Т. И. Язык в контексте синергетики / Т. И. Домброван. – Одесса : КП ОГТ. – 2013. – 346 с.
- Залужна М. В. Реалізація принципу невизначеності в англійській мові : структурно-семантичний та лінгвокогнітивний аспекти (на матеріалі британських постмодерних художніх текстів ХХІ століття) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Марина Володимирівна Залужна. – Запоріжжя, 2016. – 315 с.
- Єнікеева С. М. Синергетизм функціональної трансорієнтації лінгвальних одиниць (на матеріалі сучасної англійської мови) / С. М. Єнікеева // Вісник СумДУ. – № 11 (95). – 2006. – Том 2. – С. 43-51.
- Киященко Л. П. В поисках исчезающей предметности (очерки о синергетике языка) / Л. П. Киященко. – М. : ИФ РАН, 2000. – 116 с.
- Микешина Л. А. Философия науки : Современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования : учеб. пособие / Л. А. Микешина. – М. : Прогресс-Традиция : МСПИ : Флинта, 2005. – 464 с.
- Пиотровский Р. Г. Теоретические и прикладные проблемы языкознания на рубеже ХХ в. / Р. Г. Пиотровский // Лингвистика на исходе ХХ века : Итоги и перспективы. – М., 1995. – Ч. 2. – С. 417-419.
- Пихтовникова Л. С. Синергетический метод для исследования дискурса в прагматистическом аспекте / Л. С. Пихтовникова // Вісник ХНУ. – 2009. – № 848. – С. 48-52.
- Растье Ф. Интерпретирующая семантика / Ф. Растье. – Нижний Новгород : Деком, 2001. – 368 с.
- Ратников В. С. Синергетический поход в контексте проблемы научной рациональности / В. С. Ратников // Практична філософія. – №1. – 2003. – С. 49 – 62.

- Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. – К. : Фитосоцицентр, 2002. – 336 с.
- Селиванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
- Сильницкий Г. Г. Постмодернизм и синергетика : два похода к проблеме возникновения нового / Г. Г. Сильницкий // Известия Смоленского государственного университета. – Смоленск, 2008. – № 1. – С. 115-131.
- Сулименко Н. Е. Текст и аспекты его лексического анализа / Н. Е. Сулименко. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 400 с.
- Тураева З. Я. Лингвистика текста и категория модальности / З. Я. Тураева // Вопросы языкознания. – 1994. – № 3. – С. 105-114.
- Тураева З. Я. Лингвистика текста. (Текст : структура и семантика) / З. Я. Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.
- Филиппов К. А. Лингвистика текста / К. А. Филиппов. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2003. — 336 с.
- Шейко В. М. Культурологія / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький, Е. В. Германова де Діас. – К. : Знання, 2012. – 494 с.
- Corning P. A. Nature's Magic : Synergy in Evolution and the Fate of Humankind / P. A. Corning. – New York : Cambridge University Press, 2003. – 454 p.
- Eco U. Semiotics and the Philosophy of Language / U. Eco. – Bloomington : Indiana University Press, 1986. – 242 p.
- Lodge D. Deaf Sentence / D. Lodge. – London : Penguin Books, 2008. – 294 p.
- McEwan I. Saturday / I. McEwan. – London : Vintage Books, 2006. – 282 p.
- Mitchell D. Cloud Atlas / D. Mitchell. – New York : Random House, 2004. – 514 p.

УДК: 811.111:81'253:811.161.1

ЗАПОЛЬСКИХ С. П., СОЛОВЬЕВА А. О.
(Запорожский национальный университет)

ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА АУДИОМЕДИЙНОГО ТЕКСТА С АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА РУССКИЙ (НА ПРИМЕРЕ ФИЛЬМА БАЗА ЛУРМАНА “MOULIN ROUGE”)

В статье рассматриваются основные трудности, которые возникают при переводе аудиомедийного текста с английского языка на русский на примере перевода сценария фильма База Лурмана «Мулен Руж». В результате исследования выявлены факторы, которые играют наиболее важную роль в процессе перевода данного типа текстов.

Ключевые слова: аудиомедийный текст, киноперевод, компрессия, точность перевода, эквивалент, контекст, лингвальные факторы, экстралингвальные факторы.

Запольских С. П., Соловйова А.О. Трудності перекладу аудіомедійного тексту з англійської мови на російську (на прикладі фільму База Лурмана «Мулен Руж»). У статті розглядаються основні труднощі, які виникають під час перекладу аудіо медійного тексту з англійської мови на російську на прикладі перекладу сценарію фільму База Лурмана «Мулен Руж». У результаті дослідження виявлено фактори, які відіграють найбільш важливу роль у процесі перекладу даного типу текстів.

Ключові слова: аудіомедійний текст, кінопереклад, компресія, точність перекладу, еквівалент, контекст, лінгвальні фактори, екстралінгвальні фактори.

Zapolskykh S. P., Soloviova A. The Difficulties of Translating Audiomedia Text from English into Russian (the Case Study: the Movie by Baz Luhrmann “Moulin Rouge”). The article is aimed at studying the main difficulties which arise during translating of audiomedia texts from English into Russian. Despite the fact that film translation has existed since the moment of the appearance of cinematograph it hasn't got enough scientific research as a special kind of translation activity yet. Nowadays foreign production represents a significant proportion of our domestic film market. That's why it is necessary to investigate thoroughly all the existing approaches to the translating of audiomedia texts with the aim of elaborating a system of translating such type of texts.

We explored the basic requirements for this kind of translation such as the proportionality of the cue of translation and original, the reproduction of realities or their replacement with more comprehensible analogues of the recipient language culture, the reproduction of humour taking into account specific features of the translation country mentality, the reproduction of associative proper nouns, the reproduction of interjections, onomatopoeic vocabulary and so on.

Hence, we can see the most important problems of film translation. They are as follows: firstly, the translation of audiomedia text is determined not only by the presence of certain linguistic means but also by paralinguistic factors; secondly, phrases should be constructed as compactly as possible because in the process of translating from English into Russian the number of words usually increases; thirdly, since film text is represented almost only by dialogue, it is necessary to reproduce colloquial style in the process of translating; fourthly, film translation involves certain level of compression of source material with maintaining its meaning. As a result of the study we found out that paralinguistic factors play the most important role in the process of translating audiomedia texts.

Key words: audiomedia text, film translation, compression, the accuracy of translation, equivalent, context, linguistic factors, paralinguistic factors.

Цель нашего исследования состоит в изучении специфики перевода аудиомедийных текстов на примере перевода сценария фильма База Лурмана «Мулен Руж» и анализе трудностей, с которыми столкнулся переводчик в процессе перевода данного текста.

Актуальность данной статьи заключается в том, что, несмотря на то, что киноперевод существует с момента возникновения кинематографа, он до сих пор не получил достаточного научного освещения как особый вид переводческой деятельности. В наши дни значительную долю отечественного видеорынка занимает иностранная, прежде всего западная, продукция. Поэтому мы считаем целесообразным досконально изучить существующие подходы к переводу аудиовизуальных текстов для того, чтобы в будущем выработать систему перевода текстов данного типа.

Существуют некоторые базовые требования к переводу аудиовизуального текста (в данном случае киносценария). К ним относятся: соразмерность реплики перевода и оригинала, поскольку ее длина зависит от артикуляции персонажа на экране; передача реалий либо их замена на более понятные аналоги культуры принимающего языка; передача юмора с учетом особенностей менталитета страны перевода; передача так называемых «говорящих» имен собственных; передача междометий и звукоподражательной лексики и т.д. [Федорова 2009]

Отсюда вытекают основные проблемы, с которыми сталкивается переводчик при переводе киносценария. Они состоят в следующем: перевод аудиовизуального текста определяется не только наличием тех или иных лингвистических средств, но и паралингвистическими факторами, такими как жесты, поза, мимика; необходимо строить фразы как можно компактнее, поскольку в процессе перевода предложения с английского языка на русский количество слов обыкновенно увеличивается. Переводчику необходимо либо формулировать фразы как можно более компактно, либо ускорять темп их произнесения, однако, не в ущерб простоте восприятия; поскольку текст кино представляет собой практически только диалог, в переводе необходимо воспроизводить разговорный стиль, иначе следует нарушение естественности восприятия; киноперевод подразумевает некую степень компрессии исходного материала при сохранении полноты его смысла, передачи иллюзий, игры слов, сложной фразеологии и т.д. Переводчик должен не переосмыслить концепцию автора и передать её по-своему, а передать все нюансы переводимых реплик, не меняя при этом задумки автора.

Таким образом, проанализируем, как данные проблемы решаются переводчиком в процессе перевода сценария для фильма База Лурмана «Мулен Руж». Главнейшей проблемой перевода любого фильма, в частности фильма «Мулен Руж», является проблема необходимости совпадения реплик перевода с артикуляцией и мимикой персонажей. Иногда ради того, чтобы фраза звучала естественно в устах героя, переводчик жертвует неизменностью ее содержания. Приведем несколько примеров.

“The woman I loved is dead” – «**Женщины, которую я любил, уже нет**» [Лурман Б.]

Это буквальный перевод, за исключением того, что была несколько изменена грамматическая структура фразы. Это обусловлено тем, что слово *“dead”* персонаж произносит, находясь в кадре, таким образом необходимо перевести это слово так, чтобы оно совпадало с движением губ говорящего. Таким образом, самый подходящий перевод в данном случае – похожее по произношению на английское слово *“dead”* русское «нет». Для того, чтобы употребить это слово как замену слову *“dead”*, была изменена структура фразы и вместо дословного перевода «Женщина, которую я любил, мертва» получаем фразу «Женщины, которую я любил, уже нет».

“I forgot my hat...” – «**Извините, я...**» [Лурман Б.]

В переводе добавляется слово «Извините», и фраза в целом остается неоконченной. Таким образом, в переводе смысл несколько изменяется в пользу совпадения реплики с артикуляцией персонажа и соразмерности ее с репликой оригинала.

“We have to end it” – «**Нам надо расстаться**» [там же]

Буквальный перевод: «Мы должны покончить с этим». Но ради совпадения реплики с артикуляцией персонажа форма предложения видоизменена при сохранении содержания.

“Oh, but we have so much work to do” – «Но у нас репетиция, так много работы...»

Здесь имеет место добавление. Переводчик добавляет выражение «Но у нас репетиция» для того, чтобы переводная фраза совпадала с артикуляцией героя.

“Smoldering temptress” – «Безумная страсть» [там же]

Буквальный перевод – «знойная соблазнительница». Здесь переводчик пожертвовал точностью перевода ради совпадения реплики и артикуляции персонажа.

“The Duke holds the deeds to the Moulin Rouge” – «Забыла, что герцог – владелец Мулен Руж?» [там же]

Утвердительное предложение превращается в вопросительное. Слово «забыла» добавлено с целью соответствия реплики мимике и артикуляции персонажа.

“Forgive the intrusion, cherub” – «Извини, если напугал тебя» [там же]

Дословный перевод таков: «Извини за неожиданный визит, ангел». Однако переводчик несколько изменяет смысловое значение фразы в пользу совпадения ее с артикуляцией действующего лица.

“I’m staying with the Duke” – «Я с тобой не еду» [там же]

Буквальный перевод звучал бы так: «я остаюсь с герцогом», однако переводчик приближает звучание перевода к звучанию оригинала и несколько изменяет значение фразы, которое, впрочем, оправдано контекстом.

Далее, немаловажной проблемой перевода кинотекстов является проблема необходимости построения фраз с как можно большей компактностью. Поскольку в процессе перевода с английского языка на русский фразы увеличиваются в объеме, то либо переводчик должен опустить некоторые слова, не несущие важной смысловой нагрузки, либо дублер должен произнести фразу в ускоренном темпе.

“If you’re open, you might enjoy it” – «Если вы свободны от предрассудков, вам понравится» [там же]

Здесь слово *“open”* не может быть переведено дословно «открытый», потому что в переводе на русский это слово обнаруживает слишком широкое и не совпадающее с интенцией автора значение. Таким образом, в связи с необходимостью объяснительного перевода в русском варианте фраза становится длиннее, чем в оригинале, поэтому дублер вынужден проговорить ее в ускоренном темпе, что причиняет некоторые удобства и ведет к неточному совпадению реплики и мимики персонажа.

“I saw you together!” – «Я видел вас!» [там же]

Слово *“together”* в переводе опускается, оно не является необходимым элементом данного предложения и в русском варианте «я видел вас» и «я видел вас вместе» означает одно и то же.

“How could he possibly resist gobbling you up?” – «Разве он может перед тобой устоять?»

“Gobble up” переводится как «поглощать», «уплетать», «уминать». Дословно перевести это выражение невозможно. Следовательно, выражение *“gobbling up”* просто опускается: оно не является ключевым словом в данной фразе и может быть опущено с целью сделать предложение более компактным.

“This new scene is where the sitar player writes a secret song for the courtesan, so whatever happens, however bad things are, they remember their love” – «Итак, это новая сцена, где музыкант сочиняет песню – уловный знак для куртизанки, и что бы ни случилось, каким бы испытаниям они ни подвергались, они будут любить друг друга вечно» [там же]

Количество слов в русском переводе фразы значительно увеличивается. Фраза переведена художественно, однако длина предложения, поскольку она превышает длину предложения в оригинале, создает трудности для дублера, который должен произнести данную реплику в ускоренном темпе.

“We have each other” – «Мы вместе» [там же]

Дословный перевод в русском языке звучит неестественно. Возможный вариант перевода – «у меня есть ты, а у тебя есть я», однако такая формулировка фразы слишком длинная и не совпадает со временем произношения фразы “*we love each other*”. Таким образом, переводчик делает фразу более компактной, не изменяя при этом ее смысловое значение. Также следует уделить внимание проблеме необходимости воспроизведения разговорного стиля в процессе перевода реплик. Переводчик не должен делать текст перевода сложным для восприятия. Приведем некоторые примеры решения этой проблемы:

“*Cat's out of the bag*” переводится как «*Это уже не секрет*». “*Cat's out of the bag*” – это производная фраза от фразеологизма “*let the cat out of the bag*”, что переводится как «выпустить кота из мешка, проболтаться». Если перевести это выражение буквально, получится следующее: «Кот больше не в мешке» или «Кот выпущен из мешка», однако в русском языке такой вариант перевода звучит странно и неестественно, поэтому переводчик принял решение упустить фразеологический контекст и отдать предпочтение нейтральному «*Это уже не секрет*». Таким образом переводчик сохранил разговорный стиль реплики, не изменив при этом смысловое содержание.

Фраза “*And he gives the game away*” переводится так: «*Ситар выдает секрет музыканта*». Идиома “*gives the game away*” трансформируется в русское «выдает секрет», поскольку в русском языке нет идиомы-эквивалента, но есть разговорное выражение «выдать секрет», тождественное значению данной английской идиомы.

“*And you're dallying with the writer*” – «*А ты флиртуешь с писаккой*»

Переводчик, стремясь приблизить звучание перевода к звучанию оригинала, не изменяя значения фразы, добавляет слову “*writer*” негативную коннотацию и переводит его как «писака», сохраняя при этом разговорный стиль.

“*But he had filled me with doubt. There was only one way to be sure*” – «Но он зародил во мне сомнения. И был только один способ развеять их»

Как и в вышеуказанном случае, в стремлении достижения соответствия в звучании реплики и артикуляции персонажа, произносящего ее, переводчик несколько изменяет формулировку фразы, сохраняя при этом разговорный стиль.

“*How dare you!*” – «*То есть как?*»

Буквальный перевод таков: «Как ты смеешь?», но в данном контексте при переводе это звучит неуместно и несколько оскорбительно, таким образом, чтобы сохранить разговорный стиль и заставить реплику звучать более естественно, переводчик в некоторой мере жертвует точностью перевода.

“*It's the boy*” – «*Щенок*» [там же]

Буквальный перевод: «это тот парень». Переводчик сохраняет разговорный стиль реплики, при этом структурируя ее так, чтобы она совпадала с мимикой персонажа, произносящего ее.

“*We can't afford to love*” – «*Любовь не для нас*» [там же]

Буквальный перевод – «мы не можем позволить себе любить». Однако переводчик сохраняет разговорный стиль и дает такой вариант, как «Любовь не для нас».

Еще одной проблемой перевода кинотекста является необходимость компрессии исходного текста при сохранении полноты его смысла. Приведем примеры: “*You must know the effect you have on women*” переведено как «*Вы знаете, как обольстить женщину*». Дословный перевод таков: «Вы, должно быть, знаете, какое впечатление вы оказываете на женщин». Здесь имеет место компрессия. Поскольку при дословном переводе длина фразы существенно увеличивается, переводчик вынужден сократить предложение, несколько изменив при этом его значение, однако в целом не утрачивая общего впечатления, которое оно должно вызывать.

“*Then why don't you come down here?*” – «*Подойдите поближе*» [там же]

Буквальный перевод звучит так: «Почему бы вам не спуститься сюда?», однако, не теряя при этом смысла предложения, переводчик использует компрессию: фраза становится короткой и емкой и при этом совпадает по времени произнесения с фразой оригинала.

Итак, проанализировав основные проблемы перевода аудиомедийного текста на примере сценария фильма База Лурмана «Мулен Руж», видим, что в данной сфере перевода точность эквивалентной передачи той или иной лингвистической единицы является не настолько важной, как передача основной интенции автора и режиссера, таким образом, паралингвистические факторы играют более важную роль, чем собственно лингвистические.

Литература

Лурман Б. Мулен Руж / Б. Лурман, К. Пирс. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.script-orama.com/movie_scripts/m/moulin-rouge-script-transcript-luhrmann.html.

Скоромылова Н. В. Теоретический аспект перевода художественных фильмов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vestnik-mgou.ru/Articles/Doc/1278>.

Федорова И. К. Перевод кинотекста в свете концепции культурного переноса : проблема переводческой адаптации – Вестник Челябинского государственного университета, 2009. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/perevod-kinoteksta-v-svete-kontseptsii-kulturnogo-perenosa-problema-perevodcheskoy-adaptatsii>

Лукиянова Т. Г. Особенности переводческой адаптации культурно-специфических кинотекстов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://vuzlib.com.ua/articles/book/10792-Osobennosti_perevodcheskojj_ad/1.html.

УДК: 811.111'42:821.111-343.09

КАРП М. А.

(Львівський національний аграрний університет)

КОНТАМІНОВАНА КОГЕРЕНТНІСТЬ У НАРАТИВНОМУ ФРЕЙМІ АНГЛІЙСЬКОЇ МУЛЬТИМОДАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ КАЗКИ ФІЛІПА АРДА

У статті розглядається контамінована когерентність у наративному фреймі в тексті англійської мультимодальної літературної казки на матеріалі творчості Філіпа Арда. Контамінована когерентність забезпечується інтеграцією засобів вербальної та невербальної складових, що зумовлює розгляд мультимодального художнього прозового тексту як макрознака у співвідношенні з текстом чи мовленнєвим жанром на рівні текстової парадигматики. Фрейм, що відповідає візуальному уявленню, передає наративний зміст контамінованої когерентності в тексті англійської мультимодальної літературної казки.

Ключові слова: контамінована когерентність, наративний фрейм візуального уявлення, вербальна складова, іконічна складова, параграфемна складова, графічна складова, мультимодальний художній прозовий текст, англійська мультимодальна літературна казка.

Карп М. А. Контаминированная когерентность в нарративном фрейме английской мультимодальной литературной сказки Филиппа Арда. В статье рассматривается контаминированная когерентность в нарративном фрейме в тексте английской мультимодальной литературной сказки на материале творчества Филиппа Арда. Контаминированная когерентность обеспечивается интеграцией средств вербальной и невербальной составляющих, что приводит к рассмотрению мультимодального художественного прозаического текста как макрознака в соотношении с текстом или языковым жанром на уровне текстовой парадигматики. Фрейм, что соответствует визуальному представлению, передает нарративное содержание контаминированной когерентности в тексте английской мультимодальной литературной сказки.

Ключевые слова: контаминированная когерентность, нарративный фрейм визуального представления, вербальная составляющая, иконическая составляющая, параграфемная составляющая, графическая составляющая, мультимодальный художественный прозаический текст, английская мультимодальная литературная сказка.

Karp M. A. Contaminated Coherence in Frame Narrative of English Multimodal Literary Fairy Tale Written by Philip Ardagh. The article reviews contaminated coherence in frame narrative of English multimodal literary fairy tale written by Philip Ardagh. Considering multimodal fictional text as a macro sign in relation to the theme of a text or speech genre at the level of paradigmatics, contaminated coherence is provided by integration of verbal and nonverbal components. Visual frame renders narrative contents of contaminated coherence in the text of English multimodal literary fairy tale.

Key words: contaminated coherence, frame narrative of visual notion, verbal component, iconic component, paragraphemic component, graphic component, multimodal fictional (prose) text, English multimodal literary fairy tale.

Ми розуміємо художній прозовий текст англійської мультимодальної літературної казки (далі АМЛК) лише тоді, коли розуміємо ситуацію, про яку йдеться, а фрейми є інструментом знань і розуміння мовленнєвих актів, пов'язаними своєю функціональністю з контекстом і пізнанням [Ван Дейк 1989, с. 12-13]. Когнітивні моделі виконують організуючу функцію щодо мовних наративних структур [Кубрякова 1996, с. 64].

Розуміння – це не лише пасивне конструювання репрезентації мовного об'єкта, але й частка інтерактивного процесу, в якому адресат активно інтерпретує дії адресанта [Croft 2004; Evans 2006; Gavins, Steen 2003; Geert, Vandaele 2009; Gibbons 2012; Janda 2013; Lepore 1999; Metzing 1980; Richardson 2000; Semino, Culpeper 2002; Stockwell 2005; Talmy 2000; Tsur 1992]. Описуючи процеси розуміння художнього прозового тексту АМЛК, потрібно зважати на особливості уявлень та процесів інтерпретації контекстуальної інформації. Власне процес розуміння охоплює різні види контекстуальної інформації, а уявлення моделюється на основі мовного акту, комунікативної взаємодії та всієї ситуації; по суті, ці уявлення стратегічно взаємодіють з розумінням когерентності сучасного художнього прозового тексту [Петрова 1988, с. 161].

Контамінована когерентність тексту АМЛК забезпечується інтеграцією засобів вербальної складової (далі ВС) та невербальної складової (іконічної (далі ІС), параграфемної (далі ПС) графічної (далі ГС)), зумовлює розгляд мультимодального художнього прозового тексту (далі МХПТ) як макрозаказ [Лотман 1998, Petöfi 1990] у співвідношенні з текстом чи мовленнєвим жанром на рівні текстової парадигматики [Селіванова 2010, с. 784-785]. Мультимодальність вимагає складноструктурної інтеграції семіотичних ресурсів у всіх комунікативних явищах [Page 2010, с. 4]. Англійська мультимодальна літературна казка Філіпа Арда – це симбіоз семіотичних систем, що функціонують у межах вербальних та невербальних каналів подачі й сприйняття інформації, які створюють сприятливі передумови для контамінації засобів когерентності за ознакою мікро-, мезо-, макрорівнів у сучасному художньому прозовому тексті.

Метою наукового дослідження є вияв і характеристика структурно-семіотичних та наративних аспектів категорії когерентності в англійських мультимодальних літературних казках, що визначають її текстотвірний характер. Досягнення окресленої мети передбачає вирішення такого **завдання**: встановити домінуючі структурно-семіотичні й наративні риси творення контамінованої когерентності в англійських мультимодальних літературних казках Філіпа Арда. **Предмет дослідження** – текстотвірні ознаки когерентності в мультимодальній організації сучасних англійських літературних казок. **Об'єкт дослідження** – когерентність англійського мультимодального прозового тексту літературних казок Філіпа Арда.

Викладення основного матеріалу. Фрейм – це структура, що репрезентує стереотипні ситуації у свідомості (пам'яті) людини або інтелектуальної системи і призначена для ідентифікації нової ситуації, що базується на такому ситуативному шаблоні [Штерн 1998, с. 323]. На думку М. Мінського, структурна організація фрейму є деревоподібною, тобто являє собою мережу, що складається з вузлів і зв'язків між ними. Вузли верхнього рівня фрейму – поняття, які точно описують конкретну ситуацію. Вузли нижнього рівня – інформація, яка може знадобитися для уточнення конкретних подій. Один і той самий вузол нижнього рівня може входити у різні фрейми, які об'єднані мережею пошуку інформації (цит. за [Бехта 2004, с. 144]). Якщо М. Мінський виокремлює чотири типи фреймів: фрейми, що відповідають уявленню стереотипних подій і ситуацій; синтаксичному уявленню; семантичному уявленню; уявленню властивостей комунікативної ситуації [Минский 1979, с. 11], то ми ще виділяємо відмінний тип фрейму, що відповідає візуальному уявленню та передає наративний зміст контамінованої когерентності в тексті АМЛК.

Фреймова нарація в тексті АМЛК є «оповіддю в межах оповіді» або іншої нарації, яка вміщує різні наративні рівні (теоретичні конструкти, що схематизують уявлення про процес художньої комунікації). Фреймова організація художнього дискурсу віддзеркалює симбіоз навколотекстових, інтра-, екстра- та інтертекстових когнітивних моделей, які представляють схематизоване уявлення про процес художньої комунікації. Якщо фрейм – схематизація досвіду людини, то слово, речення, висловлювання – схематизація мовного досвіду, по-перше, у семантиці, по-друге – у синтактиці, по-третє – у дискурсі. Наративний фрейм – це структура знань, яка являє собою пакет інформації про певний фрагмент людського досвіду;

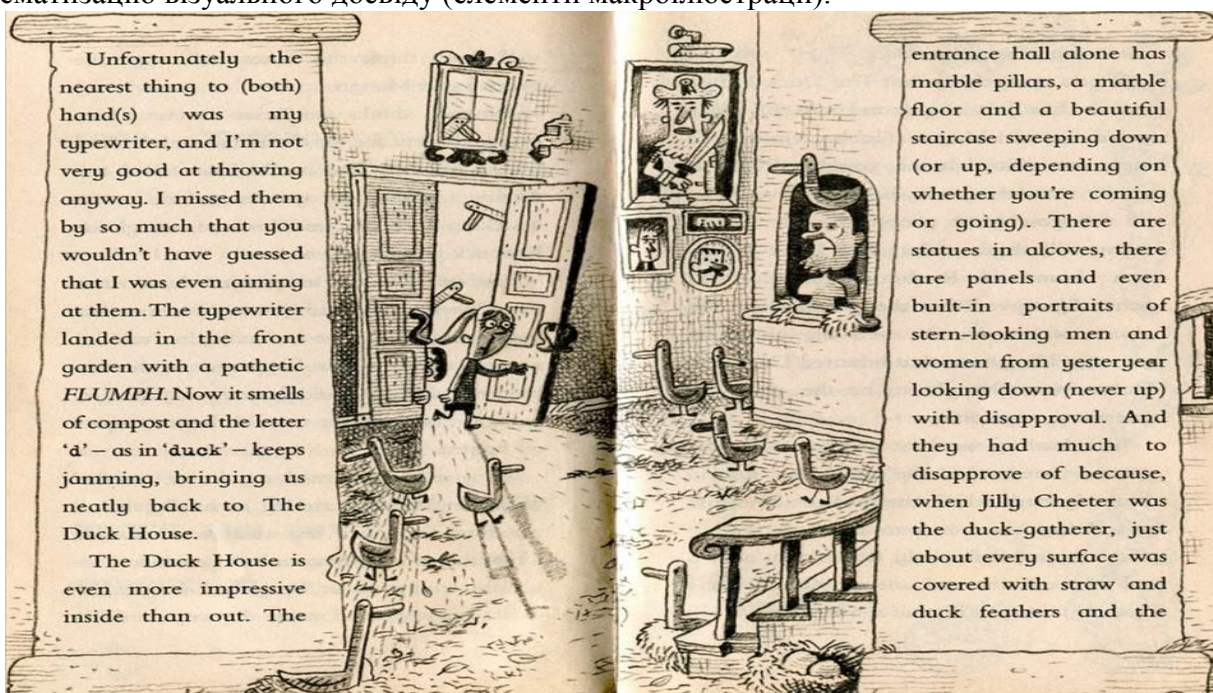
це мережа мовних засобів, які наставляють адресата на рецепцію інформації в уже наявну у нього модель фактів, що містяться в дискурсі [Бехта 2004, с. 147-149].

Проаналізуємо контаміновану когерентність у наративному фреймі АМЛК “Stinking Rich aNd Just Plain StiNky or A Diamond As Big As His Head” [Ardagh 2009, с. 62-63]. У структурі змісту нарративного фрейму виокремлюємо першу тему *typewriter*, яка трансформується у другу тему *The Duck House*. У риторичній структурі нарративного фрейму сегментні одиниці *in the front of garden, with a pathetic FLUMPH, smells of compost, the letter ‘d’ keeps jamming, bringing back... to The Duck House* характеризують першу тему; сегментні одиниці *inside: the entrance hall, marble pillars, a marble floor, a beautiful staircase (sweeping down or up), statues in alcoves, panels, built-in portraits (stern-looking men and women from yesteryear, looking down with disapproval); Jilly Cheeter: duck-gatherer, surface (straw, duck feather, smell of duck)* описують другу тему.

Макроілюстрація візуалізує другу тему: вестибюль Будинку для Качок (The Duck House) має декоративну оздобу: мармурові колони та підлогу, сходову клітку, статуї в нішах, фотографії довгого вузького формату та вмонтовані (built-in) портрети, які зображають суворих мужчин і жінок з минулого, що виражають своїм поглядом осуд, викликаний наявністю сина, пір’я та запахом качок під наглядом duck-gatherer Джілі Чітер (Jilly Cheeter). Курсивне накреслення *FLUMPH* передає гучність падіння друкарської машинки Бороданя Арда (Beardy Ardagh) з патетичним стукотом в палісаднику Будинку для Качок.

Капіталізація *FLUMPH* персоніфікує, тобто надає друкарській машинці властивості фламфа/flumph (персонаж фантастичної рольової гри *Dungeons & Dragons*; монстр-медуза, що плаває в повітрі). Зміна шрифту ‘d’ – as in ‘duck’ – пов’язана з використанням друкарської машинки наратором Бороданем Арда, який шпурнув її у палісадник Будинку для Качок, опісля чого клавіша ‘d’ продовжує заїдати *bringing us neatly back to the Duck House*. Курсивне накреслення лексеми *duck* [Ardagh 2009, с. 64] створює інтонаційний малюнок висловлювання, що наголошує на *n* кількості качок, зображених всередині Будинку для Качок.

У структурі макету ВС нарративного фрейму вписано в мармурові колони ІС. У лінгвістичній структурі інтратекстовий нарративний фрейм зреалізовується в дискурсі на сторінках тексту АМЛК крізь призму часово-просторового континууму. Контаміновану когерентність актуалізовано шляхом детальної візуалізації змісту оповіді про Будинок для Качок у межах оповіді про друкарську машинку: схематизація мовного досвіду контамінувалась у схематизацію візуального досвіду (елементи макроілюстрації).

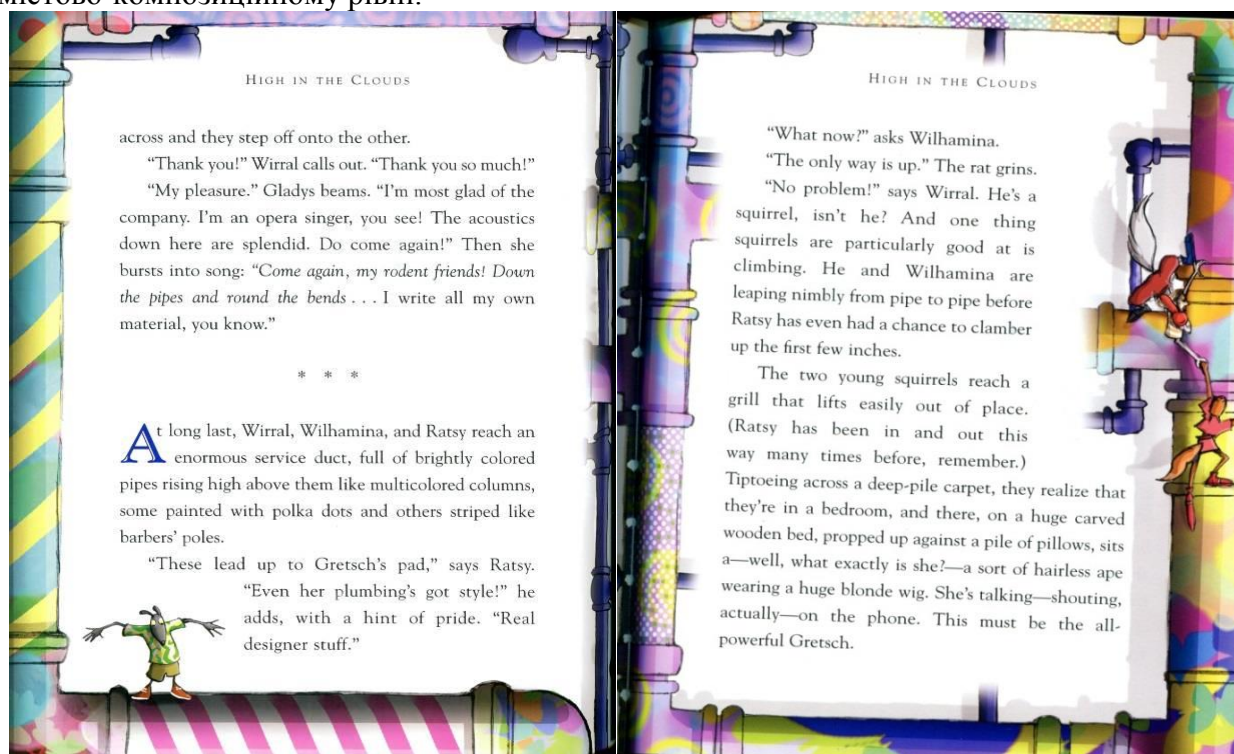

Висвітливо контаміновану когерентність у наративному фреймі (*At long last... (Ratsy has been in and out this way many times before, remember.)*) АМЛК “HIGH in the CLOUDS” [Ardagh 2005, с. 40-41]. У структурі змісту наративного фрейму ідентифікуємо три теми: *an enormous service duct, Wirral and Wilhamina, Ratsy*. У риторичній структурі наративного фрейму сегментні одиниці *full of brightly coloured pipes, painted with polka dots, striped like barber’s poles* описують першу тему; сегментні одиниці *are leaping nimbly from pipe to pipe, reach a grill* характеризують другу тему; сегментні одиниці *to clamber up the first few inches* деталізують третю тему.

Макроілюстрація візуалізує величезний трубопровід, що складається з кольорових, пофарбованих в горошок та смугастих труб. Протагоністи Вірал (Wirral) і Вільгаміна (Wilhamina) спритно перестрибують з труби на трубу, щоб добратися до решітки. Антагоніст Ретсі (Ratsy) подолав невелику відстань на противагу протагоністам, про що свідчить їхнє розміщення на ілюстрації: Ретсі знаходиться внизу ліворуч [Ardagh 2005, с. 40]; Вірал і Вільгаміна – майже вгорі праворуч [Ardagh 2005, с. 41].

У структурі макету ІС обрамлює ВС, умовно виокремлюючи наративний фрейм. Розміщені по центру три зірочки та виокремлена фонема/графема А супраграфемним засобом параграфеміки в лексемі *At* повідомляють адресатові про початок читання наративного фрейму АМЛК. У лінгвістичній структурі наративний фрейм репрезентує чарівний інтратекстовий світ АМЛК, де виникає комунікативна ситуація між персонажами.

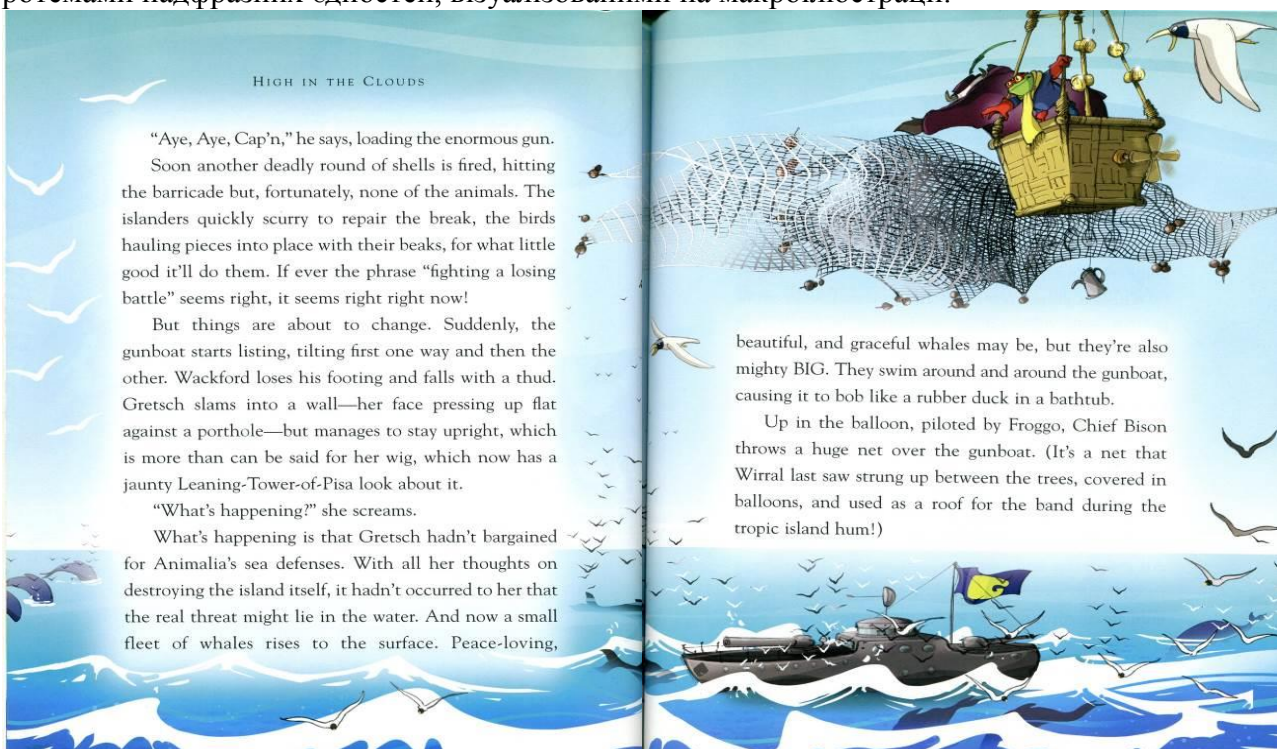
Наратор натякає адресатові на завершення наративного фрейму в синтаксемі (*Ratsy has been in and out this way many times before, remember*) за допомогою вживання лексеми *remember* в наказовому способі. Ув’язнена в дужки синтаксема протиставляє мовлення наратора персонажному. Візуалізація трьох тем ВС є результатом внутрішнього семантичного зв’язку ІС з наративним фреймом, що маркує наявність контамінованої когерентності на змістово-композиційному рівні.

Виокремимо контаміновану когерентність у наративному фреймі (*But things are about to change... (It's a net that...)*) АМЛК “HIGH in the CLOUDS” [Ardagh 2005, с. 74-75]. У структурі змісту наративного фрейму визначаємо три теми: *the gunboat, a small fleet of whales, the balloon*. У риторичній структурі наративного фрейму сегментні одиниці *listing*,

tilting; Wackford (falls with a thud); Gretsch (slams into a wall) вказують на першу тему; сегментні одиниці *rises to the surface, mighty BIG, swim around the gunboat, causing it to bob* маркують другу тему; сегментні одиниці *Froggo (piloted by); Chief Bison (a huge net)* описують третю тему. Макроілюстрація віддзеркалює зміст наративного фрейму. На ілюстрації зображено канонерку, яку кренить та гойдає «флотилія» китів на хвилях моря, та повітряну кулю на чолі з Фрого (Froggo) та Чіфом Байсоном (Chief Bison), який кидає сітку на канонерку. Капіталізація лексеми *BIG* сигналізує про персоніфікацію, що ототожнює китів за розміром з флотилією кораблів. Ув'язнена в дужки синтаксема маркує парентезу, що перемежує основну думку другорядними відомостями.

У структурі макету ВС вписано в ІС, яка відповідає візуальному уявленню та передає наративний зміст контамінованої когерентності у фреймі АМЛК. У лінгвістичній структурі наявна когерентність, що підпорядковує мікротеми трьох надфразних єдностей наративному фрейму. Контамінована когерентність у наративному фреймі ґрунтується на смисловій взаємодії між ІС з ВС, тобто на встановленні внутрішнього тематичного зв'язку між мікротемами надфразних єдностей, візуалізованими на макроілюстрації.

Під час дослідження семіотичної моделі інтерпретації змісту контамінованої когерентності в наративному фреймі АМЛК Філіпа Арда за ознакою мікро-, мезо- та макровкраплень було виявлено наявність макровкраплень (80%) та мезовкраплень (20%).

Висновки. Отож, семіотична модель інтерпретує зміст контамінованої когерентності в наративному фреймі АМЛК Філіпа Арда шляхом підпорядкування ВС та ІС цілому та незалежності останнього; функціонування внутрішньої кореляції між ВС та ІС у межах наративного фрейму; упорядкованого переходу однієї надфразної єдності в іншу → від одного компонента ілюстрації до іншого.

Наративні фрейми наповнені темами, що транслюють смисл за допомогою невербальних візуальних каналів подачі інформації для встановлення внутрішнього семантичного зв'язку між ВС та ІС. Наративний фрейм, що відповідає візуальному уявленню, схематизує візуальний досвід адресата. ІС у наративному фреймі візуального уявлення виконує функції тла чи обрамлення ВС, зміст якої корелює зі змістом ілюстрації. Інтеграція ВС у контекст ІС сприяє актуалізації їх інкорпорації через канали сприйняття інформації адресата, які співвідносяться з каналами подачі інформації адресанта.

Результати і перспективи подальшого дослідження. Запропонована семіотико-нарративна інтерпретація контамінованих засобів когерентності АМЛК Філіпа Арда із залученням жанрово-мультимодальної моделі (*GeM model*) у межах функційної парадигми може стати в перспективі подальших текстолінгвістичних досліджень інших категорій сучасних текстів різножанрової типології у вимірах новітніх лінгвостилістичних, лінгвокогнітивних та дискурсних студій.

Література

- Бехта І. А. Дискурс наратора в англійській прозі / Іван Антонович Бехта. – Київ : Грамота, 2004. – 304 с.
- Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация : пер. с англ. / сост. В.В. Петрова ; под ред. В.И. Герасимова ; вступ. ст. Ю.Н. Караулова, В.В. Петрова. – Москва : Прогресс, 1989. – 312 с.
- Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Елена Самойловна Кубрякова, Валерий Закиевич Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – Москва : Филол. ф-т МГУ, 1996. – 245 с.
- Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Юрий Михайлович Лотман // Об искусстве. – Санкт-Петербург : Искусство СПб, 1998. – 220 с.
- Минский М. Фреймы для представления знаний / Марвин Минский. – Москва : Энергия, 1979. – 151 с.
- Петрова В. В. Новое в зарубежной лингвистике / В. В. Петрова, В. И. Герасимова. – Москва : Прогресс, 1988. – 313 с.
- Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2010. – 844 с.
- Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики / І. Б. Штерн. – Київ : АртЕк, 1998. – 335 с.
- Croft W. Cognitive Linguistics / William Croft, D. Alan Cruse. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 348 p.
- Evans V. Cognitive Linguistics : an Introduction / Vyvyan Evans, Melanie Green. – North America : Lawrence Erlbaum ; UK : Edinburgh University Press, 2006. – 830 p.
- Frame conceptions and text understanding / ed. by Dieter Metzger. – Walter de Gruyter, 1980. – 167 p.
- Gavins J. Cognitive Poetics in Practice / Joanna Gavins, Gerard Steen. – London ; New York : Routledge, 2003. – 188 p.
- Geert B. Cognitive Poetics: Goals, Gains and Gaps / Bróne Geert, Jeroen Vandaele. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2009. – Vol. 10. – 560 p. – (Series in Applications of Cognitive Linguistics).
- Gibbons A. Multimodality, Cognition, and Experimental Literature / Alison Gibbons // Routledge Studies in Multimodality. – London ; New York : Routledge, 2012. – 274 p.
- Janda L. Cognitive Linguistics – The Quantitative Turn: The Essential Reader / Laura Janda. – Walter de Gruyter, 2013. – 328 p. – (Mouton Reader Series).
- Lepore E. What is Cognitive Science / ed. by Ernest Lepore, Zenon Pylyshyn. – Wiley, 1999. – 448 p.
- New Perspectives on Narrative and Multimodality / ed. by Ruth Page. – London ; New York : Routledge, 2010. – 229 p. – (Series in Routledge Studies in Multimodality; first edition).
- Petöfi J.S. Language as a Written Medium: Text / János S. Petöfi ; ed. by N.E. Collinge / An Encyclopaedia of Language. – London : Routledge ; New York : Routledge, 1990. – P. 207-243.
- Richardson B. Narrative Poetics and Postmodern Transgression: Theorizing the Collapse of Time, Voice, and Frame / Brian Richardson // Narrative. – Ohio : Ohio State University Press, 2000. – Vol. 8, No. 1. – P. 23-42.
- Semino E. Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis / Elena Semino, Jonathan Culpeper. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2002. – 349 p.
- Stockwell P. Cognitive Poetics: An Introduction / Peter Stockwell. – London ; New York : Routledge, 2005. – 208 p.
- Talmy L. Toward a Cognitive Semantics / Leonard Talmy. – Cambridge, MA : The MIT Press, 2000. – Vol. 1. – 559 p.
- Tsur R. Toward a Theory of Cognitive Poetics / Reuven Tsur. – North-Holland, 1992. – Vol. 55. – 573 p. – (North-Holland Linguistic Series).

Список джерел ілюстрованого матеріалу

- Ardagh Ph. Grubtown Tales. Book One. Stinking Rich and Just Plain Stinky or A Diamond As Big As His Head / Philip Ardagh ; illustrated by Jim Paillot. – London : Faber and Faber Ltd., 2009. – 150 p.
- Ardagh Ph. High in the Clouds / Philip Ardagh, Paul Mc Cartney ; illustrated by Geoff Dunbar. – New York : Dutton Children's Books, 2005. – 100 p.

УДК: 811.112.2'42

КИРИЛЮК С. В.

(*Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського*)

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПРОСТОРОВОГО ПАРАМЕТРУ В ТЕКСТІ НАРОДНОЇ КАЗКИ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК)

У статті на матеріалі німецьких народних казок досліджуються мовні засоби об'єктивації категорії простору. Зовнішні координати простору реалізуються в текстах німецьких народних казок префіксами, прислівниками, прийменниково-відмінковими конструкціями, різними контекстуальними маркерами. Надається характеристика вертикальному вияву простору, поряд із горизонтальним.

Ключові слова: наївна картина світу, міфологічне мислення, координати простору, горизонтальна / вертикальна площина, контактність / дистантність, статичність / динамічність.

Кирилюк С. В. Вербалізація просторового параметра в тексті народної сказки (на матеріалі німецьких народних сказок). В статті на матеріалі німецьких народних сказок досліджуються мовні засоби об'єктивізації простору. Координати зовнішнього простору представлені в текстах німецьких народних сказок приставками, нареччями, предложними конструкціями, різними контекстуальними маркерами. Предоставляється характеристика вертикального і горизонтального членення простору.

Ключевые слова: наивная картина мира, мифологическое мышление, координаты пространства, горизонтальная / вертикальная плоскость, контактность / дистанционность, статичность / динамичность.

Kyryliuk S. V. Verbalization of Space Parameter in the Texts of Folktale (on the Basis of German Fairy Tales). The article focuses on verbalization of space parameter in the texts of German folktales. The choice of the subject of the article is conditioned by the importance of the lexical units of spatial semantics in the German language and by their great sense load. Some general and specific features of linguistic picture of the world of German ethnos are outlined in this concept. By concrete examples the author shows the peculiarities of this category realization in the consciousness of native speakers of the German language and culture.

The objectification of space parameter of German folktales occurs with the help of different structural means and parts of speech. The concrete space perceptions have found their reflection in the German folktales. These perceptions are specified and structured with prefixes, adverbs and adverbial modifiers, prepositional-case constructions and various contextual markers. Systematized the linguistic level conveying the spatial characteristics of person and objects are revealed. Moving within the fantastic space is in three areas: road leads into the distance, up or down. Most movement occurs in a horizontal vector. The vertical vector of space, along with the horizontal, plays an important role in the perception of his person. Spatial characteristics of reality "up / down" determines one of the main oppositions, correlative with the basic elements of the universe.

The research is based on the cognitive approach, which views language structures in the unity of people's general knowledge of the world, and on the linguo-cultural approach the main task of which is the interpretation of the people's mentality and culture via language. Integration and synthesis of cognitive and linguo-cultural approaches lets in a thorough way reveal close relations between language, mentality and culture.

Key words: "naïve" picture of the world, mythological thinking, space coordinates, horizontal / vertical vector of space, sociability / distant, static / dynamic.

Дослідження категорії простору має багату філософську традицію. Але з часом це поняття привертає увагу інших наук, які вносять в його розуміння свої специфічні характеристики. Вираження просторових відношень знаходить відображення в дослідженнях з лінгвістики [Радзієвська 1997; Топорова 1994], літературознавства [Бахтин 1975; Єщенко 2008], етнографії [Цивьян 1999], філософії та релігії [Хайдеггер 1993; Stephenson 1993].

У більшості вказаних праць розглянуто різноманітні аспекти розуміння простору. Нашу дослідницьку увагу зосереджено на вербалізації просторового параметру в тексті німецької народної казки з метою виявлення особливостей сприйняття і концептуалізації сфери, яка пов'язана з відображенням уявлень німецького народу про об'єктивно існуючу реальність. **Актуальність** дослідження пояснюється можливістю розглянути особливості наївної картини світу, що знайшла своє відображення в німецьких народних казках, і проаналізувати механізми об'єктивізації дійсності людьми багато століть тому, що, в свою чергу, збагатить наші знання про вербальну реалізацію моделі світу в фольклорних текстах.

У німецьких народних казках знайшли відображення конкретні просторові уявлення, оскільки міфологічному розумінню простору, в якому перебуває людина, завжди протистоїть хаос, уособлюючи собою відсутність будь-якої організації. Простір, що базується на суб'єктивному сприйнятті людини, концептуалізується завдяки сукупності досвіду, отриманому людиною під час взаємодії з навколишнім середовищем. Ці уявлення структурують і конкретизують префікси, прислівники й обставини, прийменниково-відмінкові конструкції, різні контекстуальні маркери.

Слід зазначити, що лексико-семантична група дієслів руху є дериваційно продуктивною. Локальні префікси (*ab-, aus-, auf-, fort-, ein-, nach-, um-, weiter-, weg-, zu-, unter-*) поєднуючись із твірними основами дієслів руху, розгортають і конкретизують загальне значення безпрефіксальної основи (*fahren / abfahren; reisen / abreisen / fortreisen; reiten / fortreiten; gehen / herausgehen / fortgehen / weitergehen / weggehen; schleichen / nachschleichen; ziehen / weiterziehen / fortziehen*).

Дослідження текстів німецьких народних казок показало, що конструкції дієслова *gehen* без просторових маркерів трапляються в поодиноких випадках. Зберігаючи в цьому

разі загальне значення спрямованого руху в просторі, дієслово *gehen* об'єктивує тривалість, складність шляху, оскільки ходіння здійснюється для досягнення певної мети. В той же час, префікси *fort-* та *weiter-* посилюють значення дієслова *gehen* та окреслюють момент віддалення, акцентуючи увагу на подальшому русі в просторі:

„*Der Hahn ließ sich den Vorschlag gefallen, und sie gingen alle viere zusammen fort*“ [Kinder- und Hausmärchen 1995, с. 183].

„*Er dankte dem Männlein, nahm den Spieß auf die Schultern und ging ohne Furcht weiter*“ [Kinder- und Hausmärchen 1995, с. 190].

Префікси *fort-* та *weiter-*, як ілюструють приклади, позначають продовження руху, спрямованого від певного орієнтиру, в той час як прислівники *fort* і *weiter* можуть додатково приєднувати уточнення:

„*Hans ging fort, auf seine Heimat zu, und als er gegen das Schloß kam, kamen auch seine Brüder an mit Wagen voll Bändern. Sie fingen an, mit den Bändern zu messen*“ [Deutsche Volksmärchen 1946, с. 13].

„*Da gab der Meister zur Antwort: 'Das kannst du noch tun.' Wie er aber das dritte Mal hinter das Schloß kam, machte das Pferd einen Sprung über den Wassegraben und lief weiter, bis in die Nähe des feindlichen Schlosses*“ [Deutsche Volksmärchen 1946, с. 46].

„*Die arme Frau war weiter und weiter gegangen und mußte sich endlich auch noch von ihrem zweiten Knaben trennen, für den sie ein goldnes Weiflein erhielt*“ [Deutsches Märchenbuch 1847, с. 252].

Як бачимо з прикладів, використання певних орієнтирів устанавлює дистанцію між початком, самим рухом і кінцевим пунктом. Причому точкою відліку у вимірі відстані є сам суб'єкт. Неперервність руху позначено в тексті казки словосполученням *immer fort und fort*:

„*Sobald er nur konnte, verließ er seine Werkstatt, wanderte seinen Weg über Brücke und Steg, bald da, bald dort, immer fort und fort*“ [Kinder- und Hausmärchen 1995, с. 749].

Значення напрямку і місця переміщення у просторі може уточнюватися, якщо з дієсловами руху поєднуються прислівники місця та напрямку:

„*Der Wolf aber ging geradeswegs nach dem Haus der Großmutter, und klopfte an die Türe*“ [Kinder- und Hausmärchen 1995, с. 177].

„*Da nahm er das Ungetüm auf die Schulter, ging heimwärts und wollte es dem Könige bringen*“ [Kinder- und Hausmärchen 1995, с. 190].

Як видно з прикладів, сегменти напрямку руху *geradeswegs*, *heimwärts* зменшують значення абстрактності простору за рахунок його конкретизації: *nach dem Haus der Großmutter, heim*.

Переміщення в рамках казкового простору відбувається в трьох напрямках: дорога веде в далечінь (*in die Ferne*), вгору (*in die Oberwelt*) або вниз (*in die Unterwelt*). Найчастіше рух відбувається в горизонтальній площині. Цей факт, на наш погляд, можна пояснити тим, що переміщення в горизонтальній площині для людини, тварини, транспортних засобів є найбільш природним. Саме це і зумовлює наявність в мові значної кількості засобів його вербалізації. Зовнішні координати простору реалізуються в текстах німецьких народних казок вербально просторовими прийменниками, які конкретизують направленість переміщення:

„*Als sie an den Kreuzweg kamen, schlugen sie den Hans wieder und nahmen ihm das Geld wieder ab. Der Hans machte sich noch einmal auf den Weg zum Schloß*“ [Deutsche Volksmärchen 1946, с. 13].

„*Wenn nun etwas zu tun war, so musste es der älteste allzeit ausrichten: hieß der Vater noch spät oder gar in der Nacht etwas holen, und der Weg ging dabei über den Kirchhof oder sonst einen schaurigen Ort, so antwortete er wohl – ach nein, Vater, ich gehe nicht dahin, es gruselt mir – denn er fürchtete sich*“ [Kinder- und Hausmärchen 1995, с. 51].

Вертикальний вияв простору, поряд із горизонтальним, також відіграє важливу роль у сприйнятті його людиною. Просторові характеристики навколишньої дійсності вгору / вниз визначає одне з основних протиставлень, співвідносних з основними елементами всесвіту [Гуревич 1984; Конобеева 2006; Wunderlich 1985]. Простір у свідомості архаїчної людини сприймався як «узагальнене уявлення про цілісне утворення між небом та землею» [Кубрякова 1997, с. 26], де верх – це небо, а низ – земля [Бахтин 1990, с. 24]. Характеристика вертикального простору є менш розгорнутою, ніж у горизонтальній площині, де в більшому ступені віддзеркалюється світоглядна модель існуючого порядку. Наприклад:

„*Da kam der Engel sogleich vom **Himmel auf die Erde***“ [Deutsche Volksmärchen aus Schwaben 1852, с. 137].

„*Meister Pfriem träumte in einer Nacht, er wäre gestorben und befände sich **auf dem Weg nach dem Himmel**. Als er anlangte, klopfte er heftig an die Pforte*“ [Kinder- und Hausmärchen 1995, с. 728].

„*Der Holzhacher gehorchte, holte sein Kind und übergab es der Jungfrau Maria, die nahm es mit sich **hinauf in den Himmel***“ [Kinder- und Hausmärchen 1995, с. 46].

Наведені приклади свідчать, що для вербалізації просторового параметру «вертикаль» у текстах німецьких народних казок наявні префікси, що зображують рух вгору (*auf-, herauf-, hinauf-*), або вниз (*ab-, herab-, hinab-, unter-, herunter-, hinunter-*). Переміщення персонажа відбувається за вертикальною проекцією вгору / вниз. Наприклад:

„*Nun dachte der Hans: ‚Wenn ich **auf einen Baum kletterte**, so kann ich die ganze Gegend sehen. Vielleicht ist ein Haus hier herum.‘ Er **kletterte auf einen Baum** und schaute*“ [Deutsche Volksmärchen 1946, с. 51].

„*Dann kam eine Kluft, da brach der Erdboden unter ihm **herunter**, und es **fiel in den Abgrund***“ [Deutsche Volksmärchen 1946, с. 83].

Проникнення вниз у підземний світ, де персонаж долає перешкоди і повертається назад, відбувається через щілину, криницю:

„*Als er über das Wasser hinüber war, so fand er **den Eingang zur Holle**. Es war schwarz und rußig darin,...*“ [Kinder- und Hausmärchen 1995, с. 194].

„*Da ging das Mädchen **zu den Brunnen** zurück und wusste nicht, was es anfangen sollte: und in seiner Herzensagst sprang es **in den Brunnen hinein**, um die Spule zu holen*“ [Kinder- und Hausmärchen 1995, с. 169].

„*Sie sagten ihm aber: ‚ei, so zerschlag ihn doch **am Brunnen**, da wird er schon **heruntergehen!**‘ Das that er denn auch*“ [Deutsche Volksmärchen aus Schwaben 1852, с. 185].

У межах наведених прикладів дієслова з префіксом *herunter* є лексичним засобом відображення системи просторових відношень, які на словотвірному рівні модифікують значення дієслів і відтворюють ідею спрямованого руху чи дії. Рух угору або вниз конкретизують не лише префікси, але й прислівники та обставини, різні контекстуальні уточнення, наприклад:

„*Als er fort war, ging sie in dem Haus herum **von unten bis oben** und besah alles, die Stuben glänzten von Silber und Gold, und sie meinte, sie hätte nie so große Pracht gesehen*“ [Kinder- und Hausmärchen 1995, с. 258].

„*Da führte er ihn überall herum, **auf und ab**, und ließ ihn alle die Reichtümer und prächtigen Kammern sehen*“ [Kinder- und Hausmärchen 1995, с. 66].

Як свідчать приклади, у німецькій народній казці наявна ознака замкнутості, пов'язана з відображенням у ній міфологічного мислення. У замкнутому просторі народної казки існує жорстка прив'язка до визначеного місця, простір сприймається як коло, у середині якого знаходиться сама діюча особа:

„*Ich möchte noch dreimal mit meinem Pferd **um** das Schloss **herum** reiten, ehe ich sterben muss*“ [Deutsche Volksmärchen 1946, с. 45].

„Als er zwölf Jahre alt war, wurde ihm das einsame Leben auf dem Felde zu langweilig und er sprach: 'Ich gehe betteln, da verdiene ich auch mein Brod und **komme zugleich in der Welt herum**' [Deutsche Hausmärchen 1851, с. 184].

Мовним засобом об'єктивації циклічного або колового руху є поєднання дієслів з префіксом *um...herum-* та *herum-*, які одночасно передають два значення: напрям позначається за допомогою префікса, а на спосіб переміщення вказує основа дієслова. Отже, коло в космогонічній системі німецького етносу сприймається як один з найбільш важливих компонентів всесвіту.

У тексті німецької народної казки просторові відношення включено до сфери мовця, який наголошує у такий спосіб на своїй позиції, своєму місцезнаходженні. Зокрема, позиція мовця мотивується компонентами складних префіксів *hin* та *her*, що віддзеркалюють направлення руху у просторі по відношенню до нього. Використання таких елементів у мові німецької народної казки фіксує місцеположення мовця, його бачення руху, перспективу сприйняття мовцем суб'єкта, що рухається:

„Das Schneiderlein ging beherzt auf ihn zu, redete ihn an und sprach 'guten Tag, Kamerad, gelt, du sitzt da und besiehst dir die weiträumige Welt? ich bin eben **auf dem Wege dahin** und will mich versuchen. Hast du Lust mitzugehen?'“ [Kinder- und Hausmärchen 1995, с. 144].

Отже, за допомогою корелятивного компонента *hin* рух позначається в сторону від мовця: *in den Wald hinein* (в ліс), *auf dem Wege dahin* (на шляху). Крім того, новим, невідомим виявляється пункт переміщення, оскільки початок руху збігається з позицією мовця, отже, йому вже відомий. Корелятивний компонент *her* навпаки увиразнює переміщення в сторону мовця; тут невідоме та нове окреслює пункт початку руху, кінцева точка збігається з позицією мовця, тобто вона відома:

„Als er auf der anderen Seite des Waldes **herauskam**, stand da am Eingang ein Haus, wo die Leute sich mit Tanz und Wein lustig machten“ [Kinder- und Hausmärchen 1995, с. 190].

У результаті дослідження фактичного матеріалу було встановлено, що з групою просторових прийменників пов'язані такі ознаки, як контактність / дистантність і статичність / динамічність. Розташування предмета у просторі визначають контактні прийменникові конструкції, тоді як динамічну локалізацію характеризують просторові відмінки. Вони вказують на пересування об'єкта у просторі (вниз/угору, вперед/назад, навколо) і поєднуються з дієсловами руху (*in den Brunnen hinein springen, auf den Berg klettern, über den Kirchhof gehen, auf seine Heimat gehen, um das Schloss herum reiten*).

Перспективи наукової розвідки вбачаємо у подальшому дослідженні мовного відбиття фундаментального зв'язку простору із часом, оскільки вони є взаємозумовленими.

Література

- Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе : очерки по исторической поэтике / М. М. Бахтин // Вопросы литературы и эстетики. – М. : Худож. лит., 1975. – С. 234-407.
- Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и ренессанса / М. М. Бахтин. – М. : Худож. лит-ра, 1990. – 543 с.
- Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич. – М. : Искусство, 1984. – 350 с.
- Єщенко Н. Категорія простору в ранній поезії Тараса Шевченка / Н. Єщенко // Шевченкознавчі студії. – 2008. – Вип. 11. – С. 210-218.
- Конобеева А. О. Глаголы движения с локальными префиксами в категоризации пространственных отношений в современном немецком языке : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. О. Конобеева. – Тамбов, 2006 – 19 с.
- Кубрякова Е. С. Язык пространства и пространство языка (к постановке проблемы) / Е. С. Кубрякова // Изв. АН. Сер. лит. и Рз. – 1997. – Т. 56. – № 3. – С. 22-31.
- Радзівєвська Т. В. Концепт ШЛЯХУ в українській мові : поєднання ідей простору і руху / Т. В. Радзівєвська // Мовознавство, 1997. – № 4 – 5. – С. 17-26.
- Топорова Т. В. Семантическая структура древнегерманской модели мира. Монография / Т. В. Топорова. – М. : Радикс, 1994. – 192 с.
- Хайдеггер М. Проселок / Мартин Хайдеггер // Работы и размышления разных лет. – М., Гнозис, 1993. – С. 239-241.
- Цивьян Т. В. Движение и путь в балканской модели мира. Исследования по структуре текста / Т. В. Цивьян. – М.: «Индрик», 1999. – 376 с.
- Deutsche Hausmärchen / [Gesammelt von J. W. Wolf]. – Göttingen : Dieterich'sche Buchhandlung, 1851. – 439 S.

- Deutsche Volksmärchen* / [Gesammelt und herausgegeben von A. Merkelbach]. – Kassel : Bärenreiter-Verlag, 1946. – 103 S.
- Deutsche Volksmärchen aus Schwaben* / [Gesammelt von E. Meier]. – Stuttgart : C. P. Scheitlin's Verlagshandlung, 1852. – 322 S.
- Deutsches Märchenbuch* / [Herausgegeben von L. Bechstein]. – Leipzig : Verlag von Georg Wigand, 1847. – 301 S.
- Kinder- und Hausmärchen* / [Gesammelt durch die Brüder Grimm]. – Düsseldorf und Zürich : Artemis & Winkler Verlag, 1995. – 845 S.
- Stephenson G. Das Bild des Weges in der Religionsgeschichte / G. Stephenson // *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte*, 1993. – S. 289-308.
- Wunderlich D. Raum, Zeit und das Lexikon / D. Wunderlich // *Sprache und Raum. Psychologische und linguistische Aspekte der Aneignung und Verarbeitung von Räumlichkeit. Ein Arbeitsbuch für Lehren und Forschung* / [Harro Schweizer (Hrsg)]. – Stuttgart : Metzler, 1985 – S. 66-89.

УДК: 811. 111'373:004

КІЗИЛЬ М. А.

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

СОЦІОФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛІЙСЬКОМОВНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ЛЕКСИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНОСФЕРИ

Статтю присвячено дослідженню соціофункціональних характеристик англійськомовної інноваційної лексики сфери комп'ютерних технологій. Подібні характеристики визначаються шляхом з'ясування конкретних екстралінгвальних факторів, що зумовлюють появу, функціонування та розповсюдження інноваційних засобів, які використовуються для номінації понять і реалій комп'ютерної техносфери в англійській мові. Аналіз соціофункціональних характеристик інноваційної комп'ютерної лексики англійської мови здійснюється з огляду на контексти її реального використання.

Ключові слова: соціофункціональні характеристики, інноваційна лексика, англійська мова, комп'ютерна техносфера.

Кизиль М. А. Социофункциональные характеристики англоязычной инновационной лексики компьютерной техносферы.

Статья посвящена исследованию социофункциональных характеристик англоязычной инновационной лексики сферы компьютерных технологий. Подобные характеристики определяются путем выяснения конкретных экстралингвальных факторов, которые обуславливают появление, функционирование и распространение инновационных средств, используемых для номинации понятий и реалий компьютерной техносферы в английском языке. Анализ социофункциональных характеристик инновационной компьютерной лексики английского языка осуществляется с учетом контекстов ее реального использования.

Ключевые слова: социофункциональных характеристики, инновационная лексика, английский язык, компьютерная техносфера.

Kizil M. A. Sociofunctional Characteristics of the English Language Innovative Lexicon of the Computer Technosphere. The article is devoted to the investigation of sociofunctional characteristics of the English language innovative lexicon of the computer science sphere. Such characteristics are determined by means of clarifying of the particular extralingual factors that stipulate the emergence, functioning and spreading of innovative means, used for nomination of the notions and realities of the computer technosphere in the English language. The development of the computer technosphere itself, social changes that take place in the English speaking communities due to this development, its role in people's life, the priority of coding of notions and phenomena of the computer-mediated reality by means of the English language are considered to be those extralingual factors that predetermine the development of the English language innovative lexicon of the abovementioned sphere. Its innovative lexical units become means of nomination of different types and models of computers, software and computer programmes, mistakes, spams, viruses, antiviruses, names of specialists, worked in the sphere of computer technologies, their kinds of professional activity, deeds and actions. Innovative units are used for nomination of special places where computer equipment is produced.

The vast bulk of new words and word-combinations appeared in the English language due to the development and evolution of the Internet sphere. The notion of the Internet sphere itself is very capacious and multifaceted. Constant changes that take place in the Internet sphere give rise to numerous innovative means. English language lexical innovations become means of nomination of different web-portals, web-sites, web-pages, web-advertisements, their characteristics and peculiarities of design. Some technical terms acquire new meanings due to the development of the Internet sphere. Many innovative lexical units from the Internet sphere become multifunctional and used in other social and communicative spheres as well. The sociofunctional characteristics of these units are determined with regard to the contexts of their real usage.

Key words: sociofunctional characteristics, innovative lexicon, the English language, computer technosphere.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століть сфера комп'ютерних технологій стає одним із головних джерел поповнення англійської мови інноваційними одиницями. У цій сфері постійно відбуваються зміни: вдосконалюються та створюються нові комп'ютери, комп'ютерне та комунікаційне обладнання, з'являється нове програмне забезпечення, його модифікації тощо. У зв'язку з цим з'являється велика кількість нових понять, які потребують мовного позначення.

Англійськомовні інноваційні одиниці комп'ютерної техносфери є об'єктом зацікавлення багатьох вітчизняних [Зацний 2001; Лазебна 2013; Махачашвілі 2013; Чирвоний 2010] і зарубіжних лінгвістів [Карамызова 2003; Сытникова 2011]. Проте соціофункціональні

характеристики цього шару лексичного складу англійської мови ще й до тепер не було досліджено ними, чим і зумовлена мета даної статті. Її завдання полягають у встановленні кореляції між науково-технічними та соціальними факторами розвитку означеної техносфери та процесами поповнення словникового складу одиницями на позначення її понять в англійській мові, висвітленні ролі конкретних науково-технічних і соціальних чинників у інноваційних процесах лексичного складу англійської мови сфери комп'ютерних технологій.

Отже, **об'єктом** даної статті є лексичні інновації, які виникли в англійській мові ХХІ століття у зв'язку з розвитком і піднесенням означеної сфери. **Предметом** статті виступають соціофункціональні характеристики визначеного корпусу лексичних одиниць.

Про постійний розвиток сфери комп'ютерних технологій свідчить не тільки застарівання самого слова *computer*, але й поява безлічі нових слів на позначення, так званих, «новітніх комп'ютерів», зокрема: *tablet computer* – електронний планшет із сенсорним екраном; *phalbet* (від «*phone*»– *телефон* та «*tablet*» – *планшет*) – смартфон із сенсорним екраном, розмір якого знаходиться між розміром типового смартфона та планшетного комп'ютера; *communicator* – кишеньковий персональний комп'ютер, доповнений функціональністю мобільного телефону; *UMPC* (від «*ultra-mobile personal computer*») – мініатюрний комп'ютер, розмір якого є дещо середнім між планшетним і кишеньковим ПК та який виконує майже всі ті операції, що і звичайний комп'ютер; *smartphone* (досл. *розумний телефон*) – мобільний телефон, доповнений функціональністю персонального комп'ютера; *rocket communicator* – прилад, який являє собою поєднання властивостей «телекомунікатора» з мініатюрним комп'ютером.

З'являються також нові одиниці номінації виміру комп'ютерної пам'яті, що вказує на можливість збільшення її потужності, наприклад: *yotabyte* – септибайт, одиниця виміру кількості інформації, що дорівнює 1027 байтам, *brontobyte* – бронтобайт, 1024 септибайт, що дорівнює $1.24 \cdot 10^{27}$ байтам.

Як свідчать приклади, інноваційні одиниці, що стають засобами номінації сучасної комп'ютерної техніки, можуть містити в своєму значенні назви її виробників і технічні характеристики, зокрема: *Wintel* (*Windows + Intel*) – комп'ютер, на базі процесорів корпорації Intel, що працює під управлінням операційної системи Windows; *Mactel* (*Macintosh + Intel*) – комп'ютер, на базі процесорів корпорації Intel, що працює під управлінням операційної системи та програмного забезпечення Macintosh.

Відзначаємо, що назви комп'ютерного та комунікаційного обладнання, відбиті в інноваційних одиницях, можуть створюватися за аналогією з назвами компаній їх виробників, наприклад: *CrackBerry* – комп'ютер, виготовлений компанією Блекбері; особа, яка користується тільки таким комп'ютером (*In Washington and elsewhere, the devices are referred to as 'CrackBerries' because of their addictive quality. Philippe Reines, a 34-year-old Democrat who works on Capitol Hill (and who coined the term 'blirting', for BlackBerry flirting), said he went through severe withdrawal after finding that Martha's Vineyard lacked BlackBerry reception.* – The New York Times, May 30, 2004).

Канадська компанія-виробник сучасної техніки *BlackBerry*, досить популярна як у самій країні, так і за її межами, отримала свою назву від назви першого комунікатора *BlackBerry*, представленого в країні в 1997 році своєю компанією-прабатьком *Research in Motion* [Frauenfelder 2013, с. 174]. Перші комунікатори виглядали як пейджери з великим екраном, а їх основною функцією було корпоративне спілкування. Сучасні смартфони *Blackberry* надають можливість працювати з електронною поштою, SMS, дозволяючи також переглядати інтернет-сторінки, а також працювати з іншими віддаленими сервісами [Носов 2006, с. 69].

Жвавий інтерес до комп'ютерної техніки, звичка до оновлення комп'ютерів, придбання вдосконалених моделей, що існує, зокрема, у значній кількості громадян США, спричинили появу в країні інтенсивного рекламування тих моделей комп'ютерів, розроблення яких ще до

кінця не завершено. Про це, зокрема, свідчить виникнення та поширення лексичної інновації *marketecture* – нова модель комп'ютера, яку інтенсивно рекламують хоча вона ще не завершена (*The Advanced Micro Devices and Intel debate, always a heated one (er, sorry), has come to the fore after the launch of AMD's Athlon XP last week. With it comes the marketecture hype that outright processor speed isn't everything, and good luck to them if it proves to be the case*) [InfoWorld, Oct. 15, 2001].

Рекламують також і продукцію програмного забезпечення, яка тільки розробляється, а її фрагменти у вигляді слайдів показуються на презентаціях. Позначення такої продукції відбувається за допомогою інноваційної одиниці *slideware*, наприклад: *All this may sound like a description of 'slideware' – those glowing overhead presentations given by software salesmen that rarely deliver what they seem to promise* [The Economist, April 14, 2001]. Поступове проникнення і впровадження нових видів техніки в усі галузі суспільного життя отримує в англійській мові назву – *techno-creep*.

Постійне оновлення комп'ютерної бази, її апаратного устаткування, програмного забезпечення, нових програм, розроблених, у тому числі, і для мобільних телефонів, підтверджує велика кількість інноваційних одиниць, що з'являються в англійській мові для їх позначення, наприклад: *ad blocker* – програма, розроблена для запобігання появі реклами, що з'являється на веб-сторінці (*Mozilla launches Focus, a new ad-blocker for iOS* [The Verge, December 8, 2015];

- *adware* – спеціальна програма для реклами через Інтернет, особливо для «живих рекламних роликів» (*The alien programs extend well beyond viruses and worms to new categories known as spyware and adware*) [Austin American-Statesman, Sept. 4, 2003];

- *mobisode* (*mobile + episode*) – коротка програма чи її уривки, які можна подивитися на екрані мобільного телефону (*Cuse said the mobisodes, about 90 seconds each, will give hardcore Lost viewers more information that they probably weren't going to get through the show itself* [The Toronto Sun, June 16, 2007];

- *MoSoSo* (*Mobile Social Software*) – програма, що дозволяє використовуватися мобільним телефоном для того, щоб знайти людей та поспілкуватися з тими, хто перебуває поряд (*MoSoSos are the mobile equivalents of online social networks like Friendster and LinkedIn. They help users find old friends, or potential new ones, on the go. Typically, users set up a profile listing interests, hobbies and romantic availability. They also state what kind of people they'd like to meet. Because the service is tied to a mobile device, it knows when people with similar interests are near each other* [Wired News, March 8, 2005];

- *SoLoMo* – програма для мобільного телефону, що дозволяє користуватися соціальними мережами та надає дані про місце розташування (*One of the panel moderators at Social-LoCo cited a term coinage by noted Silicon Valley investor John Doerr that's more useful to understanding what Google is up to than the concept 'social' alone: SoLoMo, or social + location + mobile*) [InformationWeek, May 6, 2011];

- *scalper-bot* – програма, розроблена для купівлі та продажу квитків на концерт, шоу, розважальних програм тощо. (*Von Ahn wrote a program that generates four random letters and numbers, distorts them, and places them on a fuzzy background. Type in the four characters correctly and you're in. Von Ahn dubbed his invention the Completely Automated Public Turing Test to Tell Computers and Humans Apart – or Captcha – and when Yahoo began using it, the spambot problem was greatly reduced. Soon, Ticketmaster was using Captchas to keep scalper-bots at bay, and AOL and Microsoft adopted them to protect their email systems*) [Wired, July 1, 2007].

Інноваційні одиниці також стають засобами номінації видів комп'ютерних помилок, які постійно з'являються в зв'язку з розвитком програмного забезпечення: *bohrbug* – *Second, although Heisenbugs may constitute the majority of software faults in some environments, our experience indicates that many network failures resulting in extensive system outages have been caused by rarely triggered Bohrbugs. As an extreme example, 99% Heisenbugs may contribute only*

1% of total down time because they can be easily bypassed, while the remaining 1% Bohrbugs may cause 99% of total down time – IEEE Transactions on Computers Vol. 46 (10), October 1, 2000; heisenbug – Building concurrent systems is hard. Subtle interactions among threads and the timing of asynchronous events can result in concurrency errors that are hard to reproduce, and debug. Stories are legend of so-called 'Heisenbugs' that occasionally surface in systems that have otherwise been running reliably for months. Slight changes to a program, such as the addition of debugging statements, sometimes drastically reduce the likelihood of erroneous interleavings, adding frustration to the debugging process [8thUSENIX Symposium on Operating Systems Design and Implementation, October 8, 2008].

Інноваційне позначення отримують види спамів, наприклад:

- *empty spam – But throughout last spring and summer, many e-mail users reported that their literary spam was arriving without any attachments or sales pitches; it was just text, harmless and sometimes fascinating. Bloggers and even the Jargon Watch column in Wired magazine, which termed the phenomenon 'empty spam', seemed charmed by it [The New York Times, December 10, 2006];*

- *spim – Marketers have never seen a medium they didn't want to exploit. So it is that spam has come to instant messaging-yielding IM spam, or spim. It's been around a few years, but only in the past few months has it reached the threshold of disruption [Information Week, January 19, 2004]; doorway scam – The same is true for the trick known as 'doorway scams' This method involves constructing the site so that the content will appear high on the search results. For example, a search on 'livestock' may result in a 'hit' list with a porn site on bestiality [McFarland, May 8, 2007]; web cramming – The FTC said that in a web cramming case, one defendant, not immediately identified, will return more than \$3 million to consumers [The Vancouver Sun British Columbia, November 1, 2000]; нові види комп'ютерних вірусів, а також програми, що руйнують системи та розсилають віруси, наприклад:*

- *malware – Technological old timers – that is to say, those of us who were computing before the advent of the Internet – remember when getting your system infected by malicious software, or 'malware', was actually relatively difficult [PC Magazine, May 8, 2001]; targeted Trojan horse – Banks, too, need to put in similar monitoring systems to score every single activity for risk, particularly at a time when phishing, pharming and targeted Trojan attacks are becoming more common, he says [Computerworld, November 7, 2005]; Friends and Family virus – yeah, buddy of mine just had his OSX machine hacked yesterday... sent me and about 50 other coworkers, friends and family virus linked AIMS [TalkBass, December 13, 2009];*

- *digital pathogen – Digital pathogens spread so quickly, however, that even the most diligent patchers could be at risk. At a security symposium last August, Mr. Staniford and two co-authors presented 'How to Own the Internet in Your Spare Time', which described a computer simulation of a worm attack. The worm in the simulation attacked machines that had been selected earlier as ripe targets, instead of randomly probing the Internet. The simulation found that within 15 minutes, the worm would have infected more than nine million machines. Mr. Staniford called it the Warhol worm, a nod to Andy Warhol's famous line about fame [The New York Times, September 7, 2003]; антивірусні програми (Availasoft, Avertive, Microsoft Security Essentials і т.і.).*

В англійській мові з'являється велика кількість інноваційних засобів номінації фахівців комп'ютерної галузі. Такі одиниці є неофіційними засобами їх позначення, наприклад: *programmer, computer nerd, cyberguru, cybernerd, geek, supernerd, technogeek, technoguru, technopundit, technoner, technosavant, ubernerd*. Новітні одиниці виступають також офіційними засобами позначення комп'ютерних професій в англійській мові, наприклад:

- *knowledge engineer – людина, яка збирає інформацію та інкорпорує її в комп'ютерні програми, зокрема, такі, як експертні системи та системи оброблення природної мови (But now dozens of technology start-ups are commercializing linguistics research, and competing to hire the relatively small pool of specialists on the topic, which isn't even taught at many U.S.*

universities. Suddenly, linguists have their pick of jobs as lexicographers, 'knowledge engineers' and 'vocabulary-resource managers [The Wall Street Journal, May 30, 2000];

- *information tamer* – спеціаліст з розроблення та написання технічної документації (*In the United States, there are now highly paid professionals charged with translating obscure technical language, although we are not greatly filled with hope about the chances of their success as even their job description charters dangerously murky linguistic waters. They are called 'information tamers', or 'information designers', and they are the new wave of corporate language mangler wranglers. The necessity for their very existence proves that the war is far from over [The Southland Times, March 16, 2002].*

Інноваціями позначаються і дії фахівців, наприклад: *doorknob rattling* – *On April 29, system administrators detected a 'doorknob rattling incident' in which an interloper unsuccessfully tried to enter and retrieve account information from Chretien's Web server, the latest in a string of occurrences detailed in the records [Calgary Herald (Alberta, Canada), December 3, 2000]; ...rain dance* – *used for any desperate action taken to correct a problem and originally used for computer hardware – reseating circuit boards, reconnecting cables, etc. – as if that will magically fix an awkward bug [Daily Record, November 4, 2000].*

Інноваційні одиниці також стають засобами номінацій місць, в яких відбувається розроблення та виробництво нового комп'ютерного та комунікаційного обладнання, його програмного забезпечення і т. ін, наприклад:

- *cyberpark* – кіберпарк, велика територія, на якій сконцентровано «хай-тек» компанії, територія високотехнологічних комунікацій, наприклад: *A senior government official, B. V. Naidu, said on Friday that the Department of Electronics' Software Technology Parks of India will set up a 'cyberpark' to promote the growth of small and medium enterprises. 'The cyberpark will help hundreds of small and medium businesses make use of state-of-the-art communications and other facilities for developing software,' Mr. Naidu said [Journal of Commerce, April 7, 2000];*

- *technorium* – технічна лабораторія, в якій розробляються нові види комп'ютерних технологій; *nerdistan* – містечко, передмістя, в якому зосереджуються провідні високотехнічні галузі промисловості, яке заселене переважно технічними спеціалістами високого класу; *Siliconia* – центр підприємств сучасної інформаційної техніки (загальна назва від *Silicon Valley*); *Silicon Hills* – центр електронної техніки в штаті Техас; *Silicon Mountain* центр підприємств сучасної інформаційної техніки в штаті Колорадо (США).

Для позначення об'єднання «хай-тек» компаній, які вважаються одними із найбільш впливових у світі, з'являється також акронім *GAFA* (від *Google, Apple, Facebook, and Amazon*), наприклад: *There's a new word: GAFA. It's an acronym, and it has become a shorthand term for some of the most powerful companies in the world – all American, all tech giants. GAFA stands for Google, Apple, Facebook, and Amazon [Quartz, December 1, 2014].*

Якщо в 90-х рр. XX століття позначення розбіжностей в соціально-економічному статусі людей, які володіли сучасною технікою, та таких, що її не мали, відбувалося за допомогою одиниць *cyber-inequality* – кібернерівність, *computer gap* – комп'ютерний розрив, то нині подібний статус визначається інноваційним словополученням *digital divide*, наприклад: *This is the digital divide, now more than a decade old, a rarely discussed schism in which the unconnected are second-class citizens. In some parts of this so-called Internet ghetto, the screech of a telephone modem dialing up to get online is not uncommon. And with dial-up, YouTube is impossible to use [The Washington Post, July 23, 2007].*

На початку XX століття вказана одиниця отримує також значення «прірва між багатими, комп'ютеризованими і бідними країнам», наприклад: *Many people worry that the 'digital divide' is unbridgeable. Rich countries grow richer from their high-tech industries, which allow them to invest in the next generation of high-tech products. Poor countries, excluded from such opportunities, fall even further behind [The Economist, Nov.10, 2001].*

На сьогоднішній день вже не тільки в США, Великобританії, Японії, але й інших країнах світу говорять про глобальну комп'ютеризацію (*global computerization*), а також про існування таких понять, як кіберкультура (*cyberculture*) – нова за формою і за змістом культура в суспільстві, яке практично в усіх сферах життя використовує комп'ютерні технології, кіберетика (*cyberethics*) – нові морально-етичні норми, які виникають у зв'язку з комп'ютеризацією суспільства.

У ХХІ столітті Інтернет, комп'ютери та комп'ютерне обладнання стають вже не тільки «надбанням» молодих — цифрового покоління (*digital generation, Generation D*), покоління Інтернету (*Net generation, N-Gen*), кіберпокоління (*cybergeneration*), покоління інтернетівської економіки (*dot-com generation*), так званими, скринейджерами (*screenager – a young person who has grown up with, and is therefore entirely comfortable with, a world of screens, particularly televisions, computers, ATMs, cell phones, and so on*), але й літніх людей. Їх ставлення до нової техніки значно змінюється.

Якщо в попереднє десятиліття значна кількість людей страждала кіберфобією (*cyberphobia*) чи технофобією (*technophobia*), то в останнє десятиліття різко зростає кількість людей віком понад п'ятдесяті п'яти років, які активно користуються мережею Інтернет. Таких людей позначають в англійській мові словосполученням *silver surfers: The number of people older than 55 using the Internet in the UK has increased by nearly 90 per cent from 2001, according to a new survey from NetValue. More than 2m people 55 and older were regularly accessing the internet in February, accounting for 13 per cent of the total home UK online population. The UK has one of the highest percentages of 'silver surfers' in Europe, surpassed only by Sweden with 17.4 per cent and Denmark with 16.3 per cent, while this age group accounts for only 3.5 per cent of Spain's home internet population* [Europemedia.net, Apr.4, 2002].

Аналіз фактичного матеріалу дозволяє зробити висновок, що найбільш численними є інновації, які виникли та продовжують виникати в ХХІ столітті для номінації реалій та понять інтернет-сфери та так званої сфери (сектора) високотехнологічних комунікацій (*high tech communication sector*), яку вважають «органічним породженням і продовженням» сфери комп'ютерних технологій [Frauenfelder 2013, с. 152].

Поняття «інтернет-сфера» є дуже ємним і багатограним, що включає не тільки «технічні», але й безліч інших понять і реалій, пов'язаних з іншими сферами. Постійні зміни, що відбуваються в означеній сфері, її розвиток викликає появу інноваційних засобів номінації. Саме екстралінгвальний фактор є визначальним у розвитку корпусу неолексики на позначення понять інтернет-сфери. Так, наприклад, сама мережа Інтернет, яка вже має традиційні назви (*Internet, World Wide Web, Web, web, www*), отримує в англійській мові інноваційне позначення: *Evernet* – мережа, до якої можна завжди приєднатися. У 2005 році з'являється також інноваційна одиниця *Intelnet (intellect+internet)*, тобто «Інтернет для інтелектуалів» (*Intelnet is an intellectual response to the challenge of the expanding electronic universe, an attempt to connect on intellectual levels those cyberspaces that can be connected electronically and to bring the humanistic 'message' of the Internet in line with electronic media*) [Technology Review, Oct. 12, 2005].

Інноваційного значення набуває й лексична одиниця *computational grid*, що походить від терміна *grid computation*, який виник у сфері обчислювальної техніки зі значенням «*грид-обчислювання*» (від англ. *grid* – решітка, мережа) – форма розподілення обчислювань, в якій «віртуальний комп'ютер» представлено у вигляді кластерів, пов'язаних між собою за допомогою мережі гетерогенних комп'ютерів, які працюють для оброблення великих масивів даних і вирішення інших завдань, що потребують високої продуктивності. На сьогоднішній день словосполучення *computational grid* отримало значення велика кількість комп'ютерів, об'єднаних інтернет-мережею, що використовуються для вирішення певних складних завдань (наприклад, у корпорації).

Вказану інноваційну одиницю можна вважати «ретронімом» – новим позначенням вже відомого об'єкта у зв'язку з появою його нових різновидів і необхідністю тим самим більш чіткого розмежування старого та нового поняття [Safire, с. 22]. Зазначимо, що інноваційні одиниці з'являються у зв'язку з появою нових пристроїв, що дозволяють приєднатися до всесвітньої мережі Інтернет (наприклад, *residential gateway* – домашній пристрій, що забезпечує швидкий доступ до мережі Інтернет і надає можливість встановити маршрут для отримання даних на комп'ютер, телевізор, стерео).

Англійськомовні інновації слугують також засобами номінації видів веб-порталів, веб-сайтів, веб-сторінок, веб-оголошень, їх характеристик і особливостей дизайну, наприклад:

- *voice portal* – войс-портал, голосовий портал (*Voice portals are in their infancy, but when they're at their best, they allow you to navigate sites by voice alone, using both voice-recognition and voice-synthesis techniques. At their worst, they're frustrating and can have comical foibles. For instance, one site interpreted a cough as a request for the weather in Beirut* [ZDNet AnchorDesk, July 12, 2000];

- *Googleverse* – веб-сайти, тематичні новини та інші матеріали, зареєстровані в системі пошуку «Гугл»; а також товари, послуги та технології, пов'язані із системою «Гугл» (*In essence, this searchable storehouse of user-contributed material reverses the usual order of things in the Googleverse*) [The Washington Post, Nov. 17, 2005];

- *horizontal portal* – сайт інтернет-порталу, який пропонує широкий спектр інформації та послуг (*Sites like Excite, Netcenter, and Yahoo! appeal to a much broader audience base and are considered horizontal portals*) [PC Magazine, March 1, 2000];

- *DWS (Dynamic Website Page)* – динамічний сайт, тобто сайт, що складається з динамічних сторінок – шаблонів, контенту, скриптів тощо, які з'являються у вигляді окремих файлів (*A client-side dynamic web page processes the web page using HTML scripting running in the browser as it loads*) [PC Magazine, July 1, 2007];

- *cornea gumbo* – веб-сторінка, оголошення, перепроєктовані, сплутані, які є змішенням фарб, шрифтів, зображень (*Folks who love splashy images and page layout may think of the oversized Inside the publishing revolution: The Adobe story as 'eye candy' or 'cornea gumbo', while those with a text-oriented bent may say that the images overwhelm the content*) [Technical Communication, May 1, 2004];

- *cobweb page* – веб-сторінка, яка не оновлювалася довгий час (*Okay, okay...so I ran a teensy bit longer between updates than I planned. (If I'd gone any longer, I'd have to start calling this my cobweb page)* [InfoWorld, April 26, 2001];

- *pop-under* – спливаюча сторінка, що містить рекламу та відкривається на задньому фоні (*Tilting toward the obnoxious is a new format dubbed the 'pop-under' that hides behind your Web browser's main window and surprises you when you try to close the browser. Pop-under ads hawking a 'Tiny Wireless Video Camera' were shown so many times last month that X10.com, the camera maker, was the fifth most heavily trafficked site on the Web, according to Jupiter Media Metrix*) [The Washington Post, June 21, 2001];

- *pop-up* – спливаюча сторінка, що містить рекламу та відкривається на передньому фоні (*A variation on the pop-up window is the pop-under advertisement, which opens a new browser window hidden under the active window. Pop-up ads do not interrupt the user immediately and are not seen until the covering window is closed, making it more difficult to determine which web site opened them*) [The Washington Post, June 21, 2001];

- *skyscraper ad* – оголошення, яке розміщене вертикально на сторінці веб-сайта (*The site is also selling the popular, new skyscraper ad unit, which runs vertically down the right-hand of some interior pages*) [Advertising Age, May 14, 2001];

- *mullet strategy* – дизайн веб-сайта, в якому його основні сторінки написані професійно, відредаговані та правильно розташовані, у той час, як усі інші базуються на змісті, наданому волонтерами та відвідувачами сайта (*The latest buzz term in IT circles is the 'mullet strategy'. It's*

a technique the big internet sites such as CNN, Youtube and MySpace are now turning to – 'business up front, party in the back'...) [The Daily Telegraph, April 5, 2008].

Саме Інтернет у зв'язку з його глобальним поширенням та масовим використанням став основним фактором породження великої кількості інноваційних одиниць англійської мови, які стають багатофункціональними та використовуються в різних соціальних сферах англійськомовних суспільств.

Висновки. Комп'ютерна техносфера є середовищем, що зумовлює і визначає породження та функціонування англійськомовних комп'ютерних інновацій. Подібні одиниці виступають засобами позначення видів і моделей комп'ютерів, їх модифікацій, технічних характеристик, програмного забезпечення та нових програм, видів комп'ютерних помилок, спамів, вірусів, антивірусів, назв фахівців комп'ютерної галузі, понять і реалій інтернет-сфери. Визначення корелятивного зв'язку між науково-технічними факторами, що зумовлюють розвиток сфери комп'ютерних технологій, соціальними змінами, що відбуваються в англійськомовних суспільствах завдяки цьому розвитку, а також явищами та процесами поповнення словникового складу англійської мови сфери комп'ютерних технологій, дозволяє говорити про соціофункціональні характеристики її одиниць. Подібні характеристики визначаються нами також з огляду на контексти реального використання інноваційних одиниць комп'ютерної лексики.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у з'ясуванні соціофункціональних характеристик тих одиниць інноваційної лексики англійської мови, поява та розповсюдження яких у різних сферах життєдіяльності представників англійськомовних спільнот зумовлена впровадженням в ці сфери комп'ютерних технологій.

Література

- Зацний Ю. А. Сучасні інформаційні технології й інновації англійської мови сфери економіки / Ю. А. Зацний // Вісник Запорізького державного університету. Серія : Філологічні науки. – Запоріжжя, 2001. – № 3. – С. 51-53.
- Кармызова О. А. Компьютерная лексика : структура и развитие : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Ольга Андреевна Кармызова. – Воронеж, 2003. – 217 с.
- Лазебна Н. В. Структурно-семантичні і функціональні особливості комп'ютерної термінологічної лексики з образним компонентом у сучасній англійській мові : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Наталія Валеріївна Лазебна. – Запоріжжя, 2013. – 212 с.
- Махачашвілі Р. К. Динаміка англомовної інноваційної логосфери комп'ютерного буття : дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04 / Русудан Кирилевна Махачашвілі. – О., 2013. – 400 с.
- Носов Н. А. Технологии виртуальной реальности. Состояние и тенденции развития / Н. А. Носов. – М. : Ин-т человека РАН, 2006. – 160 с.
- Сытникова Т. А. Англиязычная компьютерная техническая терминосистема как объект лингвокогнитивного исследования : автор. дис. ... канд. филол. наук. : спец. 10.02.04 / Татьяна Анатольевна Сытникова. – Владивосток, 2011. – 23 с.
- Чирвоний О. С. Комп'ютерний лексикон сучасної англійської мови : структурний, семантичний, функціональний аспекти : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Олександр Сергійович Чирвоний. – Одеса, 2010. – 276 с.
- Frauenfelder M. The Computer : An Illustrated History From its Origins to the Present Day / M. Frauenfelder. – Los Angeles : Carlton Books, 2013. – 256 p.
- Safire W. Return of the Reironyms / W. Safire // The New York Times Magazine.– 1995. – March 15. – P.22-23.

УДК: 811.161.2'373.423

КІЙКО С. В.

(Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича)

МІЖМОВНА ОМОНІМІЯ У СВІТЛІ РІЗНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглянуто різні підходи до тлумачення явища міжмовної омонімії у руслі теорії міжмовних контактів, теорії перекладу, методики викладання іноземних мов, а також загального мовознавства і контрастивної лінгвістики. Прослідковано визначення міжмовної омонімії у різних лінгвістичних дисциплінах і наведено типологію розходжень у семантиці міжмовних омонімів. Описано роль та місце міжмовної омонімії як чинника перекладацької та білінгвальної інтерференції та фіксатора реалій чужої культури у новому культурно-мовному середовищі.

Ключові слова: міжмовна омонімія, теорія міжмовних контактів, теорія перекладу, методика викладання іноземних мов, загальне мовознавство, контрастивна лінгвістика.

Кийко С. В. Межъязыковая омонимия в свете различных лингвистических дисциплин. В статье рассмотрены различные подходы к толкованию явления межъязыковой омонимии в русле теории межъязыковых контактов, теории перевода, методики преподавания иностранных языков, а также общего языкознания и контрастивной лингвистики. Представлены определения межъязыковой омонимии в различных лингвистических дисциплинах и приведена типология различий в семантике межъязыковых омонимов. Описаны роль и место межъязыковой омонимии как фактора переводческой и билингвального интерференции и фиксатора реалий чужой культуры в новой культурно-языковой среде.

Ключевые слова: межъязыковая омонимия, теория межъязыковых контактов, теория перевода, методика преподавания иностранных языков, общее языкознание, контрастивная лингвистика.

Kiyko S. V. Interlingual Homonymy in the Light of Different Linguistic Approaches. The paper outlines the main problems of interlingual homonymy related to different approaches to the interpretation of the phenomenon of interlingual homonymy in line with the theory of interlingual contacts, theory of translation, foreign language teaching methods as well as General and Contrastive linguistics. It closely analyses some of the important topics, which seemed the most peculiar when interpreting interlingual homonyms in different disciplines.

The interpretation of interlingual homonymy depends primarily on the object and purposes of a particular linguistic discipline. The theory of translation focuses on interlingual homonyms as a factor of translation inaccuracies, the foreign language teaching methods deal with interlingual homonymy as a source of interference errors. Contrastive Linguistics establishes differences in the semantics of interlanguage homonyms and General Linguistics develops typologies of interlingual lexical correspondences. In spite of such differences, all linguistic disciplines interpret interlingual homonyms as pairs of words in two or more languages of a common origin, having a similar phonetic form, which are mainly borrowings from a third language and a potential source of interference errors.

The article provides some definitions of interlingual homonymy in different linguistic disciplines and the typology of semantical divergences of interlingual homonyms. It describes the role and place of interlingual homonymy as an important factor in translational and bilingual interference and a holder of the realities of a foreign culture in a new cultural and linguistic environment. It suggests a number of new approaches to the phenomenon of interlingual homonymy in distantly related languages and investigates culturally specific, semantic and stylistic evolution of interlingual homonyms in the systems of the national languages.

The results of the research of this problem are aimed at preventing errors while using foreign language as well as improving the quality of translations into native language.

Key words: interlingual homonymy, theory of interlingual contact, theory of translation, foreign language teaching methods, General linguistics, Contrastive linguistics.

Омонімія як універсальне мовне явище не обмежується системою однієї мови і, виходячи за її межі, стає міжмовним явищем. Міжмовна омонімія як вияв симетрії форми при асиметрії змісту передбачає існування формально тотожних слів з різним значенням у двох або більше мовах. Проте досі нема єдиного загальноприйнятого визначення цього поняття (пор. [Кійко 2014, с. 15-23]). Думки дослідників розходяться як з приводу плану вираження, так і плану змісту міжмовних відповідників омонімічного характеру. Крім того, поняття міжмовної омонімії є досить дискусійним з огляду на її місце і статус у мовній системі: трактування міжмовної омонімії залежить від дисципліни, в межах якої цю категорію розглядають.

На даний час міжмовна омонімія є предметом дослідження різних лінгвістичних дисциплін – теорії міжмовних контактів, теорії перекладу, методики викладання іноземних мов, а також теоретичних напрямів загального мовознавства і контрастивної лінгвістики. У кожній з дисциплін розгляд міжмовної омонімії пішов різними шляхами, що зумовило появу певних відмінностей у трактуванні цього явища. Тому **метою** нашої статті є опис різних підходів до тлумачення міжмовної омонімії з погляду вказаних вище лінгвістичних дисциплін.

Завдання – встановити подібність та розбіжності у розумінні явища міжмовної омонімії у руслі теорії міжмовних контактів, теорії перекладу, методики викладання іноземних мов, а також загального мовознавства і контрастивної лінгвістики. **Предмет** дослідження – міжмовна омонімія як явище формального збігу різних за семантикою одиниць. **Об’єктом** дослідження виступає різне тлумачення явища міжмовної омонімії та його ролі та місця як чинника перекладацької й білінгвальної інтерференції та фіксатора реалий чужої культури у новому культурно-мовному середовищі представниками певних лінгвістичних дисциплін.

Оскільки найбільше практичних проблем, пов’язаних з міжмовною омонімією, виникає саме при перекладі, першими за дослідження цього явища взяли перекладознавці. Було виявлено, що основною проблемою, яку породжує міжмовна омонімія, є інтерференція – одна з найсуттєвіших перешкод на шляху досягнення основної мети будь-якого перекладу – еквівалентності. Ця ланцюжкова взаємозалежність (міжмовна омонімія → інтерференція → перекладацька помилка/неточність) спонукала перекладознавців до дослідження першопричини цього процесу, тобто міжмовної омонімії. Про необхідність таких розвідок, а

також про створення щораз окремої теорії перекладу для певної пари мов наголошував ще Я. І. Рецкер [Рецкер 1974, с. 7]. Великого значення у цьому зв'язку набуває його теорія закономірних відповідностей на основі комплексного семантико-граматичного аналізу міжмовних паралелей – слів зі схожою формою, але здебільшого різною семантичною структурою.

У руслі перекладацької інтерференції розглядають проблему міжмовної омонімії також В. Н. Комісаров [Комиссаров 1999], Л. К. Латишев [Латышев 2007, с. 184–189] та інші. В. Н. Комісаров стверджує, що теоретично будь-який переклад містить інтерферентні явища. Проте інтерференцію внаслідок неправильного вживання міжмовних омонімів не варто розглядати лише як негативне явище, оскільки воно може слугувати збагаченню семантичних структур слів мови перекладу. Підсвідомо, але влучно впливши значення міжмовного омоніма в контексті, перекладач може сприяти розширенню значеннєвої структури слова рідної мови, яке він використав як еквівалент. Так, тривалий час рос. *альтернатива* означало «процес вибору з двох можливих варіантів». Англ. *alternative* має два значення: «процес вибору з двох можливих варіантів» і «інший варіант чогось». Завдяки перекладацькій інтерференції в публікації одного з популярних періодичних видань друге значення англійського слова прижилося в російській мові, зокрема, у вислові рос. *миру нет альтернативы* [Комиссаров 1999, с. 103-108].

Л. К. Латишев відносить до чинників появи інтерференційних помилок як антропоцентричні передумови (недосконале знання перекладачем мови перекладу, недостатня уважність чи втома перекладача), так і внутрішньомовні фактори [Латышев 2007, с. 184–189]. Автор виділяє чотири основні типи міжмовних омонімів:

1) слова мови оригіналу, співзвучні словам мови перекладу, які повністю розходяться за значенням, як-от: нім. *der Termin* «строк; судове засідання; домовленість про зустріч» і рос. *термин* «спеціальне поняття певної галузі»;

2) багатозначні слова мови оригіналу, в яких частина значень збігається зі значенням формально подібного слова мови перекладу, а частина розходиться: нім. *der Referent* – не лише «посадова особа», але й «доповідач»;

3) лексичні одиниці мови оригіналу, які мають схоже за звучанням чи написанням слово в мові перекладу, проте відрізняються функціонуванням, як-от: нім. *der Radiator* збігається з рос. *радиатор* у значенні «нагрівальний пристрій», але для позначення радіатора автомобіля вживають нім. *der Kühler*;

4) назви мір, ваги та інших величин, співзвучні в мові оригіналу й мові перекладу, але не збігаються за кількістю, як-от: нім. *das Pfund* «500 грам» і рос. *фунт* «409,5 грам»; нім. *der Zentner* дорівнює в Німеччині 50 кг (100 німецьких фунтів), в Австрії і Швейцарії – 100 кг [Латышев 2007, с. 164].

У працях з теорії перекладу зарубіжних дослідників явище міжмовної омонімії розглядають під дещо іншим кутом зору. Так, В. Коллер розрізняє два типи омонімів: інтралінгвальні та інтерлінгвальні. Перші є діахронійними, їх поява зумовлена зміною семантики одиниць однієї й тієї ж мови в ході її історичного розвитку, як-от: свн. *arebeit* «м'юка» ≠ нім. *Arbeit* «робота, праця», свн. *muot* «погляд, намір» ≠ нім. *Mut* «мужність». Другі є синхронійними, вони відзначені формальною подібністю і відмінностями у плані змісту і функціонують одночасно у різних мовах, як-от фр. *solide* ≠ нім. *solid*, англ. *actually* ≠ нім. *aktuell*, нім. *Balance* ≠ ісп. *balance* [Koller 1997, с. 224]. Варто також зазначити, що до інтралінгвальних омонімів можна віднести не лише діахронійні лексичні одиниці, але й слова різних національних варіантів німецької мови, як-от: *das Polster* «оббивка» і *der Polster* (австр.) «подушка», *kehren*¹ «замітати» і *kehren*² (швейц.) «мити», *das Rohr*¹ «очерет» і *das Rohr*² (австр.) «електропіч».

Далі ми детальніше зупинимося на двох останніх ґрунтовних дослідженнях, виконаних в руслі теорії перекладу, які містять нові підходи до тлумачення проблеми міжмовних омонімів

при перекладі. М. К. Гарбовський розглядає міжмовні омоніми в монографії «Теория перевода» у рамках перекладацької інтерференції [Гарбовский 2007, с. 324–350] і визначає їх як знаки мови перекладу, які мають подібне до знаків мови оригіналу звучання, але відрізняються семантикою або особливостями функціонування.

Міжмовні омоніми виникають як наслідок міжмовних контактів всередині певної пари мов або можуть запозичуватися з якоїсь третьої мови. Вони не тільки фіксують у новому культурно-мовному середовищі реалії чужої культури, але й «служать основою для утворення образних висловлювань, вибираючи з семантичної системи запозиченого слова такі значення, які перебувають на крайній периферії» [Гарбовский 2007, с. 327]. Так, рос. *казак* «звільнені від податків селяни, найняті для охорони кордонів» (асоціюється в російській мові з мужністю, рішучістю, строгим підпорядкуванням законам, що нерідко передбачало жорстокість) запозичене у французьку мову в значенні «грубо, жорстоко» (пор. фр. *a la cosaque*). Запозичення можуть переноситися також на нові денотати, часто більш конкретні, і тоді їх значення звукується, як-от: рос. *космонавт* «той, хто здійснює польоти в космічному просторі» перейшло до фр. *cosmonaute* у значенні «російський космонавт» на відміну від дублету *astronaute*, запозиченого з англо-американського варіанту.

Іноді запозичення отримують ширше значення, як-от рос. *аппаратчик* «номенклатурний працівник КПСР» > фр. *apparatchiks* «впливові функціонери будь-якої партії у будь-якій країні» [Гарбовский 2007, с. 327]. На закінчення автор порушує питання, наскільки проблема міжмовних омонімів насправді актуальна, адже перекладач, сумніваючись у виборі тієї чи іншої форми, може звернутися до словника або навіть до контексту. Проаналізувавши велику кількість прикладів помилкового вживання міжмовних омонімів, автор робить висновок, що подібність форми психологічно тисне на перекладача, притуплює його пильність, не стимулює звертатися до словника. Тому «проблема псевдодрузів перекладача складає невід'ємну частину теорії перекладацької еквівалентності» [Гарбовский 2007, с. 350].

Грунтовне дисертаційне дослідження О. А. Шаблій «Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії і перекладу» [Шаблій 2002] присвячене дослідженню інтра- та екстралінгвальних розбіжностей між етимологічно спорідненими німецькими й українськими юридичними термінами. Авторка здійснює комплексний аналіз випадків термінологічної омонімії в німецькій і українській юридичних терміносистемах і детально розглядає проблеми лексикографічного представлення термінологічних псевдодрузів перекладача.

У роботі міжмовні омоніми потрактовано як семантично нееквівалентні повнозначні слова аналогічних частин мови, які входять до лексичного складу двох або більше мов і мають у цих мовах інтерферентно-схоже фонетичне і / або графічне оформлення (за варіативності у межах аналогічних фонем та національного графічного представлення), з можливим фактом спорідненості або складені з інтернаціональних термінологічних компонентів. При цьому розбіжності в семантиці міжмовних омонімів можуть коливатися від незначних стилістичних відтінків до антонімічних значень.

Унаслідок культурноспецифічної семантико-стильової еволюції юридичних термінів у системі конкретної національної мови-носія їхні семантичні структури збагатилися додатковими неінтернаціональними значеннями, які не завжди залишаються другорядними стосовно основних або етимологічних значень. До цього додалися ще й закономірні процеси зміни і перегрупування значень, найактивнішим з яких був процес звуження значень термінів з негерманською зовнішньою формою. Специфічною особливістю німецько-українського перекладу таких термінів є їхні різні функціонально-стилістичні характеристики в порівнюваних фахових підмовах. Усе це зумовлює необхідність перекладознавчого аналізу й термінографічного опису таких інтерферентно-небезпечних одиниць.

Отже, більшість дослідників міжмовних омонімів сходяться на тому, що для запобігання помилок при передачі змісту у процесі навчання перекладу необхідно постійно акцентувати увагу майбутніх перекладачів на проблемі міжмовної омонімії з метою формування у них

звички до постійного самоконтролю, критичного ставлення до своїх знань та ретельнішого пошуку еквівалентів.

Проблеми міжмовної омонімії в теорії міжмовних контактів стали об'єктом уваги вчених наприкінці XIX ст. у зв'язку з розширенням контактів носіїв різних мов. Після виходу в світ ґрунтовної монографії У. Вейнрейха «Мовні контакти» [Вейнрейх 1979] з'явилася низка праць як у вітчизняному мовознавстві, так і за кордоном, які стосуються питання позитивного переносу й інтерференції в умовах формування природного й штучного білінгвізму. Під білінгвізмом розуміють набуту індивідом або групою людей здатність почергового використання двох мов і саму реалізацію цієї здатності, тобто практику поперемінного спілкування двома мовами [Валігура 2010, с. 9]. Розрізняють декілька видів білінгвізму:

1) координативний білінгвізм, коли дві мови існують незалежно одна від одної в свідомості людини і використовуються мовцем у різних ситуаціях;

2) субординативний білінгвізм, який виражається в переносі знань, навичок і вмій з рідної мови на іноземну, коли «знання двомовцем обох мовних систем неоднакові, і коли суспільні моменти сприяють переважному використанню однієї мови за рахунок іншої» [Семчинський 1974, с. 5].

Саме при субординативному білінгвізмі спостерігаємо інтерференцію рідної й іноземної мов. Людина пізнає світ, формує образні категорії мислення за допомогою рідної мови, позиції якої дуже стійкі. Іноземна мова накладається на систему рідної мови, її код засвоюють на базі первинного коду рідної мови. Такий вид взаємодії структур рідної й іноземної мови породжує різного роду помилкові аналогії у використанні іншомовного коду. Ототожнення відбувається не тільки між мінімальними мовними одиницями – морфемами, але й більш складними – словами, словосполученнями, фразеологічними одиницями [Хауген 1972, с. 68]. Слово як номінативній одиниці в іншій мові може відповідати як слово, так і окремий лексико-семантичний варіант полісеманта або словосполучення.

У зарубіжній теорії мовних контактів близькою до поняття інтерференції є *гіпотеза незнання* (англ. *ignorance hypotheses*), сформульована К. Джеймсом, за якою особи на певних етапах вивчення іноземної мови, ще не засвоївши її правил, автоматично використовують правила рідної мови [James 1977]. Дехто з зарубіжних теоретиків міжмовних контактів намагався пояснити лексичну інтерференцію наявністю в мовців так званої проміжної мовної системи. Так, Й. Вольмерт писав: дві або більше мови, що контактують, утворюють у свідомості білінґва чи того, хто вивчає іноземну мову, так звану «гіпотетичну інтермову» або «інтерсистему» [Vollmert 1996, с. 56].

Подібні за змістом терміни знаходимо і в інших авторів: «тимчасова мова» (Interimsprache) [Kußmaul 2014, с. 40], «наближена мова» (approximate language) [Wharton 1974, с. 236] та ін. Ця гіпотетична інтермова не належить ні до рідної мови, ні до іноземної, а відображає різні рівні недосконалої мовної компетенції при субординативному білінгвізмі. Вона формується на базі первинної лінгвістичної системи і вбирає в себе елементи мови, яку вивчають. В інтермові помилки на основі міжмовної омонімії пояснюють як автоматичні, непідконтрольні явища в діалінгвальній лексико-семантичній системі. Позбутися таких помилок можна за допомогою спеціальної функціональної методики міжмовного навчання, основаної на дослідженні і описі інтермови, а також укладанні лінгвістичних атласів порушень в іншомовному мовленні.

При викладанні іноземних мов у центрі уваги дослідників перебувають стратегії оволодіння і правильного використання іноземної мови. При поясненні механізмів мовних помилок, викликаних формальною схожістю лексичних одиниць рідної та іноземної мов, наявне використання моделей активації [Stemberger 1985], реконструкції ходу процесу думки та мислення [Боковня 1995], фреймового підходу [Горохова 1986], теорії установки [Кузнецова 1982]. У спеціальній літературі неодноразово підкреслювали роль міжмовних відповідників у процесі вивчення іноземної мови, що полегшує двомовне спілкування та економить зусилля,

спрямовані на вивчення будь-якої мови. Подібні елементи в обох мовах засвоюють значно швидше, оскільки білінгв намагається перенести відомі йому зразки рідної мови на іноземну [Lorenz 1982, с. 17-19]. Крім того, еквівалентні чи схожі поняття можуть позбавити так званого «культурного» шоку [Frohne 1989, с. 443]. Водночас схожість звукового складу лексичних одиниць різних мов є джерелом великої кількості помилок, оскільки мовці схильні при подібності фонетичної оболонки слів ототожнювати також їх семантичні структури, між якими не завжди існує однозначна відповідність [Ionescu 2014, с. 235-254].

На перший погляд може видатися, що міжмовні омоніми здатні вводити в оману тільки тих, хто лише починає вивчення мови й погано володіє нею. Насправді, як відзначають дослідники цієї лексичної категорії, основна маса міжмовних омонімів небезпечна саме для осіб, які впевнено й задовільно користуються мовою [Pariapou 2000, с. 19-20]. Як свідчать експерименти, навіть білінгви не захищені від помилкових ототожнень окремих елементів систем двох мов, внаслідок чого виникають численні семантичні кальки й випадки порушень лексичної сполучуваності або стилістичного узгодження при користуванні іноземною мовою.

Саме на матеріалі помилок досліджено міжмовні омоніми в монографії Й. Мертенса [Mertens 2001]. Дослідник зібрав великий корпус помилок, які трапляються в екзаменаційних роботах учнів старших класів німецьких гімназій з французької мови як першої іноземної. Він розрізняє як граматичні помилки, викликані розбіжностями у роді, числі й узгодженні міжмовних омонімів, так і морфологічні (неправильний словотвір) та семантичні (розходження у значенні).

Автор приділяє також багато уваги псевдогалицизмам, під якими розуміє лексеми, складені з французького лексичного або морфологічного матеріалу, яких насправді у французькій мові нема, як-от: **le consum* (< нім. *Kosum*) на протигагу франц. *consommation*. На думку Й. Мертенса, дослідженню словесно-поняттєвих відповідностей у різних мовах варто приділяти все більше уваги у зв'язку з пошуками нових форм та методів викладання іноземних мов [Mertens 2001, с. 85].

Останнім часом проблемі типології міжмовних лексичних відповідників у споріднених мовах присвячено немало робіт у рамках загального і порівняльного мовознавства. Однак більшість дослідників міжмовної омонімії тлумачать цей термін по-різному. Так, А. Є. Міхневич відносить до міжмовних омонімів слова різних мов, які мають не тільки тотожні, але й подібні позначувальні типу рос. *арбуз* – укр. *гарбуз*, рос. *болтун* – укр. *бовтун* [Михневич 1985, с. 173]. На відміну від цього В. М. Манакін вважає міжмовними омонімами тільки такі слова різних мов, які мають ідентичну звукову форму, як-от: рос. *аркан* «мотузка» й укр. *аркан* «гуцульський танець». Слова на кшталт рос. *арбуз* – укр. *гарбуз*, рос. *веселье* – укр. *весілля* автор пропонує позначати як паралекси. Крім того, значення міжмовних омонімів повинні не перетинатися, а виключатися, як-от: рос. *город* «місто» і укр. *город* «ділянка землі».

Як правило, міжмовні омоніми є результатом випадкових фонетичних збігів або стертих етимологічних зв'язків [Манакін 2004, с. 163-164]. Якщо значення фонетично тотожних слів у різних мовах частково збігаються, тобто слова мають істотні розходження предметно-логічного змісту, але частково (на імпліцитному рівні) зберігають спільну понятійну подібність, то йдеться про міжмовні пароніми, як от: рос. *неделя* «сім днів тижня» і укр. *неділя*, білорус. *нядзеля*, болг. *неделя*, які позначають лише один день тижня [Манакін 2004, с. 165].

Дещо інший підхід до трактування міжмовних омонімів прийнятий у польському мовознавстві. Так, відомий дослідник німецько-польської міжмовної омонімії Р. Ліпчук розрізняє вузьке і широке визначення цього терміну [Lipczuk 1995]. У вузькому значенні автор розуміє під міжмовними омонімами слова двох чи більше мов, які при однаковому чи подібному написанні й звуковій формі розрізняються семантичним змістом, як-от: пол. *komunikacja* «перевезення пасажирів та вантажу; спілкування, обмін інформацією» і нім. *Kommunikation*, яке вживають лише у значенні «спілкування».

У широкому значенні міжмовні омоніми трактують як:

1) слова зі схожою формою, але різним значенням, які запозичені з іншої мови або з однієї з порівнюваних мов, тобто мають спільне походження, як-от: нім. *Kriminalist* «службовець кримінальної поліції; кримінальний експерт» – пол. *kryminalista* «злочинець»;

2) слова зі схожим звучанням, але абсолютно різними значеннями, що зумовлено різною етимологією слів, як-от: нім. *Kraxe* «рюкзак; ранець» – пол. *kraksa* «аварія, нещасний випадок» (з англ. *crack* «удар, тріск»);

3) слова з однаковими чи різними значеннями, які мають певні розходження в написанні, як-от: нім. *Aggression* – пол. *agresja*;

4) слова з певними розходженнями у вимові: нім. *Laser* ['la:zɐ] – пол. *laser* ['laser];

5) слова зі схожим звучанням, але різною морфологічною будовою: нім. *absurd* – пол. *absurdalny*;

6) слова з різним звучанням і граматичними ознаками, але однаковим значенням: нім. *die Gabel* (жін. рід) – пол. *ten widelec* (чол. рід);

7) слова-кальки з однаковою морфологічною структурою, але різним звучанням і значенням: нім. *überhören* «щось недочути, прослухати» і англ. *to overhear* «випадково почути»;

8) слова однієї мови, які з часом набули нових значень, як-от: нім. *List* (раніше «знання, здібності», зараз «хитрість»);

9) фразеологізми зі схожою структурою, але різними значеннями, як-от: нім. *den Kopf verlieren* «розгубитися; втратити голову» – пол. *stracić głowę* «закохатися без тями» [Lipczuk 1989, с. 48-49]. Як бачимо, широке трактування міжмовної омонімії включає всі випадки міжмовних розходжень, які можуть викликати інтерференційні помилки. Особливу увагу при розгляді міжмовних омонімів автор приділяє таким факторам як:

1) стилістичне маркування слів, як-от: нім. *Kaprize* вживають у високому стилі, пол. *kaprys* належить до нейтрального стилю;

2) територіальне вживання лексики, пор. швейцарський варіант *manifestieren* «брати участь у маніфестації» і нім. *manifestieren* «проявлятися; передавати; (юр., заст.) давати клятву; (заст.) брати участь у демонстрації»;

3) часова співвіднесеність лексики, як-от: пол. *proponować* – нім. *proponieren* як застарілий варіант нім. *vorschlagen*;

4) частота вживання, як-от: пол. *kwestia* «питання, справа» – нім. *Quästion* «питання, вирішене в ході дискусії» (вживається рідко як філософське поняття) [Lipczuk 1985, с. 69].

Нам ближче вузьке трактування міжмовної омонімії, оскільки відмова від критерію спільності форми робить це поняття надто нечітким і включає до нього абсолютно всі випадки відсутності еквівалентності між лексикою двох мов. Ми вважаємо, що міжмовна омонімія охоплює все те, що в рамках відповідних рівнів мови формально подібне, але семантично різне в мовах, що контактують. З огляду на наведені вище підходи і класифікації ми розглядаємо міжмовні омоніми як слова двох (чи більше) мов, які мають інтерферентно схоже фонетичне і / або графічне оформлення і відрізняються семантично і / або граматично.

Можливі розходження у семантиці розглянув Р. О. Будагов, який виокремив вісім типів невідповідностей серед міжмовних омонімів:

1) в одній з мов слово має більш загальне значення, ніж в іншій;

2) родові значення в одній мові – видові значення в іншій;

3) однозначність в одній мові – багатозначність в іншій;

4) міжмовна стилістична нееквівалентність слів і словосполучень;

5) живе, неархаїчне значення в одній мові – архаїчне в іншій;

6) лексично вільне значення в одній мові – лексично зв'язане в іншій;

7) термін в одній мові – нетермін в іншій;

8) слово в одній мові – словосполучення в іншій [Будагов 1976, с. 268–272].

Детальніший поділ різних типів семантичних відносин міжмовних омонімів наводить польська дослідниця П. Стасінська: полісемія слова в одній мові – моносемія в іншій; архаїчне значення слова в одній мові – неархаїчне в іншій; вільне функціонування слів в одній мові – структурно обмежене вживання в другій; зміщення семантики слова однієї з мов з нейтральної до експресивно забарвленої, а отже, стилістично обмеженої лексики; функціонування міжмовних омонімів із значеннями, що наближені до протилежних; семантична різниця з огляду на різні сфери вживання значень порівнюваних слів; семантична невідповідність як наслідок розходження в переносних значеннях; розходження предметно-логічного змісту, пов'язані з різницею національно-культурних реалій; відсутність семантичної кореляції міжмовних омонімів через асиметричність їх синонімічних рядів [Stasińska 1988, с. 263].

Хоча наведені класифікації охоплюють практично всі типи відношень, які існують між формальними відповідниками в різних мовах, їх недоліком є відсутність єдиної основи, необхідної для побудови будь-якої типології. Семантичні принципи (асиметрія видового і родового значень, одно- і багатозначності) тут змішуються зі стилістичними (асиметрія живого та архаїчного значень, загального і спеціального) і структурними (протиставлення слів і словосполучень) принципами. Попри це, беззаперечною заслугою дослідників є детальний аналіз різних типів семантичних розбіжностей міжмовної омонімії.

Описуючи специфічність категорії міжмовних омонімів у близькоспоріднених мовах, Р. О. Будагов зазначає, що семантичний незбіг формально подібної лексики між неспорідненими мовами істотно відрізняється від такого ж явища в близькоспоріднених мовах. Цей факт пов'язаний з тим, що більша частина міжмовних омонімів у близькоспоріднених мовах виникає внаслідок розпаду полісемії або внаслідок розширення чи звуження значення слів, які зводять до одного етимона [Будагов 1976].

Природно, що питома вага подібних відповідників між спорідненими і тим паче близькоспорідненими мовами набагато вища, ніж між мовами з віддаленою спорідненістю. За даними дослідників, між російською і чеською мовами лексичні псевдоеквіваленти складають до 6% всієї лексики [Влчек 1975], а між російською і литовською мовами – лише 1% [Гудавичус 1985]. Крім того, між словами споріднених мов можуть виникати цілі ряди міжмовних омонімів унаслідок неоднакового розвитку значень спільних за походженням слів.

Отже, у мовах, які практично не контактують, наявні переважно випадкові збіги звучання, а в близькоспоріднених мовах поява міжмовних омонімів зумовлена насамперед змінами в семантиці генетично споріднених однокореневих слів.

Висновки. Тлумачення міжмовної омонімії залежать насамперед від предмету та цілей дослідження певної лінгвістичної дисципліни. Так, у перекладознавстві основну увагу звертають на міжмовні омоніми як чинники перекладацьких неточностей, у методиці викладання іноземних мов – як джерела інтерференційних помилок. Контрастивне мовознавство приділяє основну увагу розходженням у семантиці міжмовних омонімів, а загальне – типології міжмовних лексичних відповідників.

Проте, незважаючи на такі розбіжності, міжмовні омоніми трактують як пари слів, які стосуються двох або більше мов, мають схожу звукову оболонку, часто мають спільну етимологію, здебільшого є запозиченнями з третьої мови і потенційним джерелом інтерференційних помилок. При міжмовній омонімії можливі відношення часткової формальної тотожності, якщо розходження у формі пов'язані з закономірними відповідностями у графіці, фонетиці і словотворі. Важливо також враховувати конотативні і функціонально-стилістичні розбіжності міжмовних омонімів у зв'язку з дослідженням національної специфіки семантики слів, оскільки вони вносять додаткові смисли до денотації.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у порівняльно-зіставному аналізі та описі міжмовної омонімії в різних парах мов, що дозволить визначити характер формально-сміслових відношень між омонімами, зіставити шляхи і способи поповнення словникового складу мов омонімами, виявити спільні риси і розбіжності в структурі і

кількості омонімічних одиниць різних рівнів у зв'язку з пошуками нових форм та методів викладання іноземних мов.

Література

- Боковня А. Е. Интерференция при обучении иностранному языку и возможные пути её преодоления : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. педагогич. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания» / А. Е. Боковня. – Москва, 1995. – 18 с.
- Будагов Р. А. Ложные друзья переводчика / Р. А. Будагов // Человек и его язык. – М. : МГУ, 1976. – С. 268-272.
- Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 – «Германські мови»; 10.02.15 – «Загальне мовознавство» / О. Р. Валігура. – Київ, 2010. – 34 с.
- Вейнрейх У. О. Языковые контакты / У. О. Вейнрейх. – К. : Вища школа, 1979. – 255 с.
- Влчек Й. Чешско-русские омонимы – высшая стадия лексической интерференции / Й. Влчек // Болгарская русистика. – София : Общество русистов Болгарии, 1975. – С. 45-61.
- Гарбовский Н. К. Теория перевода / Н. К. Гарбовский. – [2-е изд.]. – М. : Изд-во МГУ, 2007. – 544 с.
- Горохова С. И. Психолингвистические особенности механизма порождения речи по данным речевых ошибок : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.15 «Общее языкознание» / С. И. Горохова. – Москва, 1986. – 16 с.
- Гудавичус А. Й. Сопоставительная семасиология литовского и русского языков / А. Й. Гудавичус. – Вильнюс : Изд-во Вильнюсского ун-та, 1985. – 175 с.
- Кійко С. В. Німецько-українська міжмовна омонімія : [монографія] / С. В. Кійко. – Чернівці : Видавничий дім «Родовід», 2014. – 434 с.
- Комиссаров В. Н. Общая теория перевода : учебное пособие / В. Н. Комиссаров. – М. : ЧеРо, 1999. – 136 с.
- Кузнецова Т. Д. Роль установки в формировании правильного и ошибочного речевого действия в условиях билингвизма и трилингвизма : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. психол. наук : 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания» / Т. Д. Кузнецова. – Тбилиси, 1982. – 16 с.
- Латышев Л. К. Технология перевода / Л. К. Латышев. – М. : Изд. центр «Академия», 2007. – 320 с.
- Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
- Михневич А. Б. Белорусско-русский паралексический словарь-справочник / А. Б. Михневич. – Минск : Народная асвета, 1985. – 336 с.
- Рецкер Я. И. Перевод и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М. : Междунар. отношения, 1974. – 216 с.
- Семчинський С. В. Семантична інтерференція мов / С. В. Семчинський. – К. : Вища школа, 1974. – 256 с.
- Хауген Э. Языковой контакт / Э. Хауген // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1972. – Вып. 6: Языковые контакты. – С. 61-80.
- Шаблій О. А. Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії і перекладу : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : 10.02.16 «Теорія і практика перекладу» / О. А. Шаблій. – Київ, 2002. – 19 с.
- Frohne G. Die Internationalisierungstendenz des Wortschatzes und die so genannten Internationalismen / G. Frohne // Fremdsprachenunterricht. – 1989. – Nr. 8/9 (33/42). – S. 439-443.
- Ionescu A. „Falsche Freunde“. Deutsch-rumänische lexikalische Interferenzen / Adriana Ionescu. – Berlin : Wiss. Verlag, 2014. – 368 S.
- James C. The ignorance hypothesis in Interlanguage studies / C. James // Interlanguage. Studies Bulletin. – Utrecht, 1977. – Nr. 2/2. – P. 152-167.
- Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft / W. Koller. – [5. Aufl.]. – Wiesbaden : Quelle und Meyer, 1997. – 343 S.
- Kußmaul P. Verstehen und Übersetzen : Ein Lehr- und Arbeitsbuch / P. Kußmaul. – [3., aktual. Auflage]. – Tübingen : Narr, 2014. – 217 S.
- Lipczuk R. Semantische Relationen im Bereich der lexikalischen Tautonyme im Deutschen und Polnischen / R. Lipczuk // Studien zum polnisch-deutschen Sprachvergleich. – Kraków : Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1985. – Nr. 80 (2). – S. 61-72.
- Lipczuk R. Zum Problem der falschen Freunde des Übersetzers / R. Lipczuk // Theorie und Praxis der deutsch-polnischen Konfrontation und Translation. – Rzeszów : Wydawn. Wyczej Szkoły Pedagog., 1989. – S. 41-52.
- Lipczuk R. Niemiecko-polski słownik tautonomów / Lipczuk R., Bilut Z., Kątny A., Schatte Ch. – Warszawa : Wydawn. Naukowe PWN, 1995. – 345 S.
- Lorenz A. Interferenzbedingte Fehler auf Grund von lexikalisch-semantischen Unterschieden zwischen dem Deutschen und dem Englischen / A. Lorenz. – Berlin : Humboldt-Universität, 1982. – 178 S.
- Mertens J. Die so genannten faux amis in schriftlichen Textproduktionen von Lernern des Französischen der Sekundarstufe I / J. Mertens. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 2001. – 486 S.
- Parianou M. „Falsche Freunde“ im Sprachenpaar (Neu)Griechisch – Deutsch / M. Parianou. – Frankfurt am Main : Lang, 2000. – 240 S.
- Stasińska P. О некоторых типах семантических отношений в пределах русско-польских омонимов / P. Stasińska // II Spotkania językoznawcze. W kręgu semazjologii, leksykologii i terminologii. – Opole, 1988. – S. 263.
- Stemberger J. P. The lexicon in a model of language production / J. P. Stemberger. – New York u.a. : Garland Publ., 1985. – 299 p.
- Volmert J. Die Rolle griechischer und lateinischer Morpheme bei der Entstehung von Internationalismen / J. Volmert // Eurolatein : Das griechische und lateinische Erbe in den europäischen Sprachen / Hrsg. von H. H. Munske, A. Kirkness. – Tübingen : Niemeyer, 1996. – S. 47-64.
- Wharton R. M. Approximate language identification / R. M. Wharton // Information and Control. – Vol. 26. – Issue 3. – 1974. – P. 236-255.

УДК: 821,111:82-31:81`373.2

КЛИМЕНКО О. Л., ТОЛМАТОВА А. О.
(Запорізький національний університет)ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АВТОРСЬКОГО ОНОМАСТИКОНУ ЦИКЛУ
РОМАНІВ ДЖ. Р. Р. МАРТИНА “A SONG OF ICE AND FIRE”

Стаття присвячена дослідженню особливостей формування авторського ономастикону циклу романів Дж. Р. Р. Мартіна “A Song of Ice and Fire”. В даній роботі розглядаються механізми та способи творення власних назв, створених автором твору.

Ключові слова: авторський ономастикон, механізми формування власних назв.

Клименко О. Л., Толматова А. О. Особенности формирования авторского ономастикона в цикле романов Дж. Р. Р. Мартина “A Song of Ice and Fire”. Статья посвящена исследованию особенностей формирования авторского ономастикона в цикле романов Дж. Р. Р. Мартина “A Song of Ice and Fire”. В данной работе рассматриваются механизмы и способы образования имен собственных, созданных автором произведения.

Ключевые слова: авторский ономастикон, механизмы формирование имен собственных.

Klymenko O. L., Tolmatova A. O. Onomasticon Creation Peculiarities (Case Study: George R. R. Martin's Cycle of Novels “A Song of Ice and Fire”). This article studies the peculiarities of George R. R. Martin's onomasticon, represented in the cycle of novels “A Song of Ice and Fire”. This research also covers the methods, ways and means of proper names' creation.

Key words: George R. R. Martin's onomasticon, methods of proper names' creation.

Актуальність роботи. Дослідження авторського ономастикону художніх творів виступає одним із провідних напрямків сучасних ономастичних досліджень. Оригінальні власні назви, створені різними авторами, збагачують словниковий склад мови і в той же час дають науковцям новий матеріал для опрацювання. Вивчення авторського ономастикону художніх творів привертало увагу багатьох дослідників, серед яких можна виділити роботи М. В. Бережної, О. О. Лебедевої, О. О. Новікова, С. А. Ярової.

У нашому дослідженні ми розглянемо особливості формування авторського ономастикону в циклі романів Дж. Р. Р. Мартіна “A Song of Ice and Fire”, який не лише збагатив сучасну літературу, але й привніс велику кількість неординарних власних назв в словниковий склад сучасної англійської мови. Таким чином, **метою** даної наукової розвідки є дослідження специфіки формування власних назв у циклі романів “A Song of Ice and Fire”, **завданням** стає визначення основних механізмів та способів, які були використані автором для створення власних назв, **об'єктом** нашого дослідження виступає авторський ономастикон циклу романів, а **предметом** – основні механізми та способи його формування.

За визначенням Н. В. Подольської, ономастикон називається репертуар або ж список будь – яких власних назв певного етносу чи соціуму для певного періоду часу [Подольская 1988, с. 98]. Поняття ж «авторський ономастикон» уособлює в собі сукупність усіх власних назв, які були створені, видозмінені або ж використані певним автором у своїх роботах. Створюючи або ж підбираючи ту чи іншу власну назву у певному творі автор може керуватися різними принципами та обирати будь – які способи чи механізми, наприклад, як от мовні чи когнітивні, а інколи навіть застосовувати їх одночасно [Александрук 2010, с. 470]. Вибір конкретного оніма зазвичай спирається на продуману концепцію опису персонажа, місця або предмету.

Цикл романів Дж. Р. Р. Мартіна “A Song of Ice and Fire” належить до жанру фентезі, що зазвичай передбачає наявність великої кількості створених автором нових та оригінальних власних назв, які дозволяють читачам абстрагуватися від реальності та поринути у пригоди разом з його героями. Такі новостворені власні назви можуть класифікуватися як okazionalizmi, хоча, звичайно, okazionalizmom прийнято називати будь-який новотвір, незалежно від його приналежності до певної частини мови, створений певним автором чи мовцем, який не увійшов до словникового складу мови.

У нашому дослідженні ми розділили усі власні назви на категорії, спираючись на класифікацію О. В. Суперанської, розробленої на основі типології А. Баха, яка ділить усі

власні назви на 3 види: назви живих істот і істот, що сприймаються як живі (антропоніми, зооніми, теоніми), назви неістот (топоніми, гідроніми, назви островів, і т.д.) та назви комплексних об'єктів (назви організацій, спільнот, війн, хрононіми) [Суперанская, 1973, с. 173-204].

У циклі романів Дж. Р. Р. Мартіна “A Song of Ice and Fire” переважна більшість власних назв утворюється автором за допомогою мовного механізму вигадування слів. Серед назв, що було утворено таким способом можна виділити:

- **Антропоніми**, серед яких зустрічаються такі імена як: “*Cersei*”, що вірогідно при створенні базувалося на грецькому імені “*Circe*”, що походило від стародавнього імені «*Kirkē»; “*Sansa*”, яке бере початок від із санскриту, де позначало поняття «шарм» або «чарівність»; “*Bran*”, що походить від уельського слова «ворон», яке напевно позначає певний зв'язок між персонажем і цим птахом; а також імена, чиї зв'язки з іншими назвами важко прослідкувати, наприклад: “*Daenerys*”, “*Tywin*”, “*Viserys*”, “*Jaehaerys*”, “*Rhaegar*” тощо.

Цікаво, що через величезну популярність циклу романів “A Song of Ice and Fire”, а також його екранізованої версії, названої за першою книгою роману “A Game of Thrones”, багато імен вийшли за межі романів, адже так сподобались читачам та глядачам, що вони почали називати своїх дітей іменами улюблених персонажів. Варто зазначити, що серед антропонімів також зустрічаються звичайні англійські імена, чия графічна або фонетична форма була трохи видозмінена, наприклад: “*Robb*” замість “*Rob*”, “*Eddard*” замість “*Edward*”, “*Joffrey*” замість “*Jeffrey*”, а також звичайні імена, які існують в реальності, наприклад: “*Sam*”, “*Jon*”, “*Robin*”, “*Rodrik*”, “*Simon*”.

- **Зооніми**, до яких відносяться групові назви тварин, наприклад: “*shadowcats*”, що позначає фантастичних істот, які виступають великими і хижими представниками сімейства котячих, та “*lizard-lions*”, що позначає назву виду інших тварин, схожих одночасно на крокодилів та ящерок, проте розміром з лева. Автор чудово передає сутність їх природи за допомогою назв, утворених за допомогою словоскладання за моделлю Noun+Noun (іменник+іменник). Цікаво, що за аналогією до слова “*shadowcats*” була утворена назва “*shadowskin*”, що позначає хутро цих звірів. Варто також зазначити, що назва одного з найчастіше згадуваного виду тварин у романах “*direwolf*” була створена на основі запозиченої назви реально існуючих тварин, що населяли північну та південну Америку в період Плейстоцену (від лат. “*Canis dirus*”).

- **Теоніми**, серед яких відзначаємо “*The Old God of the Forest*”, “*the Lord of Light*”, “*the Storm God*”, “*the Drowned God*”, “*the Many-Faced God of Braavos*”.

- **Топоніми**, до яких відносяться “*Free Cities*”, “*Old Valyria*”, “*King's Lands*”, “*Oldtown*”.

- **Фітоніми**, до яких належать: “*Weirwood trees*”, “*Ghost grass*”, “*Harpy's Gold*”, “*Blue Winter Rose*”. Варто відзначити, що назва “*Weirwood trees*” скоріш за все була утворена від Прото-індоевропейського кореня «*werg», що означає «людина». Використання цього кореня мотивується описом дерев, що нібито мали обличчя, а інколи за формою нагадували людей.

- **Ергоніми** (назви служб та організацій), серед яких зустрічаються: “*the Rainbow Guard*”, “*the Warrior's Sons*”, “*Brotherhood without banners*”, “*Maesters*”, що були створені для позначення нових понять. Окремо можна виділити назви організацій, що спеціалізуються на професійних вбивствах – “*Faceless Men*”, “*Sorrowful Men*”, створені за аналогічним принципом.

- **Хрематоніми**, наприклад: “*the Ice*”, “*the Needle*”, “*Longclaw*”, “*arakh*”. Оскільки дія циклу романів відбувається в період, який має багато рис з нашим минулим – Середньовіччям, і основною зброєю на той час виступали мечі, то не можна також не звернути увагу на слова, які їх позначають. Так, автор створює такі назви, як “*the Ice*”, “*the Needle*” та “*the Longclaw*” на позначення назв конкретних мечів; “*arakh*” – на позначення

виду мечів, що зазвичай використовується народом дотракійців. Дж. Мартін також використовує традиційно англійські поняття *“longsword”*, *“bastard sword”*, *“greatsword”* - на позначення різних видів мечів за довжиною леза та руків'я.

Цікавими прикладами авторських онімів також можуть бути назви вигаданих мов. Так, у всесвіті романів *“A Song of Ice and Fire”* панують декілька основних мов, але й зустрічаються назви тих, які класифікуються як давно забуті. Таким чином, можна виділити: *“the Common Tongue of Westeros”*, *“Dothraki”*, *“Rhoynish”*, *“High Valyrian”*, *“The Summer Tongue”*. Варто також зазначити, що у циклі романів зустрічаються такі okazionalizmi, які стають зрозумілими лише за допомогою роз'яснення автора. Зокрема, до цих онімів відносяться слова, що належать до вигаданих мов, наприклад, до дотракійської *“Dothraki”*, яка була спеціально розроблена Девідом Дж. Петерсоном для екранізації романів. Серед вигаданих автором слів слід відзначити *“khaleesi”*, *“khal”*, *“khalasar”*.

Важливим механізмом для створення власних назв в романах виступає конверсія. У нашому дослідженні ми розглядаємо конверсію як можливість переходу загальних назв у власні. Так, серед власних назв, створених за допомогою конверсії, можна виділити:

- Групові антропоніми, наприклад: *“Snow”*, *“Rivers”*, *“Storm”*, *“Flowers”*, *“Sands”*, *“Waters”*. У романах розповідається про те, що якщо дитина була народження поза офіційним шлюбом, вона не могла отримати прізвище батька. Таким дітям надавалося нове прізвище, яке позначало характеристику місця, де вони були народжені. При цьому, якщо, наприклад, двоє дітей народилися поза шлюбом в одному регіоні, вони отримували однакові прізвища попри те, що не були братами чи сестрами.

Серед таких прізвищ можна виділити *“Snow”*, що надавалося дітям, народженим у північних регіонах, де майже завжди холодно й часто йде сніг; *“Rivers”*, яке отримували діти, що народилися в регіоні, який має величезну кількість річок, під назвою *“the Riverlands”*; *“Storm”*, притаманне мешканцям *“the Stormlands”*, які часто потерпають від штормів; *“Flowers”* – жителям квітучої та благодатної місцевості під назвою *“the Reach”*, *“Sands”* – жителям півострова *“Dorne”*, який має ознаки спекотного пустельного клімату, нерідко з піщаними ландшафтами; *“Waters”* – дітям, що проживали в межах *“Kings Landings”*, розташованих на узбережжі континенту.

Також варто відзначити прізвисько воїнів служби *“Night's Watch”*, яка боронить північні кордони від нападів – *“the Crows”*. Можна припустити, що вони отримали це прізвисько за те, що носять в основному чорний колір.

- Фітоніми, наприклад, назва виду дерев *“Ironwood trees”*, які зустрічається в романах. У реальному світі слово *“ironwood”* позначає одразу декілька видів дерев, які мають дуже міцну деревину.

За допомогою основокладання були утворені назви *“the Crannogmen”* та *“the Ironborn”*. Серед назв, які були створені за допомогою активних словотворчих суфіксів, можна виділити топоніми, утворені за допомогою словотворчого суфікса *“-lands”*, наприклад: *“the Riverlands”*, *“the Stormlands”*, *“the Westerlands”*, *“the Crownlands”*.

Варто зазначити, що деякі власні назви були створені за допомогою спільних компонентів – слів. Серед них:

- Назви вигаданих островів та архіпелагів, об'єднаних спільним компонентом – *“islands”* / *“isles”*, наприклад: *“Iron Islands”*, *“Summer Islands”*, *“Bear Island”*, *“The Thousand Islands”*, *“the Basilisk Isles”*.

- Гідроніми, які мають спільний компонент – *“sea”*, наприклад: *“the Narrow Sea”*, *“the Sunset Sea”*, *“the Shivering Sea”*, *“the Jade Sea”*. При цьому кожна із назв отримує власну характеристику.

- Назви війн, які було створено за допомогою компоненту *“war”*, наприклад: *“the Ghiscari War”*, *“Nymeria's War”*, *“the War of Conquest”*.

- Назви валюти, створені за допомогою компоненту «coin», наприклад: “*Gold Dragon coin*” та “*Silver Stag coins*”. Назва “*Copper Penny*” очевидно була запозичена від традиційної назви дрібних грошей.

- Назви документів та книг, серед яких можна виділити “*the White Book*” та “*the Book of Brothers*”, що об’єднані компонентом «book».

Продуктивними механізмами творення власних назв виступають алюзія та аналогія. Так, при дослідженні групових антропонімів, нашу увагу привернули декілька цікавих прикладів їх застосування. Однією з найважливіших сюжетних ліній циклу романів виступає війна між представниками роду Ланністерів і Старків, що нагадує Війну Червоної та Білої троянд і протистояння представників Ланкастерів та Йорків. Варто зазначити, що навіть автор не заперечує, що його часто надихали певні історичні події, тож ця не стала винятком. Таким чином, можна припустити, що деякі паралелі в подіях твору та схожість звучання й написання прізвищ “*Lannister – Lancaster*” та “*Stark – York*” мають саме таке підґрунтя.

Назва захисної споруди “*The Wall*”, скоріш за все, є алюзією до відомої “*Hadrian’s Wall*”, яка була побудована римлянами на півночі Великої Британії та захищала від навали ворожих племен з півночі. Назва та, власне, концепція легкозаймистої речовини, яку застосовували як зброю “*Wild Fire*” ймовірно також були створені за аналогією до “*Greek Fire*”, адже саме ця речовина була використана як в романах, так і в реальності для однакових цілей. В циклі романів також зустрічаються власні назви, які були утворені за допомогою перетворення вільних словосполучень у стійкі. Серед них можна виділити:

- Хрононіми, наприклад: “*The Dawn Age*”, “*The Long Night*”, “*The Andal Invasion*”, “*The rise and fall of Valyria*”, “*the Age of the Hundred Kingdoms*”;

- Назва марки сталі, наприклад: “*Valyrian steel*”;

- Назви мешканців різних регіонів, народів та рас, наприклад: “*the Hill Tribes*”, “*the Free Folk*”, “*the Children of the Forest*”, “*the White Walkers*”.

Отже, проаналізувавши авторський ономастикон циклу романів “*A Song of Ice and Fire*” Дж. Р. Р. Мартіна, можна зробити **висновок**, що серед найпоширеніших способів та механізмів створення власних назв можна виділити: основоскладання, суфіксацію, конверсію, семантичні способи словотвору, а також когнітивні механізми алюзії та аналогії.

Власні назви, які з’являються в циклі романів та його екранізації, поповнюють словниковий склад сучасної англійської мови. Здебільшого це пов’язано з тенденцією присвоєння дітям імен персонажів, створенням різних картин, малюнків, арт-об’єктів та популярністю вигаданих мов (наприклад, вже навіть організовуються курси з дотракійської). Саме тому виникає необхідність глибшого дослідження не тільки власне особливостей формування авторського ономастикону, але й його впливу на сучасну англійську мову та лінгвокультуру.

Література

Александрук І. В. Когнітивні та мовні механізми утворення неологізмів та оказіоналізмів у творах жанру фентезі (на матеріалі творів сучасних англійських та американських авторів) / І. В. Александрук // *Studia Linguistica*. – 2010. – Випуск 4. – С. 469-475.

Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии, 2 изд. / Н. В. Подольская. – М., 1988. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tapemark.narod.ru/les/346a.html>

Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М., 1973. – 367 с.

Martin G. R. R. *A Song of Ice and Fire* / George R. R. Martin. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.readbooksvampire.com/George...Martin.

12 Historical Events That Inspired “*Game of Thrones*” And Proved Our World To Be As Brutal as Westeros. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://emgn.com>.

Name origin and etymology database. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.name-doctor.com/

УДК: 811.111'42:81'37

КОЗЛОВА Т. О., ХВОСТИК М. М.
(Запорізький національний університет)

КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ 'ОБЕРТАЛЬНИЙ РУХ' У БРИТАНСЬКОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті викладено результати дослідження особливостей актуалізації концепту ОБЕРТАЛЬНИЙ РУХ в англійськомовній науковій картині світу. Проаналізовано ключові репрезентанти концепту (дієслова обертального руху), їх дистрибутивні зв'язки в текстах наукового стилю. Встановлено лексичну й синтаксичну сполучуваність ключових вербалізаторів концепту, що забезпечило компактність процедури мовної реконструкції висвітлених концептуальних ознак, когнітивного та прагматичного змісту концепту, а також пріоритетних засобів їх кодування. Доведено, що частотність і широта діапазону сполучуваності дієслів обертального руху, а також аранжування синтаксичних конструкцій, до яких вони залучаються – не випадкові, а зумовлені інформативним та інтерпретативним спрямуванням наукової комунікації, тенденцією до об'єктивності, істинності подання інформації суб'єктами пізнання, орієнтацією на досягнення персуазивного ефекту через аргументацію й деперсоналізацію висловлювання.

Ключові слова: англійськомовний науковий дискурс, дієслова обертання, ключові вербалізатори, концепт, лексична сполучуваність, синтаксична сполучуваність.

Козлова Т. О., Хвостик М. Н. Когнитивно-коммуникативные особенности актуализации концепта ВРАЩАТЕЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ в британском научном дискурсе. В статье представлены результаты исследования особенностей актуализации концепта ВРАЩАТЕЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ в англоязычной научной картине мира. Были проанализированы ключевые репрезентанты концепта (глаголы вращательного движения), их дистрибутивные связи в текстах научной направленности. Было установлено лексическую и синтаксическую сочетаемость ключевых вербализаторов концепта, что обеспечило компактность процедуры языковой реконструкции актуальных концептуальных признаков, когнитивного и прагматического содержания концепта, а также приоритетных средств их кодирования. Было доказано, что частотность и широта диапазона сочетаемости глаголов вращательного движения, а также аранжировка синтаксических конструкций, в состав которых они включены – не случайны, а обусловлены как информативным, так и интерпретативным направлением научной коммуникации, тенденцией к объективности, истинности представления информации субъектами познания, ориентацией на достижение персуазивного эффекта посредством аргументации и деперсонализации высказывания.

Ключевые слова: англоязычный научный дискурс, глаголы вращения, ключевые вербализаторы, концепт, лексическая сочетаемость, синтаксическая сочетаемость.

Kozlova T. O., Khvostyk M. M. The Concept of ROTATION in the British English Scientific Discourse: Cognitive and Communicative Aspects. This study intends to explore the structure of the concept of ROTATION in the worldview of the scientific English users. The paper also focuses on the key means of the verbal representation of rotation in the British scientific discourse, in particular the properties of rotation verbs as they are realized in their lexical and syntactical distribution in scientific texts. Rotation is considered in physical terms as a circular movement of an object around a center (or point) of rotation and treated in philosophical terms as a conceptual/cultural universal that correlates with the most fundamental ontological categories of being (matter, movement, space and time). It is hypothesized that conceptual and verbal configurations of rotation in the English-speaking scientific discourse are determined by cognitive and pragmatic features of communication.

The procedure of the research includes the following stages: text samples with rotation verbs were drawn from the British National Corpus of English (total scope of 15 331 668 words); the samples were then subjected to the distributive analyses in order to discover the distribution models of the rotation verbs and their frequency in the scientific communication in English. The findings proved that rotation verbs collocations with nouns and pronouns are more productive than those with other verbs. The instances with the rotation verbs in contact position to adverbs, numerals, prepositions and conjunctions are infrequent. The collocation patterns reveal the parameters of rotation as they are conceptualized in the scientific worldview and expressed in British English. It is found that such parameters as *the subject* and *the object* of rotation are a priority for the scientific discourse whereas *the number of rotations*, *speed*, *axis*, and *the contact with surface* are cognitively less important. In addition to that, the collocation patterns are arranged specifically to meet such requirements of the scientific discourse community as the exchange of relevant information, accuracy and precision, objective interpretation of facts, impersonality.

Key words: scientific discourse, British English, language worldview, rotation verbs, verbal means, concept, lexical collocation, syntactic collocation.

Актуальність статті. Головні світоглядні принципи сучасної лінгвістичної парадигми – антропоцентризм, функціоналізм та експланаторність – визначають необхідність дослідження мовних картин світу, встановлення набору їх складників, особливостей структурування, змістового наповнення та засобів вербалізації концептів [Абрамова 2010; Панченко 2009; Лагутина 2013; Пудова 2009; Радищева 2015; Соловьева 2011]. Концепт являє собою «одиночку ментальних та психічних ресурсів людської свідомості; уявлення про смисли, якими людина оперує в процесі мислення та які відображають ... результат пізнання світу» [Кубрякова 1997, с. 90]. Очевидно, що в різних видах соціальної діяльності

вибудовуються різні виміри світу, а репрезентація того чи того концепту залежить від сфери його актуалізації та комунікативних настанов у дискурсивній практиці суб'єктів пізнання.

Окремі концепти (наприклад, ОБЕРТАЛЬНИЙ РУХ) слід віднести до дискурсивних універсалій. Вони втілюють знання й досвід мовців щодо найважливіших фрагментів об'єктивної реальності (рух), які даються людині в її відчуттях, корелюють із базисними філософськими категоріями (матерія), а тому виявляються актуальними для різних сфер комунікації (серед них і наукова), в яких ці фрагменти дійсності дістають належне осмислення у відповідній системі понять, категорій, настанов. Отже, у різних вимірах спілкування й складаються особливі риси тих фрагментів дійсності, до яких звертається суб'єкт пізнання.

Обертання – особливий спосіб руху тіла, яке в просторі й часі неодноразово займає одне й те ж місце відносно уявної точки або лінії [Урисон 2003, с. 153]. Зауважимо, що концепт ОБЕРТАЛЬНИЙ РУХ вже слугував предметом різноаспектних досліджень [Круглякова 2010; Рахиліна 2004]. Визначено етимологічні, структурні й семантичні характеристики його ключових вербалізаторів – ДОР (дієслів обертального руху) [Хижняк 2013; Хижняк 2013; Хижняк 2013], здійснено семантичну параметризацію 'обертання' [Козлова 2012]. Проте особливості реалізації цього концепту в науковому дискурсі дотепер залишалися поза увагою дослідників.

Мета статті полягає в аналізі когнітивно-комунікативних особливостей актуалізації концепту ОБЕРТАЛЬНИЙ РУХ в англійськомовному науковому дискурсі. **Завдання**, які розв'язуються у дослідженні, охоплюють встановлення частотності ключових вербалізаторів концепту (дієслів обертального руху), широти діапазону, а також типу їх лексичної та синтаксичної сполучуваності; визначення пріоритетних концептуальних ознак (параметрів обертального руху), відповідності між мовним аранжуванням та когнітивним і прагматичним наповненням концепту.

Об'єктом дослідження є концепт ОБЕРТАЛЬНИЙ РУХ в англійськомовній (британській) науковій картині світу. **Предмет** дослідження становлять когнітивно-комунікативні особливості актуалізації концепту ОБЕРТАЛЬНИЙ РУХ у науковому дискурсі. Комплексна **методика** дослідження передбачає послідовне застосування методів та прийомів контекстологічного, концептуального й дистрибутивного аналізу. **Матеріалом** дослідження слугували текстові фрагменти (обсягом 15 331 668 слів), у яких уживаються дієслова на позначення обертального руху. Матеріал вибрано з електронної бази даних [BNC] та інших джерел [OED].

При аналізі особливостей концептуалізації обертального руху в науковому дискурсі зважали на такі основні риси цього виду комунікації: об'єктивність та правдивість викладення фактів, аргументативність, висвітлення причинно-наслідкових зв'язків, визначеність понять. Мета наукової комунікації, яка полягає в раціонально-логічному поданні інформації реципієнту, визначається тим, у який спосіб світ в цілому й окремі його складники (зокрема обертальний рух) концептуалізовані свідомістю. А це, у свою чергу, визначає особливості вербалізації когнітивної та комунікативної специфіки актуалізації ідеї обертання в науковій картині світу.

Аналіз актуалізації категорії обертального руху в науковому дискурсі передбачає послідовність таких процедур: встановлення частоти вживання дієслів на позначення обертального руху; визначення лексичної та синтаксичної сполучуваності цих дієслів; вивчення процесів метафоризації за участю дієслів обертального руху. Застосування запропонованої методики ідентифікації концепту ОБЕРТАЛЬНИЙ РУХ через аналіз контекстів і конкретних випадків сполучуваності дієслів обертального руху в наукових текстах дозволить: по-перше, розширити аналіз від окремих уживань до дискурсу, по-друге, з'ясувати актуальність обертального руху як складника мовної наукової картини світу; по-третє, встановити значення й особливості аранжування мовленнєвих структур для

висвітлення тих чи тих змістових компонентів концепту та для успішності наукового виду комунікативної діяльності. Аналіз когнітивних метафор також забезпечить розуміння асоціативно-образної репрезентації обертального руху та її ролі в процесі наукового спілкування.

Результати аналізу частоти дієслів обертання свідчать про їх меншу актуальність у науковому (0,05 %) та розмовно-побутовому спілкуванні (0,05 %) порівняно з художнім (0,17 %) чи публіцистичним (0,07 %) дискурсами. Разом із цим дієслова обертального руху виявили широкий діапазон сполучення з іншими лексемами, які займають як правобічну, так і лівобічну позиції від дієслова. Найбільшим є діапазон сполучення ДОР з іменниками, які співвідносяться з різними класами й підкласами. Здебільшого це об'єкти, позначені власними (астіоніми – *Jupiter, Earth, Venus*; топоніми – *Britain*) і загальними (*man, coin* тощо) назвами. Менше представлені найменування збірних (*people, court*) та абстрактних (*idea, information, view, life*) понять. Іменники, які сполучаються з дієсловами обертання, корелюють із класами істот та неістот:

(а) людина – загальне позначення (*people*); професії, титули (*doctor, governor, scholar, defendant, staff*); гендерні й вікові позначення (*man, woman*); назви частин тіла (*finger, back, head, muscle, man, face, eye, leg*)

(б) об'єкти природи – назви представників флори та фауни, їх частин (*plant, insect, tail*); позначення мікрочастин (*antibodies, electrons, enzymes, atoms*); небесні тіла (*planets, Earth, sun, stars, satellites, moon, Jupiter, Venus, Mercury, Mars*); топографічні об'єкти (*sea*); речовини (*air, light, cloud, water*);

(в) артефакти – гроші (*money, coins*); транспортні засоби (*boat, car, lorry, ferry, truck*); в поодиноких випадках предмети побуту (*chalk, gramophone records*);

(г) соціальні реалії – установи (*the Conservative Party, court, government*);

(д) абстрактні поняття, пов'язані з темпоральною сферою (*hour, day, year*); комунікацією, мовленням (*information, views tale, rumours, stories, discussion, debate, conversation*); мисленнєвою діяльністю (*idea analysis thought, attention, decision* тощо).

Сполучення ДОР з іменниками та займенниками реалізуються через такі структурні моделі: N/PRON + V_{ROTATION} та V_{ROTATION} + N/PRON. Аналіз прикладів засвідчив, що за допомогою іменників і займенників у правобічній та лівобічній позиціях актуалізовано СУБ'ЄКТ та ОБ'ЄКТ обертального руху. Продуктивність моделі N + V_{ROTATION} вдвічі більша (48, 7 % від загальної кількості проаналізованих контекстів) за продуктивність моделі V_{ROTATION} + N (22, 2 %), а це підтверджує те, що в науковій комунікації здебільшого висвітлено дієвість, енергійність агента, який безпосередньо здійснює оберти або їх спричиняє: (...*the rats were rolling along; What happens if we rotate the disc; The waves overturned the lorry*).

СУБ'ЄКТАМИ обертального руху (N + V_{ROTATION}) переважно є фізичні тіла округлої (...*sun and planets orbit a stationary earth, ... the Earth revolves on its axis; ... Mercury rotates one and a half times around its axis; ... in the same direction that Venus rotates...*) чи звивистої форми (...*climbing plants coil right handedly...*), а також речовини чи інші складники фізичних тіл – частки та, в окремих випадках, частини тіла (...*the air could not rotate with the earth, Deeper water layers circulate counterclockwise..., ... the amount of blood circulating in her body ... electrons circulating around the nucleus, The nucleons are whirling about ..., When the fingers are curled round the wire*). Менш поширеною є вербалізація артефактів та істот, які здійснюють обертальні рухи (...*the rats were rolling along; ... the Zebrugge ferry overturned*).

ОБ'ЄКТ обертального руху (V_{ROTATION} + N) найчастіше вербалізований іменниками з абстрактними значеннями (*view, idea, information*, наприклад, *Konstantin Kavelin, had been circulating his views in manuscript since 1855...*) або позначеннями істот (...*turn the husband into a trustee for his own wife*). Слід відзначити, що в більшості випадків експлікація об'єкта обертального руху вимагає метафоричного розширення дієслівного значення (*turn the*

husband into a trustee – to turn ‘to change the position or direction, cause to revolve’ > ‘to transform into’). Це свідчить про екстраполяцію типової ситуації обертального руху на різні сфери (соціальні відносини, комунікацію тощо), а розширення екстенціоналу поняття ‘обертальний рух’ результує в збільшення діапазону сполучення основних вербалізаторів концепту – дієслів обертального руху. Отже, мисленева діяльність мовців рухається від первинного концепту до більш абстрактних конструктів, які відображають версії покладеного в основу бачення сегмента реальності [Бабушкин 1997].

У процесі концептуалізації знання про обертальний рух як фізичне явище (...*the planets should orbit the sun* ...; ... *the single electron that orbits the nucleus of each hydrogen atom* ...) проектується на темпоральну сферу (плин часу – *hours and days and years are rolling inexorably round*...; *As the 1960s rolled on*...), пізнавальну сферу (*The organism is thus constantly cycling information*) і сферу соціальної діяльності.

Остання має наступну типологію:

- ціннісно-орієнтаційна (*As independence was possible only with Roman help and authorization, independence in fact meant turning Judaea into a vassal state of Rome; ideas about race and nationality circulating in contemporary society; Japan's leaders again turned to Japanese traditions and values as sources of national unity*);

- комунікативна (поширювати інформацію – *Konstantin Kavelin, had been circulating his views in manuscript since 1855*...; *the ideas circulating in 1483*; *Moreover, ideas and assumptions circulate in disguised and concealed forms*; постійно повертатися до того ж предмета чи теми – *The main difference between the radical and Marxist positions revolves around the issue of medical power* ...; періодично програвати музичну композицію, виконавця тощо – *By 1923, the public library in Springfield (Mass.) was circulating gramophone records; ... legends explaining it circulated from very early on; ... words which may freely circulate in the country*);

- матеріально-перетворювальна (*coins circulated freely*; ... *with minimal trading and scarcely any money circulating*...; *the flood of transatlantic grain in the 1870s had brought grain prices tumbling down*; *More controversial was the manner in which Britain turned the terms of trade in its favour* ...;

- політична (перебувати в скруті, припускатися помилок, зазнавати невдачі – *The Conservative Party was reeling* ...);

- правова (відхилити, не погоджуватися визнати щось – *The Court of Appeal overturned the award*);

- наукова (підтримувати теорію, ідею – ...*these ideas were circulated in her theosophical society*)

- художня (створювати – *You want to turn your photos into real works of printable, framable art*).

При актуалізації СУБ’ЄКТА та/чи ОБ’ЄКТА обертального руху акцентовано на унікальності, конкретності, визначеності реалій і явищ, які залучаються до ситуації. У такий спосіб реалізується головна настанова наукового спілкування – точність та об’єктивність подання інформації. Скажімо, через власні назви здійснюється апеляція до унікальних реалій (фізичних тіл – *Venus rotates almost exactly five times* ...; *the Earth rotates faster*...; органів влади, установ – *More controversial was the manner in which Britain turned the terms of trade*; *The Conservative Party was reeling* ...; *The Court of Appeal overturned the award*).

За допомогою детермінативів (означеного артикля чи вказівного займенника) встановлюється референція з об’єктами та явищами, відомими для реципієнта (*the planets should orbit the sun* ...; *The surface polar mixed layer circulates clockwise, driven by anticyclonic winds*; *By 6 July the final version was circulated by the Conservative Research Department*...; *This latter (glutamine) then circulates the fixed nitrogen to the rest of the plant*). Отже, персуазивна стратегія реалізується вживанням таких вербальних засобів, які сприяють підвищенню ступеня аргументативності висловлювань, конкретизуючи учасників ситуації обертального руху.

Не менш продуктивною виявилася синтаксична сполучуваність дієслів обертального руху з іншими дієсловами: $V + V_{\text{ROTATION}}$ (15,8%) та $V_{\text{ROTATION}} + V$ (1,4%), а їх лексична сполучуваність також має широкий діапазон. Віднайдені контексти містять дієслова обертального руху, які співвідносяться з дієсловами усіх головних семантичних класів:

(а) з аспектуальними дієсловами (*begin, start, continue*) для позначення стадії обертання – ... *coinage from the king's mints and bearing his image **began to circulate** outside the royal demesne for the first time since the late ninth century; ...the bank becomes so steep that stones **start to roll** down the beach, thus maintaining a steeper inshore section to most beaches; Bolshevik signs **continued to circulate** for lack of anything else;*

(б) з дієсловами існування (*appear, include, tend*), які вербалізують знання про зміну чи закономірність обертального руху – *The flywheel of the 1793 instrument **appears to rotate** at 63 turns per minute; In the crystal these rods **tend to roll** over each other and change position when thermally agitated;*

(в) з каузальними дієсловами (*cause*), які передують дієслову обертального руху в складі з'ясувальної конструкції (позначено квадратними дужками), завдяки чому досягається поширення висловлювання й обертання концептуалізується як результативна дія – *The point of suspension is oscillated sinusoidally in a straight line (the x-direction) with an amplitude small compared with the pendulum length. This, of course, **causes** [the pendulum to swing in the same direction];*

(г) з дієсловами на позначення волюнтативної дії (*make*), які містяться в складі постпредикативної інфінітивної конструкції (позначено квадратними дужками), а тому обертання концептуалізується як стимул якоїсь події чи явища й досягається експлікація телеологічності руху – *If the slack variable is non-basic, we can **pivot** [to make it basic and then drop the corresponding row];*

(г) з дієсловами перцептивної дії (*see, observe*) співвідносяться позначення обертання в складі постпредикативної інфінітивної конструкції (позначено квадратними дужками), завдяки чому обертальний рух концептуалізовано як 'частину об'єктивної дійсності, що досягається людиною емпірично'. У такому випадку комбінацією ДОР з дієсловами перцептивної дії вербалізовано кореферентність експлікованого суб'єкта дії, вираженого основним дієсловом, та імпліковано суб'єкт дії, що виражається інфінітивом – ...*blood ... **has been observed** [to circulate through them (the veins)]; The moons of Jupiter can be seen [to orbit Jupiter and not the earth];*

(д) з дієсловами на позначення розумової діяльності (*seem, know*), з якими співвідносяться позначення обертання в складі постпредикативної інфінітивної конструкції (позначено квадратними дужками), через що обертальний рух концептуалізовано як 'явище, ступінь об'єктивності знання про яке варіюється'. Саме тому експлікований суб'єкт дії, виражений інфінітивною частиною предиката, не збігається з суб'єктом дії, вираженим контролюючим дієсловом – *Mercury was known [to spin slowly ...]; ... **QRS complexes** of progressively changing amplitude and contour ... **seem** [to revolve around the isoelectric line];*

(е) з емпатичним дієсловом *do*. При такому дієслові обертальний рух концептуалізовано як 'об'єктивний стан справ, що контрастує з суб'єктивним поглядом або очікуванням комунікантів' – *His purpose was to demonstrate not that the earth **did spin**....*

На цьому етапі аналізу можна зробити висновок про те, що сполуки ДОР з іншими дієсловами не стільки виявляють когнітивні параметри висловлювання про обертальний рух, скільки вербалізують модально-прагматичний аспект змісту спілкування та реалізують настанову комунікантів на встановлення істини, вираження об'єктивного ставлення до змісту висловлювання. Цим, вірогідно, пояснюється активність уживання модальних (*must, can, could, should, may, might*) та напівмодальних (*have to*) дієслів у контекстах з ДОР. У сполуках $V_{(\text{SEMI})\text{MODAL}} + V_{\text{ROTATION}}$ актуалізовано позицію (упевненість, невпевненість, припущення) мовців, вірогідність висунутої гіпотези стосовно обертання ('необхідності дії' – *We now **must***

turn to another general assumption made in The Origin...), ‘вимушеності та цілепокладання дії’ (*The rats **have to turn** in a certain direction in a T-maze **in order not to be** electrically shocked*), ‘імовірності здійснення обертів’ (*it **might turn** through one angle; two fourteenth-century scholars, Jean Buridan and Nicole Oresme, considered the possibility that the earth **may rotate** on its axis*), ‘можливості здійснення руху’ (*we **can pivot** to make it basic*).

Сполуки ДОР з прислівниками та, в окремих випадках, з прикметниками, структуровані за моделями з правобічним (**ADV** + **V_{ROTATION}**) та лівобічним поширенням (**V_{ROTATION}** + **ADV**). Вони менш продуктивні (11,9% та 9,1% відповідно), ніж іменникові та дієслівні сполуки. За семантичним критерієм виявлені колокації ДОР із такими класами прислівників: (а) способу дії (*freely, merely, slowly, gently, fast, rapidly, quickly*); (б) міри й ступеня (*almost, totally, mainly, slightly, very, particularly*); (в) частоти (*once, twice, again*); (г) місця (*internally, around*); (г) часу (*immediately, then, currently, still, constantly, usually, later, continuously, now, often, sometimes*); д) напрямку (*clockwise, forward, downwards, down*). У сполуках ДОР із прислівниками та дієсловами здебільшого актуалізуються та деталізуються такі параметри обертального руху як ‘інтенсивність’ і ‘кількість обертів’.

За параметром ІНТЕНСИВНІСТЬ РУХУ диференційовано ознаки ‘швидке’ (*the Earth **rotates faster**; Unsound ideology can **quickly turn** into oppression*) та ‘повільне’ обертання (*a knife **slowly twisting** in a wound, ...the Moon **rotates slowly** ...*), ступінь вияву яких деталізовано прислівниками міри й ступеня, що ускладнюють структуру – *almost, particularly, very* (*the Earth is **rotating almost fast enough** ..., Moreover, the Earth need never have been **spinning particularly rapidly**, Pulsars are **spinning very rapidly***). Можливе й розширення значень інгерентно експресивними прислівниками *rapidly* “with **great speed, extremely fast**”, *freely* “**immoderately, lavishly**”, *gently* “with **very little** force; in a manner that is **pleasing** to the senses” тощо.

Наприклад, ‘дуже швидке обертання’ – *The pulsar is also **spinning rapidly** with a period between 1 ms and a few seconds; words which may **freely circulate** in the country*; ‘дуже повільне, плавне обертання’ – *Gently **swirl** the liquid*). Як свідчать приклади, уживанням інтенсивів не тільки деталізовано когнітивний аспект змісту концепту, а й унаочнено його прагматичний аспект. Це додає висловлюванню експресивності й аргументованості, збільшує персуазивний ефект у процесі наукового спілкування.

У сполуках із прислівниками зі значенням частотності обертальний рух диференційований за параметром КІЛЬКІСТЬ ОБЕРТІВ: ‘рух з багатьма обертами’ – *Japan’s leaders **again turned** to Japanese traditions*; або ‘рух з одиничним обертотом’ – *orbit which **winds just once** around the Z-axis*).

У сполуках із прислівниками часу й місця уточнюються інші кінетичні характеристики обертального руху: просторові (місце й напрямок руху) – *strategy document **circulated internally** in 1984 treated the problem largely; This precipitated out the dextran which was **spun down** at 3500 rpm at 4C for 10 minutes; The surface polar mixed layer **circulates clockwise**, driven by anticyclonic winds; Deeper water layers **circulate counterclockwise***; темпоральні (початок, тривалість руху) – *Technical problems **usually revolve** around the degree to which we can isolate or manipulate a single target system; The briefs and opinions in the case were **immediately circulated** by the Permanent Bureau of the Hague Conference to the experts*.

Зазначимо, що науковий дискурс взагалі тяжіє до детального опису хронотопу явищ і дій, що відбуваються. Те, що просторові, часові та просторово-часові характеристики руху виявляються вельми важливими, підтверджується продуктивністю сполук ДОР з локативними (*in, at, on, around, over*), дирекціональними (*up, to, from, off, round, around, towards, down, back, out*) і темпоральними (*in, before, from, to, until, between*) прийменниками – 66, 2%.

У багатьох випадках вербалізація просторово-часових характеристик обертання здійснюється синкретично за допомогою однієї форми. Пор.: локативне значення – *the loop rotates in a constant magnetic field*, дирекціональне значення – *the pendulum was swinging in the opposite direction* та темпоральне значення – *the ideas circulating in 1483*; дирекціональне значення – *Why does the earth rotate from west to east?* та темпоральне значення – *the wild rumours which circulated from time to time about prominent figures in the NSDAP*; локативне значення – *The first person to theorize that the planets revolve around the sun was Aristarchus of Samos*, дирекціональне значення – *The new strategy turned around sales* (тут – *turned* ‘improved’, тобто ‘спрямували в протилежний бік’) та темпоральне значення – *The Jena professor of metaphysics, Ulrich, for instance, had been lecturing on Kant earlier, but turned against Kant around the time when Reinhold became his colleague* [Marx 2011, с. 180] тощо.

Синкретичне вираження просторових і темпоральних ознак обертального руху зумовлено особливостями концептуалізації цього сегменту наукової картини світу: ‘обертальний рух – динамічне явище, яке має початок і кінець’. Отже, суміщення просторових і часових координат уможлиблює об’єктивацію початкового, кінцевого й проміжних положень тіла/явища в просторі й часі однаковими вербальними засобами.

Колокації з прийменниками деталізують такі параметри концепту обертального руху: ВІСЬ ОБЕРТАННЯ – ‘обертання навколо внутрішньої вісі’ (*Mars takes a bit longer to revolve on its axis than the Earth...*) та ‘рух тіла навколо іншого тіла, зовнішньої вісі’ (... *QRS complexes of progressively changing amplitude and contour that seem to revolve around the isoelectric line; electrons circulating around the nucleus*); РУХ ВІДНОСНО ПЛОЩИНИ (... *the US NOAA satellites which orbit at an altitude of around 850 km*); КОНТАКТ ІЗ ПЛОЩИНОЮ – ‘обертальний рух, що здійснюється без контакту з площиною’ (... *the earth merely spun on its axis, ... the pendulum was swinging in the opposite direction*); ‘обертальний рух, що здійснюється за умов щільного контакту з площиною’ (... *fire-cults in which fire-wheels are rolled down hills*).

Привертає увагу й актуалізація параметрів СУБ’ЄКТ та ОБ’ЄКТ обертального руху. Уживаним виявився прийменник *by* у складі конструкції пасивного стану, що пояснюємо тенденцією до об’єктивного подання фактів і деперсоналізації наукового спілкування: *this attempt was overturned by the Secretary of State for the Environment; By 6 July the final version was circulated by the Conservative Research Department*. У наведених прикладах семантичний об’єкт обертального руху (UNDERGOER – *this attempt, the final version*) займає ініціальну позицію в конструкції внаслідок підвищення його синтаксичного статусу й надання йому синтаксичної ролі підмета, а семантичний суб’єкт обертального руху (ACTOR – *the Secretary of State, the Conservative Research Department*) приєднується за допомогою прийменника в термінальній частині цілісної структури, завдяки чому він прагматично менш виділений.

Саме так у науковій картині світу когнітивно виділений той актант, який виявляє телеологічний характер дії обертання: безпосередньо здійснює рухи на свою користь (*the earth both turns on its axis and revolves around the sun; Konstantin Kavelin had been circulating his views*) або виступає центром цілеположення обертання (*These ideas were circulated in her theosophical society*). У поодиноких випадках реалізуються кординативні моделі, до складу яких залучаються ДОР та сполучники *but, or, and* як у правобічній, так і лівобічній позиціях (... *as the planets orbited and pulled on the star gravitationally; In this, one of the spaces would be chosen and rotated*). Такі сполуки вербалізують усвідомлення комплексної дії, де обертальний рух виявляється:

(а) невід’ємним складником іншої дії, процесу – дослідження, експерименту (*In this, one of the spaces would be chosen and rotated*); інтеракції фізичних тіл (*as the planets orbited and pulled on the star gravitationally*); комунікації (... *way memories are communicated, circulated and exchanged, allows us to see how...*) тощо;

(б) альтернативою в ситуації вибору однієї зі взаємовиключних можливостей – системи координат руху (*Rotate or reflect an object around the default reference*); фази розвитку руху (...*initiates or circulates a report or warning of an impending fire, explosion, crime...*); суб'єктної чи об'єктної орієнтації руху (*The extent to which anything circulates or is circulated; the measure of...*) тощо;

(в) протиставленням до іншої дії, з якою він пов'язаний (*Pool is heated but circulates outdoors*).

За приблизними підрахунками найбільшу частотність виявляє сполучник *and* із названих координативних моделей. Реалізацією цієї та інших моделей в англійськомовній науковій картині світу обертальний рух репрезентовано комплексно – як системний складник іншої дії та як цілісна система, що виявляється різними аспектами залежно від виміру, обраного суб'єктом пізнання.

Висновки і перспективи дослідження. Результати аналізу функціонування (синтаксичної та семантичної сполучуваності) дієслів обертання в науковому дискурсі дозволяють констатувати, що концепт ОБЕРТАЛЬНИЙ РУХ – це важливий сегмент наукової картини світу. Виявлена специфіка контекстних реалізацій досліджуваного концепту свідчить про те, що сполучуваність його вербалізаторів не випадкова, а культурно зумовлена.

Наукові тексти слугують інтерпретаційним полем концепту ОБЕРТАЛЬНИЙ РУХ, а його ознаки, важливі для наукової комунікації, своєрідно в них віддзеркалюються. Оскільки наукова комунікація спрямована на об'єктивність, правдивість поданої інформації, у досліджуваних контекстах актуалізовано переважно кінетичні характеристики концептуалізованого явища. Проте особливості аранжування вербальних структур дозволяють підвищити персуазивний ефект повідомлення й реалізувати прагматичну настанову наукового спілкування на аргументованість і деперсоналізацію висловлювання.

Перспективним вважаємо дослідження синтаксичної та лексичної сполучуваності дієслів обертального руху в інших типах дискурсу, оскільки вивчення дискурсивних практик уможливить комплексну реконструкцію концепту через його мовну реалізацію.

Література

- Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической системе языка : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.09 «Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика» / Анатолий Павлович Бабушкин. – Воронеж, 1997. – 330 с.
- Козлова Т. О. Семантические параметры дієслів руху в порівняльно-історичному аспекті / Т. О. Козлова, М. М. Хижняк // Слов'янський збірник. – 2012. – № 18. – С. 85-90.
- Круглякова В. А. Глаголы вращения : лексическая типология / В. А. Круглякова, Е. В. Рахилина // Труды международной конференции «Диалог 2010». – М., 2010. – С. 241-247.
- Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
- Панченко Н. Н. Концепт «Правдоподобие» в художественном и бытовом дискурсах / Надежда Николаевна Панченко // Вестник ВолГУ. Серия 2 : Языкознание. – 2009. – №1. – С. 38-43.
- Полонский А. В. Концепт «Россия» в современном медийном дискурсе (на материале журнала «Родина» за 1999-2009 гг.) / А. В. Полонский, Е. С. Абрамова // Научные ведомости БелГУ. Серия : Гуманитарные науки. – 2010. – №12 (83). – С. 119-126.
- Пудова Е. А. Концепт «Чужие» как базовый концепт политического дискурса «Объединение Германии» / Елизавета Алексеевна Пудова // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. – 2009. – №96. – С. 221-224.
- Лагутина А. А. Особенности репрезентации экологического концепта “Erwärmung” / «Потепление» в современном немецком газетно-публицистическом дискурсе / А. А. Лагутина // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2013. – № 6-2 (24). – С. 114-118.
- Радищева В. О. Концепт “Lüge” (ложь) в немецком публицистическом дискурсе / В. О. Радищева // Вестник ЧелГУ. – 2015. – №10 (365). – С. 146-151.
- Рахилина Е. В. Родственные языки как объект лексической типологии : русские и польские глаголы вращения / Е. В. Рахилина, И. А. Прокофьева // Вопросы языкознания. – 2004. – № 1. – С. 60-78.
- Соловьева Ю. А. Лексические репрезентанты основных метафорических концептов в англоязычном политологическом дискурсе / Ю. А. Соловьева // Вестник МГЛУ. – 2011. – № 614. – С. 53-64.
- Урысон Е. В. Вращаться, крутиться, вертеться, кружиться, кружить / Е. В. Урысон // Новый объяснительный словарь синонимов русского языка / Под рук. Ю. Д. Апресяна. – М. : Школа «Языки славянской культуры», 2003. – С. 153-157.
- Хижняк М. М. Семантична характеристика дієслів обертального руху в давньоанглійській мові / М. М. Хижняк // Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2013. – № 55. – С. 220 – 226.

Хижняк М. Н. Особенности развития метафорических значений у глаголов вращения в английском языке / М. М. Хижняк // Science and Education a New Dimension : Philology, I (2). – Issue : 11, Nov. 2013. – p. 96-100.

Хижняк М. Н. Структурно-семантическая и этимологическая характеристика английских глаголов вращения / М. Н. Хижняк // «Научная дискуссия : вопросы филологии, искусствоведения и культурологии» : материалы VIII международной заочной научно-практической конференции. Часть II. (05 февраля 2013 г.). – М. : Изд. «Международный центр науки и образования», 2013. – С. 145-150.

Marx K. J. Usefulness of the Kantian Philosophy : How Karl Leonhard Reinhold's Commitment to Enlightenment Influenced His Reception of Kant / Karianne J. Marx. – Berlin ; Boston : Walter de Gruyter & Co, 2011. – 321 p.

BNC – British National Corpus [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>

OED – The Oxford English Dictionary. – 2nd ed. – on CD-ROM, R. 3.1. – Oxford : OUP, 2004.

УДК: 81.111'42

КУЛИНА О. В.

(*Національний університет Львівська політехніка*)

СТРУКТУРНО-ТИПОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ ЖАНРУ ЗАПОВІТУ: НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ЗАПОВІТІВ 1837-1858 РОКІВ

У статті проаналізовано структурно-типологічні параметри англійських заповітів 1837-1858 років. Класифіковано досліджувані заповіти з урахуванням основних жанрових характеристик. Розглянуто структуру текстів заповітів різних типів.

Ключові слова: структурно-типологічні параметри, жанр, біномна конструкція, заповіт, духовний заповіт, простий заповіт, натуральний заповіт, змішаний заповіт, посвідчення, відкликання, виконавець.

Кулына О. В. Структурно-типологические параметры жанра завещания: на материале английских завещаний 1837-1858 годов. В статье сделано анализ структурно-типологических параметров английских завещаний 1837-1858 годов. Сделано классификацию исследуемых завещаний за главными жанровыми характеристиками. Также статья рассматривает структуру текстов завещаний разных типов.

Ключевые слова: структурно-типологические параметры, жанр, биномная конструкция, завещание, духовное завещание, простое завещание, натуральное завещание, смешанное завещание, свидетельство, отмена завещания, исполнитель.

Kulyna O. V. Structural and Typological Parameters of Last Will and Testament Genre: Based on English Last Wills and Testaments of 1837-1858. The article analyses structural and typological parameters of English Last Wills and Testaments of 1837-1858. The author focuses on the structural peculiarities the studied texts. The following structural components are singled out: title, introduction of a testator, testamentary part, appointing an executor (rix), revocation, and witnessing. Binomial constructions are the characteristic feature of the title of Last Will and Testament and its testamentary part: *will and testament, give and bequeath, give and devise, order and direct*. They strengthen similar or equivalent essentials.

The testamentary part of Last Will and Testament is characterized by the usage of determiner *said*: *said wife, said son, said workshop, said daughter*. A number of Last Wills and Testaments within the given period have spiritual part, in which the testator gives and bequeaths his soul to God. This part starts with a phrase *In the name of God, Amen* with some variations. The types of English Last Wills and Testaments are defined: based on property distribution (simple / natural / of mixed type), based on the instructions of the testator (obligations received from the testator and on condition), and based on the testator's sex. The article also gives introduction to the Acts of the Parliament of England which determine the structure and plot of investigated documents within the given period. Lack of scientific research on Last Wills and Testaments determines the necessity for further research on lexical-and-semantic and lingual-and-pragmatic features of the speech genre of Last Will and Testament.

Key words: structural and typological parameters, genre, binomial construction, Last Will and Testament, spiritual will, simple Last Will and Testament, natural Last Will and Testament, Last Will and Testament of mixed type, witnessing, revocation, executor(rix).

Дослідження мовленнєвих жанрів є сьогодні в центрі уваги комунікативної лінгвістики. Зокрема в межах юридичного дискурсу залишається недослідженим мовленнєвий жанр заповіту. **Метою статті** є аналіз структурно-типологічних параметрів англійських заповітів 1837-1858 років. Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

- 1) розглянути законодавчі акти англійського парламенту, які регламентували оформлення досліджуваних документів зазначеного періоду;
- 2) визначити типи англійських заповітів;
- 3) проаналізувати структурні параметри англійських заповітів кожного типу.

Предметом дослідження є структурно-типологічні параметри жанру англійського заповіту. **Об'єктом** дослідження є англійські заповіти 1837-1858 років. Вибір таких часових рамок пояснюється певними законодавчими діями англійського парламенту.

У 1837 р. парламент Сполученого Королівства прийняв Закон про заповіти (The Wills Act) за яким кожна повнолітня особа може заповідати своє майно спадкоємцям. У Акті зазначено, що заповіт можна відмінити (відкликати) за життя заповідача та що він має бути підписаний самим заповідачем та щонайменше двома свідками [Wills Act 1837]. Положення цього документу дотепер чинні на території Англії та Уельсу.

До 1858 р. заповіти набували чинності за рішенням церковного суду. Їх офіційно затверджували єпархіальні суди тих єпархій, у яких знаходилось майно покійного, а також провінційний суд Кентерберійського архієпископства (прерогативний суд) і Йоркського архієпископства у випадку *bona notabilia*, якщо майно вартістю від £ 5 знаходилось у обидвох єпархіях. Закон судового затвердження (The Court of Probate Act) у 1857 р. передав відповідальність затвердження заповітів світським судам. Було започатковано реєстр затверджених заповітів у Лондоні, а також інші місцеві реєстри. Акт набув чинності в січні 1858 р. [Herber 2004, p. 214].

При підготовці корпусу досліджуваних заповітів було виявлено, що Національний архів Великобританії враховує вищезазначені законодавчі акти і розділяє заповіти на дві категорії: до 1858 року та після 1858 року. Тому в цій статті ми обмежили параметри дослідження 1837-1858 роками і відібрали для дослідження тексти англійських заповітів, які зберігаються у Національному архіві Великобританії [The National archives]. Аналіз корпусу дослідження дозволив запропонувати класифікацію заповітів за низкою параметрів:

1) За способом розподілу майна:

1) **простий заповіт**, який передбачає заповідання всього майна на користь однієї особи або розподіл між чітко визначеними спадкоємцями і в рівних частках без докладного переліку:

a) *I give and devise unto my wife Sarah Smith all that my piece of land in the Lordship of Whissendine and all other my real estate whatsoever to hold to her my said wife her heirs and assigns for ever. Also I give and bequeath unto my said wife all my personal estate and effects of what nature or kind whatsoever I may die possessed of to hold to her for her own use... (John Smith, 1856) [The National Archives].*

б) *... shall be equally divided between my said wife Fanny Innocent and my two sons William Innocent and George Snodin Innocent (John Innocent, 1838) [The National Archives].*

2) **натуральний заповіт**: заповіт, у якому детально визначено, яке майно перейде кожному спадкоємцеві після смерті заповідача. Нерідко перелічуються дрібні та маловартісні предмети, як-от ваза чи предмети одягу.

a) *I give and device unto my niece Mary Ann Downes of No 57 Saint Johns Woode Terrace London all that my copyhold messuage or tenement with the yard garden orchard and buildings thereto belonging situate Langham aforesaid and now in my own occupation... And I give and bequeath unto Richard Henry Hubbard now at Sea the natural son of my late brother Richard Hubbard the legacy of ten pounds to be paid to him by my executors hereinafter named as soon as convenient after my decease. (Charles Hubbard, 1850) [The National Archives].*

б) *I give and bequeath to my nephew Daryl Lupton of Holbeach March in the county of Lincoln laborer the legacy of one hundred pounds. Also I give and bequeath to Ann Almond of Langham aforesaid widow the legacy of ten pounds and all my wearing apparel of every sort and kind. Also I give and bequeath unto the said John Almond the legacy of five pounds and to Frances his wife the legacy of ten pounds. Also I give and bequeath the sum of ten pounds to the treasurer for the time being... (Ann Lupton, 1850) [The National Archives].*

3) **змішаний заповіт**, за яким деяка частина майна заповідається конкретній (им) особі (ам), а позостала частина спадщини представлена у вигляді конкретного переліку грошових сум чи матеріальних цінностей (рівних предметів) розподіляється серед інших спадкоємців на пропорційній основі або довільно. До прикладу:

a) *I do give and bequeath all that copyhold tenement with the land adjoining thereto (being an acre or thereabout more or less situate in the aforesaid parish of Langham) to my eldest son John Williamson who shall permit...and I do also give to the aforesaid John Williamson the whole of my stock in trade farming impliments household furniture and all my singular effects whatsoever and wheresoever for his sole use and benefit...I do give and bequeath the following legacies to my children which shall be paid within twelve months after my disease To my eldest daughter Mary Grey of Burton Lodge in the county of Leicester I give the sum of five pounds to my son William Williamson I give the sum of five pounds to my daughter Sarah Williamson I give the sum of five pounds to my daughter Elizabeth Williamson I give the sum of ten pounds and to my youngest son Francis Williamson I give the sum of five pounds (Francis Williamson, 1852) [The National Archives].*

б) *I give and bequeath unto Ann my beloved wife all my personal property ... I give unto my daughter Ann the wife of Samuel Sharp the sum of ten pounds to be paid in the following manner, viz. two pounds ten shillings yearly for four years ... my further will is that the said ten pounds shall be equally divided among her children as they respectively attain the age of twenty one years each share and share alike (James Hubbard, 1846) [The National Archives].*

II) За характером розпоряджень заповідача:

1) **заповіт з покладанням на спадкоємців певних обов'язків**, у якому передбачено, що заповідач зобов'язує спадкоємця вчинити певні дії немайнового характеру, а саме: організувати похорон заповідача, здійснити розпоряджатися певними речами заповідача, призначити опіку над кимось тощо. Наприклад:

a) *... and to the intend that the said William Fowler do and shall allow my beloved mother Elizabeth Williamson that which he may think proper and sufficient for her maintenance during her natural life (Christopher Williamson, 1839) [The National Archives].*

б) *... and my body I recommend to the earth to be buried in decent Christian burial (James Hubbard, 1846) [The National Archives].*

2) **заповіт з умовою**, у якому заповідач вказує, що спадкування здійснюється за наявності умови або спадкоємець позбавляється права на спадкування.

Ця умова може бути як пов'язана, так і не пов'язана з поведінкою спадкоємця (наприклад, проживання у визначеному місці, народження дитини, здобуття освіти, досягнення повноліття). Наприклад:

a) *And in case any or either of them shall happen to die under age unmarried and without lawful issue and before their shares shall become payable then I give the share or shares of him her or them so dying unto and equally between the survivors or survivor if more than [one] share and share alike and if but one then to such only surviving child... (Edward Hubbard, 1852) [The National Archives].*

б) *...and apply the same for the benefit of my affectionate wife Mary Hayes for and during such part of her natural life as she shall continue my widow for the benefit of herself ...and after the death or marriage of my said wife then I give and bequeath all my said personal estate and effects unto equally between my three children (Robert Hayes, 1852) [The National Archives].*

III) За статтю заповідача.

Більшість заповідачів досліджуваного періоду є чоловіками. Лише незначну частку становлять жінки. Усі заповіти заповідачок-жінок мають ідентичний початок: *This is the Last Will and Testament of me [name] in the country of [name] widow*. Лише один заповіт у нашій базі даних цього періоду не вказує на статус вдови (*Ann Lupton, 1850*) [The National Archives]. Отже, укладання заповіту жінкою майже завжди вказувало на її вдовство.

Узагальнене представлення типів заповітів подано на Рис. 1.

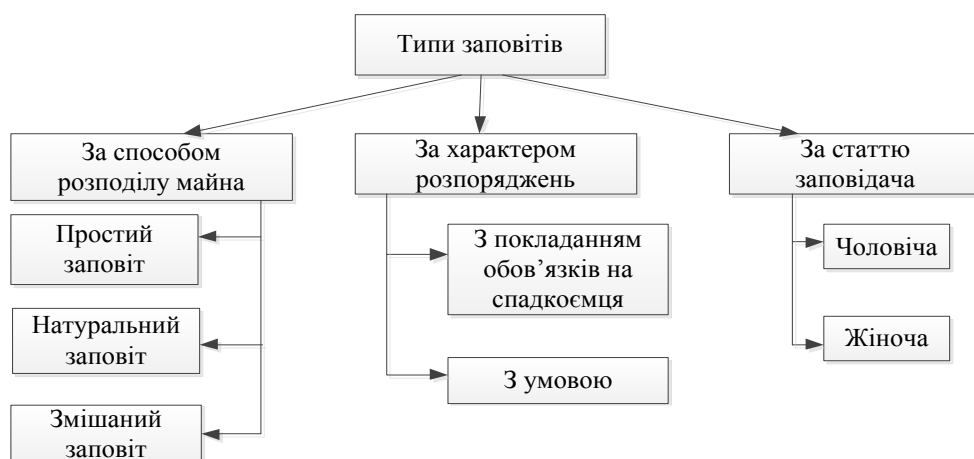

Рис. 1 Типи англійських заповітів 1837-1858 років

Всі досліджені англійські заповіти мають типову структуру: назва, представлення заповідача, заповідання, відкликання попередніх заповітів (якщо були), призначення виконавця та посвідчення [дет. див.: Кулина, с. 64].

Структура англійських заповітів 1837-1858 років подана на Рис. 2.

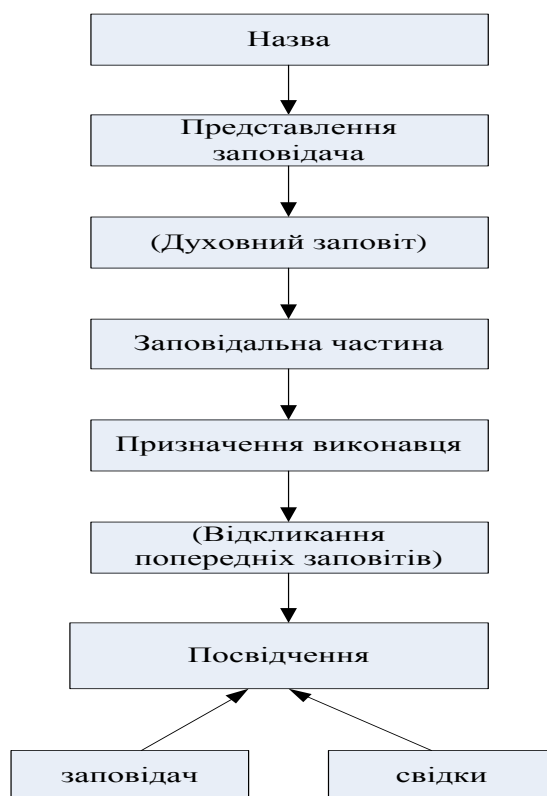

Рис. 2 Структура англійських заповітів 1837-1858 років

Аналіз заповітів 1837-1858 років засвідчує, що всі вони мають однакову назву “Last Will and Testament”. Назва вперше почала використовуватись у 16 столітті [Sneddon 2011, р. 694]. “Will” відносили до нерухомого майна, “Testament” – до особистого майна [Sneddon 2011, р. 694; Ferland]. Фактично, ці іменники є синонімами: “Will” походить з староанглійської *will, willa* та означає «воля, бажання, заповіт, ціль, інтерес, прохання», а “Testament” – його латинський синонім *testamentum*, який утворився у 13 столітті і позначав «заповіт, розпорядження на випадок смерті». [Online Etymology dictionary].

Карен Снедон спростовує таке пояснення і зазначає, що назва з двох слів утворена для милозвучності, а додаток до назви слова “last” вказує радше на важливість документу, ніж на те, що заповіт є остаточним [Снедон 2011, с. 695]. Не можна погодитись з К. Снедоном, оскільки назва належить до біномних конструкцій, які часто зустрічаються у мові права. Такі конструкції представлено послідовністю двох слів чи словосполучень, які належать до однієї граматичної категорії, мають семантичну спорідненість та з'єднані сполучниками *and* чи *or*. М. Густафсон поділяє такі конструкції на синонімічні (*last will and testament*), антонімічні (*in person or by proxy*) та комплементарні (*shoot and kill*) [Густафсон 1984, с. 133].

Н. Андрейчук поділяє ці конструкції на доповнювальні та підсилювальні і вважає, що вони є засобом втілення логічної аргументації і відображають прагматичну настанову забезпечити переконаність у точності та детальності актованого [Андрейчук 2013, с. 263-264]. Доповнювальні конструкції відображають усталене поєднання різних сутностей (*bodies and goods, credit and profit, form and effect*) та зустрічаються не часто. Підсилювальні конструкції зустрічаються значно частіше і поєднують близькі або рівноцінні сутності (*authority and power, good and loving, prisoners and persons arrested, true and faithful*).

Таким чином *will and testament* є доповнювальна бінарна конструкція. Слово *last* вказує на прикінцеву волю заповідача, а не на те, що заповіт є остаточним.

Тексти англійських заповітів досліджуваного періоду містять два типи представлення заповідача:

a) *This is the last will and testament of (me) [name of the person] of [place] in the county of [area]* з деякими варіаціями: *This is the last will and testament of me John Almond the country if Rutland* (John Almond, 1855), *This is the last Will and Testament of me William Almond of Langham in the county of Rutland grazier made this eleventh day of December one thousand eight hundred and forty* (William Almond, 1841), *This is the last will and testament of me John Innocent of Langham in the county of Rutland Miller and Baker made this twenty ninth of June in the year of our Lord one thousand eight hundred and thirty one* (John Innocent, 1838) [The National Archives].

б) *In the name of God, Amen ... I [name] of [place] in the county of [area] ...: In the name of God Amen The sixth day of March one thousand eight hundred and thirty seven I George Fowler of the parish of Langham in the county of Rutland* (George Fowler, 1846), *In the name of God Amen I James Hubbard the elder of the parish of Langham in the county of Rutland farmer and grazier* (James Hubbard, 1846), *In the name of God Amen. This is the last will and testament of me Francis Williamson of Langham in the county of Rutland farmer* (Francis Williamson, 1852) [The National Archives].

Заповідальна частина заповітів зазвичай розпочинається з біномної конструкції, яка вводить в дію передачу майна. Це можуть бути підсилюванні структури: *I give and bequeath, I give and devise, I give devise and bequeath, I order and direct, I give and recommend*:

a) *First I order and direct that all my past debts and funeral expenses to be paid as soon as conveniently may be after my decease out of my personal estate* (Francis Williamson 1852) [The National Archives].

б) *First I give and bequeath unto my beloved son George Fowler the sum of five pounds* (George Fowler, 1846) [The National Archives].

Окремі заповіти мають духовну частину. Перш ніж перейти до воєвьявлення, заповідач заповідає свою душу Богові: *First I commend my soul into the hands of Almighty God* (Christopher Williamsom, 1839) [The National Archives]. Оскільки досліджувані заповіти могли бути скасовані або змінені заповідачем у будь-який момент до його смерті, то низка цих заповітів має відкликалаьну частину, наприклад:

a) *And I do hereby utterly disallow revoke and annul all and every other former testaments wills* (George Fowler, 1846) [The National Archives].

б) *I hereby revoke and make void all former wills by me at any time heretofore made* (Ann Hubbard, 1840) [The National Archives].

в) *And lastly I rescind all former wills* (Charles Hubbard, 1850) [The National Archives].

г) *I do hereby declare that all other wills which may have been made by me to be considered null void* (Francis Williamson, 1852) [The National Archives].

Варто зазначити, що заповідальна частина у більшості заповітів знаходиться у кінці тексту. Проте, деякі заповіти мають її на початку тексту. Оскільки в Англії майно спадкодавця спочатку переходить по праву довірчої власності до так званого «особистого представника» померлого (виконавця заповіту), який передає спадкоємцям лише частину спадщини, що залишилася після розрахунків з кредиторами, то у досліджуваних заповітах виділяється такий компонент як призначення виконавця:

а) *I do appoint my dear wife Ann Mantle sole executrix* (William Mantle the elder, 1837) [The National Archives].

б) *I appoint the said wife and son George joint executrix and executors of this my last will* (William Snodin, 1855) [The National Archives].

Відповідно до закону про заповіти 1837 року вони повинні бути підписані спадкодавцем власноручно і посвідчені не менш ніж двома особами [закон, 1837].

Розглянемо найтипівіші форми посвідчення воєвиявлення тестатора:

а) *I have hereunto set my hand this thirteenth day of May in the year of our Lord one thousand eight hundred and forty three signed by the said John Almond* (John Almond 1855) [The National Archives].

б) *In witness whereof I have hereunto set my hand to the first sheet and my hand and seal to this last sheet this day and year above written* (George Fowler 1846) [The National Archives].

в) *In witness whereof I the said Thomas Shuttlewood have to this my will contained in two sheets of paper set my hand the day and the year above written* (Thomas Shuttlewood 1848) [The National Archives].

г) *In witness whereof I Francis Williamson the testator aforesaid do hereby affix my hand and seal this twenty second day of June in the year of our Lord one thousand eight hundred and fifty two* (Francis Williamson 1852) [The National Archives].

Представлення заповідача та заповідальна частина заповітів характеризується вживанням детермінатора *said: said wife, said son, said workshop, said daughter*.

Найтипівішими шаблонами посвідчень заповітів свідками є:

а) *in the presence of us who in his present at his request and in the presence of each other have hereunto set our names as witnesses* (William Almond, 1841), [The National Archives].

б) *in the presence of us present at the same time who in his presence at his request and in the presence of each other have hereunto subscribed our names as witnesses* (Philip Hayes, 1855) [The National Archives].

в) *Signed sealed and delivered in the presence of us who have hereunto attached our names and who hereby certify that to the best of our knowledge and belief the testator at the same time of such signing was of sound mind and we also certify that the interlining in the sixteenth line of the second page was made prior to the said signing* (Francis Williamson, 1852) [The National Archives].

Висновки. У статті виокремлено основні типи англійських заповітів 1837-1858 років: за способом розподілу майна (простий заповіт, натуральний заповіт та змішаний заповіт), за характером розпоряджень заповідача (з покладанням на спадкоємців обов'язків та з умовою), за статтю заповідача. Визначено структурні параметри англійських заповітів і виявлено, що їхня структура не залежить від типу. Усі заповіти зазначеного періоду мають типову структуру: назва, представлення заповідача, заповідання, відкликання попередніх заповітів (якщо були), призначення виконавця та посвідчення.

Результати і перспективи подальшого дослідження. Зважаючи на брак наукових розробок, предметом яких є заповіти, наголошуємо на доцільності проведення подальших лексико-семантичних і лінгво-прагматичних особливостей цього мовленнєвого жанру.

Література

- Андрейчук Н. І. Життєвий світ англійця кінця XV-початку XVII століть у вимірі інституційного дискурсу (лінгвoseміотичний аналіз) : дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Надія Іванівна Андрейчук. – Одеса, 2013. – 396 с.
- Кулина О. В. Конститутивні ознаки англомовного мовленнєвого жанру заповіту / О. В. Кулина // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. – 2016. – Вип. 21. – С. 62-65.
- Herber M. Ancestral Trails : The Complete Guide to British Genealogy and Family History / Mark Herber. – Sutton Publishing, 2004. – 765. p.
- Gustafsson M. The Syntactic features of Binominal Expressions in Legal English / Maria Gustafsson // An Interdisciplinary Journal of Language, Discourse and Communication Studies. – Vol. 4, Issue 1-3. – 1984. – P. 124-142.
- Ferland C. What is the meaning of Last Will and Testament? – [Електронний ресурс] / Currie Ferland // Режим доступу : <http://info.legalzoom.com/meaning-last-testament-3948.html>.
- Online Etymology dictionary – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.etymonline.com/index.php?term.
- Sneddon K. J. In the name of God, Amen : language in the Last Wills and Testaments / Karen J. Sneddon // Quinipiac Law review, 2011. – Vol. 29. – P. 665-727.
- The National archives – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nationalarchives.gov.uk>.
- Wills Act 1837 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nzlii.org/nz/legis/consol_act/wa1837121.pdf

УДК: 811.111:81'37

ЛИТВАК С. Я.

(Приватний класичний університет)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ РАЗЛИЧНЫХ УРОВНЕЙ ЯЗЫКОВОЙ СТРУКТУРЫ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)

В статье проанализировано взаимодействие различных уровней языковой структуры на материале английского языка.

Ключевые слова: взаимодействие, уровень языковой структуры, семантика, грамматическая категория, категориальная мера.

Литвак С. Я. Теоретико-методологічний аналіз взаємодії різних рівнів мовної структури (на матеріалі англійської мови). У статті проаналізовано взаємодію різних рівнів мовної структури.

Ключові слова: взаємодія, рівень мовної структури, семантика, семантична категорія, категориальна міра.

Litvak S. Theoretical and Methodological Analysis of Interaction Between Structure Levels of the English Language. The article aims at providing a comprehensive analysis of interaction of different language structure levels. The results obtained demonstrate the interaction of morphological and lexical semantics, syntactic and lexical semantics, morphological and syntactic semantics

The influence of morphological semantics upon lexical one is manifested in partial lexicalization of some morphological forms (e. g.: teas, steels; waters, sands).

The influence of syntactic semantics upon lexical one is manifested in dependence of word's lexical meaning on the syntactic model of the sentence (e. g. different meanings of the verb "to sell" in the constructions NVN and NVD. He sells the book - The book sells well); on the other hand, lexical meaning of words may influence the syntactic relations between the components of identical syntactic structures (e. g. John is eager to please - John is easy to please). The lexical meaning of the word may also depend on its syntactic function (e. g. the use of the verb "to go" in the Continuous form with the infinitive of another verb, where the verb "to go" is a component of the complex verbal predicate, expressing a future action: It is going to rain).

The interaction of morphological and syntactic semantics is manifested in the fact that the change of the morphological form of the verb may cause the change of the syntactic structure of the sentence (e. g. John gave a book - John was given a book).

The article also presents the results of researching the influence of lexical semantics upon functioning grammatical categories of aspect, correlation and voice. The data obtained show that the functioning of these categories depends on the group semantics of verbs and the corresponding sublanguage.

Key words: interaction, language structure level, semantics, grammatical category, categorical rate.

Уже более полувека многими исследователями высказывается мысль о взаимодействии различных уровней языковой структуры. При этом, как правило, речь идет о воздействии лексической семантики на функционирование грамматических (точнее, морфологических)

категорий, на употребительность тех или иных морфологических форм. Гораздо реже можно встретить высказывания о влиянии морфологической семантики на лексическую, а также о взаимодействии лексической и синтаксической, морфологической и синтаксической семантики.

Целью статьи является освещение указательных фактов, а также выяснение влияния лексической семантики на функционирование грамматических категорий английского глагола. Этот вопрос еще не был предметом специального изучения.

1. Влияние морфологической семантики на лексическую проявляется в частичной лексикализации некоторых грамматических форм. Например, словоформе множественного числа типа *hands, teeth, fingers* присущ «особый лексический оттенок определенной комплектности» [Смирницкий 1959, с. 118-119]. Словоформы *teas, wines, steels* и т. п. обозначают различные сорта вещества, а словоформы *snows, waters, sands* и т. п. – большие массы вещества [Ильиш 1971, с. 36]. По нашему мнению, формы единственного и множественного числа существительных типа *wine – wines, sand – sands* представляют собой грамматические формы одного и того же слова, которое имеет два лексико-семантических варианта, «реализуемых в разных формах числа» [Ярцева 1968, с. 20].

Как подчеркивает В. Н. Ярцева, говоря об отношении грамматики и лексики, следует строго различать область морфологии и область синтаксиса [Ярцева 1968, с. 17].

Воздействие синтаксической семантики на лексическую проявляется в синтаксической обусловленности лексического значения слова. Оно может зависеть от синтаксической модели предложения. Например, глагол *to sell* в конструкции NVN является переходным и употребляется в действительном залоге: *He sells the book.* – «Он продает книгу»; а в конструкции NVD он приобретает интранзитивно-пассивное значение: *The book sells well.* – «Книга продается хорошо» [Ярцева 1968, с. 42].

Лексическое значение слова может зависеть также от его синтаксической функции. Примером может служить употребление глагола *to be* в длительной форме в сочетании с инфинитивом, где этот глагол, являясь компонентом сложного сказуемого, выражает будущее действие: *It is going to rain.*

С другой стороны, лексическая семантика влияет на синтаксическую, что проявляется в различии синтаксических отношений между компонентами одинаковых синтаксических структур. Это явление получило название скрытой грамматики. Например, в предложении *John is eager to please* между именем и глаголом – субъектное отношение, а в предложении *John is easy to please* – объектное отношение.

Особый интерес представляет взаимодействие морфологической и синтаксической семантики. С одной стороны, изменение морфологической формы слова может привести к изменению синтаксической семантики предложения: *John loves.* – *John is loved;* *John gave a book.* – *John was given a book.*

2. С другой стороны, семантическое содержание морфологической формы слова может обуславливаться ее употреблением в различных синтаксических конструкциях. Так, в английском языке в зависимости от синтаксической структуры предложения форма действительного залога может иметь целый ряд неактивных значений – активное, возвратное, взаимное, медиальное [Бархударов 1975, с. 112].

Как уже указывалось, лексическая семантика оказывает влияние на функционирование морфологических категорий – на степень представленности в тексте категориальных форм с присущим им грамматическим значением. Так, на материале английского, украинского и русского языков доказано воздействие лексической семантики существительных на их меру множественности [Литвак 1979, с. 5]. На материале английского языка доказано воздействие лексической семантики существительных на их меру генитивности [Литвак 1979, с. 208].

Влияние лексической семантики на функционирование грамматических категорий глагола можно проследить на примере категорий вида, перфекта (временной отнесенности) и

залога. Мы применяем к исследуемому материалу понятие категориальной меры (далее – КМ), характеризующее степень количественной реализации данного языкового явления в тексте [Андреев 1975, с. 72]. Будучи больше нуля и меньше единицы, категориальная мера может быть выражена в дробных числах или в процентах.

Материалом исследования послужили подъязыки авторской и диалогической речи в английской и американской прозе XX в. и подязык международной хроники в газетах *The Guardian Weekly*, *The Daily Telegraph*, *The International Herald Tribune*, *The USA Today*, изданных в 1990-х гг. Во всех случаях выборки делались наполовину из британских и наполовину из американских источников.

Для получения фоновых характеристик (подязыковых категориальных мер) были взяты выборки по 200 знаменательных глаголов из десяти источников в каждом языке. Таким образом, общая выборочная совокупность составила 6000 словоформ. Средняя частотность функционирования длительных, перфектных и пассивных форм представляет собой среднее арифметическое вариант случайной величины КМ равна частному от деления средней частотности на количество элементов выборки.

С целью проверки надежности полученных результатов вычислялись оценки достоверности абсолютное квадратичное отклонение и относительное квадратичное отклонение. Полученные данные приведены в табл. 1.

Таблица 1
Фоновые (подязыковые) характеристики употребительности длительных, перфектных и пассивных форм

Подязык	КМ длительных форм, %	КМ перфектных форм, %	КМ пассивных форм, %
Авторская речь	5	12	7
Диалогическая речь	5	7	5
Международная хроника	7	11	21

Мы исходили из предположения, что на функционирование длительных, перфектных и пассивных форм глаголов может оказывать влияние их групповая семантика. С целью проверки этой гипотезы мы определили КМ длительных, перфектных и пассивных форм глаголов относящихся к следующим семантическим классам: физического восприятия (например, *to see, to hear, to feel*), умственной деятельности (например, *to know, to think, to remember*), говорения (например, *to say, to tell, to declare*), движения (например, *to go, to walk, to arrive*), эмотивных глаголов (например, *to suffer, to love, to hate*).

Семантические классы отбирались по принципу их представленности в указанных подъязыках и по принципу их контрастности относительно друг друга. Естественно, что абсолютно объективно очертить границы семантических классов не представляется возможным, поэтому отнесение глагола к определенному семантическому классу является до некоторой степени условным. Для проведения эксперимента на материале семантических классов были взяты выборки по 50 глаголов из десяти источников в каждом подъязыке

Результаты приведены в табл. 2-4.

Таблица 2
КМ длительных форм глаголов различных семантических классов

Семантический класс	Подязык	КМ, %
Глаголы физического восприятия	Авторская речь	6
	Диалогическая речь	4
	Международная хроника	5
Глаголы умственной деятельности	Авторская речь	1
	Диалогическая речь	1

	Международная хроника	1
Глаголы движения	Авторская речь	10
	Диалогическая речь	15
	Международная хроника	17
Глаголы говорения	Авторская речь	6
	Диалогическая речь	10
	Международная хроника	2
Эмотивные глаголы	Диалогическая речь	0
	Авторская речь	0
	Международная хроника	1

Таблица 3

КМ перфектных форм глаголов различных семантических классов

Семантический класс	Подъязык	КМ, %
Глаголы физического восприятия	Авторская речь	9
	Диалогическая речь	13
	Международная хроника	10
Глаголы умственной деятельности	Авторская речь	13
	Диалогическая речь	3
	Международная хроника	12
Глаголы движения	Авторская речь	10
	Диалогическая речь	10
	Международная хроника	17
Глаголы говорения	Авторская речь	13
	Диалогическая речь	8
	Международная хроника	7
Эмотивные глаголы	Авторская речь	16
	Диалогическая речь	4
	Международная хроника	1

Таблица 4

КМ пассивных форм глаголов различных семантических классов

Семантический класс	Подъязык	КМ, %
Глаголы физического восприятия	Авторская речь	0,4
	Диалогическая речь	1,2
	Международная хроника	10
Глаголы умственной деятельности	Авторская речь	1
	Диалогическая речь	0,6
	Международная хроника	9,5
Глаголы движения	Авторская речь	2,2
	Диалогическая речь	0,6
	Международная хроника	4
Глаголы говорения	Авторская речь	0,4
	Диалогическая речь	0
	Международная хроника	1
Эмотивные глаголы	Авторская речь	4,4
	Диалогическая речь	1,4
	Международная хроника	10

Как свидетельствуют полученные данные, в ряде случаев КМ семантического класса заметно отклоняется от средней подъязыковой. Каждый такой случай может иметь свое

объяснение. Приведем примеры.

У эмотивных глаголов в подъязыке международной хроники КМ длительного вида составляет всего лишь один процент, а в выборочной совокупности двух других подъязыков она оказалась равной нулю. Это вполне естественно общеизвестно, что эмотивные глаголы крайне редко употребляются в длительных формах.

У глаголов движения КМ длительного вида во всех подъязыках выше средней подъязыковой. Очевидно, это связано с тем, что указанные глаголы в силу особенностей своей семантики часто обозначают действие в процессе его развития:

People were going and coming from the house (A. Sillitoe).

I'm not running down the police (The Daily Telegraph).

Кроме того, в диалогической речи эти глаголы в форме Present Continuous употребляются для выражения действия в ближайшем будущем:

Is Donald coming in the evening to see Felicity (I. Murdock).

Пониженная мера перфектности глаголов умственной деятельности в подъязыке диалогической речи, вероятно, объясняется тем, что в нем часто встречаются такие обороты, как *I think (thought), you know (knew), he understands (understood)*, в которых глагол выступает обычно в неперфектной форме. Примеры:

I thought you hated water (Robert E. Vardeman).

What do you know about people`s lives? (Bernard Malamud).

Повышенная мера перфектности эмотивных глаголов в подъязыке авторской речи, возможно, обусловлена частой употребительностью формы Past Perfect в характеристиках чувств и переживаний, имевших место ранее, каких-либо действий в прошлом. Примеры:

He had found his plot and his house – devoid of everything that he had loved (Robert E. Vardeman).

She had for years wanted to go back living in the country (Bernard Malamud).

Полученные данные свидетельствуют о вариативности КМ пассивных форм глаголов различных семантических классов внутри каждого подъязыка. Так, в подъязыке авторской речи КМ пассивных форм глаголов физического восприятия составляет 0,4%, а эмотивных глаголов – 4,4%; в выборочной совокупности подъязыка диалогической речи КМ пассивных форм глаголов движения оказалась равной нулю, а эмотивных глаголов – 1,4%; в подъязыке международной хроники КМ пассивных конструкций глаголов говорения составляет 4%, а глаголов умственной деятельности – 9,5%. Таким образом, полученные нами результаты подтверждают положение Л. М. Медведевой о том, что необходимым условием адекватного описания категории залога является учет лексического уровня языка [Медведева 1983, с. 10].

На основании вышеизложенного можно сделать следующие **выводы**:

1. Взаимодействие уровней языковой структуры может проявляться во взаимовлиянии:
 - а) лексики и морфологии;
 - б) лексической и синтаксической семантики;
 - в) морфологической и синтаксической семантики.
2. Лексическая семантика оказывает влияние на функционирование грамматических категорий вида, временной отнесенности и залога английского глагола.

Работа по выяснению взаимодействия языковых уровней может быть продолжена на материале других грамматических категорий.

Литература

- Андреев Н. Д. Структурно-вероятностная типология отношений между семантикой слова и его грамматическими категориями / Н. Д. Андреев // Типология грамматических категорий. – М. : Наука, 1975. – С. 77-90.
- Бархударов Л. С. Очерки по морфологии современного английского языка / Л. С. Бархударов. – М. : Высшая школа, 1975. – 156 с.
- Ильиш Б. А. Строй современного английского языка / Б. А. Ильиш - Л. : Просвещение, 1971. – 366 с.
- Литвак С. Я. Класи множинності іменників в англійській та українській мовах / С. Я. Литвак // Нариси з контрастивної лінгвістики. – К. : Наукова думка, 1979. – С. 117-120.
- Литвак С. Я. Влияние индивидуальной семантики существительных на меру множественности (на материале английского и

русского языков) / С. Я. Литвак, Ю. А. Зацный // Аспекты лексического значения. – Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1982. – С. 126-130.

Литвак С. Я. Некоторые спорные вопросы теоретической грамматики английского языка / С. Я. Литвак // X Международная конференция по функциональной лингвистике : сб. науч. докладов. – Симферополь : Доля, 2003. – С. 208-210.

Медведева Л. М. Части речи и залог (на материале английского языка) / Л. М. Медведева – К. : Вища школа, 1983. – 144 с.

Смирницкий А. И. Морфология английского языка / А.И. Смирницкий. – М. : Изд-во лит ры на иностр. языках, 1959. – 440 с.

Ярцева В. Н. Взаимодействие грамматики и лексики в системе языка / В. Н. Ярцева // Исследования по общей теории грамматики. – М. : Наука, 1968. – С. 5-57.

УДК: 811.112.2:81'282

МАМЕДОВА А. И.

(Запорожский национальный университет)

КОНЦЕПТ MENSCH В БЕРЛИНСКОМ ДИАЛЕКТЕ СОВРЕМЕННОГО НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

Данная статья посвящена концепту MENSCH в берлинском диалекте современного немецкого языка. Понятийный субстрат исследуемого концепта четко фиксируется в лексикографических источниках и выступает в качестве триединого феномена: как физическая, социальная и духовная сущность. В данной статье этот концепт рассматривается на материале берлинского диалекта современного немецкого языка, который получил свое развитие во второй половине XIX века и из городского превратился в межрегиональный. Основными репрезентантами данного концепта выступают черты характера, профессия, физические характеристики, родня, возраст, имена собственные, географическая принадлежность. Однако приоритетное место занимают концепты, несущие биосоциальные характеристики. В соответствии с этой концепцией можно предположить, что межличностные отношения и характеристики человека в процессе общения играют главную роль при концептуализации домена MENSCH в берлинском диалекте.

Ключевые слова: концепт, домен, репрезентант.

Мамедова А. І. Концепт MENSCH у берлінському діалекті сучасної німецької мови. Ця стаття присвячена концепту MENSCH у берлінському діалекті сучасної німецької мови. Понятійний субстрат досліджуваного концепту чітко фіксується в лексикографічних джерелах і виступає триєдиним феноменом: як фізична, соціальна і духовна сутність. У цій статті цей концепт розглядається на матеріалі берлінського діалекту сучасної німецької мови, який отримав свій розвиток в другій половині XIX століття і з міського перетворився на міжрегіональний. Основними репрезентантами цього концепту виступають риси вдачі, професія, фізичні характеристики, рідня, вік, власні назви, географічна приналежність. Проте пріоритетне місце займають концепти, що несуть біосоціальні характеристики. Відповідно до цієї концепції можна припустити, що міжособистісні стосунки і характеристики людини в процесі спілкування грають головну роль при концептуалізації домена MENSCH у берлінському діалекті.

Ключові слова: концепт, домен, репрезентант.

Mamedova A. I. The Concept MENSCH in Berlin Dialect of the Modern German Language. This article deals with the concept MENSCH in the modern German language. The purpose of this article: the study and description of existing representant concept MENSCH on the material of the Berlin dialect of German. Achieving this goal involves the following tasks: an overview of existing definitions of the concept as a concept, analysis of the factual material; the declaration of the main representants of this concept. The conceptual substrate of the test concept is recorded clearly in the lexicographical sources and acts as a three-pronged phenomenon: how the physical, social and spiritual essence. This article examines this concept in the Berlin dialect material of modern German language, which will be developed in the second half of the XIX century and from the city turned into an inter-regional. Domain MENSCH declared at 97 units, on the basis of which we have highlighted in his following concepts: character traits, occupation, physical development, age, relatives, geographical origin, proper names. The most productive are the concepts that describe the moral characteristics of a person. Consequently, his moral characteristics enable it to adapt to the world around him. It should also be noted that certain concepts bear the same time both positive and negative characteristics. Suffice clearly observed a gender perspective. Referring to the above mentioned calculations, we can say that the domain MENSCH is represented in Berlin dialect is quite diverse. However, priority is occupied concepts bearing biosocial characteristics. In accordance with this concept, we can assume that interpersonal relationships and human characteristics in the process of communication play a central role in the conceptualization MENSCH domain in the Berlin dialect. Interestingly, it seems, would be to track the availability and productivity of MENSCH domain representantov in other dialects, which largely determines the prospects of this research.

Key words: concept, domain, representation.

Человек, его интересы, физиологические, психологические, интеллектуальные характеристики достаточно часто становятся предметом рассмотрения лингвистических разведок. Следовательно, именно концепт MENSCH оказывается в центре внимания современной когнитивно-дискурсивной парадигмы. Этому вопросу посвящены работы С. А. Аскольдова, А. Вежбицкой, С. Г. Воркачева, С. А. Жаботинской, В. И. Карасика, В. Н. Манакина, А. Н. Приходько, Г. Г. Слышкина, Ю. С. Степанова. Однако, рассматривая

этот концепт на материале определенных языков в целом, мы, практически, не сталкивались с его изучением на основе их диалектов, что кажется, нам достаточно интересным обуславливает **актуальность** нашего исследования.

Объектом выступает в данном случае берлинский диалект современного немецкого языка, **предметом** – концепт MENSCH. **Цель** нашей статьи – исследование и описание существующих репрезентантов концепта MENSCH на материале берлинского диалекта немецкого языка. Достижение поставленной цели предусматривает решение таких *задач*:

- краткий обзор существующих дефиниций концепта как понятия;
- анализ фактического материала;
- декларирование основных репрезентантов данного концепта.

Однако прежде чем непосредственно перейти к предмету нашего исследования, обратимся к существующим определениям концепта как понятия. Так, С. Г. Воркачев трактует его как единицу коллективного сознания, которая отправляет к высшим духовным ценностям, имеет языковое выражение и обозначен этнокультурной спецификой [Воркачев 2001, с. 69], А. Т. Булатова объясняет его как единицу, «с помощью которой мы думаем об этом мире» [Булатова 1999, с. 34-39], В. А. Маслова определяет его как наиболее сложное и важное среди понятий, без которых было бы сложно представить себе любую культуру, при этом концепт окружен экспрессивным, оценочным и эмоциональным ореолом [Маслова 2004, с. 27-28]. Мы в данной статье будем опираться на точку зрения А. Н. Приходько, который трактует концепт, как этно-социо-психо-лингво-культурную единицу с четко выраженным валоративным компонентом [Приходько 2008, с. 80-102].

Понятийный субстрат исследуемого концепта, который в дальнейшем будем именовать как домен, четко фиксируется в лексикографических источниках, согласно которым MENSCH – это «высокоразвитая, одухотворенная, наделенная разумом и языком сущность», которая может приобретать самые разнообразные синонимические профилизации: EBENBILD GOTTES, ERDENBÜRGER, GESCHÖPF, JUNGE, KERL, KIND, FRAU MANN, PERSON, SEELE [Duden 1985, с. 439]. Лексикографические источники отмечают и тот факт, что человек выступает в качестве триединого феномена: как физическая, социальная и духовная сущность.

В статье мы предпримем попытку рассмотреть данный концепт, опираясь не на традиционный вариант немецкого языка, а его берлинский диалект, который получил свое развитие во второй половине XIX века и из городского превратился в межрегиональный (Мекленбург, Потсдам, Франкфурт на Одере), и на котором, согласно последним данным, говорит около 21% населения Германии [Tempel 2012, с. 162]. В качестве фактического материала мы использовали «Словарь берлинских слов и выражений» под редакцией Йоахима Визе. Домен MENSCH задекларирован 97 единицах, на основе которых нами выделены его следующие концепты: черты характера, профессия, физическое развитие, возраст, родня, географическая принадлежность, имена собственные (см. табл.1):

Таблица 1. Продуктивность репрезентантов концепта MENSCH

Репрезентанты	Количественные хар-ки	
Черты характера	42	41%
Профессии	16	17%
Физические характеристики	13	14%
Возраст	12	13%
Родня	7	7%
Имена собственные	4	4%
Социальные характеристики	2	3%
Географическая принадлежность	1	1%
Всего	97	100%

Ссылаясь на приведенные данные, мы можем констатировать, что наиболее продуктивными являются концепты, которые описывают нравственные характеристики человека: (41%): *Teekind (Günstling, Liebling)*, *Traumtänzer (ungeschickter Mensch, der trügerischen Hoffnungen oder falschen Vorstellungen nachhängt)*; *Pappkopp (dummer, unselbständiger Mensch)*; *Kaffer (eingebildeter Mensch)*, *Weihnachtsjans (dumme, törische Frauenperson)*, *Wundertüte (eigenartiger Mensch, der für Überraschungen gut ist)*, *Zausel (griesgrämiger (älterer) Mann)*. Это можно объяснить тем, что для современного человека его положение в обществе, отношение к нему окружающих приобретают первостепенное значение. Следовательно, его нравственные характеристики обеспечивают ему возможность адаптации в окружающем его мире.

Рассматривая нравственные характеристики как выражения домена MENSCH в берлинском диалекте, следует отметить тот факт, что они их частотность неравнозначна (см. таблицу 2):

Таблица 2. Продуктивность репрезентантов концепта «Черты характера»

Репрезентанты концепта	Количественные хар-ки	
Негативные	31	74%
Нейтральные	7	17%
Позитивные	4	9%
Всего	42	100%

Анализ фактического материала свидетельствует о том, что в берлинском диалекте при описании человеческих качеств просматривается тенденция превалирования отрицательных характеристик: негативная (74%): *Kanake (dummer, unfähiger Mensch)*, *Knilch (unangenehmer Mensch)*, *Flasche (dummer, energielose Mensch)*, *Heini (unzuverlässiger, dummer Mensch)*, *Fetzen (Lump)*, *Pieseppampel (der Dummkopf, der Nichtskönner)*; нейтральная (17%): *Jestell (sonderbarer Mensch)*, *Schnalle (Kumpel, Kollege)*, *Spannenmann (Aufpasser)*; позитивная (9%): *Teekind (Günstling, Liebling)*, *Wundertüte (eigenartiger Mensch, der für Überraschungen gut ist)*.

Необходимо также отметить, что определенные концепты несут на себе одновременно как положительную, так и отрицательную характеристики. Так *Weihnachtsmann* – это не только сущность, приносящая дары, но и ругательное слово для обозначения глупой, вздорной женщины; *Maus* – это и молодая девочка, и наивный простоватый по своему характеру человек; *Wonneproppen* обозначает толстенького младенца, и, одновременно, маленькую, уютную женщину.

Следует также подчеркнуть, что в данной группе концептов прослеживается гендерный подход, так как наиболее часто фиксируются именно характеристики мужчин: *Aas (Personenbezeichnung, als Schimpfwort, m.e. ein hinterhältiger Mensch)*, *Latsch (aufgeschlossener Mann mit schlechter Haltung)*, *Mückebold (Trotzkopf, eigensinniger Mensch)*, *Flaume (Nichtskönner, Versager)*.

В основном мужчины выступают как представители не самой умной части человечества, обладающие при этом, в основном, негативными характеристиками: *Kanake (ein unangenehmer Mensch)*, *Flätz (ein ungeschliffener Mann)*. Женщины характеризуются более мягко: *Schlumpe (liederlich gekleidete Frau)*, *Tunte (energielose, langweilige Frau)*, *Unke (Schwarzseherin)*, *Zicke (Schimpfwort für eine Frau)*. Хотя наряду с приведенными характеристиками присутствуют и более жесткие, оказывающие женщину в неприглядном свете: *Klafte (nörgelnde, unangenehme Frau)*.

Второе место по продуктивности занимает концепт Профессия (17%): *Macher (Verantwortlicher, Organisator, Leiter)*, *Tries(e)ler (1. Große Wäscheschleuder in Waschanstalten; 2. Fachmann, der die Wäscheschleuder bedient)*, *Waldfee (wenn jemand eine Arbeit ohne Sorgfalt ausgeführt hat)*, *Fass (Könner, Fachmann)*. В сравнении с предыдущим концептом необходимо отметить, что репрезентантами данного концепта в равных частях выступают как женские:

Huppdohle (Tänzerin), Klafte (unentschossene Käuferin), так и мужские профессии: *Schrippenarchitekt (Bäcker), Fejer (guter Tänzer), Bulle (Kriminalpolizist)*. Интересно и то, что этот концепт фигурирует как панактуальный, т.е. тот, презентанты которого актуальны и на сегодняшний день. Вариантом этого концепта представляются нам и собирательные существительные, обозначающие целые группы людей, выполняющих одну и ту же деятельность: *Chor (durch Beruf verbundener Personenkreis), Uverjee (Arbeiter)*.

Концепты Физическое развитие (14%): *Riese (ein kleiner Mensch), Wiesenpieper (ein schwächliches oder kränkliches Kind)* и Возраст (13%): *Stippi (ein kleiner Junge)* как репрезентанты домена MENSCH практически идентичны по своей частотности. Примечательным является тот факт, что в концепте Физические характеристики впервые встречаются прямые номинанты биосоциальных концептов Мужчина и Женщина, Ребенок, что фактически отсутствует во всех остальных группах: *Ische (Frau), Jöre (Kind, vor allem Mädchen), Kalle (Freundin)*. Среди непосредственно физических характеристик выделяются или габариты человека: *Wonneproppen (dicker Säugling oder dickes Kleinkind), Babold (großer, kräftiger Mensch), Riese (ein kleiner Mensch)* и его физическая мощь: *Wiesenpieper (schwächliches oder kränkliches Kind)* или состояние в какой-то определенный момент времени: *Stint (stark betrunken)*.

Концепт Возраст (13%) ориентирован в основном на полярные точки домена MENSCH, это или обозначение Ребенка: *Balg (Kind), Biele (Kind), Krabbe – Quack – Qualle (kleines Kind), Steppke – Stippi (kleiner Junge), Strunze (Schulmädchen)* или обозначения пожилых людей: *Reff (Personenbezeichnung für altes Weib)*. Остальные возрастные категории людей представлены менее значительно: *Hirsch (junger Mann)*.

Концепты Родня (7%): *Atze (Bruder oder Schwester), Brioze (Bruder, älterer Bruder), Brumme – Kalle (Braut), Olle (Ehepartner), Schnulle (Ehefrau)* имена собственные (4%): *Oskar (sehr frech, unverschämt), Otto (Personenbezeichnung)*, Социальные характеристики (3%): *Trockenwohner (die ersten Mieter in einem Neubau), Wiesenpieper (Kleingartenbesitzer mit Wiesengelände)* и Географическая принадлежность (1%): *Berliner (Einwohner Berlins)* представлены менее не столь разнообразно.

Ссылаясь на выше приведенные выкладки, мы можем утверждать, что домен MENSCH представлен в берлинском диалекте достаточно разнообразно. Однако приоритетное место занимают концепты, несущие биосоциальные характеристики.

В соответствии с этой концепцией можно предположить, что межличностные отношения и характеристики человека в процессе общения играют главную роль при концептуализации домена MENSCH в берлинском диалекте. Интересным, как нам кажется, было бы проследить наличие и продуктивность репрезентантов домена MENSCH и в других диалектах, что во многом определяет перспективность данного исследования.

Литература

- Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт : становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Фил. науки. – 2001. – № 1. – С. 64-72.
- Булатова Т. А. Концептуализация знания в концептотворческом дискурсе / Т. А. Булатова // Вестник Московского ун-та. Сер. 9. Филология. – 1999. – № 4. – С. 34-49.
- Маслова В. А. Когнитивная лингвистика / В. А. Маслова. – Минск : Тетра Система, 2004. – 256 с.
- Приходько А. Н. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. Н. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
- Duden. Das Bedeutungswörterbuch. – Mannheim, Wien, Zürich : Dudenverlag, 1985. – Bd. 10. – 798 S.
- Tempel S., Kaufmann T. Die Tagesschau Das große Deutschlandbuch / S. Tempel, T. Kaufmann. – Hamburg : Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2012. – 288 S.
- Wiese J. Berliner Wörter und Wendungen / J. Wiese. – Akademie-Verlag Berlin, 1987. – 160 S.

ON CONVEYING THE ENGLISH LEXEME “PUBLIC” INTO UKRAINIAN

Translation is traditionally defined as the product of a linguistic-textual operation in which a text in one language is reproduced in another language. This transformation is said to be subject to and influenced by a variety of different extra-linguistic factors and conditions. And Translation plays a very important role in stabilizing a Global Home with the Global Language. The complexity of the translation of socio-political discourse and its dominant lexemes stems from the correlation of “linguistic-textual” and “extra-linguistic contextual” factors which provide instruments for investigating translation. The present paper is aimed at determining the components of the lexical meaning of the English adjective “public” registered in socio-political discourse (economy, communication, society, and governance) and their transference into Ukrainian, wherein they are verbalized by the lexemes of specific discourse registers. Our hypothesis is that «публічний» is a transliteration which under the influence of its wide combinability and frequency in socio-political discourse reveals a number of semantic components at the same time retaining its Latin dominant one. We must also pay attention to the manipulation of “public” pertaining to ‘state’ and “public” pertaining to ‘people’ in the socio-political discourse translation. The English lexeme “public” ‘not pertaining to state-supported school can also represent the concept “private” (5.1), i.e. “public school” or “public” ‘not pertaining to private’. Further on the Ukrainian contextual semantics of socio-political discourse made the author look for an exact lexeme representing a component of «публічний» corresponding to the given context. This is the way of expanding the semantic domain of ‘публічний’ in the Ukrainian Language worldview. Otherwise Ukrainian «публічний» can be perceived as a foreign borrowing in Ukrainian discourse. The article discusses the controversy surrounding the issue of equivalence in translation studies and criticizes the thesis that translation and equivalence depend upon semantic correlations of the Source Language and the Target Language. A multidisciplinary approach to the socio-political discourse translation blazes the way to the correlation of cross-linguistic and cross-cultural practice of translation to meet the demands of globalization.

Key words: socio-political discourse, translation, discourse register, transformation, distribution, context factor.

Михайленко В. В. Про передачу англійської лексеми “PUBLIC” на українську мову. Традиційно переклад визначається як лінгво-текстуальна трансформація, при якій текст мовою оригіналу відтворюється мовою перекладу. Це перетворення відбувається під впливом безліч різних позамовних чинників. Складність перекладу суспільно-політичного дискурсу та його домінуючих лексем зумовлена співвідношенням лінгво-текстуальних і позамовних контекстних умов, які виступають інструментами перевірки валідності перекладу. Дана робота спрямована на визначення компонентів лексичного значення англійського прикметника “public”, зареєстрованих в соціо-політичному дискурсі (економіка, комунікації, суспільство і управління) та їх передачу українською мовою, в якому вони вербалізуються певними лексемами під впливом конкретного дискурсу-регістру.

Ключові слова: соціо-політичний дискурс, переклад, реєстр дискурсу, трансформація, дистрибуція, фактор контексту

Михайленко В. В. О передаче английской лексики “PUBLIC” на украинский язык. Традиционное определение перевода – осуществление лингво-текстуальной трансформации, при которой текст на языке оригинала (экономика, коммуникации, общество и управления) и их передача на украинский язык, в котором они вербализуются определёнными лексемами под влиянием конкретного дискурса-регистра, воспроизводится на языке перевода. Это преобразование происходит под влиянием множества различных внеязыковых факторов и условий. Сложность перевода общественно-политического дискурса и его доминирующих лексем обусловлена соотношением лингво-текстуальных и внеязыковых контекстных условий, которые выступают инструментами проверки валидности перевода. Настоящая работа направлена на определение компонентов лексического значения английского прилагательного “public”, зарегистрированных в общественно-политическом дискурсе.

Ключевые слова: социо-политический дискурс, перевод, реестр дискурса, трансформация, дистрибуция, фактор контекста.

INTRODUCTION

A study of political discourse is theoretically and empirically relevant only when discourse structures can be related to properties of political structures and processes. Primarily political discourse structures must be investigated in their contexts which are defined in terms of participants' mental models of communicative events [van Dijk 2008, p. 203-204; 225-226; Chilton 1997, p. 206-30]. Political discourse is interpreted here as a spoken or written act of communication used in formal or non-formal political contexts that relates to, deals with or describes any political event, organisation or actor [Bánhegyi 2014, p.140]. The analysis of political discourse [see professional discourse: Kong 2014, p.1-3] discourse within Translation Studies offers numerous approaches and a wide range of analytical methods.

Translation Studies has long been intrigued and fascinated by political discourse and as politics is increasingly done in supranational contexts, translation is inevitably part of international

negotiations, struggles and political power games [Bánhegyi 2014, p. 139]. And Translation plays a very important role in stabilizing a Global Home with thr Global Language [House 2015, p. 370-386]. There has been many an attempt to define translation, variously using key concepts such as equivalence or semiotics as bases [see: 2008, p. 17; Boase-Beier 2015, p. 3]. In our case translation is defined as the result of a linguistic-textual operation in which a text in one language is re-produced in another language”. That linguistic-textual operation is said to be “subject to, and substantially influenced by, a variety of different extra-linguistic factors and conditions. J. C. Catford [Catford 1978] underlines its interdisciplinary character [House 2014, p. 1-14] it is an activity of ‘enormous importance in the modern world and it is a subject of interest not only to linguists, professional and amateur translators, and language teachers, but also to electronic engineers and mathematicians [Bell 1997, p. vii]. Unfortunately, there is not a word of social and political discourse translation. The complexity of the field of translation studies is argued to stem from this interplay of “linguistic-textual” and “extra-linguistic contextual” factors, all of which provide “starting point[s] for investigating translation” [Boase-Beier 2015, p. 1-2].

The paper is aimed at determining the components of the lexical meaning of the English adjective “public” registered in socio-political discourse and their transference into Ukrainian, wherein they are verbalized by the lexemes of specific discourse registers. We attempt to prove that the way of transferring English “public” into Ukrainian «публічний (-а, -е, -і)» depends upon the discourse register. The illustrations are selected from BBC News, and Ukrainian newspapers of 2015-2016.

DISCUSSION

Discourse studies may use a vast amount of methods of observation, analysis and other strategies to collect, evaluate data, to test hypotheses, to develop theory and to acquire knowledge [van Dijk 1997, p. 23; see the discourse definition: Mykhaylenko 2015, p. 154-156]. Since practically all text and talk indirectly has socio-political conditions and consequences, we therefore again require a more or less arbitrary set of criteria according to which discourse may be categorized as (mainly) political, viz., when it has a direct functional role as a form of political action in the political process [see: Carbó 1984; Dillon 1990; Holly 1990; Maynard 1994; Seidel 1998]. Context models are structured like any other model represented in episodic memory. More specifically, contexts feature such categories as a Setting (Time, Location, Circumstances, Props), Events, Participants and their various types of social, professional, communicative roles, the Actions they currently engage in, as well as current Cognition (aims, knowledge, opinions, emotions, etc.).

Political discourse has been the subject of increasing interest in recent decades with the development of ideological and rhetorical criticism focusing on US presidential speeches, especially after the events of 9/11 [Romagnuolo 2009, p.1-3; Фесенко 2015, p. 264-266]. Indeed, extensive research literature already exists in the field of American presidential rhetoric. The same cannot be said for studies of political texts available in translation. Currently, translation studies seems to be more concerned with the politics and the politicization of translation than with the translation of political texts, that have been examined more from a synchronic perspective than a diachronic one.

Translation is an incredibly broad notion which can be understood in different ways, for example, one may talk of translation as a process or a product, and identify such sub-types as literary translation, technical translation, subtitling and machine translation; moreover, while more typically it just refers to the transfer of written texts, the term sometimes also includes interpreting [see: Mykhaylenko 2015, p.234,479]. The referred definition introduces further variables, first the ‘sub-types’, which include not only typically written products such as literary and technical translations, but also translation forms that have been created in recent decades, such as audiovisual translation, a written product which is read in conjunction with an image on screen (cinema, television, DVD or computer game). Roman Jakobson’s discussion on translation centres around certain key questions of linguistics, including equivalence between items in SL and TL and the

notion of translatability [Jakobson 1959]. These are the issues which became central to research in translation in the 1960s and 1970s [Hatim 2004, p.7-8]. Translation Studies has evolved to such an extent that it is really a perfect interdisciplinary, interfacing with a whole host of other fields. The aim may still be to describe translation phenomena, and in some cases to establish general principles, but the methods of analysis are more varied and the cultural and ideological features of translation have become as prominent as linguistics. We must add that many political concepts used in the FUSSR still undergo a kind of decomposition of their meaning and the component 'Soviet' is becoming archaic of 'historical', as for its original component pertaining to Western civilization it is ousting a 'soviet' shade from the meaning structure [see: Richardson 1998, p. 173-188].

INVESTIGATION

Socio-political discourse register as a constituent of the professional discourse paradigm has an interdependent system relating to ideology and social relationship and can be oriented among professional peers and different professionals, be targeted to laymen or be used as a regulatory force to control the practice of professionals themselves [cf. Kong 2014:, p. 1-3]. Though taking into consideration the specific feature of the socio-political discourse held between politician/MP/governor/minister/employer, etc. and elector/community member/citizen/employee, etc. this register can be specified as a professional-lay discourse, such as communication between lawyers and their clients, or between advertisers and their potential customers [Linell 2009, p. 143-145]. In the paradigm of the socio-political discourse four registers are differentiated: economy, communication, social life and governance. We must admit, that the boundaries among them are not watertight, because speeches of public figures represent a variety of issues just to meet their hearers' anticipation.

Translation Studies has shown intense interest in analysing the translation of political texts as well as the ideology expressed and the power relations involved in the translation of such texts. [Bánhegyi 2014, p. 141-142] For terminological precision, it must be noted that in Translation Studies political discourse is also termed as discourse in situations of conflict [Salama-Carr 2009, p. 1-11]. Juliane House considers translation as a linguistic act, as intercultural communication, as a social act in context and as a cognitive process [Hatim 2004, p. 370-386]. Translation must be viewed as a socially situated activity. He proposes adopting the framework of communities of practice to study discourse and translation.

Democratic principles become fundamental in Ukraine involving society, personalities, and concepts which are subjected to publicity [Сербенська 2013, p. 225]. The dominant components of the lexical meaning of the Ukrainian adjective «публічний» constitute its semantic nucleus: громадянський, доступний, суспільний, відкритий, призначений для людей 'common for the society, common for the community accessible, social'. Thus, the Ukrainian adjective «публічний (-а, -е, -і)» can co-occur with the following nouns: 'життя, професія, особа, характер, точка зору, справа, дискусія, дебати, форум, комунікація, мовлення, заклад, місце, середовище, арена' Nearly all manifestive words with a positive connotation came from Latin. According to E. Borisova's opinion, this is the reflection of the route of these loan words – they entered, for example, Russian political discourse via Western liberal ideology [Borisova 1998, p. 126-128]. In Ukrainian socio-political texts the adjective «публічний (-а, -е, -і)» became also popular. O. Serbenska investigated its use in I. Franko's works: публічні потреби, публічні цілі; публічна арена, публічна діяльність, публічна справа, публічна моральність, публічний діяч', etc. The Ukrainian dictionaries define two dominant components in the lexical meaning of the adjective «публічний»: прилюдний і громадський – відвідання, користування для широкого загалу, також: діяльність (see: Словник української мови за ред. І. К. Білодіда; Словник української мови за ред. А. Мельничука).

The Latin lexeme 'public' is borrowed into Ukrainian through transliteration, i.e. when the Latin orthographic form of a word is transferred into Ukrainian with the help of the Ukrainian (Cyrillic) letters. Traditionally this type of transformation [see the definition: Mykhaylenko 2015, p. 474] is

referred to lexical ones. Ya. I. Retsker does not consider transliteration to be a type of translation, it is rather a true borrowing [Рецкер 1974]. If borrowing is taking of words directly from one language into another without translation then we must agree with the thesis that Latin “public” borrowed into Ukrainian «публічний» in one original meaning. There is no denying the fact that frequency of usage «публічний» in Ukrainian occurs due to the English “public” wide combinability with nouns expressing various concepts in various discourse registers.

Our hypothesis is that Ukrainian «публічний» is a transliteration which under the influence of its wide combinability and frequency in socio-political discourse reveals a number of semantic components at the same time retaining its Latin dominant one [cf.: Шаблій 2019, p. 139-158]. Further on the Ukrainian contextual semantics of socio-political discourse made the author look for an exact lexeme representing a component of «публічний» corresponding to the given context. This is the way of expanding the semantic domain of «публічний» in the Ukrainian Language worldview. Otherwise Ukrainian «публічний» can be perceived as a foreign borrowing in Ukrainian discourse. A. Umanets points out that translation of language units succeeds when their transformation analogues and contextual modifications resume an adequate reaction of the recipient, and parameters of translation adequacy of translation (parameters of adequacy of transmitting the semantic information; parameters of adequacy of transmitting the emotional evaluative information; parameters of adequacy of transmitting the expressive information; and parameters of adequacy of transmitting the aesthetic information) [Уманець 2009, p. 131-132].

Both lexemes «публічний» and «державний» occur in the Ukrainian discourse register ‘Economy’ and they are used as synonyms but the context can serve as a finer discriminator of the functional meaning [see: Pshenitsyn 2011, p. 242-255]. The first one retains a shade of a foreign borrowing, while the other is a true native word and can compete as a better equivalent of the “public” in the process of translation [see the use of the contrastive analysis: Mykhaylenko 2015, p. 154-146], for instance:

1.1. *UK public finances see smaller surplus.*

1.2. *The arm-wrestling with the NFU about how to allocate public money for farming deserved more exposure generally in the media.*

1.3. *Державні фінанси -- це регульовані у визначеному правовому полі потоки коштів.*

1.4. *23 травня в Українському кризовому медіа центрі відбулася презентація політичного порядку денного «Реформа системи контролю за використанням публічних фінансів».*

See also: public debt of economy/sector – публічний борг/сектор – державний борг/сектор економіки. In the English discourse register ‘Economy’ the lexeme “public” is the only possible nomination.

In the discourse register of ‘Communication’ the Ukrainian lexemes «публічний», «громадський», «відкритий» correspond to the English “public”, for instance:

2.1. *They can provide trusted news and platforms for independent public debate for all people in society.*

2.2. *Since the 1920s, people across the United States have launched public broadcasting services in their own communities to champion the principles of diversity and excellence of programming, responsiveness to local communities, and service to all.*

2.3. *Про перехід на новий сайт повідомив Андрій Баитовий, керівник цифрового напрямку «Громадського телебачення». Він написав на сторінці громадської організації у «Фейсбуку».*

2.4. *НТУУ «Київський політехнічний інститут» запрошує на відкритий виступ архітектора Microsoft – Марка Збіковскі.*

2.5. *Публічний виступ як важливий засіб комунікації переконання*

See also: public broadcasting discourse/speech/style/text/monologue/dialogue/internet – публічний,-а,-е мовлення/спілкування/дискурс/ виступ/показ/текст/діалог/монолог/інтернет – відкритий/громадський.

The English lexeme “public” in the discourse register ‘Social Life’ corresponds to the Ukrainian lexemes «публічний», «громадський», «комунальний», «державний», «суспільний», cf.:

3.1. *It reaches the largest and broadest audiences and has a key role in the public life of Great Britain and Northern Ireland.*

3.2. *A group of public personalities of Armenia and Artsakh condemn the readiness of the authorities to hand territories.*

3.3. *Український проект виявився одним із кращих з-поміж 276 учасників. Ідеться про роботу громадського об'єднання «Місто-сад», її автор – Євгенія Кулеба.*

3.4. *Делегація Запорізької області презентувала у столиці представникам Європейського інвестиційного банку проект з модернізації системи громадського транспорту в регіоні.*

3.5. *Найбільше допікає Україні високий рівень корупції в державних органах влади та суспільному житті.*

See also: public life/personality/organization/events/intrigue/demand – публічний/суспільний /громадський/комунальний/

The English lexeme “public” in the discourse register ‘Governance’ may have the following Ukrainian equivalents: «публічний» and «державний», cf.:

4.1. *The present Government is focusing on good employment practice. In both the long and the short term, the public authorities will require professional and dedicated staff.*

4.2. *On September 20, the Partnership for Public Service will announce our 15th annual Samuel J. Heyman Service to America Medals honorees, including our second annual People’s Choice award winner. Join us online as we stream this year’s “Oscars of government service” live from Washington, DC.*

4.3. *Public colleges and universities typically operate under the supervision of state governments and are funded, in part, by tax dollars and subsidies from the state.*

4.4. *It is of utmost importance to train public servants in all spheres of government who are not only specialists in their respective disciplines, but also understand how government processes work.*

4.4. *Активізація системи у тестовому режимі та весь процес подання в таку систему декларацій держслужбовцями унеможлиблює притягнення їх до кримінальної відповідальності за вказання недостовірних даних в деклараціях та незаконне збагачення.*

4.5. *Про це, зокрема, йшлося на національному форумі «Сталий розвиток регіонів: Україна та світ», який zorganizували Національна академія державного управління при Президентові України та Канадський інститут урбаністики за підтримки Мінекономрозвитку і торгівлі.*

See also: public administration/management/personality/power – публічний/державний/громадський.

We must also pay attention to the manipulation of “public” pertaining to “state” and “public” pertaining to “people” in the socio-political discourse translation [see: Foster 2007; Chadwick 2007; Baker 2006; Baker 2006; see also: Bánhegyi 2014, p.142]. The English lexeme “public” ‘not pertaining to state-supported school’ can also represent the concept “private” (5.1), i.e. “public school” or “public” ‘not pertaining to private’, i.e. “public law” (5.2.), for instance:

5.1. *The charity says a growing trend for partnerships between state and private schools has helped boost the prospects of athletes like swimming gold medallist Adam Peaty who attended state school but used training facilities at Repton public school.*

5.2. *Public law refers to an act that applies to the public at large, as opposed to a private law that concerns private individual rights, duties, and liabilities.*

The phrase “public school” is translated into Ukrainian as ‘приватна школа’ (pryvatna shkola) or the translator with the help of transcription retains the British ethnic-cultural component - «паблік скулз» (5.4.) [Влахов 1980]. And the phrase “public law” is rendered as ‘публічне право’ (publichne pravo), where the constituent “public” becomes a legal term in the legal discourse (5.5.)

5.4. Прихильники англійської освіти вважають, що справжній британський характер протягом століть виховувався саме у «наблік скулз», які зробили Британію могутньою державою.

5.5. Як відомо, проблема розмежування публічного і приватного права існує у правовій науці вже більше двох тисячоліть, від часів Римської імперії.

“It is a commonplace”, Mátyás Bánhegyi writes, that “in linguistics that texts exist in their social context” [Bánhegyi 2014, p. 140] but in translation, particularly, in interpreting under the pressure of time limit the translator/interpreter translates mainly on the sentence level or text fragment, where s/he cannot define any contextual characteristic and cannot resort to the context. Moreover in case of public the instruments of transcription or transliteration are preferred by the translator/interpreter. C. Schäffner calls for a systematic approach to the research of the translation of political texts and urges the following: (1) the status of translations (overt or covert translation, i.e. is the target text identified as translation or not? and the general practice of performing such translation work should be established before effecting any kind of analysis, (2) translated texts under scrutiny should be published in the original languages not only in English for the sake of clarity, (3) mistranslations or instances of translation shifts or losses should be analysed in their social-political context so that such shifts can possibly reveal ideological structures (i.e. socially accepted ideology) and (4) that the entire translation process, not only the end-product, should be reviewed in the scope of analyses [Schäffner 2005]. R. T. Bell also tries to arrange the translation process and organize it within the systematic language model [Bell 1997; see also: Fawcett 1997] which, in our opinion, will not be able to retain the intended meaning of the ST without its context.

CONCLUSION AND PERSPECTIVE

1. The article discusses the controversy surrounding the issue of equivalence in translation studies and criticizes the thesis that translation and equivalence depend upon semantic correlations of the Source Language and the Target Language.

2. A multidisciplinary approach to the socio-political discourse translation blazes the way to the correlation of cross-linguistic and cross-cultural practice of translation to meet the demands of globalization.

3. Translation as a cross-cultural practice of communication requires also cross-cultural competence of the speaker/interpreter. One has to be sure what the equivalents are and what terms have been used in other branches of human endeavor in similar contexts.

References

- Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 343 с.
- Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика : Очерки лингвистической теории перевода / Я. И. Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 216 с.
- Сербенська О. Образотворчі засоби в публічному тексті (матеріали до словника / О. Сербенська // Теле- та Радіожурналістика. – 2013. – Випуск 12. – С. 225-238.
- Уманець А. В. The Use of Translation Transformations in the Process of Translating English Text Clippings / А. В. Уманець // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Випуск 18. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – С. 130-133.
- Фесенко І. Особливості перекладу політичних промов та текстів / І. Фесенко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Вип. 55. – 2015. – С. 264-266.
- Шаблій О. А. Терміноелементи-латинізми «офіційний», «публічний» та «цивільний» як «псевдодрузіперекладача» (у перекладі з української на німецьку мову) // Studia Linguistica. – 2009. – № 2. – Київ : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2009. – С. 370-377.
- Baker M. Translation and Conflict. A Narrative Account / Mona Baker. – London and New York : Routledge, 2006. – xiv + 203p.
- Bánhegyi Mátyás. Translation and Political Discourse / Mátyás Bánhegyi // Acta Universitatis Apientiae, Philological. – 2014. – Vol. 6. – № 2. – Pp.139-158.
- Bell R. T. Translation and Translating : Theory and Practice / R. T. Bell. – N.Y. : Longman, 1997. – 298 p.
- Boase-Beier J. Translating the Poetry of the Holocaust : Translation, Style and the Reader / Jean Boase-Beier. – Bloomsbury Publishing, 2015. – 208 p.
- Borisova E. Opposition Discourse in Russia : Political Pamphlets 1989-91 / Elena Borisova // Paul Anthony Chilton, Mikhail Iyin, Jacob Mey (eds.). Political Discourse in Transition in Europe, 1989-1991. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing, 1998. – Pp.111-130.
- Carbó T. Educar desde la Cámara de Diputados / T. Carbo. – Mexico : CIESAS, 1984.

- Catford J. C. A Theory of Linguistic Translation. An Essay in Applied Linguistics / J. C. Catford. – Oxford : Oxford University Press, 1978. – Pp. xiii + 110 p.
- Chadwick B. A ‘hip-hop’ Translation of a Poem by the Russian Futurist Poet Velimir Khlebnikov (1885-1922) / Brian Chadwick // Myriam Salama-Carr (ed.). Translating and Interpreting Conflict. – Amsterdam and New York : Rodopi, 2007. – Pp.199-220.
- Chilton P., Schaffner C. Discourse and Politics / P. Chilton and C. Shaffner // T. A. van Dijk (ed.). Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction. – Vol. 2 : Discourse as Social Interaction. – London : Sage, 1997. – Pp. 206-30.
- Dillon, G. L., Doyle, A., Eastman, C. M., Kline, S., Silberstein, S., & Toolan, M. (WAUDAG). The Rhetorical Construction of a President / G. L. Dillon // Discourse and Society. – 1990. – Vol. 1. – Issue2. – Pp.189-200.
- Fawcett P. Translation and Language / Peter Fawcett. – Manchester : St. Jerome Publishing, 1997. – 170 p.
- Foster I. The Translation of William Le Queux’s The Invasion of 1910 : What Germany Made of Scaremongering in The Daily Mail / Ian Foster // Myriam Salama-Carr (ed.). Translating and Interpreting Conflict. – Amsterdam and New York : Rodopi, 2007. – Pp.169-182.
- Harris S. Evasive action : How politicians respond to questions in political interviews / S. Harris // P. Scannell (ed). Broadcast talk. – London : Sage, 1991. – Pp.76-99.
- Hatim B., Mason J. Translation : An Advanced Resource Book / Basil Hatim, Jeremy Mason. – London. New York : Routledge, 2004 (1964). – 394 p.
- Holly W. Politikersprache. Inszenierungen und Rollenkonflikte im informellen Sprachhandeln eines Bundestagsabgeordneten / W. Holly.—Berlin : De Gruyter, 1990. – p.
- House J. Global English, Discourse and Translation / Juliane House // Target : International Journal on Translation Studies. – 2015. – Vol. 27. – Issue 3. – Pp.370-386.
- House J. Introduction / Juliane House // Juliane House (ed.). Translation : A Multidisciplinary Approach. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2014. – Pp.1-14.
- Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation / Roman Jakobson // R. A. Brower (ed.). Harvard Studies in Comparative Literature. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1959. – Pp. 232-239.
- Kong K. Professional Discourse / Kenneth Kong. – Cambridge : Cambridge University Press, 2014. – 304 p.
- Linell P. Discourse across Boundaries : On Recontextualizations and the Blending of Voices in Professional Discourse / P. Linell // Text & Talk. An Interdisciplinary Journal of Language, Discourse & Communication Studies. – 2009. – Vol.18. – № 2. – P.143-158.
- Maynard S. K. Images of Involvement and Integrity : Rhetorical Style of a Japanese Politician / S. K. Maynard // Discourse and Society . – 1994. – Vol. 5. – Issue 2. – Pp. 233-261.
- Mykhaylenko V. V. Contrastive Semantics of the Lexeme “Town” in English and Ukrainian : Aspects of Translation / V. V. Mykhaylenko // Materials of the XI International Scientific and Practical Conference “Prospects of World Science – 2015”. – Vol. 6. – Sheffield : Science and Education, 2015. – Pp.41-45.
- Mykhaylenko V. A Glossary of Linguistics and Translation Studies / Valery V. Mykhaylenko. – Ivano-Frankivsk : King Danylo Galytskyi University of Law, 2015. – 528 p.
- Pshenitsyn S. L. Political Correctness in Translation : Cultural and Linguistic Problems / Sergei L. Pshenitsyn // Thanomnuan O’Charoen and Tongtip Poonlarp (eds.). Translation and Interpretation in a Multilingual Context. – Bangkok : Chulalongkorn University Printing House, 2011. – Pp. 242-255.
- Richardson K. Translating the Transition / Kay Richardson // Paul Anthony Chilton, Mikhail Iyin, Jacob Mey (eds.). Political Discourse in Transition in Europe, 1989-1991. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, 1998. – Pp.173-188.
- Romagnuolo A. Political Discourse in Translation. A Corpus-based Perspective on Presidential Inaugurals / Anna Romagnuolo // Translation and Interpreting Studies. – 2009. – Vol. 4. – No1. – Pp. 1-30.
- Salama-Carr M. Introduction / Myriam Salama-Carr // Myriam Salama-Carr (ed.). Translating and Interpreting Conflict. – Amsterdam and New York : Rodopi, 2007. – Pp.1-12.
- Schäffner C. Political Discourse Analysis from the Point of View of Translation Studies / Christina Schaffner // Journal of Language and Politics. – 2004. – Vol. 3. – № 1. – Pp. 117-150.
- Schjoldager A. G., Gottlieb H., Klitgård I. Understanding Translation / Anne Gram Schjoldager, Henrik Gottlieb, Ida Klitgård. -- Århus : Systime Academic, 2008. – 312 p.
- Seidel J. Verbal Strategies of the Collaborators : A Discursive Analysis of the July 1986 European Parliamentary Debate on South African Sanctions / Gill Seidel 1988 // Text & Talk. – 1986. – Vol.8. – Issue 1-2. – Pp.111-128.
- Van Dijk T. A. What is Political Discourse Analysis / Teun A. van Dijk // Political Linguistics [Belgian Journal of Linguistics]. – 1997. – 11. – Pp.11-52.
- Van Dijk T. A. Discourse and Power / Teun A. van Dijk. – New York : Palgrave Macmillan, 2008. – 320 p.

УДК: 811.111’373.49

МОСІЄВИЧ Л. В.

(Запорізький Класичний приватний університет)

ТЕРМІН “NEWS MANAGEMENT” ЯК ОСОБЛИВІСТЬ АНГЛОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Стаття розглядає сутність явища “News Management” («керування інформацією») та його функціонування в англomовному політичному дискурсі. Проаналізовано, що “News Management” переважно аранжується за допомогою евфемізмів / дисфемізмів. Саме вони здатні керувати інформацією залежно від прагматичної мети мовця, створювати негативний / позитивний образ суб’єкта, об’єкта, явища політичної діяльності.

Ключові слова: евфемізм, дисфемізм, маніпулювання, політичний дискурс, "News Management".

Мосневич Л. В. Термин "News Management" как особенность англоязычного политического дискурса. Стаття розглядає сутність явища "News Management" («управління інформацією») і його функціонування в англоязычному політичному дискурсі. Исходя из проведенного анализа, "News Management", главным образом, аранжируется с помощью эвфемизмов и дисфемизмов. Именно они способны управлять информацией, создавать отрицательный или положительный образ субъекта, объекта или явления политической деятельности в зависимости от прагматической цели говорящего.

Ключевые слова: дисфемизм, манипулирование, политический дискурс, эвфемизм, "News Management".

Mosiyevych L. V. The Term "News Management" as the Peculiarity of the English Political Discourse. The article examines the phenomenon "News Management" and its functions in the English political discourse. The English political texts are distinguished by a great number of euphemisms which create some false reality due to the effect of blurring, ambiguity. These lexical units can influence the formation process of worldview of a great number of people. They can also deceive and neutralize the critical mind of a person. The euphemisms are the ideal means for manipulation of people because they hide the real essence of the matter due to creation of neutral or positive connotation. The euphemism is a tool for political participants to hide scandals, disguise the truth, guide public thoughts when discussing social issues or events. With the help of political euphemisms the level of negative valuation becomes smaller, hence one can speak about the complete change of pragmatic focus. The high level of euphemistic frequency in the English texts demonstrates the pragmatic intention to depict the negative objects of politics as neutral or sometimes even positive. On the contrary the subjects of politics are introduced in a dysphemistic way. Dysphemisms, then, are used in talking about one's opponents, things one wishes to show disapproval of, and things one wishes to be seen to downgrade, to obfuscate or offend. Dysphemisms perform pejorative and discreditable functions through the cognitive mechanism of highlighting. The term "news management" as a result of such manipulations seems to be relevant: the suppression of information (for military or political purposes).

Key words: euphemisms, dysphemisms, functions, manipulation, "News Management", political discourse.

Сфера політичного дискурсу розвинена в багатьох культурах, бо саме вона є своєрідною ареною прояву універсальних маніпулятивних тактик і стратегій, впливу на суспільну свідомість [Chilton 1997: 207; Ekström 2001: 564; Fetzer 2007: 14]. **Метою статті** є визначення сутності явища "News Management" («керування інформацією») та його функціонування в англомовному політичному дискурсі. **Завдання статті:** визначити вплив евфемізмів та дисфемізмів на здатність мовця керувати інформацією; проаналізувати маніпулятивні функції евфемізмів та дисфемізмів; виявити залежність керування інформацією від прагматичної мети мовця. **Об'єктом** дослідження є англомовний політичний дискурс, зокрема його складовий компонент "News Management". **Предметом** дослідження є політичні евфемізми / дисфемізми, які здійснюють керування інформацією, впливають на негативне / позитивне сприйняття інформації. **Матеріалом** дослідження є політичні евфемізми / дисфемізми, які відібрані шляхом суцільної вибірки із англомовних періодичних видань (BBC News, The Guardian, The Times, The Telegraph).

Оскільки комунікацію робить «політичною» не джерело повідомлення, а його зміст і мета, то відмінність політичної мови полягає в такому співвідношенні між знаком (словом) і значенням, при якому звичні одиниці мови набувають незвичної інтерпретації. Така інтерпретація політичного дискурсу пояснює й специфіку політичного тексту, з якого може бути виокремлено «неекспліцитний» зміст, що не піддається буквальному поясненню, а подекуди може бути навіть прямо протилежним до нього.

У сучасному політичному дискурсі явище евфемії являє особливу комунікативну стратегію, яка виступає важливим знаряддям пом'якшеного подання фактів, подій, явищ, номінації яких мовці вважають ризикованими для досягнення успішної комунікації поряд із процесами дисфемізації, спроможних викликати почуття зневаги та суспільного протесту в боротьбі за важливі політичні дивіденди. За допомогою евфемізмів здійснено зміну оцінки низки явищ, подій, у деяких випадках зміну понять, спрямованих на коригування світоглядних, політичних, ідейних установок кожного окремого члена суспільства. *Евфемізми* – це емоційно нейтральні слова або вирази, які вживаються замість синонімічних їм слів і виразів, які видаються мовцеві непристойними, грубими або нетактовним, *дисфемізми* – це заміна позначення будь-якого предмета або явища більш вульгарним, фамільярним, грубим словом [Allan]. На думку М. Паренті, мас-медіа вміло відбирають більшу частину інформації та дезінформації, якою ми користуємося для оцінювання

соціально-політичної інформації [Паренти, с. 216]. Можна зробити висновок, що ставлення до проблем та явищ політичної діяльності багато в чому визначається тим, хто в певний момент контролює сферу вербальної комунікації.

Для впливу на підсвідомість людини евфемізми, виходячи зі своєї функції щось недоговорити, завуалювати, мають великий потенціал. Однак маніпулятивний потенціал досягається через так званий механізм «буфера», коли евфемізм відіграє роль «проміжної ланки між негативно конотованим словом і свідомістю учасників комунікації» [Торопцева, с. 35]. Англійський лінгвіст Дж. Лоуренс вважав, що евфемізм є невіддільним від військової та політичної інтриги [Lawrence, с. 28]. Аналізуючи приклади евфемістичних субституцій, які функціонують у політиці (*liquidation* («ліквідація») замість *killing* («убивство»), *protective manoeuvres* («захисні маневри») замість *bomb raids* («бомбардування»), автор робить висновок, що основним мотивом евфемізації в цих випадках є приховування справжніх цілей непопулярної політики. Маніпулятивний потенціал евфемізмів відзначав Д. Болінджер, який вважав, що більш ефективно вводять в оману евфемізми, оскільки вони змінюють емоційну спрямованість повідомлення, практично не змінюючи його змісту [Bolinger, с. 63]. Далі науковець демонструє, як за допомогою евфемізмів можна маніпулювати громадською думкою: замість назви *Department of War* («Військовий Департамент») прийнято писати *Department of Defence* («Департамент Оборони»), *consciousness-raising* («підвищення свідомості») замість *propaganda* («пропаганда») [Болінджер, с. 23-43].

Останні політичні події в Україні дуже активно вербалізують евфемізмами як в українських ЗМІ, так й у британських: “...*Since the start of the conflict in eastern Ukraine eight months ago, the Kremlin has denied any direct involvement, including sending Russian troops*” [BBC News, 18 December 2014]. Слово *involvement* (“*the act of taking part in an activity, event or situation*”) евфемізує поняття “*invasion*” та є її гіперонімом. Завдяки широкій семантиці *involvement* нейтралізує такі компоненти, як *army, force, control: invasion – an occasion when one country’s army goes into another country to take control of it by force* [MacMillan English Dictionary, с. 797]. Евфемізми *involvement, conflict* репрезентують поняття *aggression* і *war*, виконують вуалювативну функцію за рахунок вживання слів суперординатного рівня, сприяють нейтралізації таких негативних характеристик як “*fighting between two or more countries that involves the use of armed forces and usually continues for a long time*” [McMillan English Dictionary, с. 1677]. Також слово *conflict* підкреслює тимчасовість дій.

Ретроспективний погляд дає можливість простежити евфемізацію лексеми “war” в історичному ракурсі – воєнне явище рідко називають цим словом. Замість нього політики та журналісти надають перевагу таким евфемістичним субститутам: *armed conflict, military operations, special action*. Евфемістичний вираз *conflict zone* вуалює поняття *war zone*: “...*Most of the internally displaced are camped out in regions next to the conflict zone, either living with relatives, in flats, or in collective centres*” [The Guardian, 22 December 2014]. Вислів *Anti-Terrorism Operation* також має евфемістичний ефект і замінює слово *war*. Цього ефекту досягають за рахунок вживання префікса *anti-*, який замінює негативну оцінку позитивною, а також за рахунок підміни понять (*war* на *operation*) з використанням когнітивного механізму абстракції: “...*This war, officially called an Anti-Terrorism Operation, has continued for some months*” [The Guardian, 26 April 2014].

Отже, випадки заміни слова *war* евфемізмами *conflict, anti-terrorism operation, exercises* з одного боку, є типовим випадком вуалювання, з іншого боку, ці заміни призначені виправдати та прикрити агресивні дії щодо мирних мешканців Донбасу. Мабуть важко не погодитись із французьким міністром, князем Талейраном, який сказав: «Дипломати використовують слова для того, щоб ховати свої думки». Деякі науковці вважають, що можна отримати перевагу від того, що між правдою та брехнею, між інформацією та її приховуванням стираються межі [Бредемайер, с. 17]. У наступному прикладі лексична одиниця *equipment* виступає в ролі евфемізму та заміщує слово «зброя» або «військова техніка»: “...*According to*

evidence gathered by the media and soldiers' rights advocates, Russian troops have been mobilised en masse to fight in eastern Ukraine twice. In August and September, a large contingent of Russian troops – a rebel leader said at the time that 1,200 military personnel and 150 pieces of equipment had arrived from Russia – reportedly helped rebel fighters turn back a Ukrainian advance that had made it to the outskirts of Donetsk and Luhansk” [The Guardian, 18 May 2015].

У наступному прикладі евфемізм *volunteers* приховує справжнє призначення волонтерів, тобто вояків-найманців: “...Russia has consistently denied sending troops and equipment to support the rebels fighting in eastern Ukraine. However, the rebels have admitted being helped by “volunteers” from Russia” [BBC News, 12 November 2014]. Евфемістичний вислів *military opponent* заміщує дисфемізм *enemy*: “...In a Facebook post on Monday, Russia’s prime minister, Dmitry Medvedev, warned that “in essence, an application for Nato membership will turn Ukraine into a potential *military opponent* for Russia” [The Guardian, 23 December 2014]. Слово *opponent* звучить не так категорично як *enemy*. Дієслово з негативною конотацією *to kill* можна замінити більш нейтральним *to liquidate*. Хоча Р. Холдер записує його до словника евфемізмів, ми вважаємо, що він не вуалює ситуацію на 100 %. На наш погляд, тут відбувається лише часткове погашення інтенсивності негативної оцінки. З прагматичного фокусу вилучено лише одну сему «вбивство». Наприклад: “...Our forces will capture and if necessary *liquidate* the leaders of terrorists...” [The Guardian, 18 March 2014].

Синонімічне дієслово *to neutralize* також означає «вбивство», але воно має більш абстрактне значення. Найбільш громадський резонанс та загальне осудження викликає насильна смерть, незалежно від того, чи є вона результатом воєнного часу, чи результатом випадковості. Саме тому евфемізми *to liquidate*, *to neutralize* належать до важливої групи політичних евфемізмів. Евфемістичний вислів *economical with the truth* заміщує слово “lying” та є типовим політичним вуалюванням: “So what sets Russia apart? Maj Gen Skip Davis argues Western forces are sometimes *economical with the truth* but says they don't tell outright lies: “We are talking about denial of information – in other words, not confirming facts – versus blatantly denying” [BBC News, 29 January 2015].

Евфемізми у політичному дискурсі створюють фальшиву реальність: акцентуючи увагу на одних деталях та залишаючи у тіні інші, вони створюють деякий тон, впливають на процес формування світогляду більшої кількості людей. За допомогою евфемізмів «народжується» друга реальність, яку більшість людей сприймає як реальну дійсність. Ці одиниці здатні досягати суггестивного ефекту, тобто впливати на підсвідомість людини. С. А. Мегентесов и И. Мохамад відзначають, що вони діють таким чином, щоб обманути, нейтралізувати свідомість, приспати, обійти контроль «критичного розуму» [Мегентесов, Мохамад, с. 22]. Слід відзначити, що семантичний тип евфемізації має більш маніпулятивний потенціал, ніж формальний, тому що саме він надає максимально різноманітні та потужні засоби впливу. Проте, чим сильніше маніпулятивний потенціал евфемізму і чим віддаленіший зв'язок з денотатом, тим сильніше може бути негативна реакція розумного реципієнта на цій евфемізм.

Отже, евфемізми є ідеальним мовним засобом для маніпулювання людиною, тому що:

- вони приховують справжню сутність явища за рахунок створення нейтральної або позитивної конотації, за рахунок дії механізму асоціативності та механізму «буфера»;
- прихований спосіб передачі інформації ефективніший, ніж прямий вплив на людину;
- слухач, зазвичай, не встигає вичленувати і осмислити евфемізм з контексту.

Інакше кажучи, у результаті маніпулювання свідомістю людини за допомогою політичних евфемізмів зменшується ступінь негативної ознаки денотата. При цьому відбувається повне видозмінення прагматичного фокуса, що спричиняє «персоніфікацію» самого денотата, що і є головним завданням евфемії [Москвин 1998]. Релевантним, на наш погляд, є термін, який позначає результат цих маніпуляцій – *news management*. Він є зафіксованим у словнику евфемізмів Р. Холдера і позначає буквально «керування інформацією»: *the*

suppression of information (for military or political purposes). The management embraces delay, obstruction, and manipulation rather than attempts to get lies published [Holder, с. 274].

Стратегію дискредитації реалізують у політичному дискурсі через тактики образи, звинувачення, глузування. На мовному рівні це виражають через номінації з пейоративним забарвленням, зокрема, за допомогою дисфемізмів. Англomовна преса часто використовує дисфемізм **terrorist** як ярлик для військових супротивників. У значенні цього слова актуалізуються семи, які не властиві слову **enemy**: **enemy** – “a person who hates or opposes another person”, **terrorist** – “a person who uses violence or the threat of violence to obtain political demand”: “...They said the “**terrorists**” inside the town – with a population of 120,000 – had hidden themselves in kindergartens and hospitals” [The Guardian, 26 April 2014].

Створення негативного образу (іміджу), демонізація когось або чогось шляхом «навішування ярликів» являють собою крайній ступінь детермінологізації низки одиниць політичної мови. Наприклад: “...Ever since Ukraine's February revolution, the Kremlin has characterised the new leaders in Kiev as a “**fascist junta**” made up of neo-Nazis and anti-Semites, set on persecuting, if not eradicating, the Russian-speaking population” [BBC News, 31 October 2014]. Вислів **fascist junta** має дисфемістичний характер за рахунок гіперболізованих слів **fascist** і **junta** (“a group of militar yofficers that governs a country, usually without having been elected” [McMillan English Dictionary, с. 818]).

Дисфемізми є завжди стилістично маркованими, експресивними одиницями, оскільки негативні явища сприймаються людиною гостріше. Вони впливають на емоційну складову особистості, таким чином затримуючи увагу реципієнта. Дисфемізми дають змогу визначити емоції та оцінки адресанта. З іншого боку, вживання дисфемізму детермінує напрям інтерпретативної стратегії адресата під час розуміння змісту та оцінювання усього тексту, обумовлює загальну критичну тональність. Використання дисфемізму **bloodshed** «кровопролиття» замість **war** «війна» викриває російську владу і показує реальну ціну розв'язаної війни: “...Even if the **bloodshed** stops and the guns fall silent, the future status of the rebel-held areas of Donetsk and Luhansk remains unclear” [BBC News, 18 February 2015]. Дисфемізм **bloody** акцентує негативне ставлення до экс-Президента України: “...There were countless warnings and appeals to EU to impose sanctions against **bloody regime** of Yanukovich” [BBC News, 12 March 2014].

Висновки. Отже, англomовні евфемізми виконують переважно функції вуалювання та маніпуляції, дисфемізми – функцію дискредитації. Під час утворення політичних евфемізмів найчастіше задіяний когнітивний механізм абстракції, політичні дисфемізми утворюються в основному за допомогою механізму акцентування. У сучасному англomовному політичному дискурсі евфемізують переважно певні події, явища, що свідчить про бажання висвітлити політичну діяльність як позитивну, результативну. Натомість суб'єкти та об'єкти політичної діяльності більшою мірою представлені дисфемістично, що засвідчує низький рівень подолання суперечок, їх загострення в площині сучасної політичної культури. Ці лінгвістичні одиниці мають великий прагматичний потенціал та здатні подавати інформацію таким чином, як це вигідно мовцю. **Перспективи** наступних досліджень передбачають порівняльний аналіз вербалізації політичного конфлікту в Сирії британськими (американськими) ЗМІ та російськими ЗМІ (в англomовному перекладі).

Література

- Болинджер Д. Истина – проблема лингвистическая / Д. Болинджер // Язык и моделирование социального взаимодействия : Переводы / сост. В. М. Сергеева и П. Б. Паршина; Общ. ред. В. В. Петрова. – М. : Прогресс, 1987. – С. 23-43.
- Бредемайер К. Черная риторика. Власть и магия слова : пер. с нем. / К. Бредемайер. – Москва : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 184 с.
- Мегентесов С. А. Лингвистические аспекты психического воздействия и приемов манипуляции / С. А. Мегентесов, И. Мохаммад. - Краснодар, 1997. – 111 с.
- Москвин В. П. Эвфемизмы : системные связи, функции и способы образования / В. П. Москвин // Вопросы языкознания. – 2001. – № 3, С. 58-67.
- Паренти М. Демократия для немногих / М. Паренти. – М. : Прогресс, 1990. – 502 с.

- Allan K., Burridge K. Euphemism, dysphemism cross-varietal synonymy. – [Electronic resource]. – Mode of access : <http://arrow.latrobe.edu>
- Bolinger D. Language – the Loaded Weapon. The use and Abuse of the Language Today / D. Bolinger. – London, 1980. – 214 p.
- Chilton P. Discourse and Politics / P. Chilton, Ch. Shaffner // Discourse Studies : A multidisciplinary Introduction. Volume 2 / ed. by T. van Dijk. – SAGA Publications, London, 1998. – P. 206-230.
- Ekström M. Politicians interviewed on television news // Discourse & Society. – 2001. – 12 (5). – P. 563-584.
- Fetzer A. Political Discourse in the media : cross-cultural perspectives. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2007.
- Holder R. W. Dictionary of euphemisms / R. W. Holder. – Oxford University Press, 2008. – 412 p.
- Lawrence J. Unmentionables and other euphemisms / J. Lawrence. – London : Gentry Books, 1973. – 84 p.
- McMillan English Dictionary. New Edition. – Oxford : McMillan Education, 2008. – 1745 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

- BBC News [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.bbc.com>
- The Guardian [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.theguardian.com/international>
- The Day [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.day.kiev.ua/en>

УДК: 811.111 : 821.111 (73)

НИЦПОЛЬ В. І.

(Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника)

МОВНА ОСОБИСТІТЬ ПЕРСОНАЖА-МАНІЯКА ПАТРИКА БЕТМЕНА У РОМАНІ БРЕТА ІСТОНА ЕЛЛІСА “AMERICAN PSYCHO”

У статті досліджується мовна особистість персонажа-маніяка за допомогою виокремлення характерних мовних рис на експонентному, змістовному та інтенціональному рівнях. На експонентному рівні розглядається активність мовної особистості, на змістовному – конкретність висловлювань, а на інтенціональному – конфліктність, почуття гумору та директивність у мовленні персонажа. До уваги також беруться психолінгвістичний підхід до вивчення мовної особистості, запропонований М. Ляпон та трансакційний аналіз Е.Берна. Вивчення мовної особистості персонажа-маніяка здійснено на матеріалі роману Брега Істона Елліса “American Psycho”.

Ключові слова: мовна особистість, експонентний рівень, змістовний рівень, інтенціональний рівень, інтровертована мовна особистість, екстравертована мовна особистість, трансакційний аналіз.

Ныцполь В. И. Языковая личность персонажа-маньяка Патрика Бетмена в романе Брега Истона Эллиса “American Psycho”. В статье исследуется языковая личность персонажа-маньяка с помощью выделения характерных языковых черт на экспонентном, содержательном и интенциональном уровнях. На экспонентном уровне рассматривается активность языковой личности, на содержательном – конкретность высказываний, а на интенциональном – конфликтность, чувство юмора и директивность в речи персонажа. Во внимание также принимаются психолингвистический подход к изучению языковой личности, предложенный М. Ляпон и трансакционный анализ Э. Берна. Изучение языковой личности персонажа-маньяка осуществлено на материале романа Брега Истона Эллиса “American Psycho”.

Ключевые слова: языковая личность, экспонентной уровень, содержательной уровень, интенциональной уровень, интровертированная языковая личность, экстравертированная языковая личность, трансакционный анализ.

Nytspol V. I. Language Personality of Maniac Character Patrick Bateman from “American Psycho” by Bret Easton Ellis. The article studies the language personality of the maniac character through specific language features at exponential, meaningful and intentional levels. The exponential level reveals the activity of the language personality, which shows active or passive language behavior of the character. The maniac character, Patrick Batman, from *American Psycho* by Bret Easton Ellis, manifests himself as a passive observer in most communicative situations. The meaningful level of the study shows concreteness in communication. Patrick uses both abstract and concrete ways of expressing himself, depending on the context. The intentional level of the study focuses on conflicts and humor in speech. Bateman’s discourse can be characterized as humorous: he often tells jokes and uses a satirical tone in conversations. He is also a conflict personality, which can be proved by his rude and insulting words. The psycholinguistic approach offered by M. Lyapon and E. Berne’s transactional analysis were taken into account. Psycholinguistic approach to the study of the language personality reveals psychological qualities of the maniac character and divides language personalities into extravertional and introvertional language personalities. M. Lyapon says that speech introversion can be revealed through the slip of the tongue and the correction of own words and phrases. According to this approach to the study of the maniac character’s discourse, we can conclude that Patrick is an introvertional language personality. Transactional analysis helps to determine a character’s communicative role in conversations. This analysis distinguishes three main roles of the language personality – Parent, Adult, Child. Child’s verbal behavior is connected with the emotional perception of the world. The role of Father shows authority and superiority which is expressed in speech by sharp remarks and control of other people’s behavior. The role of Adult is characterized by common sense and rational principles in discourse. According to this approach, Patrick performs the role of Father.

Keywords: language personality, exponential level, meaningful level, intentional level introvertional language personality, extravertional language personality, transactional analysis.

Мовна особистість – це особистість виражена в мові і через мову. Саме за допомогою мовних засобів мовна особистість проявляє свої основні риси характеру. Деякі вчені

називають мовною особистістю індивіда, який володіє сукупністю дискурсних здібностей, що дають можливість планувати та контролювати власні вербальні та невербальні дії [Иванцова 2010, с. 25]. Розробкою та вивченням теорії мовної особистості займалися такі лінгвісти, як Л. Вайсгербер, О. Леонтьєв, Ю. Караулов, Г. Богин, Д. Леонтьєв, А. Пузирьова, В. Красних та ін.

Оскільки для дослідження дискурсу мовної особистості потрібний значний корпус мовного матеріалу, то вивчення реальних мовних особистостей значно обмежується. Саме тому актуальним є дослідження персонажного дискурсу, адже вивчення мовлення персонажів художнього твору допомагає розглянути різні сторони особистості та поведінку у різних комунікативних ситуаціях [Карасик 2002, с. 182].

Метою статті є визначення основних рис характеру персонажа-маніяка Патріка Бетмена як мовної особистості у романі Брета Істона Елліса "American Psycho". З мети впливає потреба у вирішенні конкретних **завдань**: розглянути поняття «мовної особистості» у лінгвістиці, проаналізувати дискурс персонажа-маніяка Патріка Бетмена на експонентному, змістовному та інтенціональному рівнях, а також дослідити мовну особистість персонажа, враховуючи психолінгвістичний підхід і трансакційний аналіз. **Об'єктом дослідження** є теорія мовної особистості, яка дозволяє розширити горизонти антропологічних наукових розвідок. **Предметом дослідження** є дискурс персонажа-маніяка Патріка Бетмена у романі Брета Істона Елліса "American Psycho".

Мовна особистість є багатошаровим та структурно-впорядкованим поняттям, що складається із мовних здібностей та умінь продукувати та сприймати дискурс [Красних 2003, с. 47]. Компоненти поняття «мовна особистість» вказують на його дві основні ознаки: комунікативно-діяльнісну та індивідуально-диференційну [Слышкин 2001, с. 89]. Аналіз індивідуального дискурсу згідно з концепцією мовної особистості включає три етапи дослідження, запропоновані Ю. М. Карауловим: 1) аналіз семантико-стройового рівня, що описує та фіксує лише індивідуальні відмінності на фоні конкретної мовної будови; 2) реконструкцію мовної моделі світу або тезаурус мовної особистості, що проводиться на основі створених текстів індивіда; 3) вивчення життєвих цінностей, мотивів, що проявляються у текстах і в особливостях сприймання чужих текстів. Результати досліджень цих трьох етапів називають лексиконом, тезаурусом та прагматиконом, які тісно пов'язані між собою, але потребують додаткової контекстуальної інформації [Караулов 2003, с. 26]. Такий аналіз є базовим і вважається класичним, проте розвиток лінгвістики вимагає удосконалення існуючих підходів.

Дослідити характер мовної особистості крізь призму мовлення можна за допомогою виокремлення характерних мовних рис на експонентному, змістовному та інтенціональному рівнях. На експонентному рівні мовець може бути активним чи тим, що споглядає, переконаним або тим, що вагається [Сухих 1990, с. 105]. Персонаж-маніяк Патрік Бетмен у романі Брета Істона Елліса "American Psycho" у більшості комунікативних ситуацій проявляє себе як спостерігач. Наприклад: *"She's got a green streak in her hair," I tell them. "And she's smoking." "Bateman," Tim says, still glaring at Evelyn. "Yes?" I say. "Timothy?" "You're a dufus." "Oh leave Patrick alone," Evelyn says. "He's the boy next door. That's Patrick. You're not a dufus, are you, honey"* [Ellis 1991, с. 8]. У наведеному прикладі Бетмен звертає увагу на зовнішній вигляд і поведінку дівчини, не оцінюючи і не висловлюючи власної думки: *"She's got a green streak in her hair," I tell them. "And she's smoking"*. Проста констатація фактів без стилістичного та емоційного оформлення підтверджує його споглядацький характер. Цікавим є також продовження цієї розмови, у якій друг називає Бетмена дурнем (*dufus*), але Патрік промовчує, і на його захист виходить Евелін, що показує неспроможність маніяка постояти за себе.

Невпевненість Бетмена можна проілюструвати таким прикладом: *"I'll have a J&B on the rocks. No, an Absolut martini. No, a J&B straight up". "And I'll have another San Pellegrino,"*

*Bethany says. "I'll have the same thing," I quickly add» [Ellis 1991, с. 294]. Тут Патрік вагається у своєму виборі пива, вживаючи заперечення "I'll have a J&B on the rocks. No, an Absolut martini. No, a J&B straight up", що підтверджує невпевненість у собі, тим більше що у кінцевому результаті він все-одно вибирає те саме, що його подруга, таким чином знімаючи із себе відповідальність вибору. Наступний приклад: "I think I was hallucinating while watching it. I don't know. I can't be sure. I don't remember," I murmur, placing the Journal back down and then, picking up today's Financial Times, "I really don't know" [Ellis 1991, с. 79] також демонструє невпевненість маніяка у собі, яку він підтверджує синонімічними фразами із негативною конотацією "I don't know. I can't be sure. I don't remember", а інтенсифікатор *really* у фразі "I really don't know" підсилює його власний сумнів.*

На змістовому рівні мовна особистість може висловлюватись конкретно або абстрактно [Сухих 1990, с. 106]. Патрік Бетмен висловлюється як абстрактно, так і конкретно залежно від контексту. Прикладом абстрактності мовлення персонажа може бути: "Where did Greg go?" Libby asks, noticing McDermott's absence. "Well, Gorbachev is downstairs," I tell her. "McDermott, Greg, is going to sign a peace treaty with him, between the United States and Russia." I pause, trying to gauge her reaction, before adding, "McDermott's the one behind glasnost, you know" [Ellis 1991, с. 284]. Таким чином, Бетмен уникає прямої відповіді на запитання Ліббі про відсутність Грега і абстрагується за допомогою жарту про Горбачова, що демонструє його почуття гумору. Крім цього, використання терміну "glasnost", яке означає політичну реформу Горбачова, показує обізнаність Патріка у різних сферах, включаючи політичне життя іноземних держав.

Маніяк також уміє формулювати свої думки конкретно і чітко, особливо у спілкуванні із секретаркою, оскільки його роль начальника вимагає точних вказівок. Наприклад: "Spencer wants to meet you for a drink at Fluties Pier 17," she says, smiling. "When?" I ask. "After six." "Negative," I tell her as I walk into my office. "Cancel it" [Ellis 1991, с. 156]. Коротке запитання "When?" є діловим, а строга відповідь "Negative," містить у собі заперечення без будь-яких пояснень. Директив "Cancel it" дає вказівку. Така строгість і лаконічність характеризує Бетмена як людину дії.

Конкретне чітке формулювання думок у мові Патріка спостерігається також у розмовах, які стосуються зовнішності, одягу та моди. Помітно, що у цій галузі Патрік вважає себе експертом і чітко пояснює свою позицію: "So what you're saying is that with a gray suit you can either wear gray or black socks," I ask. "Er... yeah," Hamlin says, confused. "I guess. Did I say that?" "See, Hamlin," I say, "I disagree about the belt since the shoes are so far away from the actual belt line. I think you should concentrate on wearing a belt that coordinates with the trousers" [Ellis 1991, с. 141]. Засоби точного вираження думок, такі як конструкції *so... that, either... or*, прислівник *since* сприяють створенню більшої зв'язності мовлення, звертання "See, Hamlin," акцентує увагу співрозмовника на об'єкті розмови, а чітка послідовність викладення думок підтверджується фразою "I disagree", яка обґрунтовує причину непорозуміння і правильним формулюванням поради із використанням модального дієслова "should". Такий зв'язний та послідовний дискурс може свідчити про інтелектуальні здібності та начитаність персонажа.

На інтенціональному рівні комуніканти може проявляти себе гумористично або буквально, конфліктно або кооперативно, директивно або інтегративно, центровано або децентровано [Сухих 1990, с. 105].

У більшості випадків Патрік Бетмен висловлюється гумористично, але не завжди його гумор зрозумілий адресату: "Do you take American Express?" she looks at me like I'm crazy, but I smile pointlessly anyway while holding the door open and tell her, "I'm joking. Come on, get in" [Ellis 1991, с. 218]. Так, наприклад, жарт "Do you take American Express?" стосується проститутки, послуги якої традиційно оплачуються готівкою, а пропозиція

прийняти оплату кредитною карткою була сприйнята нею буквально і обурливо, тому Бетмену довелося пояснювати, що це лише жарт: *"I'm joking. Come on, get in"*.

В інших прикладах гумор Патріка більш зрозумілий співрозмовникам, як-от: *"What was Kitty wearing?" "An off-the-shoulder ball gown with velvet bodice and a floral-patterned lace skirt by Laura Maroulakos, I think." "And Arthur?" "Same thing." "Oh Mr. Bateman." She giggles. "I adore your sense of humor"* [Ellis 1991, с. 321]. Описавши жіночий одяг Кітті, на запитання про одяг Артура, Патрік відповідає: *"Same thing"*, що ілюструє тонкий гумор та небажання описувати ще й зовнішній вигляд Артура, а розуміння жарту підтверджується фразою Евелін: *"I adore your sense of humor"*. Для гумористичного ефекту персонаж використовує також і гру слів, як у наступному прикладі: *"Price?" I take a large gulp of Scotch. "You're priceless..."* [Ellis 1991, с. 38]. Таким чином, Патрік утворює із прізвища свого друга Прайса (*Price* – (англ.) цінний) нове слово для його позитивної характеристики – *priceless* (безцінний), що також показує хороше ставлення та повагу до друга, висловлену у жартівливому тоні.

Персонаж-маніяк Патрік Бетмен часто висловлюється і буквально, але його не завжди сприймають серйозно: *"You don't seem to understand. You're not really comprehending any of this. I killed him. I did it, Carnes. I chopped Owen's fucking head off. I tortured dozens of girls. That whole message I left on your machine was true ."* ... *"Excuse me," he says, trying to ignore my outburst. "I really must be going"* [Ellis 1991, с. 359]. Бетмен намагається зізнатись у своїх злочинах, але йому не вірять і це виводить його із себе. Він переконує, наголошуючи на нерозумінні правди: *"You don't seem to understand. You're not really comprehending any of this... That whole message I left on your machine was true"*. Ці речення по суті несуть один зміст – друг не вірить у сцену, а Патрік намагається емоційно переконати його у цьому за допомогою синонімічних повторів. Зізнання *"I killed him"* він також повторює із більшою експресією *"I did it, Carnes"*, вживаючи звертання як заклик до того, щоб йому повірили. Перелік злочинів *"I chopped Owen's fucking head off. I tortured dozens of girls"* маніяк прикрашає вживанням нецензурної лексики, що ще більше підсилює жорстокість та агресивність характеру Бетмена.

Щодо конфліктності та кооперативності, то у дискурсі маніяка переважає конфліктність: *"Your girlfriend's a total bitch," I tell the guy. "Patrick," Evelyn says. "Stop it." "She's a bitch," I say, pointing at her"* [Ellis 1991, с. 314]. Патрік створює суперечку, ображаючи подругу незнайомця. Використання лайки *"bitch"* із підсилюючим прикметником *«total»* збільшує рівень образи, а повторення фрази *"She's a bitch"*, не зважаючи на втручання Евелін, говорить про усвідомлене бажання втрапити у конфлікт. Ще один приклад конфліктної поведінки Бетмена *"You have? You mean the restaurant has," I correct him. "You don't have any sun-dried tomatoes. The restaurant does. You don't have the poblano chilies. The restaurant does. Just, you know, clarify"* [Ellis 1991, с. 206] характеризує його як особу дріб'язкову, оскільки він чіпляється до слів офіціанта і виправляє його, порушуючи норми ввічливості, адже суттєво виправлення не має значення у контексті і не впливає на вибір замовлення.

У виборі директивного чи інтегративного напрямку спілкування, персонаж віддає перевагу директивному. Оскільки багато ситуацій спілкування є діловими, а він виступає начальником, то логічним є використання Патріком великої кількості директивів: *"Jean. Listen, keep your eyes open for a tanning bed..."* [Ellis 1991, с. 62]. Для захоплення уваги він використовує звертання *"Jean"* і слово *"Listen"*, а потім вже дає вказівку. У прикладі *"Okay, Jean," I start. "I need reservations for three at Camols at twelve-thirty and if not there, try Crayons. All right?"* [Ellis 1991, с. 190] маніяк знову використовує звертання, починаючи розмову, дає вимоги, а в кінці перепитує, намагаючись побачити правильне розуміння адресатом бажаного результату. У директиві *"Don't wear that outfit again"* [Ellis 1991, с. 63] вказівки стосуються зовнішнього вигляду секретарки, що можна було б висловити м'якшою

конструкцією, тим більше, що зовнішній вигляд є особистою справою, а діловий стиль секретаркою був витриманий.

Розглядаючи центрованість та децентрованість дискурсу персонажа-маніяка, помітна перевага центрованості та егоїстичності Патріка Бетмена: *«You know, Evelyn, there were a lot of other Xmas parties in this metropolis that I could have attended tonight yet I chose yours. Why? you might ask. Why? I asked myself. I didn't come up with a feasible answer, yet I'm here, so be, you know, grateful, babe»* [Ellis 1991, с. 308]. У прикладі Патрік ставить себе у центр уваги, вказуючи на велику кількість запрошень на різні вечірки і принижує Евелін, іронічно ставлячи запитання *“Why? you might ask. Why? I asked myself. I didn't come up with a feasible answer, yet”*. Ці запитання є безглузді, оскільки Евелін є нареченою Бетмена і його присутність на її вечірці є логічною.

Егоцентричність Бетмена проявляється також у фразі *“I'm here, so be, you know, grateful, babe”*, адже на його думку Евелін повинна бути вдячною за його приїзд, а форма вираження цієї думки є зверхньою, враховуючи контекстуально іронічне звертання *“babe”*, яке значно применшує роль нареченої у його житті і використання фрази-паразита *“you know”*, що засмічує його мову досить часто і в інших прикладах. Невміння знаходити компроміс демонструє такий приклад: *“I don't like concerts,” I tell her, walking into the kitchen. I open the refrigerator and take out a liter of Evian. “I don't like concerts,” I say again. “I don't like 'live' music.” “But this one isn't like the others” She lamely adds, “We have good seats.” “Listen. There's no need to argue,” I say. “If you want to go, go”* [Ellis 1991, с. 241]. Хоч як наполегливо Евелін переконує Патріка піти з нею на концерт, він ставить свої бажання та принципи на перше місце, не враховуючи почуттів дівчини. Категоричність його мовлення підтверджується фразою *“Listen. There's no need to argue,” I say. “If you want to go, go”*. Він не розглядає альтернативи і не йде на компроміс, але дозволяє їй самій піти на концерт, що показує у деякій мірі байдужість у почуттях до Евелін.

Вивчаючи та аналізуючи дискурс персонажа-маніяка, варто також згадати про важливість психолінгвістичного підходу у вивченні індивідуального дискурсу. Однією із спроб поєднати психологічні та мовні якості індивіда у дослідженні дискурсу є спроба М. В. Ляпон на основі класифікації психологічних типів людини виділити інтровертовані та екстравертовані мовні особистості [Ляпон 1995, с. 275]. На думку дослідниці, мовленнєва інтроверсія вербалізується у процесі корекції власного мовлення за допомогою вставок, що проявляють «блукання» навкруги денотату з метою знайти оптимальну мовленнєву форму [Голубовська 2008, с. 29]. Згідно з таким підходом до вивчення дискурсу маніяка, можна зробити висновок, що Патрік є інтровертованою мовною особистістю, оскільки він дуже часто сам виправляє свої фрази і наче «літає» десь у своєму світі. Наприклад: *“I'm clam, I mean calm,” I say, breathing in hard, trying to smile, and then, involuntarily, unable to stop myself, ask, “How's my hair?” “Your hair is fine,” she says”*.

Обмовка *“clam”* замість слова *“calm”* заперечує значення цього слова, адже Бетмен не відчувається спокійним, а, судячи по контексту, є досить схвилюваним. Тобто він говорить одне, відчуваючи інше, а обмовка видає це неспівпадіння. Крім цього маніакальне переживання про стан його волосся, яке він висловлює запитанням *“How's my hair?”*, вривається у розмову, відхиляючись від теми, і таке відхилення у вигляді цього запитання, у творі зустрічається неодноразово, що підтверджує «блукання» персонажа у власному світі, а отже його інтровертовану особистість. Ще одна обмовка: *“I'll have a decapitated coffee also,” I say absently, before catching myself. “I mean... decaffeinated”* підтверджує те, що Бетмен «літає» у своїх думках і як наслідок цього, його мовлення і мислення існують паралельно. У цьому прикладі вибір кави відбувається на підсвідомому рівні, він завжди п'є каву без кофеїну *“decaffeinated”* і тому він не «включає мозок», роблячи свій вибір, і у результаті виходить обмовка *“decapitated”* (обезголовлений). Тобто його думки у цей момент зайняті жорстокими злочинами або планами щодо цих злочинів. Серед обмовок Патріка можна

виділити такий приклад: *“You shouldn't fawn over him...” I pause before correcting myself. “I mean...me. Okay?”*. Тут маніяк назвав себе третьою особою однини, що також свідчить про те що він або у той час думав про когось іншого, або має схильність говорити про себе у такій формі (проте у творі це єдиний такий випадок).

Ще одним відомим підходом до вивчення мовної особистості є трансакційний аналіз, запропонований американським психологом Еріком Берном. Цей аналіз полягає у вирізненні трьох ролей мовної особистості – Батько, Дорослий, Дитина. Дитина є носієм ірраціонального, стихійного начала. Її мовна поведінка пов'язана насамперед із емоційним сприйняттям світу. Роль Батька реалізує авторитарне начало. Носій цієї ролі вважає себе уособленням «правильної моралі», що надає йому ієрархічно вищого щодо інших людей статусу і право робити різкі зауваження та керувати поведінкою інших. Роль Дорослого виражається перевагою здорового глузду і раціонального начала. Носій цієї ролі виступає своєрідним посередником між Дитиною і Батьком, оскільки намагається бути максимально об'єктивним, оцінюючи будь-яку життєву ситуацію [Берн 1992, с. 136].

Беручи до уваги трансакційний аналіз мовної особистості, персонажа-маніяка Патріка Бетмена можна охарактеризувати як носія ролі Батька, оскільки він вважає себе кращим за інших, що можна підтвердити прикладом: *“If you could make sure we aren't bothered while we do, we would gratefully appreciate it.” I rub the hand, closing it into a fist over the bill. “And if anyone complains, well...” I pause, then warn menacingly, “Kick 'em out”* [Ellis 1991, с. 147]. Ця ситуація у ресторані показує думки Патріка щодо його верховенства і переваги над іншими людьми. Він вважає, що йому можна палити у місцях, де це непередбачено та ігнорує скарги інших клієнтів, а офіціанта намагається підкупити. Зневажливе ставлення до людей підтверджується фразою: *“Kick 'em out”*. Тобто, у ресторані він передбачає для себе всездозволеність, а кому це не подобається пропонує «копняка».

Роль Батька проявляється у його бажанні керувати долею інших людей: *“Listen,” I say. “What's your name?” “Al,” he says. “Speak up,” I tell him. “Come on.” “Al,” he says, a little louder. “Get a goddamn job, Al,” I say earnestly. “You've got a negative attitude. That's what's stopping you. You've got to get your act together. I'll help you”* [Ellis 1991, с. 285]. Використання директивів *“Speak up”, “Come on”* говорить про його бажання повчати, а директив *“Get a goddamn job, Al,”* свідчить про його бажання вказувати як потрібно діяти незнайомій людині у її житті, прикметник *“goddamn”* робить його мову експресивнішою та емоційнішою. Маніяк обіцяє допомогти безхатченку, але під допомогою він розуміє вбивство. На його думку, вбивши таку людину, він допоможе їй позбавитись беззмістовного життя.

Його відчуття переваги над іншими людьми і ставлення до них як до чогось неважливого можна простежити ще в одному прикладі: *“And then? I beat the living shit out of her.” I open the medicine cabinet for a condom and, as I reenter the bedroom, say, “She had misspelled disabled. I mean, that's not the reason I did what I did but... you know.” I shrug. “She was too ugly to rape”* [Ellis 1991, с. 312]. Маніяк метафорично та іронічно описує, як вбив дівчину: *“I beat the living shit out of her”*, вважаючи, що людина не має душі, а словом *“shit”* позначає те, з чого вона складається. Він не може визначитись із причиною свого вчинку: чи це мовний дефект, чи те, що вона була некрасивою для звалтування. Таке судження і роздуми щодо дівчини та її вбивства, свідчать про зневагу та презирство Бетмена.

Висновки. Проаналізувавши дискурс персонажа-маніяка Патріка Бетмена у романі Брета Істона Елліса встановлено, що Бетмен проявляє себе невпевненим на експонентному рівні, на змістовому рівні його мовлення може бути як абстрактним, так і конкретним, залежно від контексту, на інтенціональному Патрік проявляє почуття гумору, центрованість та директивність дискурсу, а також перевагу конфліктності. Згідно з підходом М. Ляпон, Патрік є інтровертованою мовною особистістю, а враховуючи аналіз Е. Берна, мовна особистість персонажа-маніяка є здебільшого носієм ролі Батька. Використавши різні підходи до аналізу мовної особистості персонажа, нам вдалось точніше зрозуміти, як риси

його характеру проявляються у мовній поведінці. **Перспективою** дослідження є вивчення ідіолекту персонажів-маніяків.

Література

- Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры / Э. Берн // Психология человеческой судьбы. – СПб. : Лениздат, 1992. – 400 с.
- Голубовська І. О. Мовна особистість як лінгвокультурний феномен / І. О. Голубовська // *Studia Linguistica*. Зб наук. пр. – К., 2008. – Вип. 1. – С. 25-33.
- Иванцова Е. В. О термине «языковая личность»: истоки, проблемы, перспективы использования / Е. В. Иванцова // *Вестник Томского государственного университета. Филология*. – 2010. – №4. – С. 24-32.
- Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
- Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. Изд. 3-е, стереотипное. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 264 с.
- Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
- Ляпон М. В. Языковая личность: поиск доминанты // *Язык – система. Язык – текст. Язык – способность*. Сб. статей / Институт русского языка РАН. – М., 1995. – С. 260-276.
- Слышкин Г. Г. Аксиология языковой личности и сфера наивной лингвистики / Г. Г. Слышкин // *Социальная власть языка* : Сб. науч. тр. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 2001. – С. 87-90.
- Сухих С. А. Черты языковой личности / С. А. Сухих // *Прагматика этноспецифического дискурса* : Материалы симпозиума. – Бэлць, 1990. – С. 105-106.
- Ellis V. E. *American psycho* / Bret Easton Ellis. – NY : Vintage Books, 1991. – 399 p.

УДК: 811.161.1'37

НОВИКОВ В. П.

(Запорожский национальный технический университет)

СУБЪЕКТ КОММУНИКАТИВНОЙ ОЦЕНКИ: ПАРАМЕТРЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Параметры исследования субъекта коммуникативной оценки рассматриваются в контексте сравнения последней с системно-языковой разновидностью оценки. Выделяются пять отличительных признаков субъекта коммуникативной оценки: связь с участниками коммуникативного акта, многокомпонентная структура с разным коммуникативным статусом составляющих, актуализация в составе различных оценочных структур, наличие иллокутивных и динамических характеристик. Субъект коммуникативной оценки рассматривается как динамическая система разноструктурных и разноуровневых составляющих, результирующее действие которых (оценочное отношение) воспринимается адресатом в процессе декодирования сообщения. *Ключевые слова*: оценка, коммуникативный акт оценки, оценочное сообщение, субъект оценки, системно-языковая оценка, коммуникативная оценка.

Новіков В. П. Суб'єкт комунікативної оцінки: параметри дослідження. Параметри вивчення суб'єкта комунікативної оцінки розглядаються в контексті порівняння останньої з системно-мовним різновидом оцінки. Виділяють п'ять характерних ознак суб'єкта комунікативної оцінки: зв'язок з учасниками комунікативного акту, багатокомпонентна структура з різним комунікативним статусом складових, актуалізація в складі різних оцінних структур, наявність іллокутивних і динамічних характеристик. Суб'єкт комунікативної оцінки пропонується розглядати як динамічну систему різноструктурних і різнорівневих складових, результируюча дія яких (оцінне ставлення) сприймається адресатом в процесі декодування повідомлення.

Ключові слова: оцінка, комунікативний акт оцінки, оцінне повідомлення, суб'єкт оцінки, системно-мовна оцінка, комунікативна оцінка.

Novikov V. P. The Subject of Communicative Evaluation: Research Parameters. This paper deals with research parameters applicable to the subject of communicative evaluation. A distinction is made between the subject of communicative evaluation and the subject of evaluation which can be found within the framework of the language system, the identifying characteristics of the latter being potentiality and static nature. The paper distinguishes five distinctive features of the subject of communicative evaluation. Firstly, it is actualized as a component of the communicative act, and, consequently, it acquires close links with real participants in the act. Secondly, this type of evaluation subject comprises several constituents that have different communicative statuses: the subject of evaluative qualification, the subject of quoted utterance, the subject of speech. Each of them is capable of modifying the evaluative attitude which is shaped in the message. Thirdly, the subject of communicative evaluation participates in constructing multilayer evaluative messages and, therefore, it is actively involved in generating the evaluative proper, affective, beneficial and other substructures of the evaluative message. The components of those substructures are characterized by multi-vector and heterodirectional nature of its links and associations. Fourthly, it has a certain illocutionary charge, which, among other things, helps the addresser to guide the recipient's work on decoding the message in the desired direction. Fifthly, the subject of communicative evaluation acquires a certain dynamic feature, as it takes the addressee a certain amount of time to read the text and to apply their knowledge to decode the evaluative message. In light of the foregoing consideration, the subject of communicative evaluation is defined as a dynamic system of components which belong to different evaluation substructures and layers. The resultant effect of actualized components (the evaluative attitude) is perceived by the recipient in the process of decoding the message. The accuracy of decoding the evaluative message depends on the addressee's required background knowledge and language competence.

Key words: evaluation, communicative act of evaluation, evaluative message, subject of evaluation, language system evaluation, communicative evaluation.

Статья посвящена исследованию коммуникативной оценки, которая составляет один из наименее изученных разделов лингвистики оценки. В работе, выполненной на стыке лингвопрагматики и коммуникативной лингвистики, реализуется функционально-деятельностный подход к изучению языковых явлений, используются идеи интенциональности и диалогичности коммуникации.

В фундаментальных трудах отечественных лингвистов, непосредственно связанных с объектом и предметом данного исследования, намечены исходные позиции для исследования субъекта оценки. Е. М. Вольф представила подробное описание компонентов оценочной структуры высказывания [Вольф 1985]. Т. В. Маркелова высказала идею о многослойности оценочного знака [Маркелова 1993]. В работах Е. А. Селивановой, Ю. К. Пироговой и Г. Г. Матвеевой рассматриваются потенциальные «системы координат», которые, на наш взгляд, позволят глубже понять феномен субъекта коммуникативной оценки: коммуникативный контекст и коммуникативная стратегия [Селиванова 2002; Пирогова 2001; Матвеева 2003]. Следует также отметить статью А. Ю. Паршина, который выделяет прототипную оценку (автор использует термин «пре-оценка») – заранее существующую оценку любого из ряда подобных событий, которая активируется при возникновении схожего события [Паршин 2003, с. 65]. Система прототипических оценок образует фундамент, на котором формируется оценочное отношение субъекта коммуникативной оценки.

Вместе с тем, коммуникативный аспект субъекта оценки остаётся одним из наименее изученных компонентов оценочной структуры высказывания, что и предопределило актуальность данного исследования.

Целью исследования является установление параметров исследования, позволяющих дифференцировать субъект коммуникативной и субъект системно-языковой разновидностей оценки. В **задачи**, способствующие достижению поставленной цели, входит: описание коммуникативного акта оценки, рассмотрение оценочного отношения как совокупности векторных составляющих, исследование участия субъекта коммуникативной оценки в формировании оценочного сообщения.

Объектом исследования является коммуникативная оценка как раздел лингвистики оценки. **Предметом** – свойства субъекта коммуникативной оценки, отличающие его от субъекта системно-языковой оценки.

В рамках интеракционного подхода [Кашкин 2007, с. 7-8] коммуникация трактуется как совместная деятельность коммуникантов, в ходе которой информация воспроизводится самим получателем (под воздействием отправителя). Внешняя среда рассматривается в качестве необходимого элемента коммуникации, который позволяет в ходе совместной деятельности коммуникантов вырабатывать «общий (до определенного предела) взгляд на вещи и действия с ними» [там же, с. 83-85].

В русле данного подхода коммуникативный акт оценки можно определить как комплекс речевых и психоментальных действий по кодированию, передаче и декодированию оценочного сообщения, инициируемых адресантом и совершаемых коммуникантами в контексте актуализации данного акта. Основой оценочного сообщения является оценочное высказывание, базовыми элементами структуры которого являются субъект оценки, оценочный предикат и объект оценки.

Оценочный предикат – ключевой элемент оценочного сообщения – указывает на признак объекта, который получает индексацию “+” или “-” в системе существующих в социуме оценочных знаков. Характерной чертой оценочного предиката является многовекторность и разнонаправленность его связей с другими элементами оценочной структуры, что, помимо прочего, предопределяет возможность ориентированности сразу на

несколько параметров актуализируемой оценки.

Когнитивный вектор оценочного предиката указывает на прототипические ситуации (например, «нарушение норм и законов общества»), которые сориентированы в ценностной картине мира социума по отношению к определённым знакам (плюсу или минусу) и ассоциируются с прототипическими оценками (пре-оценками в терминологии А. Ю. Паршина [Паршин 2003]). Ценностные векторы напрямую ориентируют отношение субъекта на систему ценностей: доксистический – принятых и одобренных в данном социуме (моральность, честность, порядочность), идиосинкретический – связанных с индивидуальными потребностями и интересами оценивающего субъекта (полезность, эффективность, выгодность). Аффективный вектор указывает на эмоциональную реакцию субъекта, а через нее – на эмоциогенные признаки объекта, которые способны вызвать оценочную реакцию такого типа.

Целенаправленность коммуникации предполагает участие в этом процессе двух коммуникантов – адресанта и адресата. Коммуникативным можно признать только законченный акт обмена мыслями в процессе познавательной деятельности человека [Колшанский 1985, с. 11]. Сам термин «коммуникативный акт» акцентирует взаимодействие коммуникантов [Клюев 1998, с. 8]. Другими важными элементами ситуации, в которой разворачивается акт коммуникации, являются контакт и контекст. Контакт отражает воздействующий характер коммуникации. Т. А. Воронцова характеризует оценочные высказывания как реализующие осознанную прагматическую цель адресанта – подчинить оценочные установки адресата собственным коммуникативным интересам [Воронцова 2006, с. 28].

Что касается коммуникативного контекста, то он фокусирует наше внимание на внешних по отношению к тексту факторах, способствующих передаче и восприятию смысла сообщения. Коммуникативный контекст включает в себя системно-языковую, универсально-семиотическую и ситуативную составляющие. Первая выступает в качестве одного из источников импликаций и ассоциаций, на основе которых кодируется (адресантом) и декодируется (адресатом) имплицитная часть содержания оценочного сообщения. Вторая связана с системой коммуникативных механизмов, существующей в памяти этноса, человечества и реализующейся в продуктах человеческой культуры, науки, искусства, литературы и т. д. [Селиванова 2002, с. 331]. Третья характеризует ситуацию общения и включает в себя коммуникантов, канал передачи сообщения и хронотоп (место и время совершения акта). Механизмы актуализации коммуникативного акта оценки обеспечивают возможность фрагментам контекста актуализации активно «встраиваться» в оценочное сообщение, восполняя недостающие в его оценочной структуре элементы.

Ещё одной векторной характеристикой оценочного сообщения является оценочное воздействие – регулятивное по своему характеру влияние, которое нацелено на изменение интеллектуального и/или эмоционального восприятия реципиентом оцениваемого фрагмента действительности. Нацеленность иллюкутивного потенциала выраженной в сообщении оценочной позиции субъекта оценки на реципиента составляет иллюкутивный вектор оценки.

Перейдём к рассмотрению специфических характеристик субъекта коммуникативной оценки (далее СКО) в сравнении с субъектом системно-языковой оценки. Основными характеристиками последнего следует считать потенциальность и статичность. Анализ системных связей оценочной языковой единицы позволяет определить лишь потенциальный круг её «оценочных валентностей», которые можно описать в виде статичной схемы.

Применение коммуникативного подхода предоставляет новые возможности для характеристики субъекта оценки. Во-первых, СКО не ограничивается указанными выше потенциальными свойствами, а, реализуясь как компонент коммуникативного акта, приобретает ассоциации с реальными участниками данного акта. С одной стороны, в качестве последних могут выступать реально существующие политики, общественные

деятели, разного рода знаменитости. Например, заголовок в британской «Гардиан» (*Alex Salmond: Ed Miliband 'foolish' to rule out SNP election deal.* – The Guardian 2015, April 18) однозначно связывает негативную оценку нежелания лидера лейбористской партии идти на возможную и перспективную парламентскую коалицию на парламентских выборах в мае 2015 года с Шотландской национальной партией с мнением бывшего лидера этой партии Алекса Салмонда. Такая «привязка» может иметь совершенно разные прагматические цели, которые преследует адресант оценочного сообщения: укрепление своей позиции через ссылку на авторитетный источник информации, или, наоборот, снятие с редакции издания ответственности за приводимые оценки. С другой стороны, СКО может быть эксплицитно связан с автором текста – как, например, в статье колумниста той же «Гардиан» Натали Нугайред (Natalie Nougayrede), озаглавленной “*The silence about Europe right now makes me nervous*” (The Guardian 2015, April 17).

Во-вторых, коммуникативное измерение СКО включает в себя несколько субъектных слагаемых, обладающих разным коммуникативным статусом: субъект оценочной квалификации, субъект высказывания, субъект цитируемого высказывания, субъект речи, которые способны модифицировать формируемое в сообщении оценочное отношение.

Ярким примером является феномен «чужой оценки», которая признаётся сильным средством воздействия на адресата, оказывающим влияние на его ценностную картину мира, поведение и эмоциональное состояние [Трипольская 2002]. В приведённом выше фрагменте сообщения о предстоящих парламентских выборах в Великобритании, «исходная» оценка, принадлежащая шотландскому политику Алексу Салмонду (субъекту цитируемого высказывания), использована в тексте автора сообщения (субъекта речи).

Указанная выше «многослойность» структуры оценочного сообщения предоставляет его автору дополнительную возможность для построения косвенных речевых актов оценки. В реальном высказывании массово-информационного дискурса нередко реализуются одновременно несколько оценочных структур. Следующее высказывание, например, эксплицирует сразу четыре оценочных структуры: *The rebels and Rwandan officials have angrily rejected the accusations, calling them absurd and far-fetched* (Voice of America 2001, May 24).

В-третьих, участвуя в формировании многослойного оценочного сообщения, СКО выходит за рамки системно-структурных связей, принимая активное участие в построении субъектно-эвалюативной, аффективной, бенефактивной и других субструктур оценочного сообщения, компоненты которых отличаются многовекторностью и разнонаправленностью своих связей и ассоциаций. В указанной выше статье колумниста Натали Нугайред, озаглавленной “*The silence about Europe right now makes me nervous*” и заканчивающейся следующим выводом – “*In the absence of any positive discourse about Europe, it is probably fear of the unknown that will keep us together*” (The Guardian 2015, April 17), на первое место выходят аффективные средства, передающие нервозность и неуверенность в будущем, которые в данном случае усиливают действие средств рационально-ментальной оценки (*absence of any positive discourse*). Причём, в формировании СКО в данном сообщении участвует не только известная журналистка (*makes me nervous*): в данный процесс активно вовлекается читатель-адресат сообщения (*that will keep us together*).

В приведённом выше примере когнитивная и аффективная составляющие оценочного отношения совпали по своему оценочному знаку (минус). Однако, ситуация может быть прямо противоположной. Дело в том, что если полярность системно-языковой оценки определяется в трехмерной системе координат (“+”, “0”, “–”), то знаковые характеристики коммуникативной оценки – в четырёхмерной (“+”, “0”, “–”, “+ и – одновременно”). При этом авторы оценочно-амбивалентных сообщений, в которых присутствуют противоположные оценки определённого объекта, как правило, направляют усилия адресата по декодированию сообщения в нужном для них направлении, используя тактику акцентирования

информационно-приоритетной оценки. Последняя направлена на присвоение говорящим большей значимости одной из нескольких, в том числе разнополярных, оценок одного и того же объекта, которые присутствуют в высказывании. В следующем сообщении, например, «конфликтуют» противоположные по знаку когнитивные оценки разных сторон объекта: “*Globalization may be **transforming** India, but there’s one **dismal** constant: **pollution**”* (Newsweek 2005, August 29). Информационно-приоритетная оценка «минус» (эксплицируемая с помощью союза *but*) подкрепляется аффективным негативно-оценочным оператором *dismal* («безрадостный, унылый»). Прагматическая роль СКО в подсказке реципиенту путей декодирования оценочного сообщения очевидна. Поэтому отсутствие (в случае системно-языковой) и наличие (в случае коммуникативной) иллокутивной нагрузки является ещё одним, четвёртым в нашем перечне, параметром разграничения данных разновидностей субъекта оценки.

В-пятых, «прорисовываясь» в процессе разворачивания коммуникативного акта, СКО приобретает определённую динамическую характеристику, поскольку адресат может декодировать оценочное сообщение (в том числе идентифицировать его компоненты, одним из которых является СКО) не одномоментно, а, например, по ходу чтения текста, в котором актуализируется данное сообщение, вспоминая реальные события, формирующие историко-политический контекст. Попробуйте, например, расставить оценки в следующем сообщении, размещённом на сайте британской газеты «Дейли Телеграф»: “*Turkey **accuses** EU of ‘**enmity**’ over 1915 Armenian **genocide** recognition”* (The Daily Telegraph 2015, April 18). Скорость и степень декодирования данного сообщения напрямую зависит от наличия у реципиента необходимых фоновых (исторических и политических) знаний.

Выводы. На основании проведенного исследования в качестве основных параметров изучения субъекта коммуникативной оценки, позволяющих отграничить последний от субъекта системно-языковой разновидности оценки, предлагаются следующие:

1. *Связан ли субъект с реальными участниками* коммуникативного акта: СКО, реализуясь как компонент коммуникативного акта, приобретает ассоциации с реальными участниками данного акта.

2. *Каким субъектным статусом* он обладает: коммуникативное измерение СКО включает в себя несколько слагаемых, обладающих разным коммуникативным статусом (субъект оценочной квалификации, субъект высказывания, субъект цитируемого высказывания, субъект речи), каждый из которых способен модифицировать формируемое в сообщении оценочное отношение.

3. *В составе каких оценочных структур* реализуется: участвуя в формировании многослойного оценочного сообщения, СКО принимает активное участие в построении субъектно-эвалюативной, аффективной, бенефактивной и других субструктур оценочного сообщения, компоненты которых отличаются многовекторностью и разнонаправленностью своих связей и ассоциаций.

4. *Нагружен ли прагматически:* СКО обладает определённой иллокутивной нагрузкой, которая, помимо прочего, заключается в направлении действий реципиента по декодированию оценочного сообщения в нужном для адресанта русле.

5. *Статичен или динамичен:* «прорисовываясь» в процессе разворачивания коммуникативного акта, который завершается этапом декодирования адресатом оценочного сообщения, СКО приобретает определённую динамическую характеристику.

В свете вышеизложенного субъект коммуникативной оценки предлагается рассматривать как динамическую систему разноструктурных и разноуровневых составляющих, результирующее действие которых (оценочное отношение) воспринимается адресатом в процессе декодирования сообщения. Точность декодирования оценочного сообщения реципиентом зависит от наличия у последнего необходимых фоновых знаний и языковой компетенции.

Перспективним представляється **дальніше** дослідження **суб'єкта** комунікативної оцінки по кожному з перерахованих вище параметрів з залученням більшого масиву мовних даних, що дозволить дати даному лінгвістичному явленню більш точне і детальне описання.

Література

- Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 250 с.
- Воронцова Т. А. Речевая агрессия: коммуникативно-дискурсивный подход : автореф. дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Т. А. Воронцова. – Челябинск, 2006. – 43 с.
- Кашкин В. Б. Основы теории коммуникации : Краткий курс / В. Б. Кашкин. – М. : АСТ: Восток-Запад, 2007. – 256 с.
- Клюев Е. В. Речевая коммуникация / Е. В. Клюев. – М. : Изд-во ПРИОР, 1998. – 224 с.
- Колшанский Г. В. Лингвокоммуникативные аспекты речевого общения / Г. В. Колшанский // ИЯШ. – 1985. – № 1. – С. 10-14.
- Маркелова Т. В. Оценка и оценочность / Т. В. Маркелова // Семантическая структура слова и высказывания. – М. : Изд-во МГПУ, 1993. – С. 107-115.
- Матвеева Г. Г. К вопросу о речевых стратегиях скрытого воздействия отправителя текста на его получателя / Г. Г. Матвеева // Личность, речь и юридическая практика. Вып.6. – Ростов-на-Дону : ДЮИ, 2003. – С. 122-128.
- Паршин А. Ю. Эмоции в лингвокогнитивных исследованиях / А. Ю. Паршин // II Международные Бодуэновские чтения : Казанская лингвистическая школа : традиции и современность (Казань, 11-13 декабря 2003 г.) : Труды и материалы : В 2 т. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2003. – Т. 1. – С. 64-66.
- Пирогова Ю. К. ИмPLICITная информация как средство коммуникативного воздействия и манипулирования (на материале рекламных и PR-сообщений) / Ю. К. Пирогова // Проблемы прикладной лингвистики – 2001 : Сборник статей / Отв. ред. А. И. Новиков. – М. : Азбуковник, 2001. – С. 209-227.
- Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с.
- Трипольская Т. А. Оценочные стратегии в СМИ / Т. А. Трипольская // Социальные процессы в современной Западной Сибири : сб. научн. статей. – Горно-Алтайск : Горно-Алтайский государственный университет, 2002. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://e-lib.gasu.ru/konf/SocPr/2002/sp52.shtml>.

УДК: 811.111:81'373.7

ОРЛОВА Г. Г.

(Запорізький національний університет)

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ З АНТРОПОНІМАМИ

У статті проаналізовано поняття фразеологічної одиниці у контексті сучасних лінгвістичних досліджень, основні підходи до їх класифікації а також досліджено суть фразеологізмів англійської мови з антропонімічним компонентом та запропоновано власну їх класифікацію за різними критеріями. Актуальність даної роботи обумовлена інтересом до фразеології взагалі та до антропонімів у складі фразеологізмів зокрема, як до компоненту, що відображає насамперед культуру, традиції, історію країни, особливості картини світу цілого народу-носія мови. Спроба класифікувати такі фразеологізми англійської мови викликає особливу увагу, тому що у науковій літературі жодна типологія не була представлена у належному обсязі. Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше класифікації за декількома критеріями (етимологічний, лінгвокультурний, тематичний структурний) підлягають фразеологічні одиниці саме англійської мови. Основними завданнями даної наукової роботи є розгляд підходів до поняття фразеологічної одиниці у лінгвістиці та класифікацій за різними критеріями; аналіз фразеологічних одиниць англійської мови з антропонімічним компонентом з метою їх подальшої класифікації за відповідними критеріями; визначення лінгвальної та лінгвокультурної ролі антропоніму у складі фразеологізму; розробка аргументованих типологій, підведення підсумків та визначення подальших перспектив дослідження. Проведена наукова розвідка підтвердила фундаментальну роль фразеологічних одиниць у системі англійської мови та роль антропоніму у складі фразеологізмів, як носія важливих фонових знань пов'язаних з англомовними країнами, їх історією, культурою, побутом. Окрім цього, було виявлено, що переважна більшість фразеологічних одиниць англійської мови з антропонімом відносяться до фразеологічних єдностей, що свідчить про міцний зв'язок з етимологією та не дає їй втратитись навіть через великий проміжок часу. Запропоновані класифікації фразеологічних одиниць англійської мови з антропонімічним компонентом є безперечним доказом того факту, що більшість таких одиниць має спільні риси і легко групується за певними культурними, семантичними та структурними ознаками.

Ключові слова: англійська мова, антропонім, класифікація, компонент, переосмислене значення, фразеологічна одиниця.

Орлова А. Г. К вопросу о классификации фразеологических единиц английского языка с антропонимами. В статье анализируется понятие фразеологической единицы в контексте современных лингвистических исследований, основные подходы к классификации, исследуется суть фразеологизмов английского языка с антропонимическим компонентом и предлагается собственная их классификация по различным критериям. Актуальность данной работы обусловлена интересом к фразеологии и к антропонимам в составе фразеологизмов как к компоненту, которые отображает, прежде всего, культуру, традиции, историю страны, картину мира народа-носителя языка. Попытка классифицировать такие фразеологизмы английского языка вызывает особенный интерес потому что в научной литературе ни одна типология не была представлена

в должном объеме. Научная новизна исследования состоит в том, что впервые классификации по нескольким критериям (этимологический, лингвокультурный, тематический, структурный) подлежат фразеологические единицы английского языка. Основными заданиями данной научной работы являются рассмотрение подходов к пониманию фразеологической единицы и их классификации, анализ фразеологизмов английского языка с компонентом антропонимом с целью их последующей классификации, определение лингвальной и лингвокультурной роли антропонима в составе фразеологизма, разработка аргументированных типологий, подведение итогов, определение перспектив последующих исследований. Проведенная научная разведка подтвердила важную роль антропонимов в составе фразеологизмов, как носителей важных фоновых знаний, связанных с англоязычными странами, их историей, культурой, бытом. Кроме того, было выявлено, что большинство фразеологизмов английского языка с антропонимом относится к фразеологическим единствам, что свидетельствует о тесной связи с этимологией. Предложенные классификации фразеологических единиц с компонентом антропонимом являются бесспорным доказательством того факта, что большинство из них имеют общие черты и легко группируются по определенным культурным, семантическим и структурным качествам.

Ключевые слова: английский язык, антропоним, классификация, компонент, переосмысленное значение, фразеологическая единица.

Orlova H. H. Revisiting Classification of English Phraseological Units with Anthroponymic Component. The article is devoted to the concept of phraseological units, the main approaches to classification, investigation of the essence of english fixed phrases with anthroponymic component and offers its own classification according to various criteria. The relevance of the study is based on the interest in phraseology and anthroponyms as component of phraseologism which reflects, in particular, culture, traditions, history of the country and the worldview of the native speakers. The attempt to classify this kind of english idioms is of a particular interest because there is no complete typology in the scientific literature. The scientific novelty of the research lies in the fact that english phraseological units are the subject of classification according to several criteria (etymological, linguocultural, thematic, structure) for the first time. The main tasks of the research embrace the review of the approaches to the notion of phraseological unit and its classification, analysis of english idioms with anthroponymic component, definition of lingual and cultural role of anthroponym as a part of phraseologism, developing typologies, the definition of further research. Present investigation confirmed the importance of anthroponym as a part of idiom and as a carrier of important background knowledge related to the english-speaking countries, its history, culture, way of life. In addition, it was found out that the majority of english phraseological units with anthroponym has a close connection with the etymology. The proposed classification of phraseological units with anthroponym are indisputable proof of the fact that most of them have common features and are easily grouped according to certain cultural, semantic and structural qualities.

Key words: anthroponym, classification, component, English, phraseological unit, rethought significance.

Загальновідомою є теза лінгвістів про те, що мова є своєрідним «культурним кодом нації» та разом з тим, ключем до розуміння картини світу певного народу. Таке твердження не є безпідставним, адже неможливо спростувати той факт, що мова повинна мати у своєму словниковому «арсеналі» виразні засоби, які мають бути наділені культурно і національно-специфічними рисами та відображати національну мовну картину світу. У цьому відношенні, найбагатші можливості та потенціал мають фразеологічні одиниці (далі ФО): це зумовлено насамперед тим, що фразеологічний фонд мови це є цінний лінгвістичний спадок, що включає цілий набір ключових концептів, які визначають національну специфіку та відображають культурно-історичний досвід народу. Різні аспекти фразеології завжди привертала увагу як вітчизняних, так і зарубіжних вчених та, як результат, до теперішнього часу в даній області досягнуто значних результатів.

Метою даної статті є розгляд існуючих класифікацій ФО, та розробка авторської типології фразеологізмів англійської мови з антропонімічним компонентом. З цього, основними **завданнями** дослідження виступають наступні: систематизація вже відомих типологій ФО, визначення ролі антропоніму в структурі фразеологізмів та групування фразеологічних одиниць англійської мови за певними критеріями. **Предметом** наукової розвідки є фразеологія англійської мови, у той час як **об'єктом** виступають ФО з антропонімічним компонентом.

Для реалізації поставлених завдань перш за все необхідно уточнити категорійно-понятійний апарат теоретико-методологічної основи: у даному випадку головним поняттям є фразеологічна одиниця. У сучасній лінгвістиці існує два підходи до визначення ФО, згідно яким можемо говорити про його розуміння у широкому та більш вузькому сенсі. У широкому сенсі фразеологізмом вважається будь яке стале словосполучення (Н. Шанський, Р. Мун) у той час як при вузькому розумінні терміну це тільки такі сталі сполучення, де значення є частково або повністю переосмисленим (А. Кунін, Е. Тогніні). У контексті даного дослідження вважаємо більш релевантним широке розуміння ФО, що дає можливість

розглядати усі сталі словосполучення у якості досліджуваного матеріалу, та тим самим розширити діапазон аналізу, але мусимо відзначити що межа між широким та вузьким підходами відносна.

Слід зазначити, що поряд з дефініцією, важливим аспектом дослідження являється також класифікація фразеологізмів, найбільш визнаною з яких є запропонована В. Виноградовим [1], що передбачає три основних типи фразеологічних одиниць за ступенем семантичного зв'язку між компонентами:

– **фразеологічні зрощення**: повністю неподільні, значення яких виводиться абсолютно незалежно від їх лексичного складу, наприклад: *white elephant (an expensive but useless thing)*, *to leave smb. in the lurch (to abandon a friend when he is in trouble)*, *to show the white feather (to betray one's cowardice)*;

– **фразеологічні єдності**: неподільні за змістом і мають єдине значення, але значення вмотивоване, пов'язане з розумінням образного «хребту», на основі якого вони породжуються. Прикладами фразеологічних єдностей слугують такі вислови як: *to burn bridges (to eliminate all possibilities of turning back)*, *burn the candle at both ends (to use up one's strength or energy by too much activity)*, *fish out of water (a person out of his or her proper or accustomed environment)*, *to throw mud at somebody (to slander)*;

– **фразеологічні (стійкі) поєднання**: стійкі поєднання, в яких є слова як з вільним вживанням, так і зі «зв'язаним» що конкретизується у постійному зв'язку з іншими словами: *love all ages yield surrender (every person, without an exception can fall in love)*, *nothing is impossible to a willing heart (the one who wants smth. will achieve it)* тощо.

Класифікація В. Виногорова безперечно є визнаною та найбільш використовуваною у лінгвістичних дослідженнях, але слід зазначити що не останнє місце серед існуючих типологій займає *ідеографічне* розрізнення фразеологізмів, запропоноване В. Телія та доповнене І. Яранцевим, що розділяє їх з точки зору ядерного компоненту на основі здатності тієї чи іншої фразеологічної одиниці передавати певне поняття. Керуючись принципами даної класифікації можна виділити, наприклад такі ФО що позначають: емоції (*to be fed up with smth.*); характеристику (*swamp donkey*); дію (*turn the tables on*); стан (*as over tea kettle*) та ін.

В рамках вищезазначеної класифікації, існує також розрізнення ФО за типом ядерних компонентів, серед яких можна виділити найбільш релевантні:

– **з компонентом зоонімом**: *as cross as a bear (very angry)*, *donkeys might fly (extraordinary things can happen)*, *dead duck (failure)*;

– **з компонентом топонімом**: *bet London to a brick (to be sure at smth.)*, *Chicago look (bandit look)*, *Paris doll (mannequin)*;

– **з компонентом соматизмом**: *an old hand at smth. (experienced person)*, *carry off smb's feet (to impress smb.)*;

– **з компонентом антропонімом**: *Johnny on the spot (a person who is always ready)*, *Johnny Raw (newcomer)*, *Suzu homemaker (housewife) i.m.n.*

У нашому ми розглядаємо саме ФО, що мають у своєму складі антропонім, і тим самим становлять значний пласт фразеологічного фонду будь-якої мови, оскільки вони відображають національну специфіку народу, повідомляють про його звичаї, історію, культуру: називають осіб, що є актуальними для даного мовного колективу. Слід зазначити, що власні імена у складі фразеологізмів мають особливу «долю» через свою природу: вони позначають єдину у своєму роді персону. Стаючи компонентом фразеологічної одиниці, ім'я власне починає виконувати функцію імені загального, тому що воно стає узагальненим найменуванням предметів, що володіють сукупністю певних властивостей, тобто онім перестає бути вираженням індивідуального, одиничного, але зберігає генетичний та смисловий зв'язок з вихідним ім'ям власним.

У науковій літературі проблема класифікації ФО з антропонімічним компонентом не достатньо висвітлена: лінгвістами були реалізовані спроби розробити типології таких фразеологізмів, спираючись на певні критерії стосовно різних мов (іспанська мова – Ю. Рілов [4], німецька мова – С. Стерлігов [5], французька мова – О. Мороз [3]), проте в рамках англійської мови фактично не мали місце фундаментальні студії. З огляду на це, вважаємо за доцільне запропонувати декілька класифікацій ФО англійської мови з антропонімічним компонентом. Задля реалізації ефективного дослідження нами було проведено аналіз понад 200 фразеологічних одиниць англійської мови з антропонімом. Результати аналізу дозволили дійти висновків, поданих нижче.

Для того, щоб ретельно проаналізувати ФО з антропонімічним компонентом на предмет певного соціокультурного коду, необхідно перш за все звернутися до етимології цих сталих словосполучень. Спираючись на результати проведеної студії, пропонуємо виділити такі їх види в залежності від джерел, що лежать в основі походження фразеологізму:

– **біблійно вмотивовані** (імена персонажів Біблії, святих, тощо): *as old as Adam – very old, ancient, raise Cain – to cause a commotion*;

– **міфологічно вмотивовані** (імена діючих осіб міфів або легенд): *Sisyphean labour – endless and unavailing, as labor or task*;

– **історично вмотивовані** (імена персоналій, які реально існували у історії країни): *John Hancock – a person's signature; (John Hancock – American statesman of the 18th century who was the first to sign the Declaration of Independence)*;

– **за відомими літературними творами та їх персонажами**: *Hamlet without the Prince of Denmark – something that is devoid of the very essence*);

– **вмотивовані реаліями англомовних країн** (популярні імена): *every Tom, Dick and Harry – any / every ordinary man*.

Слід відмітити, що критерії, за якими розрізняються типи ФО з антропонімічним компонентом за даною класифікацією є не тільки етимологічними, а також і лінгвокультурними, оскільки історія, література, міфологія, відношення до релігії та тенденції ім'янаречення відображають культурні риси та традиції народу-носія англійської мови.

Слід зауважити, що керуючись критеріями вже згаданої класифікації за В. Виноградовим, ми виявили, що більшість ФО з антропонімічним компонентом належать до фразеологічних єдностей, а фразеологічні зрощення навпаки, майже не зустрічаються, що свідчить про переважну вмотивованість таких фразеологізмів та не втраченість їх етимології.

Достатньо продуктивним видається і *тематичний критерій* розрізнення ФО: за соціальною ознакою та рисами особистості. Як виявив наш аналіз, можна виділити такі групи фразеологізмів, що позначають:

– **етнічність**: *Jim Crow (afro-american person), John Bull (Englishman), Brother Jonathan (American)*;

– **професії** (під діяльністю): *Joe Blow (soldier), Cheap Jack (trader of a cheap goods), Jack Ketch (executioner), Jack out of the office (unemployed), Cousin Betty (prostitute)*;

– **звичайну, пересічну людину**: *Jack and Jill (ordinary couple), Brown, Jones and Robinson, Every Tom, Dick and Harry (ordinary Englishmen), John Q. Public (the average citizen), to astonish the Browns (to challenge the society, Browns=society)*.

– **риса, якості людини**: *positive Polly/negative Nansy (pessimist/optimist), Jack the lad (self-satisfied young man), Susy homemaker (good hostess), nosy Parker (extremely curious person), simple Simon (simpleton)*;

У рамках розрізнення за тематичною ознакою можливо відмежувати індивідуальні та групові фразеологічні одиниці з антропонімічним компонентом: **індивідуальні** виділяють особистість з колективу: *Proud as Punch (very orgulous person)*, а **групові** в свою чергу

даються колективам, які виділяються на основі тих чи інших ознак: *tribe of Servantes (Spanish nation)*.

В залежності від структури фразеологізмів з антропонімічним компонентом цілком реально виділити ФО **унікальні** та **клішовані**. Унікальними у даному контексті вважаються такі, що побудовані за власною схемою (відрізняються від інших) наприклад: *the admirable Crichton (a person of knowledge)* або *Sisyphean labour (back-breaking labour)*. Клішовані ж ФО з антропонімічним компонентом будуються за певною формулою, та нараховують декілька похідних. Візьмемо речення: *the Scavenger's daughter (grip vice)*: слово *Scavenger* є спотворене прізвище коменданта Тауера Скеллінгтона (*Skivington*), який винайшов це знаряддя тортур; *The Duke of Exeter's daughter (trestle)*: даний винахід приписують герцогу Ексетерському; так само, *Daughter of Eve (woman)*: Ева позиціонується як мати всіх жінок. Тобто, тут можна говорити про своєрідну формулу, за якою будується ряд фразеологічних одиниць: ім'я винахідника/творця/автора + іменник «*daughter*» = ФО, що позначає сам винахід/твір. Тож, побудова таких фразеологізмів не є унікальною.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновки про зв'язок мотивованості і внутрішньої форми ФО з лінгвокраїнознавчою та соціокультурною інформацією, що міститься у фразеологічній системі будь-якої мови. Оскільки одним з найбільш важливих фрагментів мовної картини світу є образ людини, то недивним виявляється той факт, що антропонім як компонент фразеологічної одиниці, дозволяє глибше пізнати специфіку національної свідомості, грає важливу роль в системі мови і культури, сприяючи виявленню національно-культурних особливостей певного народу. Асоціації, пов'язані з антропонімами, несуть важливі фонові знання, визначають семантику ФО. Ці асоціації стійкі, соціально значимі для мовного колективу та такі, що сходять до первинної етимології. У сучасній лінгвістиці англійської мови ще не отримала достатнього висвітлення питання класифікація фразеологізмів з антропонімічним компонентом, тому нами була зроблена спроба розробити певну таксономію, спираючись на декілька критеріїв.

Результати і перспективи подальшого дослідження. Слід зазначити, наша класифікація виходить не тільки з семантики ФО, а і з лінгвокультурних особливостей, що є можливістю на матеріалі великих ідеографічних масивів виявити та більш глибоко дослідити особливості культурно-національного світобачення, його відображення у фразеологічних одиницях та їх функціонування у мові. Отже, перспективами подальших наукових розвідок є аналіз особливостей вживання виведених типів фразеологізмів англійської мови, а також співставний аналіз функціонування таких ФО у складі фразеологічних систем інших мов, зокрема іспанської.

Література

- Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов. – Москва : Наука, 1977. – 318 с.
Мороз О. В. До питання про фактори та способи фразеологізації власних імен // Лінгвістичні студії. – 36. наук. праць. – Вип. 9. – Донецьк, ДонНУ, 2002. – С. 186-194.
Рылов Ю. А. Системные свойства испанских антропонимов / Ю. А. Рылов // Системные и дискурсивные свойства испанских антропонимов. – Воронеж : Издательско-полиграфический центр Воронеж. гос. ун-та, 2010. — С. 5-104.
Стерлигов С. Г. Немецкая антропонимика как лингвострановедческая проблема // Вестник Нижегородского университета имени Н. И. Лобачевского, 2003. – С.90-95.

УДК: 811.112.2'342.9

ПАДАЛКА О. В.

(Київський національний лінгвістичний університет)

ІНТОНАЦІЙНІ МОДЕЛІ У ПРОМОВАХ СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКИХ ПОЛІТИКІВ

Стаття висвітлює проблему класифікації інтонаційних моделей німецької мови. Описуючи інтонаційні конструкції у мовленні німецьких політиків встановлено найбільш характерні типи, що притаманні публічному мовленню відповідно до актуального членування промови.

Ключові слова: інтонаційна модель, актуальне членування, тема, рема, політична промова.

Падалка О. В. Интонационные модели в речах современных немецких политиков. Статья освещает проблему классификации интонационных моделей немецкого языка. Описывая интонационные конструкции в речи немецких политиков установлено наиболее характерные типы, которые присущи публичной речи согласно актуальному членению речи.

Ключевые слова: интонационная модель, актуальное членение, тема, рема, политическая речь.

Padalka O. V. Intonational Types in Contemporary German Political Speeches. This article focuses on the study of prosodic peculiarities of actual division in speeches delivered by contemporary German political figures. The research singles out intonation patterns of utterances and defines functions of intonation in producing effect on the recipient. The article provides a theoretical background for analyzing the intonation of political speeches as a means of producing effect on the recipient. It establishes five types of actual division characteristic of German political speeches and outlines its main prosodic parameters. A methodology of an experimental study examining prosodic organization of political presentations has been elaborated; changes in speech melody, fundamental frequency, stress, pausation and tempo while delivering main and additional information have been described. This article deals with the problem of creating a unified classification of intonation patterns of German, location of intonational center and intention of the speaker's communicative tasks. Intonation can signal to listener what is to be taken as new information and what is already given. It can indicate when the speaker is indicating some sort of contrast or link with material in another tone unit. Each prosodic feature performs a definite task and all of them work simultaneously. Describing melody, accent, its types and use, it is established rate of accentuation of different parts of speech in speeches of German politicians by means of logical and emphatical accents. It is generally acknowledged that the pitch of the voice or speech melody, sentence stress and rhythm are the three main components of intonation, while pauses, tempo and timbre play a subordinate role in speech. The prosody reflects in this experiment not only various features of the speaker or the utterance, but his emotional state, which helps him to present different forms of the presentation (statement, command etc.). Describing intonation types were found the most popular types in German political speech.

Key words: intonational type, functional perspective, theme, rheme, political speech.

Сучасний етап розвитку фонетичних студій орієнтований на дослідження мовленнєвої діяльності, зокрема виявлення закономірностей просодичного оформлення усного мовлення, що дозволяє науковцям встановити мовні явища, які відбивають особливості вербалізації комунікативного наміру промовця. Тому **метою** цієї статті є встановлення співвідношення інтонаційного моделювання та актуального членування публічного мовлення. Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: встановлення закономірностей використання інтонаційних моделей німецької мови, створених Отто фон Проєм, та визначення типів актуального членування політичної промови. **Об'єктом** дослідження є аналіз існуючих класифікацій інтонаційних моделей німецької мови, які створені за рахунок використання різнорідних ознак. Інтонаційна модель та її характеристики зумовлюють **предмет** дослідження.

Під інтонаційною моделлю у статті розуміється просодичне оформлення висловлювання, що базується на основі поєднання всіх інтонаційних компонентів відповідно до комунікативної мети мовця [Stock 1980, с.41]. Своєрідність просодики німецької політичної промови досліджувалася в межах зафіксованих аудиторіями-фонетистами п'яти типів актуального членування $T \rightarrow R$, $T_1 \rightarrow R \rightarrow T_2$, $R \rightarrow T$, $R_1 \rightarrow T \rightarrow R_2$ та $T_1 \rightarrow R_1 \rightarrow T_2 \rightarrow R_2$, в яких нова інформація повідомляється на початку, у середині, або наприкінці висловлювання.

Широка варіативність смислів, які породжуються інтонаційними засобами, залежить саме від диференційованого вживання сегментів інтонаційної моделі, тобто від настанови оратора. Для визначення характерних політичним промова інтонаційних моделей достатнім є поділ інтонаційної конструкції на три сегменти: передшкала, шкала та затакт, оскільки саме від їх взаємодії залежить рух мелодійного контуру будь-якого висловлювання. Передшкала в теорії АЧ підводить до модифікування значення, яке передається безпосередньо ядерним тоном. Шкала за структурою та функціональними особливостями є найскладнішою частиною аналізу, оскільки під час взаємодії усіх інтонаційних компонентів із лексичним складом і граматичною організацією певного висловлення виступ по-різному оформлюється залежно від мети автора промови [Pheby 1975, с.27]. Така гнучкість просодичної системи проявляється в тому, що мовець здатен за допомогою інтонаційних засобів варіювати комунікативне середовище та по-різному реалізовувати прагматичну інтенцію. Зазначене вище обумовлює необхідність виокремлення інтонаційних моделей, які відповідають виділеним нами типам АЧ: $T \rightarrow R$, $T_1 \rightarrow R_1 \rightarrow T_2$, $R \rightarrow T$, $R_1 \rightarrow T \rightarrow R_2$, $T_1 \rightarrow R_1 \rightarrow T_2 \rightarrow R_2$.

Для того щоб правильно визначити інтонаційні моделі німецької мови шляхом проведення аудитивного аналізу встановлено рух тону в тематичних та рематичних частинах висловлювання й місце логічного та емпатичного наголосів. За даними аудитивного аналізу в різних схемах актуального членування тексту промови, політики відмінно використовують мелодику для підготовки слухача до повідомлення нової інформації. Зокрема, в типі АЧ Т→R тематичні частини здебільшого промовляються політиками із висхідним тоном, що обумовлюється прагненням адресанта привернути увагу й ніби попередити слухачів про висвітлення нового. Рематичні частини, локалізовані наприкінці зазначеного типу членування, здебільшого характеризуються спадним рухом тону в фінальних фразах, що відповідає бажанню політика не тільки показати завершеність думки, але й прагматичну настанову його виступу.

Логічний й емпатичний наголоси зазначеного типу АЧ Т→R вживаються в рематичній частині висловлювання. Вони визначають місце акцентуації важливішого слова в фрагменті, змінюючи таким чином інтонаційну модель (рис.1.1):

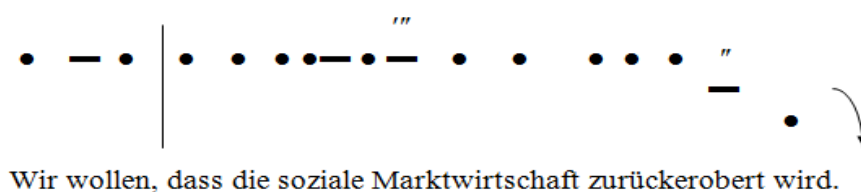

Рис. 1.1 Термінальний тон (нейтральне мовлення)

За наведеним прикладом встановлено, що тематична частина типу АЧ за схемою Т→R *Wir wollen* промовляється політиком із рівним рухом тону, що свідчить про прагнення мовця до продовження повідомлення. Рематична частина проголошується в другій ритмогрупі *dass die soziale Marktwirtschaft* рівним тоном, який характеризує нейтральне сповіщення інформації та низхідним тоном в третій ритмогрупі *zurückerobert wird*, який наголошує на завершеності висловлювання. Підтверджуємо наведений приклад рис. 1.2, отриманим в програмі Praat:

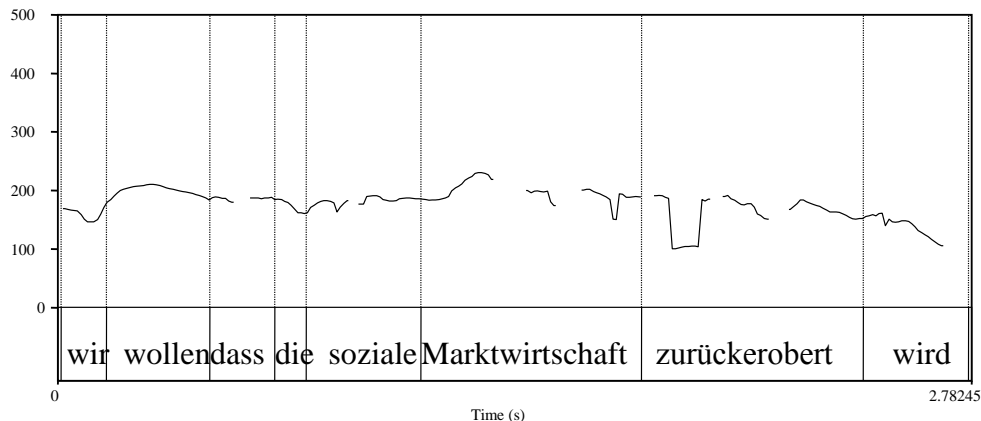

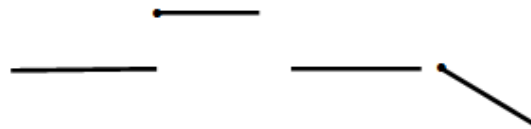
Рис. 1.2 Інтонаційна модель типу АЧ Т→R *Wir wollen, dass die soziale Marktwirtschaft zurückerobert wird*

Як показано на рис. 1.2, перша синтагма дійсно виголошується рівним рухом тону, в той час як на другій спостерігається незначний перепад ЧОТ на слові *Marktwirtschaft* (25 Гц), що аудитивно не сприймається як зміна мелодики. Зображений на рис. 1.2 приклад та вище окреслена модель відповідає схемі А, встановленій Отто фон Проєм [Preu 1985, с.67] (рис. 1.3).

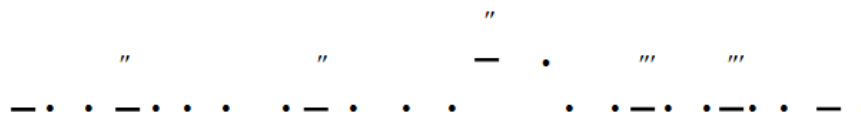

Рис.1.3 Схема термінального руху тону за О.фон Проєм (А)

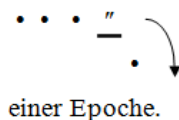
Досліджуючи фрагменти тексту, що складаються з декількох фраз, відповідно до обраного комунікативного типу АЧ за схемою $T \rightarrow R$, характерним є використання інтонаційного типу V^A встановленого О.фон Проєм, який зображено на рис. 1.4:

Рис. 1.4 Комбінована інтонаційна модель V^A

Дана інтонаційна модель V^A складається з двох моделей V та A , які характеризують сповіщення нейтральної інформації. Так, перша складова даної моделі характеризується початком тону в середньому регістрі та незначним перепадом тону наприкінці. Друга частина, яка в даному випадку виступає ремою, проголошується низхідним рухом тону (рис. 1.5):

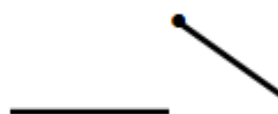

Liebe Genossinnen und Genossen, ich bin sicher: Wir erleben gerade das Ende

Рис. 1.5 Комбінована інтонаційна модель V^A

Проведене дослідження, наведені приклади та викладене вище дає можливість стверджувати, що тип АЧ $T \rightarrow R$ може відповідати моделям Отто фон Проя **A** та V^A , залежно від утворення висловлювання однією, або декількома фразами.

За результатами аудитивного аналізу мелодійне оформлення типу АЧ, що відповідає схемі $T_1 \rightarrow R_1 \rightarrow T_2$ відрізняється від попереднього типу членування: частини висловлень з відомою інформацією, за допомогою якої оратори поступово готують реципієнтів до сповіщення важливої інформації, презентуються висхідним тоном, а рематичні фрагменти всіх проаналізованих випадків вимовлені мовцями із рівним та низхідним тоном. Друга тема, яка зазвичай констатує, доповнює, або уточнює попередню рему, також оформлюється низхідним тоном, що свідчить про завершеність висловленої думки та впевненість політиків у своїх словах. Завдяки проведеному аналізу встановлено, що типу АЧ $T_1 \rightarrow R_1 \rightarrow T_2$ відповідає використання здебільшого інтонаційної моделі О.фон Проя **A'**:

Рис. 1.6 Термінально емоційно маркований рух тону A'

Перша тема (T_1) реалізується мовцями в межах 220-250 Гц, в той час як спадний рух тону реми починається з 310-300 Гц. Друга тема (T_2) несе низхідний рух тону і актуалізується зазвичай в діапазоні від 250 Гц до 160 Гц й сягає свого мінімуму наприкінці до 130 Гц:

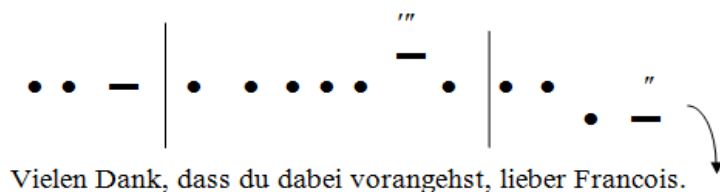

Рис. 1.7 Інтонаційна модель, що відповідає схемі АЧ $T_1 \rightarrow R_1 \rightarrow T_2$

Переважне використання інтонаційного типу A' обумовлюється структурою аналізованого комунікативного типу $T_1 \rightarrow R_1 \rightarrow T_2$, оскільки повідомляючи інформацію за допомоги вказаного типу АЧ мовець детальніше висловлює бажане із наведенням фактів, побажань, або порад, завершуючи свою думку. Спосіб мелодійного оформлення промови, що відповідає схемі $R \rightarrow T$, вимовляється політиками з самого початку висхідним тоном, який зазвичай сягає 320,38 Гц – 392,85 Гц та характеризується падінням тону до 152,36 Гц в тематичній частині. Наведемо приклад: *Noch "nie↑ hatten "so↑ viele↑ Menschen↑ Arbeit↑ wie "heute→, und das ist "gut↑ so→, liebe→ "Freunde↓.*

Зазначеному типу АЧ $R \rightarrow T$ відповідає використання інтонаційних моделей A та $B'^\wedge A$:

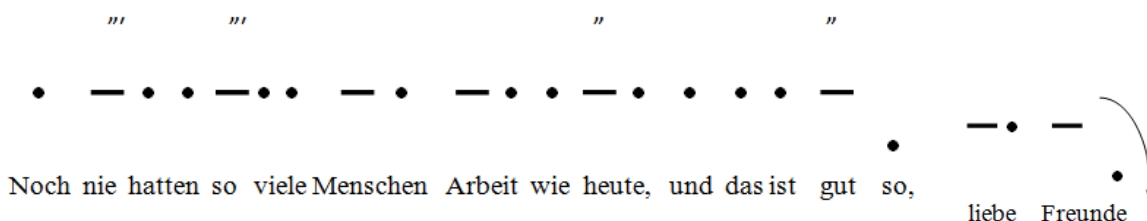

Рис. 1.8 Термінальний нейтрально маркований рух тону

Наведена інтонаційна модель A вживається політиками здебільшого під час нейтрального виступу, тому передшкала реалізується зазвичай в середньому регістрі.

Використання інтонаційного типу $B'^\wedge A$ характеризується комунікативною настановою мовців привернути увагу слухачів під час повідомлення важливого матеріалу та подальшим констатуючим завершенням думки. Наведемо приклади встановленої інтонаційної моделі:

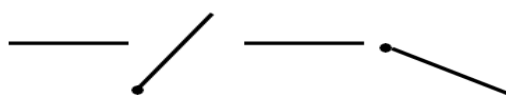

Рис. 1.9 Комбінована інтонаційна модель $B'^\wedge A$

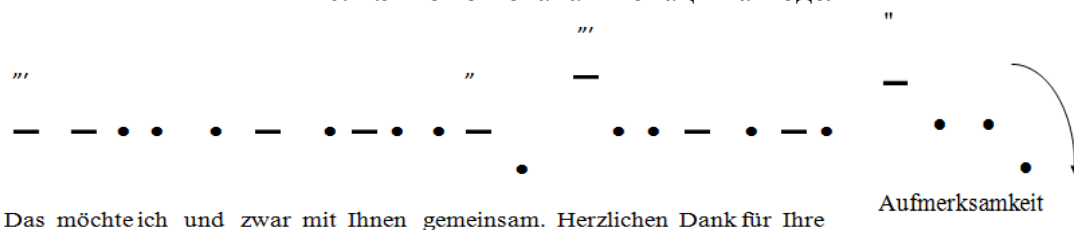

Рис. 1.10 Інтонаційна модель $B'^\wedge A$

Підтверджуємо зазначене вище даними електроакустичного аналізу:

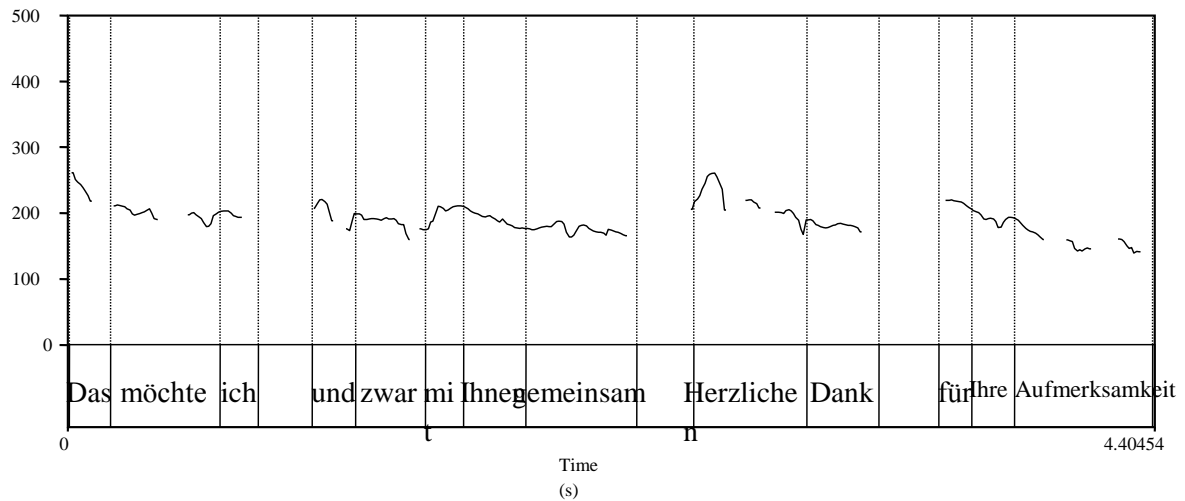

Рис. 1.11 Інтонаційна модель, що відповідає схемі АЧ R→T

Сповідання інформації, яке відповідає схемі $R_1 \rightarrow T_2 \rightarrow R_2$ промовляється політиками із низхідним тоном в R_1 , що спадає до середнього регістру та сягає 240 Гц. Оформлення теми між двома ремами зазвичай характеризується рівним, або висхідним рухом тону й продовжується низхідним вимовлянням R_2 до нижнього регістру:

Denn wir werden die nicht mehr im nationalen Alleingang bekommen. Wir wollen das in Europa gemeinsam schaffen und am besten noch darüber hinaus. Martin Schulz hat gestern zu Recht darauf hingewiesen: Es geht darum, mit unseren Freunden aus Lateinamerika, in Indien und auch in Afrika stärker zusammenarbeiten.

Наведемо приклади відповідно до електроакустичного аналізу:

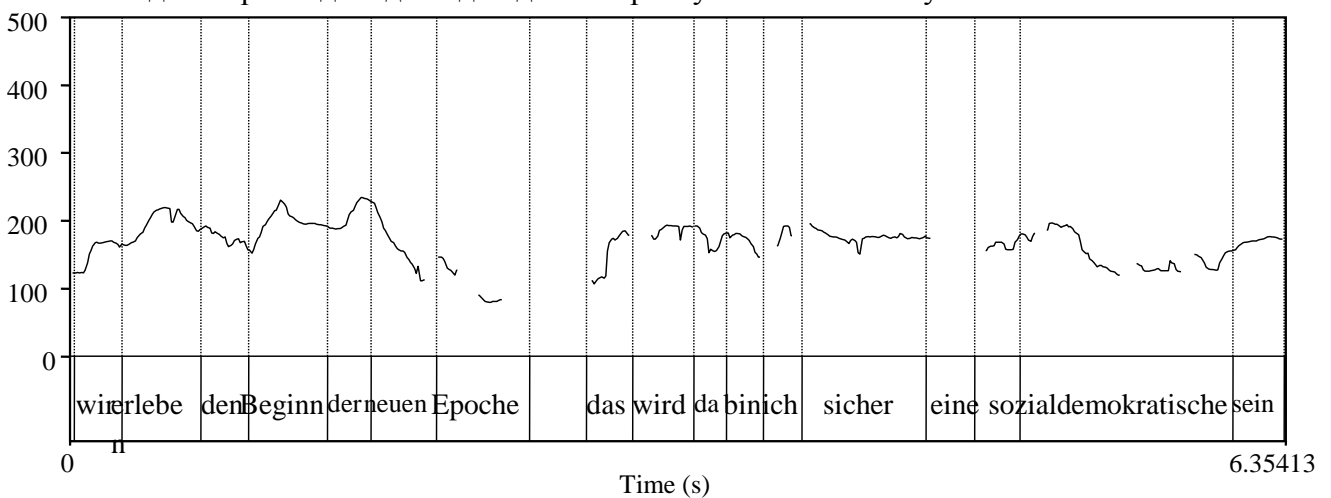

Рис. 1.12 Інтонаційна модель за схемою $R_1 \rightarrow T_2 \rightarrow R_2$

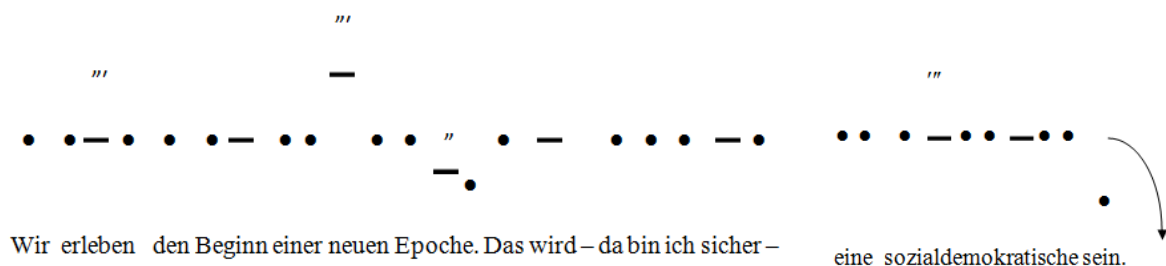

Рис. 1.13 Інтонаційна модель за схемою R→T→R

Наведені приклади дозволяють виокремити для типу $R \rightarrow T \rightarrow R$ наступну схему інтонаційного типу АЧ $B'^{\wedge}A$:

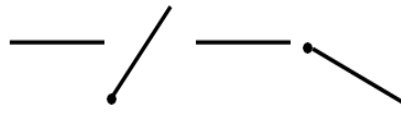

Рис. 1.14 Комбінована інтонаційна модель $B'^{\wedge}A$

Розгорнуте, детальне висловлення, яке можна окреслити за схемою $T_1 \rightarrow R_1 \rightarrow T_2 \rightarrow R_2$, несе рівний тон в межах T_1 (277,09 Гц). Підводячи до нового політики сповіщають R_1 із легким висхідним тоном, що сягає 300-340 Гц. Емоційнішим виявився рух тону в T_2 та R_2 , який порівняно з T_1 та R_1 реалізувався на 70 Гц вище:

Wenn wir einmal[→] in diese Tage[→] schauen[↑], dann blicken[→] wir[→] von Berlin[↑], von Tokio[↑], von Peking[↑], von London aus[↑], von New York[→] und Neu-Delhi[↑], in allen[↑] Metropolen[→] der Welt, tagein[↑], tagaus[→] auf eine Schuldenkrise[↓], auf eine Schuldenkrise[↑], die auch andere[↑] Kontinente[→] umfasst[→], zum Beispiel[→] Amerika[↑], aber[↑] die vor allen[→] Dingen[→] Europa[→] erschüttert.[↓]

Наведемо приклад оформлення схеми інтонаційної моделі відповідно до інтонаційного типу $B'^{\wedge}A'$ до схеми АЧ $T_1 \rightarrow R_1 \rightarrow T_2 \rightarrow R_2$:

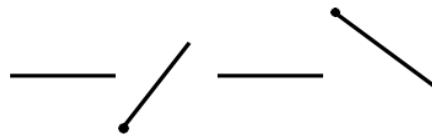

Рис. 1.15 Схема інтонаційного типу $B'^{\wedge}A'$

" " "

• • • • • — • — • • • — • — • • • • • — •

Das ist nur auf dem ersten Blick ein ganz normaler ordentlicher Parteitag mit

" " " "

— • — • — • — • — • — • — • — • — • — • — • — •

vielen Gästen, mit vielen Anträgen, mit vielen Reden und den üblichen

" " "

— • • • • • — • • " • • • • • • • • • • — • •

—

Aufregungen, die es im Vorfeld so gibt. Aber in Wahrheit sind das ja Zeiten, in

" "

• • • • • — • • • • • • • • • • • • " — •

↘

denen unser Parteitag jetzt stattfindet, die alles andere als normal sind.

Рис. 1.16 Схема інтонаційного типу $B'^{\wedge}A'$

Отже, відповідно до аудитивного та акустичного аналізів німецьких політичних промов можна зробити **висновок**, що політичним текстам під час нейтрального сповіщення інтонації для типів АЧ, утворених однією фразою, відповідає інтонаційна модель А, а типам АЧ, що складаються з декількох фраз – В^А. Емоційно забарвлені складні фрагменти промов утворюються за інтонаційними моделями В^А' та В'^А'.

Модифікації просодичних характеристик забезпечують досягнення основних цілей, які ставить перед собою політик: вплинути на реципієнта таким чином, щоб йому не лише запам'яталася промова, але відбулися зміни в його свідомості та прийнятті рішень. Розкрита в статті специфіка просодичного оформлення актуального членування політичної промови та надані рекомендації щодо ефективного проголошення тексту перед реципієнтами не вичерпує проблематики ефективної організації публічного виступу.

Ораторське мовлення є **перспективним напрямком** для подальших праць, спрямованих на встановлення закономірностей взаємодії сегментного та надсегментного рівнів, комплексних досліджень просодичних характеристик публічного мовлення, що здійснюють вплив на сприйняття та оцінку реципієнтом усного публічного мовлення.

Література

Pheby J. Intonation und Grammatik im Deutschen / J. Pheby. – Berlin : Akademie Verlag. – 1975. – 123 S.

Preu O. Sprecherziehung für Studenten pädagogischer Berufe / O. von Preu, U. Stötzer. – 4. Auflage. – Berlin : Volk und Wissen Volkseigener Verlag. – 1985. – 230 S.

Stock E. Untersuchungen zu Form, Bedeutung und Funktion der Intonation im Deutschen / Eberhard Stock. — Berlin : Akademie – Verlag, 1980. – 124 S.

УДК 81'1 : 81'373.7 – 115 : 168.522

ПЕТРОВ О. О.

(Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського)

ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРИНЦИПИ ЗІСТАВНОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

У статті аналізується зміст поняття «зіставна лінгвокультурологія», описується мета й основоположні принципи зіставно-лінгвокультурологічного аналізу мовних явищ, розглядається тісний зв'язок зіставної лінгвокультурології з такими сучасними напрямками мовознавчої науки, як лінгвоконцептологія та теорія міжкультурної комунікації. В статті також висвітлюється коло наукових проблем зіставної лінгвокультурології.

Ключові слова: зіставна лінгвокультурологія, концепт, культура, лінгвоконцептологія, міжкультурна комунікація.

Петров А. А. Основополагающие принципы сопоставительной лингвокультурологии. В статье анализируется содержание понятия «сопоставительная лингвокультурология», описывается цель и основополагающие принципы сопоставительно-культурологического анализа языковых явлений, рассматривается тесная связь сопоставительной лингвокультурологии с такими современными направлениями языкознания, как лингвоконцептология и теория межкультурной коммуникации. В статье также освещается круг научных проблем сопоставительной лингвокультурологии.

Ключевые слова: сопоставительная лингвокультурология, концепт, культура, лингвоконцептология, межкультурная коммуникация.

Petrov O. O. The Fundamental Principles of the Comparative Linguoculturology. The article presents the analysis of the content of the notion «comparative linguoculturology» and describes the aim and the fundamental principles of the comparative-culturological analysis of the language phenomena. It is eluded in the article, that the comparative linguoculturology can be defined as the brunch of the modern linguistics of an integral character, which studies the interaction of language and culture in the process of their functioning. The object of the comparative linguoculturology is regarded as the embodiment of culture of different ethnic groups in the form of language units as well as in their categories and interrelations. The subject of the linguoculturological studies is considered as the interpretation of the embodiment of a certain culture in the language system at the basis of the comparison with other cultures and languages with the purpose of the identification of their common and distinctive features in synchrony. It is also mentioned, that the main principles, which form the basis of the comparative linguoculturology, can be defined as the following: anthropocentrism, the principle of the explanation and interpretation of linguistic phenomena and facts, ethnocentrism and functionalism. Anthropocentrism is considered the most important one among the mentioned principles not only for the new anthropologic linguistic paradigm in general, but also for those brunches of the modern studies, which deal with the interrelation of language and culture in their close interaction. Linguoconceptology and the theory of cross-cultural communication, as competitive brunches to the comparative linguoculturology, also focus on the studies of the interrelation of language and culture, but concern mainly monolingual investigations, i.e within a certain language and culture, which can lower the scientific significance of such studies. The comparative linguoculturology, however, detects and describes the peculiarities of the concept system and organization

of a definite linguoculture at the basis of the result of contrast studies with other linguocultures, where the universal as well as individual features of categorization process can be singled out.

Key words: comparative linguoculturology, concept, culture, linguoconceptology, cross-cultural communication.

Поява на постколоніальному мовознавчому просторі в кінці ХХ – на початку ХХІ століть наукових праць, присвячених опису національної мови через дослідження розумово-мовленнєвої діяльності її носіїв, що нерозривно пов'язана з національною ідентичністю, культурою та освітою мовної особистості (С. Г. Воркачев, В. В. Воробйов, І. О. Голубовська, В. В. Жайворонок, В. І. Карасик, В. В. Кононенко, В. В. Красних, В. А. Маслова, К. І. Мізін, Т. В. Радзієвська, О. О. Селіванова, М. В. Скаб, О. В. Тищенко, Г. В. Токарев, Т. С. Толчєєва та ін. [Воркачев 2004, 2007а; Воробьєв 2008; Голубовська 2004; Жайворонок 2007; Карасик 2004, 2007; Кононенко 2008; Красных 2002; Маслова 2001, 2007; Мізін 2011а; Радзієвська 2010; Селіванова 2004; Скаб 2008; Тищенко 2000; Токарев 2009; Толчєєва 2009]), стала серйозним поштовхом для становлення низки нових перспективних лінгвістичних дисциплін. Так, наукові студії цих та багатьох інших українських і зарубіжних учених стали базою для виникнення на межі лінгвістики та культурології ще одного самостійного напрямку дослідження, який у працях В.В. Воробйова отримав назву *лінгвокультурологія* [див., напр.: Воробьєв 2008].

Метою запропонованої статті є аналіз змісту поняття «зіставна лінгвокультурологія», висвітлення завдань та основоположних принципів зіставно-лінгвокультурологічного підходу до вивчення мовних явищ, а також розкриття тісного зв'язку лінгвокультурології з іншими сучасними напрямами мовознавчої науки.

Поняття «лінгвокультурологія» не має чіткого тлумачення у мовознавчій літературі, оскільки лінгвісти постійно вносять свої корективи у його визначення. Проте науковці висловлюють спільну точку зору щодо синтезувального характеру цієї науки, яка дозволяє вивчати взаємодію мови й культури у процесі їхнього функціонування. У цьому зв'язку, слушною щодо лінгвокультурології є думка М. Л. Ковшової [Ковшова 2009, с. 3]: «лінгвокультурологічний підхід ґрунтується на положенні, що культура втілює свій ціннісний зміст у мові як найбільш універсальному засобі найменування світу. Органічний зв'язок мови, культури й національного менталітету, з одного боку, та поступальний рух лінгвістики до виявлення механізмів взаємодії цих фундаментальних систем, з другого, – підтверджують об'єктивність наукової думки в поєднанні лінгвістики та культурології в нову дисципліну».

В. А. Маслова [див. про це: Маслова 2001, с. 28-30] стверджує навіть про існування лінгвокультурологічних шкіл, в яких основна увага зосереджується на різних критеріях: 1) предмет досліджень шкіл Ю. С. Степанова та Н. Д. Арутюнової становлять культурні константи на основі текстів із позиції віддаленого в часі спостерігача; 2) у межах школи В. М. Телія розглядаються мовні явища з позиції носія мови; 3) близька до лінгвокраїнознавства школа В. В. Воробйова займається вивченням власне мовних реалій.

Г. М. Алімжанова, наприклад, визначає, у свою чергу, зіставну лінгвокультурологію як «самостійну інтердисциплінарну галузь науки синтезувального типу, яка вивчає у зіставному ракурсі на матеріалі двох і більше мов взаємодію мови й культури як цілісних структур за допомогою системних методів та з орієнтацією на сучасні пріоритети й культурні настанови, вивчає взаємодію мов і культур у їхньому функціонуванні» [Алімжанова 2010, с. 6]. Однак К. І. Мізін [Мізін 2012а, с. 38-40] слушно, на нашу думку, зауважує, що ця дефініція є розмитою: тут не зрозуміло, по-перше, як тлумачить дослідниця поняття «системні методи»; по-друге, не визначено, з якою метою має досліджуватися взаємодія мови й культури двох і більше лінгвосоціумів; по-третє, якщо вже зазначено, що вивчення мови й культури слід орієнтувати на сучасні пріоритети і культурні настанови, то потрібно було б уточнитися, на які конкретно; по-четверте, не зрозуміло, що криється під тезою «взаємодія мов і культур у їх функціонуванні», оскільки її можна тлумачити як натяк

на те, що взаємодію мови й культури потрібно вивчати виключно у функціональному аспекті, хоча лінгвокультурна інформація значною мірою акумулюється на рівні мови; по-п'яте, не уточнено, чи ця взаємодія мови й культури має досліджуватися лише на певному синхронічному зрізі, чи має залучатися і діахронічний аспект вивчення лінгвокультурологічних одиниць.

На тлі розмитої дефініції зіставної лінгвокультурології мета останньої, однак, є більш-менш визначеною:

1) виявлення культурного тла мовної одиниці, що дає змогу співвіднести поверхові структури мови з їх глибинною сутністю;

2) опис культурного простору крізь призму мови й дискурсу;

3) встановлення культурного тла комунікативного простору;

4) визначення способів, якими мова втілює у своїх одиницях, зберігає та транслює культуру;

5) ідентифікація втілення в живій національній мові матеріальної культури й менталітету, які виявляються у мовних процесах та в їх подвійній спадкоємності з мовою і культурою етносу.

З огляду на цю мету, об'єктом вивчення зіставної лінгвокультурології є втілення культур різних етносів у мовних одиницях, категоріях і відношеннях між ними, а предметом – репрезентація та інтерпретація втілення певної культури в системі мови на тлі зіставлення з іншими культурами й мовами для встановлення спільних і відмінних рис цих лінгвокультур у синхронії [Мізін 2012b, с. 7].

Щодо основних принципів, на яких ґрунтується зіставна лінгвокультурологія, науковці називають антропоцентризм, експланаторність, етноцентризм і функціоналізм. При цьому антропоцентризм вважається однією з основних настанов сучасної лінгвістики та базовим принципом, який залучається мовознавчими дисциплінами для вивчення кореспонденції мови й культури в їхньому тісному взаємозв'язку. Прикметно, що антропоцентризм, згідно з яким людина розглядається як центр і найвища мета світобудови, має безпосередні витоки з лінгвістичної концепції В. фон Гумбольдта про мову як «дух народу». На самому ж вченні В. фон Гумбольдта, як і на теорії лінгвальної відносності Сепіра-Уорфа, розбудовується філософсько-методологічна база зіставної лінгвокультурології (В. В. Воробйов, В. А. Маслова, К. І. Мізін та ін.).

Мова, згідно з цією концепцією В. фон Гумбольдта та його послідовників (Й. Л. Вайсгербер, О. О. Потебня, Й. Трір та ін.), є дзеркалом культури, історичною пам'яттю про соціально значущі події в людському житті, виразником і зберігачем несвідомого стихійного знання про світ, оскільки «вона бере активну участь у всіх найважливіших моментах культурної творчості – виробленні уявлень про світ, їх фіксуванні й подальшому осмисленні» [Постовалова 1999, с. 30]. Тому «не слід вивчати духовну своєрідність народу відокремлено від мови» [Гумбольдт 1984, с. 68]. Специфічний для кожної мови спосіб поєднання звукової оболонки зі значенням В. фон Гумбольдт укладає в поняття «форма мови», що фактично є передвісником поширеного нині поняття «мовна картина світу» (М. Блек, В. В. Жайворонок, Ю. М. Караулов, Л. А. Лисиченко, К. І. Мізін, В. І. Постовалова, Н. В. Слухай, А. А. Уфимцева, Д. Хаймс та ін.), оскільки, розрізняючи зовнішню і внутрішню форми мови, цей геніальний учений віддає перевагу внутрішній формі як внутрішній структурі мови в цілому, що втілює національний дух, перетворений у вербальні знаки й коди.

Лінгвофілософська концепція «духу народу» передувала зародженню у другій половині ХХ століття гіпотези лінгвальної відносності Сепіра-Уорфа, яка виникла на ґрунті ідей американської етнолінгвістики. Основну ідею цієї гіпотези простежуємо в словах американського антрополога Е. Сепіра: «Насправді «реальний світ» значною мірою неусвідомлено будується на основі мовних норм певної групи [...] Ми бачимо, чуємо,

сприймаємо так чи інакше ті або інші явища головним чином завдяки тому, що мовні норми нашого суспільства передбачають цю форму вираження» [Сепір 1999, с. 261].

Основними положеннями В. фон Гумбольдта про мову як «дух народу» та гіпотези лінгвальної відносності Сепіра-Уорфа є такі:

1) мова – це зовнішній вияв духу народу, бо мова народу є його дух, а дух народу є його мова;

2) пізнання світу залежить від мови, оскільки вона не безпосередньо відображає світ, а інтерпретує його;

3) у кожній мові закладено своє світобачення, і вона стає посередником між людиною та зовнішнім світом;

4) системи понять, що існують у свідомості людини, визначаються тією конкретною мовою, носієм якої є ця людина.

Названі положення є базовими принципами зіставно-лінгвокультурологічного аналізу мовних явищ, оскільки навіть науковці-позитивісти не можуть заперечити той факт, що мова є більшою мірою ідеальним явищем, ніж матеріальним (два з трьох складників мовного знака є ідеальними), тому вона і являє собою той «ключик», за допомогою якого дослідник-лінгвокультуролог відкриває ментальний світ як окремої людини, всього лінгвосоціуму, так і людства в цілому.

Слід зазначити, що паралельно, переважно в Росії, набуває розвитку ще одна наукова дисципліна з подібним об'єктом і предметом вивчення – лінгвоконцептологія, яку розглядають як теоретичну базу міжкультурної комунікації, оскільки остання має прикладний характер. Так, передумовою успішної міжкультурної комунікації є спільність когнітивної бази комунікантів. Остання містить знання про систему ключових концептів чужої лінгвокультури, які зумовлюють комунікативну поведінку представників цієї мовної спільноти. До того ж, вивчення базових концептів тієї чи іншої лінгвокультури сприяє формуванню когнітивної компетенції як «здатності (членів) соціуму розрізняти ціннісні поняття, що лежать в основі його буття (базові концепти / константи), а також здатності вільно оперувати ними у процесі комунікації» [Олянич 2007, с. 65]. При цьому необхідно зіставляти такі концепти з їхніми аналогами у власній культурі, бо повного взаєморозуміння при міжкультурній комунікації часто неможна досягти через те, що комуніканти оперують концептами, які здаються на перший погляд універсальними, наприклад ЧАС, ПРОСТІР, ГРОШІ тощо, однак при зіставленні їхньої мовної об'єктивації у двох мовах виявляється національно-культурна специфіка цих концептів, зумовлена відмінностями на шкалі цінностей національно-культурних спільнот, їхніх менталітетів, що віддзеркалюється на комунікативній поведінці носіїв мов і культур [Медведева 2009, с. 120–121].

Саме останній момент є спільним для лінгвоконцептології, міжкультурної комунікації та зіставної лінгвокультурології, проте лінгвоконцептологія вивчає лінгвокультурно значущі концепти незалежно від контрастивного аспекту, тобто такі дослідження можуть бути монолінгвальними, а це нівелює певною мірою, на нашу думку, їхню наукову значущість; міжкультурна комунікація робить акцент на комунікативній поведінці носіїв тієї чи іншої мови; і лише зіставна лінгвокультурологія покликана шляхом контрастивного вивчення лінгвокультурних концептів виявити спільне й відмінне у світосприйнятті та світорозумінні різних мовних спільнот, що має неабияке як теоретичне, так і практичне значення у сьогоднішній час тотальної глобалізації.

Що стосується найважливіших проблем, вирішення яких прагне зіставна лінгвокультурологія як нова галузь мовознавчої науки, то слід зазначити, що вони стосуються уточнення таких ключових понять, як «мова» та «культура», які досі не мають однозначного тлумачення, оскільки ці поняття є складними та багатоаспектними феноменами. Прозоре й неускладнене різними нюансами, визначення культури знаходимо у С. Г. Тер-Мінасової [Тер-Минасова 2004, с. 12]: культура – це результати діяльності

людського суспільства в матеріальній і духовній сферах. Додамо лише, що ці результати людської діяльності певним чином систематизуються та структуруються, формуючи структурно-системне утворення [Гудков 2000, с. 12]. Мова ж натомість є матеріальною основою думки в її словесно-логічному вигляді; вона утворює знакову (семіотичну) систему, яка має природний характер, закономірно розвивається та виявляє внутрішню цілісність і єдність [див. про це: Кибрик 1990]. При цьому мова вважається сховищем колективного досвіду та сполучною ланкою між поколіннями [див. про це: Верещагин 1990]. Тобто, якщо переформулювати це іншими словами, то мова являє собою поліфункціональну систему, призначену бути (1) найважливішим засобом людського спілкування – комунікативна функція, (2) засобом вираження думок, пізнання – когнітивна функція, (3) засобом вираження емоцій, оцінок – емоційно-оцінна функція, (4) засобом впливу – волюнтативна функція, (5) засобом передачі інформації – інформативна функція та (6) засобом збереження традицій певної культури, історії того чи іншого народу тощо.

Результати і перспективи подальшого дослідження.

Об'єктом вивчення зіставної лінгвокультурології як нового напрямку мовознавчої науки, спрямованого на вилучення культурноносної інформації з мовних знаків на тлі зіставлення різних лінгвокультур, є втілення культури певного етносу в мовних засобах, а предметом є репрезентація та інтерпретація втілення культури в мові й мовленні на певному синхронічному зрізі в національному й загальнолюдському вимірах.

Основними принципами, на яких ґрунтується зіставна лінгвокультурологія, провідні науковці вважають антропоцентризм, експланаторність, етноцентризм і функціоналізм. При цьому антропоцентризм вважається однією з основних настанов сучасної лінгвістики та базовим принципом, який залучається мовознавчими дисциплінами для вивчення кореспонденції мови й культури в їхньому тісному взаємозв'язку.

Серед найважливіших проблем, вирішення яких прагне зіставна лінгвокультурологія як нова галузь мовознавчої науки, є також уточнення таких ключових понять, як «мова» та «культура», які досі не мають однозначного тлумачення, оскільки ці поняття є складними та багатоаспектними феноменами. Перспективними у подальших наукових розвідках в аспекті зіставної лінгвокультурології ми вбачаємо дослідження репрезентації та інтерпретації втілення культури різних мовних соціумів в універсальних морально-етичних концептах, наприклад, таких як ДОБРО і ЗЛО, СКУПІСТЬ та ЩЕДРІСТЬ, тощо.

Література

- Алимжанова Г. М. Сопоставительная лингвокультурология : сущность, принципы, единицы : автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Г.М. Алимжанова. – Алматы, 2010. – 50 с.
- Верещагин Е. М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М. : Рус. яз., 1990. – 247 с.
- Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт / Сергей Григорьевич Воркачев. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 192 с.
- Воркачев С. Г. Любовь как лингвокультурный концепт / Сергей Григорьевич Воркачев. – М. : «Гнозис», 2007а. – 284 с.
- Воробьев В. В. Лингвокультурология : монография / Владимир Васильевич Воробьев. – М. : РУДН, 2008. – 336 с.
- Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія / Ірина Олександрівна Голубовська ; [2-е вид., випр. і доп.]. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
- Гудков Д. Б. Межкультурная коммуникация: проблемы обучения / Д.Б. Гудков. – М. : МГУ, 2000. – 120 с.
- Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм Гумбольдт ; [пер. с нем. яз. и с предисл. Г.В. Рамишвили]. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
- Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : Нариси / В.В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
- Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : монография / Владимир Ильич Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
- Карасик В. И. Языковые ключи / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград : Парадигма, 2007. – 520 с.
- Кибрик А. Е. Язык / А. Е. Кибрик // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 623.
- Ковшова М. Л. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект) : автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / М. Л. Ковшова. – М., 2009. – 48 с.
- Конonenko В. І. Українська лінгвокультурологія / В. І. Конonenko ; [навч. посіб.]. – К. : Вища шк., 2008. – 328 с.
- Красных В. В. Этнопсихология и лингвокультурология : курс лекций / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.

- Маслова В. А. Лингвокультурология / Валентина Авраамовна Маслова ; [учеб. пос. для студ. высш. учеб. завед.]. – М. : Изд. центр «Академия», 2001. – 208 с.
- Медведева Т. С. К вопросу о сопоставлении лингвокультурных концептов / Т. С. Медведева // Вестник Удмуртского университета. – 2009. – Вып. 1 : История и филология. – С. 120-132.
- Мізін К. І. Людина в дзеркалі компаративної фразеології : монографія / Костянтин Іванович Мізін. – Кременчук : Щербатих О.В., 2011а. – 448 с.
- Мізін К. І. Нові напрями в українському мовознавстві: зіставна лінгвокультурологія / К.І. Мізін // Мовознавство. – 2012а. – № 6 (268). – С. 38-52.
- Мізін К. І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов в аспекті зіставної лінгвокультурології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / К. І. Мізін. – К., 2012b. – 32 с.
- Олянич А. В. Презентационная теория дискурса / А. В. Олянич. – М. : Гнозис, 2007. – 407 с.
- Радзівська С. О. Семантичний простір концепту ДІМ в американській поезії ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С. О. Радзівська. – К., 2008. – 16 с.
- Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психогнітивний та етнокультурний аспекти) / Олена Олександрівна Селіванова. – К., Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
- Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Эдвард Сепир ; [пер. с англ. Е.Н. Перцова ; общ. ред. Е. А. Кибрик]. – М. : «Прогресс», 1993. – 656 с.
- Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери / Марія Василівна Скаб. – Чернівці : Рута, 2008. – 560 с.
- Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / Светлана Григорьевна Тер-Минасова ; [изд-е 2-е, дораб.]. – М. : Изд-во МГУ, 2004. – 352 с.
- Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі монографія / Олег Володимирович Тищенко. – К. : КНЛУ, 2000. – 236 с.
- Токарев Г. В. Лингвокультурология / Геннадий Валериевич Токарев ; [учебн. пос.]. – Тула : Изд-во Тульск. гос. пед. ун-та им. Л.Н. Толстого, 2009. – 220 с.
- Толчєєва Т. С. Сигніфікативні артефакти як структури знакової репрезентації етномовної свідомості : монографія / Тетяна Станіславівна Толчєєва. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – 286 с.

УДК: 81'1

ПИХТОВНИКОВА Л. С.

*(Национальный аэрокосмический университет имени Н.Е. Жуковского «ХАИ»,
Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина)*

ЭВРИСТИЧЕСКАЯ И ИНТЕГРИРУЮЩАЯ РОЛЬ СИНЕРГЕТИКИ В ЛИНГВИСТИКЕ

Піхтовнікова Л. С. Евристична й інтегровальна роль синергетики в лінгвістиці. У статті визначено місце і роль синергетичних понять та інструментарію в лінгвістиці. Лінгвосинергетика відноситься до лінгвістичних наук нового покоління; вказано тип завдань, які вона може вирішувати на відміну від лінгвістичних наук попередньої формації. Становлення кожного лінгвістичного об'єкта є суперечливий процес конкуренції та взаємодії між цілями створення об'єкта і обмеженнями в його розвитку – між аттракторами та репелерами. Стисло окреслено механізм самоорганізації мовленнєвих творів, дискурсу; вказано роль евристики як «пошукової поведінки» адресанта при створенні мовленнєвих творів різного типу. Особливо відзначено креативну роль понять та їх визначень у лінгвосинергетиці, підґрунтям яких є концептуальна метафора.

Ключові слова: лінгвосинергетика, самоорганізація, аттрактор, репелер, евристика, концептуальна метафора.

Пихтовникова Л. С. Эвристическая и интегрирующая роль синергетики в лингвистике. В статье определено место и роль синергетических понятий и инструментария в лингвистике. Лингвосинергетика относится к лингвистическим наукам нового поколения; указан тип задач, которые она может решать в отличие от лингвистических наук прежних формаций. Становление любого лингвистического объекта есть противоречивый процесс конкуренции и взаимодействия между целями создания объекта и ограничениями в его развитии – между аттракторами и репеллерами. Кратко очерчен механизм самоорганизации речевых произведений, дискурса, указана роль эвристики как «поискового поведения» адресанта при создании речевых произведений разных типов. Особо отмечена креативная роль понятий и их определений в лингвосинергетике, в основе которых лежит концептуальная метафора.

Ключевые слова: лингвосинергетика, самоорганизация, аттрактор, репеллер, эвристика, концептуальная метафора.

Pikhtovnikova L. S. Heuristic and Integrating Role of Synergetics in Linguistics. The article concerns with studying the role of synergistic tools in linguistics. The significance of this role is subduced to the fact that synergetic linguistics belongs to a new generation of linguistic sciences and is able to meet the challenges of emerging and evolving linguistic objects research, such as discourse and work of speech. The essence of the linguistic paradigms of different generations and the urgency of synergetic paradigm in linguistics, its synthesis with the former approaches to the research has been explained briefly. Currently, the synergistic

aspect has already been submitted by quantitative linguistics, linguistic psychology, linguistic philosophy, an attempt to consider a synergistic point of view of different types of discourse has also been made.

Self-organization of any object in linguistics is a contradictory process of competition and collaboration between the objectives of creating an object and limitations in its development, or in terms of synergetics – between attractors and repellers. The set of synergetics concepts has been proved to be inevitable in the process of study of the contradictions arising from the new linguistic phenomena, objects, and during their explanation. This set uses the previous scientific understanding of the phenomenon or object, but regroups and renames them in a new way in terms of synergetics in accordance with the process of self-organization. The role of creative concepts and their definitions in linguistic synergetics has been highlighted; it has been shown that they are based on conceptual metaphor.

The integrating role of synergetics consists in this new look at the former ideas and their new, sometimes unexpected role in self-organization. The mechanism of self-organization in works of speech and discourse has been briefly outlined in the paper, and the role of heuristics as “an exploratory behavior” of addressee, creating works of speech of different types, has been pointed out.

The article discusses the interdisciplinary approach to linguistic issues as “a view from outside” on the objects under study. System-wide ideas (as far as the objects of linguistics are also systemic), methodological analysis, developed in the advanced sciences, the use of science of heuristics, the study of the dynamics / evolution of linguistic objects, conflicts and competition of their properties, leading to the development of facilities have proved to be fruitful. Also, the problem of understanding in terms of synergetics of mass, random or ordered selection processes, which cause the formation and development of any linguistic object, has been mentioned.

Keywords: synergetic linguistics, self-organization, attractor, repeller, heuristics, conceptual metaphor.

Необходимость и суть приложения синергетики к лингвистике дискутируется уже не менее двух десятилетий. Крайние взгляды на этот вопрос – «лингвосинергетика есть лженаука» и «лингвосинергетика вскоре поглотит все лингвистические парадигмы», а также более терпимые друг к другу дискуссии о принятии / непринятии лингвосинергетики свидетельствуют о наличии в ней глубокого содержания. Рассмотрение возможностей и целесообразности использования синергетики в лингвистике составляет **цель** данной работы. **Задача** исследования заключается в установлении потенциала синергетических понятий и подходов для изучения самоорганизующихся лингвистических явлений и объектов.

Синергетика – это наука о самоорганизации сложных объектов. В лингвистике самоорганизуется, например, структура речевого произведения, его стиль, средства передачи смысла и т. д. Только с позиций синергетики до конца проясняются сами ПРОЦЕССЫ возникновения структур, стиля, смысла, новой информации и прочего, содержащегося в готовых результатах (т. е. в отработанных конструкциях языка и текста). Переход от изучения готовых результатов (текстов, устройства языка) к изучению процессов реализации ненаблюдаемых объектов в готовых результатах имеет синергетическую природу. **Объектом** изучения в статье являются подходы к исследованию самоорганизующихся лингвистических феноменов, таких, как дискурс, стиль, концепт, речевое произведение. **Предметом** исследования послужили механизмы самоорганизации, преодолевающие противоречия целей и ограничений при становлении лингвистического объекта.

Описание и исследование готовых результатов – языковых конструкций, особенностей текстов и др. – это предмет лингвистики прежних веков (по А. Е. Кибрику это так называемая «что-лингвистика», описывающая готовые структуры, упорядоченные семантические поля, лексику разных функциональных стилей). А ненаблюдаемые непосредственно лингвистические объекты, такие, как дискурс, концепт и др., находятся не в компетенции «что-лингвистики», а в нашем индивидуальном или коллективном сознании, и только частично могут объективироваться в результате нашего наблюдения и самонаблюдения [Фрумкина 1999].

Переход от изучения готовых результатов (текстов, устройства языка) к изучению процессов реализации ненаблюдаемых объектов в готовых результатах – это вопросы так называемой «как-лингвистики» (согласно А. Е. Кибрику). Методы «как-лингвистики» во многом эвристичны, т. е. являются наработками многократного опыта наблюдения над объективацией лингвистических объектов. Но все же, это опять констатация фактов, статика описания процессов вербальной объективации концептов, образов и т. п. Объяснение того, почему объективация происходит именно такими путями, а не другими – предмет «почему-лингвистики», и это «почему» имеет синергетическую природу. Имеется много путей

объективации, но выбор наилучшего – это креативный компромисс целей и ограниченный объективации, который достигается при эвристическом поиске.

Возникновение и развитие каждого лингвистического объекта и явления имеет цель, а также и противоречия между целью и ограничениями в ее достижении. Компромисс противоречий вырабатывается за счет усвоенной адресантом языковой компетенции. Эвристический потенциал адресанта, т. е. его способность методом проб и ошибок находить наилучший путь к цели – это каждый раз ситуативная деятельность с использованием своего и коллективного опыта. В реальной обстановке именно таким образом и создаются речевые произведения, новые стили, новые слои лексики и т. п. Но эта деятельность бывает эффективной только при осознанном или неосознанном использовании адресантом синергетических представлений. Прежде всего, необходимо ясное понимание цели создания лингвистического объекта, а также характерных ему параметров порядка, указывающих краткий и эффективный путь его самоорганизации. Роль параметров порядка могут играть различные, хорошо известные характеристики языковых и речевых объектов, создающие оппозиционные пары. Приведем примеры таких пар.

В речевом произведении – его актуальное членение (АЧ) и сверхфразовое единство (СФЕ). Их взаимодействие приводит к самоорганизации имплицитного смысла, который не содержится буквально, эксплицитно в актуально расчлененном тексте. Роль, аналогичную АЧ и СФЕ в прозаическом тексте, играет оппозиционная пара характеристик в стихотворном произведении – рифма и метр.

В научных текстах сочетание базовых положений и новых утверждений, не укладывающихся в базу, самоорганизует новый смысл, стимулирует новые научные представления. Это реализуется при взаимодействии оппозиционной пары «интертекстуальность (ссылки, цитаты, пересказы) – концептуальная метафора (передающая научный смысл, для которого еще нет устоявшихся понятий)». Так появились и прижились в науке понятия наподобие следующих: в физике – кварк (первоначально сказочный персонаж), а также понятие «странность» аттрактора; в математике – «пучок алгебр»; в лингвистике – валентность (заимствована из химии); в истории – понятие пассионарности

Степень эвристичности индивида, а также любой науки состоит в их способности выдвигать гипотезы при неполном знании природы исследуемого объекта, находить аналогии и создавать на этой основе ряд моделей объекта. Как правило, границы применения таких моделей неизвестны (аналогия, неполная индукция – ориентиры не совсем надежные). Мера эвристичности проявляется и в способности определенной науки находить эти границы [Александров 1975, с. 3-5]. Проблема границ применимости теорий актуальна для любой науки, важность определения границ применимости парадигм в лингвистике неоспорима.

В настоящее время внедрение синергетики в лингвистику наталкивается, к сожалению, на ряд предубеждений, которые приходится последовательно преодолевать. Их можно более или менее четко сформулировать.

1. В современных лингвистических публикациях нередко встречаются рассуждения о синергетических процессах в языке и речи. Глубина рассуждений простирается от поверхностной «дегустации» этих процессов до указания / описания их противоречивости, несомненно ведущей к саморазвитию языка и речевых произведений. Описание противоречий подготавливает основу для подлинно синергетических исследований. В этих же работах предпринимаются попытки использования отдельных понятий научной синергетики, однако инструментарий употребляется не полно, не системно, т. е. не становится рабочим. И это считают лингвосинергетической работой. Мы исходим из других соображений: работы по лингвосинергетике вырождаются в общие слова, если не использованы базовые понятия и синергетический инструментарий.

2. Понимание загадки самоорганизации затрудняют наши антропоцентрические представления. Нам трудно представить себе «цель» самоорганизующегося объекта, если в его создании никоим образом не участвует человек и не задает эту цель. С другой стороны, обыденное сознание с трудом соглашается признать элемент самоорганизации в ярко выраженных авторских произведениях – романах, симфониях, картинах. Игнорируется тот факт, что с синергетической точки зрения творчество автора связано не с произволом в выражении своих идей, а с творческим преодолением конфликта между его интенциями и ограничениями жанра, между аттракторами и репеллерами возникающей системы. Таким образом, человек в самоорганизующейся системе – лишь одна ее составляющая, но наделенная способностью распознавать параметры порядка, воздействовать на них и тем самым играть роль мощного катализатора процессов.

Когда мы изучаем возникающее из противоречий новое лингвистическое явление, объект, то в их объяснении неизбежен комплекс понятий синергетики. Этот комплекс использует прежние научные представления о явлении или объекте, но по-новому их группирует и переименовывает в соответствии с процессом самоорганизации. Интегрирующая роль синергетики состоит в этом новом взгляде на прежние представления и их новую, иногда неожиданную роль в самоорганизации.

Лингвосинергетика, безусловно, претендует на статус «почему-лингвистики». На наш взгляд, объективной основой является следующее.

1. Синергетика – междисциплинарная наука; ее методология направлена на выяснение причин самоорганизации («почему-наука»). В том числе на выявление синергетической природы лингвистических объектов. К настоящему моменту ряд направлений лингвистики уже успел «подружиться» с синергетикой. В нашей работе [Пихтовникова 2012] проведен обзор известных трудов, в которых в синергетическом аспекте представлена квантитативная лингвистика [Ейгер 1992; Келер 2007; Москальчук 2003; Николис 1996; Пиотровский 2008], лингвопсихология [Герман 2000], лингвистическая философия [Киященко 2000]. В цикле наших работ сделана попытка рассмотреть с синергетической точки зрения различные типы дискурса [Пихтовникова 2000; Pichtovnikova 2008; Пихтовникова 2012, с. 131-141; 151-179].

2. Синергетика не импортирует точность своих определений в лингвистику. Подход к дефинициям в синергетике – особый. Использование концептуальной метафоры неизбежно приводит к переименованию и переосмыслению смежных устоявшихся научных понятий, при этом двоевластия названий не возникает лишь в том случае, если учитывать принадлежность названного по-разному к различным научным парадигмам.

Все сказанное выше свидетельствует о чрезвычайной сложности изучения лингвистических объектов (языка, речи, дискурса, перевода и пр.), их многоаспектности и изменчивости. «Собрать все в одну связку», систематизировать все современные лингвистические знания и заблуждения пока что невозможно, однако на этом пути имеются полезные указатели.

1. Междисциплинарный подход к лингвистическим проблемам как «взгляд со стороны» на исследуемые объекты. Плодотворными являются общесистемные идеи (поскольку объекты лингвистики также системные), методологический (эпистемиологический) анализ, разработанный в продвинутых науках, применение науки эвристики (эти идеи в данной работе только намечены), изучение динамики / эволюции лингвистических объектов, противоречий и конкуренции их свойств, ведущих к развитию объектов. А также, понимание с точки зрения синергетики массовых, хаотических или упорядоченных процессов отбора, которые обуславливают становление и развитие любого лингвистического объекта.

2. Понимание объективного движения любой науки по пути «что» – «как» – «почему». В частности, движения от «что-лингвистики» к «как-лингвистике» и далее к «почему-лингвистике».

3. На основании этого – осознание и разработка «идеального проекта» для современной лингвистики, т. е. обоснование целей и ценностей современного исследования. В частности, это есть та самая актуальность, о которой удачно или неудачно пишут в любой лингвистической диссертации, статье, монографии.

Выводы и перспективы.

1. Проведенный анализ роли, которую выполняет синергетическая парадигма в подходах к исследованию возникающих, становящихся лингвистических объектов и явлений, показал ее своевременность и перспективное будущее, поскольку в лингвистике достаточно изучены объекты и явления с позиции «что имеется», «как происходит», но остаются актуальными вопросы «почему происходит, как развивается».

2. Благодаря обращению к синергетической парадигме в лингвистике открываются новые междисциплинарные возможности исследования самоорганизующихся системных объектов и явлений. При этом выявляется решающая роль эвристических способностей адресанта как языковой личности и интеллектуальной составляющей этих самоорганизующихся систем.

Литература

- Александров Е. А. Основы теории эвристических решений / Е. А. Александров. – М. : Наука, 1975. – 218 с.
- Герман И. А. Лингвосинергетика / И. А. Герман. – Барнаул : Алтайская акад. экономики и права, 2000. – 188 с.
- Ейгер Г. В. Язык и синергетика / Г. В. Ейгер // Вісник Харківського університету ім. В. Н. Каразіна. – Харків : ХНУ, 1992. – № 372. – С. 131-137.
- Келер Р. Синергетическая лингвистика. – [Электронный ресурс] / Р. Келер. – Режим доступа : <http://ubt.opus.hbz-nrw.de/volltexte/2007/413/pdf/synling.pdf>.
- Киященко Л. П. В поисках исчезающей предметности (очерки о синергетике языка) / Л. П. Киященко. – М. : ИФРАН, 2000. – 199 с.
- Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Г. Г. Москальчук. – М. : УРСС, 2003. – 294 с.
- Николис Дж. Хаотическая динамика лингвистических процессов и образование паттернов в поведении человека. Новая парадигма селективной передачи информации / Дж. Николис // Synergetic Forum, Moscow, 27–31 January 1996.
- Пиотровский Р. Г. Лингвистическая синергетика : исходные положения, первые результаты, перспективы / Р. Г. Пиотровский. – СПб : СПбГУ, 2006. – 160 с.
- Піхтовнікова Л. С. Еволюція німецької віршованої байки : Жанрово-стилістичні аспекти : дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «германські мови», 10.01.04 «зарубіжна література» / Л. С. Піхтовнікова. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2000. – 427 с.
- Пихтовникова Л. С. Лингвосинергетика : основы и очерк направлений / Л. С. Пихтовникова. – Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. – 180 с.
- Фрумкина Р. М. Самосознание лингвистики – вчера и завтра / Р. М. Фрумкина // Известия АН. Серия литературы и языка. – 1999. – № 4 – С. 21-38.
- Pichtownikowa L. Synergie des Fabelstils : Die deutsche Versfabel vom 13.–21. Jahrhundert / L. Pichtownikowa. – Aachen : Shaker Verlag, 2008. – 322 S.

УДК: 821.111:81'42

ПІДГОРНА А. Б.

(Запорізький національний технічний університет)

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ FEAR В ОПОВІДАННЯХ ЕДГАРА АЛЛАНА ПО

У статті розглядаються засоби вербалізації концепту FEAR/СТРАХ в готичних оповіданнях Едгара Аллана По, де цей концепт є ключовим. Окреслюється роль вивчення концептів при дослідженні специфіки авторського світосприйняття, надається визначення поняттю «концепт» та виокремлюються основні актуалізатори концептів. Проводиться аналіз найчастотніших мовних засобів репрезентації досліджуваного концепту та можливих додаткових значень, яких вони набувають в текстах творів автора.

Ключові слова: концепт, концептосфера, світосприйняття, вербалізатор, актуалізатор, додаткові значення.

Подгорная А. Б. Вербализация концепта FEAR в рассказах Эдгара Аллана По. В статье рассматриваются средства вербализации концепта FEAR/СТРАХ в готических рассказах Эдгара Аллана По, где этот концепт является ключевым. Очерчивается роль изучения концептов при исследовании специфики авторского мировосприятия, дается определение понятия «концепт» и выделяются основные актуализаторы концептов. Проводится анализ самых распространенных

языковых средств репрезентации исследуемого концепта и возможных дополнительных значений, приобретаемых ими в текстах произведений автора.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, мировосприятие, вербализатор, актуализатор, дополнительные значения.

Pidgorna A. B. Verbalization of Concept FEAR in Edgar Allan Poe's Stories. The article studies the means of concept FEAR verbalization in gothic stories by Edgar Allan Poe. This concept is a key one in the author's conceptual sphere since the gothic style, in which Poe wrote most of his stories, aims at creating an atmosphere of horror and evoking a feeling of fear in the readership. The research underlines the importance of studying concepts when the ultimate goal of the research is to reveal the specificity of the author's world perception and its reflection in the author's literary works. The article proposes the definition to the term "concept" and singles out the main actualizers of concepts. Thus, the term "concept" is defined as a certain view on a fragment of the world or part of this fragment which has a complex structure expressed through different characteristics and realized through various language means. The study of Edgar Poe's conceptual sphere proves that the most vivid concepts in it are the ones which were formed on the basis of the writer's personal experience. He had to deal with the early death of his parents, his foster mother and his young wife, which undoubtedly had an adverse effect on the writer's world perception and his literary works. FEAR became the result of the grief he had to overcome and, therefore, it is evident that the concepts FEAR and DEATH are closely interconnected in the author's conceptual sphere. The research shows that the concept FEAR is verbalized in Poe's stories through different means, viz. direct nominations, metaphors, epithets, similes, antitheses, paraphrases, etc. Some examples prove the abovementioned connection between the concepts FEAR and DEATH. All in all, the article proposes the methodology which can be used in the analysis of other concepts in Poe's conceptual sphere as well as in the analysis of other authors' individual pictures of the world.

Key words: concept, conceptual sphere, world perception, verbalizer, actualizer, additional meaning.

Дослідження лінгвальних засобів репрезентації концепту в мові письменника продовжує привертати увагу дослідників, адже дозволяє виявити принципи організації індивідуально-авторських концептосфер. Здатність деяких концептів набувати додаткових значень в межах художніх творів надає їм виключно індивідуальний характер та дозволяє виявити специфіку світобачення певного письменника. У той же час слід відмітити, що розуміння змісту художнього твору є процесом взаємодії концептосфер автора та читача. Спираючись на свій життєвий досвід та наявні фонові знання, читач намагається відповісти на питання, що хотів сказати автор і як він бачив світ. Іншими словами, читач дивиться на світ твору та світ автора крізь призму своєї картини світу, своїми очима.

Метою цього дослідження є виявлення основних мовних засобів репрезентації концепту FEAR (СТРАХ) в оповіданнях Едгара Аллана По. Цей концепт є ключовим в концептосфері цього письменника, більшість творів якого належать до готичного жанру. Розгляд концепту здійснюється через ключові слова і мотиви, які можуть розглядатися і в межах окремого твору, і в контексті всієї творчості письменника. Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких **завдань**: визначення поняття «концепт» та засобів його мовної репрезентації; виявлення основних мовних актуалізаторів концепту FEAR в оповіданнях Едгара Аллана По; встановлення можливих додаткових значень, що набувають вербалізатори концепту в аналізованих творах; та опис їх ролі у відбитті індивідуально-авторської картини світу письменника. Таким чином, **об'єктом** дослідження виступає концепт FEAR (СТРАХ) в оповіданнях Едгара Аллана По, а **предметом** – засоби його мовної репрезентації у творах письменника. Матеріалом слугують англomовні тексти коротких оповідань автора [Poe 1994].

Концепт є продуктом процесів концептуалізації та категоризації світу людиною, які співіснують у постійній взаємодії. О. С. Кубрякова зазначає, що «категоризація світу – результат когнітивної діяльності людини, підсумок класифікації (таксономії) світу, що її оточує, та вичленовування окремих одиниць (таксонів) у даній класифікації, коли кінцевим підсумком зазначеної діяльності є формування певної категорії, що дозволяє побачити світ у головних атрибутах його буття та функціонування» [Кубрякова 2004, с. 307]. Таким чином, аналіз ментальних категорій – концептів – уможливорює зворотний процес – пізнання специфіки категоризації світу представниками певної лінгвospільноти.

Концепт, згідно з Е. Сепіром, містить у собі тисячі результатів пізнання, і їхня кількість може тільки збільшуватись [Цит. за : Kempson 1979, с. 16]. А отже, концепт є планом змісту мовного знака, тобто, окрім предметної віднесеності, він передає ще й усю комунікативно значиму інформацію [Воркачев 2001]. Це вказує на місце, яке посідає знак у системі мови: його парадигматичні, синтагматичні та словотвірні зв'язки, тобто те, що Ф. Соссюр називає

«значимість» і те, що, врешті-решт, відображає лінгвістичну цінність позамовного знака. Семантичний склад концепту включає також усю прагматичну інформацію мовного знака, яка пов'язана з його експресивною та ілокутивною функціями.

Ще одним компонентом семантики мовного концепту є когнітивна пам'ять слова, а саме значеннєві характеристики мовного знака, пов'язані з його споконвічним призначенням і системою духовних цінностей носіїв мови. З точки зору концептології найбільш суттєвим є так званий культурно-етнічний компонент, який визначає специфіку семантики одиниць природної мови і відображає мовну картину світу її носіїв. Таким чином, лінгвоконцепт, або лінгвокультурний концепт, є вербалізований культурний смисл, який відмічено етнічною специфікою і в реалізації якого спостерігається серійність [Кремзикова 2006, с. 86]. Концепт виявляє себе недискретною одиницею, яка акумулює у вигляді образних, понятійних та ціннісних асоціацій найрізноманітніші смисли, формування яких пов'язане із процесами суб'єктивного узагальнення та категоризації, самоусвідомлення та осмислення, систематизації та структурування відображуваного фрагмента дійсності [Карасик 2006, с. 5; Іващенко 2003, с. 104]. Результатами подібних процесів постають індивідуальні та національні картини світу.

Одним із провідних питань у розгляді концептів є проблема співвідношення концептів та одиниць мови. Найчастіше вираження концепту в мові приписують слову, а саме слово отримує статус імені концепту – мовного знака, який передає зміст концепту найбільш повно та адекватно [Воркачев 2001]. Стосовно імені концепту В. І. Карасик, наприклад, зазначає, що «ми говоримо про ім'я концепту в тому випадку, якщо область, що концептуалізується, осмислена в мовній свідомості та отримує однослівне означення» [Карасик 2004, с. 109]. Однак повністю погодитись із цим твердженням не можна, адже відмічають також існування концептів для кожного словникового значення слова, або ж взагалі відсутність прямої відповідності певних культурних концептів конкретним лексичним одиницям [Слышкин 2004]. В останньому випадку концепти втілюються в мовленні описово. Саме тому концепти іноді розподіляють на лексичні та фразеологічні згідно зі способом їх реєстрації в словнику. Зазначимо також, що в будь-якому випадку вербальне вираження концепту повинно мати місце, адже концепт – це ментальна одиниця, тобто продукт процесу мислення, який, як підкреслювалося раніше, реалізується лише за допомогою мови.

Засобами активізації концепту у свідомості індивіда, у свою чергу, можуть слугувати і ті мовні знаки, які прямо не називають цей концепт (тобто не є ім'ям цього концепту). У цьому випадку говорять про активізацію концепту в свідомості носіїв через асоціації за схемою «стимул => реакція» [Слышкин 2004]. Існування подібних асоціацій, що активізують певний концепт у свідомості індивіда, базується, на нашу думку, на трьох основних засобах виміру концептів – образному, понятійному та ціннісному [Карасик 2004, с. 129]. Під образною стороною, наприклад, розуміють зорові, слухові, тактильні, смакові характеристики предметів, явищ, подій, що відображені у свідомості індивіда. Понятійна сторона концепту – це його мовна фіксація, а ціннісна – це важливість даного психічного утворення як для індивідуума, так і для колективу.

Ускладнює розуміння та дослідження концепту те, що жоден концепт не виражається в мові повністю [Карасик 2004, с. 130]. Дослідники пояснюють це тим, що структура концепту не лише соціально, а і індивідуально обумовлена, тобто «залежить від психічних особливостей тієї чи іншої людини (її пам'яті, емоційного складу, глибини почуттів, характеру мисленнєвих процесів) та особливостей її чуттєвого пізнання, обсягу та глибини життєвого досвіду, рівня самоактуалізації, що інтегрують фізичний, інтелектуальний та духовний потенціал окремо взятої людини, а отже образ власного «Я» є одним із субстанційних елементів концепту» [Іващенко 2003, с. 104]. Це зауваження набуває ще більшого значення в межах нашого дослідження, де об'єктом вивчення постають саме індивідуально-авторські концепти. З огляду на те, що концепт може носити як

загальнонаціональний, так і індивідуальний характер, зазначимо, що враховуючи існування розмаїття індивідуально-образних асоціацій, які активізують у свідомості кожного окремого індивіда певний концепт, всі засоби вербалізації концепту зафіксувати неможливо.

Зважаючи на предмет нашого дослідження, під концептом, слідом за М. В. Піменовою, ми розуміємо «деяке уявлення про фрагмент світу чи частину такого фрагменту, що має складну структуру, виражену різними групами ознак, що реалізуються різноманітними мовними засобами» [Пименова 2004, с. 11]. Маючи, таким чином, складну структуру, зміст якої лише частково можна виявити через засоби його репрезентації в мові, концепти водночас дають можливість категоризації об'єктів, які мають певні властивості, у відповідні класи, що, у свою чергу, уможлиблює виявлення найдрібніших особливостей поняття, що підлягає розгляду.

Дослідження концептосфери Едгара По доводить, що найяскравіше в ній представлені концепти, сформовані на основі власного важкого досвіду письменника. Рання смерть його батьків, молоді дружини та прийомної матері наклала значний відбиток на творчість Едгара По, отримала в його очах вельми огидного образу та стала чи не найбільшим його страхом. Отже, можна з упевненістю сказати, що концепт FEAR (СТРАХ) є відбитком пережитих Едгаром По потрясінь та вираженням його особистих страхів, які найчастіше пов'язані зі смертю. Зазначений концепт у тій чи іншій мірі присутній у більшості творів письменника. Він має безліч відтінків – від простого переляку, нервового збудження та неспокою до жаху. СТРАХ дозволяє авторові нагнітити і без того напружену атмосферу оповідань, і, на наш погляд, має не автономне значення, а доповнює та підсилює інші концепти, які будують індивідуально-авторську концептосферу.

Для мовної актуалізації концепту FEAR Едгар По здебільшого вживає прямі номінації: *fear, tremulousness, horror, terror, awe, nervousness, disconcerts, anxiety* та інші. У той же час звертаємо увагу і на різноманіття та частотність експресивних засобів та стилістичних прийомів, в яких фігурують зазначені вище слова-актуалізатори концепту FEAR. Так, для позначення стану жаху або створення відповідної атмосфери у творах автор використовує метафори, численні епітети, протиставлення, повтори та порівняння. Прикладами метафор можуть слугувати такі словосполучення: *the King of the Terrors, madness of a memory, energy of despair, the wooden bed of horror* та інші. Відзначимо, що останній з наведених прикладів метафор *the wooden bed of horror* може слугувати гарною ілюстрацією актуалізації двох ключових концептів авторської концептосфери одночасно – концептів СТРАХ та СМЕРТЬ.

У той же час великою частотністю використання характеризуються і епітети, що актуалізують концепт СТРАХ або надають актуалізаторам цього концепту додаткових значень чи характеристик. Епітети, використані в новелах Е. По, можна класифікувати за такими функціями:

1) опис психологічного та ментального стану персонажів: *agonizing anxiety, nameless awe, deadly terror, unutterable horror, inwardly shudder, shuddering terror, delirious horror, wild desperation, appalled senses, unnerved mind, brief disconcert, vague horror, terror-stricken people;*

2) зображення середовища, оточуючих речей та явищ: *horrible regions, terrific barriers, horrible pits, wild and ghastly vivacity, hideously terrible, ghastly in extreme, fearful difference, fearful cry, wild look, ghastly train, tumultuous beating of the heart, fearful proximity, pictured horrors, terrible engine, fearful scimitar* та інші;

3) вираження усвідомлення персонажами дійсності: *thrilling theories, fearful suspicions, fearful idea, blood-chilling tales, wild tales* та інші. Почуття страху підсилене тут вживанням прикметників вищого та найвищого ступеню: *the most hideous of fates, more fearful fate, the most horrible plan, more fearful images* тощо.

Також, серед інших стилістичних засобів, автор застосовує протиставлення та порівняння: *joy suddenly faded into horror; the most beautiful became the most hideous, as Hinnom became Gehenna; I felt every fibre in my frame thrill as if I had touched the wire of a*

galvanic battery; the whole mass of buildings was enveloped in terror as in a shroud; I came to flee silently from its odious presence, as from the breath of a pestilence.

Вербалізація концепту СТРАХ в оповіданнях Е. По може відбуватися і без безпосередньої номінації почуття страху, а через опис дій, що виконують персонажі, чи через опис фізіологічної реакції їх організму на якісь жахливі події: *...a low laugh that erected the hairs upon my head* [Рое 1994, с. 380]. Окрім цього, Едгар По використовує повтори, які створюють відчуття динаміки оповідання та підсилюють напруження, що передається безпосередніми вербалізаторами концепту СТРАХ: *Down – steadily down it crept. I took a frenzied pleasure in contrasting its downward with its lateral velocity... Down – certainly, relentlessly down! It vibrated within three inches of my bosom!... Down – still unceasingly – still inevitably down! I gasped and struggled at each vibration. I shrunk convulsively at its every sweep* [Рое 1994, с. 261-262].

Отже, як показав аналіз, концепт FEAR/СТРАХ здебільшого актуалізується в оповіданнях Едгара По через пряму номінацію та епітети. Метафори для вербалізації цього концепту застосовуються не так часто. У той же час вживання протиставлень надає читачеві можливість відчуття різниці між ілюзією, в яку хотілося б вірити, та між жорстокою дійсністю, побачивши яку, різко змінюється палітра почуттів, а надія та радість перетворюються на жах. Порівняння додають мальовничості та образності, а повтори – збільшують інтенсивність відчуття страху, роблять оповідання більш динамічним та створюють атмосферу безпомічності персонажів перед неминучим лихом.

Представлена у статті методологія дослідження вербалізації концепту FEAR/СТРАХ в новелах Едгара Аллана По може надалі використовуватись як для вивчення функціонування та активізації інших концептів концептосфери цього автора, так і для дослідження авторських концептосфер інших письменників.

Література

- Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт : становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев. – 2001. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.kubstu.ru/prb/_lincon/lingvocult.htm.
- Іващенко В. Л. Ментальна структура концепту / В. Л. Іващенко // Мова і культура. – Вип. 6. – Т. II / 1. – К. : Издательский Дом Дм. Бураго, 2003. – С. 100-108.
- Карасик В. И. Зеркальный концепт «ПРОСТОТА» / В.И. Карасик // Вісник ХНУ. – 2006. – № 726. – Вип. 49. – С. 5-14.
- Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
- Кремзикова С. Ю. Дискурсна варіативність лінгвокультурного концепту “VILAIN” / “ПРОСТОЛЮДИН” в старофранцузький період / С. Ю. Кремзикова // Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах : зб. наук. пр. – Донецьк : ДонДН, 2006. – Вип. 14. – С. 86-97.
- Кубрякова Е. С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
- Слышкин Г. Г. От текста к символу : лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе [Электронный ресурс] / Г. Г. Слышкин. – 2004. – Режим доступа : www.fulbright.ru/russian/sumschool/2004/slyshkin.doc.
- Пименова М. В. Душа и дух: особенности концептуализации / М. В. Пименова. – Кемерово : ИПК «Графика», 2004. – 386 с.
- Kempson R. M. Semantic Theory / R. M. Kempson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1979. – 216 p.
- Poe E. A. Selected Tales / Edgar Allan Poe. – Croydon : Penguin Books, 1994. – 406 p.

УДК: 811. 111 : 341. 92

ПОГОНЕЦЬ В. В.

(Запорізький національний університет)

НОМІНАЦІЇ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ СУЧАСНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

В даній статті розглядаються номінації та характеристики сучасних військових конфліктів. Розглянуто «еволюцію» війн та набуття ними різноманітних назв, в залежності від їх характеристик. Зазначається, що сучасні війни набувають нового характеру, про що свідчать численні позначення в сучасній англійській мові.

Ключові слова: асиметричний конфлікт, «війни четвертого покоління», гібридна війна, «розумна» війна, техноцентрична війна.

Погонец В. В. Номинации и характеристики современных военных конфликтов в английском языке. В данной статье рассматриваются номинации и характеристики современных военных конфликтов. Рассматривается «эволюция» войн и приобретение ими разнообразных названий, в зависимости от их характеристик. Указывается, что современные войны приобретают новый характер, о чем свидетельствуют многочисленные обозначения в современном английском языке.

Ключевые слова: асимметрический конфликт, «войны четвертого поколения», гибридная война, техноцентрическая война, «умная» война.

Pohonets V. V. Nominations and Characteristics of Modern Military Conflicts in English. This article deals with characteristics of modern military conflicts. The author analyses the “evolution” of wars and their nominations. Modern military conflicts acquire new characteristics, which are proved by the corresponding denotations in modern English.

Contemporary wars are conceded to be “four-generation wars”. They have specific names depending on their characteristics (asymmetric warfare, hybrid warfare, technocentric warfare, cyberwarfare, smart war, clean warfare). The feature of the “fourth-generation warfare” is intensive use of modern information technology and precision weapons. The main characteristics of the “fourth-generation warfare” is the “notion” asymmetry which is why this war is called “asymmetric warfare”. The “hybrid warfare” is a kind of “asymmetric warfare”. The “hybrid warfare” is a blend of hard and soft power: it is military strategy that combines conventional and cyber warfare. Military experts suppose the “information warfare” is one of the components of a “hybrid warfare”. It is aimed at incapacitating computer networks and other sources of information of the enemy. The result of the application of modern technology and “smart” weapons is denoted by the innovation “smart warfare”. The synonyms are digital warfare, wired war. The notion of “technocentric warfare” also refers to the characteristics of the “fourth-generation warfare”. The “technocentric warfare” puts the emphasis not on armour but on information. The nominations and characteristics of modern military conflicts in English reflect their peculiarities at the present stage of humanity’s history and prove to the process of the military vocabulary development.

Key words: asymmetric conflict, fourth-generation warfare, hybrid warfare, smart warfare, technocentric warfare.

Військова лексика англійської мови, маючи в своїй основі ядро – термінологію, розвивається протягом всього часу свого становлення. Нові поняття військової сучасної лексики потребують нових форм відображення. Одним із компонентів процесу еволюції військової підмови є інноваційна діяльність, в результаті якої утворюються нові лексичні та фразеологічні одиниці, які в лінгвістиці називаються «неологізмами».

Актуальність дослідження полягає в тому, що військова лексика та фразеологія складає значну частину інновацій англійської мови, тим самим виникає необхідність комплексного лінгвального та соціолінгвального аналізу цієї сфери. **Теоретичною основою** дослідження слугують лінгвістичні та соціолінгвістичні розвідки сучасних вітчизняних науковців, таких, як В. В. Балабін, Д. В. Василенко, С. М. Єнікєєва, Ю. А. Зацний.

Метою даного дослідження є комплексний лінгвальний та соціолінгвальний аналіз інноваційних процесів утворення нових лексичних одиниць військової сфери, з огляду на «еволюцію» сучасних військових конфліктів. Досягнення цієї мети полягає у вирішенні таких завдань: 1) проаналізувати структурно-семантичні особливості, шляхи та способи формування військової лексики та фразеології; 2) розробити соціофункціональну класифікацію та встановити кореляцію між лінгвальними та соціальними явищами.

Людству довелося пройти через дві Світові війни та тисячі локальних, які виникали через різні причини, але з однією єдиною метою, про яку стверджує військовий теоретик Карл фон Клаузевіц: «змусити противника виконати його волю» [Клаузевиц 1934, с. 154]. На сучасному етапі інформаційної революції війни набувають нових, специфічних форм. Ця «еволюція» звичайно знаходить відбиття у мові, відображаючи її відповідними номінаціями.

Сучасні війни позначають загальною назвою «війни четвертого покоління» (*fourth-generation war(fare)*). Поняття «війна четвертого покоління» базується на уявленні про історичний розвиток стратегії і тактики воєнних дій. Так, «війною першого покоління» іменують період використання гладкоствольної зброї і тактики «лінійного ведення бою». «Друге покоління» – це період застосування автоматичної зброї, період тактики «вогню і руху». «Війна третього покоління «в умовах застосування танків і авіації вже була, в основному, війною ідей [Зацний 2007; McFedries 2003].

Особливостями «війн четвертого покоління» є широке використання сучасної інформаційної техніки, тим самим, використання високоточних видів зброї. Крім того, до особливостей «війни четвертого покоління» відносять майже повну «розмитість» таких

категорій, як війна і мир, фронт і тил, військові і цивільні особи [Зацний 2007; McFedries 2003]. Теорія «війни четвертого покоління» заснована на уявленні про те, що перевага політичної волі при правильному і всебічному використанні сили й наявних ресурсів, а також вразливостей противника, здатні забезпечити розгром навіть переважаючого по економічній і військовій міці ворога [Антонов 2014].

На відміну від війн попередніх поколінь, вона не націлена на досягнення перемоги шляхом розгрому збройних сил противника або знищення його воєнно-економічного потенціалу, а збройна перевага не розглядається достатньою й необхідною умовою перемоги у війні. Замість цього передбачається безпосередній вплив на свідомість і волю суспільства залученого в конфлікт та осіб, що приймають рішення, руйнація їх політичної волі, використання всіх наявних можливостей і засобів впливу для того, щоб змінити політичне положення противника, переконуючи його вище військово-політичне керівництво у тому, що їх стратегічні цілі або недосяжні, або їх досягнення нерозмірно дороге. При цьому сучасна агресія може здійснюватися як зсередини, так і ззовні та приймати різноманітні форми [Антонов 2014].

Основними формами ведення «війн четвертого покоління» вважають тероризм та конфлікти за участі партизанських повстанців: *Fourth Generation warfare of "terrorism, guerrillas and insurgency of every kind" was developed by those unable to match the West in terms of firepower and technology.* (The American Conservative, Nov. 19, 2015).

Спеціалісти вважають доцільним підкреслити, що у майбутньому можуть виникнути війни, які позначаються інновацією *fifth-generation warfare*. «Війна п'ятого покоління» передбачає застосування найрізноманітнішої сучасної тактики і видів озброєння, в тому числі й зброї масового знищення, до яких вдаються учасники конфлікту з метою досягнення перемоги [Зацний 2013, с. 103]: *Fifth Generation (unrestricted) Warfare (5GW) is defined as the use of "all means whatsoever – means that involve the force of arms and means that do not involve the force of arms, means that involve military power and means that do not involve military power, means that entail casualties, and means that do not entail casualties – to force the enemy to serve one's own interest.* (The Strategist, June 4, 2006).

Проте реальною на сучасному етапі слід вважати саме «війну четвертого покоління», яка має більш конкретні назви, що залежать від її характерних рис. Так, особливістю «війн четвертого покоління» слід вважати асиметричність, тим самим така війна іменується асиметричною війною (*asymmetric warfare*). Вона позначає військові дії, в яких ворогуючі сторони мають суттєво різний військовий потенціал, а слабкий противник вдається до нестандартних тактичних дій, до тероризму [Зацний 2013, с. 101]: *Thus, nearly every prominent cyber actor began to develop and deploy cyberweapons before Stuxnet's discovery in 2010, a reflection of the ongoing evolution of strategies toward asymmetric warfare.* (The Christian Science Monitor, Sept. 12, 2015). «Асиметрія» сил побудована на здатності до ескалації військової сторони конфлікту, яка перемагає, в той час як «асиметрія» слабкості заснована на готовності та здатності уповільнити хід війни.

Різновидом асиметричної війни можна вважати так звану «гібридну війну» (*hybrid warfare*) – військову стратегію, яка об'єднує звичайну війну й кібервійну. Така війна має синоніми, які відбиваються в англійській мові за допомогою словосполучень *non-linear warfare, war of controlled chaos*. Крім того термін «гібридна війна» (*hybrid warfare*) використовується для позначення нападів із застосуванням зброї масового знищення у поєднанні із звичайною зброєю та для того, щоб охарактеризувати гнучку й складну динаміку дій на бойовому просторі.

«Гібридна війна» є поєднанням жорсткої та м'якої сили, головним завданням такої війни є заплутати та виснажити противника: *Mr. Putin's preferred method is "hybrid warfare": a blend of hard and soft power. A combination of instruments, some military and some non-military, choreographed to surprise, confuse and wear down an opponent, hybrid warfare ambiguous in both source and intent, making it hard for multinational bodies such as NATO and*

the EU to craft a response. (The Economist, Feb. 14, 2015).

Із поняттям гібридної війни дуже тісно переплітається поняття «гібридний мир», яке відбивається словосполученням *hybrid peace* – стан, в якому перебуває потерпаюча від агресії країна, в той час як країна-агресор намагається довести, що вона налагоджує мир. У такій ситуації знаходиться Україна, проти якої здійснюється агресія: *One well-placed EU diplomat calls the new situation, a “hybrid peace” – a play on the well-known idea that Russia is fighting a hybrid war.* (The Financial Times, Apr. 17, 2015). Одним з невідомих компонентів гібридної війни військові експерти вважають так звану «інформаційну» війну (*information warfare*), яка проводиться з метою виведення з ладу компютерної мережі та інших джерел інформації противника.

До характеристик «війн четвертого покоління» належить поняття «техноцентрична війна», яку відбиває інновація XXI ст. *technocentric warfare*. Під сучасною «техноцентричною війною», розуміються такі військові дії, вирішальним чинником у яких є не зброя, а інформація [Зацний 2010, с. 165]: *Technocentric warfare puts the emphasis not on armour but on information.* (The Economist, July 20, 2012). Синонімічним поняттям для позначення «техноцентричної війни» виступає поняття «мережево-центрична» війна (*network-centric warfare*), під яким розуміють організацію і ведення бойових дій за допомогою інформаційно-комп'ютерних мереж.

Необхідно зазначити, що протягом війни Америки та її союзників проти режиму С. Хусейна проти Іраку в 2003 році вже стояло завдання про перетворення всіх збройних сил США на «мережево-центричні» (*network-centric military*) [Зацний 2010, с. 115]: *Originally conceived as part of OFT's push for network-centric warfare, the Stiletto is meant to serve as a floating data hub for a variety of high-tech devices, including drones and other intelligence, surveillance and reconnaissance equipment. Aerial drones can fly from the ship's decks, while smaller landing craft can launch from the ship, too.* (USA Today, Oct. 24, 2013).

«Техноцентрична» війна включає в себе «інформаційно-психологічну» війну (*information and psychological warfare*) і «кібер-війну» (*cyber(netic)-warfare*): *Deterrence in cyber-warfare is more uncertain than, say, in nuclear strategy: there is no mutually assured destruction, the dividing line between criminality and war is blurred and identifying attacking computers, let alone the fingers on the keyboards, is difficult.* (The Economist, Jul. 1, 2010).

Функціонування в мові лексичної одиниці «кібервійна» (*cyberwarfare*) спричинило появу таких новоутворень, як «кіберзброя» (*cyberweapons*), «кібератака» (*cyberattacks*), «кібербезпека» (*cybersecurity*), «кіберзахист» (*cyberdefence*), «кіберсекретність» (*cybersecrecy*), «кібервразливість» (*cybervulnerability*) [Зацний 2007, с. 30]. В результаті широкомасштабного застосування сучасної техніки (*hi-tech*) та відповідної «розумної» зброї (*smart weapons*), про що свідчать військові дії проти Іраку навесні 2003 року, виникає інновація «розумна» війна, яка здобула синонімічні назви *digital warfare, smart war, wired war*: *Because of its overwhelming technological superiority, the US decided to fight a “smart” war, starting with the “shock and awe” tactics designed to stun Iraq into submission.* (New Scientist, Dec. 20, 2006).

Так, під час «цифрової війни» на Ірак було скинуто велику кількість так званих «розумних ракет та бомб» (*smart missiles, smart bombs*). Вважається, що подібна зброя є суперточною, вона нібито точно вражає лише воєнні об'єкти, тому таку повітряну кампанію проти цієї країни стали рекламувати евфемістично як зразок «чистої війни» - *clean warfare*: *The dirty side of 'clean' warfare: a clean war can thus quickly become dirty, even for the Bundeswehr. By now, at least, Germans will have got wind of that.* (DW News, Dec. 12, 2014).

«Сучасність» війни в умовах інформаційного прогресу підкреслюється використанням так званої «кібернетичної зброї». Вперше широке використання новітніх «військових кібертехнологій» відбулося у Лівії ще наприкінці XX ст., коли кібернетична зброя здатна була придушити волю супротивника і позбавити його головного – інформації. З'явився навіть спеціальний термін «розумна сила» (*smart power*). Це поняття виникло, коли почала існувати

потреба у «розумних» стратегіях, які поєднують інструментарій і жорсткої, і м'якої сили, використання не лише військової сили, але й залучення у військові союзи і партнерські програми: *Mrs Clinton takes the opportunity to make her pitch for “smart power”: not a return to discredited interventionism – for which America has no appetite – but a reassertion of the core idea that, at time of unnerving global flux, America must play an active role in shaping a better future.* (The Telegraph, Aug. 16, 2014).

Перетворення військового простору на «розумні» військові стратегії призводить до ще більшого удосконалення засобів війни, все частіше у військових операціях використовуються безпілотні літальні апарати – *drones*, котрі мають офіційну назву *Unmanned Aerial Vehicle (UAV)*. Використання дронів швидко зростає в останні роки, через те, що на відміну від пілотованих літаків, вони можуть перебувати в повітрі протягом багатьох годин та забезпечують оперативність отримання інформації.

Ведення військових дій за допомогою безпілотних літальних апаратів іменують *drone warfare*: *One of the reasons that drone warfare is increasingly acceptable to the states and organisations that conduct is that, it is embedded in a very specific set of spatialities, temporalities, visualities and subjectivities – and I would argue that many of those are shared with, or are at least very similar to, the rhetoric and practice of both drone warfare and smart cities.* (The Telegraph, Febr. 18, 2016).

З іншого боку, сучасні «розумні» війни протиставляються «застарілій» війні. Ще існуючі на даний час елементи такої війни позначаються словосполученням *blue-collar warfare* [Зацний 2013, с. 109]. Така назва базується на тому, що словосполученням *blue-collar* позначається некваліфікована фізична праця, на відміну від розумової (*white-collar*): *After one US marine was killed and another injured in fighting with Iraqi irregulars at a cement factory near Diwaniya, Lt Col BP McCoy described the incident as “blue-collar warfare”* (The Guardian, March 29, 2008).

Слід зазначити, що лексема *warfare*, яка є базовою одиницею, центром розглянутих нами одиниць, позначає війну з використанням зброї масового знищення та вживається у складі цілої низки словосполучень: *nuclear warfare*, *biological warfare (germ warfare)*, *chemical warfare (gas warfare)*. Широке функціонування таких одиниць свідчить про загрозу використання у майбутніх війнах зброї масового знищення: *Isil ‘chemical attack’ on Kurds raises fear of gas warfare Industrial grade gas masks found on Isil fights “confirm they are prepared for chemical warfare along this sector of the front”*. (The Telegraph, Jul. 18, 2015).

Висновки. В даній статті розглянуті номінації та характеристики сучасних війн, які виражені у вигляді вербалізованих одиниць. Так, було виявлено, що сучасні війни вважаються «війнами четвертого покоління» (*fourth-generation war(fare)*), які в свою чергу мають більш конкретні назви, в залежності від їх характеристик (*asymmetric warfare*, *hybrid warfare*, *technocentric warfare*, etc.). Номінації та характеристики сучасних військових конфліктів в англійській мові відбивають їх особливості на сучасному етапі історії людства та свідчать про інтенсивний розвиток військового вокабуляру.

Література

Антонов А. В. Сутність нового формату воєнного конфлікту, його воєнно-теоретичні засади, характерні риси і ознаки [Електронний ресурс] / А. В. Антонов, В. Б. Бзот, Є. І. Жилін // Бібліотечний вісник. – 2014. – № 4. – С. 43. – Режим доступу : <https://informnapalm.org/2782-4gw-1/>.

Зацний Ю. А. Антитерористична боротьба і поповнення словникового складу сучасної англійської мови : монографія / Ю. А. Зацний, А. Б. Семенчук. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2013. – 220 с.

Зацний Ю. А. Нова розмовна лексика і фразеологія : Англо-український словник / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця : Нова Книга, 2010. – 224 с.

Зацний Ю. А. Сучасний англійський світ і збагачення словникового складу : Монографія. – Львів : Паіс, 2007. – 228 с.

Клаузевиц К. О войне / Карл фон Клаузевиц. – М. : Госвоениздат, 1934. – 496 с.

McFedries P. Archives // <http://www.logophilia.com/WordSpy>. – 2003. – Jan. 21.

УДК: 811.111 (078.10)

ПРИХОДЧЕНКО О. О.

(Запорізький національний університет)

ФОНЕТИЧНІ ЗАСОБИ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ОПОЗИЦІЇ 'ЖИТТЯ – СМЕРТЬ' В АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ РОМАНАХ ПРО ВАМПІРІВ

Статтю присвячено вивченню фонетичних засобів об'єктивації концептуальної опозиції "ЖИТТЯ" – "СМЕРТЬ" на матеріалі готичних романів про вампірів. Доведено актуальність дослідження фонетичних засобів для вивчення іконічності. Встановлено, що основними засобами вербалізацій концептів ЖИТТЯ й СМЕРТЬ є звуконаслідування, звукоимітація і фонестеми.

Ключові слова: фонетичні засоби об'єктивації, звуконаслідування, звукоимітація, фонестема.

Приходченко А. А. Фонетические способы объективации концептуальной оппозиции 'ЖИЗНЬ – СМЕРТЬ' в англоязычных романах о вампирах. Стаття присвячена вивченню фонетичних засобів об'єктивації концептуальної опозиції "ЖИЗНЬ" – "СМЕРТЬ" на матеріалі готичних романів про вампірів. Обоснована актуальність дослідження фонетичних засобів для вивчення іконічності. Було доведено, що основними засобами вербалізації концептів ЖИЗНЬ и СМЕРТЬ являются звукоподражание, звукоимітація і фонестеми.

Ключевые слова: фонетические способы репрезентации, звукоподражание, звукоимітація, фонестема.

Prizhodchenko O. O. The Phonetical Means of Representation of the Conceptual Opposition 'LIFE – DEATH' in the English Novels about Vampires. The article is dedicated to the studying of the phonetic means of representation of the conceptual opposition "LIFE" – "DEATH" on the material of the gothic novels about vampires. The peculiarities of the realia which are associated with the notions of 'life' and 'death' were investigated according to the different phonetic means, such as onomatopoeia, sound imitation and phonemes. It was found out that mentioned above phonetic means are used with both concepts, but have different meaning according to the context and to the people's associations and understanding of the world. In such a way, it was established that unknown (DEATH) is represented in terms of 'existence' and the well-known sphere (LIFE). The sound imitation describes the sphere of DEATH as 'silent' and 'strange', when the sphere of LIFE is depicted as 'light' and 'rich'. The phonemes represent the analyzed concepts in the same way: LIFE is described as 'bright' and 'colorful' but DEATH is represented as 'not vivid' or 'too quick'.

Key words: phonetic means of representation, onomatopoeia, sound imitation, phoneme.

Лінгвоконцептологічні та лінгвокультурологічні дослідження останніх років спрямовані на вивчення механізмів вербалізації культурного знання та засобів апелювання до концептосфери носіїв різних лінгвокультур (етнічних, соціальних, конфесійних тощо). Актуальність таких розвідок зростатиме, оскільки саме вербальна реконструкція концептів дозволяє встановити їх ментальну природу, втілену різними мовними засобами, й надати їй раціональної, впорядкованої форми.

Питанням природи концептів, їх структури, методів дослідження, класифікації та мовної репрезентації присвячено численні роботи (М. Ф. Алефіренко, Л. Барсалоу, С. Г. Воркачев, В. Еванс, В. І. Карасик, О. С. Кубрякова, М. В. Нікітін, А. М. Приходько, О. О. Селіванова, А. О. Худяков, та інші). Науковці солідарні відносно того, що концепт – це важливий елемент картини світу, відображення духовної культури людей, глибини й своєрідності розуміння ними навколишнього світу.

Концепти ЖИТТЯ й СМЕРТЬ корелюють з одвічними поняттями, а їх унікальність полягає в тому, що вони існують «в єдності, настільки визначаючи один одного, що сприймаються не тільки як протилежні, а як пов'язані між собою» [Деева 2006, с. 341]. Опозитивне моделювання картини світу ґрунтується на положенні, що «в основі опису будь-якої картини світу лежать бінарні опозиції, причому вони носять універсальний характер» [Руднев 2001, с. 12].

Опозиція, на якій тримається концептуалізація, і, як наслідок, номінація протиставлених об'єктів і явищ, включає в себе асоціації про схожість і відмінність та фактори сприйняття дійсності, суб'єктивні для кожного індивіда. «Однією з найбільш популярних моделей опозитивної номінації є антонімія, когнітивним джерелом якої виступає протилежність усередині тієї чи тієї суті» [Талапова 2008, с. 5]. До таких і належать концепти ЖИТТЯ й СМЕРТЬ. Антонімічні концепти, зокрема, війна – мир, віра – безвір'я, народ – влада, життя – смерть є предметом вивчення в українськомовній [Сахарова],

англійськомовній [Пономарева 2008], російськомовній [Вендина 2004, Невинская 2006] та німецькомовній [Пасечникова 2009] лінгвокультурах, але їх вербальна репрезентація ще недостатньо опрацьована.

Мета статті: встановлення особливостей об'єктивної опозиції ЖИТТЯ – СМЕРТЬ в англійськомовних романах про вампірів. **Об'єкт**: засоби вербалізації антиномічних концептів ЖИТТЯ й СМЕРТЬ. **Предметом дослідження** є способи актуалізації опозитивних концептів ЖИТТЯ – СМЕРТЬ на фонетичному рівні.

Аналіз особливостей актуалізації антиномічних концептів 'життя' й 'смерть' в англійськомовних романах про вампірів показав, що для їх вербалізації залучається багатий спектр різнорівневих мовних засобів (фонетичних, лексичних, синтаксичних). Об'єктивна вербалізація концептів на фонетичному рівні здійснюється за рахунок реалізації звукообразного потенціалу мовних одиниць через «внутрішнє звукообразування» (відтворення звучань, які супроводжують життєдіяльність людини, вигуків) та «зовнішнє звукообразування» (імітації звучань, які утворюються різними реаліями) [Газов-Гинзберг 1965, с. 23].

У цій статті розглянемо звукообразні вербалізації концептів ЖИТТЯ й СМЕРТЬ, представлені звуконаслідуванням, звукосимволізмом і фонестемами. В англійськомовних романах про вампірів звуконаслідування кодують денотати, які зазвичай асоціюються як із небуттям, потойбіччям, так і, навпаки, із життям, існуванням.

Одиниці імітативного походження *howl* “of imitative origin, a long, sad sound of a wild animal (dog or wolf)”, *wail* “(of an animal) long loud cry” [Етимологічний словник англійської мови] уживаються в описах вампірів, місць їх перебування, наприклад, в уривку, де йдеться про подорож Джонатана Харкера Трансильванією, яку здавна пов'язують із потойбічними, злими силами: “**wailing**..., <...>**a wild howling** began, which seemed to come from all over the country, as far as the imagination could grasp it through the gloom of the night.<...>**a louder and a sharper howling**, that of wolves, which affected both the horses and myself in the same way” [Dracula, с. 10].

З одного боку, така ономастична апелює до сфери небуття й дозволяє виразно відтворити потойбіччя, сповнене загрози для людини. Місце, де перебувають загрозові хижаки, потвори й смерть (“*Ordog*” – *Satan*, “*Pokol*” – *hell*, “*stregoica*” – *witch*, “*vrolok*”, “*vlikoslak*” – *werewolf or vampire*” [Dracula, с. 5]), виявляється табуованим для людини: “*It was n't human, not even the howl of a beast*” [MC, с. 10]. З іншого боку, такі звучання як лемент, виття, гвалт існують і в людському світі: звуки тварин – “*There was a dog howling all night*”. [Dracula, с. 2], “**a louder and a sharper howling, that of wolves**” [Dracula, с. 10]; бурхливі вияви болю, страждання тощо – “**a wild howling**” [Dracula, с. 10], “...**a long, agonized wailing, as if from fear**” [Dracula, с. 10]).

Завдяки тому, що ономастична спирається на відтворення акустичної ознаки денотата, а форма звуконаслідувань умотивована змістом, досягається природність позначень і створюється документальність, реалістичність репрезентації сфери смерті. Таким чином невідоме ('смерть') репрезентовано в термінах 'існування' як щось вже відоме через досвід ('життя'), зокрема через звучання:

- 'горювання, скорбота' – 'woe' (“*She [Lucy] is woefully different from what she was when I saw her last*” [Dracula, с. 94]; “*I was desolate and afraid, and full of woe and terror*” [Dracula, с. 301]);

- 'шипіння, свист' – 'hiss' (“*She should have been destroyed,*” *she hissed*”. [BB, с. 100]; “*Danny Glick [a vampore] hissed at him*” [SS, с. 165]; “*Above them flew the vampires, hissing and screeching, filling thenight with predatory cries*” [CoB, с. 168]);

- 'гавкіт' – 'bay' (“*The baying of the wolves sounded nearer...*” [Dracula, с. 11]);

- 'виття, крик' – 'ululation' (“...**ululations** onthe verge of massacre?” [VL, с. 417]).

ЖИТТЯ кодується наслідуванням звучань, які утворюються типовими реаліями світу людини, зокрема, рухом води, повітря. Ці звучання постійно оточують людину, легко

сприймаються органами чуття й розпізнаються: “... *here [in the land where men worked] where the water gurgled over rock*” [МС, с. 30], “*He closed the door behind him. The rain had stopped so she could hear the murmur of the stream*” [МС, с. 167].

На відміну від ономагопії, яка корелює з концептом СМЕРТЬ, звуконаслідування для об’єктивації концепту ЖИТТЯ представлені лексикалізованими повторами: *gurgle* [echoic formation], *murmur* [OFr *murmure*, PIE reduplicative base**mor-mor*, of imitative origin]. Примітно, що етимологічні значення цих одиниць пов’язані з внутрішньою ономагопєю, оскільки у своїх первинних значеннях вони імітували звуки, які супроводжують конкретний стан людини.

Значення ‘звучання, що створюється рухом води, повітря’ є історично пізнішими і виникали за аналогією, у результаті метафоричного розширення: *gurgle* ‘sound heard in the abdomen’ > ‘in reference to water over stones’, *murmur* ‘sound of human voices; trouble, argument, discontent’ > ‘hum, rushing; in reference to water’. Окрім цього, семантична структура звуконаслідувань сфери ЖИТТЯ містить ЛСВ ‘звучання, яке видає тіло людини у природному стані’ - *gurgle* ‘sound heard in the abdomen’, *murmur* “soft blowing sound heard within the body, usually over the chest”.

Тим часом у семантичній структурі звуконаслідувальних вербалізаторів концепту СМЕРТЬ міститься ЛСВ ‘звучання, які видає людина у незвичному для неї стані, під час напруження’ (*howl* v “to cry or wail **loudly**, as in pain, sorrow, or anger; (sl.) to laugh **heartily**”, *howl* n “a **derisive** call; (sl.) **prolonged outburst** of laughter, a person or thing that is **very funny**”; *wail* n “a **prolonged high-pitched mournful** cry or sound; a **loud, bitter protest**”). Хоча ці значення не актуалізуються в аналізованих контекстах, асоціативний зв’язок із ними не втрачається через внутрішньослівну системність лексем, а тому можна стверджувати, що перебіг життя представлений в його реально-практичних формах.

Звукосимволічний потенціал вербалізаторів реалізується в повторюваних вживаннях голосних та приголосних, завдяки чому створюється асоціативний зв’язок ‘смерть – приглушене, нерозбірливе звучання, шипіння; тиша, відсутність рухів’. За допомогою алітерацій, до яких залучаються глухі щільні /s, θ/, СМЕРТЬ зображено як щось невиразне, незрозуміле для людини, важке для сприйняття: “*This time the silence spun out<...>, the soft certainty in his voice frightened her*” [SL, с. 141]; “*There seemed a strange stillness over everything*” [Dracula, с. 16].

Інший звук, який залучається до складу алітерованого слова, – дзвінкий, зімкнений, передньоязиковий приголосний /d/, акустична ознака дзвінкості якого також відіграє важливу роль в алітераціях, оскільки дзвінкі звуки є менш напруженими, порівняно з глухими. Очевидно, менше напруження м’язів при артикуляції дзвінкого приголосного може викликати асоціації з такими симптомами смерті як послаблення м’язів і нерухомість. Алітерацією дзвінкого зімкненого /d/ встановлюється асоціативний зв’язок з такими ознаками:

- ‘зміна стану і втрата життєвих сил’ – “... *the man began to feel depressed and doubtful about the life*” [SL, с. 7];

- ‘порушення цілісності’ – “*His brother’s death, then his destruction*” [МС, с. 35];

- ‘спокій, відсутність руху, звучання’ – “*Then the light went dim, the wind died and the world went silent*” [МС, с. 51].

Слід додати, що виявлені ознаки групуються навколо семантичної лінії «небуття» і відповідають набору універсальних символічних значень, властивих дзвінкому зімкненому /d/ в індоєвропейських мовах [Левицкий 2008, с. 117].

ЖИТТЯ як корелят концептуальної опозиції вербалізований алітерацією сонорних /l/, /n/ та напівголосної /w/. Символічні значення цих звуків створюють відчуття плавного та безперешкодного руху – “... *you’d still live in a world filled with violence*” [FDoC, с. 118], а також ‘підняття вгору, сила, активна дія’ – “*We’re nomadic from nature and necessity*” [МС,

с. 62]. Це цілком справедливо, бо людська діяльність – це прояв активного, енергійного буття: “*For all the wonder soft his world, it’s hard to be away from what you know*” [МС, с. 167]; “*The door flew open on a blast of wind*” [МС, с. 168].

Важливим вважаємо те, що одні й ті ж алітераційні засоби вживаються для вербалізації протиставлених членів опозиції – ЖИТТЯ й СМЕРТІ. Алітерація шиплячого /s/ сприяє формуванню асоціації з потойбіччям – чимось жахливим, хижим, неіснуючим (див. приклади вище). Повторення цього звуку наявні і в репрезентаціях концепту ЖИТТЯ. Алітерацією шиплячого відтворюються ознаки ‘сильний, швидкий, збільшення’: “... *mass of fruit blossom*” [Dracula, с. 6]. Алітерація сонорних та напівголосних як продуктивних репрезентантів концепту ЖИТТЯ уживається у контекстах, пов’язаних зі СМЕРТЮ: “*He [Dracula] went on <...> opening the window with one wrench <...> Then he withdrew without a word*” [Dracula, с. 22]. Ці та інші приклади переконують, що маніпуляція звуко-символічними властивостями ефективна не тільки в актуалізації певних концептуальних ознак, а й у відтворенні розуміння протилежностей як невід’ємних складників цілого.

Концептуальна опозиція семіотизується не лише через символічний потенціал приголосних, а й голосних. Так із концептом СМЕРТЬ корелюють асонанси за участю дифтонга /ou/ і відкритого голосного /æ/. Відчуття від артикуляції дифтонга, яке виявляється переходом від одного звукотипу до іншого, очевидно, сприяє створенню образу ‘чогось невизначеного, незрозумілого, незвичного’. Наприклад, у вербальному описі міста, яке перетворилося на привид після нападу вампіра, уживається дифтонг, яким підкреслено оманливість, невиразність того, що відбувається: “... *the paper <...> folded open to expose the headline: ‘Ghost town in Maine’*” [SL, с. 8].

Експлікація ідеї неприродності, невизначеності посилюється контекстною конденсацією енантіосемічних одиниць *fold* “to bring **from an extended to a closed** position; to bring **from a compact to an extended** position; unfold”, *expose* “to **make free** from limitations, open and accessible; to **lack coverage, protection**”. Повторення дифтонга трапляється в описах вампіра, де ідея ‘подвійності, відсутності межі між існуючим і неіснуючим’ знаходить, крім фонетичних, також лексичні і синтаксичні засоби вербалізації: “*He [Dracula] was either dead or asleep <...> eyes were open and stony...*” [Dracula, с. 39]. У наведеному прикладі позначення несумісних у реальному світі явищ (*dead* “**no longer alive**” та *asleep* “**a periodic state of physiological rest**”) об’єднано в складі корелятивної конструкції *either... or*. Ці та інші приклади переконують у важливості системності репрезентації концепту, коли гармонізацією різнорівневих мовленнєвих засобів досягається його комплексна актуалізація.

Свій символічний потенціал реалізують і монофтонги, серед яких голосний переднього ряду /æ/. У дослідженнях із звуко-символізму з’ясовано, що голосні переднього ряду належать до “світлих” звуків [Jakobson, Waugh 2002, с. 191]. Очевидно, саме тому символічний потенціал /æ/ найвигідніше реалізовано в контекстах, пов’язаних з образом світла або його асоціатами (посмішка): “*He smiled, flashing fangs*” [GP, с. 1]. За артикуляційною ознакою голосний /æ/ - широкий і може посилювати відчуття інтенсивного вияву ознаки - ‘занадто яскравий, раптовий блиск, спалах’, ‘зуби дуже великих розмірів, ікла тваринної подоби’. У такий спосіб кодується інформація, що співвідноситься з концептом сфери НЕБУТТЯ.

Якщо взяти до уваги фонологічний аспект аналізованих одиниць, то помітним буде подовження голосного в синтагмі /æ+ носовий η/ [Леонтьева 1988, с. 108]. На наш погляд, таку особливість аранжування вербалізації концепту можна кваліфікувати як фонетичну метафору, яка не тільки посилює виразність експлікації змісту, а й гармонійно співвідносить форму (вокалічне подовження) з вираженим нею змістом (‘дуже великий’).

У репрезентаціях концепту БУТТЯ/ЖИТТЯ виявлено повтори голосного /i/, який характеризується високим тоном та асоціюється з чимось ‘жвавим, веселим, променистим, теплим’ [Jakobson, Waugh 2002, с. 187]. У комбінації з асонансом, створеним щільними /w/

та /s, z/, а також у звуконаслідуваннях (*wheez* “to make a high, roughnoise”), звуковий код сприяє розгортанню образу ‘руху, повітря’, що співвідноситься з концептом ЖИТТЯ: “*Willie laughed, a wheezing snicker of a sound*” [GP, с. 2].

Окремим способом актуалізації концептів є фонестеми - ініціальні чи термінальні звукосполучення. Наприклад, біфон *sn-* залучається до структури позначень обережних, непомітних (*sneak*), дуже швидких і тому важких для сприйняття людини рухів (*snap*); а також звучань, які видають тварини (“...*the horse stepped forward, sniffed, snorted...*” [МС, с. 167]), чи люди в стані порушення життєдіяльності – хвороба, сон тощо (*sniff* “to inhale through the nose, usu. in short rapid audible inspirations, as for the purpose of identifying a scent, for clearing a congested nasal passage, or for taking a drug or intoxicating fumes”; *snort* “to exhale forcibly through the nostrils, making a characteristic noise, as a horse or pig does”).

Закономірно, що фонестема *sn-* часто залучається для кодифікації сфери СМЕРТІ, НЕБУТТЯ, де відчуття неможливі (“*Sneaking behind your best mate's back...Your temper snapping over any perceived slight to her*” [FDoC, с. 69]), а також при описі світу хижаків і потвор (“*It [beast] howled, snapped, snarled*” [МС, с. 37]).

Слід зазначити, що фонестеми реалізують свої символічні властивості не як складники конкретних одиниць, а через ту вмотивованість, яка встановлюється їх приналежністю до цілого розряду лексем зі спільними структурним (*sn-*) та семантичним компонентами (‘щось, що не відповідає нормі й оцінюється негативно’). Наведемо окремі приклади: *snake* “to move in a sinuous, intricate manner”, *snag* “unexpected obstacle”, *snare* “trap”, *sneer* “derisive smile or remark”, *sneeze* “sudden involuntary expulsion of air from the nose and mouth”, *snide* “slyly derogatory; mean, underhand”, *sniffy* (colloq.) “inclined to sniff; disdainful, contemptuous”, *snitch* (slang) “steal or inform on someone”, *snivel* “cry while sniffing with a runny nose”, *snoop* (colloq.) “pry”, *snooty* “supercilious, conceited”, *snotty* (slang) “contemptible or conceited”, *snout* (slang) “derogatory term for an nose or an informer”, і навіть *snuffit* (slang) “die” тощо [David Appleyard. Guide to Phonesthemic Initial Sounds].

Біфон *gl-* містять структури позначень рухливого світла: сяяння зірок – *glitter* ‘sparkle and shine with showy brilliance’ (“*The first stars glittered overhead, like diamonds trapped in velvet*” [GP, с. 6]); блиску волосся *glisten* ‘shine and sparkle like snow in the sunshine’ (“*Her long, copper-colored hair glistened in the lights*”) [GP, с. 14]; світло радості від щастя, в очах друзів – *gleam*, *glimmer* ‘shine brightly’ (“*The glimmer in his friend's eyes grew brighter*” [BG, с.84]), а також для позначення емоцій, пов’язаних із відчуттям чогось позитивного (світло, тепло, радість (*glad* ‘feeling happy; cheerful and bright’ “*I was apart from it, and glad*” [GP, с.10]). Переконаємося, що усі наведені приклади корелюють з атрибутами земного світу.

Закономірним виявляється той факт, що фонестема *gl-* бере участь у кодифікації сфери ЖИТТЯ / БУТТЯ, де все сприймається як світле, радісне й таке, що виділяється з темряви: “*He stood, white shirt gleaming in the dark*” [GP, с. 20]; “*The street lights glistened off the sidewalk*” [GP, с. 20], а також співвідноситься зі звичним світом тварин: “*His fur glistened in the torchlight as if freshly washed*” [GP, с. 28]. Фонестема *gl-* серед тих знаків, які кодують емоційний стан людини, вказуючи на світло, яскраві речі та радість.

Свого часу дослідження П. Садовським [Sadowski 2001, с. 76] самотійних лексем сучасної англійської мови з фонестемою *gl-* показало, що більшість із них (14 з 41) належать до семантичної групи ‘світло, яскравість і радість’: *glad* “cheerful and bright”, *glade* “shining bright”, *glance*, *glare* “clear”, *glass* “bright”, *gleam* “a flash of light”, *glee* “pleasure, gladness”, *gleed* “glowing”, *gleg* “energetic”, *glent*, *glimmer* “shine brightly”, *glisten* “shiny”, *glitter* “shining with a bright light”, *glow* “shine with a bright light”. Дослідник стверджує, що ці значення зберігаються ще з давньоанглійського періоду розвитку мови. Цей факт підтверджує релевантність обраного звукового коду для процесів семіотизації та його історичну стійкість.

Проведений аналіз підтвердив припущення стосовно того, що такі фонетичні засоби як звуконаслідування, звуко символізм та фонестеми виявляються вельми ефективними для

об'єктивації антонімічних концептів ЖИТТЯ й СМЕРТЬ. Перспективу дослідження становить аналіз засобів об'єктивації концептуальної антиномії ЖИТТЯ – СМЕРТЬ на лексичному та синтаксичному рівнях, що забезпечить комплексність її мовної реконструкції.

Література

- Вендина Т. И. Прекрасное и безобразное в русской традиционной культуре / Т. И. Вендина // Логический анализ языка. Языки эстетики : Концептуальные поля прекрасного и безобразного. – М. : Индрик, 2004. – С. 143-162.
- Газов-Гинзберг А. М. Был ли язык изобразителен в своих истоках? : (Свидетельство прасемитского запаса корней) / Акад. наук СССР. Ин-т народов Азии / А. М. Газов-Гинзберг. – Москва : Наука, 1965. – 183 с.
- Деева Н. В. Способы актуализации концепта СМЕРТЬ в древнерусских текстах / Н. В. Деева // Новое в когнитивной лингвистике : Материалы I международной научной конференции. – КемГУ. – 2006. – № 8. – С. 340-352.
- Левицкий В. В. Семантические и фонетические связи в лексике индоевропейского праязыка. Опыт квантитативного анализа этимологического словаря / В. В. Левицкий ; Нац. акад. наук Украины, Украинский яз.-информ. фонд. – Черновцы : Рута, 2008. – 231 с.
- Леонтьева С. Ф. Теоретическая фонетика английского языка : [Учеб. для веч. и заоч. отд-ний педвузов] / С. Ф. Леонтьева. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. шк., 1988. – 270.
- Невинская М. Д. Концептуальная оппозиция «народ – власть» в политическом дискурсе : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.19 «теория языка» / Невинская Мария Дмитриевна – Волгоград, 2006. – 21 с.
- Пасечникова И. П. Концептуализация войны и мира в современном немецком языке : на материале периодической печати : дис. канд. філ. наук : 10.02.04 / Пасечникова Ирина Павловна – Тамбов, 2009. – 226 с.
- Пономарева Е. Ю. Концептуальная оппозиция «жизнь–смерть» в поэтическом дискурсе (на материале поэзии Д. Томаса и В. Брюсова) : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Е. Ю. Пономарева. – Тюмень, 2008. – 22 с.
- Руднев В. П. Энциклопедический словарь культуры XX века / В. П. Руднев. – М. : Аграф, 2001. – 608 с.
- Сахарова О. В. Бінарні опозиційні концепти в українській мовній свідомості / О. В. Сахарова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/55121/62-Sakharova.pdf?sequence=1>
- Талапова Т. А. Концепт "ВЕРА/НЕВЕРИЕ" в русской языковой картине мира : дис. канд. філ. наук : 10.02.01 – русский язык / Талапова Татьяна Андреевна. – Абакан, 2008. – 198 с.
- Appleyard D. Phonesthemic Initial Sounds / Appleyard David. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.davidappleyard.com/english/phonesthemic_initials.htm#sn.
- Jakobson R., Waugh R. L. The Sound Shape of Language 3rd ed. / with a new pref. by Linda R. Waugh. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2002. – XIV, 335 p.
- Sadowski P. The sound as an echo to the sense : The iconicity of English gl- words / Piotr Sadowski // The Motivated Sign : Iconicity in Language and Literature / Piotr Sadowski. – Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Pub. Co., 2001. – С. 69-88.
- Clare C. City of bones / Cassandra Clare. – New York : Walker Books Ltd, 2015. – 528 p.
- Frost J. First drop of crimson / Jeanine Frost. – New York : Avon, 2010. – 371 p.
- Hamilton L. Guilty pleasures / Laurell K. Hamilton. – New York : Jove, 2002. – 272 p.
- King S. Salem's Lot / Stephen King. – New York : Anchor, 2011. – 464 p.
- Rice A. Prince Lestat / Ann Rice. – СПб. : Sphere, 2015. – 584 p.
- Rice A. Interview with the Vampire / Ann Rice. – СПб. : Sphere, 2012. – 320 p.
- Roberts N. Murrigan's Cross / Nora Roberts. – New York : Jove, 2007. – 352 p.
- Rollins J. The Blood Gospel / James Rollins. – New York : Harper, 2013. – 736 p.
- Stoker B. Dracula / Bram Stoker. – England : Penguin books. – 1994. – 449 p.
- Етимологічний словник англійської мови. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com>.

УДК: 811.161.312

ПРИХОДЬКО Г. І.

(Запорізький національний університет)

БІОКОГНІТИВНІ ВИМІРИ ОЦІНКИ

У статті розглянуто біокогнітивні підвалини категорії оцінки. Особливу увагу приділено структурі оцінного концепту.

Ключові слова: оцінка, біокогнітивний, концепт, когніція.

Приходько А. И. Биокогнитивные измерения оценки. В статье рассмотрены биокогнитивные основы категории оценки. Особое внимание уделено структуре оценочного концепта.

Ключевые слова: оценка, биокогнитивный, концепт, когниция.

Prihodko A. I. Biocognitive Dimensions of Evaluation. The article discusses the biocognitive foundations of evaluation category. Particular attention is paid to the structure of the evaluative concept. The evaluative conceptualization is the assessment of objects of the outer world and the formation of the evaluative concepts in our minds. The evaluative categorization is a grouping of objects and phenomena in accordance with the evaluative classes and categories. The structure of the evaluative concept of any language can be represented as the core, which is the keeper of the collective knowledge of a particular nation, and the periphery, which is filled with

subjective perceptions of the native speaker. The evaluative content is determined by the realization of the central or peripheral characteristics.

Key words: evaluation, biocognitive, concept, cognition.

У сучасних лінгвістичних студіях активізуються дослідження проблем переробки інформації про зовнішній світ, що орієнтує людину на побудову особливої картини світу, яка складає основу для її раціональної і осмисленої поведінки у навколишньому просторі. Кожна людина сприймає і усвідомлює світ за допомогою органів чуття і вже на цій основі створює систему уявлень про світ, пропускає її через свою свідомість, дає їм свою оцінку, і, осмисливши результати свого сприйняття, передає їх іншим людям за допомогою мови.

Мова є основоположним, найважливішим джерелом знань не тільки про навколишню дійсність, але і про себе саму, а також про свого носія. Необхідно відзначити, що слова, за допомогою яких передається інформація про навколишню реальність, відображають не сам предмет, а те бачення, яке нав'язане носію мови уявленням, що є в його свідомості, поняттям про цей предмет або явище. Шлях від реального світу до поняття і далі до його словесної форми різний у різних народів, що обумовлене відмінностями історії, географії, особливостями життя цих народів і, відповідно, відмінностями розвитку і становлення їх свідомості.

Таким чином, можливість успішної комунікації між різними культурами і їх представниками безпосередньо залежить від універсальності базової безлічі семантичних примітивів, з яких кожна мова може створювати нескінченне число понять.

В останні роки в рамках когнітивної науки з'явилося безліч досліджень, присвячених розгляду когнітивних і лінгвістичних аспектів явищ навколишнього світу, сутності концептуалізації та категоризації як основних пізнавальних процесів тощо. Були поставлені під сумнів фундаментальні принципи когнітивізму першого покоління і розроблено основні положення когнітивної науки другого покоління, як її умовно назвали у своїй роботі Дж. Лакофф і М. Джонсон [Lakoff and Johnson 1999]. Когніція розглядається вченими як діяльність всього людського організму, здійснювана в ході взаємодії з середовищем з метою адаптації до середовища для виживання і розмноження.

Інтерес представляє той факт, що це положення та інші постулати, сформульовані Дж. Лакоффом і М. Джонсоном в 1999 році, були відображені в біокогнітивній теорії, розробленій чилійськими нейробіологами У. Матураною і Ф. Варелою. Дослідники запропонували цікаву концепцію живих систем, засновану на принципі: живі системи є пізнавальними, а життя – це процес пізнання. Іншими словами, була зроблена спроба знайти пояснення феномену пізнання як ефективній дії, що дозволяє живому організму продовжувати своє існування в визначеному навколишньому середовищі, і підкреслюється, що в центрі будь-якого пізнання стоїть Спостерігач. Спостерігач визначається як жива система з круговою організацією (для такої системи У. Матурана використовує термін «аутопоетична») [Матурана 1995].

Всі аспекти живої системи накладаються на цю фундаментальну циклічність і підтримують її, забезпечуючи її безперервність в послідовних взаємодіях навколишнього світу, який невинно змінюється. Жива система існує, тільки поки вона зберігає здатність до аутопоезису (самовідтворення) і адаптації (узгодженості взаємодій із середовищем). Тобто, розмноження та адаптація – це основні умови життя як окремого організму, так і всього виду. Відтак, **метою** запропонованої статті є дослідження біокогнітивної природи оцінних феноменів.

Суб'єкти, які оточують індивіда, є невід'ємною частиною його ніші, тому взаємодії з ними служать його адаптації всередині цієї ніші. Ці взаємодії, як правило, мають орієнтуючий характер. Один організм може модифікувати поведінку іншого, по-перше, коли вони пов'язані один з одним таким чином, що попередня поведінка одного зумовлює

подальшу поведінку іншого, наприклад, при залицянні або в поєдинку (саме така поведінка лежить в основі дружби і ворожнечі).

По-друге, один організм може орієнтувати поведінку іншого організму на частину його області взаємодій, відмінну від частини, до якої входить дана взаємодія. Подібне відбувається тільки, якщо сфери взаємодії організмів значною мірою збігаються. Другий вид орієнтуючої взаємодії є основою для будь-якої мовної поведінки [Матурана 1995].

Розвиток антропоцентризму в лінгвістиці сприяв становленню нового наукового напрямку – лінгвістичної аксіології, що вивчає систему цінностей етносу і способи її репрезентації в мові і культурному континуумі. В процесі пізнання навколишньої дійсності людина визначає своє відношення до світу, оцінюючи явища, факти, події.

Стани активності нервової системи, що виникають при взаємодії з об'єктом, кваліфікуються як елементарні репрезентації [Кравченко 2001]. Репрезентації різноманітних взаємодій з конкретним об'єктом або з подібними об'єктами, а також взаємодій з різними об'єктами (але водночас і в схожих ситуаціях), об'єднуються в складні репрезентації. Така складна репрезентація розглядається як структурна одиниця досвіду / пам'яті, або концепт. Іншими словами, концепт – це сукупність репрезентацій взаємодій з об'єктом або об'єктами (як немовними, так і мовними), що характеризується каузальною залежністю і сприяє ефективній адаптації організму до навколишнього середовища.

Виходячи з цього, концепт оцінки – це складна когнітивна категорія, в структурі якої виділяються: градуйована аксіологічна шкала цінностей, з якою співвідносяться події та факти реального світу, які концептуалізуються, концепти мовних засобів вираження результатів цього співвіднесення, два полюси оцінки – позитивний і негативний і, так званий, екватор нейтральності. Концепт оцінки виступає як фільтр фіксації дійсності, тобто як інструмент співвіднесення фактів і подій реальності з градуйованою аксіологічною шкалою індивіда, результатом чого є оцінне судження.

Структуру оцінного концепту тієї чи іншої мови можна представити у вигляді ядра, що є хранителем колективного знання певного народу, і периферії, яку наповнюють суб'єктивні уявлення носія даної мови. Оцінний зміст визначається реалізацією центральної або периферійної характеристики. У першому випадку в основі певної оцінної номінації лежить колективне знання. Співвіднесення об'єкта з периферією ґрунтується на суб'єктивному, індивідуальному знанні.

У семантичне поле оцінного концепту може входити безліч компонентів. При порівняльно-зіставному аналізі вербалізації оцінних концептів засобами різних мов стоїть наступне завдання – виявити, які компоненти належать до ядра концепту, отже є центральними і містять колективні уявлення носіїв однієї і тієї ж мови, а які знаходяться на периферії і є суб'єктивними. Характеристики, що належать ядру, не вимагають експлікації і зрозумілі кожному носію певної лінгвокультури. Периферійні характеристики часто зумовлені особистим досвідом, індивідуальними уявленнями мовця і прагматичним аспектом реалізації оцінних значень, що веде до необхідності їх експлікації за допомогою мовних засобів.

Упродовж свого розвитку людина, як і людське суспільство в цілому, пізнає дійсність, отримує нові знання про світ, певним чином систематизує їх і співвідносить з уже відомими. Особливе значення для систематизації та актуалізації отриманих знань, для їх успішного застосування в різних ситуаціях мають процеси концептуалізації і категоризації. Специфіка концептуалізації полягає в осмисленні інформації, що надходить, мисленнєвому конструюванні предметів і явищ, що приводить до утворення певних уявлень про світ (концептів); в той час як категоризація є психічним актом, що впорядковує, систематизує і відбирає репрезентації взаємодій у свідомості людини, що зводить нескінченну різноманітність індивідуального до осяжної кількості одиниць. Разом вони є складним

ментальним процесом, спрямованим на ефективне вбудовування людини в оточуюче середовище.

Оцінна концептуалізація – це оцінне осмислення об'єктів навколишнього світу і формування в результаті цього оцінних концептів в нашій свідомості. Оцінна категоризація – це угруповання об'єктів і явищ за характером їх оцінки відповідно до оцінних класів і категорій, також мисленнєве співвіднесення об'єкта з певною оцінною категорією.

Оцінні концепти визначають зміст оцінних категорій і служать когнітивною основою для їх формування. Природа і структура оцінних категорій значною мірою визначається системою кількісних та індивідуальних цінностей людини. Специфіка оцінної категоризації та її основна відмінність від природної категоризації полягає в тому, що в основі цих двох процесів лежать різні способи сприйняття світу, природні та ціннісні картини світу.

Кожна людина має свій унікальний досвід адаптації до середовища, звідси й набір репрезентацій і каузальних зв'язків його концептів теж в якійсь мірі унікальний. У цьому зв'язку правомірно говорити про індивідуальний рівень в структурі концепту. Разом з тим людина живе в певному соціумі, який є частиною її ніші. Існування окремого індивіда безпосередньо залежить від взаємодій з іншими індивідами, оскільки вони орієнтують його на ефективну поведінку в конкретній ситуації. Тому правомірно говорити про соціальний та національний рівні концепту.

Когнітивні патерни, що існують у свідомості людини, різноманітні щодо каналів надходження інформації, або, в термінах біологічного підходу, вони формуються в результаті різного роду взаємодій з елементами ніші. Тому можна виділити концепти чуттєвого сприйняття світу і концепти «опосередкованого знання». Головна особливість людського мислення, полягає в здатності реагувати не тільки на пряме подразнення, а й на звуковий подразник – слово. Завдяки мові людина сприймає і відчуває світ інакше, ніж тварина, – вона пізнає його в процесі спілкування.

З точки зору біологічної концепції мови, її фундаментальною функцією є розширення когнітивної царини або царини взаємодій людини. З погляду біокогнітивного підходу, концептуальну картину світу можна визначити як всю сукупність концептів або складних репрезентацій, присутніх у свідомості індивіда, які відображають узагальнений досвід безпосереднього і опосередкованого (у процесі виховання та освіти) взаємодіяння з середовищем. Ця концептуальна система сама по собі є об'єктом взаємодії [Кравченко 2001].

Категорія оцінки є важливим елементом концептуальної картини світу, оскільки поняття позитивного і негативного, добра і зла, краси і потворності, розуму і дурості, працьовитості і ліні, морального і аморального притаманні будь-якій культурі, будь-якій соціальній системі. Разом з тим у свідомості носія кожної мови образ світу створюється сукупністю лінгвістичних універсалій і особливого функціонування мовних знаків, що відображають національне світобачення. У мовній картині світу, яка являє собою передане знаковим способом світорозуміння народів, фіксуються важливі для них фрагменти дійсності. При цьому у взаємодії засобів мовного вираження виявляються представлені і сам об'єктивний світ, і судження про нього, його ціннісні характеристики і суб'єктивне ставлення до нього з боку членів даного соціуму.

Отже, ми розглядаємо оцінний концепт як самостійне ментальне утворення, що вирізняється культурною специфікою. Вербалізуючись, даний концепт входить в концептуальну і мовну картини світу певної лінгвокультурної спільноти, і може бути визнаний їх структурним елементом. Підставою для цього служить положення про те, що оцінка, будучи фактором, притаманним будь-якій культурі, бере участь у формуванні ціннісної картини світу.

Література

- Кравченко А. В. Знак, значение, знание : очерк когнитивной философии языка / А. В. Кравченко. – Иркутск : Иркутская областная типография № 1, 2001. – 261 с.
- Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by / G. Lakoff, M. Johnson. – London : University of Chicago Press, 2003. – 276 p.
- Maturana H., Varela F. The Tree of Human Understanding / H. Maturana, F. Varela. – Boston, 1987. – 224 p.

НЕГАТИВНІ ЕТНОНОМІНАЦІЇ ЯК МАРКЕРИ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ ТА ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОУКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

В статті розглядається феномен «мова ворожнечі» в американському варіанті англійської мови та негативні етнономінації (прізвиська, етнофолізми) як її маркери. Вивчаються причини появи негативних етнономінацій у мові, методи їх формування та найбільш поширені їх моделі. Аналізуються також шляхи передачі значення негативних етнономінацій українською мовою.

Ключові слова: мова ворожнечі, дихотомія, ксенофобія, негативні етнономінації, переклад

Прус С. І. Негативные этнонимации как маркеры языка вражды и особенности англо-украинского перевода. В статье рассматривается феномен «язык вражды» в американском варианте английского языка и негативные этнонимации (прозвища, этнофоллизмы) как ее маркеры. Изучаются причины появления негативных этнонимаций в языке, методы их формирования и их модели. Анализируются также пути передачи значения негативных этнонимаций на украинский язык.

Ключевые слова: язык вражды, дихотомия, ксенофобия, негативные этнонимации, перевод.

Prus S. I. Ethnic Slurs as Hate Speech Markers and Peculiarities of their Translation into Ukrainian Language. The article focuses on the study of “hate speech” phenomenon in present American English, and also presents certain approaches to their translation into Ukrainian. “Hate speech” is generally defined as speech designed to foster prejudice against a specific individual or group and to discriminate against another person because of race, sex, religion, sexual orientation, national or ethnic origin, etc. The article deals with discriminatory or insulting labels (ethnic slurs, labels, ethnophobisms) that are identified by the scholars as the markers of “hate speech”. The research shows extralingual causes of ethnic slurs’ emergence in languages: “we-they” dichotomy as the oldest opposition of human conscience, and stereotyping. These two factors form xenophobic tendencies and collective ethnic worldview where “aliens” are ascribed with negative qualities. It leads to the formation of negative labels (slurs) which have rather frequent usage in oral communication and written speech (fiction and media).

The analysis of ethnic slurs’ formation was also undertaken. It showed that the most productive models are obtained by: a) affixation: cracker, limey; shortening: Jap (Japanese), Brit (British); blending: Cinxican (Chinese+Mexican), Mexicoon (Mexican + Black); borrowings: pinco, shmeisser; b) word-building: “noun + noun” model (Christ killer, rug pilot); “adjective + noun” model (yellow-belly, kosher cutie); “adjective + noun + noun” model (salt water nigger, Red sea pedestrian); c) metaphor and metonymy: (peckerwood, banana, pie face, bagel-dog).

The article also deals with methods of transferring ethnic slurs’ meaning from English into Ukrainian language. This process is rather complicated due to different reasons. Firstly, most of ethnic slurs are lacunary in our language because of the difference of ethnic composition of Ukraine and the USA. Secondly, these words are not always represented in the dictionaries, thus they require not only certain background knowledge but good intuition as well. All these factors prove the necessity of careful approach to choosing this or that translation strategy. We suggest that it should be the one used for translation of sub-standard vocabulary.

Key words: hate speech, ethnic slur, xenophobia, multicultural society, translation.

Посилення міжетнічних конфліктів в світі в ХХ-ХХІ ст. зумовило зростання інтересу науковців (соціологів, етнологів, психологів, лінгвістів) до феномену «мови ворожнечі». В останні десятиліття він почав широко досліджуватись в зарубіжній (Lewis I., Herbert S., Walker S., Дубровський Д., Грищенко А. И., Байбурін А. К., Березович Е. Л.), і у вітчизняній науці (Голубовська І. О., Горшков І., Додонов Р. О., Кузнецова Т. В.) як в соціолінгвістичному, так і власне лінгвістичному аспектах. Сам термін з’явився відносно недавно – це пом’якшений переклад-калька англомовного терміну “hate speech” (мова ненависті).

Актуальність теми дослідження виражається в тому, що дана проблема є досить новою в перекладознавстві, особливо в українських наукових розвідках. Про її новизну говорить навіть той акт, що в Україні ще дуже мало досліджень у цій сфері, і тлумачення зазначеного терміну ще не включене в останнє видання «Великого тлумачного словника сучасної української мови».

Об’єктом даного дослідження виступають такі маркери мови ворожнечі, як негативно забарвлені етнономінації (етнічні прізвиська) на позначення представників «чужих» спільнот, які проживають на території США. Оскільки на мультикультурному просторі цієї країни ця тенденція особливо помітна, американський варіант англійської мови виявився

найбільш цікавим в руслі проблеми, що досліджується. **Предметом** дослідження виступають способи передачі значення негативних етнономінацій українською мовою.

Матеріалом для дослідження слугували статті американської преси, тексти художніх творів сучасних американських авторів та вилучені з них і відповідних лексикографічних джерел близько 100 негативно забарвлених етнономінацій, що підлягали аналізу й перекладу.

Слід зазначити, що в світі ведеться велика робота щодо подолання негативних наслідків расизму і дискримінації, зокрема, розпалювання ненависті та расових упереджень. Існує низка міжнародних правових документів, які визначають критерії розпізнавання мови ненависті. Однак на сьогоднішній день ще немає усталеної дефініції явища «мова ворожнечі». В самому загальному смислі це слова і вирази, які підсвідомо чи явно програмують людину на агресію, в тому числі й на агресію по відношенню до людей іншої національності та віросповідання, тобто будь-яке самовираження з елементами заперечення принципу рівності всіх людей у правах. Оскільки в даному дослідженні не ставилося за мету надати визначення даному поняттю, надалі ми будемо користуватися найбільш загальним її описом як висловлення, що підбурюють та програмують людину на агресивне відношення до людей іншої національності.

Розглянемо наразі деякі загальні підходи до класифікації мови ворожнечі. Так, вона може бути прямою, коли відкрито називає об'єкт ненависті та непрямую, коли підносить одну групу над рештою людства, або виражає нерівність між групами людей під виглядом історичної чи культурологічної інформації. Відповідно свого характеру мова ворожнечі може бути публічною та приватною. З умовною долею відносності можна виділити також види «мови ворожнечі» за ступенем їх жорсткості (навіть можна сказати – суспільної небезпечності): від відвертих закликів до насилля та дискримінації до обмовлень та незначних порушень політкоректності.

Відомо, що в науковій літературі на позначення людей за національною чи державною ознакою існує цілий ряд термінів, таких як етноніми (офіційні позначення етнічних спільнот), катойконіми (позначення людей за місцем проживання, за населеним пунктом), хороніми (використовуються на позначення назв країн). Крім них також існують неофіційні, додаткові позначення етносів, в яких виражені негативні оцінки по відношенню до інших етнічних груп. В руслі проблеми, що досліджується, нас цікавлять не нейтральні, а емоційно забарвлені лексичні одиниці, а точніше, етнічні номінації з негативною конотацією, адже саме вони і є маркерами мови ворожнечі, причому ступінь пейоративної забарвленості для нас не має суттєвого значення. В західній традиції такі номінації іменують по-різному: етнофолізм (ethnophobia), етнічне прізвисько (ethnic slur), в російській етнолінгвістиці – національно-расові приниження/пейоративи, етнічні інвективи т. і. В статті будемо називати їх негативно забарвлені етнономінації (НЗЕ) [Грищенко, Николина 2006, с.175-187].

Причини появи НЗЕ у мові поділяються на екстралінгвальні та власне лінгвальні. Розглянемо спочатку екстралінгвальні фактори. Одним з головних екстралінгвальних чинників появи НЗЕ в мові виступає базова фундаментальна опозиція людської свідомості «свій – чужий». Дана опозиція існує в основі етнічної самосвідомості і формує колективне, масове, народне світовідчуття, причому «чуже» марковане як правило негативно. Іншими словами, культурна константа «свій-чужий» є диференціюючою та інтегруючою ознакою етносу.

Наступним фактором функціонування одиниць мови ворожнечі виступає стереотип або етностереотип. У науковій літературі можна зустріти різні терміни – національні стереотипи, етнічні забобони, етнічні уявлення, етнічні упередження національні образи та інші, що виражають одне й те саме явище. За визначенням дослідника Ван Дейка – це «негативні установки, що панують у суспільстві щодо етнічних меншин у цілому, або окремих їх представників» [Дейк 1979, с. 21]. Стереотипи, в яких відображені етнічні та національні

забобони можуть бути виражені в мові також у вигляді об'єкта нашого дослідження – негативно забарвлених етнономінацій.

Для виявлення семантичних особливостей цих одиниць в англійській мові і подальшого вибору способу передачі їх значення українською доцільно розглянути особливості їх утворення. Характерним способом формування НЗЕ є механізм афіксації, причому найбільш розповсюдженим є негативно забарвлені етнономінації, утворені за допомогою суфіксального способу (*cracker, limey, pocho*); усічення або скорочення (*Jap (Japanese), SBH (Straight Black Hair)*). Зустрічаються також телескопія: *Cinxican (Chinese+Mexican), Mexicoon (Mexican+Black)*, запозичення (*pinco, shmeisser*). Один із поширених способів є також словоскладання за моделями: «іменник + іменник» (*Christ killer, rug pilot*); «прикметник + іменник» (*yellow-belly, kosher cutie*); «прикметник + іменник + іменник»: (*salt water nigger, Red sea pedestrian*). Механізмами формування НЗЕ у мові є також метафора (*peckerwood, banana, kiwi ice nigger*) та метонімія (*pie face, bagel-dog*).

НЗЕ зазвичай представляють серйозні проблеми для перекладача з декількох причин. По-перше, більшість з цих номінацій є лакунарними для української культури і мови в силу різниці етнічного складу населення України та США. Відсутність представників переважної більшості етнічних груп, які проживають на території Америки в нашій країні, до певної міри унеможливають переклад відповідних НЗЕ; у всякому разі роблять цей процес ускладненим.

По-друге, більшість НЗЕ можуть бути не зафіксованими у словниках. В цьому випадку перекладачеві залишається покладатися на свої фонові знання, перекладацьку інтуїцію чи контекст. Саме тому в багатьох випадках ці стилістично знижені найменування або опускаються, або в гіршому випадку, допускаються перекладацькі неточності чи явні помилки. Так, розглянемо приклади двох невдалих російських перекладів з роману сучасного американського письменника А. Хейлі «Колеса»:

– *He wasn't going to tell this **Uncle Tom** about last night* [Haily 1987 p.134]

– *Он не намерен рассказывать этому Дяде Тому насчет прошлой ночи* [Хейлі 1987, с.127]

– *I didn't ask him to pick cotton, or ride **Jim Crow**, or shine shoes* [Haily 1987, p.27]

– *Я не говорил, чтобы он отправлялся собирать хлопок или чистит ботинки* [Хейлі 1987, с. 30]

Як бачимо, в першому реченні перекладач зробив помилку, коли замість передачі значення *Uncle Tom* на позначення афроамериканців переклав вираз як *Дядько Том* без пояснення, чому слово *дядько* пишеться з великої літери. В результаті у читача не складається відповідного розуміння ситуації, описаної в романі. Слід зазначити, що номінація *Uncle Tom* – приклад негативного найменування афроамериканця всередині своєї етнічної групи, коли самі чорношкірі дають це презирливе прізвисько покірливому та смиренному негру, який змирився зі своїм статусом прислужника білої людини (походить від імені героя відомої книги «Хатина Дядька Тома» американської письменниці Г. Бічер-Стоу.

В другому реченні перекладач взагалі опустив негативну номінацію *Jim Crow*, яка посилає читача до горезвісних законів про сегрегацію. Щодо перекладу “*to shine shoes*” як «чистити черевики», то в цьому випадку слід теж констатувати перекладацьку втрату – надане лише денотативне значення одиниці і втрачене конотативне (зневажливо-пейоративне прізвисько на позначення афро-американців *shoeshine* або *shine*). Воно вмотивоване назвою професії (чистильщиків взуття), широко поширеною серед негрів в 19 ст.

І нарешті, складність перекладу НЗЕ зумовлена їх належністю до стилістично зниженої лексики, що потребує від перекладача передавати не тільки значеннєві відтінки одиниць оригіналу, але й конотативну експресивно-стилістичну забарвленість слова. При перекладі таких одиниць українською мовою зазвичай обов'язково виконується тільки одна задача – знайти еквівалент їх денотативного значення. Саме тому в багатьох випадках при передачі

значення зниженої одиниці у тексті їм відповідає одиниця літературної мови, що призводить до певної некоректності перекладу.

Так, в тому ж романі перекладачі передали значення однієї з найбільш принизливих номінацій на позначення чорношкірого “boy” як «сопляк», що могло б само по собі бути вірно, якби не наступний контекст:

- *I have a brother of the same age and when I come home after work I always ask: Where is the boy? and nobody is upset* [Haily 1987, p.128]

- *У мене братишка ему ровесник. Я когда прихожу домой всегда спрашиваю: А где сопляк? Никому в голову не приходит на это обижаться* [Хейлі 1987 с. 119]

З наданого прикладу стає очевидним, що переклад НЗЕ “boy” як «сопляк» в цьому контексті абсолютно неадекватний і в даному випадку нам доводиться констатувати перекладацьку невдачу.

Розглянемо загальні особливості перекладу НЗЕ, негативна конотація яких може містити в собі різні відтінки зневажливої та принизливої оцінки по відношенню до інших етнічних груп. Відповідно, належність НЗЕ до пограничного шару лексики дозволяє стверджувати їх стилістичну зниженість, відхилення від літературної норми. Це, в свою чергу, дозволяє зробити припущення, що передача їх значення українською мовою може ототожнюватися в певній мірі з перекладом зниженої лексики. Саме тому при іншомовному відтворенні тих чи інших лексичних одиниць (в тому числі і НЗЕ) необхідно керуватися певними засадами, які характерні для перекладацького процесу в цілому. Для цього необхідно згадати його закономірності та звернутися до термінології перекладознавства, насамперед, таких ключових термінів як аналог, еквівалент та перекладацькі трансформації.

Традиційно, під аналогом розуміють одиниці МП, які не повністю відповідають значенню вихідних одиниць (нееквівалентні вихідним одиницям), проте можуть їх замінити у певному конкретному випадку. Еквівалент – це перекладацький відповідник, який більш або менш повно відбиває семантику вихідної одиниці і може бути повним або неповним за критерієм семантичної близькості (віддаленості). Крім еквівалентів та аналогів значення іншомовного слова розкриває також описовий або пояснювальний переклад, при якому замість слова вживається його тлумачення (пояснення). Говорячи про способи передачі значення англійських НЗЕ, слід відзначити найбільш вживані: калькування (*Frog Eater – Жабоїд, Redskin – Червоношкірий*); транскрибування і транслітерацію: (*Coolie – Кулі, Jap – джап (ан)*). Якщо немає безпосередніх відповідників, можна вдаватися до описового перекладу та комбінованих способів (транслітерація + опис) тощо.

Розглянемо декілька прикладів з англійськими НЗЕ, зробимо спробу надати власний переклад цих одиниць та аргументувати свої перекладацькі рішення.

– *A Jap’s a Jap, no matter how you slice him. You can’t make an American out of little Jap just by handling him an American birth certificate* [Wambaugh 1975, p.100].

– *Жовтопузий японець залишиться японцем, з якого боку ти б на нього не подививсь. Не зробиш з нього американця лише надавши йому американське свідоцтво про народження.*

В цьому реченні зневажливу номінацію *Jap* ми переклали як *жовтопузий японець*, використавши при цьому офіційну етнономінацію *японець* та трансформацію горизонтальної компенсації – додавання зневажливого означення *жовтопузий* для посилення дерогативного ефекту висловлювання. Цікаве для перекладу й наступне речення:

– *Have you ever seen a Buddhahead driving? Every cop knows a Buddhahead is a worse driver ever than a brother* [Wambaugh 1975, p.84]

– *Ви коли-небудь бачили, як азійт водить авто? Кожний коп знає, що навіть чорномазий кращій водій ніж буддаголовий.*

Значення НЗЕ *Buddhahead* передане українською мовою як *Будаголовий*, одночасно двома прийомами – транслітерації та калькування, іншу НЗЕ *brother* ми передали існуючою

контекстуальною заміною, тобто негативно забарвленою етнономінацією – *чорномазий* на позначення афроамериканців в українській мові.

Окрему групу формують НЗЕ на позначення арабів, що мешкають на території Сполучених штатів.

- *This black ass, abba dabba mother-fucker looked like he was gonna rabbit, so I drew down and zonked him with my Roscoe* [Wambaugh 1975, p.23].

- *Цей чорнозадий кривомовий араб схоже збирався чкурнути, то я й заліпив йому револьвером по качану.*

В цьому реченні дві НЗЕ – пейоративне прізвисько *black ass* на позначення представників всіх етнічних груп з більш темною шкірою, та *abba dabba* на позначення американських арабів. Остання етнономінація вмотивована тим, що вони зазвичай говорять з акцентом (як в американському фільмі “Betrayed”). Саме тому ми переклали прізвисько офіційним існуючим еквівалентом – *араб*, додавши прикметник *кривомовий*, для збереження більшої дерогативності значення одиниці. Схожі приклади негативно забарвлених етнономінацій, які, незважаючи на феномен політкоректності, неконтрольовано втручаються у сучасний американський газетний текст:

- “*That Eyetie was cooking spaghetti in the star’s dressing room*”, said Val. [The Sunday Times]

- *«Той булькатий макаронник готував спагеті у зірковій гримерці», промовив Вол.*

Негативну етнономінацію *Eyetie* ми передали, використавши існуючий в українській мові аналог *макаронник* на позначення італійців та прикметник *булькатий*, що є відповідником для одиниці *Eyetie*, в якій суфікс *-ie* підсилює стилістичну зниженість одиниці.

Наступний приклад – НЗЕ на позначення німців:

- “*Taking orders from a ruddy Kraut!*” exclaims a British sergeant-major. [The Guardian]

- *«Виконувати накази рудого Фріца капустяного!», закричав англійський сержант.*

Як бачимо, НЗЕ *Kraut* ми переклали існуючим в українській мові аналогом *Фріц*, який дуже часто використовується в якості етнічного прізвиська німців і має зневажливий відтінок. Означення *капустяний* допомагає передати при цьому повне значення даної етнономінації, вмотивованої кулінарними уподобаннями німців (квашена капуста). Так в перекладі було збережене як конотативне так і денотативне значення НЗЕ.

Висновки. Згідно досліджень, американські негативно забарвлені етнономінації, не зважаючи на широко поширений феномен політкоректності, все ж таки залишаються невід’ємною частиною щоденного життя сучасних американців і ЗМІ та літературні твори відіграють велику роль в їх розповсюдженні. Соціальна маркованість та яскраве емоційно-експресивне забарвлення цих одиниць, відсутність відповідних еквівалентів в МП, спричиняють неабиякі труднощі для передачі їх значення. Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що в ході передачі значення НЗЕ з англійської українською мовою слід дотримуватися таких основних правил перекладу: 1) намагатися знайти у мові перекладу відповідну одиницю з таким же ступенем зниженості й експресивності, як у вихідній мові; 2) використати описовий переклад, лексико-семантичні заміни чи тлумачення значення НЗЕ.

Література

Грищенко А. И. Экспрессивные этнонимы как приметы языка вражды / А. И. Грищенко, Н. А. Николина // Язык вражды и язык согласия в социокультурном контексте современности : коллективная монография / Отв. ред. И.Т. Вепрева, Н. А. Купина, О.А. Михайлова. – Труды Уральского МИОНа. – Вып. 20. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2006. – 175-187 с.

Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Пер. с англ. / Сост. В. В. Петрова; под ред. В. И. Герасимова. – М. : Прогресс. – 1989. – 310 с.

Haily A. The Wheels. – Penguin Books, 1987. – 476 p.

Wambaugh J. Choirboys Wambaugh J. Choirboys. – London : Futura Publications Limited, 1975. – 346 p.

The Sunday Times. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thesundaytimes.co.uk/sto/newsreview/winnersdinners/article569729.ece>.

The Guardian. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.guardian.co.uk/film/filmblog/2013/mar/21/tobruk-reel-history>].

ПОНЯТТЯ «ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТИПАЖ» У ЗІСТАВЛЕННІ З ІНШИМИ ПОНЯТТЯМИ У СИСТЕМІ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

У статті розглядаються принципи та загальні фактори, які становлять теоретичну основу для семантико-когнітивного дослідження художнього втілення поняття «лінгвокультурний типаж». Також розгляд цього питання передбачає аналіз дослідницьких підходів відповідних наукових галузей – лінгвокультурології, гендерної лінгвістики, лінгвоперсонології, а також визначення переваг когнітивного підходу – до тлумачення поняття «лінгвокультурний типаж» з метою встановлення його кореляції у системі гуманітарних наук із такими поняттями, як «тип», «концепт культури», «гендерний стереотип», «мовна особистість», «модельна особистість» та ін.. Оскільки, говорячи про інтеграцію гуманітарного знання сьогодні, загальновідомим фактором в обґрунтуванні актуальності тих чи інших наукових проектів у лінгвістиці є її тісна взаємодія з такими науками, як психологія, соціологія, літературознавство, культурологія та ін.

Ключові слова: лінгвокультурний типаж, концепт культури, гендерна лінгвістика, гуманітарні науки, культурологія, кореляція, стереотип, мовна особистість.

Русакова А. В. Понятие «лингвокультурный типаж» в сопоставлении с другими понятиями в системе гуманитарных наук. В статье рассматриваются принципы и общие факторы, которые составляют теоретическую основу для семантико-когнитивного исследования художественного воплощения понятия «лингвокультурный типаж». Также обзор этого вопроса предполагает анализ исследовательских подходов соответствующих научных отраслей – лингвокультурологии, гендерной лингвистики, лингвоперсонологии, а также определение преимуществ когнитивного подхода – к толкованию понятия «лингвокультурный типаж» с целью установления его корреляции в системе гуманитарных наук с такими понятиями, как «тип», «концепт культуры», «гендерный стереотип», «языковая личность», «модельная личность» и др.. Так, говоря об интеграции гуманитарного знания сегодня, общеизвестным фактором в обосновании актуальности тех или иных научных проектов в лингвистике является ее тесное взаимодействие с такими науками, как психология, социология, литературоведение, культурология и др.

Ключевые слова: лингвокультурный типаж, концепт культуры, гендерная лингвистика, гуманитарные науки, культурология, корреляция, стереотип, языковая личность.

Rusakova A. V. The Concept of “Linguocultural Type” in its Correlation with Other Concepts in the Humanities System. This article deals with the principles and general factors that make the theoretical basis for semantic-cognitive study of an artistic expression concept “linguocultural type”. In order to complete this task, there was done a survey on theoretical research papers about a key concept of linguistics – “linguocultural type”, which research papers in modern linguistics are gaining popularity. Along with this, the article proves and determines what linguistics is and what place it occupies in the paradigm of linguistic sciences. The article describes a series of existing approaches and the classification, which is usually used in the study of “linguocultural type” concept. The comparison of the “linguocultural type” concept with basic concepts of modern scientific paradigms in system of humanities enables the understanding of its more detailed and the most accurate modern interpretation. Also, the studying of this question involves an analysis of research approaches in relevant scientific fields – cultural linguistics, gender linguistics, linguistic personology and determination of the cognitive approach benefits – the interpretation of the concept “linguocultural type” in order to establish its correlation with concepts such as “type”, “cultural concept”, “gender stereotype”, “linguistic identity”, “model person”, etc., in the humanities system. So, speculating about the humanities system integration today, a well-known factor in justifying the relevance of certain research projects in linguistics is its close cooperation with such sciences as psychology, sociology, literary studies, cultural studies, etc. Since, the theory of linguocultural types is a development of the linguistic identity theory within linguistics as a science; it also synthesizes the achievement of linguistics, literature, sociology, psychology and cultural studies that is why it may be studied from the point of any humanitarian sciences paradigm of knowledge.

Keywords: linguocultural type, cultural concept, gender linguistics, humanities, cultural studies, correlation, stereotype, language personality.

Мета та завдання статті визначаються специфікацією та детермінацією ключового поняття лінгвокультурології «лінгвокультурний типаж», який, в свою чергу, є доволі спорідненим із суміжними з ним галузями гуманітарних наук. Таким чином, необхідно:

- надати чітку характеристику та визначити це поняття;
- розглянути схожості та відмінності у випадках його кореляції з іншими гуманітарними та лінгвістичними термінами.

Предметом статті є лінгвокультурологічне поняття «лінгвокультурний типаж» та його кореляція зі спорідненими з ним поняттями «концепт культури», «гендерний стереотип», «мовна особистість», «модельна особистість», «амплуа», «імідж», тощо. **Об’єктом статті** є огляд та аналіз теоретичної бази лінгвокультурології з метою тлумачення одного з базових

понять цієї науки, а саме – лінгвокультурний типаж, та з'ясування, яке місце він займає у новітніх наукових парадигмах системи гуманітарних наук.

Аналітичний огляд теоретичного матеріалу з проблеми характеристики поняття «лінгвокультурний типаж» та його кореляції з іншими, схожими з ним поняттями у парадигмі гуманітарних наук, був би неможливий без загального визначення поняття науки лінгвокультурології, її положень та проблем, якими вона займається.

За В. М. Телія зазначимо, що лінгвокультурологія як один із головних напрямів сучасної лінгвістики, що формується в рамках антропологічної парадигми, має орієнтуватись на культурний фактор у мові та мовний фактор у людині [Телія 1996]. Звідси, ключовим поняттям лінгвокультурології є поняття про людину в її культурі та мові. Так, як зазначає лінгвіст В. М. Шаклеїн відомий своїми працями у цій галузі, однією з найбільш актуальних проблем лінгвокультурології сьогодення є проблема адаптації людини в оточуючому її культурному просторі, який на теперішній час є досить складним і суперечливим. Основною та не завжди усвідомленою дослідниками проблемою лінгвокультурології, на думку науковця, був і залишається пошук механізмів взаємодії мови та культури [Шаклеїн 2008]. Надалі постає питання про необхідність визначення категоріального апарату лінгвокультурології, тобто набору базових понять, які в сукупності характеризують модель лінгвокультурної реальності. Отже, загальний поняттєвий апарат цієї науки формують наступні базові поняття: народ, мова, національна мова, цивілізація, менталітет, тип культури, звичаї та ін. Найбільш важливими поняттями лінгвокультурології, за допомогою яких може бути представлена та проаналізована культурна інформація в мовних одиницях, є: культурні концепти та лінгвокультурні типажі, а звідси – їх репрезентації, номінації, денотації та конотації.

Що стосується головного поняття лінгвокультурології «лінгвокультурний типаж», який вже стає об'єктом наукового дослідження багатьох учених (Е. О. Дженкова, О. О. Дмитрієва, В. І. Карасік та ін.), то в теорії лінгвокультурології цим терміном позначається «різновид культурного концепту, змістом якого виступає розповсюджене уявлення про певний соціально-історичний тип особистості, що символізує ту чи іншу культуру, наприклад, російський інтелігент, німецький офіцер, американський ковбой, англійський аристократ» [Карасік, Ярмахова 2006, с. 6]. Надалі пропонуємо розглянути кореляцію лінгвокультурного типажу з іншими термінами галузі гуманітарного знання.

Так, розглянемо поняття «концепт культури», яке є ключовою одиницею лінгвоконцептології, посилений інтерес науковців до якої було відзначено наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.. Вона, як ніяка інша лінгвістична дисципліна, чітко відображає головне призначення мови, тому що саме мова будується на фундаменті значення слова, а концепти й є тими найбільш значущими для культури смислами, заради вербалізації яких існує мова. Але необхідно зазначити, що відомі лінгвокультурологи, як і лінгвоконцептологи, єдині в тому, що «лінгвокультурний концепт» та похідні від нього поняття, зокрема, «лінгвокультурний типаж», хоча і взаємовизначають один одного, але при цьому національно-культурний зміст, все ж таки, більш властивий концепту культури, оскільки він є емоційно-маркованим і втілюється в певних тактиках мови та поведінки індивіда [Карасік, Ярмахова 2006, с. 24-25]. Отже, хоча концепт культури і корелює з поняттям «лінгвокультурний типаж», вони не є рівнозначними, оскільки лінгвокультурний типаж є лише одним із підходів до вивчення мовної особистості, а концепт культури – це ментальна одиниця, яка детермінована національною культурою і свідомістю етнокультурної спільноти і реалізована в мові.

Лінгвокультурний типаж також корелює з поняттям «гендерний стереотип», яке надалі пропонуємо розглянути більш детально. Під тлумаченням цього поняття, за визначенням О. В. Рошки у статті «Гендерні стереотипи в сучасному суспільстві», розуміємо загальноприйняті у суспільстві погляди на притаманні чоловікам і жінкам моделі поведінки,

де у стереотипах чоловічої та жіночої рольової поведінки відображаються певні суспільні очікування [Рошка 2013, с. 2]. Також, кажучи про сучасну гендерну лінгвістику, як самостійну науку, необхідно зазначити, що відомі дослідники цієї галузі (І. С. Кльоцина, Р. Г. Петрова, О. В. Рошка та ін.) виділяють різні групи гендерних стереотипів. Так, І. С. Кльоцина виділяє стереотипи: маскулінності / фемінінності; закріплення сімейних і професійних ролей відповідно до статі; пов'язані з уявленнями про те, що жіноча праця має переважно виконавський та обслуговуючий характер, а чоловіча – керівний і творчий [Кльоцина 2009]. Проаналізувавши дослідження з гендерології, робимо висновок про те, що гендерні стереотипи, які мають лінгвокультурну специфіку, є частиною національних соціокультурних стереотипів, утіленням національно-культурних знань, уявлень, ідей і традицій. Вони відображають гендерні (маскулінні / фемінінні) особливості бачення світу, які притаманні носіям певної мови та культури, виступаючи джерелом інформації як про національну культуру, так і про простір національної гендерної лінгвокультури. Саме цей факт і дозволяє розглядати фактор гендеру у руслі лінгвокультурології. На відміну від гендерного стереотипу, лінгвокультурний типаж – це складник лінгвокультурної концептосфери, який структурує загальноприйнятні характеристики певного типажу особистості, що є найбільш поширеними в тому чи іншому суспільстві, але лінгвокультурний типаж не залежить від будь-яких гендерних характеристик особистості – маскулінності та фемінінності, які б могли його диференціювати. У той же час ці обидва поняття – лінгвокультурний типаж і гендерний стереотип – мають одну спільну рису – оціночність, завдяки якій вони створюють загальну систему ціннісних орієнтирів у суспільстві та існують у ньому.

На підґрунті розвитку проблеми співвідношення мислення та мови, а саме цим і займається психолінгвістика та її представники: В. П. Белянін, А. А. Залевська, В. П. Глухов, С. І. Куранова, О. О. Леонтєв та ін., в останні два десятиліття ХХ ст. складається нова наука – когнітивна лінгвістика. Її предметом є особливості засвоєння й обробки інформації за допомогою мовних знаків [Попова, Стернин 2001, с. 4-15]. Одним із питань когнітивної лінгвістики, яке привертає увагу лінгвістів, є проблема мовної особистості.

Термін «*мовна особистість*», який був уперше використаний В. В. Виноградовим у книзі «О художественной литературе» та увійшов у науковий обіг наприкінці 80-х рр. ХХ ст., після публікації книги Ю. М. Караулова «Русский язык и языковая личность» у 1987 р., розтлумачують під кутом багатьох аспектів мови і саме тому під мовною особистістю розуміють: а) будь-якого носія мови, охарактеризованого на основі аналізу здійснених ним текстів із точки зору використаних у цих текстах системних засобів цієї мови для відображення бачення ним навколишньої дійсності (картини світу) і для досягнення визначених цілей у цьому світі; б) найменування комплексного способу опису мовної здібності індивіда, що поєднує системне уявлення мови з функціональним аналізом тексту [Караулов, Чулкина 2008, с. 7].

Хоча лінгвокультурний типаж й співвідноситься з поняттям «*мовна особистість*», вони не є рівнозначними, так як перше поняття є лише одним із підходів до вивчення мовної особистості та може мати як позитивну, так і негативну оцінку, а друге поняття – це загальна особистість, якій притаманні суто індивідуальні особливості мови та мовлення. Загалом, використовуючи термін «лінгвокультурний типаж», акцентують увагу, по-перше, на культурно-діагностичній значущості типізованої особистості для розуміння відповідної культури, і по-друге, на вивченні цієї особистості з позицій лінгвістики (з урахуванням визначення, вираження й опису відповідного концепту, який втілено в мові) [Карасик, Дмитриева 2005, с. 5-25].

Як результат різнобічного вивчення мовної особистості, виникає самостійна дисципліна – лінгвоперсонологія, про яку вперше в своєму науковому дослідженні згадує відомий мовознавець В. П. Нерознак та яка є суміжною дисципліною з

лінгвокультурологією. Так, за визначенням В. І. Карасіка та дослідників лінгвокультурної Волгоградської школи, лінгвоперсонологія – це самостійний напрям мовознавства, який вивчає теорію мовної особистості та об'єктом дослідження якого є суб'єкт і його мовна поведінка [Карасик, Ярмахова 2006]. Термінологічний апарат лінгвоперсонології містить низку термінів, які позначають поняття, суміжні з поняттям «мовна особистість», серед яких відзначимо такі, як «*модельна особистість*», «*імідж*» і «*амплуа*».

Термін «*модельна особистість*» розуміємо, за визначенням В. І. Карасіка, як типовий представник певної етно-соціальної групи, який диференціюється специфічними характеристиками вербальної / невербальної поведінки та виводимої з неї ціннісної орієнтації. Багато характеристик цього терміну принципово розходяться в мовній свідомості тих, хто відносить себе до відповідного типу модельної особистості, та тих, хто протиставляє себе цьому типу [Карасик 2002, с. 10–11]. Порівнюючи поняття «*модельна особистість*» та «*лінгвокультурний типаж*», можна знайти чимало спільних рис, головна з яких – це вплив цих понять на загальну культуру суспільства чи нації в цілому. Щодо відмінностей, то тут виявляємо наступне: модельна особистість є хоча й прототипним образом, але його межі вельми варіативні, не чіткі, лінгвокультурний типаж – це доволі чіткий, типізований концепт.

У низці термінів, що співвідносяться з поняттям «*лінгвокультурний типаж*», фігурує поняття «*імідж*». У мовознавстві, як і в інших сферах, існує багато визначень цього поняття та підходів до його класифікації й типології. Так, відомий фахівець в області прагмалінгвістики та теорії комунікації Г. Г. Почепцов визначає «*імідж*», як «*знаковий заміник складного та поглибленого портрету людини, що відображає його основні риси або ті риси, які хочуть на нас спроектувати*» [Карасик 2005, с. 12-13]. За спостереженнями В. І. Карасіка, думку якого ми цілком поділяємо, лінгвокультурний типаж має певні точки перетину з іміджем, відрізняючись від останнього багатовимірністю та відносною об'єктивністю. Якщо імідж формується свідомо, будучи інструментом для обробки громадської думки, то типаж виникає стихійно в результаті розвитку суспільства, а в своєму редукованому варіанті типаж може, навіть, перетворитися на імідж. Сукупність типажів є зліпком культури, а сукупність іміджів являє собою певний інструментарій для впливу на адресата, і хоча він містить характеристики окремої культури, вони є виключно суб'єктивними [Карасик 2005, с. 14].

Розглядаючи наступний термін лінгвоперсонології, а саме «*амплуа*», зазначимо, що він прийнятий у театральному середовищі й означає спеціалізацію актора на виконанні ролей, подібних за своїм типом. Як зазначає В. І. Карасік, в узагальненому тлумаченні це поняття синонімічно поняттю «*роль*», хоча надалі науковець пояснює, що встановлюючи відмінності між роллю й амплуа, можна сказати, що роль є маскою та задана зробити ззовні шаблон поведінки, у той час як амплуа являє собою освоєну актором, наділену емоційними переживаннями та олюднену роль, яку впізнають глядачі [Карасик 2005, с. 10]. Крім того, набір амплуа досить обмежений, у той час як ролі варіюються нескінченно. Ознака типізованості стосовно образу людей об'єднує поняття «*лінгвокультурний типаж*» і «*амплуа*», але ці два поняття розрізняються за ознаками свідомого емоційно забарвленого вибору та сфер поведінки.

Висновки / результати і перспективи подальшого дослідження. Різноманітний спектр розгляду понять, споріднених із поняттям лінгвокультурного типажу в новітніх наукових парадигмах, зокрема, у когнітивній та гендерній лінгвістиці, лінгвоперсонології та лінгвокультурології, демонструє, що головною характеристикою будь-якої особистості є встановлення ціннісних орієнтирів її індивідуальної поведінки. Підсумовуючи все вищевикладене, зазначимо, що теорія лінгвокультурних типажів являє собою розвиток теорії мовної особистості в рамках лінгвокультурології та синтезує в собі досягнення лінгвістики, літературознавства, соціології, психології та культурології, а звідси може бути розглянута під

кутом будь-якої з наук гуманітарної парадигми знання, що уможливило подальші дослідження з цієї теми.

Література

- Карасик В. И. Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажи. / В. И. Карасик. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 310 с.
- Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
- Карасик В. И., Дмитриева О. А. Лингвокультурный типаж: к определению понятия // Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажи. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 310 с.
- Карасик В. И., Ярмахова Е. А. Лингвокультурный типаж «английский чужак». – М.: Гнозис, 2006. – 240 с.
- Караулов Ю. Н., Чулкина Н. Л. Русская языковая личность : интегративный аспект в условиях межкультурных коммуникаций : уч. пособие. // Ю. Н. Караулов, Н. Л. Чулкина. – М., 2008. – 139 с.
- Клецина И. С. Гендерная психология. 2-е изд. / Под ред. И.С. Клециной. – СПб. : Питер, 2009. – 496 с.
- Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. Монография. / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 168 с.
- Рошка Е. В. Гендерные стереотипы в современном обществе // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції, 19-20 квітня 2013 р. / Відп. за вип. В.В. Опанасюк. – Суми : СумДУ, 2013. – Ч.3. – С. 2-6. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/30648/1/Roshka_gender%20stereotypes.pdf
- Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и культурный аспекты. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 228 с.
- Шаклеин В. М. Русская лингводидактика : история и современность : Учеб. пособие. – М. : РУДН, 2008. – 209 с.

УДК 811.111'06'27

СОЛОГУБ Л. В.

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТАКТИКИ АПЕЛЮВАННЯ ДО АВТОРИТЕТУ В НАУКОВО-ДИДАКТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКІВ З ЕКОЛОГІЇ)

Статтю присвячено дослідженню тактики апелювання до авторитету у сучасному науково-дидактичному дискурсі в галузі екології. Проаналізовано різноманітні способи реалізації даної тактики (цитати, посилання на авторів та їхні праці, згадування політичних, громадських та релігійних діячів, організацій з охорони навколишнього середовища). Встановлено, що зазначені засоби сприяють розширенню картини світу адресата шляхом експліцитного впливу на його інтелектуальну сферу.

Ключові слова: науково-дидактичний дискурс, адресант, адресат, тактика апелювання до авторитету, картина світу, цитата, посилання, текст-носії, текст-джерело

Сологуб Л. В. Способы реализации тактики апелляции к авторитету в научно-дидактическом дискурсе (на материале современных учебников по экологии). Статья посвящена исследованию тактики апелляции к авторитету в современном научно-дидактическом дискурсе в сфере экологии. Проанализированы различные способы реализации данной тактики (цитаты, ссылки на авторов и их работы, упоминание политических, общественных и религиозных деятелей, организаций охраны окружающей среды). Установлено, что анализируемые способы помогают адресанту расширить картину мира адресата способом эксплицитного влияния на его интеллектуальную сферу.

Ключевые слова: научно-дидактический дискурс, адресант, адресат, тактика апелляции к авторитету, картина мира, цитата, ссылка, текст-носитель, текст-источник, эксплицитный

Solohub L. V. Means of Expressing Tactic of Appealing to Authorities in Scientific-Didactic Discourse (on the Basis of Modern Textbooks on Ecology). The given article is dedicated to the problem of expressing the tactic of appealing to authorities in scientific-didactic discourse in the sphere of ecology. Since this type of discourse comprises the features of scientific, didactic and ecological discourses, its communicative purpose is twofold: to provide professional knowledge to the addressees and to shape their eco-friendly attitudes towards environment. Emphasis on the ecological problems makes an addresser and an addressee as members of one communicative society. The given tactic via quotations, references, mentioning political, governmental and religious leaders, and organizations working with environmental issues implies the following pragmatic function – producers address to authorities' thoughts to express the necessity of information in an explicit or implicit manner, thus increasing their position in the recipient's eyes when the latter trusts the message transmitted to him. Citation and references help an addresser illustrate the information with the facts from other authors' works, expand it and show his attitude towards the problem. Bibliography references help an addressee with the future detailed comprehension of the material. Mentioning leaders and organizations working with environmental issues helps students understand that ecological problems are of global concern nowadays as an awareness of international events, population trends, health and living conditions, and environmental quality are essential for educated people. The means of expressing the tactic of appealing to authorities are richly illustrated with the examples taken from the modern textbooks on ecology published in the USA.

Key words: scientific-didactic discourse, addresser, addressee, tactic of appealing to authorities, worldview, quotation, reference, text-carrier, text-source, explicit

Основне комунікативне завдання будь-якого науково-дидактичного дискурсу полягає у цілеспрямованій передачі продуцентами фахового та наукового знання з певної галузі реципієнтам з метою їх фахової соціалізації.

Тактика апелювання до авторитету передбачає звертання адресанта до думок авторитетних осіб або джерел для експліцитного або імпліцитного вираження важливості поданої інформації. Дієвість тактики полягає в автоматичному підсиленні позиції продуцента в очах реципієнта, коли перший налаштовує останнього на довірливе ставлення до змісту повідомлюваного [Гніздечко 2005, с. 8], що допомагає усвідомити його необхідність для розуміння цілого тексту [Костигіна 2003, с. 26]. Засоби вираження даної тактики розглядали у науковому дискурсі та тексті, політичному, економічному, публіцистичному. Проте аналіз літератури виявив відсутність досліджень, присвячених тактиці апелювання до авторитету у науково-дидактичному дискурсі, що окреслює **мету статті**, яка полягає у спробі розглянути засоби, необхідні для реалізації цієї тактики у сучасному науково-дидактичному дискурсі у сфері екології. Мета передбачає вирішення **наступних завдань**: визначити засоби реалізації тактики апелювання до авторитету, описати їх риторичні і мовні властивості. **Об'єктом дослідження** виступає науково-дидактичний дискурс у сфері екології, а **предметом** – засоби реалізації тактики апелювання до авторитету у досліджуваному дискурсі.

У сучасних підручниках з екології тактика апелювання до авторитету реалізується у цитатах, посиланнях на автора та його праці, згадуваннях політичних, громадських та релігійних діячів, організацій з охорони навколишнього середовища.

Цитати та посилання – це ознаки інтертекстуальності (термін, запропонований Ю. Крістєвою, яка за основу взяла принцип діалогічності тексту М. М. Бахтіна [Крістєва 2000, с. 429]), яку визначаємо за О. К. Рябініною як екстралінгвальну ознаку дискурсу, що текстуально виражена у тексті-реципієнті елементом або елементами текста-донора [Рябініна 2008, с. 3-4]. Це явище допомагає продуцентіві проілюструвати інформацію фактами з праць інших авторів, доповнити її, тим самим підсилити процес її сприйняття реципієнтом, зазначити джерела додаткової інформації для адресата, визначити чітку позицію адресанта щодо певної проблеми. У маркуванні інтертекстуальних зв'язків порушується однорідність текстової канви [Чернявська 2009, с. 199], окреслюються межі між чужим і своїм текстом, коли певний фрагмент знаходиться у фокусі і виділяється серед інших, які його оточують.

Цитати – спосіб інтертекстуальних зв'язків, коли повноцінно запозичується фрагмент тексту-донора та інтегрується у текст-носій [Михайлова 1999, с. 10]. Вони широко представлені у підручниках із екології з перевагою непрямого цитування над прямим (на 100 сторінок тексту зафіксовано 315 випадків цитування, де пряме цитування представлено 72 (22,8%), а непряме – 243 (77,2%) фрагментами). Саме цитування допомагає визначити необхідний контекст знань, важливих для розуміння екологічних процесів та явищ, та здійснює компресію поданої інформації. Джерелами цитування у підручниках з екології є праці відомих екологів та філософів, уривки з екологічних документів, вислови відомих громадських та політичних діячів, твори художньої літератури, в яких освітлюється тема навколишнього середовища. Це підтверджує загальноприйняту думку про гібридний феномен екологічного дискурсу, який вбирає у себе інші типи дискурсів (політичного, художнього, публіцистичного).

Беручи до уваги форму і об'єм цитування, у проаналізованих підручниках виявлено повне цитування – коли в текст-носій повністю інтегрується відрізок тексту-джерела, завершений у смисловому відношенні. Слід зазначити, що термін «повне цитування» є умовним, оскільки він обмежується не лише одним, але й декількома смислово завершеними реченнями. Наприклад, у частині *Green Politics* адресант влучно цитує преамбулу Хартії

Землі, прийняту ООН у Сан Хосе (Коста-Ріка) 2001 року, в якій визначені принципи захисту навколишнього середовища і сталого розвитку: *In the preamble to the Earth Charter, the Earth Council delegates made the following poignant statement: “In an increasingly interdependent world, it is imperative that we, the citizens of the Earth, declare our responsibility to one another, the greater community of life, and future generations. The Earth community stands at a defining moment. Environmental degradation, biodiversity loss, and depletion of natural resources threaten to destroy the ecological systems that sustain life. Injustice, poverty, and armed conflict deepen the world’s suffering. Fundamental changes in our attitudes, values, and ways of living are necessary. A shared vision of basic values is urgently needed to provide an ethical foundation for the emerging world community. Therefore, in a spirit of human solidarity and kinship with all life, we affirm the following principles for sustainable development, which are interrelated and indivisible. We commit ourselves to implement these principles and to create a global partnership in support of their fulfillment”* [Cunningham 2005, с. 563]. Цією цитатою продуцент доповнює раніше подану інформацію щодо розв’язання екологічних проблем, правовим документом підкреслює її авторитетність, що дозволяє йому солідніше виглядати в очах реципієнта. Наголошення на проблемах екології як турботах цілого людства солідаризує адресанта і адресата. Доречним є і розміщення даної цитати в кінці підручника, коли адресат вже ознайомився із поняттями та явищами екології і очікує від адресанта певних порад і підсилення мотивації щодо своїх майбутніх дій.

Також в екологічних підручниках присутнє редуковане (неповне) цитування, коли скорочений відрізок тексту-джерела інтегрується в текст-носії, отримуючи логічне завершення у смисловому відношенні. Наприклад, розглянемо цитату: *The World Bank estimates that nearly 800 million people live in “absolute poverty ... at the very margin of existence”* у розділі *Land Use: Forests and Grasslands* [Cunningham 2005, с. 258], якою адресант акцентує факт політичного та економічного становища у країнах. Використання прикметників-інтенсифікаторів *absolute* та *very* підкреслює експресивність даного фрагменту.

У вищенаведених прикладах прямого цитування присутність джерела цитування створює ілюзію діалогічності і сприяє об’єктивізації викладу матеріалу на відміну від непрямого цитування (інтерпретації), де зникає ця ілюзія і виклад набуває монологічного характеру. Наприклад, розглянемо наступний фрагмент: *In 1968, Garrett Hardin published his classic essay “The Tragedy of the Commons” in the journal Science in which he contended that our inability to solve many environmental problems is the result of a struggle between short-term individual welfare and long-term environmental sustainability and societal welfare. Hardin said that one of the outcomes of the eventual destruction of the commons was private ownership of land, because when each individual owned a parcel of land, it was in that individual’s best interest to protect the land from overgrazing. A second outcome Hardin considered was government ownership and management of such resources, because the government’s authority could impose rules on users of the resource and thereby protect it* [Raven 2010, с. 11].

Наведений уривок містить вказівку на автора цитованого тексту (Гарет Гардін), яку виражено дієсловами розумово-ментальної репрезентації *contended, said, considered*. У цьому фрагменті адресант узагальнює основні ідеї вченого про неспроможність суспільства подолати екологічні труднощі, використовуючи гіпотактичні елементи – складнопідрядні додаткові речення.

Посилання – спосіб інтертекстуального зв’язку, при якому у вторинному тексті відбувається вказівка адресанта на формальну ознаку тексту-джерела (автор, назва, час і місце видання) при викладі певних ідей для валідності та об’єктивності інформації (необхідних для загальної характеристики, ідентифікації та пошуку). На думку В. Є. Чернявської, використання таких маркерів обумовлює процеси інформаційного стиснення і згортання, які постійно відбуваються у науковому пізнанні [Чернявська 1999,

с. 49]. Тут відбувається умовне запозичення, формальна вказівка на паратекст (термін Ж. Женетта) [Genette 1997, с. 102] – оточення, оболонку тексту-джерела: його назву, ім'я автора, вихідні дані.

Посилання у підручниках з екології присутні у самих текстах і списках додаткової літератури. Розглянемо приклад посилання у тексті: *In quantitative terms, micro-organisms are the most important life-forms involved in the environmental degradation of chemical compounds. They are present virtually everywhere in the natural and man-made environment (Schwarzenbach et al. 1993)* [Raven 2010, с. 152], розміщений у розділі *The Natural Environment*, у якому висвітлено роль мікроорганізмів у навколишньому середовищі. Змішане (іменне і адресне) посилання, подане у дужках (*Schwarzenbach et al. 1993*), визначає актуальність і значущість даної праці серед інших робіт. Вона стимулює зацікавлення студента даною проблемою і пошук релевантної інформації за іменем автора. У наступному прикладі: *The first to suggest a keystone role for the large animals preferred by rain forest hunters was John Terborgh (1988), who presented his hypothesis in a provocative essay titled “The Big Things That Run the World”* [Molles 2008, с. 407] бачимо вказівку на автора (*John Terborgh*), рік видання (*1988*) і назву тексту-джерела (*The Big Things That Run the World*). Використання прикметника *provocative* із семою *вражающий, захоплюющий увагу* формує у реципієнта ефект очікування та прогноз щодо твору в цілому.

У межах інтертекстуальних вкраплень адресанти НДД в галузі екології часто надають інформацію про автора цитованого твору, етапи його життєвого шляху, професійного зростання і місце у науковому світі екології, тобто відбувається апелювання до особистих і професійних якостей цитованого автора. Для прикладу розглянемо такий уривок: *Raymond Lindeman (1942) received his Ph.D. from the University of Minnesota in 1941, where his studies of the ecology of Cedar Bog Lake led him to a view of ecosystems far ahead of its time. Lindeman went from Minnesota to Yale University, where his association with G. E. Hutchinson from 1941 to 1942 led to the publication of a revolutionary paper with the provocative title, “The Trophic-Dynamic Aspect of Ecology.” In this paper, Lindeman articulated a view of ecosystems centered on the flows of energy through ecosystems that remains influential to this day. Like Tansley before him, Lindeman pointed out the difficulty and artificiality of separating organisms from their environment and promoted an ecosystem view of nature. Lindeman concluded that the ecosystem concept is fundamental to the study of trophic dynamics, which he defined as the transfer of energy from one part of an ecosystem to another* [Molles 2008, с. 424]. Така інформація сприяє насиченню тексту змістом, значущим для адресата як майбутнього члена екологічної професійної спільноти.

Важливу роль відіграють бібліографічні посилання, які є риторичним засобом, що виконують функцію переконання у підручниках, одночасно збільшують комунікативну глибину повідомлення. Вони дозволяють виявити зв'язки підручників з іншими роботами, допомогти студентів ознайомитись із пріоритетними джерелами екологічної та суміжних галузей. У текстах підручників список додаткової літератури представлений у розділах *Suggested Readings, Further Readings, References* після кожного розділу або в кінці підручника.

Адресанти використовують два шляхи подання додаткової літератури: зазначають автора/авторів, працю, рік та місце видання, наприклад: *Van der Werf, W. (1999). A weighted environmental indicator at Unox: An advance towards sustainable development. In: M. Bennett & P. James (Eds.), Sustainability measures: Evaluation and reporting of environmental and social performance (pp. 246–252). Sheffield: Greenleaf Publishing* [Botkin 2011, с. 205] або після бібліографічного фрагмента додають коротку анотацію, наприклад, *Heinrich, B. 1996. The Thermal Warriors: Strategies of Insect Survival. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. Heinrich combines the knowledge of a scientist with the skills of artist and poet to make the technical details of insect thermal ecology accessible and interesting to general readers. Valuable*

for readers at any level of biological knowledge [Molles 2008, с. 107], де рекламується праця, що підкреслює роль вченого інтригуючими іменниками із семою *виконавець розумово-креативної дії (scientist, artist, poet)*, та характеризує потенційну аудиторію, на яку розрахований даний твір (*Valuable for readers at any level of biological knowledge*). Отже, елементи бібліографії сприяють ефективній інтелектуальній орієнтації адресата: вони надають студентові необхідну інформацію щодо тих питань, які його цікавлять, та допомагають йому в подальшому деталізованому вивченні матеріалу.

Важливим прийомом здійснення тактики апеляції до авторитету є *згадування у підручниках політичних та громадських діячів*, які своїми діями та судженнями позитивно зарекомендували себе в екологічній сфері. Для прикладу розглянемо такий фрагмент: *In 1872, President Ulysses S. Grant established the first national park in the world, Yellowstone National Park. The purpose of the park was to protect the spectacular “curiosities” and natural “wonders” of the geysers, hot springs, and canyons* [Miller 2010, с. 265]. У ньому згадується вісімнадцятий президент США Улісс С. Грант, який заснував перший національний парк у світі Йелоустоун. У наступному прикладі, *In 2003, British Prime minister Tony Blair and Swedish Prime Minister Goran Persson surprised the world (and many of their constituents) by pledging to reduce the carbon dioxide emissions by 60 percent by 2050* [Cunningham 2005, с. 429], продуцент згадує британського і шведського прем'єр-міністрів Тоні Блера і Горана Перссона, які запевнили громадськість у зменшенні викидів діоксиду вуглецю на 60% до 2050 року й імпліцитно наголосили при цьому на зникненні кордонів для екологічних проблем.

У прикладі *In 2002, New York Mayor Michael Bloomberg raised a national outcry by canceling most of the city’s recycling program. He argued that the program didn’t pay for itself and the money should be spent to balance the city’s budget. A year later, Bloomberg relented, and recycling was reinstated for nearly all recyclable materials* [Cunningham 2005, с. 463] адресата інформують про дії мера Нью-Йорка Майкла Блумберга, який спочатку визнав недоцільність програми переробки у місті, але через дії всієї американської нації був змушений переглянути свої дії й повернути програму у суспільство.

Важливим є і *згадування релігійних діячів*, які мають значну роль у сучасному житті суспільства. Наприклад, в уривку *Pope John Paul II and Orthodox Patriarch Bartolomew called on countries bordering the Black Sea to stop pollution, saying “to commit a crime against nature is a sin”* [Cunningham 2005, с. 38] згадуються керманічі на чолі двох основних світових церков християнства: католицької – колишній папа Іоанн Павло II та православної – патріарх Варфоломій, які закликали країни Чорноморського басейну до зменшення забруднення, наголошуючи на гріховності дій проти природи.

У текстах підручників також присутні *згадування про організації міжнародного та національного рівнів*, що займаються проблемами навколишнього середовища. Передусім велику увагу приділено незалежній міжнародній організації *Greenpeace*, що виникла у 1970 році, метою якої стала організація дій для запобігання деградації й руйнування екосистем як регіональних, так і глобальних, а девізом – “Acting locally, think globally!” («діючи локально, мисли глобально!»). За роки свого існування ця організація зробила багато корисного для людства на усій планеті: вона бореться за охорону морських тварин і вод Світового океану, за припинення ядерних випробувань, заборону міжнародної торгівлі шкідливими відходами та інше. У нижченаведеному прикладі *A recent Greenpeace study found that minorities make up twice as large a population share in communities with these locally unwanted land uses as in communities without them* [Cunningham 2005, с. 39] згадується дослідження, проведене Грінпіс щодо ролі національних меншин у заселенні території США (саме афроамериканці, вихідці з Латинської Америки, Азії населяють найбільш забруднені райони).

У наступному прикладі згадується Міжнародна спілка збереження природи і природних ресурсів (головним завданням якої є пропаганда природоохоронних знань,

підготовка фахівців з охорони природи, формування екологічних знань у молоді), створена у 1948 р., та її Червона Книга (створена у 1978 р.), яка постійно поповнюється інформацією про популяції рідкісних і зникаючих видів ссавців, птахів, рептилій, амфібій: *The International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN) estimates that about 80 percent to 90 percent of threatened species are under threat because of habitat loss or fragmentation [Miller 2010, с. 242]. The IUCN's Red List of Threatened Species reports that about 20% of all known species of mammals are at risk of extinction, as are 12% of known birds, 4% of known reptiles, 31% of amphibians, and 3% of fish, primarily freshwater fish [Botkin 2011, с. 271].*

У нижченаведеному фрагменті подається посилення на дані про зникаючих тварин Всесвітнього фонду охорони дикої природи, заснованого у 1993 році, завданням якого є організація проектів для охорони тваринного світу та природних екосистем, знаходження коштів для їх фінансування, надання допомоги заповідникам, національним паркам: *According to the World Wildlife Fund (WWF), the five most endangered animals in the wild are the Javan rhino (70 left), whooping crane (250 left), California condor (336 left), mountain gorilla (600 left), and the Siberian tiger (700 left) [Miller 2010, с. 155].*

Проте, в підручниках з екології згадуються й організації, безпосередня діяльність яких не пов'язана із охороною навколишнього середовища. У прикладі *By late spring 2003, SARS had spread to two dozen countries; more than 8,000 people were affected and 774 died. Quick action, led by the World Health Organization (WHO), contained the disease [Botkin 2011, с. 60]* йдеться про дії Всесвітньої організації здоров'я для попередження епідемії важкого гострого респіраторного синдрому (SARS). У прикладі *According to the International Atomic Energy Agency, worldwide, 107 nuclear power plants were permanently retired as of 2008 (23 of these in the United States), and many nuclear power plants are nearing retirement age [Raven 2010, с. 272]* наведено дані Міжнародної організації з атомної енергетики про закриття атомних електростанцій у світі, що спонукають міжнародну спільноту до пошуку альтернативних джерел енергії.

Висновки / результати і перспективи подальшого дослідження. Отже, дієвість тактики апелювання до авторитету в сучасному науково-дидактичному дискурсі полягає у підсиленні в очах реципієнта керуючої позиції продуцента, його постійному зверненні до думок поважних осіб для верифікації своєї позиції з питань охорони навколишнього середовища. Засоби реалізації цієї тактики (цитати, посилення на автора та його праці, згадування політичних, громадських та релігійних діячів, організацій, які займаються проблемами охорони навколишнього середовища) сприяють розширенню професійної картини світу реципієнта шляхом експліцитного впливу на його інтелектуальну сферу. Перспективи дослідження вбачаємо у детальному вивченні інших засобів реалізації цієї тактики.

Література

- Гніздечко О. М. Авторизація наукового дискурсу : комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англійських статей сучасних європейських та американських лінгвістів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Гніздечко Оксана Миколаївна. – К., 2005. – 20 с.
- Костыгина К. А. Интертекстуальность в прессе (на материале немецкого языка) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Костыгина Ксения Александровна. – Санкт-Петербург, 2003. – 23 с.
- Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман / Ю. Кристева // Французская семиотика : От структурализма к постструктурализму / Пер. с франц., сост., вступ. ст. Г. К. Косикова. – М. : ИГ Прогресс, 2000. – С. 427-457.
- Михайлова Е. В. Интертекстуальность в научном дискурсе (на материале статей) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика» / Михайлова Елена Владимировна. – Волгоград 1999. – 22 с.
- Рябініна О. К. Интертекстуальність у дискурсі сучасної української преси: лінгвістичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Рябініна Олена Костянтинівна. – Харків, 2008. – 19 с.
- Чернявская В. Е. Интертекстуальное взаимодействие как основа научной коммуникации / В. Е. Чернявская. – Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУЭФ, 1999. – 209 с.
- Чернявская В. Е. Лингвистика текста : поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность : учеб. пособие / В. Е. Чернявская. – М. : Книжный дом «Либроком», 2009. – 248 с.
- Botkin D. V. Environmental science : earth as a living planet / D. V. Botkin, E. A. Keller. – 8th ed. – John Wiley & Sons, Inc, 2011. – 630 p.

- Cunningham* W. P. Environmental science: a global concern / W. P. Cunningham, M. A. Cunningham, Barbara Woodworth Saigo. – 8th ed. – New York : McGraw-Hill, 2005. – 600 p.
- Genette*, G. Paratexts: Thresholds of Interpretation / Gerard Genette. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 453 p.
- Miller* G. T. Environmental science / G. T. Miller, S. E. Spoolman. – 13th ed. – Brooks/Cole, Cengage Learning, 2010. – 528 p.
- Molles* M. C. Ecology : concepts and applications / M. C. Molles. – 4th ed. – New York : McGraw-Hill, 2008. – 604 p.
- Raven* P. H. Environment / P. H. Raven, L. R. Berg, D. M. Hassenzahl. – 7th ed. – John Wiley & Sons, Inc, 2010. – 632 p.

УДК 811.111'25.38

ХАВКІНА О. М.

(Запорізький національний технічний університет)

СПОСОБИ КОМПЕНСАЦІЇ АСИМЕТРІЇ КАТЕГОРІЇ ВВІЧЛИВОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ У ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АСПЕКТІ

Стаття присвячена проблемі асиметричного прояву категорії ввічливості в українській та англійській мовах. У дослідженні пояснено головні причини такої асиметрії у порівнюваних мовах. Запропоновано та проілюстровано основні способи її компенсації при українсько-англійському та англо-українському перекладах.

Ключові слова: ввічливість, асиметрія, компенсація, переклад

Хавкіна Е. Н. Способы компенсации асимметрии категории вежливости в украинском и английском языках в переводческом аспекте. Статья посвящена проблеме асимметрического проявления категории вежливости в украинском и английском языках. В исследовании объяснены главные причины такой асимметрии в сравниваемых языках. Предложены и проиллюстрированы основные способы ее компенсации при украинско-английском и англо-украинском переводах.

Ключевые слова: вежливость, асимметрия, компенсация, перевод

Khavkina O. M. Ways of Compensation of Politeness Category Asymmetry in Ukrainian and English Languages in Terms of Translation. The article deals with the problem of asymmetrical display of politeness category in Ukrainian and English languages. Main reasons for such asymmetry in compared languages are explained. The urgency of the problem under the investigation is given. It is also explained why it is important to understand such difference between the two languages for specialists of different spheres of human activity especially for translators and interpreters. Ways of compensation of such asymmetry of the category mentioned above (at grammatical, lexical and stylistic language levels) are proposed. Among them the following ways and means can be specified: usage of different aspectual-temporal forms of the verbs to make the distance between interlocutors longer and the conversation between them more polite; usage of either singular or plural forms of Ukrainian second person pronoun depending on the interlocutor's age and status; transforming sentence structure from imperative into interrogative one; usage of additional words of politeness while translating guiding inscriptions; application of wide range of affectionate diminutive suffixes in Ukrainian translations; addition of emotional component to formal and categorical cliché instructions. The conclusion was made that some of the compensation ways can be used only in one language. There are also secondary methods of compensation of politeness category asymmetry: formal positivation as a form of antonymous translation, usage of euphemisms, intentionally changed grammatical forms. One of recent tendencies currently observed in making up instructions and warnings in both languages is to make them warmer, more vivid, interesting and closer to recipients via using humour in their texts which makes them less formal in this way. The research also shows that the choice of compensation way depends on the fact into which language the translation is done. The perspective of further investigations in this direction is explained.

Key words: politeness, asymmetry, compensation, translation

Слова Мігеля де Сервантеса Сааведра, автора славнозвісного роману «Дон Кіхот», не втратили своєї цінності і через 400 років: «Ніщо не обходиться нам так дешево і не цінується так дорого, як увічливість». Завжди очевидним був і залишається той факт, що етичні форми різних мов характеризуються надзвичайно важливими тонкощами, які відчутно впливають на формування особисті (як мовної, так і соціальної), на суспільство в цілому, на побудову відношень між його членами. Проте необхідно пам'ятати, що категорія ввічливості реалізується у різних мовах по-різному, і відбувається це через відмінність менталітетів націй, які, зрозуміло, послуговуються кожна своєю мовою. Будь-яке спілкування відбуватиметься ефективніше за умови дотримання певних норм мовного етикету, тобто дотримання загальних правил чемності, а також вираження поваги до співрозмовника.

На жаль, події, що відбуваються в Україні й у світі впродовж останнього часу, показали, як важко інколи знайти спільну мову навіть представникам однієї спільноти, що говорять однією мовою. Ще важче це зробити представникам різних культур, носіям різних мов. В епоху стирання кордонів та світової інтеграції спеціалісту-філологу, перекладачу та й

взагалі будь-якій освіченій людині, яка прагне вдосконалювати свій рівень знання іноземної мови (зокрема англійської як однієї з найпоширеніших та найпопулярніших у світі) та бажає коректно нею спілкуватися з жителями різних країн, необхідно розуміти наявність асиметрії категорії ввічливості у різних мовах, зокрема, в українській та англійській, та знати основні способи її компенсації при перекладі для кращого порозуміння зі своїми співбесідниками.

Специфіка реалізації категорії ввічливості у сучасних мовах є предметом досліджень таких учених як С. Богдан [Богдан 1998], О. Миронюк [Миронюк 1993], Н. Плющ [Плющ 1991], О. Скалянчук [Скалянчук 1995], Ю. Скрипник [Скрипник 2004] та ін. Дослідженням окремих аспектів специфіки реалізації категорії ввічливості в мовах, зокрема в англійській, займалися такі мовознавці як В. Ревенко [Ревенко 2013], С. Тер-Мінасова [Тер-Мінасова 2000] та ін.

У більшості вищезгаданих праць основну увагу зосереджено на реалізації категорії ввічливості в одній мові. Ряд робіт присвячено порівнянню виявлення згаданої категорії у двох мовах: К. Сергієнко [Сергієнко 2014], Н. Формановська [Формановская 1990]. Проте навіть у них лише подекуди порушується питання, як компенсувати таку асиметрію, наприклад, при перекладі. Сьогодні Україна прагне відшукати і посісти своє місце у європейській спільноті. Англійська мова як мова міжнародного спілкування все активніше вживається у найрізноманітніших сферах людської діяльності. Люди різного віку та різних професій починають відчувати необхідність володіти англійською мовою для успішного становлення себе у обраній галузі. Як кілька років тому в українському суспільстві стало модним вести здоровий спосіб життя, так сьогодні стає модним та вкрай необхідним знати іноземні мови, зокрема англійську, на достатньому рівні. І цей рівень не обмежується знанням лексики та граматичних правил. Для успішної комунікації необхідним також є розуміння прояву категорії ввічливості на мовному рівні у рідній та іноземній мовах, особливо якщо ця категорія проявляється асиметрично. Ще гостріше ця проблема постає перед майбутніми фахівцями у сфері перекладу. Усе вищесказане та недостатність вивчення окресленої проблеми обумовлює **актуальність** цього дослідження.

Метою пропонованої наукової розвідки є з'ясування основних способів компенсації асиметрії категорії ввічливості, питання про яку постає при порівнянні української та англійської мов з точки зору перекладу.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання ряду **завдань**:

- 1) порівняти основні способи виявлення ввічливості в українській та англійській мовах;
- 2) з'ясувати причини прояву асиметрії аналізованої категорії у порівнюваних мовах;
- 3) запропонувати основні способи компенсації такої асиметрії при перекладі.

Об'єктом пропонованого дослідження є асиметрія вияву категорії ввічливості в українській та англійській мовах, **предметом** нашої наукової розвідки виступають способи компенсації такої асиметрії при українсько-англійському та англо-українському перекладах.

В основі світосприйняття англословної людини лежить ідея недоторканності особистого простору, так звана *privacy*, звичка завжди триматися на відстані. Цей феномен проявляється і в мові, зокрема, у використанні різного роду дистанційовальних і пом'якшуючих прийомів, формул і структур, які надають висловлюванням певну удавану віддаленість від реальності, а також гарантують ввічливішу і, таким чином, комфортнішу для комунікантів відстань.

Українська й англійська мови мають різну систему часових форм дієслів, і таке більш «увічливе дистанціювання» стає можливим через більший арсенал вищо-часових форм в англійській мові у порівнянні з українською. Так, наприклад, при перекладі питань, прохань, інструкцій, розпоряджень, наказів англійською мовою для надання їм більшої ввічливості замість *Present Simple* бажано вживати форми *Past* або *Future*. Цей прийом дозволяє отримати певний зсув у минуле або майбутнє, у такий спосіб збільшуючи дистанцію між учасниками процесу спілкування і додаючи ввічливості у репліку: *Це коштує 100 доларів.* –

That will be 100 dollars, please (перенос у майбутнє у розмові про гроші, які вам винні); *Скільки ви плануєте витратити?* – *How much did you intend to spend?* (перенос у минуле для уникнення прямого і не дуже ввічливого питання).

За необхідності дізнатися про щось уже вирішене або про чийсь плани при перекладі питань і прохань англійською мовою бажано вживати форми *Continuous*. Таким чином комунікант розуміє, що його співбесідник у жодному разі не збирається втручатися у його наміри, впливати на його вже прийняті рішення і, тим більше, наказувати. Тому фразу *Bu від їжджаєте сьогодні ввечері?* краще перекласти англійською *Will you be leaving this evening?* (замість *Will you leave this evening?*).

Англійський особовий займенник **you**, який в англійській мові завжди має форму множини, може перекладатися на українську займенником 2-ої особи однини або множини, в залежності від віку, статусу співбесідника, від більш або менш шанобливого ставлення до нього: *Can I ask you a question?* – *Можна поставити Вам питання? / Чи можу я тебе запитати?* Так, при перекладі англійської реклами (наприклад, косметичних засобів) вибір числа займенника у тексті перекладу часто залежатиме від цільової аудиторії. Якщо косметика розрахована на молодих дівчат, **you** перекладатиметься як **ти** з метою створення атмосфери невимушеності і приятельських, довірчих відношень: *A colourful world. A beautiful you.* – *Яскравий світ. Прекрасна ти.* У наступному прикладі потенційними покупцями косметики є дозрілі жінки, які досягли певного успіху у житті, тому присвійний займенник **your** відтворюватиметься українською більш ввічливим **Ваш** для підкреслення високого соціального статусу таких споживачів: *Just like your wardrobe, your makeup should change with seasons.* – *Ваш макіяж, як і гардероб, повинен бути різним в залежності від сезону.*

Для україномовного комуніканта абсолютно природнім є використання імперативів у проханнях. Дуже часто перекладачі-початківці при відтворенні прохань англійською мовою залишають незмінною їх структуру і в англійській мові, проте додаючи ввічливе **please**, сподіваючись, що його наявності в англійському реченні буде достатньо для того, щоби речення звучало чемно і люб'язно. Проте в англійській мові у таких ситуаціях правильним і більш доречним буде вираження прохання через питальне речення: *Принесіть, будь ласка, меню.* – *Could I see the menu, please?* *Переставьте, будь ласка, вашу машину.* – *Would you mind moving up your car?* Вживання подібних питальних структур демонструє, що мовець автоматично ставить вище інших цінність особистої автономії адресата, що співбесідник – вільна людина, у якої завжди є вибір, робити або ні те, чого хочуть інші.

Можна провести певну паралель між специфікою використання модальних дієслів **can / could** у питальних реченнях для вираження ввічливого прохання та українських особових займенників **ти** (форма однини) та **Ви** (форма множини) при звертанні до однієї особи. Якщо мовець добре знайомий зі своїм співрозмовником, або вони знаходяться у приятельських відносинах, то у проханнях англійською мовою, виражених питальними реченнями, треба вживати модальне дієслово **can**: *Допоможи, будь ласка.* – *Can you help me, please?* Якщо ж комуніканти не знайомі один з одним, або недостатньо добре знають один одного, то при відтворенні такого прохання англійською мовою доречнішим буде вжити модальне дієслово **could**, яке в англійській мові відзначається більшим ступенем увічливості: *Допоможіть, будь ласка.* – *Could you help me, please?*

Щодо українських імперативів та особових форм дієслів, то використання різних їх форм (однини або множини) може відбуватися з метою розрізнення ступеня чемності): *Would you like to read?* – *Читай(те), будь ласка.* *Would you like some wine?* – *Бажаєш (бажаєте) трохи вина?* Але треба пам'ятати, що в українській мові звертання на **Ви**, крім вияву шанобливого ставлення, також є ознакою дистанціювання, утримування співбесідника на відстані у спілкуванні, у той час як **ти** сприймається як більш приятельське, тепле, щире.

Відмінність прояву категорії увічливості у двох порівнюваних мовах відбувається при вживанні так званих кліше-вказівок, а їх вплив на соціум може відбуватися як на свідомому,

так і на підсвідомому рівнях. Так, для української мови більш характерним є безапеляційне звучання таких вказівок: «*По газонах не ходити!*», «*Без виклику не заходити!*», «*Мийте руки перед їдою!*», «*Вимикайте мобільні телефони у приміщенні лікарні!*» та ін. Часто їх категоричність інтенсифікується вживанням знаку оклику.

Проте в англійській мові подібні вказівки звучатимуть менш категорично, а подекуди набагато ввічливіше, і будуть навіть набувати форми ввічливого прохання. Таке пом'якшення англійських інструкцій, вказівок і навіть заборон може відбуватися через просте додавання слова *please*: *Please, take all your litter away with you.* – *Будь ласка, забирайте сміття з собою*; *Please, offer this seat to an elderly or disabled passenger.* – *Будь ласка, поступіться місцем літньому або хворому пасажирові*; або додаванням лексем *thank you*: *Thank you for not smoking.* – *Не куріть, будь ласка (дослівно Дякуємо, що ви не курите)*. І хоча для менталітету пересічного українця звичнішими будуть більш тверді та категоричні форми *Не смітити!*; *Місця для людей похилого віку та інвалідів*; *Не курити!*, необхідно пам'ятати про таке різне звучання вказівок при, скажімо, перекладі на англійську мову українських табличок-вказівок у людських місцях, де можуть опинитися іноземні туристи.

Справедливим буде зауважити, що невелика кількість подібних англомовних директивно-інструктивних написів та попереджень все ж таки відзначаються беземоційною інформативністю, точністю і високим ступенем категоричності: *No pets in the shop* (напис на дверях продуктового магазину) – *З тваринами вхід у магазин заборонено*; *Wet paint!* (напис на лавочці) – *Обережно! Пофарбовано!*; *Caution: wet floor* – *Обережно, мокра підлога*. У той же час можна навести поодинокі приклади, коли відповідні українські попередження, на наш погляд, є більш увічливими, оскільки вони є не просто інформативними, але й емоційними, дистанційно ближчими до цільової аудиторії через наявність слів вибачення: *Caution! Cleaning in progress!* – *Іде прибирання. Вибачте за незручності*.

Окрім того, в українській мові, на відміну від англійської, більший ступінь ввічливості, емоційності та теплоти може бути виражений завдяки вживанню демінутивних суфіксів. Такий спосіб може бути досить успішно використаний при перекладі на українську мову, оскільки вона має багатший арсенал зменшено-пестливих суфіксів у порівнянні з англійською: *Please, could you bring me a cup of coffee?* – *Принесіть, будь ласка, чашечку кави*. *Can I have some water, please?* – *Можна мені водички, будь ласка?*

Часто англомовні оголошення характеризують британців як чемну, стриману, спокійну, консервативну націю. У той же час у відповідних оголошеннях українською мовою проявляється креативність, нестандартний підхід завдяки, наприклад, використанню антонімічного перекладу: *Please switch off your mobile telephones* (при вході в концертний зал). – *Не забудьте ввімкнути ваші мобільні телефони після концерту*.

Цікаво, що на початку XXI століття і в українській, і в англійській мовах спостерігається схожа тенденція – пом'якшення категоричності в офіційно-ввічливих директивно-інструктивних написах у гуртожитках, кафе, барах, розважальних центрах, на вулицях, у парках тощо, через мовну гру як засіб встановлення довірчих відносин з реципієнтами. Такі написи ще можна у деяких випадках назвати «жартівлими» директивами, оскільки вони апелюють не тільки до розуму, а й до емоцій реципієнтів: *Warning/ Children left unattended will be sold to the circus* (напис у парку). – *Увага! Діти, залишені без нагляду, будуть продані у цирк*; *Drive carefully/ we have two cemeteries/ no hospital* (напис на вуличному бігборді) – *Будьте обережними на дорозі: у нас є два кладовища, проте немає жодної лікарні*; *No smoking!* – *Не смоктати!* (напис у кафе); *Будь ласка, не засовуйте пальці у клітки! Штраф – один палець* (напис у пересувному зоопарку). Також з'являється все більше директивних написів, що носять евфемістичний характер: *Зона мобільного етикету* (напис у бібліотеці), *Не забудьте увімкнути ваш мобільний телефон після вистави* (оголошення у театрі перед початком вистави) замість *Вимкніть ваш мобільний телефон*.

Інколи для пом'якшення категоричності вказівки в англійській мові спостерігається порушення граматичних норм: *No feets on seats!* – *Не залазьте на сидіння з ногами!* (Напис у наметі на фестивалі фольклорної музики, де концерт можна було слухати, сидячи у наметі на підлозі на спеціальних подушках). Лексема *feet* (форма множини іменника *foot*) в англійській інструкції набуває ще додатково закінчення *-s* множини, аби оголошення стало римованим, жартівливим і, у такий спосіб, викликало би позитивнішу реакцію реципієнтів. На жаль, ми не знайшли влучного способу, як можна було би зберегти риму та жартівливе звучання цього оголошення при відтворенні його українською мовою. Можна б було перекласти його як *Наша подушка не для ніг, а для вушка*, проте у цьому варіанті в угоду збереження рими відбулося викривлення інформації, поданої у вихідному оголошенні, оскільки подушки лежали в наметі для того, щоби слухачі концерту на них сиділи, а не лежали.

Звичайно, асиметричність прояву категорії ввічливості в українській та англійській мовах, що може бути пояснена різницею у менталітеті та культурі двох народів, викликає певні труднощі при перекладі. Оскільки професійний перекладач виступає безпосереднім учасником міжмовної і міжкультурної комунікації, то для нього надзвичайно важливим є пам'ятати про національну специфіку прояву категорії ввічливості в мовах, з якими він працює. Як уже було сказано, комунікативним культурам різних мов, зокрема англійській та українській, притаманні різні стратегії ввічливості, що, у свою чергу, проявляється у використанні різних мовних засобів. У системах ввічливості української та англійської культур спостерігається певна асиметричність, яка має бути компенсована при перекладі. Беручи до уваги наведені вище приклади, перерахуємо основні шляхи компенсації такої асиметрії при перекладі (як англо-українському, так і українсько-англійському):

1) на граматичному рівні: а) використання багатого арсеналу видо-часових форм англійської мови при перекладі на англійську мову для надання висловлюванням відтінку віддаленості і більш увічливого звучання; б) переклад англійського займенника **you** (при позначенні однієї особи) двома українськими займенниками – **ти** і **Ви**; в) переклад українських імперативних речень англійськими питальними; г) використання імперативних форм як однини, так і множини (для вираження більшого ступеня ввічливості) при перекладі українською;

2) на лексичному рівні: а) використання ввічливих слів при перекладі директивно-інструктивних написів; б) додавання емоційного компоненту при перекладі «сухих» та категоричних кліше-вказівок; в) використання у перекладах українською демінутивних суфіксів, де це є доречним.

Також для компенсації асиметрії категорії увічливості у порівнюваних мовах при перекладі можна використовувати різні способи перекладу та перекладацькі трансформації (наприклад, антонімічний переклад), стилістичні засоби (евфемізми), інтенційно змінені граматичні форми та привносити в речення жартівливий компонент. Але треба пам'ятати, що надмірне вживання таких «креативних інструментів» може порушувати інформативність повідомлень вихідною мовою, тому їх використання має бути чітко дозованим і доречним.

Таким чином, доходимо певних **висновків**. При порівнянні реалізації категорії ввічливості в українській та англійській мовах спостерігається певна асиметричність, яка пояснюється, найголовнішим чином, різницею у менталітетах англомовної та україномовної спільнот, і яка досить активно проявляється на різних мовних рівнях. Проте, використовуючи способи, запропоновані та проаналізовані у нашому дослідженні, можна до певної міри компенсувати таку асиметрію при виконанні англо-українських та українсько-англійських перекладів. Вважаємо **перспективними** подальші дослідження у цьому напрямку, оскільки вони сприятимуть пошуку шляхів увічливого, а отже, ефективного спілкування українців із англомовним світом на різних рівнях.

Література

Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С. К. Богдан. – К. : Рідна мова, 1998. – 478 с.

- Миронюк О. М. Історія граматичних засобів вираження ввічливості в українській мові / О. М. Миронюк // Мовознавство. – 1993. – № 2. – С. 55-63.
- Плющ Н. П. Формули ввічливості в системі українського мовного етикету / Н. П. Плющ // Українська мова і сучасність. – К. : НМК ВО, 1991. – С. 90-98.
- Ревенко В. Лексичні засоби вираження ввічливості в питальному мовленнєвому акті (на прикладі художніх текстів англійських та американських письменників) / Вікторія Ревенко // Мандрівець. – 2013. – № 5. – С. 67-69.
- Сергієнко К. П. Ввічливість як етнокультурна категорія мовної свідомості англійців та українців / К. П. Сергієнко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 9 «Сучасні тенденції розвитку мов». – Випуск 11. [Збірник наукових праць] / за ред. В. І. Гончарова – К. : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – С. 203-209.
- Скалянчук О. С. Засоби реалізації ввічливості в сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Скалянчук Оксана Сергіївна. – К., 1995. – 21 с.
- Скрипник Ю. Д. Система рівнів та форм ввічливості в сучасній корейській мові / Ю. Д. Скрипник // Східний світ. – К., 2004. – №1. – С. 149-153.
- Тер-Минасова С. Г. Способы реализации функции воздействия в сфере информативно-регуляторской лексики. –/ С. Г. Тер-Минасова // Язык и межкультурная коммуникация. – М. : Слово, 2000. – С. 239-247. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://yanko.lib.ru/books/language/ter-minasova-lang.htm#_Тoc37278189. – Назва з екрану.
- Формановская Н. И. Речевой этикет. Русско-английские соответствия: Справочник / Н. И. Формановская, С. В. Шевцова. – М. : Высш. шк., 1990. – 95 с.

УДК 811.11'372.42

ХАЦЕР Г. О.

(Запорізький національний університет)

ВИКОРИСТАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРИ МАШИННОМУ ПЕРЕКЛАДІ ТА ПОБУДОВІ ЕЛЕКТРОННИХ СИСТЕМ ПОШУКУ

Стаття присвячена питанню використання лексико-семантичного аналізу при побудові автоматичних систем перекладу, електронних пошукових систем та програм текстового аналізу. Надається приклад роботи програми з семантичного аналізу англійських текстів, описується алгоритм автоматичного перекладу на основі трансформаційно-семантичної моделі перекладу, виокремлюються етапи лексико-семантичного аналізу та описується модель семантичного аналізу тексту, що базується на рольовій структурі речення.

Ключові слова: лексико-семантичний аналіз, машинний переклад, трансформаційно-семантична модель перекладу, семантичні зв'язки, алгоритм автоматичного перекладу, аналіз тексту, рольова структура речення.

Хацер А. А. Использование лексико-семантического анализа при машинном переводе и построение электронных поисковых систем. Статья посвящена вопросу использования лексико-семантического анализа при построении автоматизированных систем перевода, электронных поисковых систем и программ анализа текста. В статье представлены примеры работы программы семантического анализа англоязычных текстов, описывается алгоритм автоматического перевода на основе трансформационно-семантической модели перевода, выделяются этапы лексико-семантического анализа и описывается модель семантического анализа текста, основанная на ролевой структуре предложения.

Ключевые слова: лексико-семантический анализ, машинный перевод, трансформационно-семантическая модель перевода, семантические связи, алгоритм автоматического перевода, анализ текста, ролевая структура предложения.

Khatser G. O. The Usage of Lexical and Semantic Analysis in Machine Translation and Creation of Electronic Search Engines. The article is dedicated to the issue of lexical and semantic analysis usage in automatic translation systems, electronic search engines and text analysis software. Lexical and semantic analysis consists of four stages described in this paper, namely a split of the text / sentence into structural elements; semantic interpretation building of certain words and constructions; extraction of the main and meaningful parts of the text; and identifying “meaningful” semantic relations between elements. To conduct semantic analysis and to identify its peculiarities during the machine translation and search of the relevant information, the semantic analysis program “ParSem” is introduced. It is built on the basis of the world resource WordNet, a large lexical database of English which is regarded as one of the most useful tools in the natural language processing. The model of the sentence role structure (the identification of agents, patients, benefacts, experiencers, addressees, etc.) helps to determine specific roles of the particular predicative words, groups or frames consisted both of predicates and other parts of the sentence. The search of semantic relations is conducted within a triangle “actants – action – circonstants.” Moreover, the inherent cases play a significant role in the analysis. In general, semantic structures are built with their help. The article describes eight verbal groups and eleven semantic structures implemented within the program. Besides, in the paper principles of transformation and semantic model of the translation are also given as the algorithm of machine translation. They are regarded as the significant constituent part for the machine translation and information search conducted by a computer or other electronic devices.

Key words: lexical and semantic analysis, machine translation, transformation and semantic model of the translation, semantic connections, the algorithm of machine translation, text analysis, the role structure of the sentence.

Питання лексико-семантичного аналізу природних мов займає одне з провідних місць у сучасних наукових розвідках. Воно є складним та багатокомпонентним, адже охоплює різні

галузі знання, такі як: лексикографія, фразеологія, корпусна лінгвістика, прагматика, синтаксис, філософія та особливо комп'ютерна лінгвістика. На сьогодні однією з головних сфер застосування лексико-семантичного аналізу є його використання при комп'ютерному (машинному) перекладі та побудові електронних пошукових систем. Провідні програмісти та фахівці з інформаційних систем займаються розробкою досконалих систем пошуку та програм-перекладачів. Проте, для їх роботи потрібні не тільки високі знання з галузі програмування, але й лінгвістики.

Мета статті дослідити питання лексико-семантичного аналізу та особливості його використання при машинному перекладі та аналізі тексту.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) узагальнити визначення лексико-семантичного аналізу у лінгвістиці та програмуванні;
- 2) виокремити етапи лексико-семантичного аналізу;
- 3) з'ясувати місце семантичного аналізу при машинному перекладі та побудові електронних систем пошуку.

Предмет дослідження – лексико-семантичний аналіз тексту.

Об'єкт дослідження – лінгвістичні та програмні засоби лексико-семантичного аналізу.

Саме багатofункціональність та багатогранність поняття «лексико-семантичний аналіз» викликає значний інтерес у науковому товаристві. На різних етапах розвитку наукової думки та технологій ним займалися фахівці в сфері комп'ютерних технологій: Nathan Schneider [Schneider 2012], David Harry [Harry 2015], Н. Е. Чапайкіна [Чапайкіна 2012], А. В. Мочалова [Мочалова 2014], А.О. Шелманов [Шелманов 2015] та провідні лінгвісти: Є. І. Бальшакова, Є. С. Клишинський [Бальшакова, Клишинський 2011], Ю. Д. Апресян [Апресян 2009], А. В. Сокирко [Сокирко 2001], Н. О. Стадульська [Стадульська 2012].

Основи семантичного аналізу використовувалися для досягнення різноманітних цілей. Так, М. У. Білотті та його послідовники [Bilotti 2007, с. 24] покращували системи відповідей на питання за допомогою семантичних ролей. Вони дійшли висновку, що при семантичній обробці веб документів можливо досягнути кращих результатів, які є більш релевантними до вихідних питань. Крім цього, чистий синтаксичний та лексико-семантичний аналізи використовувалися при аналізі відповідей, які вводилися в автоматизовані системи опитування (questionnaires), Дж. Уестоном та його однодумцями. Вони застосовували лексичну тотожність у формах пошуку для категоризації відповідей кандидатів на питання [Weston2008, с. 22]. Ще два вчених із Китаю, Д. Ву та П. Фанг, розпочали аплікацію принципів семантичних ролей для машинного перекладу. Їхня дворівнева модель поєднує звичайний фразовий підхід та стратегію перепланування із застосуванням анотації семантичних ролей [Wu 2009, с. 7].

На сьогодні не має універсального визначення лексико-семантичного аналізу. Налічується понад десятки визначень, серед яких виокремимо наступні:

- «компонента оцінка кількості слів або фраз, які визначають головний смисл тексту (семантичне ядро) та статистичних показників» [Что такое семантический анализ].
- «одна із ключових проблем теорії створення системи штучного інтелекту, яка відноситься як до обробки природної мови (Natural Language Processing, NLP), так й комп'ютерної лінгвістики» [Чапайкіна 2012, с. 114];
- «статистична модель використання слів, яка дозволяє порівнювати семантичну тотожність між частинами текстової інформації» [Foltz 2014, с. 200];
- «метод, спрямований на побудову семантичної структури речення, що складається із семантичних вузлів та семантичних відносин» [Митина 2010, с. 35].

У роботі надається наступне визначення: лексико-семантичний аналіз тексту – це дослідження системних відносин, головною одиницею яких є слово, при машинному аналізі

тексту та їх графічне відтворення. Принципи його роботи залежать від кінцевої мети. Так, ним користуються при виокремленні певної інформації із значного обсягу текстового матеріалу; при резюмуванні тексту; при пошуку інформації у світовій мережі (Google, Yandex, Yahoo, UA, Gogo та інші); при машинному перекладі; при взаємодії людини та комп'ютеру (при он-лайн бронюванні номеру, таксі, білетів), тощо.

Лексико-семантичний аналіз складається з декількох етапів:

- розподіл тексту/речення на структурні елементи;
- побудова семантичної інтерпретації окремих слів та конструкцій тексту/речень;
- виокремлення головних змістовних елементів;
- встановлення «змістовних» семантичних відносин між компонентами.

Для проведення семантичного аналізу та виявлення його особливостей при машинному перекладі та пошуку релевантної інформації було створено спеціальну програму ParSem на основі ресурсу WordNet. У якості базису для представлення семантики тексту була обрана модель рольової структури речення. Для здійснення автоматичного машинного перекладу та пошуку інформації, програма застосовує принципи трансформаційно-семантичної моделі перекладу (ТСМ), згідно до якої при перекладі, зазнавши низку перетворень, відбувається передача значень одиниць оригіналу [Комиссаров 2002, с. 45]. ТСМ проходить три стадії: 1) виділення ядерних конструкцій вихідної мови, під якими розуміють найбільш прості форми, легкі для аналізу; 2) перехід до ядерних конструкцій та семантичних компонентів мови перекладу (процес знаходження еквіваленту); 3) трансформація вихідного матеріалу (словосполучення, речення, тексту) на мові перекладу, при якій змінюється порядок слів, структура речення та розподіл семантичних ознак згідно до норм останньої.

Семантична модель перекладу звертається як до змістовних компонентів вихідного тексту, застосовуючи компонентний аналіз відповідників, так й до синтезу змісту в матеріалі мови перекладу. Ця модель передбачає досягнення адекватності шляхом відповідності набору семантичних, конотативних і стильових ознак [Селіванова 2012, с. 446].

Пошук семантичних зв'язків відбувається у межах трикутника актанти (учасники ситуації, що виражені номінативною конструкцією) – дія – сірконстанти (обставини, у яких відбувається дія або процес). Валентність дієслова передбачає позицію актанта у реченні та його семантичну роль. Важливу роль відіграють глибинні відмінки, за допомогою яких будуються семантичні структури, кожній із яких відповідає певна група дієслів. Всього виділено вісім груп дієслів: 1) активної дії (АД); 2) мовленнєвої діяльності (МД); 3) переміщення (П); 4) чуттєвого сприйняття (ЧС); 5) розумової діяльності (РД); 6) волевиявлення (В); 7) посесивної семантики (ПС); 8) емоційно-оціночної семантики (ЕОС). У свою чергу, на їх основі створено одинадцять семантичних структур, що реалізуються у межах структури subject – predicate – object або Noun – Verb – Noun: 1. Агентив – ПЗ – Об'єктив – «АД». 2. Агентив – ПЗ – Пацієнтів – «АД». 3. Елементів – ПЗ – Об'єктив – «МД». 4. Агентив – ПЗ – Інформатив – «МД». 5. Агентив – ПЗ – Локатив – «П». 6. Експерієнсів – ПЗ – Перцептив – «ЧС». 7. Експерієнсів – ПЗ – Інтелектив – «РД». 8. Експерієнсів – ПЗ – Пацієнтів – «ЕОС». 9. Експерієнсів – ПЗ – Об'єктив – «ЕОС». 10. Емотив – ПЗ – Пацієнтів – «В». 11. Бенефіціатив – ПЗ – Об'єктив – «ПС».

В залежності від групи предиката можливо визначити семантичний зв'язок із номінативною конструкцією, з'ясувати активний чи пасивний суб'єкт та які його інтенції. Модель семантичного аналізу тексту, що будується на рольовій структурі речення (виявлення агентів, пацієнтів, бенефактів, експерієнцерів, адресатів, тощо) виявляє специфічні ролі певних предикативних слів та груп або фреймів, до складу яких входять як предикати, так й інші частини речення. Наприклад,

some sentences will not contain any multiword expressions
CA 1 Предикат CA 2

У реченні спочатку виявляється ядерний предикативний елемент (*will not contain*). Далі знаходять семантичні аргументи (СА) (учасників ситуації, які позначаються предикатам) – *some sentences, multiword expressions*. Важливим є те, що у одного предиката не існує двох аргументів з однаковою семантичною роллю.

Розглянемо наступний приклад: *Text analytic techniques may not understand this process*. У процесі обробки програма видає наступний графічний результат (рис. 1).

На рисунку проілюстровано, як програма здійснила всі етапи семантичного аналізу. Спочатку був проведений розподіл речення на головні змістовні елементи: іменникову (Noun Construction) та предикативну (Predicate Construction) конструкції, кожна з яких розбилася на більш менші елементи з віднесенням їх до відповідних частин мови: NN – Common Noun – загальний іменник; NNS – Common Noun (plural) – загальний іменник (множина); VB – bare form of the verb – первинна форма дієслова; MD – modal verb – модальне дієслово; RB – adverb – прийменник. Далі програма встановила семантичну інтерпретацію дієслівної конструкції (за допомогою словника семантичних груп дієслів), відносячи його до групи «УД» – розумова діяльність.

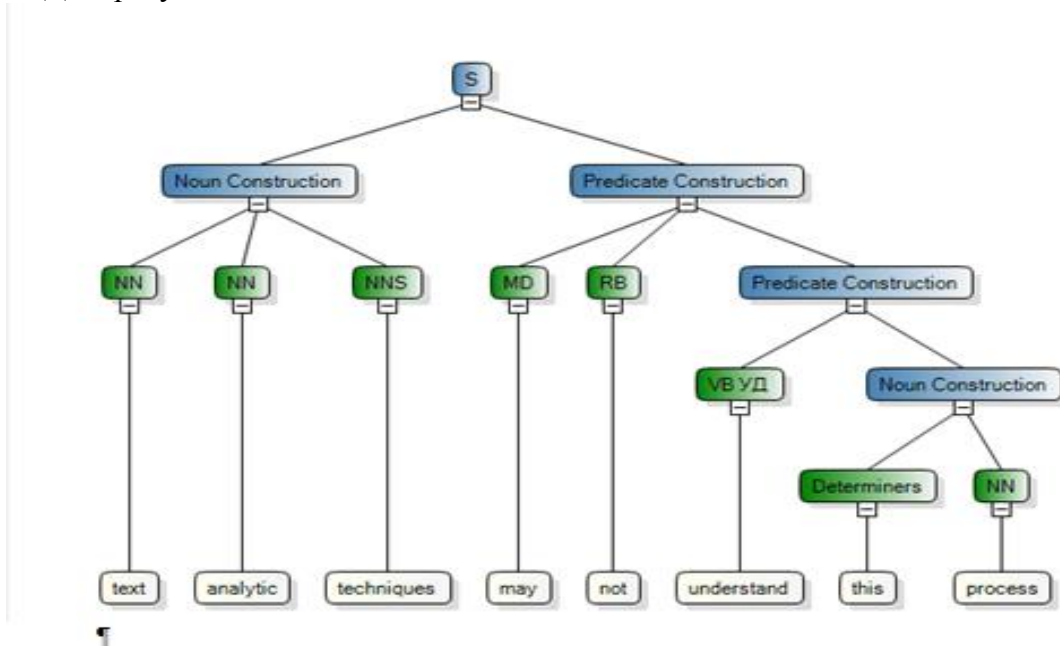

Рис. 1 Результат семантичного аналізу речення

На сьогодні існує значна кількість як безкоштовних, так й комерційних програмних продуктів, спрямованих на аналіз та обробку текстів різного спрямування. Найбільш поширеними онлайн ресурсами є: *textalyser*, *Text Analyzer*, *SAS Text Analytics*, *Lexalytics Text Analytics*, *Smartlogic*, *Clarabridge* та інші. Їхніми головними задачами є різноманітна обробка тексту, виокремлення спеціальної інформації, виявлення власних назв та місцезнаходження об'єктів, надання семантичної анотації, виявлення ключової інформації з великої кількості неструктурованих даних.

Під автоматичним машинним перекладом у роботі розуміється переклад тексту з однієї мови на іншу за допомогою програмних засобів. Для здійснення такого перекладу в комп'ютер завантажується програма по реалізації послідовних дій з метою виявлення еквівалентів для перекладу заданою мовою.

Відповідно до рейтингу 2016 року, опублікованого *Top Ten Reviews (the USA)*, найкращими програмними продуктами машинного автоматичного перекладу є: *Babylon*, *LEC*, *Prompt*, *Linguatex*, *Systran*, *IdiomaX*, *AuthorSoft*, *WordMagic* та *NeuroTran* [Рейтинг *Top Ten Reviews*, 2016]. Для здійснення якісного перекладу та більш точної передачі семантичного навантаження вихідного тексту, ці програми мають багатий інструментарій з

перевірки граматики, правопису, а також значення слів, їх синонімів та антонімів. Однією з головних умов високоякісного машинного перекладу є наявність різноманітних словників та глосаріїв. Так, при роботі з програмою Linguates, є можливість обрати до якої предметної галузі належить текст перекладу.

Багато із програм мають функцію автоматичного утворення персонального словника із слів та виразів, які часто використовуються у текстах, щоб у подальшому швидше знаходити еквіваленти. Укладання словників користувача – дуже трудомісткий процес, адже для електронних словників характерним є часта зміна версій та змісту через постійний зворотній зв'язок з широким колом користувачів продукту. Крім цього, існують сучасні статистичні моделі (СМ), в яких зібрано велику кількість інформації з питань омонімії та багатозначних виразів. Наприклад, корпус New Commentary [Dipranjan 2012], який налічує три мільйони слів, що допомагає дослідити роль лексичної семантики декількох мов без руйнування морфологічних зв'язків.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. З вищесказаного видно, що лексико-семантичний аналіз є одним із головних засобів побудови програм автоматичного машинного перекладу та пошукових систем. Базуючись на принципі трансформаційно-семантичної моделі перекладу, стає можливим виділення головних (ядерних) конструкцій речення, встановлення номінативно-предикативних відносин всередині речення, пошук семантичних компонентів у мові перекладу. Представлена програма ParSem надає можливість побачити елементи внутрішньої та зовнішньої семантики речення, які представлені на синтаксичному дереві розбору. Детально відображаючи зовнішню структуру речення, стало можливим виокремити головні та другорядні елементи, згрупувати лексеми за частинами мови та відобразити елементи внутрішньої семантики (приналежність предикативного знаку до однієї з сьомі семантичних груп).

У подальшому необхідним є проведення повномасштабного аналізу меж, до яких точна інформація, що передається лексичною семантикою англomовної одиниці, відноситься або, навпаки, виходить за межі та є зайвою для одиниць мови перекладу, що зберігаються в автоматичній системі. Для цього доцільним є проведення аналізу багатослівних одиниць, побудови семантичних словників, до складу яких будуть входити тезауруси різних галузей науки (комп'ютерний, економічний, сфери бізнесу, медичний, правовий та інші). Це необхідно для продуктивної роботи програми з метою виявлення семантичних відповідників у вихідній мові та мові перекладу. Базуючись на семантичних словниках та тезаурусах, наступним кроком є побудова часових груп (дієслова), множинних словарних вузлів (різноманітні значення одиниць перекладу або пошуку), вузлів сталих виразів, а також побудова лексичних зв'язків та функцій.

Література

- Апресян Ю. Д. Исследования по семантике и лексикографии / Ю. Д. Апресян. – М.: Языки славянских культур, 2009. – 568с.
- Большакова Е. И., Клышинский Э. С., Ландэ Д. В. Автоматическая обработка текстов на естественном языке и компьютерная лингвистика : учеб. пособие / Е. И. Большакова, Э. С. Клышинский, Д. В. Ландэ. – М. : МИЭМ, 2011. – 272 с.
- Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М: Высшая школа, 2002, 253 с.
- Митина О. В., Евдокименко А. С. Методы анализа текста : методологические основания и программная реализация / О. В. Митина, А. С. Евдокименко // Вестник Южно-Уральского государственного университета, 2010. – № 40 (216). – С. 29-38.
- Мочалова А. В. Алгоритм семантического анализа текста, основанный на базовых семантических шаблонах с удалением / А. В. Мочалова // Научно-технический вестник информационных технологий, механики и оптики // Scientific and Technical Journal of Information Technologies, Mechanics and Optics, 2014. – № 5 (93). – С. 126-132.
- Рейтинг Top Ten Reviews. – 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.toptenreviews.com/business/software/best-translation-software/>
- Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Монографічне видання / О. О. Селіванова. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
- Сокирко А. В. Семантические словари в автоматической обработке текста : По материалам системы ДИАЛИНГ: диссертация ... кандидата технических наук: 05.13.17 / А. В. Сокирко. – Москва, 2001. – 120 с.
- Стадильская Н. А. Компонентный анализ значения слова как способ выявления содержания концепта / Н. А. Стадильская // Вестник Челябинского государственного университета. – 2012. – № 32 (286). Филология. Искусствоведение. Вып. 71. – С. 112–117.

Чапайкина Н. Е. Семантический анализ текстов. Основные положения / Н. Е. Чапайкина // Молодой ученый. – 2012. – № 5. – С. 112-115.

Что такое семантика и зачем нужен семантический анализ текста? – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mastersloga.ru/chto-takoe-semantic/>

Шелманов А. О. Исследование методов автоматического анализа текстов и разработка интегрированной системы семантико-синтаксического анализа. Дисс. кан.н. / А. О. Шелманов. – М., 2015. – 210 с.

Bilotti M. W., Ogilvie P., Callan J., Nyberg, E. Structured retrieval for question answering. In Proceedings of SIGIR / M. W. Bilotti, P. Ogilvie, J. Callan, E Nyberg. – NY, 2007. – 131 p.

Dipanjan Das. Semi-supervised and latent-variable models of natural language semantics : PhD thesis. – CarnegieMellon University, Pittsburgh, Pennsylvania, USA, 2012. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dipanjandas.com/files/thesis.pdf>

Foltz P. W. Latent Semantic Analysis for Text-Based Research. Behavior Research Methods, Instruments and Computers / Foltz P. – 28 (2), 2014. – P. 197-202.

Harry D. Moving Past the Keyword : Understanding Semantic Analysis. Electronic Resource / D. Harry. – September 15, 2015. – Режим доступа до ресурсу: <http://seocopywriting.com/beyond-keywords-understanding-semantic-analysis/?hvid=4JhfkN>

Schneider N. Lexical Semantic Analysis in Natural Language Text. Language Technologies Institute / N. Schneider. School of Computer Science. – CarnegieMellon University, 2012. – 78 p.

Weston J., Ratle F., and Collobert R. Deep learning via semi-supervised embedding. In Proceedings of ICML / J. Weston, F. Ratle, R. Collobert. – CarnegieMellon University, 2008. – P. 22.

Wu D. and Fung P. Semantic roles for SMT : a hybrid two-pass model. In Proceedings of NAACL / D. Wu, P. Fung. – University of Pennsylvania, 2009. – 185 p.

УДК: 811.111;81'42

ЧАПЛІНСЬКА Т. А.

(Запорізький національний університет)

ОПИС ПЕЙЗАЖУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ХРОНОТОПУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У статті досліджено функціональну ознаку опису пейзажу як елементу хронотопу художнього тексту. Автор розглядає хронотоп як локально-темпоральну єдність. Також зазначено, що опис пейзажу є можливою та достатньою одиницею художнього твору з точки зору композиційно-мовленнєвої організації.

Ключові слова: пейзаж, художній текст, хронотоп.

Чаплинская Т. А. Описание пейзажа как элемент хронотопа художественного текста. В статье исследуется функциональный признак описания пейзажа как элемента хронотопа художественного текста. Автор рассматривает хронотоп как локально-темпоральное единство.

Также в статье указывается, что описание пейзажа является возможной и достаточной единицей художественного произведения с точки зрения композиционно-речевой организации.

Ключевые слова: пейзаж, художественный текст, хронотоп.

Chaplinskaya T. A. Landscape Description as an Element of a Literary Text. The functional characteristics of landscape description as an element of a literary text is researched in the article. The author examines chronotope as a local-temporal unity. Besides the author points out that landscape description is a part and parcel of a work of fiction from the viewpoint of composition-speech organization. The research is based on multi-functional character of landscape description and its basic feature – systematically conditioned text links between local and global plans for representation of a communicative situation. Landscape descriptions are characterized by such significant features as extralinguistic base, antropocentricity, interactivity, the distinct structural-logical scheme. Time and space in a literary text are often so interconnected that they are impossible to separate, therefore chronotope is considered to be a local-temporal unity. In literary chronotope space and time signs are united. Time signs are revealed in space and space is measured by time. This interaction and interconnection of time and space defines literary chronotope.

The world of a fiction work which is a creative reflection of the environment correlates not only with space-time peculiarities but, first of all, with the depiction of the real world pictures. Hence, landscape description may operate as an element of a literary text chronotope as landscape description serves as realization of time in space and depiction of a number of space images which emerge in our mind when we try to imagine the definite time.

Though the landscape has an accepted meaning of the static background for events, nevertheless landscape description may depict the dynamic processes in nature as well. The dynamic essence of landscape may show the time duration.

The time signs of landscape descriptions may be described as follows:

- winter, summer, autumn, spring;
- night, morning, day, evening;
- according to landscape peculiarities: mountain, forest, sea, etc.
- according to area: rural, urban.

The author illustrates the function of landscape description as an element of chronotope on the example of “The Forsyte Saga” by J. Galsworthy.

Key words: landscape, literary text, chronotope.

Опис пейзажу як один з найважливіших компонентів художнього твору, що забезпечує цілісне сприйняття художньої дійсності і бере участь в організації композиції твору, протягом багатьох років був і залишається предметом численних наукових досліджень. Описи пейзажів неодноразово привертали увагу дослідників у межах як мистецтвознавчого (О. І. Бенуа, Л. Г. Богемська та ін.), так і літературознавчого (А. Белей, М. Н. Епштейн, Ю. М. Левін, В. Ф. Саводник та ін.) напрямів наукового пошуку. Опис пейзажу був також і об'єктом поодиноких лінгвістичних розвідок, що здійснювалися під кутом зору з'ясування його місця та ролі у композиції художнього твору (Л. А. Абдушукурова, М. П. Брандес, В. А. Кухаренко, Д. С. Лихачов та ін.). Попри те, що лінгвістичні параметри текстів художніх творів в цілому та опису пейзажу зокрема неодноразово ставали об'єктом уваги науковців, функціональна ознака опису пейзажу як елементу хронотопу художнього тексту та взаємодія між описами пейзажу та художнім простором ще не були предметом спеціального дослідження. Цим і зумовлюється **актуальність** дослідження художнього тексту у взаємодії з середовищем.

При дослідженні того чи іншого художнього твору помічаємо, як багато уваги автор приділяє опису світу, який оточує героїв, природи, пейзажу. За допомогою пейзажів автор визначає місце та час подій. **Об'єкт** нашого аналізу – опис пейзажу як складник художнього тексту, репрезентований мовленнєвим жанром опису. **Мета** полягає в аналізі пейзажних описів як внутрішньотекстових утворень, що мають функцію елемента хронотопу в художньому тексті. Для даного дослідження були використані роботи М.М. Бахтіна, С. Бабушкіна та інших науковців. Також матеріалом дослідження стали текстові фрагменти з описів пейзажів, відібраних з романів циклу “The Forsyte Saga” Дж. Голсуорсі (початок 20 ст.), який, на нашу думку, демонструє динаміку розвитку тогочасного роману і, відповідно, англомовного художнього дискурсу.

Терміном «пейзаж», зазвичай, характеризують контури складного та багатоаспектного явища у художній творчості. Головним, що слід зазначити, є те, що опис пейзажу є можливою та достатньою одиницею художнього твору з точки зору композиційно-мовленнєвої організації. Опис пейзажу є одним із складників англомовного художнього дискурсу, який характеризується такими основними рисами, як:

- 1) екстралінгвістичне підгрунття;
- 2) антропоцентричність;
- 3) інтерактивність;
- 4) чітка структурно-логічна схема;
- 5) системна зумовленість внутрішньотекстових зв'язків локального і глобального планів для репрезентації замкненої цілісної комунікативної ситуації.

Дослідження базується на гіпотезі про багатоаспектність функцій опису пейзажу та на основній цікавій для нас рисі опису пейзажу - системній зумовленості внутрішньотекстових зв'язків локального і глобального планів для репрезентації замкненої цілісної комунікативної ситуації, з якої, на нашу думку, витікає обумовленість зв'язка опису пейзажу з хронотопом і можливе ствердження про те, що опис пейзажу є елементом хронотопу художнього тексту.

Взагалі, термін хронотопу використовується у математичному природознавстві і був введений і обґрунтований на основі теорії відносності А.Ейнштейна. Для нас не важливий той спеціальний зміст, який він має в теорії відносності. У нашому дослідженні ми використовуємо поняття «хронотоп» як формально-змістовну категорію літератури. Під нею розуміється взаємний зв'язок часових та просторових відносин у літературі (дослівно – «часопростір») [Бахтин 1986, с. 355].

Час і простір у художньому тексті нерідко так взаємопов'язані, що їх неможливо розділити. Тому ми будемо розглядати хронотоп як локально-темпоральну єдність. У літературно-мистецькому хронотопі має місце злиття просторових і часових прикмет у осмисленому і конкретному цілому. Час тут згущується, ущільнюється, стає художньо-

зримим; простір же інтенсифікується, втягується в рух часу, сюжету, історії. Прикмети часу розкриваються в просторі, і простір осмислюється і вимірюється часом. Цим перетином рядів і злиттям прикмет характеризується художній хронотоп.

Хронотоп лежить в основі художніх образів твору, але і сам він є образом особливого типу, навіть праобразом, оскільки «наочно уявити собі такий чотиривимірний світ дійсно неможливо» [Бахтин 1986, с. 406]. Його своєрідність в тому, що сприймається хронотоп не безпосередньо, а асоціативно-інтуїтивно – в сукупності метафор і безпосередніх замальовок часопростору, що містяться у творі.

Не викликає сумніву образотворче значення хронотопів, бо сюжетні події в ньому конкретизуються, а час набуває чуттєво-наочного характеру. Світ художнього твору, який є художньо-образним відображенням оточуючого світу, співвідноситься не тільки з просторово-часовими закономірностями, а також, насамперед, з об'єктивними, тобто з зображенням картин реального світу. Дослідник С. Бабушкін, розглядаючи проблему: «Що пов'язує простір і час у мистецтві?», наводить слова Ж. Гюйо: «Спробуйте уявити собі час як такий? Ви досягнете цього лише тим, що уявите собі простір. Ви будете змушені розташувати послідовні явища в одну пряму лінію, вмістити одне явище в одній точці лінії, інше – в другій. Одне слово, для того, щоб уявити собі час, ви викличете ряд просторових образів» [Бабушкін 1984, с. 280].

Справді, можна згадати подію з точною вказівкою місця і часу, де вона відбулася, але щоб подія стала образом, потрібен хронотоп, що дає підґрунтя для його показу-зображення. Отже, хронотоп служить відправною точкою у розгортанні «сцен» в романі, тоді як інші, «пов'язуючі» події, що знаходяться далеко від нього, подаються у формі сухого інформування чи повідомлення. «Хронотоп як переважаюча матеріалізація часу в просторі є центром образотворчої конкретизації, втілення для всього роману. Всі абстрактні елементи роману – філософські і соціальні узагальнення, ідеї, аналізи причин і наслідків тяжіють до хронотопу, через нього наповнюються плоттю і кров'ю» [Бахтин 1979, с. 401].

Отже, з представленого вище, витікає ствердження, що опис пейзажу може слугувати елементом хронотопу художнього тексту, адже опис пейзажу уявляє з себе безпосередньо «матеріалізацію часу в просторі» та «зображення ряду просторових образів», що виникають в нас при намаганні уявити певний час. Тут слід також зазначити, що в літературно-художньому хронотопі має місце злиття просторових і часових примет в осмисленому і конкретному цілому. Як вище зазначено, час згущається, ущільнюється, стає художньо зримим і тим самим проявляється за допомогою опису пейзажу.

При розгляді пейзажу варто враховувати нерозривний зв'язок просторового і часового континуумів художньої дійсності. Час і простір в художньому тексті настільки взаємно пов'язані, що їх неможливо розділити [Бахтин 1974, с.133]. Цей зв'язок знаходить найбільш відверте вираження у пейзажі. Хоча простір у його художньому відображенні завжди тісно пов'язаний з часом, на відміну від останнього, він є більш самостійним. Провідною особливістю пейзажних описів, що виступають у межах функції активізації часового континуума, є їхній мінімальний обсяг. Це пов'язано з розгорненою системою англійських граматичних часів, що дозволяють зменшити кількість лексичних темпоральних маркерів. Вказівка на час дії зводиться до декількох слів: *“the summer came, breathless and sultry», чи «the morning, so fresh and cool, was delicious”*. Часто описи часу, що починаються темпоральним сигналом, відразу переходять в описи природи, місця дії, людини: *“Though it was October, the evening was warm, and the tables on the pavement were crowded”*. Відзначимо, що описи місця дії, інтер'єру, ландшафту нерідко складають відносно автономний фрагмент тексту, опис же часу – це завжди опис людини у часі. Пейзаж може виражати настрій героя, інтер'єр – його звички і смаки.

Простір і час як суттєві параметри природи відбиваються у циклічності природних процесів. Час наочний виступає тут у просторових, пластичних образах. Так, домінантою

зимового пейзажу виступає горизонтальність ліній, розташування предметів у горизонтальній площині, при цьому предмети зимового ландшафту здаються більш віддаленими. Простір зимового ландшафту малорухомий, стабільний у своїх обсягах і формах, позбавлений змін. У протилежність цьому в основі весняного пейзажу лежить ідея руху, постійної зміни. Ідея мінливості проявляється в описанні того, як накопичуються нові ознаки, як у картині переважають нестійкість та перехідність форм. Простір зимового ландшафту, що характеризується чіткою відмінністю між світлом та тінню, ясністю ліній і силуетів, можна порівняти з гравюрою, а образ весняного простору – з невизначеністю ознак і перехідністю кольорових тонів, з розмитістю ліній і об'ємів акварелі.

Поняття просторового континуума ширше за поняття пейзажу, навіть якщо воно включає і статичні, і динамічні картини природи. Хоча за пейзажем закріпилося значення статичного фону подій, що відбуваються, опис пейзажу може відображати і динамічні процеси, що відбуваються в природі. Пейзаж в динаміці може передати протяжність часу. За часовими ознаками описи пейзажу можна конкретизувати як:

- сезонні – зимові, літні, весняні, осінні;
- добові – нічні, ранкові, денні, вечірні;
- відповідно до специфіки ландшафту – гірські, лісові, морські, тощо;
- за характером місцевості (сільські, міські).

Таким чином, пейзаж має функцію елементу хронотопу, так як здатен передавати плинність часу, який є безпосередньо однією з сутностей хронотопу. Розглянемо це на прикладі: *“But from him, thus slumbering, his jealous Forsythe spirit traveled far, what they were doing down there, with those two young people... there in the copse – in the copse, where the **Spring** was running riot with the scent of sap and bursting buds, the song of birds innumerable, a carpet of bluebells and sweet growing things, and the sun caught like gold in the tops of the trees. ...his spirit was there stopping with them to look at the little furry corpse of a mole...”*

Тут проявляється антропоцентричний характер опису пейзажу. Читач відкриває для себе хід думок і почуттів персонажів через такого роду опису пейзажу та осягає закони як навколишнього природного простору (тут опис пейзажу і проявляє себе як елемент хронотопу), так і внутрішнього світу людини.

Зовсім не випадковою є майже повна відсутність опису картин природи у третій книзі *“A Modern Comedy”*. Подібне явище простежується і у романі *“Peregrine Pickle”* Т. Смоллетта (XVIII ст.). Якщо Т. Смоллетт цим проводить паралель з бездуховністю своїх героїв, то Дж. Голсуорсі підкреслює внутрішнє «заціпеніння», непорушність клану Форсайтів після їх життєвих поразок. Тут можна говорити про алегоричну функцію опису пейзажу у змалюванні мікро- та макрокосму, тобто людини й оточення, коли все ніби завмерло у стані очікування. Приклад:

“It was one of those grey late summer days, very still, when the few leaves that are left hang listless, waiting to be windswept. The puddled road smelled the rain; the rooks rose from the stubbles as if in surprise at the sound of horses' hoofs” [Galsworthy J. 1956, c. 123].

Події життя персонажів корелюють з природним оточенням у фрагменті: почуття смутку і туги трансформуються в об'єкти опису пейзажу, які загострюються емоційними епітетами (*grey, very still, few, listless, puddled*) разом з метафорами та порівняннями. Тут яскраво проявляється функція опису пейзажу як елементу хронотопу художнього тексту, бо у даному випадку опис пейзажу зумовлює часопростір тексту, несе певну характеристику життєвого часу та простору героїв.

У якості **висновку** зазначимо, що функціональне навантаження опису пейзажу в художньому тексті або ж дискурсі (на матеріалі англійської мови) зумовлене ідіоспецифікою художніх інтенцій, фантазії та майстерності автора, що дає змогу передати загальне і часткове, типове і нетипове, гармонію і дисгармонію в оточуючому просторі. Цілісність опису пейзажів в англійському художньому дискурсі постає у триєдиній системі «людина –

природа – час», що висуває на перше місце такі функції, як психологічна, локально-темпоральна та антропоцентрична. Виходячи з локально-темпоральної функції опису пейзажів у англійському художньому тексті, можна стверджувати, що опис пейзажу функціонує як елемент хронотопу, бо сама локально-темпоральна функція опису пейзажів містить у собі такі дві основні складові хронотопу, як час і простір.

Запропонована наукова розвідка визначає і деякі **перспективні напрями** подальших досліджень динаміки розвитку функціонального навантаження опису пейзажу під кутом зору сучасної лінгвокультурології та стилістики.

Література

- Бабушкин С.* Проблема художественного времени-пространства / С.Бабушкин // Пространство и время. – К. : Либідь, 1984. – 310 с.
- Бахтин М. М.* Время и пространство в романе / М.М.Бахтин // Вопр. Литературы. – 1974. - № 3. – С.133-179.
- Бахтин М. М.* Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике / М.М. Бахтин // Литературно-критические статьи. - М. : Искусство, 1986. – 390 с.
- Бахтин М. М.* Эстетика словесного творчества / Сост. С. Г. Бочаров; Текст подгот. Г. С. Бернштейн и Л. В. Дерюгина; Примеч. С. С. Аверинцева и С. Г. Бочарова. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
- Пейзаж как развивающаяся форма воплощения авторской концепции // Межвузовский сборник научных трудов. – М. : МОПИ, 1984. – 134 с.
- Galsworthy J.*The Forsyte Saga / J. Galsworthy. – М. : Изд-во иностр. литературы, 1956. – Vol. I. – 440 p.
- Galsworthy J.* The Forsyte Saga. / J. Galsworthyю – М. : Изд-во иностр. литературы, 1956. - Vol. III. – 290 p.

УДК 811.112.2'42:82-32

ЧЕРЕДНИЧЕНКО В. П.

(Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського)

САМООРГАНІЗАЦІЯ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ НОВЕЛИ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено самоорганізацію німецькомовної новели у синергетичному аспекті. Обґрунтовується важливість дослідження тексту та дискурсу з позиції лінгвосинергетики, згідно з якою текст є системою, що складається з багатьох взаємодіючих підсистем та їх об'єктів. Досліджено синергетичні параметри німецькомовної новели. Висвітлено систему факторів, що беруть участь у процесі самоорганізації німецькомовної новели. Проаналізовано механізми самоорганізації та саморегуляції німецькомовної новели як типу тексту і дискурсу.

Ключові слова: аттрактор, дисипативність, емерджентність, ієрархічність, лінгвосинергетика, нелінійність, новела, репелер, самоорганізація, фрактальність.

Чередниченко В. П. Самоорганизация немецкоязычной новеллы: синергетический аспект. В статье проведено исследование самоорганизации немецкоязычной новеллы в синергетическом аспекте. Обосновывается важность исследования текста и дискурса с позиции лингвосинергетики, согласно которой текст является системой, которая состоит из многих взаимодействующих подсистем и их объектов. Исследованы синергетические параметры немецкоязычной новеллы. Высветлена система факторов, которые участвуют в процессе самоорганизации немецкоязычной новеллы. Проведен анализ механизмов самоорганизации и саморегуляции немецкоязычной новеллы как типа текста и дискурса.

Ключевые слова: аттрактор, дисипативность, емерджентность, иерархичность, лингвосинергетика, нелинейность, новелла, репеллер, самоорганизация, фрактальность.

Cherednychenko V. P. Self-organization of German-language Novel: Synergetic Aspect. The article deals with the self-organization of German-language novel in the synergetic aspect. The importance of studying text and discourse from a position of lingvosinergetika is explained, according to which the text is a system that consists of many interacting subsystems and their objects that have development potential and unexpected behavior. In the article German-language novel is investigated as a complex synergetic system. The interaction of different elements of this system are processes that lead to its self-organization. The synergistic parameters of the German-language novel are analyzed. A system of factors that are involved in the process of self-organization of German-language novel is adduced. According to the study, the factor of nonlinearity in the text of the novel presents the framework design, the factor hierarchy is formed by a system of composition of the text of the novel, the ability levels for modeling each other and the environment is manifested in the correlation of compositional-stylistic system of the text with a system of formal means, the actual text of the novel realizes the factors of openness and dissipativity, text reception Pointe makes possible the factor of spontaneity, lexical provision of the text of the novel influences the factor of emergentness, the ideological content and themes of the text determine the factor of fractal dimensions. The mechanisms of self-organization and self-regulation of the German novel as the type of text and discourse are analyzed. It is established, that the self-organization of the German-speaking discourse of the novel consists in the correlation of thematic, ideological, stylistic and formal elements of the text.

Key words: attractor, dissipatively, emergentist, hierarchy, linguistic synergy, nonlinearity, novel, repeller, self-organization, fractality.

Останні десятиріччя розвитку лінгвістичної науки відзначаються посиленням інтересу до вивчення синергетичних параметрів мови [Домброван 2013, 2014; Єнікеева 2011; Милостивая 2012; Köhler 2005], тексту і дискурсу [Белоусов 2013; Москальчук 2010; Олизько 2009; Папулова 2014; Піхтовнікова 1999, 2008, 2012, 2013]. Художній текст є складною системою, який містить в собі низку різноманітних смислів. Це уможливорює розгляд тексту як синергетичної системи, яка складається з багатьох взаємодіючих елементів, що мають потенціал розвитку і непередбачувану поведінку. У результаті взаємодії елементів такої системи виникають процеси, які приводять до її самоорганізації. **Мета** роботи полягає у дослідженні самоорганізації німецькомовної новели. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких **завдань**: схарактеризувати лінгвосинергетичні параметри німецькомовної новели; проаналізувати фактори та механізми самоорганізації німецькомовної новели. **Об'єктом** дослідження слугує німецькомовна новела як текст і дискурс. **Предметом** дослідження виступає система факторів самоорганізації німецькомовної новели.

При синергетичному підході текст розглядається як живий організм, що має свою енергію. Синергетика як наука, яка вивчає природні явища і процеси самоорганізації в живих системах, дозволяє дослідити становлення та розвиток тексту як живої системи. До необхідних факторів, які беруть участь у процесі самоорганізації та саморегуляції системи, відносяться: 1) нелінійність; 2) ієрархічність; 3) здатність рівнів системи моделювати один одного та середовище; 4) відкритість; 5) дисипативність; 6) спонтанність; 7) емерджентність; 8) фрактальність. Зазначений перелік факторів супроводжує і самоорганізацію німецькомовної новели.

Під фракталом розуміють «зародок» – алгоритм розвитку, носія спадкової інформації про систему. «Зародок» містить значний інформаційний та енергетичний потенціал, який дає імпульс розвитку системи. Інформація, закладена в «зародку», включає в себе усі можливі шляхи, траєкторії, способи розвитку системи – всю її фрактальну еволюцію. Це зумовлює виникнення системи як такої, переведення її з потенційного стану в актуальний [Войцехович 2006]. Текст є фрактальним в силу того, що смисл слів, з якого він складається, може включати в себе зміст усього тексту, узагальнювати або містити в собі схему майбутнього розвитку сюжету [Олизько 2009, с. 87]. Слово містить в собі певний ідейний та тематичний зміст, є своєрідним актуалізованим фракталом, що готує шляхи інтерпретації наступних слів і тим самим детермінує процес сприйняття тексту.

Для тексту новели як складної фрактальної системи характерний масштабний зворотній зв'язок. Для читача тексту основним завданням є підкорення хаосу, складності, невизначеності, які обумовлені багатоваріативністю змістового потенціалу тексту. Підкорення оповідного хаосу тексту новели визначається тим, що кожний актуалізований на певний момент фрактал упорядковує хаос. Попередній фрактал, що включає в себе суму попереднього знання і вже існуючі заклади на реалізацію установок адресата, не одразу уступає місце новому: спочатку він намагається включити нові «речі» у вертикальний склад попередніх, «нав'язуючи» їм свій зміст. Фрактальний механізм як фактор самоорганізації тексту новели функціонує у межах заповнюваного нею дискурсивного простору, що самоорганізується за принципом живого накопичування знання і тим самим зумовлює виникнення нових смислових асоціацій.

Ця система є такою, що має запас простору, характеризується багатовимірністю та нескінченністю. Фрактальне заповнення дискурсивного простору новели полягає в тому, що вже актуалізована структура новели, яка визначає її зміст, тему та ідею, під час процесу розшифрування авторських інтенцій та декодування інформації, закладеної в тексті, а також обумовлена впливом внутрішніх установок адресата і екстралінгвальними факторами, створює місце для виникнення іншої смислової структури, актуалізація якої детермінована особистими та суспільними змінами. Фрактальний дискурсивний простір новели

самоорганізується за принципом живого накопичування знання і тим самим зумовлює виникнення нових смислових асоціацій.

Оскільки текст новели є складною системою, яка складається з багатьох взаємодіючих елементів і має власні механізми самоорганізації, то їй, як і будь-якій складній системі, притаманна така властивість, як емерджентність. Об'єднання частин в систему породжує у неї нові властивості, які притаманні лише системі, не зводяться до властивостей частин та існуючі тільки поки система становить єдине ціле. У новелі слова мають здатність набувати додаткові конотації, які актуалізуються у певному контексті. Поєднуючись в текст, слова породжують загальний зміст, який не можна звести до безлічі смислів, окремо закладених в елементах тексту. Додавання лексичних елементів в систему тексту новели не тільки вводить нові зв'язки, але й змінює характеристики багатьох або навіть усіх колишніх взаємозв'язків, приводить до виключення деяких з них або появи нових – нових смислів та конотацій. Реалізація фактору емерджентності в дискурсі новели відбувається в контексті, саме він визначає той спосіб, у який проявляються властивості окремих лексичних елементів системи тексту. Їх взаємодія відбувається під впливом взаємовідносин, що склалися, і залежить від поточного стану системи. Це зумовлює динаміку тексту новели – вплив лексичної системи як цілого на зміну її окремих елементів (лексем) і навпаки.

Теорія самоорганізації будується на протиставленні «порядок – хаос», яка, у свою чергу, реалізує фактор нелінійності. Він є однією з умов самоорганізації і полягає в тому, що малі зміни стану системи приводять до значних трансформацій її будови і поведінки. Нелінійність означає можливість неочікуваних змін напрямів розгортання тексту, а тому її визнання викриває ненадійність прогнозів-екстраполяцій від наявного. У новелі сюжетна та композиційна нелінійність тексту насамперед забезпечується рамковою конструкцією. Чергування категорій перспекції (спрямованості інформації уперед) та ретроспекції (спрямованості інформації назад) приводить до виникнення ефекту часової і просторової діячності та унеможливує лінійний розвиток тексту як системи. В силу своєї іманентної нелінійності та нестійкості текстовий простір інтерпретується як непередбачуваний, тобто такий, що завжди здатний генерувати безліч смислів, які переплітаються між собою і створюють нові. Багатоваріантність шляхів розвитку та можливість вибору серед альтернатив роблять текст нелінійним.

Основним принципом самоорганізації складної системи є фактор ієрархічності. Він дозволяє описати механізм виникнення та функціонування різних елементів на мега-, макро- та мікрорівнях, які знаходяться в ієрархічній залежності. Фактор ієрархічності новели як системи, що самоорганізується, закладено насамперед текстовими компонентами, які містяться на різних рівнях композиції. Так, елементи зовнішньої будови новели, її архітектонічні одиниці оформлюють формальний рівень; система архітектоніко-мовленневих та композиційно-мовленневих форм, види мовлення та стильові риси складають формально-змістовий рівень композиції тексту; сюжет, мотиви, ідейний зміст формують змістовий рівень; символічні художні образи проявляються на образно-символічному рівні композиції. Проявляється певне розшарування тексту німецькомовної новели: формальний рівень є певним підґрунтям для формально-змістового, формально-змістовий – для змістового, змістовий – для образно-символічного. Композиція є ієрархічною структурою. Рівні композиції немов цеглини стоять один на одному, що сприяє реалізації категорії системності в тексті – підпорядкованості локальних і глобальних засобів виконанню єдиної цілі – та відображає принцип кругової причинності в явищах самоорганізації, взаємну обумовленість поведінки елементів сусідніх рівнів.

Самоорганізація складної системи передбачає здатність рівнів цієї системи до моделювання один одного та середовища. Це зумовлює індивідуальну роботу та колективну взаємодію різних підсистем та їх об'єктів (атракторів і репелерів). Порядок в системі виникає навколо атракторів – елементів, які допомагають створювати та підтримувати стійкий стан

системи. У дискурсі новели до них належать авторські інтенції та засоби їх реалізації: композиційна будова тексту, система стилістичних засобів, ідейно-образний зміст тощо. Вони виступають зонами притягання, які спрямовують усі процеси організації і добору в системі. Своєрідними анти-атракторами є репелери – обмеження, які відштовхують при організації елементів дискурсу все, що не вкладається в норми [Пихтовникова 2012, с. 131]. Такими репелерами в дискурсі новели є текстові чинники – стильові риси та екстралінгвальні фактори – історичні та соціальні умови функціонування новели. При створенні дискурсу відбувається конкурентна взаємодія змісту атрактора та репелера. Маючи загальну мету – створення дискурсу, атрактор і репелер задають протилежні напрямки його розвитку: зміст репелера намагається створити стійку форму дискурсу, а зміст атрактора – надати формі та змісту гнучкість і динамізм [Пихтовникова 2012, с. 27].

Фактори відкритості та дисипативності передбачають взаємодію системи з оточенням. Саме вони дозволяють еволюціонувати від простого до складного, оскільки кожен ієрархічний рівень може розвиватися та ускладнюватися лише завдяки обміну енергією, інформацією з іншими рівнями та навколишнім середовищем. Автор новели надає адресату завершений продукт у вигляді тексту, розраховуючи на те, що читач побачить в ньому саме його, авторську систему цінностей. Проте адресат неминуче сприймає і декодує інформацію спираючись на свій життєвий досвід та світогляд. Таке розмаїття точок зору на такий здавалося б закінчений продукт яким виступає текст, сприяє реалізації фактору відкритості, який передбачає безліч різноманітних інтерпретацій і тим самим переводить текст у сферу явищ, відкритих для зовнішнього середовища: читачу, а також культурному простору. У цьому випадку також реалізується категорія прагматичної спрямованості – спонування та залучення адресата до своєї діяльності, обмін інформацією з яким підкреслює дисипативність системи.

Не враховуючи фактори відкритості та дисипативності, неможливо зрозуміти й описати еволюцію стилю новели, зміни в її структурі та змісті. Виконуючи соціальні замовлення новела пристосовується до «нового» читача, відмовляється від деяких компонентів (наприклад, від застарілих тем, певних елементів композиційної структури, експліцитного вираження моралі). Усі ці зміни зумовлені відкритістю новели читацькому та письменницькому середовищу, вимогам епохи.

Поведінка елементів підсистем і системи в цілому суттєвим образом характеризується спонтанністю, оскільки акти поведінки не є строго детермінованими. Це сприяє виникненню нових змістових значень, які посилюючись можуть так впливати на систему, що вона наближується до точки біфуркації – переломному моменту у виборі подальшого шляху розуміння тексту. Приховані в дискурсі новели можливості спонтанності, які характеризуються випадковим і непередбачуваним виходом за рамки передбачуваних законів стану, пов'язані насамперед з вживанням в тексті новел пуанту – неочікуваного повороту сюжету. В основу пуанту покладено ефект несподіваності, який реалізує ефект ошуканого очікування. Проте ця реалізація можлива лише за умови знання адресатом інформації тексту, тобто у контексті прочитаного. Виразним місцем тексту у сприйнятті читача відповідає категорія здивування. Читач дивується, що задана кодифікована система несе у собі протиріччя, що вона виявляється багатозначною. У цьому випадку ефект ошуканого очікування обумовлений відхиленням не від мовної норми, а від норми конкретного повідомлення.

Зазначені фактори та механізми, які представляють текст німецькомовної новели як живу систему, зумовлюють самоорганізацію цієї системи, що проявляється в індивідуальній та колективній взаємодії підсистем та їх об'єктів, а також у впливі зовнішнього оточення, в яке «занурена» система. Це, у свою чергу, неминуче приводить до реконструкції, поглиблення і розширення змістового потенціалу тексту.

Перспективні напрями подальшого дослідження вбачаємо у дослідженні когнітивних механізмів та концептосфери дискурсу німецькомовної новели, а також вивченні ідіостилію окремих авторів німецькомовної новели в єдності лінгвостилістичного, прагматичного і синергетичного аспектів.

Література

- Белоусов К. И. Синергетика текста : от структуры к форме / К. И. Белоусов. – М. : ЛИБРОКОМ, 2013. – 248 с.
- Войцехович В. Э. Фрактальная картина мира как основание теории сложности / В. Э. Войцехович // Известия науки, 2006. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.inauka.ru/blogs/article62789/print.html>
- Домброван Т. И. Синергетическая модель развития английского языка : [Монография] / Т. И. Домброван. – Одесса : КП ОГТ, 2014. – 400 с.
- Єнікєєва С. М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця ХХ – початку ХХІ століть) : автореф. дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / С. М. Єнікєєва. – К., 2011. – 35 с.
- Милостивая А. И. Синергетические аспекты вербальной коммуникации и перевода : [Монография] / А. И. Милостивая. – Ставрополь : Ставропольское издательство «Параграф», 2012. – 160 с.
- Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Г. Г. Москальчук. – М. : Едиториал УРСС, 2010. – 296 с.
- Олизько Н. С. Синергетические принципы организации художественного дискурса постмодернизма / Н. С. Олизько // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – №10 (148). – С. 84-87.
- Папулова Ю. К. О художественном тексте как о синергетической системе / Ю. К. Папулова // Современная филология. – Уфа : Лето, 2014. – С. 147-153.
- Піхтовнікова Л. С. Синергія стилію байки: німецька віршована байка ХІІІ – Х ст. : [Монографія] / Л. С. Піхтовнікова. – Х. : Бізнес Інформ, 1999. – 220 с.
- Піхтовнікова Л. С. Лінгвосинергетика : основи и очерк направлений : [Монографія] / Л. С. Піхтовнікова. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 180 с.
- Піхтовнікова Л. С. Самоорганізація дискурсу : синергетичні принципи і підходи до лінгвістичного аналізу / Л. С. Піхтовнікова // Сучасні фундаментальні теорії та інноваційні практики навчання іноземної мови у ВНЗ : [Кол. монографія] / [під загальн. ред. В. Г. Пасинок]. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 218-231.
- Dombrovan T. Linguosynergetics : Language as a Synergetic System / T. Dombrovan // European and Russian Literature : Modern Problems of Study. – Vol. 2 – Stuttgart : ORT Publishing, 2013. – Monograph Series № 2. – PP. 44-55.
- Köhler R. Synergetic linguistics / R. Köhler // Quantitative Linguistik. – Berlin, New York : de Gruyter, 2005. – S. 760-774.
- Pichtownikowa L. S. Synergie des Fabelstils : Die deutsche Versfabel vom 13.-21. Jahrhundert. – Ukrainische Beiträge zur Germanistik. Band 5. / L. S. Pichtownikowa. – Aachen : Shaker Verlag, 2008. – 322 S.

УДК 811.111:141.2

ЧУЯН С. О.

(Запорізький національний університет)

ЕКСПРЕСИВНА ЦІННІСТЬ КОНЦЕПТІВ АВТОРСЬКОЇ МОДЕЛІ СВІТУ РОМАНУ Г. МЕЛВІЛЛА «МОБІ ДІК»

Стаття присвячена проблемам вивчення художнього тексту як самостійного об'єкта дослідження, розробленню методики аналізу індивідуальних особливостей стилію художників слова з позицій когнітивної лінгвістики та дослідженню специфіки авторської моделі світу, що відбиває у художній площині авторський вибір концептуальних пріоритетів.

Ключові слова: *концепт, концептосфера, ядро, периферія, активізатор концепту.*

Чуян С. А. Экспрессивная ценность концептов авторской модели мира романа Г. Мелвилла «Моби Дик». Статья посвящена проблемам изучения художественного текста как самостоятельного объекта исследования, разработке методики анализа индивидуальных особенностей стиля художников слова с позиций когнитивной лингвистики и исследованию специфике авторской модели мира, которая отражает в художественном пространстве авторский выбор концептуальных пріоритетов.

Ключевые слова: *концепт, концептосфера, ядро, периферия, активизатор концепта.*

Chujan S. A. Expressive Value of Concepts of the Author's World Model in the Novel "Moby Dick" by H. Melville. The article deals with the problem of the study of fiction as an independent object, development of the technique of analyses of individual style peculiarities of the author from the view of cognitive linguistics and the study of the specific author's world model which reflects the author's choice of conceptual priorities. Different peripheral concepts adjoining the nuclear one are described as viewed from the point of their closeness to it. The stylistic and metaphorical peculiarities of the concepts are introduced in the article. The nuclear concept of the novel being SEA, we study the verbalization of the peripheral concepts such as SHORE, SEAMEN, FLORA and FAUNA, VESSELS, NATURAL PHENOMENA. Besides the direct nomination such as names of professions connected with the sea the author uses different stylistic devices. Among them there are metaphors, epithets and similes. But the most vivid are antitheses at the textual, conceptual level, for example SEAMEN compared to LANDMEN to show the glory of seamen profession. . Comparing the means of representation of the concept in the language and in the language of the individual (in our case - the language of the writer) is to determine the basic meaning of the concept in national conceptual and, in addition, to identify individual

principles of language material in individual conceptual writer. Thus, we describe concepts according to the following parameters: concept activator; context of their use; features of the text; stylistic means for activating and demonstration of its importance in building a model of the author's world.

Key words: concept, conceptosphere, core, periphery, concept activator.

Сучасний етап розвитку лінгвістичної думки характеризується підвищеним інтересом науковців до проблеми вивчення художнього тексту як самостійного об'єкта дослідження. І є всі підстави стверджувати, що розроблення методики аналізу індивідуальних особливостей стилю художників слова набуває особливого значення з позицій когнітивної лінгвістики, що досліджує проблеми співвідношення мови та свідомості, роль мови у пізнавальних процесах та узагальненні людського досвіду, зв'язок окремих когнітивних здатностей людини з мовою та форми їх взаємодії. Крім того, важливим є інтерпретаційний намір пов'язаний із зверненням до сформульованих на базі когнітивної науки лінгвофілософських та лінгвопсихологічних підходів, що ставлять на меті аналіз «наївної (мовної) картини світу» творчої особистості у процесі креативної діяльності. Саме цим зумовлене дослідження специфіки авторської моделі світу, що відбиває у художній площині авторський вибір концептуальних пріоритетів, який визначається естетичними домінантами письменника і дає змогу відновити його концептосферу.

Однак, незважаючи на широке дослідження цього питання, немає однозначного підходу до проблеми взаємовідносин мови та мислення, можливостей відтворення картини світу людини за допомогою стилістичних засобів, тому вважаємо, ця проблема ще не є достатньо вирішеною, що зумовлює **актуальність** теми статті. **Метою** роботи є дослідження стилістичних засобів репрезентації авторського світосприйняття в романі Г. Мелвілла «Мобі Дік».

Спроби відділити суб'єкт сприйняття від самого процесу виявляються неможливими, тому вчені заявляють, що сприйняття відбивається не в пасивному прийнятті сигналів, а в їх активній інтерпретації [Михайлишин 2010, с. 7]. Для аналізу концептів ми використовуватимемо метод концептуального аналізу, який, слідом за М. М. Болдиревим, розуміємо як процес вияву концептуальних характеристик через значення мовних одиниць, що репрезентують певний концепт, їх словникові тлумачення та мовні контексти [Болдырев 2000, с. 31]. Ми вважаємо цю дефініцію найбільш прийнятною для нашого дослідження, адже об'єктом аналізу у такому випадку постають змістовні значення, які несуть у собі окремі слова, словосполучення, типові пропозиції та їхні реалізації у вигляді конкретних висловів.

Порівняння засобів репрезентації концепту в системі мови та в мові окремого індивіда (у нашому випадку – це мова письменника) дозволяє визначити основний зміст концепту в національній концептосфері і, крім того, виявити індивідуальні принципи організації мовного матеріалу в індивідуальній концептосфері письменника. Отже, ми розглядатимемо концепти за такими параметрами: слова-активізатори концепту; контекст їх використання; функції у творі; стилістичні засоби, для формування яких задіяні виокремлені лексичні одиниці. Таким чином, специфіка реалізації концепту в творі демонструватиме його активність і значення в побудові авторської моделі світу.

Саме тому розглядаючи авторську модель світу, представлену в зазначеному творі, як концептосферу, ми виокремлюємо концепт MOPE/SEA як ядро цієї концептосфери. Її периферія, у свою чергу, формується з таких концептів, як БЕРЕГ/SHORE, МОРЯКИ/SEAMEN, ФЛОРА/FLORA ТА ФАУНА/FAUNA, КОРАБЛІ/VESSELS та ПРИРОДНІ ЯВИЩА/NATURAL PHENOMENA. **Предметом** дослідження є проаналізувати аналізатори периферійної частини концептосфери.

Почнемо з концепту МОРЯКИ / SEAMEN, який представлено в тексті роману досить повно, адже це головні герої – моряки, чиє життя пов'язане з морем та кораблями. Насамперед, актуалізаторами концепту вважаємо назви професій, що виконують номінативну функцію: *whalemen, chief mates, second mates, third mates, sea carpenters, sea*

coopers, sea blacksmiths, harpooners, shipkeepers, masters, boatswain, cabin boy, commander, commodore, captain, boat-headers, sailors, cooks, helmsman – китобої, перші помічники капітанів, другі й треті помічники, корабельні теслярі й корабельні бондарі, корабельні ковалі, гарпунщики, корабельні сторожі, шкіпери, боцман, юнга, капітан, адмірал, капітан, старшина китобійного човна, матроси, коки, стерничий.

Активізаторами зазначеного концепту можуть бути і наступні словосполучення, що представляють собою стилістичний прийом – перифраз:

A brown and brown company, with bosky beards: an unshorn, shaggy set, all wearing monkey jackets for morning gowns – все засмагли, м'язисті люди з кошлатими бородами, всі патлаті, нестрижені, у бушлатах замість ранкових халатів.

Свого роду перифразом можна вважати і наступний приклад оригіналу:

I am something of a salt – я весь просяк сіллю.

Описуючи простих моряків та гарпунників, автор змальовує їх з любов'ю, створюючи романтичний образ героїв:

timid warrior whalemens – несміливі воїни-китобої;

glory and distinction of such offices – блиск і почесність таких посад;

a queer man but a good one – химерний, але непоганий (Ахав);

Хоч слід зазначити, що не всі епітети є завжди позитивними:

old hunks of a sea-captain – старий жмикрут-капітан;

aboriginal whalemens, the Red-Men – червоношкірі, тубільні китобої;

cursed Jonah – проклятий Йона (шинкар).

Для передачі почуттів героїв-моряків автор використовує порівняння, що полегшують розуміння читачем психологічного стану героя:

The helmsman who steered that tiller in a tempest, felt like the Tartar, when he holds back his fiery steed by clutching its jaw. – Стерничий, що тримав у руках цей румпель під час бурі, почував себе так, наче татарин, що стримує баского коня, вхопивши його за храпи.

Ми вже відзначали наявність протиставлень в тексті у попередньому аналізі. Однак, хотілося б зазначити, що ці протиставлення зустрічаються не лише на рівні стилістичних прийомів (наприклад, антитеза), а і на текстовому, концептуальному рівні також. Так очевидним здається протиставлення моряків (концепту SEAMEN) людям суходільним (LANDMEN) або пасажирам. Коли головний герой розмірковує про те, що він хоче найнятися на корабель, він вказує на статус та різні переваги матросів чи інших професій, але досить презирливо відзивається про пасажирів:

Get sea-sick – grow quarrelsome – don't sleep at nights – do not enjoy themselves much – на пасажирів нападає морська хвороба, вони стають дратливими, не сплять уночі, й подорож не дуже тішить їх.

Коли ж автор говорить про людей суходільних LANDMEN, він порівнює їх з в'язнями і вживає такі метафори:

Pent up in lath and plaster-tied to counters, nailed to benches, clinched to desks – ув'язнені в чотирьох стінах, припнуті до прилавків, прицвяховані до стільців, прикуті до письмових столів.

Особливо ж кумедними виглядають селюки, що намагаються виглядати як моряки, або збираються найнятися на корабель: *A country-dandy ... takes it into his head to make a distinguished reputation ... orders bell-buttons to his waistcoats; straps to his canvas trousers. How bitterly will burst these straps in the first howling gale.*

... all athirst for gain and glory of the fishery – спрагли за грішми й славою, які можна здобути морським промислом;

...seek to drop the axe and snatch the whalelance – хочуть покинути сокиру й узяти в руки гарпун.

Подібні описи та саме протиставлення моряків людям суходільним слугують деяким чином прославленню професії китобоїв. Особливою славою користуються моряки з Нентакіту. Яскравими є порівняння, що використовує автор для їх опису:

... *for the sea is his (Nantucketer's); he owns it, as Emperors own empires.* – ...бо море – його власність; він володіє ним, як імператори імперіями;

... *he lives on the sea, as prairie cocks is the prairie.* – ...він живе на морі, як перепілки в степу;

... *he climbs them as chamois hunters climb the Alps.* – ...він вибирається на них, як мисливці на сарн вибираються на бескеття в Альпах.

Отже, як ми можемо бачити, концепт SEAMEN є широко представленим в романі. Окрім прямої номінації – назв професій, пов'язаних з морем, автор застосовує й різні стилістичні прийоми, серед яких є метафори, епітети й порівняння. Але найбільш яскравим є протиставлення на тестовому, концептуальному рівні концепту SEAMEN людям суходільним LANDMEN для того, щоб показати якою славною є професія моряків.

Наступним ми розглянули концепт БЕРЕГ / SHORE, що має безпосередній зв'язок з концептом МОРЕ / SEA. До актуалізаторів концепту ми відносимо все, що знаходиться у портових містечках на березі: *warves* (причали), *moles* (хвилерізи), *capes* (миси), *piers* (причали), *piers-heads* (край причалів), *isles* (острови), *reefs* (рифів), *beaches* (пляжі), *coasts* (узбережжя), *seaport* (портове місто), *islands* (острови), *a promontory* (мис) тощо.

Функція цих лексичних одиниць номінативна, автор розкриває географію морських подорожей та, звичайно, описова – для детального зображення сцен, де проходять події у романі. Оскільки мова йде про подорожі, автор вживає багато топонімів:

Corlears Hook – мис Корліс;

Coenties Slip – Коентинська верфь;

Marvels of a thousand Patagonian sights and sounds – тисячі див, що їх обіцяє патагонське узбережжя нашому зорові та слухові [с. 24];

the good city of old Manhatto – славне місто на старому Мангеттені;

New-Bedford – Нью-Бедфорд;

Nantucket, a famous old island – Нентакіт, знаменитий старий острів;

Cape Blanco – мис Бланко.

Топоніми широко використовуються у стилістичних прийомах, наприклад, порівняння:

... *belted round by wharves as Indian isles by coral reefs.* – ... оперезане причалами, наче острови Індії кораловими рифами.

... *more lonely than the Eddystone lighthouse.* – ... самотнійший за Еддістонський маяк.

Цікавими є епітети, що використовуються для опису різних місць:

noble mole – гордий хвилеріз;

barbarous coasts – дикі береги;

deserted wharf – спустілий причал.

Таким чином, концепт SHORE актуалізується через вживання портових споруд, топонімів, порівнянь та епітетів. Все це яскраво малює в свідомості читача картину тієї місцевості, що зображується автором у творі.

Можна сказати, що в межах концепту ФАУНА МОРЯ / SEA FAUNA виокремлюється концепт, що за значенням дорівнює навіть концепту МОРЕ / SEA. Цим концептом є концепт КИТ / WHALE, актуалізація якого починається вже з назви твору. Номінаціями концепту є: *whale*, *Leviathan*, *beast*, *whirlpools*, *horse-whales*, *Cachalot*, *Sperm whales* – кит, Левіафан, потвора, водокрути, моржі, кашалот(и).

Вражає різноманітність епітетів, що використовує автор для опису кита:

mighty whales – величезні кити;

portentous and mysterious monster – грізне й таємниче страховище;

exasperated whale – розлючений кашалот;

accursed whale – проклятий кит;

hugest of living creatures – найбільша з живих істот;

white-headed whale with a wrinkled brow and a crooked jaw – білоголовий кит зі зморшкуватим лобом і кривою щелепою;

hated whale – зненавиджений кит;

ubiquitous but immortal Moby Dick – всюдисущий, але безсмертний Мобі Дік.

Всі ці епітети викликають грізні передчуття у читача, створюють образ величезної потвори, страшного вбивці моряків-китобоїв.

Різноманітними є і стилістичні прийоми, використання яких активізує зазначений концепт, створює образ кита-велетня в свідомості читача:

а) метафори:

Huge troops of whales – величезні табуни китів;

б) синекдоха:

The yawning jaws awaiting him... – роззявлена пащека, що чигає на нього.

в) порівняння:

... stretched like a promontory sleeps or swims and seems a moving land. – ... лежить у хвилях, ніби цілий мис, і спить чи плаває, немов плавучий острів;

... immense as whales. – ... величезні, мов кити;

And the whale shoots – to all his ivory teeth, like so many white bolts. – А потім кит змикає позад нього всі свої білі зуби.

...with his prodigious jaw ... like a ship's jibboom. – його величезна щелепа ... достоту як утлегар корабля.

...one grand hooded monster like a snow hill in the air. – величезне чудовисько, наче снігова туча.

г) гіпербола:

... spilled tuns upon tuns of leviathan gore. – ... розливав кров левіафанів цілими річками.

д) перифраз:

murderous monster – люте страховище;

a gigantic fish – гігантська рибина ;

one grand hooded phantom – величезний фантом.

е) іронія:

This Right Whale I take to have been a Stoic; the Sperm Whale, a Platonian, who might have taken up Spinoza in his latter years. – Цей справжній кит, гадаю, був стоїком; а кашалот – платоніком, хоча в останні роки, можливо, зазнав впливу Спінози.

Окрім китів автор описує й інших представників морської фауни, наприклад, акул (*eel*), молюск (*clam*), тріска (*codfish*), морж (*walrus*), макрель (*mackerel*), морські черепахи (*sea turtles*), крабі (*crabs*), квахог (*quahog*), бонфіш (*bonefish*) тощо.

Різноманітними є не тільки назви цих морських істот, а і епітети, що добирає автор для їх опису:

great fish – велика рибина;

outlandish bonefish – дивовижні рибини;

rabid creatures – скажені створіння.

З цією ж метою автор використовує і яскраві порівняння, що полегшують сприйняття цих жителів глибин читачами, які не настільки вже добре розуміються на фауні моря:

The rabid creatures swarmed round it like bees in a beehiver. – Оскаженілі хижакі роїлись довкола, наче бджоли у вулику.

Отже, концепт SEA FAUNA найбільш виражений через номінації китів; епітети, метафори, порівняння й гіперболи, що добирає автор для їх зображення. Однак, окрім центральної фігури кита автор описує й інших представників морської фауни, створюючи,

таким чином, в уявленні реципієнтів цілий світ, повний різноманітних істот – невідомих, таємничих і тому таких лякаючих і водночас привабливих.

Концепт ПРИРОДНІ ЯВИЩА/ NATURAL PHENOMENA – останній концепт, який ми розглядаємо в межах цієї роботи, і ми відносимо до нього назви, пов'язані з вітром, погодою на морі, бурями тощо. Активізаторами концепту є такі лексеми: *storm, weather, winds, trade winds, gale, breezes, blast, squall, zephyr, waterspout* – шторм, погода, вітри, пасати, буря, морські вітри, шквал, нижній вітерець, смерч. Функція цих лексичних одиниць здебільше описова, тому з стилістичних прийомів ми зустрічаємо більше епітетів, хоча є й інші засоби:

а) епітети:

drowsy trade winds – сонний пасатний вітер;

serene nature – тиха погода;

white and turbid wind – білий збурений слід;

biting Polar weather – пронизливо холодна арктична погода;

inclement weather of frozen seas – погана погода льодових морів;

howling gale – завивання бурі.

Надані вище епітети є означеннями до лексем-активізаторів концепту ПРИРОДНІ ЯВИЩА/ NATURAL PHENOMENA. Однак, у тексті роману зустрічаються і епітети, у побудові яких ці лексеми задіяні: *storm-pelted door* – побиті штормами двері.

б) метафори:

...damp and drizzly November in my soul. – вологий і дощовий листопад в моїй душі.

Приклад, наданий вище, яскраво демонструє, як асоціативність з таким природним явищем, як дощ, уможливорює зображення душевного стану героя. У наступному прикладі гнів (*wrath*) уподібнюється бурі (*storm*), тим самим слугуючи ще одним авторським засобом створення належної атмосфери:

The storm of God's quick wrath – буря, викликана гнівом божим.

Хоч концепт NATURAL PHENOMENA і може здаватися не таким активним, як інші, з огляду на порівняно невелику кількість стилістичних засобів, в яких він активізується в романі, його роль у побудові авторської моделі світу є безсумнівно досить вагомою.

Література

Болдырев Н. Н. Когнитивный аспект эвфемизации (на материале английского языка) / Н. Н. Болдырев // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2010. – № 2. – С. 5-11. (Соавтор Ю. В. Алексикова).

Михайлишин У. І. Відображення космогонічної картини світу у фразеологічних одиницях німецької мови : автореф. дис... канд. філол. наук / У. І. Михайлишин. – Харків, 2010. – 20 с.

<http://www.online-literature.com/mellville/mobydick>

Мелвілл Г. Мобі Дік, або Білий Кит. Роман / Пер. з англ. Ю. Лісняк / Г. Мелвілл. – К : Вид. дім «Всесвіт», 2003. – 584 с.

УДК 811.111'04

ШАБАЛІНА О. О.

(Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара)

ОСНОВНІ ЗМІНИ В СИНТАКТИКО-ФУНКЦІЙНІЙ ПАРАДИГМІ ПРИКМЕТНИКІВ ПРИ ПЕРЕХОДІ ВІД ДАВНЬОГО ДО СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ МОВИ

(на базі дослідження середньоанглійських прозових творів)

У статті вивчаються кількісні та якісні зміни у синтактико-функційному аспекті вживання прикметників при переході від давньо- до середньоанглійського періоду. Аналіз здійснено на базі прозових текстів і порівняно з результатами попередніх досліджень. Доведено, що прикметникова узуальна парадигма змінювалася залежно від семантичної специфіки тексту. Виявлено, що семантико-функційний фактор (визначальний для давньоанглійської) із аналітизацією мови поступається на користь синтаксичної потреби.

Ключові слова: прикметники, середньоанглійська проза, давньоанглійська мова, Англосаксонська Хроніка, синтактико-стилістичні особливості, атрибуція, предикація, стилістичні засоби.

Шабалина А. А. Основные изменения в синтактико-функциональной парадигме прилагательных при переходе от древнего к среднеанглийскому этапу развития языка (на материале исследования среднеанглийских прозаических произведений). В статье изучаются количественные и качественные изменения в синтактико-функциональном аспекте употребления прилагательных при переходе от древне- к среднеанглийскому периоду. Анализ проведён на материале прозы и сопоставлен с результатами предыдущих исследований. Доказано, что узальная парадигма прилагательных изменялась зависимо от семантической специфики текста, а семантико-функциональный фактор (ведущий для древнеанглийского) с анализацией языка уступает место синтаксической потребности.

Ключевые слова: прилагательные, среднеанглийская проза, древнеанглийский язык, Англосаксонская Хроника, синтактико-стилистические особенности, атрибуция, предикация, стилистические средства.

Shabalina O. O. Major Changes in the Adjectives' Syntactical and Functional Paradigm at the Edge of Old and Middle English Periods (the Research Based on the Studies of Middle English Prose). The present article puts forward a thorough investigation into the issue of qualitative and quantitative changes which took place at the edge of Old and Middle English historical and cultural periods in the field of syntactical and functional paradigm inherent to adjectives, adjectival elements and adjective-derived units. The research aims at supplementing into the process of working out a new conception concerning role and functions of the adjective as a part of speech in archaic English written sources, as well as contrasting the results with conventional tendencies in nowadays' Germanic linguistics.

The research has been made, on the one hand, on the basis of the texts of "Anglo-Saxon Chronicles" put down after the Norman Conquest, on the other – on the basis of both 'Ancren Riwe' and the set of treatises on multifarious religious and moral issues, jointly known as 'The Ayenbite of Inwyt' ('Remorse of Conscience'), collected, translated from French and recorded by Dan Michel of Northgate. Thus, the studies are based on authentic Middle English prose excerpts, whose basic syntactical peculiarities in the sphere of adjectival usage are being compared to those of Old English texts that have been under analysis in the previous works by the authors. A wide range of syntactical stylistic devices formed with the help of Old English adjectives is put under analysis.

The research held has proved that Middle English prose is nearly devoid of adjectives. According to the type of text they are engaged in, either attributive or substantivized adjectives predominate there. Quite unexpectedly, predication appears to be one of the rarest phenomena observed. Syntactical stylistic models slowly cease to exist. Also, the adjectives' usual paradigm appears to be utterly dependent on a text's semantic specificity. Taking into the consideration all the phenomena observed we may conclude that while in Old English semantic and functional factors proved to be key determiners for adjectival usage, they tended to yield to the syntactical necessity as the language acquired its analytical features. Therefore, linguistic changes both in Middle English poetry and prose were determined merely by extralinguistic factors.

Key words: adjectives, Middle English prose, Old English, Anglo-Saxon Chronicles, syntactical stylistic peculiarities, attribution, predication, stylistic devices.

Дана стаття присвячується вивченню основних змін у синтактико-функціональній парадигмі прикметників, які мали місце при переході від давнього до середньоанглійського етапу розвитку мови. Проте, цю тему не можна вважати ґрунтовно розробленою у сучасній лінгвістиці, адже в процесі вивчення теоретичних джерел нам зустрілася лише одна наукова праця, яка містила докладне ієрархічно структуроване дослідження історичного синтаксису англійської мови [Іванова 1999]. Проте, у роботі Іванової І. П. основний акцент зроблений саме на провідних схемах синтаксичної побудови англійського речення на різних етапах розвитку мови, у той час як роль окремих лексико-граматичних класів (частин мови) і семантико-функціональний фактор помітно недооцінюються. В інших наукових працях, які присвячуються питанням розвитку і функціонування англійських прикметників, навпаки, достатньо добре розроблені морфологічні, синтактико-функціональні та семантичні характеристики прикметників, але майже ігнорується історичний аспект еволюції їх вжитку [Харитончик 1986]. Таким чином, проблеми визначення синтаксичних характеристик прикметників у історії англійської мови є наразі недостатньо опрацьованою і потребує подальшої ретельної розробки.

Актуальність цього дослідження полягає у виділенні базових синтаксичних конструкцій давньоанглійської та середньоанглійської мови, побудова яких потребувала чи допускала використання прикметників. Також, нарівні з прикметниковими, досліджуються синтаксичні конструкції, утворені за допомогою ад'єктивних елементів та відад'єктивних утворень, котрі ніколи до цього не аналізувалися окремо, особливо у дослідженнях сфери прикметникового вжитку.

Завданням роботи є відстежити кількісні та якісні зміни у синтактико-функційному аспекті вживання прикметників та споріднених до них елементів, які мали місце при переході від давньо- до середньоанглійського періоду. **Метою** такого аналізу є вироблення

єдиної концепції стосовно ролі та місця прикметника як частини мови в архаїчних англомовних текстах та її порівняння із традиційно панівною у сучасному мовознавстві.

Об'єктом дослідження є збережені літературні пам'ятки цих епох (зокрема, такі прозові твори, як *'Ancren Riwe'* і перекладені з французької мови трактати на моральні та релігійні теми, знаними під загальною мовою *'The Ayenbite of Inwyt'* (*'Remorse of Conscience'*), написані кентерберійським монахом на ім'я *Dan Michel of Northgate*, а також середньоанглійські записи *Англосаксонської Хроніки*). **Предмет** дослідження – лексичний пласт прикметників, ад'єктивних елементів та відад'єктивних утворень, які функціонували у давньо- й середньоанглійській мові цих творів.

Говорячи про англійську мову на середньому етапі її розвитку як таку, перш за все, маємо розуміти, що формування її характерних рис та відмінностей не було миттєвим явищем; натомість, маємо справу зі складним і багаторівневим процесом, який мав цілу низку не тільки лінгвістичних, а й історико-культурних, економічних, соціально-політичних причин. Таким чином, середньоанглійська мова набула звичного для нас вигляду і звучання не одразу, а внаслідок довготривалого і неоднозначного розвитку. Закономірно, на самому початку цього процесу вона найбільше нагадувала давньоанглійську, наприкінці ж багато в чому наближалася до ранньонорманської.

З іншого боку, варто зазначити, що від початку середньоанглійського етапу проза як літературний рід почала помітно втрачати свої позиції у порівнянні з поезією, значно поступаючись переважно римованій драматургії. Таким чином, чисельність прозових літературних творів значно зменшилася, настільки, що навіть добір джерел для ґрунтовного аналізу та вивчення стає складним завданням.

У попередніх роботах ми здійснювали дослідження синтактико-функціональних особливостей давньоанглійських прикметників на базі Англосаксонської Хроніки як провідного текстового джерела [Шабаліна 2013]. Як це вже зазначалося, вибір було зроблено саме на її користь з причини, що вона створювалася протягом кількох століть і містила записи багатьох людей, які жили у різні епохи, належали до різних соціальних прошарків і розмовляли на різних діалектах (хоча, звісно ж, головним орієнтиром для творців Хроніки, започаткованої із волі західносаксонського короля Альфреда Великого, відповідно, залишався уессецький діалект).

Але Хроніка не обривається 1066 роком. Її записи охоплюють майже половину середньоанглійського періоду. Через це було б логічним здійснити подальше дослідження на базі записів Англосаксонської Хроніки, зроблених у період з 1066 по 1152 рр. з метою виявлення найхарактерніших лінгвістичних змін.

Проте, вивчення записів Хроніки, датованих середньоанглійським періодом розвитку мови, має низку своїх недоліків. Так, по-перше, вони надто малочисельні. Далі, характер, якого вони набувають, на нашу думку, найдоречніше було б змалювати як, з одного боку, вимушено-інформативний, з іншого ж – як неприховано хаотичний. До того ж, ці тексти охоплюють лише першу половину питомого історико-культурного періоду. Мова, якою вони написані, цілком очевидно навмисне витримана у манері, максимально наближеній до давніших записів – швидше за все, з метою збереження за літописом національно-автентичного характеру. Тому не можна сказати, що вони на сто відсотків відображають мовленнєву ситуацію, притаманну середньоанглійському етапу.

Виходячи з таких міркувань, для здійснення нашого дослідження синтактико-функціональної специфіки прикметників у прозових текстах середньоанглійського періоду було вирішено долучити до матеріалів, які розглядаються, вищезазначені пізні записи Англосаксонської Хроніки, але тільки як допоміжне джерело, базуючи дослідження, усе ж, на інших, можна сказати, характерніших для даного історико-культурного періоду зразках.

Тому, у структурному плані ця робота поділятиметься на дві основні частини: у першій проводитиметься розгляд базових функціонально-синтаксичних особливостей, характерних

для пізніх текстів Хроніки, тобто датованих від 1066 до 1152 року, друга ж половина презентуватиме аналіз текстового матеріалу, більш типового для даного періоду, але, з метою його урівноваження із першою частиною, поданого у дещо менших обсягах, ніж представлені в аналогічному розділі, присвяченому давньоанглійській мові. Текстова база для другої половини цієї роботи запропонована, передусім, такими прозовими творами, як *'Ancren Riwe'* і перекладеними з французької мови трактатами на моральні та релігійні теми, знаними під загальною мовою *'The Aeynbite of Inwyt'* (*'Remorse of Conscience'*), написані кентерберійським монахом на ім'я *Dan Michel of Northgate*.

Дослідження специфіки використання прикметникових елементів у середньоанглійських записах Англосаксонської Хроніки

Перша річ, яку варто зазначити, розглядаючи ті записи Англосаксонської Хроніки, які датуються середньоанглійським етапом розвитку мови, це особливості самої мови, якою вони зроблені. Справа у тому, що автори пізніх розділів цієї літературної пам'ятки намагалися користуватися традиційною, давньоанглійською лексикою, але, вживаючи її, вже на практиці майже повсемісно застосовували середньоанглійські мовні звороти, що наочно демонструється розглянутим текстовим матеріалом.

Загалом, опрацьований нами текстовий матеріал середньоанглійських записів Англосаксонської Хроніки, хоч і є незначним за обсягом, та містить цілком достатню кількість прикметникових елементів для здійснення ґрунтовного аналізу.

Що стосується синтактико-функціональних характеристик самих прикметників, їх стан найточніше, судячи усього, можна передати словом «хаотичний». Цей епітет, у першу чергу, стосується кількісних характеристик. Таким чином, хоча кількість самих прикметників та споріднених їм елементів порівняно із давньоанглійським періодом залишилася приблизно постійною, в той час, як кількісне співвідношення між різними синтаксичними функціями, які характеризують їх у реченні, зазнає різючих змін. Роздивимось найяскравіші випадки проявів кожної з основних розглянутих ситуацій.

1) Атрибутивна функція

Мабуть, найнесподіванішим феноменом у нашому дослідженні синтактико-функціональних характеристик ад'єктивних елементів у пізніх текстах Англосаксонської Хроніки стає різюче скорочення кількості випадків їх вживання в атрибутивній функції. Так, у розглянутих зразках на них припадає лише 30% усіх досліджених моделей. Особливо цікавим цей факт стає при порівнянні цих даних не тільки з кількісними характеристиками попереднього етапу, але й із «тріумфальним сходженням» атрибуції в поетичних текстах, що має місце паралельно із зазначеною ситуацією в прозі і що буде висвітлено дещо пізніше.

Наприклад: *Efter feawum dagum; Oper ping.*

Як це наочно демонструється наведеними прикладами, більш ніж у половині з усіх випадків у середньоанглійських текстах Англосаксонської Хроніки в атрибутивній ролі виступали навіть не самі прикметники, а споріднені їм елементи, які на середньому етапі розвитку англійської мови, на думку дослідників, масово змінювали свій лексико-граматичний клас із прикметників на займенники, числівники, у деяких випадках – іменники тощо.

Цікаво відзначити, що саме за участі атрибутивно вжитого прикметника у досліджуваних зразках спостерігаємо розрив усталеної назви самої країни, чого в англійських прозових текстах практично не спостерігалось від початку давньоанглійського етапу. Наприклад: *Her Landfranc ... com to aengla lande.*

2) Предикативна функція

Вживання прикметників, ад'єктонімів та відад'єктивних елементів у предикативній функції стає надзвичайно рідкісним явищем для пізніх текстів Англосаксонської Хроніки, які хронологічно відносяться до середньоанглійського етапу. Так, у нашому дослідженні текстового матеріалу не зустрівся жодного зразка предикативного вжитку

середньоанглійських прикметників чи споріднених їм елементів. Проте, у той же час, вважаємо недоцільним стверджувати, що такі випадки цілковито відсутні в пізніх текстах Хроніки через обмеженість обсягу досліджуваного матеріалу. Натомість, вважатимемо цей феномен дуже рідким і майже не характерним для прозових текстів Англосаксонської Хроніки, які датуються середньоанглійським історико-культурним періодом.

3) Інші особливості

Але найхарактернішим явищем для дослідженого прозового текстового матеріалу стає субстантивація прикметників та споріднених їм елементів, яка спостерігається приблизно у 58% розглянутих випадків. Важко напевне стверджувати, що саме спричинило такі різкі зміни у відсотковому співвідношенні у порівнянні з іншими хронологічними етапами і, передусім, з іншими прозовими англійськими текстами зазначеного етапу, але, за результатами здійсненого дослідження, це майже єдина синтактико-функціональна модель, властива для Англосаксонської Хроніки, у якій повноцінно функціонують прикметникові утворення. Причини цього явища, вочевидь, слід шукати в екстралінгвістичних факторах, про що докладно йтиметься далі.

Наприклад: *mid strangan; mid openum; ... þan ealdan gewunan.*

Також варто зазначити, що субстантивації зазнають, у 57% розглянутих випадків, ті ад'єктивні елементи, які на середньому етапі розвитку англійської мови змінюють свій лексико-граматичний клас, особливо – майбутній відносний займенник *eal* ('all'). Наприклад:

- *ða opre*
- *eallan þan munecan*
- *eal þæt se arcebiscop at him crafede...*

Таким чином, стан узуальної парадигми прикметникових елементів у середньоанглійських текстах Англосаксонської Хроніки можна характеризувати виключно як хаотичний, такий, що майже не має очевидних паралелей із іншими сучасними їй текстовими джерелами.

Аналіз базових синтаксичних моделей інших творів середньоанглійської мови, побудованих за допомогою прикметників та споріднених їм елементів

Найхарактернішою синтактико-функціональною особливістю прикметникових елементів у середньоанглійській прозі стає їх вживання у простій атрибутивній функції відносно означуваних іменників. За нашими статистичними підрахунками, на цю тенденцію припадає близько 67% усіх розглянутих випадків. Наприклад:

- *Wat crist þis is lodlich þing...*
- *muchel neode*
- *hegliche clom*

Інколи також у текстовому матеріалі зустрічаються розгорнута форма атрибуції (17% усіх випадків).

Наприклад: *wummon of clene liue, deies and nihtes.*

У поодиноких зразках трапляються випадки препозитивної поліатрибуції, але, як правило, лише одне з атрибутивних слів належить до лексико-граматичного класу прикметників, решта ж є або ад'єктивними елементами, або іменниками в родовому відмінку, або будь-якою іншою частиною мови, яка може бути вжита в атрибуції до означуваного іменника. На такі моделі припадає приблизно 17% усіх атрибутивних конструкцій.

Наприклад: *... gif strengðe hit makie oþer muchel eie.*

Наприклад: *oþer monnes þinges* ('monnes' – іменник у родовому відмінку)

Субстантивація також стає одним із найрозповсюдженіших явищ, паралельно із атрибуцією, хоча чисельно помітно поступається останній (на неї припадає приблизно 17% розглянутих конструкцій). Наприклад:

- *Muchel neode mid alle makeð breken ower hus.*
- *Sleðþe speçþ uor alle ...*
- *Huet wylleþ hy do mid alle þan?*

До цього слід додати, що майже у всіх випадках субстантивації зазнає ад'єктивний елемент *al*, як це наочно демонструється наведеними прикладами, а тому субстантивацію як таку, попри її надзвичайно широку розповсюдженість, все ж, не можна вважати суто прикметниковою характеристикою в середній період розвитку англійської мови.

Предикація ж, навпаки, стає одним із таких явищ, які найрідше спостерігаються. Так, за статистикою нашого дослідження, випадки предикативного використання різноманітних форм прикметника у середньоанглійських текстах спостерігаються лише у 5,5% випадків.

Наприклад: *Ancre þet is cheapild heo cheapeð hire soule þe chepmon of helle.*

Кількість випадків використання прикметників, ад'єктонімів та відад'єктивних елементів у синтактико-стилістичних функціях також помітно зменшується до 5% із загальної кількості. Переважна більшість із них або зазнають різких змін, або ж припиняють зустрічатися зовсім.

Наприклад: *alle þe zennen of men*

Набагато рідшим стає звичне вживання відад'єктивних слів, особливо у синтактико-стилістичних конструкціях, хоча варто зазначити, що вони все ще утримують свої позиції. Вони займають трохи менше 5% загальної кількості вивчених моделей. У переважній більшості випадків, прикметникові компоненти у складі таких утворень вживаються в атрибутивній функції. Також понад 90% подібних відад'єктивних елементів є іменниками.

Наприклад: *grifðfulnesse of heorte*

Висновки і перспективи подальшого дослідження

Прозові тексти у цей період майже повністю позбавлені прикметників. Специфіка кількісного співвідношення між різними синтаксичними функціями у кожному конкретному випадку визначається характером тексту самого твору, в якому дані ад'єктивні елементи вживаються. Але, у будь-якому разі, можна напевне стверджувати, що найголовнішими з-поміж таких функцій на даному етапі стають, безперечно, атрибуція та субстантивація атрибутивних прикметників. Предикативна функція, яку значний відсоток вчених [Арутюнова 1975; Драгунов 1962; Кубрякова 1978] вважає провідною та навіть єдиною справжньою функцією англійських ад'єктонімів, навпаки, стає явищем надзвичайно рідкісним і майже припиняє зустрічатися зовсім. Приблизно таку ж частотність вжитку мають і синтактико-стилістичні конструкції, що починають відчутно втрачати свої позиції та помітно видозмінюються, у переважній більшості випадків, – у бік спрощення.

Стан прикметникової узуальної парадигми у такому випадку виявляється суттєво градуйованим залежно від семантичної специфіки тексту, у якому вона проявляється в кожному окремому випадку. Чим можна пояснити подібну картину з прозовими текстами? Перш за все, у повсякденному житті переважна більшість людей спілкується саме прозою, попри усе етнокультурне різноманіття і багатство діалектів, мова прози була і залишається зрозумілою для простого народу з елементарним знанням основних правил граматики. Тому прозаїчні тексти мають значно більший шанс попри всі лиха та незгоди зберігатися й читатися звичайними людьми. Значний відсоток поетичних okazionalizmів і кенінгів, хоч і знаходить відгук у вузького прошарку високоосвіченого населення, але становить труднощі для розуміння переважною більшістю людей. До того ж, геть не в кожному поезія знаходить собі шанувальника.

Окрім усього вищезазначеного, у досліджуваних зразків англосаксонської прози від самого початку було інше спрямування, тобто, навіть саме їх написання здійснювалося з інакшою метою. Як відомо, Англосаксонська Хроніка почала створюватись у IX сторіччі за наказом видатного давньоанглійського короля Альфреда Великого з метою ведення літопису про всі найважливіші події країни. Таким чином, від моменту свого створення і до останніх

записів Хроніка мала радше історіографічний, аніж релігійний характер, через що її лінгвістична специфіка залишилася набагато ближчою до автентичного англосаксонського мовного континууму.

Але вже після Норманського завоювання картина різко змінюється. Із початком панування нової, норманської (тобто, франко-скандинавської за мовним критерієм), адміністрації, їй довелося почати напряму спілкуватися із місцевим англосаксонським населенням. Як це вже зазначалося вище, подібне повсякденне спілкування відбувається лише прозою. Так як місцева освічена верхівка суспільства була, у переважній більшості, винищена фізично, нікому було передавати далі культурну спадщину, а отже, тепер вже звичайне населення було вимушене навчатися мові завойовників і сприймати їх культуру. Саме від франкомовної культурної верхівки в англійську мову приходять нова манера побудови прозаїчних текстів.

Із усього вищесказаного можна висловити припущення, що ті тенденції вжитку прикметників, ад'єктивів та від'єктивних елементів, які, згідно з традиційною точкою зору на історію розвитку англійської мови, сприяли подальшій аналітизації мовної системи, у тій чи іншій мірі семантично, ономазіологічно та генетично були пов'язані із релігійним, християнським контекстом. Як показало проведене нами дослідження, аналітичні тенденції характерні для мов зовсім інших етимологічних груп, таких як грецька, латинь або давньоєврейська, неминуче впливали на давньоанглійську мову крізь римо-католицьку освітньо-культурну традицію.

У цьому контексті варто відзначити, що вжиток прикметників у давньоанглійській мові визначався, судячи з результатів нашого дослідження, семантико-функціональним фактором. А з аналітизацією мови він поступився позиціями на користь синтаксичної потреби. На середньоанглійському етапі семантичний фактор стрімко починає нівелюватися, у чому можемо бачити пряму паралель з послабленням «комунікативного принципу» О. Мороховського [Мороховский 1980]. Тож, при переході до середньоанглійського етапу розвиток англійської мови, як у випадку поетичних текстів, так і в прозі, почав детерминуватися переважно факторами суто екстралінгвістичного характеру.

Література

- Арутюнова Н. Д. О номинативном аспекте предложения / Н. Д. Арутюнова // Proceedings of the Eleventh International Congress of Linguists, Bologna–Florence, Aug. 28 – sept. 2, 1972. – V. 2. – Bologna-Florence : Mulino, 1975. – 813 p.
- Драгунов А. А. Грамматическая система современного китайского разговорного языка / А. А. Драгунов. – Л. : Изд. ЛГУ, 1962. – 270 с.
- Иванова И. П. Исторический синтаксис английского языка / И. П. Иванова, Т. М. Беляева, Л. П. Чахоян // Иванова И. П., Беляева Т. М., Чахоян Л. П. Практикум по истории английского языка. – СПб. : ПИТЕР, 1999. – С. 60-66.
- Кубрякова Е. С. Части речи в ономазіологическом освещении / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1978. – 116 с.
- Мороховский А. Н. Слово и предложение в истории английского языка / А. Н. Мороховский. – К. : Виша школа, 1980. – 216 с.
- Харитончик З. А. Имена прилагательные в лексико-грамматической системе современного английского языка / З. А. Харитончик. – Минск : Вышэйшая школа, 1986. – 96 с.
- Шабаліна О. О. Синтаксико-стилістичні характеристики прикметників та ад'єктивних елементів у давньоанглійській прозі (на матеріалі «Англосаксонської Хроніки») / О. О. Шабаліна // Наукові записки. – Випуск 118. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 588-594.

УДК 81'1

ШВАЧКО С. О.

(Сумський державний університет)

СИНКРЕТИЗМ КВАНТИТАТИВНИХ КОНСТРУЮВАНЬ (НА МАТЕРІАЛІ ЧИСЛІВНИКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

У статті осмислюється явище синкретизму на матеріалі англійських квантитативних слів – числівників та слів міри і ваги. Мають місце порівняння з дименціональною лексикою. Синкрети розглядаються на матеріалі синкретсемії. Актуальність теми мотивується зростаючим інтересом учених до нової наукової парадигми – синергетики.

Ключові слова: синкретизм, квантитативні слова, гіпотези, синергетика.

Швачко С. А. Синкретизм количественных конструкций (на материале числительных английского языка). Объектом исследования является феномен синкретизма на материале количественных единиц в модусах языка, речи и речевого поведения (предмет исследования). Цель исследования состоит в осмыслении упомянутой парадигмы, ее идей, процессов самоорганизации и саморазвития. В работе верифицируются гипотезы:

- номинативные единицы являются билатеральными и синкретичными;
- их системная организация и эволюция интегрируется триадой материи, энергии, информации;
- основным методологическим механизмом является онтогносиологический подход к исследуемым референтам.

Ценным вкладом представляется дальнейшая разработка основных положений и понятий новой научной парадигмы – лингвосинергетики.

Ключевые слова: синкретизм, количественные слова, гипотезы, синергетика.

Shvachko S. O. Syncretism Of Quantitative Units: English Numerals. The article in question deals with the English quantitative units, i.e. numerals, numeric words, on the one hand, and dimension units – words of weight and measure, on the other hand. This object is dealt with in the endozones of language, speech and speech behaviour. The aim of investigation consists in identification of the markers of systematic arrangement of the paradigm – its selforganization and evolution: verification of hypotheses that:

- bilateral and syncretic aspects of words go together;
- incorporated subject matter, energy and information of syncretas make the triad go;
- ontognosiological method is at work.

Topicality of the theme is objectivized by the growing interest to the problem by scientists of this country and abroad. This is a new scientific paradigm (synergetics), let alone many a lacunar item within its domain. Valour scenes remain undiscovered yet and await their solution in terms of major ideas and categories.

Lacunarity is indebted to the process of cognition, cognized and non-cognized phenomena. The choice of complex ontognosiological approach is determined by the nature of referents. Missing items come into being due to the problem of nothingness. The syncretas come archaic due to losses in the vocabulary or fall out of concepts. Some words are prohibited by taboo. Some syncretas work in the speech behaviour (silence, hesitation, pauses).

Keyword: syncretism, quantitative words, hypothesis, synergetics.

Об'єкт та предмет дослідження відповідно – це осмислення ідей синкретизму на матеріалі англійських кількості слів і словосполучень. **Мета** дослідження – це:

- верифікування гіпотези;
- слова мають білатеральну та синкретичну природу;
- самоорганізація та самодобудова кількості слів інкорпорує інтеграцію матеріалу, інформації та енергії;
- розпізнання чинників синкретизму зазначеної парадигми, її самоорганізації та еволюції.

Основним методологічним інструментом ідентифікації синкретичних явищ є онтогносіологічний прийом. Слова, як білатеральні знаки, мають поверхневу та глибинну структури (матеріальну та ідеальну). У науковій літературі на часі метазнак *синкрета* позначає дифузні, гібридні, контаміновані, синкретичні утворення. М. В. Піменова вживає термін *синсеміотичний* [Піменова 2011]. У ЛЭС [ЛЭС 1990, с. 446-447] йдеться мова про синкретичні суфікси, нульові закінчення, нульові морфеми. В англійській мові нульові флексії реалізуються в базових формах дієслів, іменників, прикметників. Синкретичний суфікс *-ish* у слові *greenish* вживається на позначення неповного зеленого кольору та частинимовного форманта.

Процеси ущільнення, лігатури передбачають зникнення окремих сем, формантів вихідних конструвань, появи модифікованих одиниць [Швачко, Шуменко 2013]. В англійській мові виокремлюється парадигма слів із префіксом *syn-* або його варіантом *sym-* (перед губними приголосними). Пор. англ.: *synonym, symmetry, symposium, symbios, synthesis, symphony, synergetics, synergism, synchrony, syncretic, syncretism, syncretize* тощо. У зазначених інтернаціоналізмах ініціальні морфеми семантизують сумісність, одноразовість позначуваного грецькою кореневою морфемою. Семантично інтеграція морфемних основ мультиплікативно номінує значення складових за формулою $(a + b) \rightarrow ab$. Так, синкретичними є англійські числівники з морфемами *-teen, -ty* (їх етимологією є *ten / десять*). Перша група числівників семантизує назви чисел другого десятка, друга група – назви десятків. Різниця між групами експлікується мотивацією процесів – відповідно додаванням та множенням [Швачко, Шуменко 2013].

Явище синкретизму притаманне бісемії, полісемії, а також термінам із складеними основами типу *лінгво-когнітивний, структурно-семантичний, структурно-функціональний,*

які графічно зображуються за допомогою дефіса. Семантично основи не є ідентичними, а результати мультикативного поєднання (за формулою ab), чинником синкрети. Ущільнення як процес мультиплікації входить в парадигму позначень *скорочення, скоротису, пропусків, лігатур, лакун, анотацій, резюме*, поляризації процесів пролонгації, розширення, відступів, пікторальних та графічних додатків, маркерів буття номінативних та комунікативних одиниць [Овсянко 2016]. Феномен синкретизму притаманний і лексичним одиницям, серед них, у нашому випадку, квантитативним словам. Синкретичною для них є інтеграція номінацій числа та величин – числівників, нумеральних слів, дименціональних слів, слів міри і ваги [Швачко 2008].

Синкретичною для квантитативних слів є інтеграція сем кількості та предметності, яка (інтеграція) є наскрізною у діасинхронічному представленні мови. Квантитативні одиниці своєю появою зобов'язані субстантивним одиницям: немає кількості без субстанції, так як немає колоризмів без іменників. Пам'ять про етимони предметного значення числівників не є такою прозорою, як у словах міри і ваги з їх експліцитною мотивацією. Пор. англ.: *ell, foot, span, stone, yard, inch, mile, furlong*. Квантитативні детермінанти в основному мають відіменникове соматичне походження *one, five, ten, ell, foot, span, inch*, поряд з назвами інструментів, предметів *yoke, furlong, mile, yard, stone*. Предметні семи копулюють із квантитативними семами в ендозоні вимірювання, дискретності/не дискретності – на просторах нумеральних та фразеологічних сполучень. Валоративною є робоча гіпотеза: одиниці зі спільними семами проходять гомогенні модифікації. Так, явище семи чудес числівників (див. далі) є діючими у розповіді про слова міри і ваги. Числівники у художньому дискурсі вживаються з дискретними одиницями, номінаціями живих істот, природних денотатів та артефактів, абстрактних феноменів та слів міри і ваги. В останньому випадку діє синкрета числівники + вимірювачі. Дискретними виступають нумеральні блоки, недискретними – дименціональні. Тут діє онтогносіологічний прийом: вибір слів детермінується природою референтів.

Синкретизм спрацьовує не лише у парадигмі квантитативних одиниць – ця тенденція є онніпотентною. По-різному представлений синкретизм у денумеральних вторинних конструюваннях. Повнозначні деривати зберігають вихідні семи, неповнозначні, службові резонують їх (див. далі). Обидві парадигми квантитативних слів підвладні модифікації від предметних значень до квантитативних, а потім – до спустошених. Таким чином, не всі слова є термінами, але всі мовні одиниці є синкретичними.

Числівникам англійської мови притаманна синкретсемія (термін М. В. Піменової), яка охоплює нерозчленовану мовну одиницю, номінацію позначуваного та позначувального [Піменова 2011]. За змістом одна лексема (синкрета) вживається для семантизації двох або більше значень одночасно, які актуалізуються у мовленні. Історично числівники належали до групи синкретів, оскільки вони мали і предметне, і кількісне значення в своїй біографії [Dantzig 1956].

Числівники англійської мови – самостійний незамкнений ряд повнозначних нумеральних слів, яким притаманні специфічні 1) морфологічні, 2) семантичні, 3) синтаксичні та 4) словотворчі особливості. Числівники позначені сигнікативною ознакою та нульовим денотатом. Від інших частин мови числівник відрізняється наявністю семи нумеральності, що є його базовою ознакою.

Числівникам різноструктурних мов притаманна ізоморфність, на що вказує мотивація метазнаків англ. – *Numeral*, укр. – *числівник*, рос. – *числительное* [Швачко, Шуменко 2013]. Як лексичні одиниці, що виражають число, числівники співвідносяться з натуральним рядом чисел, їм притаманна ригористична семантична організація. Ці слова співвідносяться з поняттям числа, яке вони уточнюють, ідентифікують. Кожен числівник позначає число на одну одиницю більше попереднього та дефінується за формулою $Ч_n = Ч_{n-1} + 1$ ($5=4+1$, $6=5+1$). Ряд, який починається з одиниці, послідовно збільшується на одиницю, може бути

апріорі нескінченним. Це «чудо числівників» корелює у науковій літературі із феноменом термінологізації. А. Є. Супрун назвав числівники «абсолютними термінами» [Супрун 1969]. З часом числівники десемантизувалися, втратили сему предметності, набули рис термінологічності, а також – відсутності морфологічної оформленості (в англійській мові).

Поняття числа і фігури взято не звідкись, а тільки з дійсного світу, – писав Ф. Енгельс, – десять пальців, на яких люди вчилися лічити, тобто зробити першу арифметичну операцію, є все що завгодно, тільки не продукт вільної творчості розуму. Щоб лічити, потрібно мати не лише предмети, які піддаються лічбі, а й мати вже здібність абстрагуватися при розгляді цих предметів від усіх інших їхніх властивостей, крім числа, а ця здібність є результатом довгого історичного розвитку, що спирається на досвід [Энгельс, с. 37].

Назви чисел виникли давно та є на часі абстрактним показником кількості предметів, а порядкові прикметники – денумеративи – на позначення лічби. Числові позначення синкретично інтегрували з позначенням предметів, згодом – їхніх ознак. Без числа неможлива не лише будь-яка наука, а й будь-яке знання, будь-яке відношення до життя. Число дає не тільки міру речей, а й простий зв'язок явищ, і тут мова пов'язана із числом у розвитку людського мислення від дифузно-предметних спроб людини до сучасного розуміння числа у всьому математичному та філософському розмаїтті числових можливостей. «Світ є число» – стверджував Платон. Витоки поняття числа сягають давнини й пов'язані з когнітивною діяльністю людей, як таке, що виникло із лічби окремих предметів.

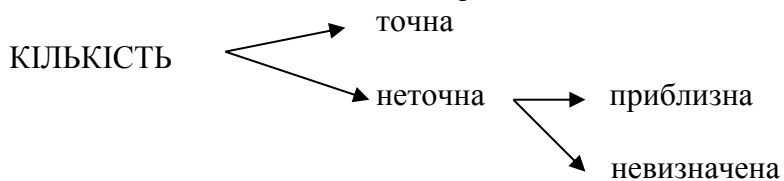
Однією із форм ранньої лічби слугував простий перелік реальних об'єктів. Предметні витоки є віддаленими на часі, прихованими й імпліцитними, що як сплески предметності час від часу появляються на векторі функціонування [Жлуктенко 1962]. Поліфункціональність числівників об'єктивується характером когнітивних процесів, засобами їх експлікації у мовній картині світу, їх синкретичного буття [Приходько 2008]. Номінативна функція числівників полягає в позначенні результатів пізнання на просторах дискретного та недискретного буття референтів. Під когнітивною функцією числівників розуміємо здатність цих мовних одиниць зберігати основні етапи пізнання об'єктивних квантитативних відношень. Когнітивна функція числівників «розповідає» про складний шлях становлення категорії кількості, про здатність досліджуваних мовних одиниць відображати основні віхи еволюції від предметних значень праформ до термінологічного значення, потім – до де термінологічного та якісно-предметного наповнення. Вивчення когнітивної функції числівників допомагає розумінню числа як факту мовної онтології.

Прагматична функція числівників реалізується у фразеологічному контексті, в їх емоційно-експресивному бутті. Епідігматична функція (словотвірна) об'єктивується наявною парадигмою денумеративів, утворених за моделями макросистеми [Єнікєєва 2006; Жлуктенко 1962; Швачко 2013]. Числівники англійської мови пройшли складний шлях і характеризуються притаманними структурно-семантичними тенденціями. Числівники англійської мови – самостійний лексико-граматичний клас слів із властивими їм семантико-функціональними показниками, яким притаманні ізоморфні риси лексико-семантичного поля кількості, що становить поліцентричну ієрархічну парадигму [Швачко, Шуменко 2008].

На парадигматичній осі числівники реалізують тільки точні числові характеристики, що експлікує їх термінологічний характер. У текстовому оточенні числівники модифікуються, змінюються і при цьому номінують як точні, так і неточні ознаки. На синтагматичному рівні числівники позначені біфункціональністю, тобто вони реалізують квантитативну та нумеративну функції. Поза текстом числівники вживаються для позначення точної кількості. Емпіричний матеріал свідчить про домінуючий характер числівників у парадигматичній групі квантитативності, вони становлять ядро квантитативних словесних знаків і є базовими в лексико-семантичному полі кількості.

Для поля кількості характерними ознаками є багатоярусність і багатоаспектність. Стратифікація його (поля) зумовлена гіперо-гіпонімічними відношеннями компонентів.

Семантична модель категорії кількості об'єктивується реальним буттям предметів та явищ дійсності, а також – загальноісторичним досвідом пізнання кількості:

Фразеологія – це конденсований досвід соціуму, минуле та сучасне якого відлунюються у фразеологічних одиницях (ФО) мови. Універсальним є те, що ФО вступають у двобій не тільки з вихідними синтаксичними структурами, а й у «смертельний двобій» з усталеною фразеологією. Фразеологія як проміжний рівень перебуває на векторах лексико-семантичного рівня. Фразеологія – як система непрямих номінацій – пов'язана з окремими зонами буття, із людиною та її діяльністю, має антропоцентричний характер.

У кожній мові є стійкі словосполучення, які за змістом та синтаксичною функцією рівнозначні слову. Ці словосполучення належать до полілексемних мовних одиниць із синкретичним наповненням, специфічною структурно-семантичною будовою та лексикалізацією.

До фразеологізмів відносять прислів'я, приказки, крилаті вислови [Овсянко 2016]. Більшість фразеологізмів з'явилися в процесі спостереження за навколишньою дійсністю – суспільними процесами, виробничою діяльністю й побутом, морально-етичними нормами і родинними стосунками, природним середовищем, тваринним та рослинним світом. Процес створення фразеологічних одиниць складається з двох етапів. Перший полягає у тому, що певні звуки, складені у слово, набувають значення. Другий етап – це коли сполучення, яке складається з декількох слів, кожне з яких має у словнику власне значення, набуває нового значення, що не тотожне, відрізняється від значення будь-якого зі слів-компонентів фразеологічної одиниці.

Компоненти фразеологічних одиниць із числівником здатні семантично модифікуватися, їм притаманні відтворюваність, стабільність структурних компонентів, цілісність значення, непроникність. Усі ці ознаки зближують фразеологізм зі словом. Числівники у вільних словосполученнях співвідносяться з реальними об'єктами, вказують на їх точну або приблизну кількість. На значення числівників в умовах фразеологічного сполучення впливають компоненти оточення: перехрещення і включення їх смислів у семантику цільної одиниці. Загальний смисл фразеологічних одиниць обумовлюється сукупністю значень складових (ефект ab , а не $a+b$). Фразеологічні одиниці із числівником – ФО(ч), як вторинні одиниці, репрезентують відхилення від традиційної структури та семантики вихідних словосполучень. Вивчення поверхневої та глибинної структур ФО(ч) є актуальним з огляду на сьогоденну вагомість когнітивних досліджень, експлікацію дієвості людського фактора.

У полілексемній структурі постійно протиставляються узуальна форма – оказіональній, об'єктивна оцінка – суб'єктивній, вихідна структура – похідній, первинні одиниці – вторинним, нейтральна лексика – експресивно-емоційній, національний пласт – транснаціональному тощо. Синкретизм пронизує двобій діад – лексикалізацію [Домброван 2012; Єнікеева 2006; Зацний 1999; Кобякова 2007; Пихтовникова 2012]. ФО(ч) утворюють сектор вторинної номінації, корелюють із конотативною лексикою, омовлюють етношарм носіїв мови. Облігаторним при цьому є збереження змісту ФО(ч), факультативним – лексико-синтаксичних паралелей. У семантичній скарбниці зіставлених одиниць зберігається когнітивний досвід. Відомо, що ФО(ч) у своїй еволюції обіймають первинні та вторинні знаки. Вихідні (первинні) нумеральні словосполучення (НумС) лексикалізуються у вторинні, похідні фразеологічні конструювання. У новоутворених, секундарних одиницях кількісне

наповнення модифікується в якісне або субстантивне. Синкретизм ФО(ч) є діасинхронічним явищем, що діє на просторах синкретемії.

Таблиця 1

Реалізація ФО (ч) кількісних та кількісно-якісних значень

ФО (ч)	Кількісні значення	Кількісно-якісні значення
1	2	3
<i>two and two</i>	попарно	
<i>two by two</i>	по двоє	
<i>two bits</i>	25 центів	
<i>two dogs over one bone seldom agree</i>		двом собакам однієї кістки не поділити
<i>two upon ten</i>		уважно дивитися, бути уважним
<i>to be in two minds</i>		бути в нерішучості
<i>when two Sundays meet together</i>		ніколи

Повної десемантизації в умовах ФО(ч) зазнають, в основному, позначення чисел малого порядку, що зумовлено їх частотою вживання. Об'єктивними показниками десемантизації числівників за умов стабільного контексту є: 1) заміна числівників іншими кількісними словами; 2) взаємозамінність числівників при збереженні загального значення ФО(ч); 3) заміна числівників словами неквантитативної семантики; 4) опущення числівників у ФО(ч).

Лексична система має особливий вимір – епідигматичний, тобто словотвірний, без якого неможливо ґрунтовно охарактеризувати семантику слова. Актуальність осмислення проблем словотвору є нагальною для параметризації частиномовного вимірювання. Словотвір виходить за межі лексичної системи, він є базою деривації, утворення секундарних конструювань, вихідними формами яких служать як і слова, так і словосполучення (тобто одиниці широкого представлення). Словотвір – це упорядкована, структурно багатовимірна система. Властивості та функції елементів дериваційної системи в цілому корелюють із системотворчими властивостями всієї мовної парадигми. Характер деривації залежить не тільки і не стільки від виявлення її чіткої структурної організації, скільки від функцій, які вона виконує [Єнікеева 2006].

Словниковий фонд сучасної англійської мови постає перед нами у сьогоденному лінгвістичному корпусі мовних одиниць, структурно-семантичне призначення яких є вагомим для осмислення інтеграції екстра- та інтралінгвальних чинників синкретизму, розуміння структурно-семантичної природи семіотичних знаків. З огляду на тенденції сучасних досліджень денумеративи у роботі розглядаються у річищі їх поверхневих та глибинних структур, еволюційно-інволюційної динаміки частиномовного буття і лексико-семантичного поля кількості. Денумеративи осмислюються шляхом порівняльної параметризації вихідних та похідних одиниць, вивчення явища синкретизму в наскрізній динаміці та семантичній девіації корелюючих слів. Порівняльне осмислення корелюючих одиниць об'єктивує їх лінгвістичний статус, специфічні системно-функціональні ознаки у науковій картині світу. Корелюючі групи слів пов'язують специфічні словотворчі асоціації – семантичні та вербокративні. Деривація діє бівекторно, у поверхневих та глибинних структурах. Об'єкт представлений у вкрапленнях стосовно їх самоорганізації, самоконтролю та самодобудови, закладених у тріаді інформації, матеріалу та енергії.

Вчення про словотворення є важливою частиною мовознавства. Останнім часом в умовах глобалізації спостерігаються інтенсивні процеси словотворення. Найбільш рухливим та динамічним вважають лексичний рівень мовної системи, розвиток якого пов'язаний з появою нових слів та словосполучень – як за формою, так і за змістом. У зв'язку з цим

значущим є осмислення словотворчої парадигми сучасної англійської мови, тенденцій їх формального та семантичного становлення.

Однак термін *дериват* не обмежується позначенням словотвірних процесів і має широке застосування в лінгвістиці, тому що дериваційні процеси відбуваються на всіх рівнях мови. Ми приймаємо думку С. М. Єнікєєвої, що у разі словотворення відбувається вербокреація, яка визначає процеси та результати формування похідних лексичних одиниць, які здійснюються шляхом утворення абсолютно нових мовних знаків. Важливою характеристикою деривата є словотвірна структура, що розподіляє слова на елементи, що беруть участь у творенні слова [Єнікєєва 2006]. Дериват – представник цілого класу найменувань, які утворені за певними моделями.

Похідне слово характеризується єдністю трьох елементів: 1) частини мови твірного слова; 2) семантичної кореляції між твірним словом та похідним; 3) формального співвідношення між похідними та твірними словами (однаковість способу словотворення, а для афіксальних способів – тотожність афікса). Дериваційний компонент є базовим у процесі переорієнтації номінативних одиниць сучасної англійської мови. Вихідним та похідним одиницям притаманна спільна сема числа, яка повністю не зникає (повнозначні слова), а залишається фоном (службові слова). Таким чином, новоутворені денумеративи змінюють свої функціональні або граматичні та лексичні характеристики. Цей процес носить діасинхронічний характер. Функціональна зміна слів передбачає перехід мовної одиниці в нову якість. Основні моделі функціональної зміни проявляються на таких векторах:

- морфема → лексема (*-teen* → *her teens*);
- лексема → морфема (*some* → *thirtysome*);
- лексема → речення (*five* → *Five! (вімання)*);
- словосполучення → складне слово (*car with four wheels* → *four-wheel car*).

Виникнення нових слів, їх здатність конструювати нові одиниці та словосполучення сприяють розширенню словникового складу, еволюції його складників. Числівникам як вихідним одиницям денумеральних утворень притаманні «сім чудес» – ознак їх життєпису.

Перше «чудо». Древні вчені співвідносили число з предметом, а потім – з ейдосом, логосом, поняттям. Число – це світ. Числівники – це мовознавство. Багато числівників має індоєвропейські корені. Рука та тіло людини були інструментами лічби та вимірювання, про що нам нагадують лексеми англ. *five* (*finger*), *toe* (*ten*), *brace* (*arm*). Пор. п'ятеричну, десятиричну и двадцятиричну системи.

Синкретизм предметності та нумеральності (друге «чудо») простежується у семантиці назв першого десятка. З плином часу предметне значення вивітрується, числівники перетворюються в назви абстрактних чисел.

Основні функції (третє «чудо») числівників нагадують про їх предметність, яка стає прозорою в основних функціях досліджуваних слів. Предметність цих номінацій полягає у їх призначенні – бути кількісною мірою дискретних одиниць. Квантитативна функція спрацьовує з дискретними референтами, напр. англ.:

*Ten green bottles hanging on the wall
And if one green bottle should accidently fall,
Then nine green bottles hanging on the wall.*

Четверте «чудо» числівників полягає у їх термінологічності, приналежності до «чистих термінів» (термін А. Е. Супруна) за межами конситуації, в лексикографічних дефініціях. У мовленні ці номінації відкриті процесам детермінологізації, синонімізації, антономізації, експресивності, емоційності, семантичній розмитості, втраті ригористичності, точності. Детермінологізація генерує феномени приблизності та фразеологізації.

П'яте «чудо». Фразеологічним одиницям із числівниками притаманне явище семантичної девіації – спочатку деквантифікації, а потім – спустошеності. На фразеологічних просторах однойменні одиниці омовлюють поняття *багато*, *мало* та якісну оцінку.

У парадигмі фразеологічних одиниць діючими є процеси номінації предметів, їх кількісних та якісних характеристик, а також наявність корпусу зі спустошеними числівниками (шосте «чудо»), які вживаються у функції декору, напр.:

англ.	рос.
<i>One, two, three,</i>	<i>Раз, два, три, четыре, пять</i>
<i>Sparrows in a tree,</i>	<i>Вышел зайчик погулять.</i>
<i>Four, five, six,</i>	<i>Раз, два, три, четыре,</i>
<i>Tiny little sticks,</i>	<i>Пять, шесть, семь,</i>
<i>Seven, eight, nine,</i>	<i>Восемь, девять, десять</i>
<i>This nest is mine.</i>	<i>Выплывает белый месяц.</i>

Сьоме «чудо» стосується епідигматичної функції числівників в ендозоні денумеративів – секундарних конструкцій типу *alone, lonely, only, between, twins, thrice*.

В англійській мові числівники другого десятка утворюються адитивно та семантизують значення складених чисел: *eleven* – ‘одиниця, що залишилася (*leave*) після десяти’, *twelve* – відповідно ‘двійка після десяти’. У формах цих числівників принцип адитивності візуально стертий на відміну від числівників на позначення 13 – 19 (прозорих у своїй мотивації), але цим числівникам, як і усій групі назв другого десятка, притаманний єдиний принцип побудови. Спільним структурним компонентом у числівниковій групі виокремлюється морфема *-teen*, напр.: англ. – *thirteen, fourteen, sixteen*. Числівники наступного рангу утворюються від числівників першого десятка з додаванням суфікса *-ty*, напр.: англ. – *twenty, thirty, sixty*. У номінаціях зазначених дериваційних груп виокремлюються відповідно етимологічні дублети *-teen* та *-ty*, які походять від лексеми *ten*, та імплікують відповідно процеси додавання та множення.

Лексичні одиниці, що становлять об’єкт нашого дослідження, як і всі інші мовні одиниці, завдячують своїм становленням і функціонуванням позамовним і внутрішньомовним чинникам. Дієвим є чинник синкретизму – двобою різних тенденцій, матеріалу та інформації. Семантична структура денумеральних дериватів відображає становлення нумерального корпусу лексики, образотворчу спроможність мови, адаптивні можливості квантитативних одиниць. Поповнення словника є головним законом розвитку будь-якої мови, без якого вона не могла б виконувати свою поліфункціональність. Денумеральна деривація виступає як одне із джерел його (словника) поповнення, створюючи нові словотвірні ланцюжки та гнізда. Денумеральний дериват повністю або частково зберігає семантику своєї твірної одиниці, вбираючи в себе квалітативні й оцінні ознаки, напр.: англ. – *two heads* → *two-headed dog*; *three corners* → *three-cornered room*; *five years old* → *five-year-old kid*; *seven storeys* → *seven-storeyed building*. Експресія, яскравість та семантична різноплановість успадковуються від вихідної одиниці й розвиваються на матеріалі похідної одиниці. У корелюючих корпусах числівники є вихідними, в той час як денумеративи – похідними.

Тип похідних денумеративів представлений гетерогенно в структурному та семантичному річищі. Структурними типами є частиномовні, продуктивні / непродуктивні, частотні/ нечастотні, повнозначні та службові, композити, конверсиви, афіксоїди. Види денумеративів представлені таким чином: денумеративи-іменники, денумеративи-прикметники, денумеративи-займенники, денумеративи-прислівники, денумеративи-дієслова та денумеративи-службові слова. Денумеративи походять від числівників, коренева морфема яких може поєднуватися як із суфіксами, так і з іншими морфемами, або без них, напр.: англ. – *once, twofold, fiftysome, thirtysomething, to ten, the two*. Утворені від числівників слова зберігають вихідну сему числа, набувають самостійного лексичного значення, тобто стають семантично-похідними одиницями – денумеративами. Маркерами словотвірного гнізда є:

- спільність твірної основи як вихідної одиниці для денумеральних утворень;
- послідовність векторів словотвору;

- детермінація вибору моделей нормами мови;
- наявність семи числа у повнозначних похідних одиницях;
- кореляція секондарних утворень;
- упорядкованість зв'язків епідигматичного гнізда.

Ознаки словотвірного гнізда відзеркалюють характер створення денумеративів за іманентними моделями мови.

Валоративно у **перспективі** залишається розробка адекватних ідей, положень, понять у домені синергетизму.

Література

- Домброван Т. І. Аплікативний потенціал синергетичної парадигми в лінгвістиці / Т. І. Домброван // *Studia Philologica* (Філологічні студії) : зб. наук. праць / ред. колегія: І. Р. Буніятова, Л. І. Белехова, О. Є. Бондарева [та ін.]. – Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – Вип. 1. – С. 79-84.
- Єнікєєва С. М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови : монографія / С. М. Єнікєєва. – Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2006. – 303 с.
- Жлуктенко Ю. О. Порівняльна граматики української та англійської мов / Ю. О. Жлуктенко. – К. : Рад. школа, 1962. – 160 с.
- Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80–90-ті роки ХХ століття : автореф. дис... д-ра філол. наук : 10.02.04 / Ю. А. Зацний. – К., 1999. – 32 с.
- Кобякова І. К. Креативне конструювання вторинних утворень в англійському дискурсі / І. К. Кобякова. – Вінниця : Нова книга, 2007. – 128 с.
- ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь – Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 446-447
- Овсянко О. Л. Модифікації англійських прислів'їв на просторах публіцистичного дискурсу / О. Л. Овсянко // *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія «Філологічні науки»*. – 2016. – № 6 (331). – С. 57-63.
- Пименова М. В. Языковая картина мира : учеб. пособ. / М. В. Пименова. – 2-е изд., испр. и доп. – Кемерово : КемГУКИ, 2011. – Вып. 7. – 106 с. (Серия «Славянский мир»).
- Пихтовникова Л. С. Лингвосинергетика : основы и очерк направлений: монография / Л.С. Пихтовникова. – Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2012. – 180 с.
- Приходько А. М. Концепти і концептуальні системи в когнітивно-дискурсивній лінгвістиці / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
- Супрун А. Е. Славянские числительные. Становление числительного как части речи / А. Е. Супрун. – Минск, 1969. – 232 с.
- Швачко С. О. Слова міри та ваги : лінгвокогнітивні аспекти : монографія / С. О. Швачко. – Суми : Вид-во СумДУ, 2008. – 132 с.
- Швачко С. О. У царині денумеральних конструювань : навч. посіб. / С. О. Швачко, О. А. Шуменко. – Суми : Сумський державний університет, 2013. – 198 с.
- Энгельс Ф. Анти-Дюринг. – К. Маркс, Ф.Энгельс. // Соч. 2-е изд., Т.20. – С. 5-338.
- Dantzig T. Number : the language of science / T. Dantzig. – N.Y. : Anchor Books, 1956. – 345 p.

УДК 811.112.2'42

ШЕВЧЕНКО В. М.

(Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна)

ІСТОРИЧНА ДИНАМІКА КОМІСИВНИХ ПЕРФОРМАТИВІВ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ XV–XXI СТ.

Статтю присвячено вивченню історичної динаміки комісивних мовленнєвих актів перформативної форми у німецькомовному діалогічному дискурсі та встановленню сталих та перемінних характеристик комісивних перформативів в діахронії. Історичні зміни комісивних перформативних мовленнєвих актів стосуються перформативних дієслів і прагматичних маркерів. Значному варіюванню підлягають набір і частотність перформативних дієслів, які виражають обіцянку. У дискурсі ХХ–ХХІ ст. зменшується кількість перформативних дієслів та маркерів з семантикою обіцянки і натомість спостерігається збільшення частотності імпліцитних комісивних перформативів, а також комісивних перформативних мовленнєвих актів у метакомунікативній функції.

Ключові слова: діахронія, комісив, метакомунікація, обіцянка, перформативне дієслово, прагматичний маркер.

Шевченко В. Н. Историческая динамика комисивных перформативов в немецкоязычном диалогическом дискурсе XV–XXI вв. Статья посвящена изучению исторической динамики комисивных речевых актов перформативной формы в немецкоязычном диалогическом дискурсе и установлению инвариантных и переменных характеристик комисивных перформативов в диахронии. Исторические изменения комисивных перформативных речевых актов касаются перформативных глаголов и прагматических маркеров. Значительному варьированию подвергаются набор и частотность перформативных глаголов, которые выражают обещание. В дискурсе ХХ–ХХІ уменьшается количество перформативных

глаголов и маркеров с семантикой обещания, в то время как наблюдается увеличение частотности имплицитных комиссивных перформативных речевых актов в метакоммуникативной функции.

Ключевые слова: диахрония, комиссив, метакоммуникация, обещание, перформативный глагол, прагматический маркер.

Shevchenko V. M. The Historical Dynamics of Commissive Performatives in the German Dialogical Discourse. The article is devoted to the study of the historical dynamics of commissive speech acts of performative forms in the German dialogical discourse and defining diachronically permanent and variable characteristics of commissive performative acts. Commissive acts include the acts which differ from other types in the nature of intention and in social conditions of their realization. The majority of commissive acts are united into the group "Promises" according to the type of a communicative intention. The acts which belong to this group such as promise, persuasion, guarantee and oath have their own distinctive features. Their common feature is that they have a fundamentally similar propositional content which is characterized by intentionality and orientation on the subject. Studying the historical perspective of commissive performatives and supporting the fact that a speech act has a three-level structure, it can be concluded that locutionary components are varied more than perlocutionary ones. Taking into account illocutionary characteristics, this speech act presents a stable phenomenon. Historical changes of commissive performative speech acts are associated with performative verbs and pragmatic markers. A set and frequency of performative verbs that express promise are considerably varied. In the discourse of the XX-XXI centuries the number of performative verbs and markers with the semantics of promise decreases and there is the increase of implicit commissive performatives frequency which is historically caused by the transition from the emotionality and openness of the discourse of the XV-XVI centuries to the discourse of negative politeness in the XX-XXI centuries, when the demonstration of emotions is considered to be the violation of communication standards. The aspect and tense forms of the verb, which are used for indirect realization of commissive performative speech acts, are also subject to historical variation. As for the illocutionary purpose, commissive performative speech acts are divided into two groups: commissive speech acts in their own performative sense and speech acts of commissive performative forms performing the metacommunicative function. Proper performative utterances demonstrate illocutionary specificity of commissives. Metacommunicative utterances by their pronouncing do not create a new situation, a speaker just explains how to perceive his words, not relying on some conventionalized action, which enables a listener to understand that there is something else except simple informing. In the discourse of the XX-XXI centuries the number of performative verbs and markers of promising semantics reduced, but the frequency of implicit performative and commissive performative speech acts in metacommunicative function increased. Instead, in the discourse of the XV-XVI centuries commissive performative speech acts in the proper sense were dominated, due to the existence of a strong stratification of the German society in this period.

Key words: diachrony, commissive, metacommunication, promise, performative verb, pragmatic marker.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі розвитку лінгвістики ствердилось панування когнітивно-комунікативної парадигми [Безугла 2008; Кубрякова 1995, с. 144-238; Сусов 1984, с. 3-12; Шевченко 2008, с. 3-7; Шевченко 2004, с. 202-205], яка акцентує антропоцентричний погляд на мовні й мовленнєві явища, зокрема діяльнісний підхід до аналізу мови й мовлення. У цьому зв'язку закономірним є звернення лінгвістів до вивчення перформативних висловлень, які з точки зору своєї семантичної структури не виражають повідомлення, а є самою дією, що виконує мовець [Бацевич 2008, с. 31-36]: *Ich verspreche dir, pünktlich zu kommen, ich schwöre die Wahrheit zu sagen!* тощо.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У рамках когнітивно-комунікативної парадигми відбуваються всебічні й всеохоплюючі інтегративні процеси, зокрема лінгвістична прагматика поглиблює вивчення мовленнєвих феноменів, використовуючи методологічну базу когнітивної лінгвістики. Актуальності набувають дослідження різних типів мовленнєвих актів. Вивченню перформативних мовленнєвих актів присвячені фундаментальні роботи лінгвістів на матеріалі різних мов [Апресян 1995, с. 199-217; Богданов 1989, с. 25-37; Бацевич 2008, с. 31-36; Остін 1986, с. 22-130; Почепцов 1985, с. 106-111; Романов 1984, с. 86-92; Бранд 1990, с. 355-369], однак деякі різновиди перформативних актів залишаються не вивченими, серед яких і комісивні перформативи.

Комісиви як акти-зобов'язання досліджувалися багатьма вченими, але тільки побіжно в контексті класифікацій, і отримали різні номінації: комісиви [Серль 1986, с. 170-195; Романов 1984, с. 86-92], зобов'язання [Фрейзер 1980, с. 151-172], промісиви [Почепцов 2009; Частникова 2004, с. 105-108], обіцянки [Апресян 1995, с. 199-217]. Наскільки нам відомо, системного дослідження комісивних мовленнєвих актів у діахронії дотепер не проводилось. Звернення до діахронічного варіювання комісивних перформативів у німецькомовному діалогічному дискурсі у межах нашого дослідження покликане заповнити цю прогалину, що зумовлює актуальність обраної теми.

Метою цієї статті є встановлення сталих та перемінних характеристик комісивних перформативів у діахронії шляхом простеження змін локутивного та ілокутивного аспектів

цього типу мовленнєвих актів на матеріалі творів художньої літератури німецьких авторів XV–XVI ст. і XX–XXI ст.

Завданням є проаналізувати історичні зміни комісивних перформативів із семантикою обіцянки і маркери обіцянки, а також розглянути їхні прагмасемантичні різновиди. **Об'єктом** дослідження виступають комісивні перформативні висловлення, **предметом** – їх історична динаміка в німецькомовному діалогічному дискурсі XV–XXI ст.

Матеріалом дослідження слугували твори художньої літератури німецькою мовою, персонажне мовлення яких наближене до розмовного. Для діяхронічного аналізу виділяємо два синхронні відрізки – XV–XVI ст. (драматичні твори Г. Сакса, Я. Айрера, В. Рабера та ін.) і XX–XXI ст. (драматичні твори авторів сучасної Німеччини).

До класу комісивів відносимо акти, які відрізняються від інших типів як характером інтенції, так і соціальними умовами їхнього проявлення. Більшість комісивних актів об'єднуються за типом комунікаційної установки в групу «Обіцянки». Акти, які належать до цієї групи, як то: обіцянка, запевнення, гарантія, присягання, мають свої диференційні ознаки. Загальним для них є насамперед те, що вони мають принципово однаковий пропозиційний зміст, який характеризується інтенціональністю та орієнтацію на суб'єкт [Восканян 1987, с. 29-39].

Г. Р. Восканян пропонує типологію комісивів, основою яких є семантичні класифікації іллокутивних дієслів, виділених Дж. Остіном, Д. Мак-Колі й Б. Фрейзером. Автор наводить три критерії, на основі яких комісивні мовленнєві акти розподіляються в підгрупи: 1) реактивність або ініціальність мовленнєвого акту; 2) наявність у словникових дефініціях дієслів диференційної семи «зобов'язання»; 3) розподілення семантики дієслова: в пресупозиції – здатність мовця виконати акт та бажання слухача, а в асерції – обіцянка. Він пропонує такі семантичні підгрупи комісивів: а) гарантія, запевнення; б) присягання, згода, ствердження; в) підтримка, допомога; г) порука; д) контракт; е) зобов'язання, обіцянка [Восканян 1987, с. 45-47]. За Дж. Остіном, до них входять також декларації або заяви про наміри, які не є обіцянками, але виражають співучасть чи підтримку когось-небудь [Остін 1986, с. 67]. Предикативну основу таких актів у «чистому» перформативному стані утворюють відмінювані форми дієслів *ich verspreche*, *ich schwöre* тощо.

В. В. Богданов називає комісиви адресатно-ініційованими мовленнєвими актами. Він відносить до комісивів комунікативні акти, які виражають зобов'язання, завірення, гарантії, присягання, згоди, відмови, поруки, погрози, обіцянки та ін. [Богданов 1989, с. 25-37]. Дж. Катц розглядає комісивні перформативи як мовленнєві акти прийняття зобов'язання [Katz 1977, с. 99-102]. Ю. Граффе розвинув ряд критеріїв, які він поклав в основу своєї таксономії комісивних мовленнєвих актів. Дослідник виокремлює прості типи комісивних мовленнєвих актів, до яких він відносить дієслова *zusagen*, *versprechen* та інші, та комплексні типи, сюди належать такі дієслова, як наприклад, *garantieren*, які характеризуються тим, що поряд з дією мовця відіграють роль також інші події, які не впливають на мовця [Граффе 1986, с. 179-188].

Д. Вандервекен виокремлює структуру комісиву, спираючись на різні складові іллокутивної сили такого типу мовленнєвого акту. Базова іллокутивна сила має вираження в компонентах пропозиційного змісту, підготовчої умови й умови щирості. Пропозиційний зміст дослідник розглядає як майбутню дію мовця та позначає познакою «0». Підготовча умова «Σ» виражає здатність здійснити дію, яка позначається в пропозиційному змісті висловлення. Умова щирості, яку він позначає познакою «Ψ», є намір мовця здійснити цю дію. Окрім того, здійснюючи комісивний мовленнєвий акт, мовець зобов'язується здійснити певну дію, яка здійснюється на користь адресата, яку він визначає як «позитивну бенефактивність», яка характеризує комісивний мовленнєвий акт [цит. за: Rolf 1997, с. 37-38]. Ю. Д. Апресян долучив до групи перформативів-комісивів російські дієслова обіцянки (рос. *обещания*): *гарантировать*, *давать обет*, *давать обещание*, *давать (честное) слово*,

заверяють, зарекаються, клястися, обещать (но не сулить), обязываться, присягать [Апресян 1995, с. 200].

Зазначені акти спрямовані на збереження, відновлення, покращення або підтримку стосунків між комунікантами. Перформативні акти **обіцянки** (*Ich verspreche dir; Ich kann Ihnen versprechen*) здійснюються для того, щоб зобов'язатися виконати бажану і важливу для співрозмовника дію, переконати його в щирості своїх намірів, підтримати приємну тональність спілкування. Такі акти можуть отримувати іллокутивні відтінки запевнення, гарантії, подання надії, клятви, попередження, погрози.

Перформативні акти **присягання** (*Ich schwöre euch; Ich kann/könnte schwören*) покликані донести впевненість мовця до співрозмовника, переконати його у достовірності сказаного, здійснити вплив на його почуття. Присягання поєднує в собі прагматичні компоненти і обіцянки, і зобов'язання. Однак є підстава вважати цей мовленнєвий акт самостійним підтипом експресиву, який також може інтегруватися з іншими мовленнєвими актами, повідомляючи їх про свій специфічний відтінок, наприклад обіцянка-присягання.

Перформативні акти **запевнення** (*Ich versichere dir; Ich kann Ihnen versichern*) відображають бажання мовця переконати адресата в істинності наданої інформації, передати йому свою впевненість чи вказати на хибність його думок, передбачень, уявлень, поглядів на ту чи іншу ситуацію.

Досліджуючи комісивні перформативи з історичної перспективи і схилиючись до того, що мовленнєвий акт має трирівневу структуру, можна зазначити, що варіюванню підлягають перш за все локутивна і в меншій мірі перлокутивна складова. В плані іллокутивних характеристик цей мовленнєвий акт становить стійке явище. В залежності від історичної епохи елементи дискурсу зорганізуються мовцями відповідно до норм та вимог побудови комунікації, які панували протягом зазначеного періоду. Це і є безпосередньо причиною діахронічного варіювання та змін у структурі, лексичному наповненні, реалізації комісивних перформативних мовленнєвих актів в ту або іншу історичну епоху.

Історичні зміни комісивних перформативних мовленнєвих актів охоплюють перформативні дієслова обіцянки і прагматичні маркери комісивних мовленнєвих актів. Значному варіюванню підлягають набір і частотність перформативних дієслів, які виражають обіцянку. Низка дієслів – *prophezeien, einen Eid leisten, gutschagen, schwören, beschwören* – поступово виходять із вживання у XX–XXI ст. і можуть бути віднесені до застарілих форм:

(1) *Henno, der Bauer, spricht:*

«**So schwör ich, dass ich dir kurzab die acht Gülden geschicket hab,**

kein Tuch dargegen hab empfangen.» (Hans Sachs, der Henno, S. 127)

Прагматичні маркери перформативного мовленнєвого акту комісиву одночасно є маркерами, які вказують на ту або іншу історичну епоху. Наприклад, маркери *ein Eid schwören, bei Gott schwören, bei den Treuen beschwören, bei Gott und Welt versprechen* характерні для німецькомовного дискурсу XV–XVI ст. і вже майже вийшли із вживання у XX–XXI ст.:

(2) *Der Neydecker spricht:*

«*Kein ander Antwort gib ich mehr und wird Euch auch kein ander Bescheid*

und schwer Euch das zu Gott ein Eid:

Tut Ihr nicht meiner Liebe Buß,

Eur Mann im Turn erfaulen muss!» (Sachs, Die zween Ritter von Burgund, S. 95)

Натомість в дискурсі XX–XXI ст. зустрічаються такі прагматичні маркери перформативного мовленнєвого акту комісиву: *ein Ehrenwort geben, eine Hand auf das Herz legen, mach ich*, а також лексичні маркери *natürlich, bestimmt, unbedingt, sicher*,

selbstverständlich тощо. Семантично вони відрізняються від маркерів, зазначених вище, наприклад:

(3) «*Ich baue auf Ihr Schweigen, Fagel.*»

«**Mein Ehrenwort.**» (Delius, S. 22)

У XX–XXI ст. спостерігається збільшення частотності вживання імпліцитних комісивних перформативів, що історично зумовлено переходом від емоційності та відкритості дискурсу XV–XVI ст. до дискурсу негативної ввічливості XX–XXI, де прояв емоцій є порушенням норм комунікації [Brown 1987], наприклад:

(4) «**Ich kann dir versprechen, dass ich mich bei Rumenich für dich stark machen werde.**»

«*Soll das ein Witz sein? Ich will doch nicht in euren Scheißladen zurück. Ich arbeite jetzt frei, verstehst du?*» (Oswald, S. 147)

Для експліцитно реалізованих комісивних перформативних мовленнєвих актів для всіх розглянутих історичних відрізків інваріантом є формула:

Ich / Wir + performatives Verb + Personalpronomen + p:

(5) «*Es ist wirklich wichtig*», sagte ich.

«*Ich notiere das gern dazu*», sagte er. "Man wird Sie innerhalb der nächsten 24 Stunden anrufen. **Ich verspreche es Ihnen.**

«*Sehr freundlich*», sagte ich (Spörrle, S. 49)

Історичному варіюванню підлягають також видо-часові форми дієслова, які використовуються для непрямой реалізації комісивних перформативних мовленнєвих актів.

Для дискурсу XVI–XVII ст. характерні такі структурні моделі комісивних перформативів:

1) Ich + Modalverb + Nomen / Personalpronomen + performatives Verb:

(6) *Abt spricht:*

«**Ja, das will ich Euch auch versprechen.**

Ihr reising Knecht, habt euch die acht

Taler, daß ihr mir zu essen bracht.» (Sachs, Das Wildbad, S. 169)

2) Ich / Wir + Hilfsverb haben / tun + Nomen / Pronomen + performatives Verb + p:

(7) *Der Herzog spricht:*

«**Ja, Fräulein, wir tun dir versprechen,**

zu helfen, das auch enden will.

Du aber schweig darzu gar still!

Geh in Herberg und folg mir,

bis wir wieder schicken nach dir!» (Sachs, Die zween Ritter von Burgund, S. 103)

3) Ich + Modalverb + p + Substantiv + performatives Verb + p:

(8) *Der Rossdieb spricht:*

«*Ihr lieben Herrn der Dorfgemein*

zu Fünsing, ich will ghorsam sein

und euch ein härten Eid da schwern,

nach dem Schnitt wieder herzukehrn

gen Fünsing und mich lassen henken.» (Sachs, Der Roßdieb zu Fünsing Mit den tolln diebischen Bauren, S. 302)

Модель 2) не є характерною для сучасного дискурсу, оскільки дієслова *tun* і *haben* не вживається у підсилювальній функції. Натомість сучасний дискурс демонструє, окрім моделей 1) і 3), такі:

4) Ich + Hilfsverb haben im Präteritum Konjunktiv + performatives Verb + Modalverb + p:

(9) «*Seltsam*», sagte Herr Pöppelmann, «**ich hätte schwören können, da sei jemand gewesen. In der Küche.**»

Wir unterzogen die Küche einer zweiten, sehr gründlichen Untersuchung. Da war immer noch niemand (Spörrle, S. 37)

5) Partizip II von performativem Verb + p:

(10) «*Versprochen!*» gab Peter über die Schulter zurück und sprang die Treppe hinunter (Noack, S. 53)

Здійснення акту обіцянки за допомогою модифікованого перформативу *versprochen* (*Partizip II* від перформативного дієслова *versprechen*), вживання якого рівнозначне здійсненню цього акту, є розповсюдженим у ситуаціях неофіційного спілкування.

За іллокутивною ціллю комісивні перформативні мовленнєві акти розпадаються на дві групи: комісиви у власне перформативному значенні (1, 2, 4, 5, 7, 8, 10) та мовленнєві акти комісивної перформативної форми, які виконують метакомунікативну функцію (3, 6, 9). Власне перформативні висловлення демонструють іллокутивну специфіку комісиву. Метакомунікативні висловлення своїм вимовленням не створюють нової ситуації, в них мовець тільки пояснює, як слід сприймати його слова, не спираючись при цьому на якусь конвенціалізовану дію, яка дає змогу вважати, що в них щось є окрім простого інформування. М. Ю. Міхеєв називає такі випадки послабленими перформативами: «в них залишається тільки метатекст, або автокоментар мовця, але немає тієї соціально значущої дії, яка є необхідною в реальному перформативному висловленні» [Михеев 1990, с. 223].

Завдяки метакомунікативним дієсловам мовець вимовляє не саме твердження, а ніби надає коментар до основного тексту: *und schwer Euch das zu Gott ein Eid* (3), *das will ich Euch auch versprechen* (6), *ich hätte schwören können* (9). У контексті 1-ї особи однини теперішнього часу активного стану дійсного способу метакомунікативне дієслово є «чужорідним тілом» у складі висловлення, виступає завжди як «незаповнена рамка», є «ситуаційно плеонастичним», надлишковим, оскільки сама семантика метакомунікативного висловлення долучає зміст *я кажу, що р*, звідси ще одна назва таких дієслів – метаплеонастичні [Вежбицкая 1978].

У сучасному німецькомовному дискурсі кількість комісивних перформативних мовленнєвих актів у метакомунікативній функції збільшилася. Натомість у дискурсі XV–XVI ст. переважає вживання комісивних перформативів у власному значенні, що пояснюється існуванням сильної стратифікації німецького суспільства у зазначений період.

Висновки та перспективи. Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що історичні зміни комісивних перформативних мовленнєвих актів стосуються перформативних дієслів і прагматичних маркерів. Значному варіюванню підлягають набір і частотність перформативних дієслів, які виражають обіцянку. У дискурсі XX–XXI ст. зменшується кількість перформативних дієслів та маркерів з семантикою обіцянки і натомість спостерігається збільшення частотності імпліцитних комісивних перформативів, а також комісивних перформативних мовленнєвих актів у метакомунікативній функції.

Таким чином, локутивний аспект підлягає значним змінам і є історичною пермінною, іллокутивний аспект є історично сталим для комісивного перформативного мовленнєвого акту. **Перспективи** дослідження вбачаємо в поглибленні аналізу історичної динаміки перформативних висловлень у метакомунікативній та іллокутивній функції.

Література

- Апресян Ю. Д. Перформативы в грамматике и словаре / Ю. Д. Апресян // Интегральное описание языка и системная лексикография : избранные труды : статьи / Ю. Д. Апресян. – М. : Языки русской культуры, 1995. – Т. 2. – С. 199-217.
- Арутюнова Н. Д. К проблеме функциональных типов лексического значения / Н. Д. Арутюнова // Аспекты семантических исследований. – М. : Наука, 1980. – С. 156-250.
- Бацевич Ф. С. Прагматичні перформативи : спроба обґрунтування комунікативного статусу / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. – 2008. – № 1. – С. 31-36.
- Безугла Л. Р. Когнітивно-прагматичні характеристики імпліцитних смислів у німецькомовному дискурсі : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 / Безугла Лілія Ростиславівна. – Харків, 2008. – 570 с.
- Богданов В. В. Классификация речевых актов / В. В. Богданов // Личностные аспекты языкового общения: Сб. науч. тр. – Калинин, 1989. – С. 25-37.
- Вежбицкая А. Метатекст в тексте / А. Вежбицкая // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Наука, 1978. – Вып. 8. – С. 402-421.

- Восканян Г. Р. Опыт анализа предложений, содержащих перформативы-обязательства (на материале современного английского языка) / Г. Р. Восканян // Проблемы синтаксиса словосочетания и предложения в современном английском языке : межвуз. сб. науч. тр. – Пятигорск, 1987. – С. 45-52.
- Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века; под ред. Ю. С. Степанова. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1995. – С. 144-238.
- Михеев М. Ю. Перформативное и метатекстовое высказывание (или чем можно испортить перформатив?) / М. Ю. Михеев // Логический анализ языка. Противоречивость и аномальность текста. – М. : Наука, 1990. – С. 213-225.
- Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин ; пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17 : Теория речевых актов. – С. 22-130.
- Почепцов Г. Г. Избранные труды по лингвистике / Почепцов Г. Г. – Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. – 556 с.
- Романов А. А. Прагматические особенности перформативных высказываний / А. А. Романов // Прагматика и семантика синтаксических единиц. – Калинин, 1984. – С. 86-92.
- Серль Дж. Р. Классификация речевых актов / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVII. : Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. – С. 170-195.
- Сусов И. П. Коммуникативно-прагматическая лингвистика и ее единицы / И. П. Сусов // Прагматика и семантика синтаксических единиц : межвуз. сб. научн. трудов. – Калинин : Изд-во Калинин. ун-та, 1984. – С. 3-12.
- Частникова С. А. Статус речевого акта промисива / С. А. Частникова // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – Харків. – 2004. – № 636. – С. 105-108.
- Частникова С. А. Прагмасемантические разновидности речевых актов обещания / С. А. Частникова // Культура народов Причерноморья. – № 82. – Т. 2. – Симферополь : Межвузовский центр «Крым». – 2006. – С. 217-220.
- Шевченко И. С. Абрис когнитивного вектора прагмалингвистики / И. С. Шевченко, И. П. Сусов, Л. Р. Безуглая // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – Харків. – 2008. – № 811. – С. 3-7.
- Шевченко И. С. Становление когнитивно-коммуникативной парадигмы в лингвистике / Ирина Семеновна Шевченко // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – Харків. – 2004. – № 635. – С. 202-205.
- Brandt M. Die performativen Äußerungen – eine empirische Studie / [Brandt M., Falkenberg G., Fries N. et al.] // Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. – 1990. – Bd. 43. – Heft 3. – S. 355-369.
- Brown P. Politeness : Some universals in language use / Patricia Brown, Steven Levinson. – London, etc. : CUP, 1987. – 345 p.
- Fraser B. Verdeckte Performative Äußerungen / B. Fraser // Sprechaktheorie. Ein Reader / hrsg. und aus dem Engl. üb. von P. Kußmaul. – Wiesbaden : Athenaion, 1980. – S. 151-172.
- Katz J. J. Propositional Structure and Illocutionary Force / J. J. Katz. – New York, 1977. – P. 99-102.
- Rolf E. Verbalhornungen der Handlungsanalyse / E. Rolf // ZGL. – Jg. 15. – 1987. – № 1. – P. 83-92.
- Graffe J. How to promise revisited. Eine Taxonomie kommissiver Sprechakte / J. Graffe // Pragmatax. Akten des 20. Linguistischen Kolloquiums. – Braunschweig : Burkhard, 1985. – S. 179-188.
- Meyer-Hermann R. Haben “performative Formeln” und/oder “performative Äußerungen” metakommunikative Funktion? / R. Meyer-Hermann // Frier W. (Hg.) Grundfragen der Textwissenschaft. – Amsterdam : Rodopi, 1979. – 323 S.

Список джерел ілюстративного матеріалу

- Delius F. C. Der Königsmacher / F. C. Delius. – 1. Aufl. – Berlin : Rowohlt, 2001. – 318 S.
- Noak B. Bastian / B. Noak. – М. : Ин. язык, 2001. – 352 с.
- Oswald G. M. Alles was zählt / G. M. Oswald. – 2. Aufl. – München: Deutscher Taschenbuch Verl. – 2003. – 199 S.
- Sachs H. Der Henno / H. Sachs // Werke in zwei Bänden. – Berlin : Aufbau-Verlag, 1972. – Bd. 2. – S. 113-144.
- Sachs H. Die zween Ritter von Burgund / H. Sachs // Werke in zwei Bänden. – Berlin : Aufbau-Verlag, 1972. – Bd. 2. – S. 85-122.
- Sachs H. Das Wildbad / H. Sachs // Werke in zwei Bänden. – Berlin : Aufbau-Verlag, 1972. – Bd. 2. – S. 157-170.
- Sachs H. Der Roßdieb zu Fünsing mit den tollen diebischen Bauern / H. Sachs // Werke in zwei Bänden. – Berlin : Aufbau-Verlag, 1972. – Bd. 2. – S. 298-311.
- Spörrle M. Ist der Herd wirklich aus? / M. Spörrle – 2. Aufl. – Hamburg : Rowohlt Taschenbuch Verl., 2005. – 156 S.

УДК: 811 111:81`42

ШЕВЧУК О. В.

(Запорізький національний університет)

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРАМАТИКИ КОНСТРУКЦІЙ

У статті розглядається поняття «граматики конструкцій». Поняття «конструкція» займає одне з центральних місць у лінгвістичній теорії, і така теоретична значущість цілком виправдана і підтверджена часом. Конструкція завжди була невід'ємним елементом традиційного лінгвістичного аналізу, що використовувався вченими в якості базисної структурної одиниці для дослідження граматичного ладу пропозиції.

Ключові слова : конструкція, граматика конструкцій, відмінок, пропозиція, гештальт.

Шевчук О. В. Исторические предпосылки и объект исследования грамматики конструкций. В статье рассматривается понятие «грамматика конструкций». Понятие «конструкция» занимает одно из центральных мест в лингвистической теории, и такая теоретическая значимость полностью оправдана и подтверждается временем. Конструкция всегда была неотъемлемым элементом традиционного лингвистического анализа, который использовался учеными в качестве базовой структурной единицы для исследования грамматического строения пропозиции.

Ключевые слова : конструкция, грамматика конструкций, падеж, пропозиция, гештальт.

Shevchuk O. The Historical Background and the Object of the Constructive Grammar Research. The article regards the phenomenon “the Construction Grammar”. The term “construction” takes one of the central positions in the Linguistics. Its theoretical importance is entirely grounded and proved by time. The construction has always been a necessary component of the traditional linguistic analysis, that was used by the scholars as a basic structure unit for the research of the proposition grammar structure. The construction approach in Linguistics origins in the Case Grammar, that was developed by Ch. Fillmore. He represented some articles which concerned the Frame Semantics at the end of 1960s and at the beginning of 1970s. The Frame Semantics has become the main component of the Construction Grammar analysis. The modern researches in the field of the Frame Semantics are widened with the help of the intensive corpuse researches within Ch. Fillmore’s project which was called “the Frame Net”. Ch. Fillmore had been working at the constructive grammar together with P. Kay, who concentrated mainly on the formalization of its various semantic aspects. In the 1990s P. Kay’s works were aimed at the perfection of the descriptive system and the common formalization of the grammar constructions. Embodied Construction Grammar is so called “carried out” constructive grammar. It is the scientific approach in Linguistics aimed at the computer usage of the received results. This approach is a means to model the cognitive and nervous mechanisms of the language units linguistic behaviour with the help of the computer.

Key words: the construction, the constructive grammar, the case, the proposition, the geshtalt.

Сама логіка розвитку граматичних досліджень, особливо в галузі когнітивної лінгвістики, мотивує синтаксистів і морфологів шукати ті чи інші конкретні рішення семантичної класифікації лексики. У цій сфері в рамках традиційного трансформаційного синтаксису виник особливий напрям лексико-граматичних досліджень, який демонструє надзвичайно сильну залежність утворень синтаксичних структур від їхнього лексичного наповнення. У якомусь сенсі продовженням цієї самої ідеї є граматики конструкцій Ч. Філлмора [Fillmore, Kay 1992], у якій акцент робиться не стільки на описі семантики певних синтаксичних конструкцій, скільки на докладному аналізі лексико-семантичних обмежень, що стосуються заповнення всіх можливих «місць» в кожній такій конструкції [Fillmore 1985, с. 73].

Оскільки поняття «конструкції» є фундаментом всієї нашої роботи, то в цій главі ми постараємося представити основні етапи еволюції поняття «конструкція» у загальній парадигмі лінгвістичного аналізу, починаючи з найбільш класичних, традиційних трактувань і закінчуючи в деякому сенсі новаторськими поглядами на конструкцію, висловленими представниками конструкційних граматики (Fillmore 1990, 1992; Kay 1992, 1997; Goldberg 1995). Такий підхід дозволить нам запровадити і використовувати в роботі термін «конструкція» у новому значенні, що виникло на базі теорій когнітивної лінгвістики та інших теорій сучасного синтаксису, які будуть розглянуті в теоретичній частині нашого дослідження. Окрім цього, планується також простежити, які дослідження послужили передумовою до виникнення теорії граматики конструкцій, продуктом якої і є нове розуміння конструкції як структурної одиниці мови з власною семантикою.

Існують два основних типи синтаксичних одиниць, що потрапляють під визначення «конструкція»: (1) словосполучення (у вітчизняній традиції), або іменна група (розуміння, прищеплене російській школі трансформаційними граmaticами Хомського); та (2) речення, які «при будь-якому тлумаченні виступають в плані синтаксису як граматикично оформлені побудови, тобто як граматикичні структури» [Іванова, Бурлакова, Почепцов 1981, с. 100].

Слід також зазначити, що наявність предикативно пов’язаних граматикичних суб’єкта і предиката багато дослідників вважають обов’язковим властивістю пропозиції. Ці члени речення кваліфікуються як головні, оскільки вони формують предикативну основу пропозиції, його «конструктивний мінімум» [Сусов 2000]. Але в конструктивний мінімум деякі дослідники включають, крім підмета і присудка, також доповнення, тобто крім суб’єкта і предиката в судження або висловлювання включається ще й об’єкт. У конструкціях з безоб’єктними, неперехідними (у широкому сенсі) дієсловами відсутня позиція доповнення (інакше кажучи, вона представлена нулем).

Таким чином, «кожне речення – це певна синтаксична конструкція, конструкція в такому позначенні пропозиції – мертва метафора, що втратила свою образність; але ідея, що лежить в основі такого найменування, відображає деякі дійсно існуючі особливості явища. Звертаючись знову до метафоричного змісту висловлювання, можна вказати, що, подібно до будь-якої іншої конструкції, речення має так званий структурний каркас, що його тримає ... »

[Іванова, Бурлакова, Почепцов 1981, с. 207].

Визначення конструкції як «синтаксичного каркасу» речення, який може демонтуватися на більш дрібні структурні блоки, що його складають – іменна дієслівна група, фраза або словосполучення – здатні замінювати один одного, породжуючи практично незліченні синтагматичні побудови відповідно до принципів лінеаризації певної мовної системи. Проблема різних концепцій трактування поняття «конструкція» є лейтмотивом більшості науково-дослідницьких робіт з проблем граматичного ладу мови у вітчизняній лінгвістиці [Адмоні 1958, 1964; Апресян 1985; Блох 1984,2000; Бондарко 1984,2001; Бурлакова 1984; Власова 1980; Дмитрієва 1975; Долинина 1981; Іофік 1972, 1975; Іртенєва, Барсова, Блох, Шапкін 1969; Колшанській 1965; Мельчук 1974, 1975,1985, 1991; Милих 1979; Мухін 1975, 1987; Назарова 1971; Неद्याлков 1983; Падучева 1974, 1992; Петунін 1981; Почепцов 1971, 1976; Слюсарєва 1981; Сусов 1975,1980, 2000; Тестелец 2001; Хвесіна 1983; Шведова 1960,1969; Шлейвіс 1976; Штеллинг 1996].

Безперечно, спосіб подачі даного надзвичайно важливого поняття в лінгвістиці може варіюватися, але суть його залишається та ж: «... під конструкцією пропозиції розуміється семіотична сутність, що має означається (план змісту) і що означає (план вираження) [Bergen 2009, с. 150] Елементи плану вираження описуються через їх форму, позицію (формальні властивості) і через здатність задавати форму, позицію і референцію інших, що відносяться до цього ж рівня елементів (функціональні властивості). Властивості елементів плану вираження підсумовуються в категоріях «підмет», «пряме доповнення», «обставина» [Полінська 1989, с. 112].

Одним з чудових властивостей мови є пластичність і рухливість її системи по відношенню до потреб і завдань мовного спілкування. У лексиці ця якість проявляється в можливостях утворення нових слів і вживання в переносних значеннях існуючих в широкому діапазоні можливостей поєднання лексичних смислів слів. У синтаксисі – у можливості побудови з великого, але кількісно обмеженого інвентарю слів і на основі кількісно невеликого (порівняно зі словником / лексиконом) набору граматичних правил практично необмеженого числа нескінченно різноманітних пропозицій. [Матченко 2011] Але якщо у бік збільшення розміру і складу речення структурні межі можуть бути досить широкими, то протилежно спрямована процедура згортання чітко обмежена. Такою межею і визначається елементарне речення.

Мінімальна за складом, найпростіша за граматичною будовою і змістом «монопредикативна» структура [Дмитрієва 1975, с. 82] відповідатиме поняттю структурної схеми пропозиції. Конструкція, побудована за структурною схемою з експліцитно реалізацією компонентів структурної схеми (і тільки їх), називається елементарним реченням або клауз. Ось як прокоментував термін «клауз» Я. Г. Тестелец: «Клаузен називається будь-яка група, в тому числі і не предикативная, вершиною якої є дієслово, а за відсутності повнозначного дієслова – зв'язка або граматичний елемент, який грає роль зв'язки. Термін «клауз» точно відповідає англійському “clause”, те саме поняття в лінгвістичній літературі російською мовою називають елементарним реченням або предикацією. Пропозиція представляє собою фінітних клауз» [Тестелец 2001: 256].

Грамматика конструкцій – це відносно новий напрям теорії мови, який на сьогодні отримав надзвичайно широке поширення у світовій лінгвістичній думці. Ця знаково-базована теорія мови організована навколо поняття граматична конструкція, яка, в свою чергу, являє собою кореляцію між формою і змістом, функцією, та є безпосередньо об'єктом дослідження граматики конструкцій. Грамматична конструкція є символічним знаком, що визнається основною елементарною одиницею лінгвістичного аналізу і репрезентації.

Головна ідея граматики конструкцій полягає у прагненні розробити систему опису мови, в якій марковані конструкції, тобто більшою чи меншою мірою «ідіоматизовані» структури, представлені у тій же формальній системі, що і регулярні, «ядерні» моделі. В

основі цього напрямку знаходиться положення про те, що між традиційними рівнями мови – фонетикою, лексикою, граматиною, прагматикою – немає чітких меж, вказані рівні утворюють єдиний континуум, а одиниці всіх мовних рівнів від морфеми до висловлювання і цілого тексту трактуються як конструкції.

Поняття «конструкції» неспроста займає одне з центральних місць у лінгвістичній теорії, і така теоретична значущість цілком виправдана і підтверджена часом. Конструкція завжди була невід’ємним елементом традиційного лінгвістичного аналізу, що використовувався вченими в якості базисної структурної одиниці для дослідження граматичного ладу пропозиції. На ранніх етапах розвитку трансформаційної граматики [Chomsky 1957, 1965], однак, відбулася деяка переоцінка даного поняття, але конструкція зберегла свій центральний статус, і в рамках граматики структури безпосередніх складових (до них ми зараховуємо і трансформаційні, і породжують граматики) під конструкцією розуміється структура фраз (групи слів: іменна група тощо), які формують речення.

Таким чином, можна з упевненістю стверджувати, що теорія граматики конструкцій явним чином відштовхується від прийнятих традицій, і, перш за все, від синтаксису Хомського, що не завадило йому згодом «скасувати» конструкції, визнавши їх “epiphenomenal” – такими, що виводяться із загальних правил.

Конструкційний напрям бере свій початок у граматиці відмінків (Case Grammar), засади якої дослідник Ч. Філмор представив у низці статей кінця 1960-х – початку 1970-х, та у ранній версії своєї фреймової семантики (Frame Semantics). Фреймова семантика стала семантичною складовою аналізу граматичних конструкцій. Сучасні дослідження в галузі фреймової семантики розширюються за рахунок інтенсивних корпусних досліджень в межах проекту Ч. Філмора Frame Net, що втілюється в International Computer Science Institute у Берклі. Так, конструкційна граMATика Ч. Філмора розвиває ідеї конструктивної граматики Дж. Лакоффа та Х. Томпсона. Головне місце у ній посідає поняття граматичної конструкції, що трактується як синтаксична структура речення [Загнітко 2007, с. 294]. Синтаксичні позиції заповнюються синтаксичними одиницями або маркерами, що вводять згорнуті синтаксичні конструкції і дають змогу репрезентувати речення у розгорнутому вигляді.

Іншою предтечею граматики конструкцій є теорія Джорджа Лакоффа, відома як Гештальт ГраMATика (Gestalt Grammar), що була розроблена в Каліфорнійському університеті в кінці 1970-х в межах традиції генеративної семантики. Низка положень Гештальт Граматики, зокрема такі як – значення цілого не є композиційною сумою значень окремо взятих частин та конструкції самі по собі мають значення – стали основоположними для всіх напрямів граматики конструкцій. Якщо у 1977 році когнітивну граматику Дж. Лакоффа та Х. Томпсона було доповнено теорією гештальтів, то в кінці 80-х років вона дещо відходить від концепцій породжувальної семантики, відмінкової граматики, а також і теорії гештальтів. Нова версія, розроблена Дж. Лакоффом у співпраці з П. Кеєм та Ч. Філмором, стоїть ближче до породжувальної семантики, з якої запозичені її наступні принципи:

- мова є частиною загальної когніції та використовує загальні когнітивні механізми;
- первинна функція мови – це передача значення, а граMATика має безпосередньо показувати, як параметри форми пов’язані з параметрами значення тощо.

Теорія гештальтів Дж. Лакоффа доповнює щойно написану когнітивну граматику. Сам термін «гештальт» походить від німецького “Gestalt” – «фігура», «образ», «форма», «структура». Він поширений у спеціальних психологічних теоріях, що називаються «гештальт-психологією». Увівши поняття «гештальт», Дж. Лакофф адаптує його до своєї концепції та узагальнює у такий спосіб:

- гештальти суть цілісні об’єкти та водночас складаються з частин, проте ціле не зводиться тільки до суми своїх частин;
- гештальти можуть бути розкладені на складники більше, ніж у якийсь один спосіб, залежно від таких важливих чинників, як усталено-прийнятий погляд, позиції спостерігача,

аспект спостереження (дослідження), тощо.

- відношення між такими складниками гештальту можуть також бути різноманітними, залежно від певного погляду, обраної позиції;
- гешталти можуть мати зв'язки з іншими гештальтами: бути їх частиною або спроектованими на ці чи інші гешталти. Проектування може бути засноване на логічному виведенні, на довільних, символічних та культурних асоціаціях.
- гешталти, інкорпоровані як частини в інші гешталти, можуть отримувати нові властивості, наприклад перетинатися;
- гешталти – це структури, що використовуються в мовних, ментальних, перцептуальних, моторних та інших процесах, проте й самі такі процеси можна трактувати як гешталти;
- під час аналізу гештальтів немає необхідності в розкладанні сутності на елементарні компоненти.

Основні сподівання, покладені на теорію лінгвістичних гештальтів, полягали в тому, що, по-перше, в категоріях лінгвістичних гештальтів можна буде описати та пояснити співвідношення глибинних та поверхневих форм мовних висловлень і, по-друге, що активна взаємодія – саме через гешталти – лінгвістики з психологією, філософією, логікою, антропологією, соціологією, літературою, тощо, сприятиме найбільшому прогресу в творенні лінгвістики, в якій основним є «вивчення людини через мову».

На сьогодні, майже через двадцять років після того, як Дж. Лакофф оприлюднив свою «гештальт-орієнтовану» інтегральну концепцію дослідження мови (1977 р.), її вже не сприймають як дещо парадоксальне, особливо зважаючи на те, що в сучасному лінгвістичному контексті «антропоцентрична» парадигма знов посідає одне з чільних місць. Ідеї Дж. Лакоффа виявилися плідними для створення моделей мовної поведінки в штучному інтелекті. У наш час вони цілком співзвучні з антропоцентричними та когнітивними підходами у лінгвістиці (концепція дослідження та моделювання мови). Починаючи з середини 1980-х Ч. Філмор працював над граматикую конструкцій у тісній співпраці з П. Кейем, який головним чином зосереджувався на формалізації різноманітних семантичних аспектів ГК. З середини 1990-х і подальше більшість робіт П. Кея спрямовувалися на удосконалення системи запису та загального формалізму ГК. Він тісно співпрацював з І. Сагом, зблизивши ГК з іншою формалізованою граматикую теорією Head-Driven Phrase Structure Grammar (граматикую лексично заданих фразових структур).

На сьогодні, граматику конструкцій це гетерогенна галузь лінгвістичної думки, що включає низку напрямів. Історично перший підхід, що відкрито проголосив себе як «граматику конструкцій», – це граматику конструкцій Берклі (Berkeley Construction Grammar (BCG)). Перші розвідки у цій галузі з'явилися наприкінці 1980-х на початку 1990-х [Boas 2013, с. 233]. Цей напрям зосереджується на формальному аспекті конструкцій та послуговується для опису синтаксису моделлю, базованій на уніфікації. На сьогодні граматику конструкцій Берклі поєдналася з формалізованою граматикую теорією Head-Driven Phrase Structure Grammar, у результаті утворився новий конструктивістський напрям під назвою «знаково-базована граматику конструкцій».

Знаково-базована конструкційна граматику (SBCG – Sign-Based Construction Grammar) – це напрям, що поєднує ідеї розвинуті за чверть століття досліджень у галузі Head-Driven Phrase Structure Grammar (HPSG) з розвідками у сфері традицій Berkeley Construction Grammar (BCG). Її мета – розширити емпіричне покриття HPSG та надати BCG більш стійке теоретичне підґрунтя. Знаково-базована граматику конструкцій визнається як формалізована версія Граматики конструкцій Берклі, з декількома безпосередніми змінами у системі позначень. Аналітична точність цього напрямку ГК сприяє прозорішому емпіричному передбаченню та спростуванню, підвищеній порівнюваності даних між мовами та загальній теоретичній ясності.

Більшість лінгвістів здійснюють свої дослідження в загальному напрямі ГК, не приєднуючись до будь-якого конкретного напрямку. Спостерігається підвищений інтерес до діахронічного аспекту граматичних конструкцій, а звідси і до запозичення методів та ідей граматикизації. Іншою сферою зростаючого інтересу є прагматичний аспект конструкцій. Ще однією галуззю зацікавлення конструкційних граматиків є опанування мовою, ця галузь стала особливо відомою завдяки роботам М. Томаселло.

Наступний конструктивістський напрям під назвою Fluid Construction Grammar розроблений для експериментів над походженням та розвитком мови. Цей напрям є повністю операціональним і комп'ютерно втіленим формалізмом для конструкційних граматики, який пропонує уніфікований механізм для парсингу та продукування мови. Fluid Construction Grammar інтегрує багато понять з сучасної комп'ютерної лінгвістики, таких як структура ознак та обробка мови на основі принципу уніфікації.

Embodied Construction Grammar (так звана «втілена» граматики конструкцій) – це напрям ГК, спрямований на комп'ютерне застосування отриманих результатів. Одним з головних питань, що цікавлять цей напрям є як мова використовується в реальних фізичних та соціальних контекстах. Вказаний конструкційний напрям є спробою змодельовати за допомогою комп'ютера когнітивні та нервові механізми, що лежать в основі людської лінгвістичної поведінки. Одним із головних положень є розуміння, що моделювання ментальних процесів відіграє вирішальну роль в обробці мови.

Radical Construction Grammar є результатом роботи її головного розробника лінгвіста У. Крофта у сфері типологічних досліджень. Цей напрям граматики конструкцій має справу головним чином з внутрішньою структурою конструкцій. Стверджується, що конструкції не отримуються в результаті поєднання їхніх частин, проте частини виводяться з конструкцій в яких вони вживаються.

Отже, Cognitive Construction Grammar (CCG) – це напрям, який має на меті запропонувати психологічно вірогідний опис мови, досліджуючи загальні когнітивні принципи, що слугують формуванню структури сітки мово-специфічних конструкцій.

Література

- Загнітко А. П.* Теорія сучасного синтаксису : Монографія. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – 294 с.
- Матченко Г. В.* О классификации английских субстантивных компаундов [Электронный ресурс] / Г. В. Матченко // Ученые записки : Электронный научный журнал Курского государственного университета. – Курск, 2011. – № 1 (17) / URL : <http://scientific-notes.ru/pdf/018-016.pdf> – Дата обращения: 07.03.2012.
- Bergen B.* Embodied Construction Grammar in Simulation-Based Language Understanding / B. Bergen, N. Chang // Construction Grammars: cognitive grounding and theoretical extensions / J.-O. Ostman, M. Fried (eds.) – John Benjamins Publishing Company, 2009. – P. 147-190.
- Boas H. C.* Cognitive Construction Grammar / H. C. Boas // The Oxford Handbook of Construction Grammar / T. Hoffmann, G. Trousdale (eds.) – Oxford : Oxford University Press, 2013 – P. 233-253.
- Fillmore Ch.* Syntactic Intrusions and the Notion of Grammatical Construction / Ch. Fillmore – BLS – 1985. – № 11. – P. 73-86.

Наукове видання

НОВА ФІЛОЛОГІЯ

Збірник наукових праць

Збірник зареєстровано в державному комітеті інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України як друкований засіб масової інформації 02.10.2009 р., свідоцтво – серія КВ, № 15875-434ПР.

Затверджено як фахове наукове видання
(журнал) ВАК України 11.04.2001 р. за № 5-05/4.
Перереєстровано 11.07.2016 за № 820.

Відповідальний за видання С. М. Єнікєєва
Технічний редактор М. В. Воробйова
Дизайн обкладинки В. Сташенко
Коректор М. В. Залужна

Запорізький національний університет
69096, Запоріжжя, вул. Жуковського, 66.